

VIDUSLAIKU PILSDRUPAS LATVIJAS KULTŪRVIDĒ

Artūrs Lapins, 2021

Latvijas Mākslas akadēmija
Mākslas zinātnes nodaļa

Artūrs Lapiņš

Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvīdē

Promocijas darbs
zinātņu doktora (Ph.D) grāda iegūšanai
nozārē „Mūzika, vizuālā māksla un arhitektūra”
apakšnozare: mākslas zinātne

Medieval Castle Ruins in the Cultural Environment of Latvia

Doctoral Thesis

Zinātniskais vadītājs / *Scientific Supervisor*
profesors, Dr. habil. art. **Ojārs Spāritis**

Rīga, 2021

Promocijas darba saturs

Anotācija.....	5
Ievads.....	6
Tēmas aktualitāte.....	6
Pētījuma priekšmets.....	7
Hronoloģiskās robežas.....	9
Darba mērķis un uzdevumi.....	10
Izmantotās metodes.....	11
Tēmas izpētes līmenis.....	12
Vēsture, saglabāšanas vēsture.....	12
Būvdetaļu vēsture.....	14
Konservācija.....	15
Arhitektoniskā un arheoloģiskā izpēte.....	17
Nocietinājumu klasifikācija.....	19
Pilsdrupu interpretācija.....	23
Saīsinājumi un apzīmējumi.....	25
Zinātniskā novitāte.....	26
Pētījuma praktiskā nozīme.....	27
Tēmas aprobācija.....	27
Publikācijas.....	28
Referāti.....	29
Pilsdrupu konservācijas projekti.....	30
Viduslaiku pilsdrupu interpretācija.....	31
1. Latvijas viduslaiku pilsdrupu izveidošanās.....	32
1.1. Gotlandes akmeņkaļu mantojums. Ietekme uz Livonijas viduslaiku arhitektūru.....	32
1.2. Piļu izmantošanas beigas.....	34
1.3. Drupu izveidošanās hronoloģija.....	38
1.4. Drupšanas process.....	41
1.5. Applūdinātās pilis.....	42
2. Drupu vērtējuma kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti.....	43
2.1. Vēsturisko būvju novērtēšanas attīstība.....	43
2.1.1. Pilis vēsturiskajās grafikās.....	46
2.1.2. Drupu dokumentēšanas pirmsākumi.....	48
2.1.3. Pilsdrupas – vizuālas iedvesmas avots.....	51
2.1.4. Pilis folklorā.....	60
2.1.5. Atspoguļojums romantisma literatūrā.....	63
2.1.6. Pilsdrupas tēlojumos un dzejā.....	65
2.1.7. Ietekme uz teātri, kino un baletu.....	69
2.2. Drupu integrācija vidē.....	71
2.2.1. Dzīve “drupu mājās”.....	71
2.2.2. Viduslaiku pilis ainavu parkos.....	72
2.3. Drupu aksioloģiskie aspekti mūsdienu sabiedrībā.....	74
2.3.1. Vērtības konservācijas vēsturē.....	75
2.3.2. Pilsdrupas mūsdienu sabiedrības vērtējumā.....	77
2.3.3. Drupu esošās un potenciālās vērtības.....	81
2.3.4. Pilsdrupu tēls mūsdienās.....	86
3. Vērtību identificēšana un saglabāšana.....	89
3.1. Viduslaiku pilsdrupu struktūra un elementi.....	89
3.1.1. Nocietinājumu funkcionālā uzbūve.....	89
3.1.2. Pilsdrupas – ainavas elements.....	97
3.1.3. Pilsdrupu informatīvie elementi.....	99
3.2. Jaunu datu iegūšana pilsdrupās.....	123

3.2.1. Ģeometriskā dokumentēšana.....	124
3.2.2. Semantiskā dokumentēšana.....	125
3.3. Drupu saglabāšanas prakse no 19. gs. vidus līdz mūsdienām.....	131
3.3.1. Teorētiskās nostādnes.....	131
3.3.2. Drupu konservācijas pieeju attīstība.....	132
3.3.3. Drupu saglabāšanas prakse.....	144
4. Pilsdrupu revalorizācija.....	165
4.1. Drupas un mūsdienu kultūrvidē.....	165
4.2. Arhitekta instrumentārijs drupu kultūrvēsturiskā potenciāla aktivizēšanai.....	167
4.3. Drupu kā kultūras mantojuma daļas interpretācija.....	175
4.3.1. Ekspozīcijas pilsdrupās.....	177
4.3.2. Vēsturiskā informātika.....	179
4.3.3. Publikācijas un konferences.....	180
4.3.4. Eksperimentālā arheoloģija.....	181
4.3.5. Papildinoša prezentācija.....	182
4.3.6. Sabiedrības iesaiste un izglītošana.....	185
4.4. Pilsdrupas Latvijas kultūrvidē un to perspektīvā izmantošana.....	188
4.4.1. Esošā izmantošana.....	188
4.4.2. Izpētes un saglabāšanas dokumentācija.....	190
4.4.3. Drupas un apmeklētāji.....	191
4.4.4. Ceļi un maršruti.....	193
4.4.5. Kultūras pasākumi pilsdrupās.....	196
4.4.6. Pilsdrupas kultūras tūrismā.....	199

Secinājumi.....201

Pielikumi

Pielikums 1. Izmantotie avoti un literatūra.

Pielikums 2. Pilsdrupu arhitektūras un speciālo terminu vārdnīca.

Pielikums 3. Sabie driskās aptaujas anketa.

Pielikums 4. Attēli un ilustrācijas no: *Lapiņš Artūrs*. Drupu ainavas. Rīga, 2017.

Pielikums 5. Pilsdrupās veiktie izpētes un projektēšanas darbi. Tabula.

Attēli

Attēli

1. attēls. Promocijas darba popularizēšanas resursi. Attēlu kolāža.
2. attēls Vācu apmetņu un piļu izbūve Latvijā. Karte.
3. attēls Viduslaiku piļu izbūve. Laika skala.
4. attēls Viduslaiku piļu sagraušana, pilsdrupu veidošanās aizsākums. Laika skala.
5. attēls Viduslaiku pilsdrupas un karadarbība. Laika skala.
6. attēls Viduslaiku pilsdrupas un karadarbība. Karte.
7. attēls Drupās esošu piļu sākotnējā funkcija un sagraušanas iemesli. Laika skala.
8. attēls Pils korpusa transformēšanās par pilsdrupām. Shēma.
9. attēls Sabiedriskās aptaujas anketu rezultāti. Dati un grafiks.
10. attēls Pilsdrupu saglabātība un atpazīstamība. Salīdzinošās kartes.
11. attēls Pilsdrupu saglabātība. Karte.
12. attēls Viduslaiku pilsdrupu eksponēšanas iespējas – ceļi un maršruti. Karte.
13. attēls Viduslaiku pilsdrupās izbūvētās estrādes. Karte.
14. attēls Viduslaiku pilsdrupu izmantošana mūsdienās. Karte.
15. attēls Piļu un pilsdrupu pastāvēšanas ilgums un saglabātība. Pilsdrupu izvietojuma salīdzinājums. Dati un grafiki.

Anotācija

Promocijas darba pētījuma priekšmets ir viduslaikos Latvijas teritorijā būvēto mūra nocietinājumu drupu konservācija, interpretācija un eksponēšana. Pētījums balstīts Latvijas pilsdrupu un piļu apsekojumā, vēsturiskās izpētes materiālos, esošajā projektu dokumentācijā, nozares literatūrā, kā arī arhīvu materiālos. Līdztekus objektu apsekojumam dabā izmantoti arī arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes dati, projektu skaņošanas norādes un diskusiju konспекти, atziņas no realizētām iecerēm, kuru risinājumu izstrādē pētījuma autors bijis iesaistīts vairāk kā 15 gadu ilgā periodā. Šis atsevišķās autora projektētās pils ir Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra pils Cēsīs, ordeņa pils Alūksnē, Aizkrauklē, Rēzeknē, Ludzā, Valmierā, Mākoņkalnā, Durbē, Trikātā, Rīgā; bīskapa pils Koknesē, Turaidā, Viļakā un Raunā.

Darba pirmajā nodaļā analizēta vācu viduslaiku piļu izbūve Livonijā, akcentējot to stratēģisko nozīmi un izbūves praktiskos apsvērumus. Tālāk izsekots, kā visa viduslaiku perioda gaitā izbūvētie mūra nocietinājumi pakāpeniski zaudēja stratēģisko nozīmi, toties pakāpeniski iedzīvojās citās sfērās – mākslā un literatūrā, kā arī atstāja ietekmi uz ikdienas dzīvi. Darba otrajā nodaļā iztirzāti drupu vērtējuma kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti. Darba trešā nodaļa veltīta pilsdrupu vērtību identificēšanai un saglabāšanai. Darba ceturtajā nodaļā iztirzāta pilsdrupu revalorizācijas prakse un tās iespējamā attīstība nākotnē. Lai noteiktu pašreizējo vietu kultūrvidē, izstrādāta pilsdrupu klasifikācija, kurā novērtēts gan drupu virszemes saglabājušais apjoms, gan pašreizējā eksponēšanas potenciāla izmantošanas pakāpe un izmantošanas intensitāte.

Promocijas darbs ilustrēts ar attēliem, kas ietver apkopojumu par darba tēmas un analizēto objektu popularizēšanu sabiedrībā, kartes ar Latvijas viduslaiku piļu izbūves un sagraušanas datiem, drupu izveidošanās iemesliem un drupu veidošanās procesu, sabiedriskās aptaujas rezultātu apkopojumu. Sagatavota salīdzinoša karte par drupu faktisko saglabātību un atpazīstamību sabiedrībā, kā arī par drupu saglabātības atspoguļojumu un eksponēšanas iespējām, attēlojot ceļus un maršrutus. Atsevišķi atzīmētas pilsdrupās izvietotās estrādes, kā arī drupu izmantojums mūsdienās. Darba novērtēta pilsdrupu arhitektūra, analizējot saglabājušos kādreizējo ēku fragmentus kā mūsdienās pastāvošus telpiskus objektus un ainavas elementus. Izvirzīti un uz atsevišķu objektu piemēriem pārbaudīti pilsdrupu arhitektonisko un ainavisko kvalitāšu novērtēšanas kritēriji, kā arī sabiedriskās un vides pieejamības jautājumi. Analizētas un ar citām būvētas kultūrvides mantojuma tipoloģiskām grupām salīdzinātas pilsdrupu publiskās komunikēšanas, interpretācijas un prezentācijas iespējas un to ietekme uz praktiskajiem saglabāšanas darbiem.

- - -

Atslēgas vārdi: viduslaiku pilsdrupas Livonijā, drupu konservācija, vēsturisku būvju saglabāšana, pilsdrupas kultūrvidē, kultūras mantojuma interpretācija, būvētas kultūrvides prezentācija, arhitektoniskā izpēte, vēsturiskā informātika, vēsturiskas vietas integrācija sabiedrībā.

Ievads

T Ē M A S A K T U A L I T Ā T E

Viduslaiku nocietinājumi veido relatīvi nelielu, tomēr būtisku Eiropas un Latvijas arhitektūras un arheoloģijas mantojuma daļu. Līdzīgi kā citviet, arī Livonijā nocietinātās pilis un ar apdzīvotu vietu un pilsētu aizsardzību saistītās būves bija viena no būtiskākajām liela mēroga plānveida būvniecības aktivitātēm. Kā mērķtiecīgi plānoti arhitektūras kompleksi, militārie nocietinājumi savulaik devuši būtisku ieguldījumu Eiropas arhitektūras stilu izplatībā un būvniecības tradīciju attīstībā ne tikai Eiropas vidienē, bet arī perifērijā. Celtas vidējos un vēlajos viduslaikos, liela daļa piļu līdz pat 18. gs. sākumam atradās ekonomiskās un politiskās dzīves centros. Nocietinājuma kompleksa galvenais elements – pils – kā vislabāk aizsargātā būve vairumā gadījumu visilgāk spējusi pretoties integrācijai vēlāka laika apkārtējā apbūvē. Izmantotais būvniecības veids – akmens mūrējums – pietiekami ilgstoši spējis noturēties pretī laika zobam un erozijas procesiem un joprojām nosaka pilsdrupu relatīvi labo saglabātību Eiropā un arī Latvijā.

No 12. gadsimta beigām līdz 16. gadsimtam tagadējā Latvijas teritorijā izbūvēti **136** visdažādākā izmēra nocietinātu mūra piļu kompleksi¹, no kuriem uz viduslaiku periodu attiecināmi **123**. To būvniecība aizsākās, Baltijā nostiprinoties bīskapam un Vācu ordeņa Livonijas atzaram. Sevišķi aktīva nocietinājumu izbūve izvērās 14. gadsimtā, kad virsbīskapija piekāpās ordenim un kļuva par Livonijas sastāvdaļu. Nocietinātu piļu būvniecība turpinājās visu viduslaiku periodu līdz pat ordeņa sekularizācijai 1562. gadā.

Viduslaiku piļu arhitektūru primāri noteica drošības apsvērumi – aizsardzības vajadzībām tās veidotas kā slēgti, apkārtsienās ieskauti, ar nocietinājumu grāvjiem, bastejām un citiem militārās arhitektūras atribūtiem apņēmti kompleksi. Tomēr attīstoties militārajai tehnikai, pakāpeniski pils zaudēja savu sākotnējo aizsardzības funkciju. Daļa no tām tika sagrautas karadarbībā, citas zaudēja stratēģisko vai saimniecisko lomu un tika pamestas. Tālāko monumentālo būvju drupšanu sekmēja gan apzināta mērķtiecīga postīšana, gan arī vietējais klimats. Ap 300 gadu ilgajā periodā līdz mūsdienām viduslaiku pils no slēgtām būvēm transformējušās par brīvstāvošiem telpiskiem objektiem un ainaviskiem drupu ansambļiem. Tās atspoguļo ne tikai Latvijas militāro vēsturi, bet arī izmaiņas sabiedrības attieksmē pret vēsturisko mantojumu. Atšķirīgās, dažādos laikos izmantotās pieejas drupu saglabāšanai, papildināšanai un eksponēšanai ietekmējušas ne tikai to izskatu šodien, bet nosaka arī saglabāšanas iespējas nākotnē. Tomēr pilsdrupu virszemes apjoma samazināšanās ir dinamisks process – tās joprojām turpina progresējoši erodēt. Kopējā valsts aizsardzībā esošā kultūras pieminekļu klāstā nepieciešamību piesaistīt finansējumu drūpošo mūru saglabāšanai ir relatīvi grūti pamatot – tas parasti tiek novirzīts kultūrvēsturiski pamanāmākiem pieminekļiem ar augstāku sociālekonomisko potenciālu. Pilsdrupu saglabāšanai nepieciešama tām raksturīgo kvalitāšu un vērtību identificēšana, sekmējot

¹ *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils, IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 13.lpp.

to nostiprināšanos sabiedrības apziņā.

P Ē T Ī J U M A P R I E K Š M E T S

Livonijas teritorijā esošās pilis kā militārus nocietinājumus būvējuši sava laika varas pārstāvji – Zobenbrāļu ordenis (kopš 1237. gada Vācu ordeņa Livonijas atzars), Rīgas bīskapi (kopš 1255. gada arhibīskapi), Kurzemes bīskapi, kā arī abu lielvaru vasaļi. Nozīmīgāko Livonijas piļu uzskaitījumu 16. gs. beigās devis tolaik vēl saglabājušos objektu laikabiedrs, Tallinas mācītājs Baltasars Rusovs (*Russow*, ap 1542./43.–1602) 1584. gadā publicētajā hronikā. Latvijā viņš pavisam uzskaitījis 53 “pilsētas un cietokšņus”, no tiem 38 Vidzemē un 15 Kurzemē un Zemgalē. Vidzemē minēta Rīga, Koknese, Cēsis, Valmiera, Lielvārde, Ādaži, Salaspils, Daugavgrīva, Dole, Limbaži, Sēlpils, Alūksne, Daugavpils, Ikšķile, Rauna, Cesvaine, Sigulda, Aizkraukle, Smiltene, Turaida, Krimulda, Gulbene, Saldus, Ludza, Rēzekne, Viļaka, Jaunpils, Straupe, Burtnieki, Trikāta, Rūjiena, Puiķele, Ērgeme, Augstroze, Mujāni, Ērgļi, Bērzaune, Kalsnava un daudz citas. Kurzemes provincē minētas Jelgava, Kuldīga, Kandava, Dobeles, Durbe, Ventpils, Tukums, Jaunpils, Talsi, Grobiņa, Piltene, Engure, Dundaga, Embūte kopā ar Aizputi, kā arī Bauskas pils, kas atrodas Zemgalē. Papildus tam atzīmētas deviņas pilsētas, ap kurām esot akmens mūri. No tām Latvijā atrodas četras: Rīga, Cēsis, Koknese un Valmiera, bet pārējās piecas Igaunijā – Rēvele, Tērbata, Narva, Vīlande un Pērnavā².

Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes pieminekļu sarakstā, savukārt, iekļautas **95** pilis un pilsdrupas, kas visas ir valsts nozīmes kultūras pieminekļi³. Tomēr reģistrs nav pārāk pārskatāms un tajā vērojamas arī nekonsekvences. No minētajiem piļu un pilsdrupu objektiem 18 sarakstā uzrādīti divas reizes – gan kā arhitektūras, gan arheoloģijas pieminekļi. Piemēram, Burtnieku pilsdrupas, kur dabā saglabājušies tikai apkārstsienas fragmenti, iekļautas gan kā arhitektūras piemineklis, gan ar “Burtnieku viduslaiku pils” vārdu parādās arheoloģijas pieminekļu kategorijā. Arī Cesvaines pilsdrupu nelielais sienas fragments parādās abās pieminekļu kategorijās. Arheoloģijas pieminekļu sarakstā iekļauta Ēdoles viduslaiku pils, kas saglabājusies gan kā ēka, gan kā nocietināts ansamblis. Divreiz iekļauta arī Grobiņas viduslaiku pils – vispirms kā pilsdrupas kopā ar luterāņu baznīcu, tad kā pils kopā ar bastioniem. Atsevišķs pieminekļu sarakstā neuzrādās un arī atsevišķs aizsardzības numurs nav piešķirts Ikšķiles pilij, kas iekļauta objektā “Ikšķiles baznīcas drupas” (aizsardzības Nr. 2884). Kategoriju dublēšanās un tipoloģiski līdzīgu objektu atšķirīgi nosaukumi liecina par neskaidriem vērtēšanas kritērijiem, kā arī nesekmē pieminekļu praktisko saglabāšanu.

Promocijas darbā ar terminu “viduslaiku pilsdrupas” (krievu: *развалины замка*, angļu: *castle-ruine*, vācu: *Schloßruine*, franču: *château-ruine*, lietuviešu: *pilies griuvėsiai*, igauņu: *lossivaremed*) apzīmētas viduslaikos Latvijas teritorijā būvētās mūra pilis, kuras līdz mūsdienām nonākušas drupu stāvoklī. Tās atrodas atšķirīgā attīstības pakāpē – vienas ir jau konservētas un

2 *Rusovs Baltasars*. Livonijas kronika. Ed.Veispala tulkojums. – Rīga: Valters un Rapa, 1926., 11. lpp.

3 *Tiešsaistes datubāze. Mantojums*. [Tiešsaiste: 2020-04-04]. <https://is.mantojums.lv/>

sagatavotas eksponēšanai vai jau eksponētas, citās vēl tikai būtu jāplāno un jāveic saglabāšanas pasākumi. Pēdējie ietver sagatavošanas darbus – objektu ģeometrisko un semantisko dokumentēšanu, un praktisko saglabāšanu – konservāciju ar paralēlu darbu pie interpretācijas un prezentācijas. Lai novērtētu kontekstu, līdztekus Latvijas teritorijai apsekota arī pārējās Livonijas teritorijā – tagadējā Igaunijā esošās pilsdrupas, kā arī iepazīta piļu situācija Eiropā, tostarp bijušajā Austrumprūsijas teritorijā. Pētījums balstīts Latvijas pilsdrupu un piļu apsekojumā, vēsturiskās izpētes materiālos, Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centrā esošajā projektu dokumentācijā, nozares literatūrā, kā arī pieejamo arhīvu materiālos. Līdztekus objektu apsekojumam dabā izmantoti arī iepriekš veiktās arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes dati, projektu skaņošanas norādes un diskusiju konspekti, projektu dokumentācija un atziņas no realizētām iecerēm, kuru risinājumu izstrādē pētījuma autors bijis iesaistīts vairāk kā 15 gadu ilgā periodā. Šīs atsevišķās autora projektētās pils ir Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra pils Cēsis, ordeņa pils Alūksnē, Aizkrauklē, Rēzeknē, Ludzā, Valmierā, Mākoņkalnā, Durbē, Trikātā, Rīgā; bīskapa pils Koknesē, Turaidā, Viļakā un Raunā.

Pateicoties pēdējos divdesmit gados tapušajiem pētījumiem un publikācijām, izveidojusies un arī praksē ieviesusies viduslaiku piļu terminoloģija. Ievērojamu ieguldījumu tās veidošanā devuši arheologs Andris Caune un mākslas zinātniece Ieva Ose. Pamatojoties uz Baltijā un rietumeiropā notikušo Eiropas kastelologu konferenču materiāliem un zinātnisko literatūru, I. Ose savās publikācijās ietvērusi un skaidrojusi praktiski visus ar viduslaiku pils arhitektūru saistītos terminus. Viņa pamatojusi, piemēram, apzīmējuma “kastela” lietojumu līdz tam pastāvošā “konventa ēka” vietā, skaidrojusi terminus “priekšpils”, “cvingers”, “parhams”, kā arī nošķīrusi bieži vien kā sinonīmu lietoto apzīmējumu “bergfrīds” un “donžons” atšķirības. Promocijas darbā izmantota jau aprobētā terminoloģija, papildinot ar citiem arhitektūras aprakstos izmantotiem apzīmējumiem. Izņēmums ir I. Oses piedāvātais apzīmējums “galvenā pils”, ar ko nocietinājumu kompleksā viņa apzīmē galveno ēku (vācu *Hauptburg*)⁴. Par šīs būves apzīmējumu arī līdz tam nav bijis vienprātības – piemēram, arhitekts Gunārs Jansons izmantojis terminu “pils kodols”, tulkojot citu vācu terminu *Kernburg*. Tomēr latviešu valodā jēdzienam “pils” ir plaša nozīme – tā apzīmē ne tikai viduslaiku nocietinājumus, bet arī greznas kungu mājas. Turklāt aprakstot vairākus viduslaiku objektus, kādas atsevišķas pils centrālās daļas saukšana par “galveno pili” rada neskaidrības, vai runa ir par konkrēto nocietinājumu, vai arī tiek izcelta kādas pils īpašā nozīme starp vairākiem citiem nocietinājumiem. Raunas pils 1688. gada revīzijas protokolā tā dēvēta par pils iekšpusi (*Innertheil des Schlosses oder Stock*), kurā viduslaikos dzīvojis arhibīskaps⁵. Pēc analogijas ar “priekšpili”, promocijas darbā ieviests termins “iekšpils”, kas atbilst vācu *Innerburg* tulkojumam. Līdzīgu apzīmējumu “iekšējā pils” lietojis vēsturnieks Agris Dzenis, aprakstot Kandavas pils

4 Ose Ieva. Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.–20. gadsimtā. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds: 2001., 136. lpp.

5 Širants Rūdolfs. Raunas pils 1688. gada inventarizācijas protokols. // Latvijas viduslaiku pils, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014., 380.lpp.

plānojumu⁶. Promocijas darbā aplūkoti nocietinājumi apzīmēti ar terminu “viduslaiku pils”, pretstatot tās jaunāka laika reprezentatīvām kungu mājām, piemēram, Rundāles vai Mežotnes pilīm.

Cits precizēts termins ir literatūrā lietotais apzīmējums “apkārtmūris”. Ar terminiem “mūris” un “mūrējums” būvniecībā tiek apzīmēts konkrētais būvpaņēmieni, savukārt uzbūvēto, gatavo norobežojošo konstrukciju sauc par “sienu”, piemēram, starpsiena vai ārsiena. Tādēļ promocijas darbā nocietinājumu aptverošā pils daļa saukta par “apkārtsienu”.

Valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā esošās 95 pils un pilsdrupas, atmetot dublikātus, ietver 77 unikālus viduslaiku piļu objektus. No tiem kā drupu stāvoklī esošas “*viduslaiku pilsdrupas*” apzīmētas 49. Ar nosaukumu “*viduslaiku pils*” uzskaitītas 11 ēkas un 15 pilsvietas, resp., vietas, kur kādreiz atradušās pils. Atzīmēti arī *pilskalni* - vietas, kur sākotnējo pils novietojumu var noteikt pēc zemes reljefa un *pilsvietas*, kur virs zemes praktiski nekas nav saglabājies, kā arī *vietas*, kur vēsturiskos dokumentos minēti nocietinājumi, bet kuras mūsdienās vairs nav precīzi identificējamās. Pieminekļu sarakstā nav iekļautas appludinātās Altenes, Mārtiņsalas un Lokstenes pils, kā arī praktiski zemē ieaugušās un dabā grūti pieejamās un identificējamās Drogas pilsdrupas. Ieskaitot tās un arī Ikšķiles pili, promocijas darbā analizētas **54** (piecdesmit četras) Latvijas teritorijā esošās viduslaiku pilsdrupas:

Viduslaiku piļu, pilsdrupu un pilsvietu kopskaits	
Objektu grupa	skaits
pilskalni	17
piļu pilsvietas	45
pilis, kas saglabājušās kā esošas ēkas	16
<i>pilsdrupas</i>	50
<i>Appludinātās pilsdrupas</i>	4

pavisam pilsdrupas 54

H R O N O L O Ģ I S K Ā S R O B E Ž A S

Pilsdrupu izveidošanās vēsturē var izdalīt trīs secīgus etapus – 1) nocietinājumu izbūves vai apjomīgākās pārbūves laiks, 2) sagraušanas vai pamešanas brīdis un 3) laikposms, kad notikuši izpētes vai saglabāšanas pasākumi, kuru rezultātā objekti atkal iekļuvuši zinātniskā un sabiedriskā aprītē.

Pirmie dokumentētie vācu viduslaiku mūra nocietinājumi Latvijas teritorijā izbūvēti 1185. gadā Ikšķilē un 1186. gadā Mārtiņsalā. Jaunākās drupu stāvoklī esošās ir Mujānu un Drogas pils, kuru būvniecība uzsākta ap 1476. gadu. Secināms, ka nocietinājumu izbūve norisinājusies ap 250 gadus ilgā periodā no 13. gs. sākuma līdz 15. gs. beigām. Tādējādi pētījuma apakšējais hronoloģiskais slietnis sakrīt ar mākslas vēsturē pieņemto viduslaiku posmu, kas sākas ar

⁶ *Dzenis Agris*. Vēstures ziņas par Kandavas pili un pulvertorni. // Latvijas viduslaiku pils, VII. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011., 300.lpp.

kristietības ienākšanu Baltijā, ietverot Livonijas politiskās kopības izveidošanos 1228. gadā. Par viduslaiku noslēgumu pieņemts uzskatīt 1562. gadu, kad pēdējo ordeņa mestru Gothardu Ketleru (*Kettler*, 1517–1587) iecēla par Kurzemes un Zemgales hercogu. Tādējādi ordeņa likvidācijas laiks pieņemts par darba augšējo hronoloģisko robežu, pēc kuras pakāpeniski izmainījās arī nocietināto vietu arhitektūra. Darbā nav analizēti nocietinātie muižu kungu nami – 1576. gadā izbūvētā Kalnmuižas pils Tērvetē un 1578. gadā tapusi renesanses pils Kerkliņos. Ārpus darba ietvariem palikusi 16. gs. muižas dzīvojamā ēka Neretā. Tā, kaut arī hronoloģiski atrodas tuvu izvēlētajam periodam un mūsdienās ir drupu stāvoklī, tomēr pārstāv citu tipoloģisko objektu grupu. Darbā ir ietverts saimniecības ēkas veidolā saglabāties Nabes viduslaiku dzīvojamais tornis, jo teritorijā ap to konstatēti apkārtsienas fragmenti⁷.

Viduslaiku piļu pārvēršanās drupās notikusi pakāpeniski. Vairums no tām sagrautas 17. gs. un it īpaši 18. gs. sākumā norisinājušos militāro sadursmju gaitā, kad nocietinājumi vairs nav atjaunoti kariem sekojoša ekonomiska pagrimuma rezultātā. Latvijā ir arī atsevišķas pilis, piemēram, Burtņiekos, Limbažos un Aizputē, kuras pārvērtušās drupās pēdējā pusgadsimta laikā. Līdz ar to drupu veidošanās aptver ap 400 gadus ilgu laikposmu, kas gandrīz divas reizes pārsniedz to izbūves periodu.

Darbā analizēto pilsdrupu aprūpes pasākumu hronoloģiskās robežas noteiktas atbilstoši Latvijā dokumentētajai konservācijas darbu praksei, sākot ar 19. gs. 2. puses drupu atjaunošanu un līdz pat mūsdienām, kad jau 20. gadsimta beigās aizsāktie konservācijas pasākumi turpinās Cēsīs, Dobelē, Ērģemē, Alūksnē, Bauskā un citur. Tādējādi darbā analizēto saglabāšanas pasākumu ilgums ir nepilni 200 gadi.

D A R B A M Ē R Ķ I S U N U Z D E V U M I

Nocietināto piļu izbūve ir noteiktas Eiropas daļas būvvēstures fenomens – tās būvētas vietās, kur par teritoriju kā ekonomisku vērtību notika konkurences cīņa ar militārām metodēm, un kur bija pieejami atbilstoši būvmateriāli. Šajā Eiropas daļā ģeogrāfiski ietilpst arī Latvija. Viduslaiku pilsdrupas valsts teritorijā veido gandrīz pusi no savulaik izbūvēto nocietinājumu kopskaita. Tādēļ to pētniecībai Latvijas arhitektūras vēstures kontekstā ir pieejams relatīvi plašs materiāls un objektīvi priekšnoteikumi. Atšķirībā no izmantojamām vēsturiskām ēkām, pilsdrupas kopējā kultūras aprītē parādās salīdzinoši maz un to integrācija kultūrvidē ir nepietiekama. Tādēļ promocijas darbam izvirzīti vairāki mērķi:

- [1] sistematizēt drupu izveidošanās vēsturi un apzināt centienus to saglabāšanai,
- [2] noteikt pilsdrupu vietu vēsturiskajā kultūrvidē un mūsdienās,
- [3] identificēt drupās saglabājamās vērtības,
- [4] apzināt vērtību paaugstināšanas metodes, tostarp izpētes veidus un jaunu datu iegūšanu,
- [5] piedāvāt stratēģijas pilsdrupu interpretācijai un prezentācijai.

---

⁷ *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils, IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 349.lpp.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

- noteikt viduslaiku pilsdrupu pašreizējo saglabātību, izpētes statusu un izmantošanas veidu,
- apzināt pilsdrupu izveidošanās hronoloģiskās robežas, apkopot to izcelsmes vēsturi, salīdzināt sabrukšanas iemeslus un identificēt likumsakarības,
- novērtēt pilsdrupu vēsturisko lomu sabiedrības apziņā, analizējot to vietu kultūrvīdē un nozīmi senāk un mūsdienās,
- definēt galvenos priekšnosacījumus pilsdrupu revalorizācijai sabiedrībā,
- izvērtēt jaunu informāciju, ko pilsdrupu izpratnei var dot tradicionālās, mūsdienu un specializētās izpētes,
- salīdzināt līdzšinējās pieejas pilsdrupu konservācijai un izvērtēt to rezultātus saglabāšanas un eksponēšanas aspektos,
- noteikt iespējamās pilsdrupu teritoriju attīstības un prezentācijas iespējas nākotnē,
- izstrādāt priekšlikumus drupu saglabāšanai ilgtermiņā.

I Z M A N T O T Ā S M E T O D E S

Datu formālai salīdzināšanai pielietotas statistiskās un grafiski-vizuālās analīzes metodes. Jaunāku laiku vēstures avotu izpētei izmantota avotu pētniecības, savukārt vēsturisko avotu analīzei – salīdzinošā un ikonogrāfiskā metodes. Vēstures literatūrā saistīta teksta formā dotie dati unificēti un apkopoti elektroniskās tabulās, lai ar statistikas metožu palīdzību novērtētu atsevišķu datu īpatsvaru gan proporcionāli, gan summāri.

Uzsākot promocijas darba izstrādi, visas viduslaiku pilsdrupas apsektas dabā, vizuāli novērtējot to saglabātību, tostarp identificējot avārijas stāvoklī esošos fragmentus⁸. Līdztekus fotografēšanai no zemes veikta arī aerofotografēšana, fiksējot gan pašu drupu saglabātību, gan arī novērtējot tās plašākā vēsturiskās vietas kontekstā.

Lai izprastu drupu izcelsmi, apkopoti pieejamie vēsturiskie dati. Strukturētā datubāzē – elektroniskā tabulā atainota nocietinājumu piederība, izbūves un sagraušanas laiki, izmantotie būvmateriāli u. c. Izmantojot datubāzu vadības un apstrādes metodi, veikta objektu kārtošana un parametriska atlase, tos salīdzinoši analizējot.

Atsevišķu pilsdrupu raksturojošo īpatnību savstarpējai salīdzināšanai un analīzei pētījuma ietvaros izveidota ģeogrāfiskās informācijas sistēma jeb ĢIS. Sagatavotais piļu saraksts elektroniskās tabulas (xls) formātā tālāk apstrādāts programmatūrā qGIS⁹, importējot to kā ar komatu atdalītu vērtību (csv) datni. Objektiem *pilis*, *pilsdrupas*, un *pilsvietas* atzīmēta atrašanās vieta kartē, izmantojot ģeoreferencētas vēsturiskās kartes un satelīta fotogrāfijas. To atrašanās vietas identificētas vizuāli, izmantojot meklēšanu kompānijas Google kartē (*maps.google.com*) un

8 Atskaite par 2017. gadā veiktās 23 pilsdrupu apsekošanas rezultātiem kopā ar esošā stāvokļa aerofotofiksāciju un stabilizācijas un saglabāšanas rekomendācijām iesniegta NKMP, tolaik Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai: *Lapiņš Artūrs*. Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabātības stāvokļa izpēte, rekomendācijas. – Rīga, 2017. – Manuskripts NKMPA.

9 QGIS project. [Tiešsaiste: 2016-08-15] . <http://www.qgis.org>

tālāk precizējot to novietojumu pēc aerofotogrāfijām. *Vietas*, kuru atrašanās vieta mūsdienās nav precīzi identificējama, kartē norādītas iespējami tuvu ar tām saistītajām apdzīvotajām vietām. Rezultāts – qgs datne ietver vektoru datni (shx) un ar to saistīto objektu elektronisko datubāzi (dbf).

Tālākai datu analīzei qGIS programmatūrā veikti objektu atlases (*Query*) meklējumi. Rezultāti ģeovizualizēti uz kartes, ar atšķirīgiem simboliem atzīmējot, piemēram, pilsdrupas pēc to sākotnējiem saimniekiem, saglabātības pakāpes vai atpazīstamības un nozīmes kultūrvidē. Izmantojot ĢIS analīzes rīkus, tādā pat veidā kartēta un vizuāli analizēta arī cita ar pilsdrupām saistītā kultūrvēsturiskā informācija – to pašreizējais izmantojums vai izveidošanas un sagraušanas hronoloģiskās robežas. Specifiskām vajadzībām, piemēram, gatavojot materiālus publikācijām par noteiktām piļu grupām, izmantotas ĢIS sistēmas priekšrocības, atlasot un ģeovizualizējot pilis pēc to sākotnējās piederības vai arī vienlaikus izbūvētos vai pastāvējušos nocietinājumus. Datu salīdzināšana, strukturēta atlase un vizualizācija ļauj identificēt, piemēram drupu stāvoklī esošas bīskapu vai ordeņa pilis atsevišķos reģionos, konstatēt objektu esošo izmantošanu, nepieciešamību veikt izpēti vai saglabāšanas pasākumus u. tml. Lai noskaidrotu pilsdrupu pašreizējo nozīmi sabiedrības apziņā, pētījuma ietvaros 2019. gadā veikta kultūrsocioloģiska aptauja, kuras rezultāti arī vizualizēti kartē. Iegūto datu apkopojums ĢIS formā ļauj uzskatāmi novērtēt viduslaiku nocietinājumu vietu mūsdienu kultūrvidē.

T Ē M A S I Z P Ē T E S L Ī M E N I S

Pilsdrupu saglabāšanas pasākumi ir kompleksi un starpdisciplināri, tādēļ ļoti plašs ir arī ar tiem saistīto jautājumu un ieinteresēto speciālistu loks. Tēmas izpēti nosacīti var iedalīt trīs tematiskās grupās – vēsture, dažāda veida izpēti un konservācija. Kontekstā ar praktiskajiem saglabāšanas pasākumiem, analizēti arī tādi saistītie virzieni, kā dokumentēšana un kultūras mantojuma publiskā komunikācija, jo informāciju apmeklētājiem un plašākai sabiedrībai sniedz ne tikai vēsturiskie dati, bet arī izpēti un saglabāšanas procesu un rezultātu publicitāte. Kopainu par pilsdrupu integrāciju kultūrvidē, kā arī iesaisti dažādās kultūras un tūrisma norisēs ilustrē visi minētie tematiskie bloki.

V Ē S T U R E , S A G L A B Ā Š A N A S V Ē S T U R E

Vienu no agrīnajām pētnieciski analītiskajām publikācijām par militāro arhitektūru Baltijā sagatavojis arhitekts Vilhelms Neimans (*Neumann*, 1849–1919). Viņš arī ir pirmais pētnieks Latvijā, kurš pievērsis uzmanību piļu izbūves hronoloģiskajai secībai. V. Neimans norādījis uz sākotnējo ordeņa nepieciešamību pilis izbūvēt galveno ceļu – tolaik Daugavas ūdensceļa tuvumā. Viņš pirmais izteicis domu, ka ekonomisku un arī politisku iemeslu dēļ vispirms bija iespēja celt pagaidu koka nocietinājumus un tikai tad būvēt mūra pilis¹⁰.

Arheoloģiskās liecības līdz ar plānojumu analīzi par Daugavas senlejā arheoloģiski pētītajām

---

10 *Нейман В. И.* Военное зодчество в Прибалтийском крае в средние века // Труды девятого археологического съезда в Вильне, 1893. – Москва, 1895., Т.1., стр.27.–28.

pilīm publicējis Ēvalds Mugurēvičs¹¹, kurš, starp citu, piedāvājis arī savu, arheoloģiskās izpētes datus balstītu piļu klasifikāciju¹². Atsevišķas publikācijas par izpētes rezultātiem gatavojuši arheologi Zigrīda Apala, Jānis Apals un citi¹³. Rakstus par Kokneses pils izpētes rezultātiem presē publicējis arheologs Ādolfs Stubavs¹⁴.

Pilsdrupu arhitektonisko analīzi par ilggadējā saglabāšanas praksē pētītiem un konservētiem objektiem abās savās publikācijās sniedzis arhitekts Gunārs Jansons (1928–2013). Autora pieredze Turaidas pilī 2007. gadā apkopota grāmatā¹⁵, kas sekoja arheologa Jāņa Graudona četrus gadus agrāk izdotajam darbam par Turaidas pils 1976.–2000. gada arheoloģisko izpēti¹⁶. Otrs Gunāra Jansona veikums ir grāmata “Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils”¹⁷, kurā autors atspoguļo gan izpētes, gan konservācijas vēsturi. Apkopojumu par Valmieras pili gan kā atsevišķu izpētes objektu¹⁸, gan tās vēsturisko nozīmi pilsētā¹⁹ divos secīgos izdevumos izdevusi arheoloģe Tatjana Berga (1944–2020).

Publikāciju par Ventspils pils būvvēstures izpētes rezultātiem sagatavojis arhitekts Ilmārs Dirveiks²⁰. Viņa kontā ir arī arhitektoniskie pētījumi par Cēsu, Limbažu, Durbes, Ropažu u. c. viduslaiku pilsdrupām²¹. To, ka izpēte iespējama arī atsevišķām pils daļām, nevis tikai veseliem kompleksiem, ilustrē, piemēram, I. Dirveika Cēsu pils Rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija²², G. Jansona Turaidas pils palasta hipokausta darbības shēmas skices vai Ludzas pils aizsargmūra grafiskā rekonstrukcija²³.

Pilsdrupu saglabāšana kā daļa no Latvijas kultūras mantojuma aizsardzības vēstures analizēta vēsturnieka Mārtiņa Mintaura monogrāfijā par arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsturi Latvijā²⁴.

Viduslaiku piļu vēsturiskie aspekti iztirzāti starptautiskajā viduslaiku piļu pētnieku konferenču sērijā “*Castella Maris Baltici*”, kura kopš 1991. gada katras otrās vasaras beigās

---

11 *Mugurēvičs Evalds*. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā // *Arheoloģija un etnogrāfija*, XVI. Rīga: Zinātne, 1994., 93.–109.lpp.

12 *Mugurēvičs Ēvalds*. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. // *Arheoloģija un etnogrāfija*, XIV. – Rīga: Zinātne, 1983., 3.–13. lpp.

13 Ikgadējās izpētes atskaites “Arheologu pētījumi Latvijā” iznāk kopš 2000. gada, nomainot no 1972. gada izdotos “Zinātniskās atskaites sesijas materiālus par arheologu pētījumu rezultātiem” un pirms tam no 1959. gada izdotās “Referātu tēzes zinātniskai sesijai”.

14 *Stubavs Ādolfs*. Arheologu atklājumi Kokneses pilsdrupās. // *Dzimtenes Balss*, Nr.3, 09.01.1964.; *Stubavs Ādolfs*. Ko zeme stāsta. // *Rīgas Balss*, Nr. 293. 14.12.1963.

15 *Jansons Gunārs*. Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gs. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.

16 *Graudonis Jānis*. Turaidas pils arheoloģiskā izpēte. – Rīga: Jāņa sēta, 2003.

17 *Jansons Gunārs*. Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

18 *Berga Tatjana*. Valmieras pils. – Valmiera: Valmieras novadpētniecība muzejs, 2003.

19 *Berga Tatjana*. Valmieras vecpilsētas arheoloģija. – Rīga: Zinātne, 2018.

20 *Dirveiks Ilmārs*. Ventspils Livonijas ordeņa pils būvvēstures agrīnais periods. 13.gs. otrā puse–14.gs. // *Ventspils muzeja raksti*, IV. – Rīga, 2004., 133.–170. lpp.

21 Pētījumu atskaites sējumi glabājas pie atbilstošo objektu lietām Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes arhīvā (NKMPA).

22 *Dirveiks Ilmārs*. Cēsu pils Rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija. // *Cēsu pils raksti*. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. I. – Cēsis, 2017., 33.–57. lpp.

23 *Jansons Gunārs*. Ludzas ordeņpils priekšpils aizsargmūra grafiskās rekonstrukcijas mēģinājums. // *Latvijas viduslaiku pils, VIII*. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014., 288. lpp.

24 *Mintauris Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016.

norisinās vienā no Baltijas jūras reģiona valstīm. Konferenču referāti publicēti, un tajos ievietoti arī Latvijas pētnieku – A. Caunes, I. Oses, I. Dirveika u. c. autoru pētījumu rezultāti.

Vēsturiskos ceļus, kas Livonijā veduši no vienas apdzīvotas vai nocietinātas vietas uz otru, un arī savienojuši Livoniju ar Prūsiju, analizējis vēsturnieks Vīlnis Pāvulāns (1938–1994). Viņš viduslaiku Latvijas teritorijā izdalījis četrus galvenos pārvietošanās virzienus – Daugavas tirdzniecības ceļu, un Vidzemes un Kurzemes un Zemgales tranzīta ceļus²⁵. Pēc autora nāves ceļu tīkls tālāk nav pētīts, tomēr šādam darbam būtu būtiska nozīme atsevišķu pilsdrupu savstarpējā sasaistē.

Vēsturiskie dati, kas izmantoti pilsdrupu datubāzes veidošanā, ņemti no hronoloģiskā secībā uzskaitītās vēstures literatūras:

- mākslas vēsturnieka Karla fon Lēvisa of Menāra (*Löwis of Menar*, 1855–1930) “*Burgenlexikon für Alt-Livland*” [Senās Livonijas piļu leksikons]²⁶,
- Tartu Universitātes profesora Armīna Tūlzes (*Tuulse*, 1907–1977) Latvijas un Igaunijas piļu apskats “*Die Burgen in Estland und Lettland*” [Pilis Igaunijā un Latvijā]²⁷, kas atspoguļo Latvijas piļu izpēti stāvokli 20. gs. 1. pusē,
- Latvijas dabas un kultūras pieminekļu saraksts vietnē Ambermarks.com²⁸, kurā īsi raksturots piļu tehniskais stāvoklis un saglabātība mūsdienās.

Balstoties uz minētajiem aprakstiem, iepriekšējām izpētēm un pašu autoru pētījumiem, visu Latvijā esošo vācu piļu būvēstures dati apkopoti mākslas vēsturnieces I. Oses un arheologa A. Caunes sagatavotajā Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikonā²⁹. Abu autoru rediģētajā sērijā “Latvijas viduslaiku pilis” (1999.–2016. gads) iekļautas arī 1980. un 1990. gados praktizējušu arhitektu pirmsprojekta izpēti un projektēšanas dokumentācijas atskaites. Arhitekts Tatjana Vītola publicējusi rakstus par Raunas, Limbažu, Siguldas, Dobeles pilīm, arhitekts G. Jansons par Ikšķili un Turaidu u. c. Pārdomas par atsevišķām būvdetaļām Kokneses pilī un to analogiem Latvijā publicējis arhitekts Ilgonis Stukmanis³⁰. Kaut arī sākotnēji iecerētais izdevuma adresāts bijuši “muzeju darbinieki, zinātnieki un studenti”³¹, publikācija faktiski kļuvusi par rokasgrāmatu piļu un to drupu pētniekiem, atjaunošanas arhitektiem un praktiķiem, kā arī citiem interesentiem.

B Ū V D E T A Ļ U V Ē S T U R E

Arhitektūras vēsturi ilustrē ne tikai stilistiskās atšķirības – katram vēsturiskajam periodam

25 Pāvulāns Vīlnis. Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs. – Rīga: Zinātne: 1971.

26 Löwis of Menar Karl von. Burgenlexikon für Alt-Livland. – Rīga, 1922.

27 Tuulse Armin. Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942.

28 Pāvils Gatis. Dzintarzīmes [Tiešsaiste: 2017-01-15]. <http://www.ambermarks.com/Lindex.htm>

29 Caune Andris, Ose Ieva. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pilis, IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

30 Stukmanis Ilgonis. Kokneses pils arhitektūras meklējums. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. – 274. lpp.

31 Bankovskis Pauls. Pilis. Pilis drupās un iztēlē. // Diena, 2003. gada 21. februāris. [Tiešsaiste: 2019-09-14]. <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/pilis.-pilis-drupas-un-iztele-11596293>

raksturīgs arī savs funkciju kopums, apjomu kārtojums un būvpaņēmieni, kas nosaka arhitektūras izteiksmes līdzekļus. Atpazīstamas arī būvdetaļas – ēkas arhitektūru veidojošie būvelementi sākot ar apstrādātiem būvmateriāliem un tiem raksturīga iebūves veida līdz pat apdarei un telpu iekārtojuma principiem. Identificējot kopīgo un atšķirīgo un veicot salīdzinošo analīzi, iespējams veikt atsevišķu arhitektūras elementu un būvdetaļu hrono-tipoloģisko datēšanu, iezīmējot kādas atsevišķas detaļas vai būvpaņēmiena vietu kopējā arhitektūras vēstures kontekstā. Pēdējā desmitgadē veikti vairāki pētījumi un sagatavotas publikācijas, kuru autori pievērsušies tieši būvdetaļu analīzei. Piemēram, divi katalogi izdoti Turaidas muzejrezervātā, aprakstot arheoloģiskajā izpētē atrasto būvkeramiku³² un dzelzs būvkalumus³³, un kuru autore ir Turaidas muzeja galvenā speciāliste I. Ose. Specifisku būvdetaļu – Turaidas, Raunas un Altenes pilsdrupu izpētē atrastos saules pulksteņus – analizējis astronoms, ģeodēzists un zinātnes vēstures pētnieks Jānis Klētnieks (1952–2012)³⁴.

Ilggadējās arheoloģiskās izpētes laikā iegūtā materiāla sistematizācija un iespējamā atribūcija pakāpeniski norisinās Cēsu pilī. Kopš 2013. gada uzsākts Cēsu pils arheoloģijas konferenču cikls, kura iniciators ir Cēsu pils vecākais speciālists Gundars Kalniņš. Referātos atradumi tiek analizēti gan lokālā, gan arī Eiropas arhitektūras un ikdienas vēstures (*history of everyday life*) kontekstā. Starpdisciplinārā pieeja, iesaistot pētniecībā vēsturniekus, arheologus, arhitektus un eksperimentālās arheoloģijas interesentus, kā arī viduslaiku šaujāmieroču, bruņu, ādas, kaula izstrādājumu grāmatu u. c. speciālistus, apkopota jau trīs konferenču materiālu publikācijās. Cēsu pils būvvēstures kontekstā izvērtētas ar durvīm, logiem un šaujamlūkām saistītās arhitektūras detaļas, profilķieģeļi un akmens būvelementi – konsoles, kvadri, pakāpieni, velvju ribas, pārsedzes u. c., sniedzot jaunas zināšanas ne tikai teorētiskajai pētniecībai, bet pamatojot arī praktisko restaurāciju.

Piļu un pilsdrupu būvniecības vēstures aspekti ir iekļauti arī starptautiskās Kembridžā bāzētās “*Construction History society*” [Būvniecība vēstures biedrības] rīkoto kongresu referātu un publikāciju tēmu lokā. Tajās analizēti, piemēram, viduslaiku apkārtsienu noturības paaugstināšanas risinājumi, sastatņu izbūve, būvniecības tehnoloģiju un darbu organizācijas aspekti. Latvijas pilsdrupu arhitektūru vairākos kongresos un konferencēs promocijas darba autors ir pārstāvējis ar ziņojumiem par Cēsu pils būvvēstures izpēti, atsevišķu detaļu – durvju un logu, būvkeramikas, kā arī viduslaiku ģeometrisko metožu izmantošanas analīzi (skat. autora referātu un publikāciju sarakstu).

K O N S E R V Ā C I J A

Neskatoties uz samērā intensīvo 20. gs. otrās puses saglabāšanas darbu praksi Latvijā, viena no agrīnākajām pēckara publikācijām par pilsdrupām Baltijā izdota Igaunijā. Latvijas pilsdrupu apraksts kopā ar kaimiņzemes pilīm rodams mākslas zinātnieka Kalvi Aluves Igaunijas viduslaiku

32 Ose Ieva. Turaidas pils 13.–17. gadsimta būvkeramika. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015.

33 Ose Ieva. Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvkalumi. – Rīga: Zinātne, 2017.

34 Klētnieks Jānis. Saules pulksteņi Latvijā. – Rīga: Zinātne, 1983. - 35.-39.lpp.

pilīm veltītajā grāmatā, kura pieminēti un arī kritizēti tā laika populārāko Latvijas piļu atjaunošanas pasākumi, piemēram, uzsverot Turaidas pils lielo papildinājumu apjomu³⁵. Pārskatu par Gaujas Nacionālā parkā esošo piļu arhitektūru un arheoloģiju publicējuši arhitekts G. Jansons³⁶ un arheologs Jānis Apals (1930—2011)³⁷, tomēr drupu konservācija palikusi ārpus minēto pētnieku interešu loka.

Atsevišķu objektu atjaunošanas koncepcijas, kā arī pieejas vēsturisko konstrukciju un apjomu eksponēšanai atspoguļotas to konservācijas un restaurācijas projektu aprakstos. NKMPA pieejamā būvprojektu dokumentācija par Bauskas, Dobeles, Cēsu, Grobiņas, Āraišu u. c. drupām ilustrē katra objekta arhitektoniskās ieceres un arī neveiksmes. Diemžēl projektos iekļautās informācijas apjoms ir variabls – no dažiem vispārīgiem teikumiem un virspusējai skicei, kā piemēram, Valmieras pilsdrupu apkārtsienai, līdz gadiem ilgi notikušai vēsturiskai un zinātniskai izpētei un rūpīgi izstrādātai projektu dokumentācijai, kā tas veikts, piemēram, Turaidas un Cēsu pilīs. Materiāla fragmentārais raksturs tikai nosacīti ļauj to uzskatīt par pilnvērtīgu avotu un visaptverošu tēmas izpētes materiālu.

Publikāciju trūkuma dēļ Latvijas pilsdrupu konservācijas praksē noteicošā loma bijusi ne tik daudz grāmatām, cik semināriem, konferencēm un to publicētajiem materiāliem. Viena no pirmajām diskusijām Latvijā par mūsdienīgu pieeju ne tikai piļu, bet viduslaiku mantojuma atjaunošanai vispār bija 1995. gadā Ventspils pilī pašvaldības organizētais seminārs “Ventspils pils konservācijas un restaurācijas teorētiskie un praktiskie principi”. Pils arhitektonisko izpēti veica un atjaunošanas risinājumus 1984. gadā izstrādāja arhitekts Gunārs Erdmanis (1927–1990), atbilstoši kuriem 1985. gadā uzsāka konservācijas un restaurācijas darbus. Pēc pils nonākšanas Ventspils novada vēstures un mākslas muzeja īpašumā, 1994. gadā Ventspils dome nodibināja komisiju kompleksa rekonstrukcijas un restaurācijas īstenošanai. Lai pamatotu atjaunošanas projekta risinājumus, pilī veikta atkārtota arhitektoniskā izpēte. Tās secinājumi ļāva apšaubīt vairākus iepriekšējā projekta pieņēmumus, piemēram, par it kā izbūvētiem velvju pārsegumiem, šaujamlūku formu u.c. Atjaunošanas projektu izstrādāja birojs “Konvents” (arhitekti Pēteris Blūms un Ināra Caunīte) un simboliski tas iezīmēja pāreju uz laikmetīgo pieminekļu atjaunošanas paradigmu, par primāro uzdevumu izvirzot autentiskuma saglabāšanu, nevis kāda vēsturiska perioda rekonstrukciju. Jaunā projekta risinājumus apstiprināja uz semināru uzaicinātie vēsturisku ēku atjaunošanas speciālisti no Zviedrijas un Igaunijas. Atšķirībā no iepriekšējām nostādņēm, kas bija vērstas uz ieceri atjaunot viduslaiku apjomu, Ventspils pilī īstenota konservācijas pieeja, saglabājot visu arhitektoniski nozīmīgo periodu uzslāņojumus.

Turpmākos gados P. Blūms vairākus rakstus par piļu un to drupu konservācijas jautājumiem publicējis periodikā³⁸. Tajās pieredzējušais restaurācijas arhitekts atspoguļojis savu praktiskā darba

35 *Aluve Kalvi*. Eesti Keskaegsed Linnused. – Tallinn, 1993., lehel 107.

36 *Jansons Gunārs*. Arhitektūras pieminekļi Gaujas Nacionālajā parkā. – Rīga: Zinātne, 1987.

37 *Apals Jānis*. Arhitektūras pieminekļi Gaujas Nacionālajā parkā. – Rīga: Zinātne, 1986.

38 vairākas arhitekta Pētera Blūma publikācijas: *Blūms Pēteris*. Ventspils pilī iet vaļā! // Latvijas Arhitektūra, 1999-12, 12.- 15.lpp.; *Blūms Pēteris*. Laikmetīgie viduslaiki. // Latvijas Arhitektūra, #2(40)/02.,

pieredzi, kā arī pārdomas par pieejām un risinājumiem, kas sekmē vēsturisko būvju drupu saglabāšanu³⁹. Aprakstot mūrētu konstrukciju konservāciju, autors izmanto poētisku apzīmējumu “būvgleznieciskums”, kas precīzi raksturo attieksmi pret virsmas faktūrām un tonalitātēm. P. Blūma teorētiskās nostādnes ir viens no retajiem publicētajiem materiāliem par relatīvi šauro pilsdrupu saglabāšanas tematiku.

Piļu praktiskās atjaunošanas problemātika bija Bauskas muzeja 2002. gadā rīkotā starptautiskā simpozija pamattēma, kurā piedalījās muzeja sadarbības partneri no Čehijas un Spānijas, kā arī Latvijas speciālisti. Teorētiskajām lekcijām sekoja praktisko darbu meistarklases. To gaitā saudzējoši konservējošu attieksmi pret vēsturisko oriģinālu apguva virkne amatnieku, kuri tālāk turpinājuši darbu citās Latvijas pilsdrupās. Bauskas semināra materiāli apkopoti un izdoti izdevumā “Vēsturisko drupu konservācijas problēmas”⁴⁰. Gan Ventspils, gan Bauskas semināri un tiem sekojošās publikācijas veidojuši mūsdienu drupu *konservācijas skolas* pamatu.

Noteiktu ieguldījumu konservācijas darbu izglītībā un praktiskajā pieredzē devusi Latvijas piļu un muižu asociācija. Sabiedriskā organizācija 2001. gadā organizējusi semināru par Limbažu pils izpēti un konservāciju, kuru vadījis vietējā muzeja speciālists Guntars Plešs⁴¹. Starptautisks seminārs-meistarklase pēc vēsturnieka Gundara Kalniņa iniciatīvas, 2016. gadā norisinājās Cēsu pilsdrupās un tajā piedalījās 12 speciālistu no Turaidas, Limbažiem, Rīgas, kā arī Oslo. Promocijas darba autors semināra dalībniekus informēja gan par tradicionāli apjomīgāko drupu konservācijas darbu – šuvojuma atjaunošanu, gan arī novadīja divu dienu praktisko darbu kursu.

Ārzemju literatūrā kompleksa pieeja drupu konservācijas problemātikai atspoguļota ilggadējā *English Heritage* speciālista, arhitekta Džona Ašursta (*Ashurst*, 1937–2008) redakcijā izdotā grāmata “*Conservation of Ruins*” [Drupu saglabāšana]⁴². Tajā iztirzāts drupu veidošanās process, kā arī ietverta dažādu nozaru speciālistu – arhitektu, būvinženieru un kultūras mantojuma saglabāšanas praktiķu pieredze un ieteikumi drupu stāvoklī esošu mūra būvju stabilizācijai un konservācijai. Populārzinātniski apraksti par Alūksnes, Kokneses un Dobeles pilsdrupām, galvenokārt atspoguļojot grūtības ar finansējuma piesaisti, pakāpeniski parādās arī Latvijas plašsaziņas līdzekļos⁴³, apliecinot tēmas aktualitāti.

A R H I T E K T O N I S K Ā U N A R H E O L O Ģ I S K Ā I Z P Ē T E

Vācu nocietinājumu attīstību līdzās citiem viduslaiku arhitektūras objektiem aprakstījuši baltvācu arhitektūras vēsturnieki. Viņu ieguldījumu Latvijas arhitektūras vēstures izziņā vairākās

6-13. lpp.; *Blūms Pēteris*. Pilskrogs Ventspilī “Melnais sivēns”. // Latvijas Arhitektūra, #4(54)/04, 74.-79. lpp.; *Blūms Pēteris*. Mazās grēksūdzes. // Latvijas Arhitektūra, #5(103)/12, 16.-24. lpp.

39 *Blūms Pēteris*. Vecums ir valdzinošs, jāgrib saskatīt // Latvijas Arhitektūra, 24/99., 86.-88.lpp.

40 Vēsturisko drupu konservācijas problēmas: Programmas „Kultūra 2000” ietvaros realizētā projekta „Vēsturisko amatu renesanse un moderno tehnoloģiju sintēze 15. gs. Bauskas cietokšņa drupu konservācijā.” Starptautiskā simpozija un konferences materiāli. – Bauska, 2002

41 *Veinberga Kristīne, Lupiķe Laima*. Latvijas piļu un muižu asociācija aicina. // Dabas un vēstures kalendārs, 2002., 190. lpp.

42 *Ashurst John*. Conservation of Ruins. – Taylor & Francis Ltd, 2006.

43 *Anstrate Vita*. Latvijā ir 75 restaurējamas viduslaiku pilsdrupas, 2015. [Tiešsaiste 2019-09-14]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/latvija-ir-75-restaurejamas-viduslaiku-pilsdrupas.a128934/>

publikācijās apkopojusi mākslas vēsturniece I. Ose. Izvērstā ārskatā par viduslaiku piļu pētniecības pirmsākumiem apkopota arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes vēsture līdz Otrajam pasaules karam⁴⁴. Publikācijā ietvertas arī nozīmīgāko pētnieku, kuri darbojušies līdz 20. gs. vidum, biogrāfijas – plaši raksti sagatavoti par Jūliju Dēringu (*Döring*, 1818–1898), Reinholdu Gūleki (*Guleke*, 1834–1927), kā arī Karlu fon Lēvisu of Menāru, Vilhelmu Neimanu un Armīnu Tūlsi⁴⁵. Tāpat autore aprakstījusi arī piļu arhitektūras izpētes procesus 20. gs. otrajā pusē⁴⁶.

Informācija par 20. gs. otrās puses pētniekiem un viņu veikumu rodama arī citu autoru darbos. Vēsturnieks Mārtiņš Mintauris apkopojis un laikmeta kontekstā analizējis vēsturnieka Roberta Malvesa (1905–1982) biogrāfiju⁴⁷. Arhitekts Ilmārs Dirveiks dalījies atmiņās par arhitektu Juriju Vasiļjevu (1928–1993)⁴⁸. Plašāk viņa ieguldījums Latvijas 20. gs. otrās puses Latvijas arhitektūras vēstures zinātnē, tostarp drupu saglabāšanas metodikā, analizēts arhitektes Marinas Bruzgules J. Vasiļjeva piemiņai veltītā publikācijā⁴⁹. Kaut arī minētajā literatūrā uzsvars likts uz biogrāfiskiem datiem, tajās atspoguļota arī pieeja, ko mūsdienās apzīmē ar terminu “arhitektoniskā izpēte”.

Arheoloģiskās izpētes atskaites regulāri tiek publicētas periodiskajā izdevumā “Arheologu pētījumi Latvijā”. Plašāki ieskatī rodami vairāku muzeju izdevumos. Par Tukuma viduslaiku pils izpēti 2004.–2005. gadā atskaiti sagatavojis arheologs Mārtiņš Ruša⁵⁰, savukārt par 2007. gada pārbaudes izrakumiem Ropažu pili arheologs Jānis Ciglis⁵¹. 2020. gadā izdotajos Dobeles muzeja rakstos ietvertas vēsturnieku Agra Dzeņa⁵², Beātes Orlovas⁵³ un arheologa Andra Tomašūna⁵⁴ atziņas par pils vēsturi.

Neskatoties uz pietiekami lielo atjaunoto objektu skaitu un ilgstošo 20. gs. 2. puses pētījumu pieredzi, publikāciju klāsts par arhitektoniskās izpētes objektiem, kā arī par izpētes metodoloģiskajiem aspektiem kopumā nav plašs. Buklets ar tā laika vadošo arhitektoniskās izpētes

---

44 *Ose Ieva*. Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds: 2001., 13.–76. lpp.

45 *Ievas Oses publikācijas apkopotas izdevumā: Latvijas viduslaiku pils, II.* – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds: 2001., 160.–236. lpp.

46 *Ose Ieva*. Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds: 2001., 77.–125. lpp.

47 *Mintauris Mārtiņš*. Vēsturnieka Roberta Malvesa (1905–1982) devums Vecrīgas arhitektūras mantojuma izpētē. // *Senā Rīga 9: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Zin. red. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018., 173. lpp.

48 *Dirveiks Ilmārs*. Juri Vasiļjevu atceroties. 1928–1998. // *Latvijas Arhitektūra*, 1998., Nr. 17.

49 *Bruzgule Marina*. Juris Vasiļjevs un 20. gs. otrās puses Latvijas arhitektūras vēstures zinātne. // *Latvijas mākslas un mākslas vēstures likteņgaitas*. – Rīga: Neputns, 2001., 101.–111. lpp.

50 *Ruša Mārtiņš*. Tukuma viduslaiku pils. // *Tukuma novada kultūrvēsture: Rakstu krājums, 7.* – Tukums: Tukuma muzejs, 2005., 21.–31. lpp.

51 *Ciglis Jānis*. Pārbaudes izrakumos Ropažu viduslaiku pili sasniegtie rezultāti. // *Latvijas Nacionālā vēstures muzeja zinātniskie lasījumi 2004.–2006.* – Rīga: Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, 12, 2007., 155.–158. lpp.

52 *Dzenis Agris*. Rakstīto avotu ziņas par Dobeles pili 15.-18. gadsimtā. // *Dobeles muzeja raksti*. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 35.-49. lpp.

53 *Orlova Beāte*. Rotājumi Dobeles pils krāsns keramikas kolekcijā. // *Dobeles muzeja raksti*. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 50.-77. lpp.

54 *Tomašūns Andris*. Dobeles pils arheoloģiskās izpētes vēsture. // *Dobeles muzeja raksti*. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 78.-87. lpp.

autoru rakstiem par 1980. gados pētītajiem objektiem sagatavots 1991. gadā⁵⁵, un tajā aprakstīti darbi Bauskas un Cēsu pilsdrupās. Divus gadus pēc tam – 1993. gadā atskatu par tolaik jau Kultūras ministrijas Restaurācijas institūta arhitektoniskās izpētes grupas darbības pirmās desmitgades pieredzi sagatavojis tās toreizējais vadītājs arhitekts Andis Činis (1961–2014)⁵⁶, tomēr šajā izdevumā grupas veikums pilsdrupu izpētē un saglabāšanā nav aplūkots. Turpat ieskatu vēsturisko ēku atjaunošanā pēc Otrā pasaules kara sniedzis arhitekts Gunārs Zirnis (1910–2000). Aprakstā minēta 1953. gadā uzsāktā Turaidas pils bergfrīda restaurācija-atveidošana⁵⁷. Maģistra darbā pārskatu par arhitektoniski mākslinieciskās izpētes metodoloģiju 20. gs. beigās sagatavojis ilggadējs izpētes arhitekts Ilmārs Dirveiks, pieminot savu darbu arī Cēsu pilsdrupās⁵⁸. Tomēr apkopojšu darbu par arhitektonisko izpēti, definējot tās lomu pilsdrupu būvvestures izziņas procesos, kā arī vietu mākslas zinātnes nozarē kopumā joprojām trūkst.

N O C I E T I N Ā J U M U K L A S I F I K Ā C I J A

Piļu vēsturiskās izpētes darbu ietvaros to klasifikācijas jautājumiem pievērsušies vairāki autori – gan novadpētnieki, gan mākslas zinātnieki un arheologi. Atbilstoši katra pētījuma ievirzei, pils iedalītas pēc dažādām raksturojošām pazīmēm – to sākotnējās piederības, izvēlētas izbūves vietas, apdzīvotības ilguma, ģeogrāfiskā izvietojuma, u. tml.

I e d a l ī j u m s p ē c i z v i e t o j u m a

Pirmais no pētniekiem pils grāmatā “*Burgenlexikon für Alt-Livland*” [Senās Livonijas piļu leksikons] klasificējis Karls Lēviss of Menārs. Leksikons balstīts paša autora apsekojuma materiālā, par ko viņš regulāri ziņojis Krievijas Baltijas provinču (Rīgas) Vēstures un senatnes pētītāju biedrībā (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands / zu Riga*), kā arī citu autoru agrāku pētījumu rezultātu analizē. Leksikonā vispirms aprakstītas aizvēstures laika “vaļņu pils” (*Wallburgen*) jeb “pagānu pils” – vietējo iedzīvotāju nocietinājumi. Tā otrajā daļā alfabēta secībā īsi raksturotas viduslaiku mūra pils, kā arī pilsētas nocietinājumi un nocietināti klosteri. Leksikonā iekļautas ap 150 pils visā Livonijas teritorijā, no kurām ap 20 tolaik bijušas apdzīvotas. Cita starpā autors norādījis, ka tikai dažas mūra pils Koknesē, Rūjienā un Augstrozē izbūvētas vietējo iedzīvotāju piļu vietā. Vēlākos pētījumos šāda situācija konstatēta vēl virknē objektu, piemēram, Rēzeknē un Sēlpilī.

K. Lēviss of Menārs izdalījis trīs piļu grupas – ūdens pils (*Wasserburgen*) kā Dundaga, Jaunpils, Alūksne, augstieņu pils (*Höhenburgen*) – Embūte, Augstroze, Rūjienu, kā arī abiem tipiem piederoši nocietinājumi Siguldā, Cēsīs un Altenē. Tālākā aprakstā autors vēl pievienojis piļu tipiem malas pils (*Randburgen*), kas izbūvētas kāda kalna plakuma malā, piemēram, Cēsīs.

55 Činis Andis, redaktors. Vēsturiskā celtniecība Latvijā. – Rīga: Restaurācijas institūts, 1991.

56 Činis Andis. Vēsturiskās arhitektūras izpēte pēdējā desmitgadē. // Lejnīeks Jānis (sast.). Latvijas arhitektūra'93. – Rīga: Baltika., 126. lpp.

57 Zirnis Gunārs. Restaurēšanas projektēšana pēckara Latvijā (1950.–1970.g.). // Lejnīeks Jānis. (sast.). Latvijas arhitektūra'93. – Rīga: Baltika. 1993., 111. lpp.

58 Dirveiks Ilmārs. Arhitektoniski mākslinieciskās izpētes metodoloģija 20.gs. beigās (Ungurmuižas, Rīgas pils un Ventspils piemēros). Maģistra darbs. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2003.

Leksikonā atsevišķas pilis, atkarībā no pieejamā materiāla, aprakstītas ļoti atšķirīga apjomā. Dažām minēti to īpašnieki, citām – atrašanās vieta vai dibināšanas gads, vēl citām pievienots izvērsts vēsturiskais apraksts. Piļu piederība nav sākotnēji uzskaitīta, tomēr aprakstos parādās ordeņa pilis, Rīgas un Kurzemes domkapitula, bīskapijas latviešu un ziemeļu daļas pilis, kā arī lēņu jeb vasaļu pilis. Tāpat ne visām pilīm autors skaidri norādījis, uz kurām no paša nominētajām tipoloģiskajām grupām viņš tās attiecinājis. Leksikona ierobežojumus K. Lēviss of Menārs konstatējis pats arī tā nobeiguma vārdos, norādot, ka tas ir tikai pamats turpmākajiem pētījumiem⁵⁹.

H r o n o l o ģ i s k ā - p i e d e r ī b a s t i p o l o ģ i j a

Nākamā apkopojuma autors, igauņu mākslas zinātnieks Armīns Tūlse grāmatā “*Die Burgen in Estland und Lettland*” [Pilis Igaunijā un Latvijā] sniedzis daudz izvērstāku katras pils aprakstu. Viņš piļu attīstību iedalījis vairākos etapos un periodos. Tiesa gan, autors tos nav apkopojis, bet tie lasītājam atklājas pakāpeniski, lasot visai garu un izvērstu aprakstu. Armīna Tūlzes piedāvāto klasifikāciju var saprast, tikai izlasot grāmatas beigās ievietoto saturu. Vispirms viņš apraksta piļu veidošanos hronoloģiski, sākot ar pirmo piļu izbūvi 1185. gadā līdz Zobenbrāļu ordeņa pievienošanai Vācu ordenim 1237. gadā. Šajā posmā vienā grupā izdalītas abas bīskapa Meinarda no Zēgebergas (latīņu: *Meynardus*, *Meinnardus*, vidusaugšvācu: *Meynhart*, vācu: *Meinhart*, *Meinhard von Segeberg*, ap 1130/1140–1196) laikā tapušās Ikšķiles un Mārtiņsalas pilis, savukārt otrajā aprakstīti bīskapa Alberta un Zobenbrāļu ordeņa laika nocietinājumi. Tajā izdalīti divi periodi, no kuriem uz pirmo attiecinātas, piemēram, Koknese, Lielvārde, Vecdole, Turaida u. c., uz otro – virkne Igaunijas piļu, kā Otepē, Tērbata, Vīlande un Tallina.

Nākamajā hronoloģiskajā periodā – laikposmā no 1237.–1400. gadam A. Tūlse aprakstījis piļu pamattipa izveidošanos un to paplašināšanos līdz ugunsieroču ieviešanai. Autors gan nav pamatojis šī perioda augšējās hronoloģiskās robežas noteikšanu, kas tieši neatbilst nevienam vēsturiskajam notikumam. Uz laika periodu pirms ugunsieroču ieviešanas viņš izdalījis šādas piļu tipoloģiskās grupas:

- dabas apstākļiem piemērotas būves, torņa pilis un dzīvojamās pilis, kuras secīgi aprakstītas pēc to piederības ordenim (Trikāta, Rūjiena, Valmiera, Rēzekne), bīskapam (Embūte, Viļaka, Krimulda, Krustpils) vai bīskapa vasaļiem (Augstroze, Lokstene, Lielvārde, Lielstraupe, Mazstraupe),
- konventa nami, kuros izdalīts agrīnais attīstības periods (Sigulda, Cēsis, Ventpils, Gaujiena), attīstītais (*reifende*) stils (Vīlande, Alūksne), četru torņu kastela (Rīga, Jelgava, Kuldīga), attīstība Ziemeļigaunijā (Tallina, Narva, Paide), vēlā attīstība (Saldus, Jaunpils). Atsevišķi minētas bīskapa pilis (Limbaži, Cesvaine, Rauna, Piltene),
- brīva plānojuma kastela un noliktavas kastela, kur izdalītas Kurzemes ceļa kastelas (Aizpute, Kandava, Grobiņa, Tukums, Šlokenbeka, Sable, Durbe, Skrunda, Valtaiķi,

59 *Löwis of Menar Karl*. *Burgenlexikon für Alt-Livland*. – Riga, 1922., S.127.

Alsunga, Talsi), pils Daugavas krastos (Salaspils, Aizkraukle, Altene), Livonijas vidusdaļā (Krāslava, Mākoņkalns, Mālpils, Ropaži, Skujene, Nītaure, Jaunpils), bīskapa pils (Dundaga, Ārlava, Rinda, Ēdole, Aizputes bīskapa pils), bīskapa pils latviešu daļā (Smiltene, Piebalga, Gulbene, Baltava) un ziemeļu zemēs (Koluvere,), kā arī bīskapu vasaļu nocietinātas būves (Bērzaune, Kalsnava, Krievciems, Tirza, Ungurpils, Saka, Nurmiži, Stakenberga),

- atsevišķā nodaļā analizētas klosterpilis (Daugavgrīva, Igaunijā Karkna un Padaste).

Grāmatas trešajā daļā aprakstīta visas pils, kas būvētas pēc ugunsieroču ieviešanas no 1400. līdz 1562. gadam, izdalot divus attīstības virzienus:

- noliktavas kastelas tālāku attīstību, kas atspoguļojas ordeņa (Igaunijā Paide un Laiuse, Ērgeme un Bauska), bīskapa (Igaunijā Porkuni, Vatselina un Kirumpaa) un vasaļu (Rozbeķi, Mujāni) pils,

- jaukta tipa nocietinājumus – jaunbūves ordenim (Igaunijā Vasknarva, Toolse), bīskapam (Kiviloo), un vasaļiem (Igaunijā Virtsu, Kiltsi, Vana-Kaarma, Saare) un iepriekšējo piļu pārbūves (Rīga, Cēsis, Igaunijā Tallina, Viļaka).

Kā redzams no apraksta, A. Tūlzes izvirzītajā klasifikācijā tomēr vērojamas zināmas nekonsekvences. Piļu apraksts vienlaikus pēc hronoloģiskām un piederības pazīmēm neļauj uzskatāmi salīdzināt to plānojuma īpatnības, kā arī izsekot katra tipa piļu attīstībai. To izbūves periodi nav arī tieši sasaistīti ar vēsturiskajiem notikumiem. Gan K. Lēvisa of Menāra, gan A. Tūlzes klasifikācijās nepilnības saskatījusi arī mākslas vēsturniece I. Ose⁶⁰ – viņa pareizi norādījusi, ka daudzas pils vairākkārt mainījušas saimnieku – piemēram, arhibīskapijas pils Koknesē, Krimuldā, Turaidā, Lielvārdē 14. gs. 1. pusē ilgāku laiku bijušas ordeņa pārziņā, savukārt Valtaiķu pils līdz 1392. gadam piederējusi ordenim, bet pēc tam Kurzemes bīskapam. Tomēr šāds, lai vai cik nosacīts piļu iedalījums, pieņemts par pamatu autores sastādītajiem Latvijas viduslaiku piļu sērijas izdevumiem, no kuriem divi veltīti atsevišķi bīskapa un ordeņa pilīm. Arī no arhitektūras vēstures viedokļa nocietinājumu klasifikācija pēc piederības atspoguļo būtisku jebkuras būves funkcionālo aspektu – pasūtītāja programmas ietekmi uz pils izbūvi vai vēlākām tās pārbūvēm.

K l a s i f i k ā c i j a p ē c v i e t a s a p d z ī v o t ī b a s

Pamatojoties uz 1960. gados veiktās arheoloģiskās izpētes rezultātiem, arheologs Ēvalds Mugurēvičs izveidojis klasifikācijas sistēmu, balstoties uz piļu apdzīvošanas ilgumu⁶¹:

1) pils, kuras pēc vācu krustnešu iebrukuma 13. – 14. gs. joprojām apdzīvojuši vietējie iedzīvotāji (Talsi, Jersika, Asote, Cesvaine),

2) vietējo iedzīvotāju pils, kas 13. gs. uz laiku nonāca iebrucēju rokās un pēc tam tika

60 Ose Ieva. Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un tipoloģijas problēmas. // Latvijas viduslaiku pils, II. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 140.lpp.

61 Mugurēvičs Ēvalds. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. // Arheoloģija un etnogrāfija, XIV. Rīga: Zinātne, 1983., 3.–13.lpp.

atkarotas (Mežotne, Tērvete),

3) vācu pilis, kas ierīkotas vietējo iedzīvotāju nocietinājumu vietās un a) celtas tūlīt pēc iekarošanas, vai b) celtas jau pamestā nocietinājumā. Raksturīgi, ka tās uzreiz tapušas kā mūra būves (Koknese, Turaida, Lielvārde, Rēzekne). Grupā ieskaitītas arī pilis, kas celtas jau iepriekšējos gadsimtos pamestajos pilskalnos (Lokstene, Sēlpils, Salaspils, Tērvete). Daļa no pilskalnos izvietotajām pilīm celta tā, ka to plāna forma pieskaņota dabiskajam zemes reljefam,

4) nocietinājumi, kas ierīkoti vietējo apmetņu vai ciemu vietās (Altene, Vecdole, Bauska, Alūksne u. c.) vai arī būvēti sadarbībā ar vietējiem iedzīvotājiem – lībiešiem (Ikšķile, Mārtiņšala). Šis pils ir regulārākas un tās ceļot mazāk domāts par pieskaņošanu dabiskajam zemes reljefam,

5) mūra nocietinājumi, kas celti vietās, kur arheoloģiskajos izrakumos nav konstatēta agrāka perioda apdzīvotība (Saldus, Piltene). Šīs grupas pilīm raksturīgs regulārs plānojums, jo, tās ceļot, nebija jāreķinās ar esošu apbūvi un telpisko struktūru.

Klasifikācija dod skaidrojumu noteikta plānojuma tipa vēsturiskai izvēlei, kā arī ļauj vērtēt vācu pils plašākā kontekstā un to mijiedarbību ar vietējo kultūru. Tomēr tā balstās relatīvi neliela reģiona piļu izpētes datos un izmantojama galvenokārt autora arheoloģiski pētīto objektu izpētes datu salīdzināšanai.

Ģ e o g r ā f i s k ā s v i d e s i e t e k m e

Piļu izvietojumu kā vienu no klasifikācijas aspektiem izvirzījuši jau abi iepriekš minētie baltvācu pētnieki K. Lēvis of Menārs un A. Tūlse. Mūsdienās, paplašinot viņu iedalījumu, kā arī balstoties uz Šveices profesora Venera H. Meiera (*Meyer*) jeb “piļu Meiera” publikācijām, Latvijas nocietinājumu saistību ar vides apstākļiem analizējusi arī mākslas vēsturniece I Ose⁶². Citējot pētnieku, viņa atzīmējusi četrus vietas izvēli ietekmējošus ģeogrāfiskos faktoros – apkārtējā vide, grunts nestspēja, pieejamie būvmateriāli un klimats⁶³. Atbilstoši pils izvietojumam apkārtējā reljefā, autore identificējusi šādus piļu tipus:

1) augstieņu pils (Rūjiena, Vecaizkraukle, Koknese kā atgrieztā (*Abschnitt*) pils, Mākoņkalns, Augstroze, Ludza, Trikāta, Turaida, Sigulda, Cēsis),

2) krasta pils (Vecdole, Altenes, Ikšķile, Aizkraukle, Salaspils, Dole, Sēlpils, Bauska, Kuldīga),

3) ūdenspilis (Mārtiņšala), ar dzirnavām apvienotas pils – Ādaži, Mujāni, Rūjiena, Valmiera, Limbaži; vēl tagad pie ūdenstilpnēm saglabājušās pils Grobiņā, Jaunpilī, Saldū un Ungurpilī; un, iespējams arī Aizkraukles, Ēdoles un Gulbenes pils.

Abas pirmās tipoloģiskās grupas atbilst minēto baltvācu autoru klasifikācijai. Trešo grupu I. Ose būtiski paplašinājusi, uzsverot dzirnavu un ar tām saistīto ūdenskrātuvju nozīmi pils aizsardzības spēju uzlabošanā. Izstrādāto klasifikāciju iespējams izmantot, analizējot pils plašākas

62 Ose Ieva. Ģeogrāfiskā vide kā nozīmīgs faktors viduslaiku piļu celtniecībā Latvijā. // Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2006., Nr3., 28.–43. lpp.

63 Meyer Werner. Platzwahl. // Burgen im Mitteleuropa: Ein Handbuch. - Stuttgart: Hrsg. von der Deutschen Burgenvereinigung ee.V. durch H.W. Böhme u.a.,S. 191–195.

teritorijas kontekstā, tostarp apdzīvotu vietu sākotnējā izvietojuma izvēles un tirdzniecības attīstības izpētes aspektos.

K l a s i f i k ā c i j a p ē c p l ā n o j u m a u n p i e d e r ī b a s

Arheologa A. Caunes un mākslas vēsturnieces I. Oses piedāvātais piļu iedalījums publicēts divās Latvijas viduslaiku piļu sērijas grāmatās “Rīgas arhibīskapijas pilis”⁶⁴ un “Ordeņpilis Latvijā”⁶⁵, aprakstot objektus, kas būvēti attiecīgi baznīcas un ordeņa vajadzībām. Sekojot iepriekšējiem autoriem, pilis pēc piederības iedalītas divās lielās grupās, un katrai no tām pēc to izbūves hronoloģiskā ietvara meklētas kopīgas plānojuma pazīmes. A. Caunes un I. Oses piedāvātā klasifikācija atspoguļo pašreizējās vēsturnieku zināšanas par piļu izbūves likumsakarībām un izmantojama piļu būvvēstures analīzei.

Viduslaiku nocietinājumu iedalījumam pievērsušies vairāki autori. Katrs no viņiem izstrādājis savu piļu un pilsdrupu klasifikācijas sistēmu, kas atbildusi konkrētā pētījumu tematikai un izpētei pieejamajam materiālam. Tēmai vispirms pievērsušies baltvācu autori, kuri pētījuši nocietinājumu attīstības vēsturi. Vēsturiski-stilistiskās analīzes nolūkiem visatbilstošākais izrādījies A. Tūlises 20. gs. 20. gados izveidotais un A. Caunes un I. Oses papildinātais piļu iedalījums pēc to piederības. Tomēr, vērtējot pilsdrupu vietu Latvijas mūsdienu kultūrvidē, to sākotnējai piederībai, izvēlētajai aizsardzības sistēmai vai izvietojumam ainavā mūsdienu kultūras pieminekļu aizsardzības ietvaros ir pakārtota nozīme – visas viduslaiku pilis ir līdzvērtīgi valsts nozīmes pieminekļi. Iepriekš aprakstītie iedalījumi neatspoguļo pilsdrupu integrāciju mūsdienu kultūrvidē, tādēļ promocijas darba ietvaros izstrādāts arī darba tēmai atbilstoša klasifikācija, par pamatu ņemot drupu saglabātības pakāpi, kas atspoguļota nodaļā Drupas mūsdienu kultūrvidē.

P I L S D R U P U I N T E R P R E T Ā C I J A

Vēsturiskā mantojuma komunicēšanas tēmai veltītas vairākas starptautiskas konferences un tām sekojošas publikācijas. Viena no plašākajām notikusi 2015. gadā Lodzas Tehnoloģiju universitātē “*Envisioning architecture: Image Perception and Communication of Heritage*” [Iedomātā arhitektūra: attēlu uztvere un mantojuma komunicēšana]⁶⁶. Konferences materiālu publikācijā atsevišķa nodaļa veltīta tieši kultūras mantojuma prezentācijas jautājumiem – teorētiskām rekonstrukcijām un vizualizācijām un to ietekmei uz cilvēka uztveri. Telpisko vizualizāciju principi kultūras mantojuma sfērā analizēti 2006. gadā sagatavotajā Londonas hartas melnrakstā “*The London Charter For The Use Of 3-Dimensional Visualisation in the Research And Communication of Cultural Heritage*” [Trīsdimensiju vizualizācijas izmantošana kultūras mantojuma izpētē un komunikācijā]. Novērtējot vizuālā materiāla lomu vēsturisku objektu

64 Ose Ieva. Rīgas arhibīskapijas pilis. // Latvijas viduslaiku pilis, I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm / Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 9.–44.lpp.

65 Ose Ieva. Ordeņpilis Latvijā. // Latvijas viduslaiku pilis, III. Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002.

66 Kepczynska-Walczak A., editor. *Envisioning architecture: Image Perception and Communication of Heritage*. – Lodz University of Technology. 2015.

publicitātes vairošanā, tajā uzsvērtā pētnieku un 3D vizualizācijas veidotāju savstarpējas sadarbības nepieciešamība, tai skaitā sniedzot detalizētus skaidrojumus par rekonstrukciju pieņēmumiem un atsevišķu elementu vēsturisko ticamību⁶⁷. Hartas uzmetumā aprakstītais it īpaši attiecināms uz pilsdrupām, jo to zemās saglabātības pakāpes dēļ teorētisko rekonstrukciju un pieņēmumu apjoms ir relatīvi liels. Hartas ideju turpinājums 2011. gadā ietverts Seviļas hartā “*International Principles of Virtual Archaeology. The Seville Principles 2011. Final draft*” [Starptautiskie virtuālās arheoloģijas principi]. Tajā datorvizualizācijas analizētas kontekstā ar arvien pieaugošos kultūras tūrisma. Digitālo rekonstrukciju sakarā iztirzāti tādi termini kā virtuālā restaurācija, anastilozē, rekonstrukcija un vides pār-radīšana (*re-creation*). Uzsvērtā radīto modeļu vispusīgas izvērtēšanas nepieciešamība, pirms tie tiek nodoti publiskai lietošanai.

Piļu un pilsdrupu popularizēšanai un skaidrošanai izdotas vairākas to arhitektūru interpretējošas publikācijas. Nocietinājumu iepazīšanai, uzzinot atsevišķu to elementu izcelsmi un nozīmi, kalpo grāmata “*How to read Castles*” [Kā saprast pilis]⁶⁸, kur viduslaiku nocietinājumu “lasīšana” jeb īsais kurss nocietinājumu izpratnē ieņēmis pienācīgu vietu līdzās būvju, dzīvojamo ēku, baznīcu, dārzu u. c. sērijā iekļautu arhitektūras objektu iepazīšanai. Piļu daudzveidību pasaulē apliecina grāmata “*Castles. A history of fortified structures. Ancient, medieval and modern.*” [Pilis. Nocietināto būvju vēsture. Senatnē, viduslaikos un mūsdienās]⁶⁹. Vēsturisko interpretāciju nozīmi parāda angļu mākslinieka Dāvida Makolija (*Macaulay*) 1977. gadā sarakstītā grāmata “*Castle*” [Pils]⁷⁰. Tā ir viena no ietekmīgākajām populārzinātniski ilustratīvām publikācijām, kuru kā skaidrojošu izdevumu virkni autors sarakstījis, sekojot savai pirmajai grāmatai “*Cathedral: The Story of its Construction*” [Katedrāle: stāsts par tās izbūvi]⁷¹ (1973). Par pils iekšējo struktūru vēstīts citā ilustrētā izdevumā “*Castle: How It Works*” [Pils: kā tā darbojas]⁷². Autora darbos izteiksmīgi ilustrēta stāsta formātā skaidrota dažādu lietu uzbūve un to veidošanas procesi no vienkāršiem sīkrīkiem (*gadgets*) līdz arhitektūras konstrukcijām. Pēc grāmatas “*Castle*” motīviem 1983. gadā uzņemta tā paša nosaukuma dokumentālā filma ar D. Makolija piedalīšanos (režisors Pīters Ņūingtons (*Newington*))⁷³. Interpretējoša literatūra un videomateriāls veicinājis daudz pilnvērtīgāka piļu un to drupu tēla izveidošanos sabiedrības apziņā, tādējādi sekmējot objektu iesaisti kultūrvidē.

Piļu tēmu vēstures, tūrisma un starptautisko sakaru kontekstā skar tūrisma ceļveži. Viens no agrīnākajiem darbiem ir Karla Lēvisa of Menāra un Frīdriha Bīnemaņa izdots “*Führer durch die livländische Schweiz mit den Burgen Segewold, Treyden und Kremon u. die Kreisstädte Wenden*

67 The London charter for the use of 3-dimensional visualisation in the Research and communication of cultural heritage, 2006., 8.lpp. [Tiešsaiste 2020-06-06].

http://www.londoncharter.org/fileadmin/templates/main/docs/london_charter_1_en.pdf

68 *Hislop Malcolm*. How to Read Castles. – Bloomsbury Academic, 2012.

69 *Charles Stephenson*. Castles. A history of fortified structures. Ancient, medieval and modern. – London, Ivy press, 2012.

70 *Macaulay David*. Castle. – Houghton Mifflin Company, 1977.

71 *Macaulay David*. Cathedral: The Story of its Construction. – Houghton Mifflin Harcourt, 1973.

72 *Macaulay David*. Castle: How It Works. – New York: Macaulay Publishing Studio, 2012.

73 Filma Tiešsaistes datubāzē. [Tiešsaiste: 2021-02-22]. <https://www.imdb.com/title/tt0783502/>.

und Wolmar mit dem benachbarten Aatal” [Vadonis pa Vidzemes Šveici ar Siguldas, Turaidas un Krimuldas pilīm un Cēsu un Valmieras apriņķi ar pieguļošo Gaujas ieleju]⁷⁴, kura popularitāti apliecina vairāki izdevumi. Lai sekmētu Latvijas apceļošanu, 1930. gados informāciju par Latvijas reģioniem publicēja viens no Latvijas tūrisma kustības pamatlicējiem, Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļas vadītājs Kārlis Vanags grāmatās par Vidzemi un Latgali⁷⁵, Zemgali un Kurzemi⁷⁶. Apkopojošā informācija par Latvijas kultūras pieminekļiem, tostarp arī viduslaiku pilīm izdota arī pēckara periodā. Viens no fundamentālākajiem darbiem bija apkopojošs Baltijas valstu mākslas pieminekļu ceļvedis. Tajā Latvijas sadaļas autors bija arhitekts Jurijs Vasiļjevs⁷⁷, kurš atbilstošo objektu šķirkļos iekļāva arī citur npublicētas savas pētnieciskās darbības laikā gūtās atziņas.

No jaunāka laika izdevumiem Latvijas pilīm veltīta mākslas zinātnieka, profesora Ojāra Spārīša grāmata “Latvijas cietokšņi, pilis un muižas”⁷⁸. Pilsdrupas kā daļa no kultūras mantojuma un apskates vērti objekti aprakstīti, piemēram, populārajā starptautiskās firmas “*Dorling Kindersley Book*” ceļvedī “Latvija, Lietuva un Igaunija”⁷⁹, izdevniecības Jāņa sēta izdotajā ceļvedī “Latvija. Tūrisma ceļvedis”⁸⁰, Edgara Dubiņa ceļvedī “Kurzeme”⁸¹, kā arī dažādos tiešsaistes resursos⁸². Tomēr, neskatoties uz plašo publikāciju klāstu, atsevišķa Latvijas pilsdrupu tematikai veltīta ceļveža vai resursa joprojām nav.

S A Ī S I N Ā J U M I U N A P Z Ī M Ē J U M I

NKMP – Nacionālās kultūras mantojuma pārvalde, līdz 2019. gadam: Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija VKPAI. Dokumentiem, kas tapuši līdz nosaukumam maiņai, saglabāts tā laika apzīmējums.

NKMPA – Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes arhīvs. Agrāk: Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrs (VKPAI PDC).

GIS – ģeogrāfiskās informācijas sistēma.

BIM (*Building Information Model*, arī: *Building Information Modelling*) – ēkas informācijas modelis, ēkas informācijas modelēšana. Vienota sistēma ar celtni saistīto procesu digitālai attēlošanai, nodrošinot informācijas apmaiņu un savietojamību.

hBIM (*heritage BIM*) – ēkas informācijas modelis mantojumam.

Debespušu apzīmējumi rakstūti ar mazo burtu, izņemot tos, kas apzīmē atsevišķas pilsdrupu

74 *Löwis of Menar Karl von, Bienemann Friedrich. Führer durch die Livländische Schweiz sowie Wenden und Wolmar mit dem benachbarten Aatal. 3. Auflage (Zusammen mit Dr. Friedrich Bienemann) – Rīga, 1912.*

75 *Vanags Kārlis. Ceļvedis pa dzimto zemi. 1. daļa. Vidzeme un Latgale. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1937.*

76 *Vanags Kārlis. Ceļvedis pa dzimto zemi. 2. daļa. Zemgale un Kurzeme. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1939.*

77 *Чантурия В.А., Минкявичюс Й., Васильев Ю.М., Алттоа К. Памятники искусства Советского Союза Беларуси Литва Латвия Эстония. – Москва: Искусство, 1986.*

78 *Spārītis Ojārs. Latvijas cietokšņi, pilis un muižas. – Rīga, Jumava, 2007.*

79 *Jarvis Howard, Oates John, Ochser Tim, Taylor Neil. Ceļvedis Latvija, Lietuva un Igaunija. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.*

80 (*Autors nav norādīts*). Latvija. Tūrisma ceļvedis. – Karšu izdevniecība Jāņa Sēta, 2014.

81 *Dubiņš Edgars. Kurzeme. – Rīga: autora izdevums, 1993.*

82 Ceļveži pa Baltijas valstīm un Poliju. [Tiešsaiste: 2020-06-06]. <https://www.celvezi.lv/>

daļas, piemēram, Rietumu korpuss, Dienvidu tornis, Ziemeļu priekšpils u. c. Literatūras sarakstā vai citātos, savukārt, atstāta oriģinālā autora versija, piemēram, : “*Zirnis Gunārs*. Ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa..”

Tekstā izmantota atsauču sistēma, ievērojot t.s. Čikāgas citēšanas stilu un literatūras sarakstu apkopojot darba pielikumā. Vietās, kur dota atsauce uz atjaunošanas projekta dokumentāciju, tekstā iekavās norādīts projekta arhitekts un risinājuma izstrādes gads.

Lai atvieglotu teksta lasīšanu, pilsdrupu nosaukumi izcelti treknrakstā. Viduslaiku piļu apzīmējumam pamatā izmantoti Andra Caunes un Ievas Oses “Viduslaiku piļu leksikonā” ieviestie vietu nosaukumi un apzīmējumi. Tomēr vairākās Latvijas vietās secīgi bijuši izbūvēti divi objekti, piemēram, Raunā pils Tanīskalnā un pašreizējā vietā vai Vecaizkraukles un Aizkraukles pils. Uzskatāmākai datu apstrādei, kā arī kārtošanai pēc pils nosaukuma senākais no tiem apzīmēts, pievienojot romiešu ciparu, piemēram, “Rauna I”, “Cēsis I”, “Aizkraukle I” utt. Tāda pat iemesla dēļ Vecdaugavpils saukta “Daugavpils I”. Mārtiņsalas pils apzīmēta pēc tās atrašanās vietas Salaspilī.

Restaurācijas un konservācijas projektiem norādīts to autors – vadošais arhitekts un projekta izstrādes gads; šī dokumentācija atrodama atbilstošā pieminētā lietā NKMPA.

Z I N Ā T N I S K Ā N O V I T Ā T E

Promocijas darbā sistematizēts un apkopots faktoloģiskais materiāls un informācija par Latvijas viduslaiku pilsdrupām. Līdzšinējos pētījumos pils un to drupas aplūkotas kā vēsturisku notikumu vietas vai arī tās kalpojušas par būvvēstures izpētes objektiem un ieguvušas šauru publicitāti galvenokārt speciālistu vidū. Pētījumā pilsdrupas analizētas kā mūsdienu kultūrvides fenomens. Tajā pirmo reizi sistematizēta un izvērtēta vācu viduslaiku piļu pastāvēšanas vēsture Latvijas teritorijā pēc to aktīvās izmantošanas beigām vai nopostīšanas, apzinot līdz mūsdienām drupu stāvokli saglabājušos nocietinājumus. Objekti vērtēti kompleksi – vēsturiskā, arhitektoniski-mākslinieciskā un mūsdienu attīstības iespēju aspektos, izvērtējot pieminētā izpētes, saglabāšanas un interpretācijas iespējas. Apkopota, analizēta un interpretēta uz pilsdrupu mūsdienu izmantošanu attiecināmā informācija, sagatavojot bāzi šo objektu integrācijai kultūrvīdē.

Darbā vērtēta pilsdrupu arhitektūra, analizējot saglabājušos kādreizējo ēku fragmentus kā mūsdienās pastāvošus telpiskus objektus un ainavas elementus. Izvirzīti un uz atsevišķu objektu piemēriem pārbaudīti pilsdrupu arhitektonisko un ainavisko kvalitāšu novērtēšanas kritēriji, kā arī pieejamības un vides pieejamības jautājumi. Analizēta līdzšinējās publikācijās pārsvarā pozitīvi vērtētās arheoloģiskās izpētes rezultātu praktiskā ietekme uz sabiedrības izziņas līmeni, kā arī izrakumu gaitā atsegto mūra drupu eksponēšanas problemātika.

Atsevišķi salīdzinātas pilsdrupu tipoloģiskās, funkcionālās un stilistiskās attīstības likumsakarības – tās tikušas pielāgotas visdažādākajām vajadzībām un pārsvarā kļuvušas par apskates objektiem ar tiem raksturīgajām funkcionālajām prasībām. Analizētas un ar citiem būvētas kultūrvides mantojuma veidiem salīdzinātas pilsdrupu publiskās komunikācijas, interpretācijas un prezentācijas iespējas un to ietekme uz praktiskajiem saglabāšanas darbiem.

Darbam pievienota speciālo arhitektūras terminu vārdnīca, kurā pirmo reizi apkopotas un skaidrotas ar pilsdrupu saglabāšanu un eksponēšanu saistītās koncepcijas un jēdzieni. Daļa no tiem jau aprobēti vēstures literatūrā un atsevišķu objektu konservācijas projektu dokumentācijā, citiem precizēti tulkojumi un skaidrojumi. Terminu grupēti divās daļās – pirmā no tām ir konservācija un eksponēšana, atsevišķi izdalot saglabāšanu un interpretāciju, kurai seko - pilsdrupu arhitektūras vārdnīca.

P Ē T Ī J U M A P R A K T I S K Ā N O Z Ī M E

Darba rezultāti ietver analīzi, secinājumus, risinājumus un priekšlikumus būtiskas, bet Latvijas kultūras mantojuma vērtību skalas perifērijā esošas daļas – viduslaiku pilsdrupu – saglabāšanai, interpretācijai un prezentācijai. Tie ir viduslaiku mūra nocietinājumi, no kuriem daļa līdz mūsdienām nonākusi kā drupu formā saglabājušies fragmenti, un kuru konservācijai, eksponēšanai un līdz ar to arī iekļaušanai kultūrvidē līdz šim pievērsta nepietiekama uzmanība. Secinājumi balstīti autora vairāk kā 15 gadu praktisko drupu atjaunošanas darbu pieredzē, kā arī vēstures literatūras izpētē un objektu apsekošanas datos. Apzināti līdzšinējie pilsdrupu konservācijas projekti un praktiskās saglabāšanas pieejas, izsekojot to pēctecībai un ietekmei uz kultūrvidi, kas, savukārt, ļauj plānot konservācijas darbus nākotnē.

Darbam pievienotas literatūrā balstītas Livonijas teritorijā esošo viduslaiku piļu izbūves, pārbūves, konservācijas un atjaunošanas ģeogrāfiskās informācijas sistēmas tabulas, grafiski attēlojot piļu izveidošanās secību, to pastāvēšanas, sagraušanas, konservācijas periodus un citus telpiski – vēsturiskus datus. Viduslaiku piļu arhitektūras un drupu konservācijas vārdnīcā ietvertie jēdzieni jau tiek izmantoti gan pētniecībā, gan saglabāšanas darbu praksē.

T Ē M A S A P R O B Ā C I J A

Promocijas darba atsevišķi pētījumu rezultāti un secinājumi publicēti vairākos zinātniskos izdevumos gan Latvijā, gan ārvalstīs. Vietējām un ārvalstu konferencēm gatavotie referāti un publikācijas integrēti promocijas darbā un veido tā pētnieciskās daļas pamatu. Aprobācijas pārskats vispirms sakārtots pēc darba veida – publikācijas un referāti, un tālāk tematiski, izdalot galvenos izpētes virzienus: a) pētījumi piļu būvvēsturē, b) atsevišķu detaļu izpēte, un c) darbi, kas veltīti metodiskiem un metodoloģiskiem jautājumiem. Atsevišķi uzskaitīti autora sagatavotie pilsdrupu konservācijas projekti un teritorijas attīstības meti. Pievienotas arī citas, ar promocijas darba tēmu saistītās sociālās un sabiedriskās aktivitātes,

a) Piļu būvvēstures pētījumu grupu veido darbi, kuri galvenokārt saistīti ar autora izstrādātajiem konservācijas un atjaunošanas projektiem Rīgas un Cēsu pilīs. Cēsu pilij analizēts tās izvietojums un arhitektūra, izmantojot arhitektoniskās izpētes metodes. Rīgas pils apkārtnē veikta vēsturiskā kartogrāfiskā materiāla analīze, telpiski rekonstruējot pakāpenisko vaļņu izbūves un nojaukšanas procesu 17.–19.gs. laikā.

b) Otrās grupas pētījumi fokusēti uz atsevišķām arhitektūras detaļām – būvgaldniecības elementiem un to apkalumiem, galvenajiem būvmateriāliem – būvkeramiku un apstrādātiem

akmeņiem. Analīzei galvenokārt izmantoti Cēsu pils arheoloģiskās izpētes gaitā iegūtie artefakti, bet apzināti arī pārējie, tematiski atbilstošie un publicētie Latvijas piļu izrakumu rezultāti Ventspilī, Turaidā un citur. Plānojums plašākā kontekstā analizēts no apšaudes lauka viedokļa, modelējot eventuālās no Cēsu pils šaujamlūkām apšaudāmās zonas. Atsevišķs pētījumu virziens veltīts viduslaikos izmantotajām piļu projektēšanas metodēm – ģeometriskajām attiecībām un mēru sistēmām.

c) Trešā pētījumu grupa skar vēsturisko ēku izziņas un dokumentēšanas metodiku, kas, sekmējot objektu izpratni, veicina pilsdrupu integrāciju sabiedrības aprītē un kultūrvidē. Pilsdrupu izziņas kontekstā analizēta un ar praktiskiem piemēriem pamatota arhitektoniskās izpētes metodes izmantošana, izvērtējot tās esošo un potenciālo lomu būvvēstures izziņā.

P U B L I K Ā C I J A S

PIĻU BŪVVĒSTURE

1 *Lapins A., Dirveiks I.* Construction of the Order's Castle in Cesis, Latvia. // Proceedings of the Third International Congress on Construction History. – Cottbus, Germany., 2009.

ATSEVIŠĶU ASPEKTU UN BŪVDETAĻU IZPĒTE

2 *Lapiņš A.* Viduslaiku būvkeramika Cēsu pilī // Cēsu pils raksti III: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2020., 29.–39.lpp.

3 *Lapins Arturs.* Замок Ливонского Ордена в Цесис, Латвия: средневековая строительная керамика // Архитектурная керамика мира, 2018., стр. 20–29.

4 *Lapiņš A.* Cēsu pils apšaudes lauka modelēšanas mēģinājums // Cēsu pils raksti II: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018., 37.–56.lpp.

5 *Lapins A.* Geometry and Proportions of the Medieval Castles in Latvia // Building Knowledge, Constructing history: Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Brussels, 2018., P. 851–856.

6 *Lapiņš A.* Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā // Cēsu pils raksti I: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017., 59.–84.lpp.

7 *Lapins A.* Cesis Castle, Latvia: Historical Techniques in the Medieval Structural Ceramics Revealed // Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Cambridge, 2017.

METODIKAS un INTERPRETĀCIJAS JAUTĀJUMI

8 *Lapiņš A.* Pilsdrupu saglabāšana Latvijā – vajadzības un iespējas. // Acta Academiae artium. Latvijas Mākslas akadēmijas Doktora studiju programmas zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: LMA, 2020., 10.–20.lpp.

9 *Lapins A.* Image Based Recording System for the Documentation of Built Heritage // EuroMed2010. Digital Heritage. 3rd International Conference dedicated on Digital Heritage. 8th–13th of November, Limassol, Cyprus. Short papers. Edited by M. Ioannides, D. Fellner, A. Georgopoulos, D. Hadjimitsis. – Archaeolingua, 2010., pp. 246.–260.

- 10 *Lapins A.* Use of Re-projected Photos in the Conservation of the Livonian Order's Castle in Cesis (Latvia)// Space, Time, Place Third International Conference on Remote Sensing in Archaeology, 17th–21st August 2009, Tiruchirappalli, Tamil Nadu, India, edited by Stefano Campana, Maurizio Forte and Claudia Liuzza. BAR International Series 2118. — Archaeopress, England, 2010., pp. 225.–230.

R E F E R Ā T I

PIĻU un PILSDRUPU BŪVVĒSTURE

- 1 “Riga Castle – the Fortress between two Fortresses”. Nolasīts konferencē “Die Burg im Zeitalter der Reformation”, Flensburgā (Vācija), 2017. gada 10. oktobris.
- 2 Referāts "Ordeņa pils būvniecība Cēsīs" (kopā ar arh. I. Dirveiku). Nolasīts III būvniecības vēstures kongresā. 2009. gada 20.–24. maijs, Kotbusa (Vācija).

ATSEVIŠĶU ASPEKTU UN BŪVDETAĻU IZPĒTE

- 3 Referāts “Geometry and Proportions of the Medieval Castles in Latvia”. Nolasīts 6. Starptautiskajā būvniecības vēstures kongresā Briselē, 2018. gada jūlijā.
- 4 Referāts “Akmens detaļu datēšanas iespējas pēc virsmas apstrādes pazīmēm”. Nolasīts 5. Cēsu Viduslaiku arheoloģijas konferencē, Cēsis, 2018. gada oktobris.
- 5 Referāts “Viduslaiku būvkeramika Cēsu pilī”. Nolasīts 4. Cēsu Viduslaiku arheoloģijas konferencē, Cēsis, 2017. gada martā.
- 6 Referāts “Cēsu pils aizsardzības spējas 16. gadsimtā. Apšaudes lauka modelēšana”, nolasīts 3. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2016. gada aprīlī.
- 7 Referāts “Arheoloģiskās liecības par Cēsu pils logu arhitektūru”, nolasīts 2. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2014. gada novembrī.
- 8 Referāts “Durvju apkalumi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā”, nolasīts 1. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2013. gada novembrī.

METODIKAS JAUTĀJUMI

- 9 Referāts “Kuldīgas pils tālīzpēte”. Nolasīts starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogistes laiks – unikāls periods pasaules vēsturē”. 2020. gada 18. septembrī, Kuldīgā.
- 10 Referāts “Pilsdrupu interpretācija un prezentēšana”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2019. gada 25. aprīlī.
- 11 Referāts “Mūsdienu metodes pilsdrupu arhitektoniskajā izpētē”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2018. gada 20. martā.
- 12 Referāts “ Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2018. gada 30. novembrī.
- 13 Referāts “Latvijas viduslaiku pilsdrupas mūsdienās”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2017. gada 26. martā.
- 14 Referāts “Būvētā mantojuma dokumentēšana, izmantojot attēlus” (*Image Based Recording System for the Documentation of Built Heritage*). Nolasīts EuroMed2010, 3. digitālā

mantojuma konferencē. 2009 gada 8.—13. Novembris, Limasola, Kipra.

- 15 Referāts "Iztaisnoto fotogrāfiju izmantošana Cēsu pils kompleksa konservācijā" (*Use of Re-projected Photos in the Conservation of the Livonian Order's Castle in Cesis (Latvia)*), nolasīts starptautiskajā konferencē "Tālizpētes izmantošana arheoloģijā". 2009. gada 17.—21. augusts, Tiručirapalli (Indija).

P I L S D R U P U K O N S E R V Ā C I J A S P R O J E K T I

- 1 *Lapiņš A., Jansons G.* Trikātas pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 2 *Lapiņš A., Jansons G.* Trikātas pilsdrupu attīstības mets – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 3 *Lapiņš A., Jansons G.* Durbes pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 4 *Lapiņš A., Jansons G.* Durbes pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 5 *Lapiņš A., Aizpurva L.* Mākoņkalna pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 6 *Lapiņš A., Aizpurva L.* Mākoņkalna pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 7 *Lapiņš A.* Viļakas pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 8 *Lapiņš A., Jansons G.* Raunas pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2017.
- 9 *Lapiņš A., Jansons G., Klimbe K.* Kokneses pils konservācija un labiekārtojums. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 10 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Ludzas pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 11 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Rēzeknes pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 12 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Kokneses pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 13 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Rēzeknes pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 14 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Ludzas pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 15 *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu atjaunošanas programma 2015.–2018. gadam. – Rīga, 2015.
- 16 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Alūksnes pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 17 *Lapiņš A., Jansons G., Rozenštrauhs K.* Alūksnes pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 18 *Lapiņš A., Jansons G.* Alūksnes pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2006. gads.
- 19 *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu konservācija programma 2005.–2006. gadam. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2005. gads.
- 20 *Lapiņš A.* Valmieras pilsdrupu ZR un Z korpusu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2005. gads.
- 21 *Lapiņš A., Lācis J.* Ludzas pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa,

2004. gads.
22 *Lapiņš A., Lācis J.* Aizkraukles pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2004. gads.
23 *Lapiņš A., Lācis J.* Mujānu torņa konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. gads.
24 *Lapiņš A., Barbars A.* Cēsu pilsdrupu Austrumu korpusa Ziemeļu gala konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. gads.

V I D U S L A I K U P I L S D R U P U I N T E R P R E T Ā C I J A

Lai popularizētu un skaidrotu pētījuma priekšmetu, pilsdrupu attēlu un īsu anotāciju izlasi autors apkopojis 2018. gada nogalē izdevniecībā “*Couture book*” (Maskava) izdotajā fotogrāmatā latviešu un angļu valodās: “Drupu ainavas. Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē”. Tajā iekļauti divdesmit izteiksmīgākie Latvijas objekti. Grāmatas pamatu veido autora 2016. un 2017. gadā uzņemtie pilsdrupu attēli – fotogrāfijas gan no zemes līmeņa, gan no bezpilota lidaparāta (BPLA) jeb t.s. “drona” (angļu *drone* – trans, dūcējs). Vizuālo materiālu papildina vairāku nocietinājumu telpisko modeļu attēli, kas sagatavoti atbilstošo objektu attīstības metu projektu ietvaros. Citiem objektiem drupu virsskati savietoti ar vēsturiskajiem plāniem vai to rekonstrukcijām, ļaujot bijušo būvju fragmentus uztvert plašākā kontekstā. Pilsdrupas sakārtotas pēc to saglabātības pakāpes, sākot ar “lielajām” pilsdrupām – Cēsīm, Turaidu, Siguldu, un beidzot ar praktiski nezināmām un grūti pieejamām Rindas pilsdrupām. Anotācijās aprakstīti 20. gs. otrajā pusē un 21. gs. sākumā notikušie konservācijas un labiekārtošanas darbi, kā arī īsi raksturotas attīstības ieceres. Grāmatā ievietotie divdesmit pilsdrupu attēli izmantoti arī promocijas darba ilustrācijai (skat. pielikumu).

Pilsdrupu tematikas popularizēšanai izveidoti vairāki tiešsaistes resursi (1.attēls). Informācija par darbu ievietota un tā aktualitātes skaidrošana veikta mājaslapā: <http://Castella.ArtursLapins.lv>. Tēmas popularizēšanai sociālajos tīklos izveidota lapa “Aplido Latvijas pilis” vietnē Facebook: <https://www.facebook.com/LatvijasPilis/>. Informāciju par pilsdrupu konservācijas darbu aktualitātēm – iecerēm, projektiem, realizācijām un ieteikumiem autors regulāri publicē arhitektūras un izpētes biroja “Arhitektoniskās izpētes grupa” mājas lapā: <http://blog.aigsia.lv/>.

1. Latvijas viduslaiku pilsdrupu izveidošanās

1.1. GOTLANDES AKMEŅKAĻU MANTOJUMS. IETEKME UZ LIVONIJAS VIDUSLAIKU ARHITEKTŪRU

Svētās Romas impērijas izplešanās 12. gs. beigās austrumu virzienā noteica vairāku faktoru kopums. Viens no tiem bija siltā klimata periods, kas tiek datēts ar 950.–1250. gadu. Tas sekmēja labas ražas un pārtikas ieguvī Svētās Romas impērijas ziemeļu daļā, kas, savukārt, noveda pie iedzīvotāju skaita pieauguma. Vēstures periodam raksturīgās migrācijas ietvaros pakāpeniskā ekspansija uz austrumiem ļāva risināt pārpalīdzīvotības un nodarbinātības problēmas. Pāvesta Aleksandra III 1171. vai 1172. gadā izdotā bulla “*Non parum animus noster*” [Dvēseles pārveidošana nav maznozīmīga] sekmēja Ziemeļu krusta karu uzsākšanu. Grēku atlaišana uz gadu, vai, kritot cīņā, uz visiem laikiem, bija pietiekams iemesls, lai cīnīties spējīgie stātos krusta karotāju rindās un dotos sakaut Baltijas pagānus. Livonijas Eiropas mēroga pārstrukturēšanās atstāja būtisku ietekmi uz visām sabiedriskās dzīves sfērām – ekonomiku, politiku, kultūru un reliģiju. Būvniecībā tā iezīmēja pāreju no Vidus- un Austrumeiropā tajā laikā izplatītajām koka un zemes celtnēm uz Rietumeiropā pazīstamo mūrējuma tehniku. Kaut arī akmeņu krāvuma būves Livonijas ziemeļu daļā – tagadējā Igaunijas teritorijā bija pazīstamas jau pirms vācu ienākšanas, būtisku mūra konstrukciju stiprības pieaugumu noteica Eiropā izmantotā saistviela – kaļķis, kuras pielietojuma pirmsākumi meklējami senajā Romā. Akmens mūrējuma ilgmūžības dēļ tieši mūra būves veido lielāko vēsturiskās arhitektūras mantojuma daļu, savukārt agrākā – t.s. pirmsvēstures perioda – konstrukcijas saglabājušās tikai pazemē un tiek atsegtas arheoloģiskās izpētes gaitā. Tie ir fragmentāri koka būvju elementi, kas tiek konstatēti satrupējušas vai pārroļojušas koksnes vai pat tikai tumšas zemes veidā, un kuru saglabāšana un eksponēšana tikusi nodrošināta tikai atsevišķos gadījumos⁸³. Mūrējums, salīdzinot ar kokmateriālu, daudz labāk saglabājas gan virs, gan zem zemes sienu un citu būvkonstrukciju formā, paliekot objektā arī pēc arheoloģisko izrakumu pabeigšanas. Arheoloģiskās izpētes laikā atsegtās konstrukcijas kļūst par virszemes drupu apjoma daļu.

Pirmā drošā liecība par mūra būvniecību Latvijā saistīta ar sakrālajām būvēm. Vecāko joprojām apskatāmo akmens celtni – bīskapa Meinarda Domu **Iksķilē** – 1185. gadā cēluši no Gotlandes pieaicināti dzirkāļi⁸⁴ jeb akmeņkaļi (oriģinālā latīniski: *lapidice*). Tālāk mūra celtniecības tradīcijas attīstījās bīskapa Alberta no Bokshevedenes valdīšanas periodā (1199–1229) un laikposmā no 12. gs. beigām līdz 13. gs. pirmajai trešdaļai Rīgā un Vidzemē izbūvētas 12 mūra pils Iksķilē, Mārtiņsalā, Daugavgrīvā, Siguldā, Cēsīs, Koknesē, Turaidā, Vecdolē, Aizkrauklē,

83 Tā, piemēram, konservēti un Cēsu Jaunajā pili eksponēti Rožu laukuma izrakumos atsegtie koka statņu fragmenti (arheoloģe Zigrīda Apala).

84 Zīmīgi, ka šāds akmeņkaļa profesijas apzīmējums saglabāts arī jaunāka laika hronikas tulkojumā: Indriķa hronika. Ābrama Feldhūna tulkojums, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993. Termins “dzirkālis” (lietuviski *gir(n)-kalis*), vācu: *Mühlsteinschärfer* - dzirnakmens asināmais. No: *Mühlenbachs Kārlis*. Latviešu valodas vārdnīca, 1923., 553.lpp. Termins tālāk sastopams vēstures literatūrā.

Lielvārdē un divas pilis Rīgā⁸⁵. Līdztekus piļu un baznīcu, tostarp nocietinātu baznīcu Raunā un Valmierā būvniecībai, veidotas arī nocietinātas dzirnavas, kuras Rīgas apkārtnē bijušas vismaz piecas.

1202. gadā dibinātajam Zobenbrāļu ordenim pāvests Inocents III (*Innocentius III*, 1161–1216) sākotnēji piešķīra Templiešu ordeņa statūtus. Pēc ordeņa sakāves Saules kaujā 1236. gada 22. septembrī, 1237. gada 12. maija Zobenbrāļu ordenis tika iekļauts 1190. gadā nodibinātajā Vācu ordenī, izveidojot Vācu ordeņa Livonijas atzaru, ko parasti saīsināti sauc par Livonijas ordeni.

Livonija (1237–1561) pastāvēja vairāk kā 300 gadus. Šajā vairāk kā 300 gadu ilgajā laikā mainījās ne tikai ekonomiskās prioritātes, bet arī politiskie mērķi. Tas, savukārt, radīja atspoguļojumu piļu arhitektūrā, kuras uzdevums sākotnēji bija nodrošināt pietiekamu aizsardzību pret aukstajiem ieročiem. Kā liecina arheoloģiskie izrakumi, agrīnie nocietinājumi gan ordeņa, gan vietējo iedzīvotāju pusē bija līdzīgi – koka aizsargsienas un zemes vaļņi. Livonijas Indriķa hronikā aprakstīts 1206. gadā Rīgas bīskapa Alberta sūtītā karaspēka uzbrukums Daugavas līvu **Mārtiņsalas** (Holmes) pilij, kur “..*kristieši .. ar paterellām.. svieda pilī liesmas un akmeņus..*”⁸⁶. Līdz ar kara mašīnu – hronikā minēto paterellu un frondibollu ieviešanu 13. gs. sākumā atbilstoši izmainījās arī nocietinājumu arhitektūra – potenciālā iebrukuma pusē tika celtas mūra vairogsienas, kamēr pārējās sienas joprojām bija no koka⁸⁷. Kombinēts nocietinājums ar ap 3m biezu vairogsienas apakšējo daļu saglabājies **Mākoņkalnā**, un fiksēts Aizkraukles vecās pils arheoloģiskajos izrakumos.

Piļu kā nocietinātu atbalsta vietu pārākumu pierādīja Kēnigsbergas aplenkums (1262–1265), kura gaitā Vācu ordeņa mītni tā arī nespēja ieņemt prūšu karaspēks. Turpmākajos gadsimtos Livonijā izveidojās piļu tīkls, kas ilgtermiņā nodrošināja ordeņa un bīskapa varas pastāvēšanu. Abām varām 12. un 13. gadsimtā īstenojot Baltijas pakļaušanas politiku, veidojās atsevišķi pārvaldes centri. Nocietinātas mūra pils Livonijas teritorijā tika izbūvētas sadalītās teritorijas aizsardzībai un pārvaldei. Daži nocietinājumi veidoti agrāko vietējo etnisko grupu – līvu, vendu, kuršu u. c. pilskalnu vietās, veicot to nostiprināšanu. Citas celtas stratēģiski svarīgās vietās – pie galvenajiem ceļiem, ūdensceļiem, vai robežu tuvumā (2.attēls). Apkopojot piļu izbūves datus tabulā pēc to izbūves laika, skaidri redzama nocietinājumu izbūves dinamika (3.attēls). Izveidotais piļu tīkls bija daļa no viduslaiku pārvaldes struktūras, kas nodrošināja tās uzturēšanu līdz pat politiskās iekārtas maiņai un Livonijas sabrukumam 16. gs. vidū.

1185. gadā aizsāktā nocietināto piļu izbūve turpinājās visā Livonijas pastāvēšanas periodā. Masīvās mūra būves, salīdzinot ar vietējo iemītnieku koka un zemes nocietinājumiem, bija viena no būtiskākajām vācu priekšrocībām. Otra priekšrocība bija kara mašīnas, kas bija ne tikai iznīcinošs

85 *Ose Ieva*. Bīskapa Alberta laikā celtās Latvijas pils. // Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, 2. Atbildīgais redaktors Andris Caune. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. gads., 66.lpp.

86 *Ābrama Feldhūna tulkojums*. Indriķa hronika. Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993., XXVIII, 5.

87 *Zelēnkovs Andris*. Dažas piezīmes par metamo ierīču pielietošanu Livonijā 13.–14.gs. // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. II sējums. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2001., 23. lpp.

bet arī iebiedējošs rīks pretinieka nocietinājumu ieņemšanai. Ap 300 gadu periodā izbūvētais piļu tīkls kalpoja kā atbalsts gan Baltijas pakļaušanas laikā, gan arī vēlākai iekarotās teritorijas aizsardzībai un pārvaldei.

1 . 2 . P I Ļ U I Z M A N T O Š A N A S B E I G A S

Pēc sākotnējās nocietinājuma izbūves, piļu apdzīvotības periodā norisinājušās arī pārbūves un paplašināšanas, kā arī veikti regulāri atjaunošanas darbi pēc karadarbības vai negadījumu radītiem postījumiem. Tomēr pakāpeniski daudzas pilis, mainoties politiskajiem uzstādījumiem, prioritātēm, kā arī vietas nozīmei ekonomiskajā struktūrā, tika pamestas, piemēram, **Rindas** vai **Drogas** pilis. Citi nocietinājumi, kā, piemēram, **Mākonkalns**, zaudēja stratēģisko nozīmi vai arī netika atjaunoti pēc sagraušanas kāda militāra konflikta laikā. Piļu pārvēršanos drupās vispirms jau veicināja to tiešā – aizsardzības funkcija, kad tās tika mērķtiecīgi grautas militāro darbību laikā vai arī tām sekojošo izlīguma nosacījumu rezultātā, kur uzvarošā puse pieprasījusi zaudētājiem likvidēt kādas stratēģiski nozīmīgas aizsargbūves vai to daļas. Šādas prasības dēļ 1683. gadā pēc Zviedrijas karaļa pavēles līdz ar garnizona izvešanu nojaukti pils ārējie nocietinājumi **Raunas** pilī.

1484. gadā Livonijas iekšējo karu rezultātā nopostīta un pilsētniekiem kā brīvi pieejamas akmeņlauztuves atdota **Rīgas II** ordeņpils⁸⁸. Tās nojaukšanas process samērā detalizēti aprakstīts Hermana Hēlevega (*Helewegh*) hronikā⁸⁹. Pēc Rīgas pils aplenkšanas 1483. gada nogalē un ieņemšanas nākamā gadā 18. maijā Pipera tornim un akmens mūrim pie Daugavas izskaldītas durvis un apakšā mūri. Caurumos ielikti balsta koki, kas 17. jūnijā aizdedzināti. Kokiem sadegot, vienlaikus sabrukuši torņi un mūri. Nabagi vākuši ķieģeļus un pārdevuši. Pārējos ķieģeļus, ko izlauzuši pilsoņi, viņi drīkstējuši aizvest un izlietot. Tā pāri palikusi tikai gruvešu kaudze⁹⁰. Ap 1670. gadu modernizējot **Daugavgrīvas** (*Neumünde*) cietoksni, tā būvniecībai izmantoti būvmateriāli no tolaik jau pamestā, pie Vecdaugavas ietekas izvietotā Daugavgrīvas cisterciešu klosterā⁹¹. Daugavgrīvas cietoksnim izmantoti arī materiāli no 1706. gadā uzspridzinātajām **Bukultu** pilsdrupām⁹².

Postošas pilīm bijušas viduslaiku beigu perioda bruņotās sadursmes, kas norisinājās no 1558. līdz 1721. gadam un ko vēsturē pazīst ar kopēju apzīmējumu Ziemeļu kari. Tie ietver Livonijas karu (1558–1583), Poļu-zviedru karu (1600–1629), Otro ziemeļu karu (1655–1658) un Lielo ziemeļu karu (1700–1721). Karadarbības atspoguļojums laika skalas formā dots 8. pielikumā.

88 *Caune Māra*. Rīgas pils senā un mainīgā. – Rīga: Jumava, 2004., 10. lpp.

89 Autors Rīgas pilsētas hroniku rātes uzdevumā sācis rakstīt 1456. gadā un tā aptver laiku no 1424. - 1489. gadam. Tā bijusi iesieta sarkanos vākot, tādēļ saukta par Sarkanu grāmatu. Hronikas oriģināls nav saglabājies. Analizēts pēc: *Dzenis Agris*. Pirmā Rīgas pilsētas hronika. // Latvijas Arhīvi. 1998. Nr.2, 39., 40.–41.lpp.

90 Arhitektoniskajā izpētē konstatēts, ka Pils pagrabstāva sienās t.s. Monheima pils konstrukcijas tomēr saglabājušās. Skat. *Dirveiks Ilmārs*. Rīgas pils pagraba 14.–16. gadsimta arhitektūras pētījumi. // Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010., 193.–223. lpp.

91 *Ose Ieva*. Daugavgrīvas cietokšņa būvvesture. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.

92 *Broce Johans Kristofs*. Zīmējumi un apraksti. 2. sējums. redaktors Teodors Zeids. – Rīga: Zinātne, 1996., 137.lpp.

Militāra konflikta rezultātā Livonijas jeb Pirmajā ziemeļu karā 1577. gadā uzspridzināts **Cēsu** pils Rietumu korpuss⁹³. **Ludzas** pilī tornis 1667. gadā sagrauts krievu aplenkuma laikā⁹⁴. Pārējo pili uzspridzināja zviedru karaspēks, kad 1702. gada augustā tur nonāca ģenerālfeldmaršala Borisa Šeremetjeva komandētais krievu armijas korpuss. Lielā Ziemeļu kara laikā 1701. gadā uzspridzināti abi iespaidīgie **Kokneses** pils rietumu puses torņi. Kara turpmākajā daļā 1706. gadā, krievi atkāpjoties daļēji uzspridzināja **Bauskas** pili⁹⁵.

Ja pret kara mašīnām pilis vēl spēja pasargāt, tās kā nocietinājumi sāka zaudēt savu nozīmi, ieviešot ugunsieročus. Pirmās ziņas par to izmantošanu Livonijā rodamas Vartbergas Indriķa hronikā, 1377. gadā aprakstot ordeņa karaspēka aplenkumu Polockas zemē esošajai Jaunajai pilij⁹⁶. Aplenkumā izmantotas četras mašīnas, kas, visticamāk, bija frondibollas, bet minētas arī divas citas ierīces 'huke', kas, domājams, jau bija pirmie pulvera šaujamieroči⁹⁷. Agrīnie lielgabali, salīdzinot ar kara mašīnām bija mazefektīvi un vairāk kalpoja pretinieka iebiedēšanai. Tomēr tie strauji attīstījās un sākot ar 15. gs. otro pusi jau aktīvi pielietoti karadarbībā gan uzbrucēju, gan nocietinājumu aizstāvju pusē.

Līdz ar kara tehnikas attīstību kā aizsardzības būves viduslaiku pilis pilnībā vairs nebija izmantojamas 18. gs. sākumā. Ziemeļu kara notikumi, kuru laikā mūra nocietinājumus vienu pēc otras ieņēma ar ugunsieročiem bruņots karaspēks, pierādīja to nespēju nodrošināt nepieciešamo aizsardzību. Nocietinājumu statusa zaudēšana ieviesa pārmaiņas to izmantošanā, un pilis kopā ar zemi nonāca muižniecības īpašumā. Primārās funkcijas izmaiņa daudzviet aizsāka procesu, kura laikā nomaļus izvietotās pilis tika pamazām pamestas, netika aprūpētas un pakāpeniski nonāca drupu stāvoklī.

Iegūstot agrākās pilis savā īpašumā, jaunie saimnieki rīkojās dažādi. Vieniem tas bija izdevīgi ieķīlājams vai pārdodams nekustamais īpašums, citi savukārt pilsdrupu teritorijā izvērta saimniecisko darbību, drupas integrējot muižas agrārā saimniecībā. Atkarībā no piļu saglabātības pakāpes un jaunā īpašnieka iecerēm, atsevišķas ēkas pārbūvēja un turpināja apdzīvot vairs ne kā cietokšņus, bet kā dzīvojamās ēkas. Virkni sagrauto viduslaiku piļu, kas bija nonākušas muižnieku īpašumā, piemēram, Ēdolē, Alsungā, Jaunpilī un Embūtē, pārbūvēja un vairākās paudzēs izmantoja dzīvošanai. Lielstraupes pils laikā līdz 1743. gadam ieguva barokālu torņa noslēgumu, kā arī baroka stila interjeru dekoru⁹⁸. 18. gs. modernizēta arī Krustpils pils, korpusem izbūvējot mansarda jumtus, savukārt torņiem – barokālus lodveida kupolus. **Cēsu** viduslaiku pils teritorijā,

93 *Apala Zigrīda*. Daži uz Livonijas laiku attiecināmi atradumi Cēsu pilī // *Arheoloģija un etnogrāfija*, XIV. 14., 23.lpp.

94 Vēsturiskie dati citēti pēc: *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pilis. IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

95 *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pilis. IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 94.lpp.

96 *Mugurēvičs Ēvalds, tulkotājs*. Vartbergas Hermaņa Livonijas hronika. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005., 105.lpp.

97 *Zelēnkovs Andris*. Dažas piezīmes par metamo ierīču pielietošanu Livonijā 13.–14.gs.// Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. II sējums. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2001., 16. lpp.

98 *Lancmanis Imants*. Vidzemes muižu arhitektūra. – Rundāles pils muzejs, 2015., 23.lpp.

daļēji izmantojot vārtu torni un vārtu ēku, kā pilsmuižas kungu dzīvojamā māja ap 1761. gadu izbūvēta Jaunā pils. Šāda pieeja blakus esošās galvenās pils teritoriju un būvju fragmentus ļāva izmantot gan kā romantisku ainavas elementu, gan arī tīri praktiskiem mērķiem – aizgruvušajā pagalmā uz kultūrslāņa iekārtots ābeļdārzs, 19. gs. vidū izveidoti pastaigu celiņi, savukārt pils iekšienē iebūvētas saimniecības ēkas. Tiešā pilsdrupu tuvumā muižas laika apbūve izveidojās **Gaujienā, Mujānos, Ērgemē, Smiltēnē** un **Lielvārdē**. Drūpošās viduslaiku piļu sienas veidoja savam laikam modernajās muižās klintīm līdzīgu arhitektūras papildinājumu un atbilda baroka laika estētiskajām idejām.

Citviet nocietinājumi apzināti iznīcināti, ceļot jaunas, vērienīgas ēkas. **Jelgavas** pils uzspridzināta 1737. gadā pēc jaunievēlētā Kurzemes hercoga Ernsta Johana fon Bīrona (*von Biron*, 1737–1762) pavēles. Mākslas zinātnieks Imants Lancmanis tajā saskatījis pat politisku žestu, demonstrējot “jaunas kārtības” iestāšanos⁹⁹.

Vecās neizmantotās pilis izrādījās ne tikai telpisks, bet arī vizuāls un estētisks traucēklis. Uzsākot jaunās **Rundāles** pils būvniecību, būves rakstveža Martina Krēnerta rēķinu grāmatā pirmais ieraksts ir samaksa par akmeņu un ķieģeļu laušanu no vecās pils mūriem¹⁰⁰. Tāpat drupu apzināta jaukšana un materiālu izmantošana jaunu ēku būvniecībai aprakstīta **Tukumā**. Saglabājies Kurzemes būvju direktora J. K. Barnikela 1740. gada 8. novembra ziņojums hercogam E. J. Bīronam uz Pēterburgu: “Tukuma pils ir pilnīgi iznīkususi, un tur neko nevar darīt. Taču pēc vajadzības var izmantot laukakmeņus [no pils mūriem]”¹⁰¹. Tukuma iedzīvotāji tā arī rīkojušies, negaidot īpašu rīkojumu, jo būvmateriāli bija īpaši nepieciešami pēc lielajiem 18. gadsimta ugunsgrēkiem. Drupu jaukšana īpaši aktīvi norisinājusies ap 18./19. gs. miju, kad līdz ar pilsētas uzplaukumu 1795.–1827. gados tās izmantoja kā akmeņlauztuves, lai iegūtu akmens materiālus jaunu ēku celtniecībai. Prakse ilgusi līdz pat 1827. gadam, kad šādu izmantošanu aizliedza Baltijas ģenerālgubernators marķīzs Filips Pauluči (*Паулуччи*, 1779–1849). Taču aizliegums nāca par vēlu – liela daļa pilsdrupu jau bija nojaukta un turpināja erodēt laika apstākļu ietekmē.

Piļu biežās sienas turpinājušas kalpot utilitāriem mērķiem un izmantotas kā ērti pieejamu būvmateriālu ieguves vietas. Turklāt drūpošie mūri tā vien rosināja uzlūkot tās kā dabīgas akmeņlauztuves, izmantojot atkārtoti tajās iemūrētos būvmateriālus, piemēram, **Sabiles** pils akmeņus 1600.–1604. gadā lūgts atļaut izmantot žoga būvniecībai. Neilgi pēc nopostīšanas Lielajā Ziemeļu karā 1703. gadā celtniecības vajadzībām no **Cēsu** pils aizvesti simtiem vezumu ar akmeņiem¹⁰². 19. gs. sākumā no **Rindas** pils drupām laužti akmeņi Ovīšu bākas būvei. **Lielvārdes** viduslaiku pils būvmateriāli izmantoti jaunās pils būvniecībai¹⁰³, un līdzīgi visticamāk rīkojušies arī

99 *Lancmanis Imants*. Jelgavas pils. – Rīga, Zinātne, 1979., 29. lpp.

100 *Lancmanis Imants*. Rundāles pils. – Rīga, Zinātne, 1994., 18. lpp.

101 *Bēts Zigurds*. Tukuma ordeņa pils vēsturiskās izpētes materiāli. – Rīga: Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantoris, 1978. – NKMPA, Tukuma pils lieta.

102 *Sehrwald Guido von*. Wenden: Eine Studie zur baltischen Architektur und Denkmalpflege. // Jarhrbuch fuer bildende Kunst in den Ostseeprovinzen. VII. Jahrgang. – Rīga: Paul Kerkovius, 1913., S. 11.

103 *Meinarte Anita*. Johana Karla Emanuela Ungerna-Šternberga zīmētie Latvijas pilsdrupu skati un plāni no Igaunijas Vēstures muzeja krājuma. // Latvijas viduslaiku pils, IX. – Rīga: Latvijas vēstures institūta

citu drupās vai to tuvumā iebūvēto ēku īpašnieki.

19. gs. pēdējā ceturksnī piļu sienas jau bija daudzviet pārvērtušās drupās un tās nācās likvidēt apdraudējuma dēļ. **Kandavā** 1873. gadā Iekšlietu ministrija ļāvusi kādam iedzīvotājam nojaukt viņa māju apdraudošo pils sienu ar nosacījumu, ka tiks saglabāti pamati 1 aršīnas jeb 0,71m augstumā virs zemes¹⁰⁴. **Ludzas** priekšpils aizsardzības torņa nojaukšanu 1903. gadā aprakstījis Aleksejs Sapunovs¹⁰⁵ kā destruktīvu pasākumu, kas noticis pirms 25 gadiem, resp., ap 1877. gadu. Drupas turpināts izmantot kā materiālu iegūšanas vietu arī 20. gs. 1931. gada Pieminekļu valdes fotogrāfijās redzams, ka **Mārtiņsalas** pilsdrupās uzcelts jauns pagrabs, kam būvmateriāli ņemti no pils sienām¹⁰⁶. **Mazstraupes** pils viduslaiku vārtu tornis līdz ar 19. gs. piebūvēto korpusu nojaukti sakarā ar ceļa paplašināšanu un nepieciešamību pēc akmeņiem bruģēšanai 1938. gadā¹⁰⁷.

Pilis drupu stāvoklī nonākušas arī jaunākos laikos. Ziemeļu karā nopostītā **Embūtes** pils tika atjaunota un apdzīvota, līdz to nopostīja 1920. gada ugunsgrēks. Tādējādi mūsdienās Embūtē apskatāmi gan viduslaiku nocietinājumu torņu fragmenti, gan nodegušās 18. gs. muižas dzīvojamās ēkas drupas. Līdzīgi 1816. gadā uz viduslaiku pils pagrabiem izbūvēts jauns ziemeļu korpuss – dzīvojamā ēka **Burtnieku** pilī. Arī šī ēka nav saglabājusies līdz mūsdienām – korpusus, kas bija palikuši bez jumta, 1969. gadā nojauc vietējā padomju saimniecība. Otrā pasaules kara laikā sagrauts no ķieģeļiem mūrētais **Ērgļu** pils tornis, kam Pauluči albumā 19. gs. sākumā attēloti trīs stāvi¹⁰⁸, un tas redzams ievērojamā augstumā vēl starpkaru periodā uzņemtajos fotoattēlos. **Saldus** pilsdrupas, iznīcinātas 20. gs. 2. pusē slimnīcas izbūves laikā. Vairākas pilis kļuvušas par drupām 20. gs. otrās puses nesaimnieciskas rīcības rezultātā. **Aizputes** pils bijusi apdzīvota vēl 1980. gados, un vecāka gadagājuma iedzīvotāji, kas tajā bērnībā dzīvojuši, atceras, kā pāri pagalmam gājuši uz aku pēc ūdens. Līdzīgi arī **Limbažu** pilij, kas līdz Otrajam pasaules karam izmantota kā noliktavas, pēckara periodā iebrucis jumts, ēka nav uzturēta un tikai tādēļ līdz mūsdienām tā nonākusi drupu formā.

Apjomīgie, vairākās paaudzēs veidotie viduslaiku kompleksi kādā apdzīvotības periodā tika vai nu sagrauti vai arī ievērojami bojāti. Kariem sekojošā ekonomiskā pagrimuma periodā tie netika atjaunoti tālākai apdzīvošanai, tādēļ uzreiz vai arī pakāpeniski pamesti. Piļu pamešana, savukārt, iezīmē to izbūves un uzturēšanas perioda nobeigumu un pilsdrupu ēras aizsākumu Latvijā. Tālāko paveicis galvenokārt klimats, bet nereti drupu veidošanos sekmējuši arī vietēji iedzīvotāji. Tādējādi, atšķirībā no cilvēka apzināti konkrētai funkcijai veidotām būvēm, pilsdrupas

apgāds, 2016., 314.lpp.

104 *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 62.lpp.

105 *Sapunov Alexey*. Памятники времени древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903., стр.76.

106 *Baumane Gunīta*. Latvijas viduslaiku piļu uzņēmumi no Pieminekļu valdes krājuma // Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010., 421.lpp.

107 *Ose Ieva*. Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.–20. gadsimtā. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 76. lpp.

108 *Ose Ieva*, sast. Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008., 152.lpp.

pašreizējo formu ieguvušas dažādu vēsturisku notikumu un likumsakarību rezultātā, kļūstot par sava veida vizuālu hroniku.

1 . 3 . D R U P U I Z V E I D O Š A N Ā S H R O N O L O Ģ I J A

Viduslaiku mūra pilis Latvijas teritorijā nav radušās, pastāvējušas un arī bojā gājušas vienlaicīgi. Turklāt nocietinājumiem sākotnēji bijušas atšķirīgas funkcijas un mērķi – vienas pilis būvētas vietējo iedzīvotāju pakļaušanai, citas kā mājvieta bruņinieku konventam, pasta un tirdzniecības ceļu nodrošināšanai, robežu aizsardzības, saimnieciskām vai pārvaldes vajadzībām u. c. Dažādie izmantošanas mērķi noteikuši nocietinājumu izvietojumu un telpisko izveidojumu. Aizsardzības nozīmes pieaugums kopējā militāri stratēģiskā vai politiskā plānā vai, vai gluži pretēji, lomas mazināšanās noteikusi vai nu kādas pils modernizāciju un pielāgošanu ugunsieročiem, vai arī tās pamešanu.

Vairumam Latvijas teritorijā esošo piļu par to izcelsmi, pārbūvēm vai bojāeju konkrēti vēsturiski dati nav pieejami. Atsevišķiem objektiem zināms to izbūves laiks, par ko parasti tiek uzskatīta nocietinājuma pirmreizējā minēšana vēstures dokumentos. Pārējo līdzīgo piļu datējumus iespējams pieņemt, veicot salīdzinošo analīzi. Viduslaiku mūra piļu izbūves un bojāejas datu apkopojums tabulā ļauj tos attēlot grafiski laika skalas formā (4.attēls). Sakārtojot nocietinājumus pēc to izbūves gadiem, redzams, ka tās izbūvētas vairākos periodos:

- 1) 13.–14. gs. pastāvējuši vācu koka nocietinājumi,
- 2) agrīnie mūra nocietinājumi (1185–13. gs. sākums) un mūra pilis (13. gs. sākums–14. gs. sākums).
- 3) attīstīto cietokšņu izbūve (14. gs. 1. puse un 14. gs. 2. puse),
- 4) vēlākā periodā izbūvētas pilis (15.–16. gs.).

Piļu veidošanās iedalījums pēc to izbūves dinamikas labāk atspoguļo to veidošanās iemeslus, kā līdz šim pieņemtais dalījums veselos gadsimtos. Grafikā uzskatāmi redzams, ka līdz 15. gs. izbūvētas ap 2/3 no pilīm, savukārt 15.–16. gs jaunu nocietinājumu izbūves tempi samazinājušies, tādēļ vēlākais, ap 200 gadu ilga periods nav sīkāk iedalīts.

Nozīmīgākos Livonijas vēstures notikumus atspoguļo arī piļu bojāejas hronoloģija. Visīsāko laiku – 50 līdz 100 gadus – pastāvējuši vācu koka nocietinājumi, kaut arī ar atsevišķiem izņēmumiem, piemēram, **Vīlakā** koka aizsargbūve pret mūra pili nomainīta tikai 16. gs. sākumā. Citos gadījumos koka nocietinājumi būvēti kā atbalsta punkti konkrēta militāra mērķa īstenošanai un nav bijuši plānoti ilgākai apdzīvošanai. Virkne mūra piļu drupu stāvokli nonākušas Livonijas (1558–1583) un Poļu-zviedru karu laikā (1600–1629). Vairākus nocietinājumus iznīcinājuši paši pils aizstāvji atkāpjoties, lai neļautu ienaidniekam tās izmantot kā atbalsta punktus. Šādu stratēģisku apsvērumu dēļ uzsākoties Livonijas karam nojauktas **Mārtiņsalas**, **Lokstenes** un, iespējams, arī **Altenes** pilis. 1577. gada 28. augustā, lai neatstātu atbalsta punktu uz Rīgu ejošajam Ivana IV (Briesmīgā, 1530–1584) karaspēkam, rīdzinieki nodedzināja un tā paša gada 4. septembrī nojauca **Salaspils** pili. Tomēr, neskatoties uz bojājumiem, atsevišķas apdzīvotas telpas minētas vēl

1624. gada revīzijā, apliecinot, ka nocietinājuma teritorijā apdzīvotība tika turpināta, kas apliecina bijušās pilsvietas nozīmi saimnieciskajā dzīvē.

Tomēr vislielākais skaits nocietinājumu sagrauti Lielā Ziemeļu kara laikā (1700–1721), kas uzskatāmi redzams pilsdrupu izveidošanās laika skalā (5.attēls) un atspoguļots arī kartē (6.attēls). Šī piļu grupa arī vismazāk atjaunota karadarbībai sekojušā ekonomiskā pagrimuma dēļ. Tomēr tiešo militāro konfliktu laikā vairumā gadījumu bojātas tikai atsevišķas piļu daļas un pārējās telpas vai pat veseli korpusi nereti vēl tika izmantoti dzīvošanai vai saimnieciskām vajadzībām. Vairākās pilis, piemēram, **Cēsīs** un **Turaidā** to apdzīvotību pārtrauca 18. gs. norisinājušies ugunsgrēki. **Grobiņas** pils, neskatoties uz tās ieņemšanu gan Poļu-zviedru, gan Ziemeļu karos, bijusi izmantojama vēl 18. gs. beigās, un tikai 1809. gadā tā aprakstīta kā vairs neapdzīvota un pakāpeniski erodējoša. Līdzīgi var pieņemt, ka apdzīvotas tika arī citu izmantošanai derīgo piļu telpas, kaut arī rakstiskas liecības par tām saglabājušāsniecīgā apjomā.

Daļēji bojāto un militāri-politiskajiem mērķiem vairs nevajadzīgo nocietinājumu teritorijas 18. gs. laikā pakāpeniski tika piemērotas saimniekošanas vajadzībām. Piemēram, **Lokstenes** pils plakumā izveidots sakņu dārzs un izbūvēta zemnieku māja, kas vēlāk pārveidota par vasarnīcu "Gersika". Lai atvieglotu iekļūšanu noslēgtajā pils teritorijā, apkārtsienā izveidots izlauzums. Apdzīvotības atjaunošanās izsekojama arī J. K. Broces zīmējumos. Tajos 18. gs. beigās vairākās Latvijas pilsdrupās iezīmētas jaunas mūra ēkas, kuru būvniecība visticamāk notikusi, izmantojot turpat pilsdrupās salasītus vai speciāli izlauztus akmeņus. Materiālu ieguvei daļēji vai pilnībā nojauktas ap 10 pilis **Rindā, Tukumā, Ādažos, Mazstraupē** u. c.). **Vecdolē** un **Cēsīs** pils teritorijā bijis pat ierīkots kaļķu ceplis, to dedzināšanai izmantojot no drupām atgūtus dolomītakmeņus. **Lokstenes** pilī kaļķu ceplis, savukārt, bijis ierīkots pils grāvī. Protams, šādas destruktīvas darbības sekmēja vairs nevajadzīgo viduslaiku nocietinājumu pārvēršanos drupās.

Lai iegūtu pilnīgāku ieskatu par piļu izveidošanās un bojāejas procesiem, apzināti un laika skalā atspoguļoti ne tikai pastāvošo pilsdrupu, bet arī pārējo viduslaiku piļu dati. Tajā redzams, ka pilis drupu stāvoklī nonākušas ne tikai karadarbības vai stratēģisku apsvērumu vadītas nojaukšanas rezultātā, bet arī to biežās sienas izmantojot kā būvmateriālu ieguves avotu. Piļu un pilsdrupu galvenie bojāejas cēloņi attēloti tabulā – iekavās dots apzīmējums, kas izmantots piļu izbūves un sagraušanas laika skalās 3., 4. un 5. attēlā.

Piļu bojāejas cēloņi			
visas pils	skaits grupā	tikai pilsdrupas	skaits grupā
zaudējušas nozīmi (zn)	30	Lielais Ziemeļu karš (ZK)	14
Lielais Ziemeļu karš (ZK)	19	Poļu-zviedru karš (PK)	10
nav datu (nd)	19	zaudē nozīmi (zn)	9
Livonijas karš (LK)	17	Livonijas karš (LK)	8
transformētas būves (tr)	15	nav datu (nd)	6
Poļu-zviedru karš (PK)	13	rīdzinieku kari (rk)	2

koka nocietinājumi (kp)	10
rīdzinieku kari (rk)	3
Otrais Ziemeļu karš (ZK2)	2
ugunsgrēks (ug)	2
jaunas drupas (jd)	2

pavisam kopā: **132**

ugunsgrēks (ug)	2
jaunas drupas (jd)	2
transformētas būves (tr)	1

pavisam kopā: **54**

Līdztekus vēsturiskajiem cilvēku radītiem postījumiem, drupās dabīgā erozija turpinās arī mūsdienās. **Ludzas** pašvaldības darbiniece Ilona Igovena 2018. gadā personiskā sarunā liecināja, ka līdz pilskalna piekāvē esošajām mājām vēl mūsdienās mēdzot norīpot pa akmenim, ko vietējie iedzīvotāji labprāt iebūvējot savu ēku pamatos. **Cēsu** pilsdrupās 2014. gadā apgāzās Priekšpils dienvidu apkārtsienas posms, kas ietvēra liecības par 15. gs. viduslaiku apbūvi; pirms tam 2001. gadā liels sienas fragments nogruva Austrumu korpusa ziemeļu galā. Liela apjoma nogruvums 2018.–2019. gadā veiktajā apsekojumā konstatēts Kalnmuižas (Triekātas) pilsdrupās. Savlaicīgi neveikti konservācijas darbi veicina virszemes konstrukciju apjoma samazināšanos.

Laika skalas formā atspoguļota sākotnējā funkcija arī drupu formā esošo pilīm (7.attēls). Tajā redzama ne tikai piļu sagraušanas un attiecīgi to izveidošanās dinamika, bet arī to, kurai savlaicīgai lielveidībai piederošas drupas Latvijā iespējams redzēt. Piļu piederības dati apkopoti tabulā:

Sākotnējais piļu īpašnieks	
ordeņa pils	8
bīskapa (arhibīskapa) vasaļa pils	9
ordeņa komtura pils	7
ordeņa fogta pils	6
bīskapa pils	6
arhibīskapa pils	4
ordeņa saimniecības pils	3
arhibīskapa saimniecības pils	2
ordeņa palīgpils	2
ordeņa blakuspils	1
ordeņa komtura pils un mestra rezidence	1
ordeņa vasaļa pils	1
ordeņa komturejas palīgpils	1
ordeņa fogta palīgpils	1
domkapitula pils	2

Precīza sākotnējā funkcija nav zināma divām pilīm – Vecvaltaiķu jeb Valtaiķu I pils bijusi vai nu Kurzemes bīskapa vai ordeņa pils; līdzīgi sākotnējais īpašnieks – Rīgas bīskaps vai ordenis – nav zināms Kvēpenes pilij. No 123 viduslaiku pilīm Latvijā 53 vai 55 izbūvētas bīskapa un attiecīgi

63 vai 65 ordeņa vajadzībām. No esošajām pilsdrupām, savukārt, bīskapa vajadzībām būvētas 23, savukārt ordenim piederējušas 31, resp., procentuālā attiecība nedaudz izmainījusies, saglabājot ordenim piederējušo objektu pārsvaru.

1 . 4 . D R U P Š A N A S P R O C E S S

Kaut arī sākotnējais impulss aizsardzības būves sagrūšanai bieži vien bijis ārējs, piemēram, bojājumi karadarbības rezultātā vai ugunsgrēki, neizmantotās pilis un to daļas pārvērtās drupās galvenokārt militāri destruktīvai darbībai sekojošas dabīgas erozijas rezultātā. Piļu konservācijas arhitekts Džons Ašursts uz britu viduslaiku cietokšņu izpētes bāzes detalizēti izdalījis desmit etapus, attēlojot kā viduslaiku ēka nonāk līdz mūsdienu drupām. Viņš secīgi aprakstījis šādus etapus: būves pamešanu, drupšanu, sabrukšanu, atrakšanu, savlaicīgi neveiktu vai neprasmīgi veiktu konservāciju, atkārtotu attīrīšanu un, visbeidzot, konservāciju, sagatavojot drupas eksponēšanai¹⁰⁹.

Arī Latvijā pilsdrupu veidošanās notikusi pakāpeniski – process attēlots **Cēsu** pils Rietumu korpusa griezuma shēmā (8.attēls). 15. gs. izbūvētais korpuss ar pagrabstāva noliktavām, zāli, ieroču stāvu bēniņos un pagalma uzeju (1) sagrauts karadarbībā – šajā gadījumā, Pirmā Ziemeļu kara laikā 1577. gada notikumu rezultātā (2). Pamestai vai daļēji sagrautai ēkai jumts sāk tecēt, mitruma iedarbībā notiek apmetuma erozija, sabojājas un iebrūk jumta un pārseguma konstrukcijas. To izjukšanai nepieciešams ap pusgadsimts, kad atmosfēras iedarbībai tiek atsegti sienu pamatmateriāls. Nokrītot apmetumam, pakāpeniski noārdās sienas čaula, atsedzot kodolu – no sienas atdalās atsevišķi akmeņi un periodiski nobrūk lielāki konstrukciju fragmenti. Izskalojas un sadalās atsegtais mūra kodols, mitruma piekļuvei atsedzot zemāk esošo čaulu, un process atkal atkārtojas. Noturību zaudē ailu pārsedzes un, tām sagrūstot, nokrīt arī sienu daļas virs ailām. Zemes mitruma ietekmē atdalās mūrējuma čaulas apakšējās daļas, līdz ar to siena var apgāzties. Vidēji simts gadu laikā izmantojama, bet pamesta ēka pārvēršas par apmeklētājiem bīstamu būvi.

Bīstamību rada ne tikai virszemes procesi. Krītošie mūra materiāli, augsne un kultūrlānis pakāpeniski paaugstina zemes līmeni ap mūra sienām, tādējādi izmainot teritorijas reljefu. Laika gaitā izveidojies būvgružu slānis nosedz un zināmā mērā iekonservē oriģinālo konstrukciju apakšdaļu, pārvēršot objektu arheoloģijas pieminekli. Tai pat laikā mākslīgi paaugstinātais zemes līmenis veicina mitruma uzkrāšanos un arī sāļošanas virszemes sienās, sekmējot mūra drupšanu to apakšdaļā. Sienu virskārtas aizsardzība pret mitrumu, ailu pārsedžu nostiprināšana, kā arī lietus ūdens novadīšana no sienu apakšdaļas ir primārie drupu konservācijas uzdevumi.

Līdztekus virs zemes esošām drūpošajām konstrukcijām, drupu pieminekļu rašanos veicina arī arheologi. Ilgākā laika posmā drupas izlīdzinājās līdz ar zemi, un šādiem objektiem, piemēram, **Vīlakā** vai **Rēzeknē**, atsevišķu sienu atrašanās vieta nolasāma tikai zemes reljefā. Arheoloģiskās izpētes gaitā mūra konstrukcijas var tikt atsegtas līdz sākotnējai zemes atzīmei, kas bieži vien ir

---

109 *Ashurst John, Shalom Asi. Short story. The Demise, Discovery, Destruction and Salvation of a Ruin. // Conservation of Ruins. Edited by Ashurst J. – Oxford, 2007., p. xxxi.*

vairākus metrus zem apkārtējā zemes līmeņa. Atsevišķos gadījumos pēc izrakumiem zemes līmenis izrādās pat iedziļināts zem pamatiem. Šādi izrakumi, parokoties zem mūra pamatu pēdas atzīmes veikti **Rēzeknes** pilsdrupās arheologa Ēvalda Mugurēviča vadībā 1980.–1982. gados, kā arī **Cēsu** pilsdrupās Zigrīdas Apalas vadībā 2000. gadu vidū¹¹⁰. Izpētes un konservācijas darbu procesus promocijas darba autoram bija iespēja novērot 2005. un 2006. gadā, uzsākot Cēsu pilsdrupu konservācijas projektēšanu, kad paralēli tika turpināti arī arheoloģiskie izrakumi. Autora novērojumi sakrita ar iepriekšējo gadu arheoloģiskās izpētes atskaišu datus aprakstīto darbu norisi. Izrakumi parasti notika vasaras otrajā pusē, darbos iesaistot brīvdienās esošos skolēnus un studentus, un tika turpināti un pabeigti septembrī ar Latvijas vēstures institūta pašu spēkiem. Arheoloģiski atsegtās mūra sienas pēc atsegšanas saglabāja zemei raksturīgo paaugstināto mitrumu. Karstajā vasaras un agrā rudens saulē atsegtais mūrējums strauji izžuva, kas veicināja šuvojuma un apmetuma saplaisāšanu. Konservācijas darbu plānošana tika uzsākta tikai pēc arheoloģiskās izpētes pabeigšanas un, kā liecina atskaites, citos gados sasteigta atsegto drupu konservācija veikta pat vēl oktobrī (!). Turklāt ar konservāciju tika saprasta virspusēji izjukušā sienas virspusēja pāršuvošana ar blīvu cementa javu. Paveiktais gan radīja konservācijas darbu iespaidu, bet neuzlaboja konstrukcijas kopējo noturību. Straujās žūšanas dēļ paaugstinātu porainību ieguvusī oriģinālā mūra masa samirka rudens lietavās. Ziemā uzkrātais ūdens sasala un pavasarī atsegtajam mūrim atsevišķi akmeņi bija izkustināmi ar vieglu rokas pieskārienu. Rezultātā arheoloģiski atsegto un šādi sasteigti konservēto sienu vienīgais ilgstošas saglabāšanas veids mūsdienās ir mūra čaulas rūpīga pārmūrēšana. Mūsdienīgāka prakse arheoloģiski atsegto konstrukciju saglabāšanai Cēsis uzsākta tikai 2004. gadā, kad izdevās pārliecināt pasūtītāju par atraktā Rietumu korpusa iezīmošanas nepieciešamību. Tā sienas tika nosiltinātas, atbalstītas ar koka vairogiem un nosegtas ar pagaidu dēļu jumtiem. Preventīvi saglābto mūra konstrukciju konservācija tika veikta 2005.–2006. gadā. Jāatzīmē, ka kopš tā laika plašāki jaunu mūrētu sienu atsegumi Cēsu pilsdrupās nav notikuši, tādēļ saglabāšanas pasākumus bijis iespējams pārvirzīt uz virszemes konstrukcijām.

1 . 5 . A P P L Ū D I N Ā T Ā S P I L I S

Savrupu daļu no pilsdrupu mantojuma veido objekti, kuri šobrīd nav apskatāmi, jo ir nonākuši zem ūdens. Latvijā šādi pārveidojumi notikuši Daugavas senlejā posmā no Jēkabpils līdz Salaspilij. Saimnieciskās darbības rezultātā, 1959.–1965. gadā izbūvējot Pļaviņu hidroelektrostaciju (HES) applūdinātas tādas kultūrvēsturiskas vērtības kā Pērses ūdenskritums, Staburags un tā tuvumā bijušais Liepavots. Vairāku desmitu kilometru garumā zem ūdens palikusi Daugavas senleja ar 30 metru augstām dolomīta klintīm, krācēm un ūdenskritumiem. Ūdens līmeņa svārstību dēļ avārijas stāvoklī nonāca **Kokneses** pilsdrupu ārsienas, un tikai konstruktīvi pastiprinājumi betona joslas formā ļāva pagaidu versijā novērst avārijas stāvokli. Josla daļēji

---

110 Ap 3 metrus augstais mūra konstrukciju atsegums un to avārijas stāvoklis fiksēts fotogrāfijās autora arhīvā.

aizsedz pagraba stāva logus un augstā ūdens līmeņa dēļ nācies daļēji aizbērt zemākās pils daļas Daugavas pusē. **Altenes** pils, kas atradās Daugavas kreisajā krastā iepretī Rīteriem, tika saspridzināta un nolīdzināta pirms Pļaviņu hidroelektrostacijas nodošanas ekspluatācijā. Upes vidū uz salas atrodas Daugavas kreisajā krastā bijusī **Sēlpils** pils. Tai pēc Pļaviņu HES uzcelšanas virs ūdens palikusi tikai bijušā cietokšņa augstākā daļa. Daugavas labajā krastā pilnībā appludināta **Lokstenes** pils.

Rīgas HES izbūvēts iepretī Salaspilij 1966.–1974. gados un Rīgas ūdenskrātuves dambis nošķērsojis Doles salu. Augšpus dambim zem ūdens palikusi gan atlikusī Doles salas daļa, gan Nulles sala un ievērojama daļa Daugavas labā krasta starp upi un Salaspili. Daugavas līmeņa paaugstināšana ietekmēja senāko mūra celtni Baltijā – 1085. gadā izbūvēto **Ikšķiles** pili un baznīcu. Lai pasargātu no izpostīšanas, drupas ir daļēji apbērtas, tomēr kādreizējās pils sienas dienvidu pusē izvirzījušās tālāk par pašreizējās salas krastu. Apbēšanas rezultātā izveidojusies salas kontūra neatbilst vēsturiskajam apjomu kārtojumam un tas vairs dabā nav uztverams. Kaut arī drupu augšdaļa ir daļēji aizsargāta no Daugavas ūdens un ledus spēka, apbērtā daļa turpina bojāties mitruma ietekmē. Vēl mazāk paveicies otrajai senākajai mūra būvei – pilnībā appludinātajām **Mārtiņsalas** pilsdrupām. Ekonomisko prioritāšu dēļ zaudētas ne tikai būtiskas kultūrvēsturiskas liecības, bet arī nav sekmēta to nostiprināšanās sabiedrības apziņā, ko varēja panākt ar atbilstošu prezentāciju.

Visa viduslaiku perioda gaitā no 1185.–1562. gadam būvētie mūra nocietinājumi pakāpeniski zaudēja stratēģisko nozīmi, it īpaši pēc ugunsieroču ieviešanas karadarbībā 15. gs. sākumā. Kaut arī ne visas pils ne vienmēr tika sagrautas karos, tiem sekojošais ekonomiskā pagrimuma periodi noteica daudzu, karadarbībā daļēji cietušu ēku pamešanu un līdz ar to pakāpenisku bojāeju. Turpmākajā vēstures gaitā pilsdrupu saglabāšanos vai izzušanu līdz pat mūsdienām noteikusi nejaušību virkne. Galvenais faktors, kas sekmējis vairāk kā 300 gadus drupu stāvoklī esošo būvju fragmentu saglabāšanos, ir to mūrējuma materiāls un konstrukciju masivitāte, kas pat neaprupētā veidā nodrošinājuši tiem spēju ilgstoši pretoties erozijas procesam.

Apsekojot 54 viduslaiku pilsdrupas dabā un vizuāli novērtējot to saglabātību, daudzās no tām identificēti avārijas stāvoklī esoši fragmenti. Erozijas rezultātā turpina samazināties to virszemes apjoms, atdalās apdares fragmenti, sabrūk ailas un izlīdzinās siluets. Neskatoties uz ilgo pastāvēšanas vēsturi, lai nodrošinātu pilsdrupu saglabāšanu esošajā stāvoklī, nepieciešama aktīva iejaukšanās – pastāvīgi erodējošo konstrukciju konservācija.

2. Drupu vērtējuma kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti

2.1. VĒSTURISKO BŪVJU NOVĒRTĒŠANAS ATTĪSTĪBA

Funkcionāli izmantojamu ēku uzturēšana kārtībā, un līdz ar to arī saglabāšana izriet vispirms

no praktiskiem un saimnieciskiem apsvērumiem – piemēram, arhitekts Jānis Krastiņš salīdzinājis tās ar dzīvīem organismiem, kuri var pilnvērtīgi pastāvēt vienīgi tad, ja kalpo cilvēku vajadzībām¹¹¹. Drupu stāvoklī nonākušām un līdz ar to cilvēku vajadzībām vairs tieši nekalpojošām būvēm saglabāšanas motivāciju atrast ir salīdzinoši grūtāk. Šādu objektu atjaunošanu un izmantošanu zināmā mērā kavē arī to kultūras pieminekļa statuss un no tā izrietošie dažādie pārveidošanas ierobežojumi. Pilsdrupu saglabāšanai nepieciešama papildus motivācija, kuras veidošanās priekšnoteikumi ir noteikts sabiedrības kultūras līmenis, izpratne par vērtībām un kultūras mantojuma saglabāšanai pietiekams materiālais nodrošinājums. Salīdzinot ar citām sabiedrības vērtībām, kultūras pieminekļu un tostarp drupu stāvoklī esošu būvju novērtēšanai ir relatīvi nesena vēsture tikai ap pusotra simta gadu garumā. Filozofs Igors Šuvajevs to analizējis 19. gs. vēstures kontekstā kā aksioloģisku jeb vērtību apzināšanās fenomenu¹¹². Tieši izpratne par vērtībām līdztekus ekonomiskajām iespējām ir viens no būtiskākajiem aspektiem jebkuras kultūras mantojuma formas, tostarp pilsdrupu saglabāšanai un nav šaubu, ka tieši izpratnes attīstība noteiks arī to pastāvēšanu nākotnē. Kultūras mantojuma vērtības apzināšanās kā galvenais saglabāšanas virzītājspēks saistībā ar autentiskumu uzsvērtā arī Naras dokumentā¹¹³, kura 9. punktā norādīts:

“Visu formu un vēstures periodu kultūras mantojuma saglabāšana saistīta ar vērtībām, ko tas iemieso. Mūsu spējas saprast šīs vērtības, pirmkārt, atkarīgas no vērtību ticamības un patiesīguma pakāpes, ko sniedz informācijas avoti. Informācijas avotu zināšana un izpratne, kā arī kultūras mantojuma sākotnējās un vēlākās raksturīgās iezīmes un tā nozīme, ir nepieciešamais pamats autentiskuma aspektu novērtēšanai.”

Atbilstoši dokumentam, konkrētā kultūrvēsturiskā objekta, tostarp arī pilsdrupu vērtības tiek definētas un izkristalizējas informācijas avota autentiskuma novērtēšanas procesā. Uz tām kā kultūras mantojuma objektiem attiecināmi kultūras aspekti, kurus definējis Tomass Holts (*Hoult*) darbā *“Dictionary of Modern Sociology”* [Mūsdienu socioloģijas vārdnīca]. Viņš izdalījis četrus komponentus – vērtības, normas, institūcijas un artefakti¹¹⁴. Pilsdrupu vērtības apziņa visprecīzāk atspoguļo kultūrvēsturiski izveidojušos uzskatus par to, kas sabiedrībā ir vai nav uzskatāms par svarīgu. Cilvēka rīcību dažādās situācijās, tai skaitā saskarē ar kultūrvēsturisku objektu, definē noteiktas uzvedības un likumiskās normas. Sabiedrības vērtību un normu pārrauga funkciju veic atbilstoši izveidotas valsts institūcijas – Latvijā tā ir Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde. Mijiedarbojoties ar indivīdu un atbilstoši materiālajām iespējām, valsts sekmē kultūrvēsturiskas

111 *Krastiņš Jānis*. Lielstraupes pils: Vilhelms Bokslafs un mūsdienu kultūras pieminekļu restaurācijas metodika. // Latvijas arhitektūra, Nr 4 (54)/04, 95. lpp.

112 Plašāk par vērtību filosofijas attīstību 19. gs. laikā skat. *Šuvajevs Igors*. Sabiedrības vērtības kā taisnības mēraukla. [Tiešsaiste: 2018-11-04]. <http://www.punctummagazine.lv/2014/09/18/sabiedrības-vertības-ka-taisnības-meraukla/>.

113 Naras dokuments par autentiskumu. Naras dokuments par autentiskumu. [Tiešsaiste: 2021-11-25]. https://new.icomos.lv/media/attachments/01/06/2016/NARAS_DOKUMENTS_PAR_AUTENTISKUMU.pdf

114 *Hoult, Thomas Ford*, ed. *Dictionary of Modern Sociology*. – Totowa, New Jersey, United states, 1969, p. 93.

vietas vai atsevišķu objektu – artefaktu – uzturēšanu un izmantošanu. Tādējādi drupu saglabāšanas nepieciešamība primāri izriet no to vietas sabiedrības apziņā un kultūrvidē.

Senākais dokuments, kurā Baltijā mēģināts virzīties vēsturisko ēku neiznīcināšanas virzienā, ir Zviedrijas karaļa Kārļa XI (1655–1697) 1666. gadā parakstītais “*Kongl. Mayst. Placat och påbudh om gamble monumenter och antiquitete*” [Seno pieminekļu un senlietu aizsardzības akts]¹¹⁵. Tas noteica senlietu un pieminekļu, tai skaitā baznīcu, konventu, piļu fortu, zemes uzbērumu u.tml. aizsardzību no iznīcināšanas, ja tie bija saistīti ar kāda vēsturiska notikuma vai personas piemiņu¹¹⁶. Tiesa gan, jurists Tomass Adlercerucs (*Adlercerutz*), kurš dokumenta praktisko nozīmi pētījis no juridiskā viedokļa, uzskata, ka tā ietekme bija niecīga, it īpaši Latvijas teritorijā¹¹⁷. Vēl mazāka ietekme tam varēja būt uz pilīm – nocietinājumi vispirms tomēr bija militāras būves un tikai tad tos var uzlūkot par kultūras pieminekļiem. Tai pat laikā šāds valdības izdots norādījums atspoguļo vēsturisku būvju vērtības apzināšanās procesa sākumu.

Pirmās liecības par pētījuma priekšmeta – viduslaiku pilsdrupu aizsardzību un dokumentēšanu Livonijā saglabājušās no 19. gs. sākuma. 1826. gada 31. decembrī izdots galvenā iekšlietu ministrijas pārvaldnieka priekšraksts vākt un iesniegt ziņas par senajām ēkām un aizliegums tās iznīcināt. Dokumentā minēts, ka valdnieks-imperators “pavēlējis nekavējoties savākt no visām gubernām šādas ziņas: 1) kurās pilsētās ir seno piļu un cietokšņu un citu senu ēku paliekas un 2) kādā stāvoklī tās atrodas. Tai pat laikā viņa augstības grib, lai uz stingrāko būtu aizliegts šādas ēkas bojāt, kas paliek uz pilsētu priekšnieku un vietējās policijas atbildības”¹¹⁸. Saskaņā ar rīkojumu pārvaldnieks apņēmies organizēt plānu un fasāžu uzmērījumus, un lūdzis uzlikt par pienākumu tos sagatavot gubernas un pilsētu arhitektiem. No imperatora viņš, savukārt, lūdzis atbalstu ziņu ievākšanai gubernas un pilsētu arhīvos. Par ēkām apkopoti šādi dati: “a) kad un kurš tās būvējis vai pārbūvējis, b) saistībā ar ko un kādam nolūkam, c) ja tās ir bojātas, tad cik daudz, kad un kāpēc tās ir postītas, d) no kāda materiāla tās būvētas, e) kādā tās stāvoklī ir šobrīd, kurš tās pārvalda un kādam nolūkam tiek izmantotas; un visbeidzot, vai tās var uzturēt ar remontu, nemainot to senos plānus un fasādes”. Papildus aprakstiem veikta uzmērīšana un darba rezultāts bija Kurzemes un Vidzemes drupu dokumentējums t.s. Marķīza Pauluči albumā¹¹⁹, kas ietver arī divpadsmit pilsdrupu uzmērījumus.

Ieviešot norādījumus praksē, 1830. gados pēc pilsētas policista iesnieguma uz **Ludzu** nosūtīts gubernas arhitekts. Viņš apsekojis pilsdrupas un ziņojis, ka, “pirmkārt, turienes iedzīvotāji rokot smiltis un mālu, sabojājuši pilskalnu, kā arī no sienām lauž ķieģeļus un akmeņus, kādēļ

115 His Royal Majesty's PLACAT and Decree regarding Old Monuments and Antiquities [Tiešsaiste: 2021-11-23]. <http://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/1666-Placat-Eng.pdf>

116 *Jokilehto Juhta*. History of Architectural Conservation. – The University of York, 1986., P. 79.

117 *Adlercerutz Thomas*. The Royal Placat of 1666 Briefly about Background and further Importance [Tiešsaiste: 2020-04-18]. <http://openarchive.icomos.org/2047/1/adlercreutz.%20ICLAFI%202016-march2019.pdf>

118 *Sapunov Alexey*. Памятники времени древних и новейших в Витебкой губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903., стр.3.

119 *Ose Ieva*, sast. Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008.

noteiktas sienas daļas noveduši līdz sabrukšanai. Otrkārt, sienas, kura draudot sagāzties labošanai būtu nepieciešami ne mazāk kā 100 tūkstoši, kaut arī labojamā sienas daļa nesastādītu pat simto visas pils daļu". Šāda summa, protams, nebija pieejama, tāpēc galu galā nolēma sienas daļu, kura draudēja apgāzties, demontēt. No 1831. gada 15. līdz 30 martam tas arī tika izdarīts, nojaucot sienas daļu 12 sažēņu jeb (12 x 213,36cm¹²⁰=) 25,6 metru garumā¹²¹. Tādējādi saglabāšanas centieni Ludzas pilsdrupās līdzekļu trūkuma dēļ beidzās ar oriģināla sienas posma zudumu.

Pirmie administratīviem drupu aizsardzības pasākumi datējami ar 18. gs. beigām. To salīdzinoši nav daudz un ne visi bija sekmīgi, tomēr valsts rīcība nepārprotami sekmēja tālāku vēsturisko objektu novērtēšanu un saglabāšanu. Turpmākajās desmitgadēs paralēli administratīvi-pārvaldnieciskai attieksmei pakāpeniski veidojās priekšnoteikumi ainavas kultūrā un estētikā sakņotam nocietinājumu saglabāšanas pamatojumam.

2 . 1 . 1 . P I L I S V Ē S T U R I S K A J Ā S G R A F I K Ā S

Latvijas viduslaiku nocietinājumu attēlojumi saglabājušies, sākot ar no 16. gs. vidu. Senākais zināmais no tiem ir Rīgas panorāma, kas ievietota 1544. gadā izdotajā franciskāņu ordeņa priesteru un skolotāja Sebastiana Minsteru (*Münster*, 1488–1552) zināšanu grāmatā "Kosmogrāfija jeb visu zemju apraksts"¹²². Plašais un izvērsta skats pāri Daugavai tā kreisajā pusē parāda Rīgas pili, tiesa gan, veidolā, kādā tā pastāvēja pirms tās nojaukšanas 1484. gadā – acīmredzot, gravīrai par pamatu kalpojusi kāda senāka skice. Turklāt pilsētas panorāmu mērķis bija tās reprezentācija – attēls rāda aktīvu tirdzniecības metropoli tās plaukumā, un nojauktas pils drupas šādā skatā absolūti nebūtu iederējušas.

Nemainīgā formā līdz nojaukšanai pastāvējušais pils veidols atkārtots arī 1572. gada krāsainajā panorāmā katoļu garīdznieka un izdevēja Georga Brauna (*Brunus, Bruin*, 1541–1622) izdotajā atlasā *Civitates Orbis Terrarum* [Pasaules zemju pilsētas], ko ilustrējis Francis Hogenbergs (*Hogenberg*, 1535–1590), Rīgas attēlošanai izmantojot S.Minsteru skatu. Tikai 1603. gadā Romā iespiestajā Džakomo Lauro (*Lauro*, ?–?; aktīvi darbojies 1583–1645) vara grebumā Rīgas pilij redzams jaunais, 16. gs. sākumā tapušais apjoms¹²³. Visprecīzāk un visdetalizētāk Rīgas pils, kāda tā izskatījās 16. un vēl arī 17. gs., attēlota 1612. gadā Nikolausa Mollina (*Mollinus*, ap 1550/1555–1625) izdotajā graviera Heinriha Tūma (*Thum*, ?–?) veidotajā vērienīgajā Rīgas panorāmā. Izzīmēti abi apmestie lielgabalu torņi ar jumtu konusiem, iekšpilij redzams vienslīps, iekšpagalma virzienā vērsts jumts, neapmestas akmens kvadru fasādes, kā arī izšķirami citi arhitektoniski elementi. Pils skrupulozais attēlojums atbilst pārējām ainavā sīki izzīmētajām detaļām – ļaudīm un ēkām. Darba mākslinieciskās kvalitātes veido gan vērienīgais attēlojums, gan detalizācijas sniegtā iespējā tajā iedziļināties un pētīt atsevišķu elementu smalko attēlojumu. Tajā pat laikā attēla reprezentatīvais raksturs neļautu tajā parādīties kādu

120 *Zemzaris Jānis*. Mērs un svars Latvijā. – Rīga: Zinātne, 1981., 229.lpp.

121 *Sapunov Alexey*. Памятники времени древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903., стр.6.

122 *Münster Sebastian*. Cosmographie oder Beschreibung aller Laender. – Basel, 1544.

123 *Lapiņa Ruta*. Senā Rīga grafikā. – Rīga, 1989., 20.lpp.

nocietinājumu drupām pat tad, ja tās panorāmas tapšanas laikā Rīgā būtu pastāvējušas.

Shematiski un nosacīti viduslaiku piļu attēli ilustrējuši Jirgena Helmsa (*Helms, Helmes, Helm*, ap 1603–pēc 1655) 1629.–1645. gados veidoto hroniku. Tās oriģināls līdz mūsdienām nav saglabājies, taču hronikas attēli ievietoti J.Helmsa laikabiedra Baltijas vācu sabiedriskā darbinieka, vēsturnieka un hronista Franča Nienstedes (*Nyenstede*, 1540–1622) hronikā, no kurienes, savukārt, tos pārzīmējis un tekstus norakstījis J.K.Broce. Attēlus analizējuši arhitekts G. Erdmanis un vēsturnieks Aleksandrs Jansons (1916–1991)¹²⁴. Hronikas attēlus kā grāmatu ilustrācijas novērtējusi bibliotēkzinātniece Aija Taimiņa, uzsverot autora vēlmi izveidot grezni ilustrētu stāstu par Livonijas vēlo viduslaiku vēsturi¹²⁵. Spriežot pēc norakstiem, Helmsa hronikā bijis ap 130 Livonijas laika pilsētu, piļu un baznīcu attēlu, no kuriem 110 pārzīmēti no kādas vecākas Livonijas un Prūsijas hronikas, kā arī citiem sava laika avotiem – jau minētās S.Minstera kosmogrāfijas. Pils attēlotas divos veidos – no putna lidojuma, kur tās zīmētas kā mūsdienās līdz galam neatšifrējami simboli, un kombinētos perspektīvas skatos. Pēdējie pēc pētnieku domām ietver vienlaikus vairāku pils skatu apvienojumu, kas varētu atspoguļot viduslaikos izmantotus telpisko objektu attēlošanas paņēmienus. No cilvēka skatu punkta zīmētie attēli ir reālistiskāki un tajos korpusu sienas aizsedz priekšplānā esošie priekšpils nocietinājumi, kas atbilda pils izskatam dabā. Arī šajā krājumā pils ieguvušas idealizētu veidolu – autora mērķis nav bijis parādīt, piemēram, 1577. gadā Livonijas un 17.gs. sākumā arī Poļu-zviedru karos cietušo Raunas pili tās patiesajā veidolā, apliecinot, ka drupas tajā laikā tika uzskatītas par pārejošu objekta pastāvēšanas formu.

Kontekstā ar notiekošo karadarbību, pils parādās vairākos Džakomo Lauro darbos – saglabājies gan 1601. gadā zīmētais Daugavgrīvas cietokšņa un **Kokneses** pils, gan 1602. gadā tapušais **Valmieras** pils attēls. Pils zīmētas tā sauktajā militārajā perspektīvā, kas atbilst nocietinājumu attēlošanas tradīcijām, un to pamatā, visticamāk, bijuši plānu uzmērījumi, kuriem piešķirta trešā – telpiskā dimensija. It īpaši tas redzams Valmieras pils attēlā, kur korpusi un pagalmi konstruēti perpendikulāri pret tuvāko apkārtsienu. Rasējumiem līdzīgie attēli māksliniecisko efektu sasniedz ar savu relatīvi augsto detalizācijas pakāpi.

Pilsētas un atsevišķi nocietinājumi, kas vēsturiskajā grafiskajā materiālā saglabājušies sākot ar 16. gs., attēloti savā uzplaukumā. Reprezentācijas nolūkos to veidols idealizēts, tādēļ saprotamu iemeslu dēļ drupas tajos neparādās. Šāda ideālu nocietinājumu attēlošanas prakse turpināta arī 17. un pat 18. gs. Piemēram, Rīgas panorāmās no putna lidojuma rūpīgi izzīmēti nocietinājumi un attēlotas karavīru nometnes, kauju gaitas un pat šāviņu trajektorija, bet ne karadarbībā sagrautas būves vai to drupas. Izvēlētajam attēlojuma veidam bijis objektīvs pamatojums – tie kalpoja par sava laika publisko attiecību instrumentu. Gravīras tehnikā radītos darbus varēja relatīvi ātri iespiest un pavairot, tādējādi popularizējot uzvarētāju militāros panākumus. Sagrauto būvju drupu

124 *Jansons Aleksandrs, Erdmanis Gunārs*. Helmsa hronikas zīmējumu analīze. // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – Rīga: Zinātne, 1988., 3. laidziens., 105.lpp.

125 *Taimiņa Aija*. Johana Kristofa Broces dzīvesgājums un viņa rokrakstu kolekcija LU Akadēmiskajā bibliotēkā. Promocijas darbs. – Latvijas Universitāte, 2013., 133., 134.lpp.

attēlojums šādiem propagandas mērķiem neatbilda.

2 . 1 . 2 . D R U P U D O K U M E N T Ē Š A N A S P I R M S Ā K U M I

Pirmais precīzākais, pilis rasējumu formā dokumentējošs materiāls veidojies 17. gs. 2. pusē. Tie ir Vidzemes piļu plāni un fasāžu notinumi, ko dažādām militārām, saimniecības un plānošanas vajadzībām izgatavojuši zviedru inženieru¹²⁶. Rasējumos attēlotas gan jau esošās mūra būves, gan pārbūvējamie vai no jauna plānotie zemes nocietinājumi. Ortogonāls fasādes skats no Riekstu kalna zīmēts **Cēsu** pilij, objektīvi parādot arī robotos un acīmredzami drūpošās pils apkārtsienas. Fasādes notinums līdztekus plānam izgatavots **Krimuldas** pilij, zīmējot torni bez jumta un kara vai tam vēlāk sekojošas erozijas izraisīto aizsargsienu faktisko stāvokli. Fasādes no Daugavas un Pērses pusēm zīmētas **Koknesei**, parādot gan robainās priekšpils sienas, gan arī vertikālas plaisas abu apaļo torņu sienās. Rasējumi precīzi un bezkaislīgi attēlo tā brīža esošo situāciju un ļauj objektīvi spriest par nocietinājumu tehnisko stāvokli.

Mākslinieka zīmētas skices, kur objektīvi attēlotas drupu stāvoklī esošas viduslaiku pils, saglabājušās no 17. gs. trešā ceturkšņa. Tās ievietotas t.s. Meierberga albumā¹²⁷, kas tapis, Austrijas sūtņiem Augustīnam Meierbergam (*von Meyerberg*, 1612–1688) un Horācijam Vilhelmam Kalvuči 1661.–1662. gados no Vīnes caur Palangu dodoties uz Maskavu. Ceļojuma piezīmes ilustrē delegācijas sastāvā bijušā šveiciešu mākslinieka Johana Rūdolfa Šturna (*Sturno*) zīmējumi. Tajos attēloti pilsētu un apdzīvotu vietu skati, tostarp astoņas pa ceļam apmeklētās Livonijas pils Grobiņā, Skrundā, Saldū, Dobelē, Emburgā, Koknesē, Cesvainē un Alūksnē¹²⁸. Pils attēlotas ainavā, kopā ar apkārtējo apbūvi. Neskatoties uz skičveida izpildījumu, mākslinieks pievērsis uzmanību detaļām. Līdz mūsdienām saglabājušās pils, kā arī no vēlāka laika attēliem pazīstamie, bet šodien zudušie nocietinājumi apliecina, ka R. Šturna zīmējumiem ir augsta precizitāte¹²⁹, tādēļ ar aculiecinieka tiešumu tvērtie attēli ļauj objektīvi spriest arī par piļu tā laika tehnisko stāvokli. No pretējā krasta zīmētās **Grobiņas** pils apjuntie korpusi liecina par tās apdzīvotību. Ar manierisma stila zelmiņiem attēloti **Skrundas** pils dzīvojamie korpusi. Daudz vienkāršāks veidols bijis ar vienkāršiem divslīpu jumtiem apjuntajiem **Saldus** pils korpusiem. **Dobeles** pilij skatā no rietumiem izzīmēti četri kvadrātveida tornīši ar piramīdas formas jumtiem. Apdzīvots un apjunts bijis arī priekšpils austrumu pusē esošais hercoga dzīvojamais korpus, savukārt apkārtsienas augšmalas robainums apliecina tās esamību vismaz daļējā drupu stāvoklī. **Emburgas** pils

126 Plānu oriģināli glabājas Stokholmas Karaliskajā kara arhīvā. Tie apkopoti un analizēti: *Ose Ieva*. Latvijas 17. gs. piļu plāni Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 239.lpp.

127 *Аделунг Федор, сост. Рисунки къ путешествию по России Римско-императарскаго посланника барона Мейербергха в 1661 и 1662 годахъ.* - С.Петербургъ, 1827. [Tiešsaiste: 2021-04-18]. <https://runivers.ru/bookreader/book58857/#page/5/mode/1up>

128 Ievas Oses aprakstā minētas deviņas pils, bet ceļojuma kontekstā nepareizi iztulkotais nosaukums *Neuhausen* attiecas uz Vatselīnas pili Igaunijā. Skat: *Ose Ieva*. Latvijas viduslaiku piļu izpētes historiogrāfisks apskats. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 30.lpp.

129 *Cimermanis Saulvedis*. Celtnes Latvijā 17. gs. 60. gados (Pēc J.R. Šturna ceļojumu albuma skicēm. // Arheoloģija un etnogrāfija, XIII. – Rīga: Zinātne, 1979., 31. lpp.

dzīvojamais torņveida korpuss ar pakāpjveida zelmini zīmēts no pretējā Lielupes krasta. **Kokneses** pils dienvidaustrumu tornis, kā arī abi varenie dienvidrietumu torņi attēloti bez jumtiem, savukārt gan Daugavas puses, gan Pērses puses korpusiem ir divslīpi jumti. **Cesvaines** pils, savukārt, jau bijusi drupu stāvoklī – sienas saglabājušās ievērojamā apjomā, bet to augšdaļa attēlota robota, apliecinot, ka ēka bijusi bez jumta. **Alūksnes** pils apkārtsienai izdalīta segta galerija un atklāta galerija, kur redzams mūra zobiņājums ar šaujamlūkām. Attēloti arī konusveida un prizmatiskas formas torņu jumti, kur labi nolasāms to augstums. Vārtu tornim zīmēta cilindriska virsbūve - laterna, kas varētu apliecināt, ka arī Livonijas pilīm bijuši sastopami torņi ar sašaurinātu augšējo daļu jeb t.s. sviesta mucas torņi (*Butterfaß*). Blakus vārtu tornim esošajiem korpusiem zīmēti dēļu jumti. Pils priekšā iezīmējas paceļamais tilts ar kārtīm, ap pili zīmēta koka palisāde. Pils, līdzīgi Koknesei, tverta plašā panorāmas skatā un attēlota kopā ar priekšpils apbūvi. Jāpiebilst, ka visām minētajām pilīm J.R. Šturna zīmējumi ir senākie zināmie attēli, un līdzās vēsturiska dokumenta vērtībai darbiem piemīt arī mākslinieciskās kvalitātes.

Par pilsdrupu dokumentēšanas aizsākšanu Latvijā jāpateicas apgaismības laikmeta intelektuāļiem un literātiem – arhitektam un māksliniekam Johanam Vilhelmam Krauzem (*Krause*, 1757–1828), gleznotājam Karlam Gothardam Grasam (*Grass*, 1767–1814) un vēsturniekam, enciklopēdistam un pedagogam Johanam Kristofam Brocem (*Brotze*, 1742–1823). Viņi 1792.–1795. gada vasarās apceļoja Vidzemi, zīmējumu un aprakstu veidā dokumentējot tās kultūrvēsturiskās vērtības. Autori pēc tam apmainījušies ar zīmējumiem ne tikai savā starpā, bet arī ar citiem vēstures entuziastiem, piemēram, ar “Igaunijas Broci”, mācītāju Eduardu Filipu Kerberu (*Körber*, 1770–1850)¹³⁰. J.K. Broce savus un savu domubiedru radītās skices un aprakstus apkopojis pazīstamajā krājumā “*Monumente*” jeb “Dažādu Vidzemes pieminekļu, prospektu, monētu, ģerboņu u. c. krājumā”, kas veidojies laika posmā no 1770. līdz 1818. gadam. Līdztekus apdzīvotu vietu un dažādu vēsturisku ēku un notikumu atspoguļojumiem, krājumā nonākuši arī pilsdrupu attēli, kas daudziem objektiem ir pirmais zināmais ikonogrāfiskais materiāls. Krājumā ievietotie attēli iezīmē robežšķirtni starp senatnes liecības dokumentējošu materiālu un vizuālās mākslas darbiem, kas aprakstīti nākamajā darba nodaļā.

Latvijas pilsdrupas ceļojumā pa Vidzemes guberņām attēlojis krievu rakstnieks, izdevējs, žurnālists, vēsturnieks un mākslinieks Pāvels Sviņjins (*Свиньин*, 1787 – 1839). Viņa Krievijas teritorijas apceļošanas albumā “Путешествия по России П.П. Свиньина” [*P.P. Sviņjina ceļojumi pa Krieviju*]¹³¹. Publikācijā ar autora zīmētiem Krievijas senatnes liecību attēliem iekļautas arī divas Livonijas pilsdrupas – Sigulda un Koknese. **Siguldas** ainavā pa kreisi ielejā tek Gauja, savukārt

130 *Taimiņa Aija*. Johana Kristofa Broces dzīvesgājums un viņa rokkrastu kolekcija LU Akadēmiskajā bibliotēkā. Promocijas darbs. – Latvijas Universitāte, 2013., 115.lpp.

131 Attēls pieejams: *Свиньин П.П. Путешествия по России П.П. Свиньина* "1820-е гг. Вид развалин Сигулдского замка (замка Зегевольд). [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/2166747?page=2&query=%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B5%D1%88%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F%20%D0%BE%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%9F.%D0%9F.%20%D0%A1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%B8%D0%BD%D0%Bo&index=64>.

drupas piekalnē majestātiski paceļas pāri koku lapotnei. Upes krastā sēž maksšķernieki, savukārt pa piekalni nesteidzīgi pastaigājas atpūtnieki, apliecinot, ka gleznainā apkārtnē bijusi populāra atpūtas un pastaigu vieta. Pilī izzīmēti vārtu tornis, kapela ar tās zelminī izmūrēto krustu un Ziemeļu tornis. Sienu augšdaļa attēlo situāciju drupās pirms 19.gs. otrajā pusē veiktajiem konservācijas un gotizācijas darbiem, tādēļ ir arī būtiska kultūrvēsturiska liecība. **Kokneses** pils attēlā autors ielicis daudz vairāk iztēles. Pati pils attēlota ne visai precīzā perspektīvā, toties pretējais krasts ieguvis Itālijas klinšu ainavai līdzīgu formu – Pērses upes pretējā krastā uzzīmēta ar cipresēm apaugusi klints, kas augstumā pārsniedz pašas pilsdrupas. Klinti vainago koka lapene, kas attāli atgādina klasisku grieķu templi. Priekšplānā tomēr precīzi attēlots guļbaļķu tilts, ko autors visticamāk zīmējis no dabas. No Pērses krasta pa nogāzi uz pilsdrupu šauro – rietumu stūri un Ziemeļu korpusa austrumu galu vijas pils apmeklētāju iestaigātas taciņas, liecinot, ka arī Daugavas un Pērses sateka bijusi iecienīta pastaigu vieta.

Plašs Livonijas piļu un pilsdrupu plānu un kopskatu klāsts apkopots trīs Baltijas guberņu – Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas trīs sējumu attēlu krājumos jeb t.s. “Marķīza Pauluči albumā”¹³², kas veidojies 19. gs. 20. gadu otrajā pusē. Arī tas primāri veidots kā esošā stāvokļa dokumentējums. Attēli ietver gan skatu perspektīvas, gan dažādas ortogonālas projekcijas – aksonometriskos skatus un plānus. Pilīm skrupulozi izzīmēti sienu apjomi, jumti, dūmeņi; ar fotogrāfisku precizitāti attēlotas logu aillas un dekora elementi. Plānos attēlotas tobrīd virs zemes esošās sienu daļas, apliecinot rasējumu kā dokumentālu, tiem laikiem iespējami precīzu uzmērījumu. Perspektīvo skatu noformējums var vērtēt gan kā ainavas tēlojumu, gan kā rasējumu. No vienas puses, arī zem aksonometriskajām ainavām ievietota mēroga skala, ļaujot attēlu primāri uzskatīt par precīzu dokumentējumu. Tajās pedantiski izkrāsots katrs laukums, liecinot par tehnisku un pat zināmā mērā skolniecisku pieeju. No otras puses, ainavas ierāmētas ar grafisku melnu kontūru un zem tām kaligrāfiski uzrakstīts pils nosaukums. Skati papildināti ar stafāžu – ļaudīm, lopiem, apliecinot, ka katrs pilsdrupu skats varēja arī kalpot par, piemēram, kādas telpas interjerā izmantojamu ainavu.

Par objektiem Latgalē 20. gs. sākumā izdevumu sagatavojis krievu vēsturnieks, novadpētnieks un arheologs Aleksejs Sapunovs (*Сapunов*, 1841–1924). Viņa 1903. gada izdotā grāmata “*Памятники время древних и новейших в Витебской губернии*” [Vitebskas guberņas seno un jaunāku laiku pieminekļi]¹³³ un tas liecina par rūpīgu attieksmi pret pieminekļu atspoguļošanu literatūrā 20. gs. sākumā. Līdztekus senākajām baznīcām, pieminekļiem, 12. gs. “Borisa akmeņiem” jeb akmeņiem ar uzrakstiem un piemiņas kapelām, izdevuma V nodaļā aprakstītas sešas pilsdrupas **Vecdaugavpilī, Mākonkalnā, Rēzeknē, Ludzā, Viļakā un Krustpilī**. Autors devis īsu vēsturiskā fona raksturojumu, kā arī apkopojis pieejamos datus par katru pili. Katram aprakstam pievienots kopskats, kuru atšķirīgie datējumi un tehniskais izpildījums liecina, ka attēli ņemti no kādiem, jau iepriekš publicētiem vai citiem nolūkiem

132 Visi trīs albuma sējumi glabājas Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.

133 *Sapunov Alexey*. Памятники время древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903.

gatavotiem materiāliem. **Daugavpils** pils aprakstam pievienota grāfa A.Plātera sagatavota rekonstrukcija, **Viļakas** pilij gravīras tehnikā pārzīmēts J.K.Broces 18. gs. beigu attēls. **Ludzas** un **Rēzeknes** pilis ilustrē fotogrāfēti kopskati, savukārt **Krustpils** pils skats un citi Ludzas pils attēli pārzīmēti no fotogrāfijām. **Mākoņkalna** pilij pārpublicēts arhitekta Vilhelma Neimana uzmērīts plāns. Darbā citēti apraksti no 16. gs. beigu vizitācijas protokoliem, kā arī samērā detalizēti aprakstītas tolaik saglabājušās pilsdrupu daļas un sienu izbūvei lietotie materiāli. Līdztekus vēsturiskiem faktiem, pārstāstītas arī vietējās leģendas. Piemēram, nodaļā par Mākoņkalnu ievietota leģenda par pils valdnieku un trim viņa meitām Rozi, Lūciju un Mariju, kas izbūvējušas savos valdījumos katra savu pili Rēzeknē (*Rositten*), Ludzā (*Ljucin'*) un Viļakā (*Marienhausen*). Autors gan arī pats norāda, ka leģenda, acīmredzot, izveidojusies jaunākos laikos un tai neesot tiešas saistības ar piļu izcelsmi. Izdevums apliecina, ka pilsdrupas 20. gs. sākumā jau tika uzlūkotas par tādiem pat senatnes pieminekļiem, kā citas senvietas, un tām bija sava nozīmīga vieta sava laika kultūrvidē.

Pilsdrupas vispirms parādās dokumentējošā grafiskā materiālā, kura agrīnākie piemēri saglabājušies no 17. gs. Objektu skices un uzmērījumi pamazām veidoja pilsdrupu tēlu un komunicēja to veidolu, tādējādi pieradinot laikabiedrus pie šādas pieminekļu grupas pastāvēšanas un pakāpeniski integrējot to sabiedrības informatīvajā telpā. Pilsdrupu kā izteiksmīgas ainavas sastāvdaļas novērtējums, savukārt, veicināja to atspoguļojumu dažādos mākslas žanros.

2 . 1 . 3 . P I L S D R U P A S – V I Z U Ā L A S I E D V E S M A S A V O T S

Vēsturiskais grafiski dokumentējošais materiāls, kurā sākot ar 17. gs. 2. pusi attēlotas pilsdrupas, tomēr ir nošķirams no vizuālās mākslas darbiem. Nenoliedzami, kvalitatīvi izpildītajiem, esošo situāciju fiksejošajiem rasējumiem un pedantiski zīmētiem skatiem piemīt arī noteiktas estētiskas kvalitātes un tos varētu uzskatīt par pastāvīgiem mākslas darbiem. Tomēr saglabājušies virkne darbu, kuros drupas bijušas ne tikai iespējami objektīvas dokumentēšanas priekšmets, bet arī kalpojušas mākslinieciskai iedvesmai un tēla veidošanas avots.

Eiropā drupu kā vērtīgas arhitektūras mantojuma daļas un attēlošanas cienīga sižeta apzināšanās aizsākās 18. gs. otrajā pusē. Abu Vezuva aprakto Itālijas pilsētu – Herkulānas un Pompeju izpēte aizsākās attiecīgi 1738. un 1748. gadā. Vācu mākslas vēsturnieks Johans Joahims Vinkelmanis (*Winckelmann*, 1717–1768) 1762. gadā apmeklēja izrakumus un par tur redzēto nopublicēja ziņojumu “*Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen*” [Vēstule par atklājumiem Herulānā]¹³⁴, kam sekoja 1764. gada publikācija “*Nachrichten von den neuesten Herculanischen Entdeckungen*” [Ziņojums par jaunākajiem atklājumiem Herkulānā]¹³⁵. Vēstulēs kritizētas tolaik praktizētās izrakumu veicēju metodes – tuneļu rakšana un dārgumu meklēšana,

134 *Winckelmann Johann Joachim*. Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen. – Dresden, 1762.

135 *Winckelmann Johann Joachim*. Nachrichten von den neuesten Herculanischen Entdeckungen. – Dresden, 1764.

nedokumentējot atrašanās vietu. Šo un citu analītisko publikāciju dēļ J.J.Vinkelmanim tiek piedēvēta “arheoloģijas tēva” loma¹³⁶, kaut arī viņš pats izrakumus nekad nav veicis. Galvenais J.J.Vinkelmaņa nopelns ir viņa sarakstītā Eiropā pirmā mākslas vēstures grāmata – 1764. gadā izdotā “*Geschichte der Kunst des Alterthums*” [Antīkās pasaules mākslas vēsture]¹³⁷. Autora publikāciju un to tulkojumu ietekmē *Grand Tour* jeb “Lielā ceļojuma” ietvaros no Anglijas un citām Eiropas zemēm uz Pompejām un Herkulānu plūda ceļotāju straumes. Redzētā iespaidā 18. gs. otrajā pusē Eiropā attīstījās un lielu popularitāti guva klasicisma idejas. Plašo izrakumu rezultāti rezonēja arī kultūrvidē. Grafiku veidā pavairotie antīkās pasaules drupu attēli ieguva publicitāti, iekļāvās laikmeta romantiskajā noskaņā un rada atsaucību tā laika mākslā. Jūsmošanai par drupām atsaucās laikabiedri – rakstnieki un mākslinieki. Romantisma laikmetā drupas kalpoja gan par iedvesmas avotu, gan arī par apceres vietu. Zīmīgi, ka tajās pat saskatīja arhitektūras nākotni, uzskatot tās par nākotnes atspoguļojumu tagadnē. Piemēram, 1789. gadā arhitekts Džons Soans (*Soane*, 1753–1837) projektējot Anglijas banku, pasūtīja Džozefam Gandijam (*Gandy*, 1771–1843) akvareli “*Architectural Ruins – A Vision*” [arhitektūras drupas – vīzija], saukta arī “*A Vision of the Bank of England In Ruins*” [Anglijas bankas drupu vīzija]. Tajā, kā arī Gandija akvarelētajā perspektīvajā griezumā “*A Bird’s-eye view of the Bank of England*” [Anglijas banka skatā no putna lidojuma] jaunprojektētā ēka attēlota jau kā drupas¹³⁸. Līdzīgi “nākotnes drupu” stāvokli “drupu Robēra” jeb Ibēra Robēra (*Robert*, 1733–1808) gleznā attēlota arī Luvras jaunā galerijas piebūve¹³⁹. Iztēlojoties savas būves kā drupas, to autori izvēlējās atbilstošas, cēli novecojošas konstrukcijas un materiālus un domās tajās saskatīja nākotnes civilizācijas drupas¹⁴⁰.

Latvijā pilsdrupu attēlošana vizuālajā mākslā Latvijā aizsākas 18. gs. otrajā pusē, iekļaujoties senatnes liecību dokumentēšanas norisēs. Viens no pirmajiem autoriem ir J.K.Broce, kurš dokumentēšanu apguva procesā, uz ko norāda viņa laika gaitā arvien pieaugošās zīmēšanas prasmes un līdz ar to arī darbu vizuālā izteiksmība. To uzskatāmi parāda divi viņa zīmētie **Cēsu** pils skati – 1771. un 1797. gada zīmējumi ar Dienvidu torni priekšplānā. Pirmajam no tiem piemīt galvenokārt dokumentējošas kvalitātes – skrupulozi izzīmēts aizbērtais pilsgrāvis, pa labi redzama kapelas dienvidu siena un austrumu zelminis, tomēr zīmējums ir samērā neveikls. Otrajā attēlā, savukārt, jūtama autora attieksme – ēnotā zīmējuma izteiksmību veido drūpošie korpusi, savukārt noskaņu – tukšās logu ailas un tumšās sienas. Cēsu pils iedvesmojusi dažādus autorus arī turpmāk. 1797. gadā Cēsu pils ainavai skatu punktu no pašreizējās estrādes, iespējams, patēva ietekmē, izvēlējies J.K.Broces audzudēls, Tērbatas universitātes docents Ernsts Markus Ulprehts (*Ulprecht*, 1771–1831). Līdzīgu skatu 1813. gadā zīmējis J.K.Broces draugs, gleznotājs Gustavs Gerhards Kizerickis (*Kieseritzky*, 1748–1819) un arī tas ievietots Broces zīmējumu krājumā *Monumente*. Kā

136 *Jokilehto Juhta*. History of Architectural Conservation. – The University of York, 1986., P.87 .

137 *Winckelmann Johann Joachim*. Geschichte der Kunst des Alterthums. – Leipzig, 1764.

138 no ekspozīcijas Venēcijas Arhitektūras biennālē. 2014. gads.

139 *Luvras muzejs*. L’histoire du Louvre s’Expose [Tiešsaiste: 2017-10-15]. <http://www.louvre.fr/oeuvre-notices/vue-imaginaire-de-la-grande-galerie-du-louvre-en-ruines>

140 Ideju pēc gandrīz 200 gadiem attīstījis vācu arhitekts Alberts Špērs tā sauktajā “Drupu likumā”.

norāda Roberts Malvess, abu autoru skati visa 19. gs. laikā vairākkārt kopēti un iespiesti dažādos izdevumos, atkārtojot oriģinālo attēlu neprecizitātes¹⁴¹.

Uz apgaismības laika amatiermākslinieku kustību attiecināms arī Kurzemes piļu un pilsdrupu dokumentētājs Hermanis Frīdrihs Vēbers (*Wäber*, 1761–1833). Viņš bija mācītājs un mājskolotājs, kurš mākslinieka prasmes, domājams, ieguvis tā laika akadēmiskās izglītības ietvaros. No darba brīvajā laikā Vēbers nodevies ainavu glezniecībai, kas atbilst 19. gs. populāriem vedutu attēlojumiem¹⁴². No Paula Kampes darbā “*Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850*” [Vidzemes, un Kurzemes būvmeistaru, amatnieku un celtnieku leksikonā]¹⁴³ minētajiem 34 skatiem mākslas vēsturniecei Anitai Meinartei Latvijā izdevies atrast 13 H.F.Vēbera darbus, kas šobrīd ir dažādu muzeju krātuvēs: Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja (7), Kuldīgas muzeja (1), kā arī fotokopiju viedā Latvijas Vēstures muzeja (5) fondos. Kaut arī attēlos pilis zīmētas no diezgan liela attāluma, objekti tajos attēloti iespējami sīki – pētniece pat pieļauj iespēju, ka autors izmantojis *camera obscura* (latīņu: tumšā istaba) – optisku, fotoaparātam līdzīgu palīgierīci, kas projicē redzamo attēlu uz matēta stikla un ļauj veikt tā pārzīmēšanu. Attēlos redzami piļu kopskati Kurzemes ainavā 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā. Piemēram, 1793. gadā zīmētajā **Dobeles** pils skatā joprojām saskatāma mūra augšdaļu rotājušī arkatūra un trīs no sākotnēji četriem kapelas stūra tornīšiem, no kuriem līdz mūsdienām saglabāties tikai viens. Nozīmīgas ir viņa zīmētās **Tukuma**, **Kandavas** un **Kuldīgas** pilsdrupas, no kurām līdz mūsdienām virs zemes tikpat kā nav vairs nekādu pēdu. Attēlotajās sienu fragmentos līdztekus logailām un izdrupumiem iezīmētas arī pārseguma siju iesējuma vietas. Uzmanība pievērsta arī apdarei – Dobeles pilī atzīmēts sienu apakšdaļas apmetums un augšdaļā jau laika gaitā atsedzies sienas mūra materiāls. Tai pat laikā darbi nav uzskatāmi tikai par fiksāciju, bet pauž arī autora attieksmi pret attēlojamo sižetu, piedodot darbam mākslinieciskas kvalitātes.

19. gs. sākumā vairākas pilis un pilsdrupas attēlojis vācbaltiešu mākslinieks un jurists Johans Karls Emanuels Ungerns-Šternbergs (*Ungern-Sternberg*, 1773–1830) – tās starp citiem sižetiem parādās viņa 1810.–1829. gadā veikto Vidzemes un Igaunijas ceļojumu. Zīmējumu dokumentālo vērtību vairo fakts, ka vairāki attēlotie objekti 19. gs. laikā pārveidoti. Tāds ir 1810. gadā sērijas tehnikā izpildītais **Krimuldas** pilsdrupu skats, kurā attēloti divi drūpoši sienu “ragi” un divas ar ķieģeļiem segtas smailloka ailas vai nišas. Tajā pat gadā tapis **Cēsu** pils skats, kuram autors izvēlējis savu priekšgājēju – J.K.Broces un E.M.Ulprehta skatu punktu. Uzsverot pils kādreizējo varenību, priekšplānā esošais Dienvidu tornim zīmējumā apzināti vertikāli pagarināts. Zemē nokritušā mūra materiāla iespaidā jau paaugstinājies zemes līmenis, tomēr drupas vēl aplūkojamas no visām pusēm un tās neaizsedz pašizsējas koki un krūmi. No lielāka attāluma plašākā ainavā

141 *Malvess Roberts*. Arhitektūras un vēstures pieminekļa ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati. // Cēsu novada vēsture. – Cēsis, 1998., 2. laid., 265.lpp.

142 *Meinarte Anita*. Kurzemes pilis un pilsdrupas Hermaņa Frīdriha Vēbera zīmējumos. // Latvijas viduslaiku pilis, III, 394.lpp

143 *Campe Paul*. Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm: Humanistiska fonden, 1951.

attēlotas **Alūksnes**, **Kokneses** un **Lielvārdes** pilsdrupas. Atsevišķi fragmenti tuvskatā zīmēti **Cesvaines**, **Salaspils** un **Doles** piļu drupām. Pavisam nemanāmas ainavā ir autora attēlotās **Augstrozes** pilsdrupas, kur sienas daļēji saplūst ar detalizēti izzīmētām koku lapotnēm. Pārējie visi objekti ir labi saskatāmi ainavā. Vērtīga ir mūsdienās zudušo sienu augšdaļu fiksācija, piemēram, Alūksnes un Lielvārdes pilsdrupās. J.Ungerna-Šternberga darbi ir nozīmīgi tieši no mākslinieciskā viedokļa – skices, kas bija domātas publicēšanai skatu albuma formā, vienlaikus ir arī pastāvīgi, klasicisma stilistikai atbilstoši noformēti mākslas darbi¹⁴⁴.

Laika posmā līdz 1825. gadam tapušajā dārznieka Franca Ksavera Manca (*Manz*, 1783(4-?)–?) zīmējumā **Cēsu** pilsdrupām jau vērojams ievērojams apaugums¹⁴⁵. Domājams, ka krūmi un nokarenie vītenaugi uz sienu augšdaļām attēloti pārspīlētā daudzumā, lai pastiprinātu attēla romantiski – viduslaicīgo iespaidu. Zīmīgi, ka otrajā skatā attēlota taciņa, kas vedusi no Jaunās pils Rietumu torņa virzienā pāri bijušajam parhamam – vienā pusē Pilsgrāvja mala, otrā pusē kā klints slejas Dienvidu korpusa siena, radot asociācijas ar kādu augstkalnu ainavu.

Vairākas pilsdrupas zīmējis mākslinieks Karls Jakobs Reinholds Minkelde (*Minckelde*, 1790–1858). Pēc ceļojumu laikā izgatavotas skices 1829.–1830. gados tapusi noformēta un ar pils nosaukumu parakstīta **Dobeles** kopskata litogrāfija. Skatā pār Bērzes upi paceļas abi iekšpils stūru torņi, no kuriem līdz mūsdienām saglabāties tikai viens. Autors attēlojis arī **Embūtes** pili, kas tolaik vēl bija apdzīvota ēka, bet pārvērtās drupās pēc 1920. gada ugunsgrēka. Litogrāfiskā tehnikā izgatavotas grafikas ap 1840. gadu iespiestas arī par **Siguldas**, **Krimuldas** un **Cēsu** pilsdrupām – to autors ir mākslinieks Augusts Matias Hāgens (*Hagen*. 1794–1878)¹⁴⁶.

Plašs ainavu, tostarp arī pilsdrupu skatu klāsts apkopots vācbaltiešu mākslinieka Vilhelma Zigfrīda Štafenhāgena (*Stavenhagen*, 1814–1881) desmit gadu laikā no 1857.–1867. gadam tapušajās gravīrās. Tās izdotas trīs atsevišķās Kurzemes¹⁴⁷ un Vidzemes¹⁴⁸, kā arī Igaunijas grāmatās un ietver attēlus, kā arī īsu pavadošo tekstu. Nedaudz vēlāk Štafenhāgena gravīru apkopojums izdots atsevišķi albumā “*Baltisches Album. Eine Auswahl aus dem Album Baltischer Ansichten*” [Baltijas albums. Baltijas albuma skatu apkopojums]¹⁴⁹, no kura iekavās norādīti lappušu numuri turpmākajā aprakstā. Autors grāmatas titullapā uzsvēris, ka zīmējumi veidoti no dabas, kas, acīmredzot, bija īpaša šī izdevuma kvalitāte un ne vienmēr tādu varēja sagaidīt citu autoru izdevumos. Albumam ir trīs nodaļas un tajās secīgi ievietoti Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas

144 *Meinarte Anita*. Johana Karla Emanuela Ungerna-Šternberga zīmētie Latvijas pilsdrupu skati un plāni no Igaunijas Vēstures muzeja krājuma. // Latvijas viduslaiku pils, IX. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2016., 304.lpp.

145 *Malvess Roberts*. Arhitektūras un vēstures pieminekļa ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati. // Cēsu novada vēsture. - Cēsis, 1998., 2. laid., 255.–313. lpp.

146 *Meinarte Anita*. Latvijas pils un pilsdrupas 19. gadsimta pirmās pusēs un vidus litogrāfijās. // Latvijas viduslaiku pils, VI. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010., 378.lpp.

147 *Stavenhagen Wilhelm Siegfried*. Album Kurländischer Ansichten, in Stahl gestochen und gedruckt von Gustav Georg Lange, mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern. Mitau 1866.

148 *Stavenhagen Wilhelm Siegfried*. Album Livländischer Ansichten, in Stahl gestochen und gedruckt von Gustav Georg Lange, mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern. Mitau 1866.

149 *Stavenhagen Wilhelm Siegfried*. Baltisches Album : eine Auswahl aus dem Album baltischer Ansichten – Mitau : E. Behre's Verlag. (bez gada).

skati. Kurzemes daļā visdetalizētāk skatā no Mēmeles un Mūsas satekas attēlota **Bauskas** pils (12). **Dobeles** pilsdrupas (4) skatā pār Bēzres upi redzamas faktiski tikai siluetā. Samērā tāls skatupunkts izvēlēts **Kandavas** pilij (10), kas tvirta kopskatā no Abavas pretējā krasta. No Daugavas pretējā krasta līdz ar apkārtējo apbūvi un pa upi peldošām buru un airu baržām zīmēta **Sēlpils** (11). **Kuldīgai** (6), savukārt. izvēlēts skatu punkts, kurā pilsdrupas nav redzamas un galvenais atpazīstamais objekts ir Ventas rumba. Līdzīgi arī **Aizputē** (20) pils Tebras upes garenvirziena skatā aizslēpusies aiz baznīcas.

Vidzemes nodaļā no **Turaidas** pils (26) cauri koku lapotnēm redzami tikai galvenā torņa – bergfrīda augšējie stāvi un blakus neliela daļa no apkārtsienas; līdztekus pilij par vietzīmi ainavā kalpo Gaujas gleznainie loki. Līdzīgi virs koku lapotnēm skatā pār Pils parka dīķi paceļas **Cēsu** pils siluets (29). Skatā no Tempļa kalna baznīcas virzienā redzama **Alūksnes** pilssala, kuras galvenais objekts bijušas vēl neaizaugušās ordeņa pilsdrupas (43). Kaut arī Štafenhāgena gravīras ir vedutes jeb plaši tvirtas ainavas un drupas tajās ir tikai neliels elements, tajās pietiekami detalizēti attēlots pilsdrupu toreizējais apjoms. Drupas tajās kalpo kā konkrētās vides vietzīme un organiski iekļaujas ainavā.

Cēsu pilsdrupu gleznainais siluets 19. gs. laikā iedvesmojis vairākus māksliniekus. Viens no viņiem – produktīvs ainavists Augusts Matiass Hāgens (*Hagen*, 1794–1878) tās attēlojis skatā no ziemeļaustrumiem, kāds tas apmeklētājam pavērās, izejot Pilsdārzā no Jaunās pils. Pils pagalmā iezīmēti samērā mežonīgi ieauguši krūmāji, un kopējā noskaņā drupas atgādina diezgan nekoptu, klinšainu vidi. Daudz atturīgāk un grafiskāk 1857. gadā pilsdrupas attēlojis mākslinieks J. Dēriņgs un skice iekļauta viņa ceļojuma piezīmēs¹⁵⁰. Līdzīgi kā citi autora zīmējumi, arī Cēsu pils attēlota lineārā tušas zīmējuma tehnikā. J. Dēriņa attēli, kaut arī mākslinieciski diezgan nenoteikti un proporcijās ne vienmēr pareizi, diezgan precīzi attēlo detaļas. Tomēr autors nav pilnībā atturējies no dažiem sagrozījumiem, piemēram, skatā no Riekstu kalna ielejā pret pili iezīmēta dabā neesoša ieeja, iespējams uz iedomātu pazemes eju, savukārt Rietumu torņa kāpņu augšdaļai attēloti dzeguļi, kādi dabā nav pastāvējuši. Tai pat laikā uzmanīgā attieksme pret detaļām apliecina drupu tēla nenoliedzamo ietekmi uz mākslinieku daiļradi.

Vairākus vēsturiskus objektus Latvijā gleznojis mūziķis un mākslinieks Napoleons Mateušs Tadeušs Orda (*Opda*, 1807–1883). Vēsturisko vietu zīmēšanai Lietuvā, Baltkrievijā un Polijā viņš pievērsies sākot ar 1872. gadu, pirms tam pavadot diezgan trauksmainu un dažādiem notikumiem bagātu dzīvi. Latvijā tapis viņa **Mākoņkalna** pils attēls, kurā gan autors pievienojis savu interpretāciju – piebīdījis Rāznes ezeru tuvu pilskalna pakājei, savukārt pils vairosienas drupas papildinājis ar sānu spārnu un tajā iezīmējis neesošu durvju ailu.

Kopš 19. gs. otrajā pusē praksē ieviesās fotogrāfija, vairāku autoru objektīvos līdzās citiem labi apmeklētām objektiem nokļuvušas arī pilsdrupas. Viens no pirmajiem iecerētajam senās Livonijas skatu krājumam “*Alt-Livland. Mittelalterliche Baudenkmaler Liv-, Est-, Kurlands und*

150 *Dēriņgs Jūliuss*. Ko es nekad negribētu aizmirst jeb atmiņas no manas dzīves. Tulkojusi Valda Kvaskova. Vēstures avoti, VIII. – Rīga: Latvijas Nacionālais Arhīvs, 2019., 548.lpp.

Oesels” [Senā Vidzeme. Livonijas Igaunijas, Kurzemes un Sāremā viduslaiku būvniecības pieminekļi]¹⁵¹ vairākas pilsdrupas fotogrāfējis arhitekts Reinholds Gūleke (*Guleke*, 1834–1927). Lai gan fotogrāfijas bija iecerētas kā dokumentējošs materiāls, tām piemīt mākslinieciskas kvalitātes – drupas tvertas perspektīvā, kopā ar apkārtnes ainavu un ietver autora personisko attieksmi. Fotogrāfijas nav precīzi datētas – zināms tikai, ka tās tapušas 1880. gados. **Cēsu** pils redzama gan skatā no priekšpils Rietumu, gan no Ziemeļu torņa. **Kokneses** un **Siguldas** pils kadrējums izvēlēts līdzīgi pārējo 19. gs. mākslinieku redzējumam, tikai šoreiz pārliecinošs rezultāts iegūts, izmantojot fotogrāfijas valodu un izteiksmes līdzekļus.

Līdztekus citām sava laikmeta liecībām vairākas pilsdrupas iemūžinājis gleznotājs un fotogrāfs Kārlis Lakše (1892–1949). Latvijas Fotogrāfijas muzejā esošajā krājumā ir vairāki negatīvi ar viņa uzņemtajiem **Turaidas** pilsdrupu skatiem¹⁵². Izteismīgs un zīmīgs ir pēc Pirmā pasaules kara uzņemtais Kokneses pilsdrupu skats, kurā līdzās drupām redzams arī dzeloņstieplu nožogojums, apliecinot, ka pils arī 200 gadus pēc sagraušanas vēl joprojām bijusi nozīmīga militāro darbību vieta.

Lielu popularitāti 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā ieguva **Siguldas** pilsdrupas, veidojot daļu no t.s. Vidzemes Šveices tēla¹⁵³. 1898. gadā tās zīmējis Teodors Šprengels (*Sprengel*, 1832–1900). Autora uzmanību galvenokārt saistījis pilsdrupu robotais siluets, savukārt ailas izvietotas ne visai precīzi un īpatnā veidā savietotas vārtu un ziemeļrietumu torņa ieejas. Neparasti košas – vakara saules dzeltenīgi brūni iekrāsotas Siguldas pilsdrupas Krievu reālisma tradīcijās 19. gs. beigās attēlojis Kārļa Hūna skolnieks Gavrils Pavlovičs Kondratenko (1854–1924)¹⁵⁴, iespējams, iedvesmojoties no Turaidas pilsdrupu tonalitātes. Viduslaiku pilsdrupu romantiskā tēla iedvesmoti, savās ainavās tās iekļāvuši arī vairāki citi 19. gs. mākslinieki, kuru darbi glabājas Latvijas Nacionālā mākslas muzeja fondos¹⁵⁵. Viņu vidū ir tādi pazīstami gleznotāji kā jau minētais Jūliuss Dēriņš, nedaudz vēlāk Jūlijs Feders (*Fedders*, 1838–1909), Kārlis Hūns (*Huhn*, 1831–1877) un citi. J.Feders **Kokneses** pili gleznojis vairākkārt. Senākais, 1866. gada skats “Kokneses pilsdrupas” tverts no Daugavas līmeņa, efektīvi parādot drupu siluetu un paceļot pilskalnu pār apkārtni. Līdzīgu skatupunktu savai gleznai izvēlējies arī Janis Rozentāls (1866–1916)¹⁵⁶. Kalna nogāzē attēlota taciņa, kas vedusi no ceļa un Pērses tilta uz pilskalnu. 1902. gadā J.Federam tapis skats no pils pagalma puses skatā uz Daugavu, kā baltu līniju iezīmējot lejā aizvijošos ceļu. Sānskatā pils kopā ar priekšpils sienu attēlota no Pērses pretējā stāvkrasta. Panorāmisku Pērses un Daugavas

151 *Guleke Reinhold*. Alt-Livland. Mittelalterliche Baudenkmaler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels. – Leipzig, 1896.

152 *Korsaks Pēteris*. Pie Kārļa Lakšes darbiem Latvijas Fotogrāfijas muzejā. // Latvijas Vēstnesis, Laidiens: 08.07.1999., Nr. 223 [Tiešsaiste: 2021-05-12]. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/19060>

153 *Jemeljānovs Egils*. Siguldas, Krimuldas un Turaidas pils 19. gs. beigu un 20. gs. pirmās puses fotogrāfijas un pastkartēs. // Latvijas viduslaiku pils, I. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 173. lpp.

154 Par norādi uz abiem attēliem autors pateicas Latvijas vēsturisko ainavu entuziastam Aināram Brūvelim.

155 Autors pateicas mākslas zinātniecei Agitai Gritānei par Latvijas Nacionālās mākslas muzeja krātuvēs esošo darbu autoru, nosaukumu un tehnisko aprakstu apzināšanu.

156 Reprodukcija publicēta: Atpūta, Nr. 117, 28.01.1927.

sateces skatu no pretējā – labā upes krasta tvēris arī Eduards Magnuss Jakobsons (1847–1903) darbā “Vecās Kokneses pilsdrupas” (1885, ksilogrāfija)¹⁵⁷. 1904. gadā drupas atkal attēlotas no Pērses puses un ūdens līmeņa, kompozīcijā līdztekus pašai pilij iekļaujot drupu atspīdumu upes sekļajos, tumšajos ūdeņos, kas sasaucas ar akmeņiem upes gultnē. Savukārt **Cēsu** pils fragmentu – Rietumu torņa kāpņu tornīti caur Dienvidu korpusa logailu ekspresīvā eļļas tehnikā savās ceļojuma piezīmēs ietvēris gleznotājs Nikolajs Rērihs (*Roerich*, 1874–1947), tikai darbs kļūdaini nosaukts „Kapelas drupas. Vendene” (1903)¹⁵⁸. Minētie piemēri apliecina, ka drupas ir pietiekami populārs sižets visā 19. gs. laikā un to popularitāte turpinās 20. gs. sākumā.

Drupu tēmas atbalsis vērojamas latviešu gleznotāja Rūdolfā Pērles (1875–1917) daiļradē. Laika posmā no 1915.–1917. gadam tapuši vairāki darbi – “Nakts jātnieki” (1915–1917), “Betlēmes zvaigzne” (bez gada, zīmējums), “Dzīves ceļš” (1915, papīrs, akvarelis), kurā mākslinieks tēmas izvērsumam izmantojis spokainu drupu formas. Darbos nav atpazīstami konkrēti objekti, bet piļu plastiskie silueti un tukšās ailas tēlotas kā abstrakti, uz pārdomām vedinoši simboli. Spriežot pēc darbu tapšanas laika un citiem autora darbiem, noteikts iespaids drupu tematikas izvēlei bijis Pirmajā pasaules karā sagrautajām pilsētām. Šāda izpostīta pilsētvide – pussagrautas ēkas bez jumtiem un brīvēstāvošiem dūmeņiem – attēlota darbā “Drupas un kraukļi” (bez gada, akvarelis).

Līdzās citiem vēstures pieminekļiem, pilsdrupu atpazīstamību sekmējuši Ervīna Volfeila (*Wohlfeil*, 1900–1991) akvareļi. Autoram raksturīgais darbu dzīvais kolorējums un saulainais tvērums uzrunā vēl šodien. Darbu popularitāti veicināja arī tas, ka no Latvijas telegrāfa aģentūras (LETA) 1926.–1929. gadam atklātņu formā izdotajiem 162 krāsainajiem attēliem, 102 bija reproducētie E. Volfeila akvareļi. Viņa gleznoto Latvijas vēsturisko pilsētu un atsevišķu objektu klāstā iekļuvušas arī **Turaidas, Dobeles** (abas 1927) un **Bauskas** pilsdrupas (1928), savukārt **Cēsu** pils Rietumu torņa jumts redzams 1928. gadā tapušajā Cēsu pilsētas panorāmā un saglabājušies arī vairāki **Kokneses** pilsdrupu skati.

Liels skaits atklātņu formā izdotu fotogrāfiju saglabājies par Vidzemes Šveices ietvarā populāro piļu “trijotni” **Siguldā, Turaidā** un **Krimuldā**. Darbu autori bijuši ievērojami sava laika meistari kā Roberts Johansons (1877–1959), Jānis Rieksts (1881–1970), Vilis Rīdzenieks (1884–1962), Mārtiņš Lapiņš (1873–1954) u.c. Darbos redzami gan atsevišķi apjomi – Siguldas vārtu tornis, Turaidas bergfrīds, gan plašāki ainaviski skati. Darbi uzņemti dažādos gadalaikos, un saglabājušos atklātņu dažādība apliecina, ka tām bijusi piekrišana tūristu vidū. Pilsdrupu fotoattēli regulāri publicēti periodikā. Piemēram, Ed. Grīnberga uzņemtais dramatisks **Bauskas** pilsdrupu skats ievietots 1930. gada žurnālā “Atpūta”¹⁵⁹ – darbā robotais nocietinājuma siluets paceļas pār Mēmeles ūdeņiem. Līdzīgā skatā, tikai gaišākā tonalitātē pilsdrupas attēlotas tajā pašā žurnālā

157 Publicēts: “Rota”, 1885, Nr. 27.

158 Darbs publicēts: Картины Н.К.Рериха. Венден. Развалины капеллы (Ливонский замок. Цесис, Латвия)1903. [Tiešsaiste: 2018-11-18]. <http://gallery.facets.ru/show.php?id=77>. Kopā ar to tapis arī izteiksmē līdzīgs Viļņas Ģedimina pils attēls.

159 *Grīnbergs Ed.* // Atpūta, Nr. 300. 01.08.1930.

publicētajā Ģederta Eliasa gleznā¹⁶⁰.

Drupu sižets turpināja piesaistīt māksliniekus arī turpmākajās desmitgadēs. **Kokneses** pilsdrupas, kas ainavisko kvalitāšu dēļ vispār ir populārākais Latvijas piļu skatu objekts, 1925. gadā attēlojis rakstnieks un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962) – viņa darbā pilsdrupu majestātiskais tēls paceļas virs apkārtnes krūmājiem un ceļa. Neilgi pirms tam, 1923. gadā tapusi J. Jaunsudrabiņa glezna “**Alūksnes** pilsdrupas”. Tajā viņš saskatījis viduslaikos būvētā priekšpils mūra fragmenta silueta un vertikālītātes formālo līdzību ar 18.gs. beigās celtās Alūksnes baznīcas torni. 1925. gadā **Ludzas** pilsdrupas līdz ar to pakājē esošo mazpilsētas koka apbūvi un atspīdumu Lielajā Ludzas ezerā gleznojis Kārlis Kurlis (1888–1928), savukārt Kokneses pilsdrupas skatā no iekšpagalma 1930. gados nofiksētas Bernharda Mednīša (1903–1982) gleznā. Viņa darbā ainavu ierāmē drūpošie mūri, priekšplānā pār nelīdzeno, uzkalniņiem un ieplakām bagāto zālienu vijas iestaigāta taciņa, ko gleznas dziļumā turpina Daugavas plūdums.

Bauskas pils pusapaļos, vārtu aizsardzībai domātos torņus no priekšpils puses zīmējis gleznotājs, vitražists, pedagogs un mākslas kritiķis Jēkabs Bīne (1898–1955). Privātkolekcijā esošais darbs tapis 1934. gadā – laikā, kad autors strādājis netālu esošajā mājturības skolā Kaučmindē, un visticamāk gleznots kāda brīvdienu izbraukuma laikā. Darbā priekšplānā gaišās hercoga rezidences drupas skatītāju ievada darba dziļumā, kur sarkanīgos toņos pret spilgti zilajām debesīm iegleznoti abi torņi. Mazākajam tornim autors ievērojis un darbā attēlojis sastatņu siju ligzdas, savukārt apdrupusī ieejas vārtu aila forma un paaugstinātais zemes reljefs, acīmredzot, atspoguļo tā laika situāciju. Nelielu skici ar **Kuldīgas** pils rekonstrukciju, skatā no Ventas pretējā krasta, meistars izgatavojis 1940. gadā, par pamatu ņemot J.G.Veiganta 1729. gada zīmējumu. Tiesa gan, pilsdrupu apjoms un it īpaši ailu izvietojums traktēts samērā brīvi, toties darba vizuālā izteiksmība panākta, priekšplānā izvietojot kādu viduslaicīgu ceļotāju pulciņu, ko apsargā bruņinieki zirgos – darbs, acīmredzot, bijis iecerēts kā ilustrācija.

Pilsdrupas kā ainavas sastāvdaļa saglabājušas popularitāti pēc Otrā pasaules kara tapušos darbos. **Kokneses** pili skatā no Daugavas puses privātipašumā esošā darbā attēlojis grafiķis Artūrs Duburs (Drekslers, 1899–1977). Ainavas priekšplānā attēlots dzelzsbetona tilts, virs kura dziļākā plānā redzams pilsdrupu izteiksmīgais siluets. Abas būves veidotas gaišas, saules apspīdētas, savukārt, dramatisma kāpināšanai labo pusi ierāmē tumši koku silueti. Darbs, iespējams, tapis saistībā ar gaidāmo Daugavas senlejas applūdināšanu, ko varētu apliecināt arī melnā koku masīva draudīgums. Vairāki 1950. gados uzņemtie fotoattēli, kurā Artūrs Duburs redzams Limbažu pilsdrupās¹⁶¹, varētu nozīmēt, ka grafiķis, iespējams, veidojis kādas kompozīcijas arī ar tām. Vairākus pasteltehnikā darinātus darbus ar Kokneses pilsdrupu skatiem 1950. gados radījis gleznotājs Eduards Metuzāls (1889–1978). Vienā no tiem drupas attēlotas mazāk ierastā perspektīvā virzienā uz Rīgu. Autora skatījumā drupu pelēkbaltās dolomīta sienas ieguvušas iesārtu

160 Eliass Ģederts. // Atpūta, Nr. 348. 03.07.1931.

161 *ZudusiLatvija.lv*. Limbažu pilsdrupas, 1956 [Tiešsaiste: 2021-04-26].
<https://www.zudusilatvija.lv/objects/object/22659/>

nokrāsu, no labā apakšējā stūra diagonāli ainavā iestiepjas ceļš, kas ved gar kādu pilskalna pakājē iezīmētu, dabā neesošu dzīvojamo apbūvi. Iesārtā tonī pilsdrupas tvertas arī otrā autora darbā. Tās attēlotas no Daugavas pretējā krasta un drupu monumentālais tēls atspoguļojas upes ūdeņos, savukārt baltais ceļš horizontāli sadala attēlu gandrīz uz pusēm. Drupas kā sižetu mākslinieks, iespējams, izvēlēties, meklējot analogus ar jaunībā līdzīgos toņos gleznotajām Šveices kalnu ainavām – tur E. Metuzāls nodzīvojis vairāk kā 10 gadus. Visos darbos pilsdrupas ir darba centrālais tēls, ko papildina ap tām esošā ainava.

Atsevišķi drupu fotouzņēmumi ievietoti pēckara periodikā, piemēram, Andra Gavara **Dobeles** pils skats, ko autors uzņēmis caur vārtu ailu¹⁶². Līdzīgu kadra kompozīciju Siguldas pilsdrupās 1984. gadā izvēlēties Ernests Repšs¹⁶³. No zināmākiem autoriem pilsdrupu tematikai pievērsies dabas fotogrāfs Jānis Tālbergs (1930–2011). Ilgstoši fiksējot Latvijas ainavas to dažādībā un mainībā, autora fotoobjektīvā iekļuvušas arī viduslaiku pilsdrupas¹⁶⁴. Piemēram, Kokneses pilsdrupas tvertas agrā rīta stundā, kad pār Daugavu vēl klājas miglas vāli un drūpošās sienas ieguvušas spokainu apveidu. Tomēr, salīdzinot ar pilsdrupu skaitu Latvijā, visā 20. gs. laikā mākslas fotogrāfijā to attēlojums ir samērā pieticīgs un paver plašu iespēju lauku mūsdienu autoriem.

Viens no retajiem mūsdienu autoriem, kurš pievērsies pilsdrupu tematikai ir gleznotājs Pēteris Postažs. Trīs 2015. gadā tapušo darbu sērijā “Ludzas pilsdrupas” autors attēlojis Ziemeļu torņa iekšpusi skatā no pagalma, impresionistiskā pieejā tverot ķieģeļu sienas vispirms dienas saulē, tad vakara sārtumā un visbeidzot nakts tumsā. Robotās sienu kontūras efektīvi izceļas uz Ludzas ezera fona, kura horizontu iezīmē koša saules mirdzuma līnija. Autora darbi apliecina, ka pilsdrupu siluets var kalpot par iedvesmas avotu arī mūsdienās, saspringtajā un straujajā dzīves ritumā motivējot rast laiku gaismas studijām.

Mūsdienās 19. gs. melnbaltās grafikas ar krāsu palīdzību iedzīvinājis Latvijas kultūras mantojuma entuziasts un informācijas tehnoloģiju eksperts Ainārs Brūvelis. Izmantojot mākslīgā intelekta programmatūru¹⁶⁵, iekrāsojot eksperimentēts ar jau minēto V. Štafenhāgena, T. Šprenglera, K. J. R. Minkeldes, J. Dēringa, J. V. Krauzes, E. F. Kerbera u.c. 19. gs. autoru gravīrām. Darbi tiek publicēti sociālajā tīklā Facebook¹⁶⁶, kā arī kā ilustrācijas iekļautas populārzinātniskā literatūrā¹⁶⁷. To popularitāti veicina ne tikai oriģinālo attēlu smalkums un detalizācija, bet arī pasnieguma veids, kas atbilst mūsdienu skatītāja pieradumam pie vizuālās mākslas krāsainības.

162 *Gavars Andris*. // Komunārs (Dobele), Nr. 47. 18.04.1981.

163 *Repšs Ernests*. // Darba balss (Rīgas rajons). Nr. 10. 21.01.1986.

164 Jāņa Tālberga fotogrāfiju izstāde “senā ainava” Latvijas Fotogrāfijas muzejā. [Tiešsaiste: 2021-04-26] <https://svetkulaiks.lv/lv/articles/view/74/6127>

165 *Daley Jason*. New App Makes It Easier to Colorize Old Photos [Tiešsaiste: 2021-04-26].

<https://www.smithsonianmag.com/smart-news/new-app-joins-ai-and-artists-colorize-old-photos-180963396/>. Programmatūras autors ir Ričards Zangs (Zhang) no Kalifornijas universitātes un tā pieejama vietnē: <https://github.com/junyanz/interactive-deep-colorization>

166 *Brūvelis Ainārs*. Lielvirbu muiža. [Tiešsaiste: 2021-04-26]. <https://www.facebook.com/lielvirbumuiža>

167 *Borowski Tomasz*. Miasta, zamki i klasztory, Inflanty. – Warszawa, 2010.

Vizuālajā mākslā pilsdrupas kā viens no darbu sižetiem parādās kopš 18. gs. beigām. To attēlojums attīstās, sekojot gan ainavas kā pastāvīga mākslas žanra attīstībai, gan arī drupu izveidošanās dinamikai. Grafikas un gleznas, kurās līdz ar apkārtējo ainavu fiksētas arī drupās esošas būves, tapušas visā 19. un 20. gs. laikā. Tādējādi drupas kā tēls sastopams jau ievērojamu laiku pirms praktiskās saglabāšanas darbu uzsākšanas. Laikabiedru radītajos vizuālās mākslas darbos apzināti vai neapzināti nofiksēts arī konstrukciju stāvoklis kādā noteiktā laika brīdī. Pieaugot tūrisma plūsmai un attīstoties fotogrāfijas tehnikai, pilsdrupas visā 20. un 21. gs. laikā saglabājusi savu popularitāti, ko apliecina neskaitāmi ceļojumu fotoattēli, kas izdoti skatu kartīšu formā, tika publicēti dažādos izdevumos vai arī glabājas privātos arhīvos. Šis mākslinieciskais dokumentējums līdzīgi vēlāk fotogrāfijai ļāva pēc zināma laika veikt salīdzināšanu, konstatēt izmaiņas un erozijas radītos apjoma samazinājumus. Apziņa par zudumiem, savukārt, sekmēja idejas par drupu tēla saglabāšanas nepieciešamību, izmantojot konservācijas vai restaurācijas paņēmienus.

2 . 1 . 4 . P I L I S F O L K L O R Ā

Pilis kā konkrēta novada vēsturiska vietzīme radušas atspoguļojumu tautas garamantās – folklorā. Līdz mūsdienām saglabājušās vairākas teikas un nostāsti, kas stāsta par piļu nogrimšanu, to augšāmcelšanos no ezeriem vai pat lidošanu pa gaisu. Latvijā saglabājušās un publikācijā apkopotas teikas par Cēsu rajona pilīm un muižām, tai skaitā **Lielstraupes** un **Mazstraupes**, **Cēsu** un **Raunas** pilsdrupām¹⁶⁸. Kā norāda franču piļu pētnieks Žans Meski, leģendas par ejām un dārgumiem, tāpat kā lielākā daļa citu nostāstu un tēlu faktiski veidojušies 19. gs. romantisma laikmetā¹⁶⁹, nereti par viduslaiku pasauli radot romantizēti maldīgu priekšstatu.

Teikas par pilsdrupām var nosacīti iedalīt vairākās grupās. Viena no tām vēsta par mūrēto sienu izturību. Ar vairākām pilīm saistās nostāsti, ka, lai sekmētos to izbūve, sienās tikuši iemūrēti dzīvi cilvēki. **Gaujienas** pilī tie bijuši brālis un māsa Jānis un Grietiņa¹⁷⁰, **Bauskas** pilī – kāda jaunava¹⁷¹. **Krustpils** pils būvniecību traucējis pats Nelabais – cik barona strādnieki pa dienu pili uzmūrējuši, tik Velns pa nakti noārdījis un akmeņus sametis Daugavā. Lai izietu no situācijas, “*kāds no mūrniekmeistariem ieteicis baronam ar Velnu izlīgt un ziedot kādu cilvēku. Barons, redzēdams, ka citādi arī nekas neiznāks, ir ar mieru, un tūliņ nākamā dienā piedzirdījuši kādu poļu strādnieku un to iemūrējuši pils stūra tornītī. Velns ar to arī apmierinājies un ļāvis pili uzcelt, bet vienmēr vēl par savu māju uzskatījis mazo torni un aizvien tur apmeties.*” Būtiska nozīme bijusi arī dažādām javas piedevām – par **Valmieras** pili teikts, ka “*ar pienu esot mīcījuši kaļķus, tādēļ arī vecais mūris tik stipri turoties*”. Līdzīgu recepti kāds garāmejošs vecītis ieteicis arī **Kokneses** pils būvniekiem, kurš teicis: “*Ja jūs gribiet, lai pils stāv ilgu mūžu, tad nemaisiet*

168 *Rukšāne Guna*. Cēsu rajona pils un muižas stāstos, nostāstos un spoku stāstos. – Cēsis, 2007.

169 *Мески Жан*. Замки. – Москва: Астрель, 2003., 107. lpp.

170 (*Autors nav norādīts*). Latviešu tautas teikas [Tiešsaiste: 2020-04-19].
<http://www.castle.lv/castles4/hroniki/teikas.html>

171 *Volfeils Ervīns*. Bruņinieku pilsdrupas pie Bauskas [Tiešsaiste: 2019-10-20]
<http://leta90.leta.lv/ceļojums/atklātnes/bruninieku-pils-drupas-pie-bauskas>

kaļķes ūdenī, bet pienā.” Tas arī ņemts vērā un katram saimniekam pils apkārtnē bijis jādod katru dienu spainis piena. Drīz pils bijusi gatava, un vecīša vārdi piepildījušies. Teiksmainas īpašības esot Sēlpils pils javai: “Kad no mūra ārpusē jeb arī iekšpusē nokasa kaļķus un tos met ugunī, tad deg sprakšķēdami kā pulveris; pat kad uguns tiek klāt pie mūra, tad deg, ka bēdas ko redzēt, kā fosfors jeb sērs. Arī no tā – kā liekas – ir šī vieta dabūjusi savu vārdu – Sērpils, tas ir, pils no sēra.”

Cita teiku grupa stāsta par piļu izzušanu. Kaut arī **Tukuma** pili pamazām nojauca pilsētnieki 18.–19. gs. laikā, folklorā nojaukšanas process pārvērties par iegrimšanu zemē. Ne no šā, ne no tā, ezerā nogrimusi Burtnieku pils, sodot tās valdnieku par savu pavalstnieku pārlieko nostrādīšanu. Teika ar uzdevumu par pils iegrimšanu vēsta par **Viļānu** ezeru: “1930. gadā, Viļānu ezeriņa vietā senos laikos bijusi pils. Kādu dienu tai garām gāja jauneklis. Pēkšņi pie pils sliekšņa parādījusies jauna sieviete ar bērnu rokās un likusi jauneklim minēt bērna vārdu: „Ja uzminēsi par trim reizēm, tad mēs un pils būsīm glābti! Ja ne – viss pagalam.” Jauneklim bērna vārdu neizdevās uzminēt, un pils iegrima. Tagad pils vietā ir ezeriņš, un vēl šobaltdien katru rītu, kamēr saule nav uzlekusi, varot redzēt pils torņus.”¹⁷²

Citas pilis saistās ar atrastiem dārgumiem un pasakainām bagātībām. Par **Tērvetes** pilsdrupām stāsta, ka tajās “*reiz lauži akmeņi hercoga pils pārbūvei. Vīri laužuši mūri, te kaut kas mirdzošs pazibējis. Rakuši un izrakuši spožu zelta zobenu. Uz zobena roktura bijuši iegravēti vārdi: Vesthardus rex Semigallai*”. **Sēlpils** pilī esot bijusi pagrabtelpa, kuru apmeklējuši drošminieki, un ieraudzījuši tur greznu zāli. Tās vidū stāvējis galds ar spožu zelta pulksteni. Telpas stūrī bijusi naudas lāde. Līdzīga teiksma par lādi saglabājusies arī par Raunas pili, tikai to sargājot kaķis ar ugunīgām acīm. Dzelzs lāde ar zelta naudu, kuru sargājot divi suņi lielām galvām aprakstīta arī **Bauskas** pilij. **Piltenes** pilsdrupās, savukārt, saglabājušās leģendas par zelta un sudraba zārkiem, par ko kāds apskatnieks ar segvārdu “S.” vēstījis laikrakstā “Kurzemes Vārds”¹⁷³ (Nr.242, 26.10.1933). Vietējie iedzīvotāji stāstījuši, ka netālu no tām joprojām glabājušās kādreizējā Piltenes bīskapa Magnusa mirstīgās atliekas, kurš esot apglabāts zelta zārkā, kas ielikts otrā – no sudraba izgatavotā šķirstā. Pilsētā, savukārt, esot noglabāti 12 apustuļu tēli no tīra zelta, Tie gan vēlākā laikā esot izzagti, tāpēc baznīcā nācies samierināties ar tēlu koka kopijām.

Teiksmaini nostāsti par senām apakšzemes ejām uz baznīcu, uz Gauju, un līdz pat **Āraišu** pilij zināmi par **Cēsu** pili¹⁷⁴. Kā vēsta teika:

Apakš Cēsu pils mūriem atrodies pagrabi, kur esot noraktas visādas mantas. Vienā pagrabā esot liela dzelzs lāde, pilna ar zelta un sudraba lietām. Bet uz lādes tupot liels, melns suns ar ugunīgām acīm un nelaižot neviena pie lādes klāt. No šiem pagrabiem izejot arī apakšzemes ejas. Viens nebēdnieks reiz nokāpis pagrabos apskatīties. Pēc ilgāka laika viņš

172 *Ancelāne Alma*, sastādītāja. Latviešu tautas teikas. Izlase. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961., 117. lpp.

173 S. Romantika ap Piltenes pilsdrupām. // “Kurzemes Vārds” Nr.242, 26.10.1933.

174 *Brengmanis J.* Senatne mūsu rokās. // Padomju Druva (Cēsis), Nr.4, 08.01.1972.

iznācis ārā pa smilšakmens alu, kas atrodas pils parkā. Viņš iznesis lielu sidraba lukturi, bet pats palicis mēms un nevarējis nekā izstāstīt.

Esot dzirdēti arī «aculiecinieku» stāstījumi par lielo naudas lādi pazemes telpā, kuru sargājot milzu nezvērs. Zīmīgi, ka tieši Cēsis leģendas par bagātībām bija par iemeslu 1920. gadu mantu meklēšanai, un vēlāk rada arī savā ziņā apstiprinājumu 20. gs. beigās veiktās arheoloģiskās izpētes gaitā.

Cits populārs sižets ir nostāsti par evakuācijas ejām, kas kalpojušas par glābiņu pils iemītniekiem. Teiksma par šādu eju saglabājusies par **Grobiņas** pili un tā vedusi zem tuvējās upes. **Jaunpils** pils pagrabi bijuši savienoti ar netālu esošo baznīcu ar velvi – velvētu pazemes tuneli. **Gaujienas** pilī minētas pat divas ejas – viena pa Gaujas apakšu uz “lēģeri”, otra – uz tā saukto Rātes silu¹⁷⁵. Līdzīga pazemes būve esot bijusi arī Dobeles pilī: “*Zem pils atrodas veci pagrabi. Tur esot arī kāda apakšzemes eja, kas izejot virs zemes piecu kilometru attālumā no pils*”. **Bauskas** pilsdrupu torņa apakšā esot dažādas alas, no kurām lielākā ejot pat līdz Jumpravmuižai. Citā alā mitinājušies naudas taisītāji, kuri, alām aizbrūkot, bijuši spiesti bēgt¹⁷⁶. Apakšzemes eja esot savienojusi arī **Lielstraupes** un **Mazstraupes** pili, kas gājusi pa Braslas upes apakšu un pa šo eju esot agrāk satikušies Lielstraupes mūki ar Mazstraupes mūkiem. Teiksma neatbild uz jautājumu, kādam nolūkam mūkiem būtu vajadzējis mērot teju 1km garo ceļu pa pazemi un vēl zem Braslas satikties – abas pilis būvētas vienam īpašniekam, arhibīskapa vasaļiem Rozeniem. Tai pat laikā pils augstie torņi iztēlē varēja kalpot arī kā vieta pašnāvībai - **Bauskas** pilsdrupu torņa pils ielenkšanas laikā esot lekušas lejā upē daiļās grāfa meitas, kuras labāk gājušas nāvē, kā padevušās ienaidniekam.

Pilis nereti novērota spokošanās, kā, piemēram, **Jaunpils** pilī pēc “velna Reķa” – pils saimnieka fon Rekes – nāves. Arī **Sēlpils** pilī atrodies spoku ala. Teikā par **Lielvārdes** pilsdrupām barons, kurš vērojis pilsdrupas no savas kungu mājas logiem, ieraudzījis, ka bruņinieku pils viens logs spoži apgaismots un pils istabā skaistas jaunavas sukājusi matus. Barons ļoti sajūsminājies par šo skatu un saucis savu sulaini, lai to parādītu arī viņam, kurš, savukārt, nav varējis tur neko saskatīt. Barons sapratis, ka pilī spokojas un otrā dienā licis logu aizmūrēt¹⁷⁷. Līdzīgs stāsts par jaunavu, kas sukā matus pamestā pilī, saglabājies arī par **Plāteres** pilskalnu – teksts transkribēts, saglabājot oriģināla īpatnības:

“Tureenes eedsihwotaju atmiņa usglabajuschees interesanti teiksmaini nostahsti par Plahteres pilskalnu. Tur senāk atradusees istaba un taja redseta nauda (ta pehz tautas nostahsteem bijusi gandrihs katra Pilskalna), ko sargājis melns suns un tshuhskas. Loga redseta juunawa sukājam matus, bet logu esot aismuhrejuschi un parahdibas isbeiguschas.”¹⁷⁸

Latvijas pilsdrupu teikas ir savā būtībā romantiskas un apvieno reālu vietu idealizētus

175 *Letonika.lv*. Latvijas Kultūrvides takas. Gaujienas pilsdrupas. [Tiešsaiste: 2019-10-20]. <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?title=6ea601ae-720d-48c7-8d9c-9cod711919ac>

176 *Hiršs Alfrēds*. Ceraukstes-Pomūšas pulciņa biedrs. // Latvijas Jaunatne, Nr.10, 01.06.1939

177 *Miķelsons Arnolds*. Teika par Lielvārdes pilsdrupām. // Latvijas Jaunatne, Nr.87, 01.11.1932

178 *Sams M.* Pa Latvijas senatnes ceļiem. // Latvijas vēstnesis, Nr.144, 04.07.1925

un Rēveles (Tallinas) pilīm iekļauti t.s. Livonijas ciklā¹⁸².

19. gs. vidū Baltijas dziesminieks Adelberts Kamerers (*Cammerer*, 1786–1848) radījis vēlāk popularitāti ieguvušo stāstu par **Turaidas** jaunavu – Maiju. Pamatā poēmai bijis Vidzemes tiesu asesora Magnusa fon Volfelta (*von Wolffeldt*, 1791–1856) 1844. gadā publicēts raksts, kas pārstāstīja 1620. gadu Turaidas muižas tiesu aktos atspoguļotus notikumus. A. Kamerera grāmata – vēsturiski romantisks gleznojums no Līvzemes senatnes “*Die Jungfrau von Treiden*” [Turaidas jaunava] izdota 1848. gadā. Grāmatas moto: “*Honorem meum nemini cedo*” (godu nevienam es neatdošu), savukārt, rotājais pateicības gleznā attēlotu zobenu, ko franču-krievu kara laikā 1812. gadā par Pleskavas aizsardzību no tās iedzīvotājiem saņēmis kāds bruņinieku Vitgenšteinu dzimtas pēctecis¹⁸³. Grāmata ar kara notikumu aprakstu visticamāk atradusies arī A. Kamerera bibliotēkā un iedvesmojusi poēmas rakstīšanu. Tajā vērojama dažādu tēmu, laikmetu un notikumu savijums un samērā brīvā rīkošanās ar vēsturisko laiktelpu ir viena no galvenajām romantisma iezīmēm.

Literatūrā visplašāk atspoguļots vēstures periods ir otrā gadu tūkstoša trešais ceturksnis. Rakstnieks Aleksandrs Grīns (1895–1941) 1931. gadā sarakstījis romānu “Nameja gredzens”, kurā aprakstīti 17. gs. sākuma notikumi un kaujas starp Polijas karaļa Sigismunda III Vāsas un Sēdermanlandes hercoga Kārļa karapulkiem. Darbība notiek Zemgalē un tieši saistīta ar karadarbību – Poļu-zviedru kara sākumposmu (1600–1629). Tomēr vēsturiskās būves un pils tajā aprakstītas tikai garāmejot – no pilīm darbā pieminēta **Jelgavas** pils ar kādu kamīna zāli, un **Bauskas** pils konventa telpa, kurā tad arī notiek Gundara tiesāšana.

Citā vēsturiskā romānā konkrētai darbības vietai piešķirta būtiskāka nozīme. **Raunas** pils kā galvenā 16. gs notikumu vieta. izvēlēta Ulda Strupuļa grāmatā “Raunas stāsti”¹⁸⁴. Dzīve tā laika Livonijā, kaislības un peripetijas atspoguļotas vairāku aculiecinieku stāstos, kas rada tēlaini bagātu ainu. Tiesa gan, pašas Raunas pils iekārtojums aprakstīts samērā vispārīgi – minēts pagalms, vārti, konventa zāle, kungu kambari, virtuve un kalpoņu istabas, pils kapela – vispārīgas telpas, kuras varētu atrasties jebkurā viduslaiku pilī. Īpaši, saistībā ar romāna sižetu pieminēta pils kapela, kurai nez “*kāda vilka pēc .. esot vajadzējis darināt tik aplam stipru durvju. Zināms, tās bija tukšas valodas; vecajiem meistariem bija bijis savs krietns aprēķins. Tie zināja gan, ko dara. Baznīca, proti, bija nodomāts kā vispēdīgais patvērums, kur noslēpties, ja ienaidnieks pilī jau iebrucis un citas telpas ieņēmis. Baznīcā vēl būtu varēts kādu puscēlienu noturēties, cerībā, ka tikmēr atsteigsies palīgspēki un glābiņš*”.

Romānā pieminētas arī citas viduslaiku pils un pilsētas. Cēsu pilsēta bijusi “*visapkārt apjozta ar pusotras olektis biezu un seši līdz desmit olekšu augstu mūri. Pilsētai ir pieci vai seši vārti, ko sargi pa nakti allaž bultē ciet, – gluži kā kādā pilī*”. Arī pati **Cēsu** pils esot “*neredzēti*”

26]. <http://pilsvesture.cesis.lv/vesture/13-nodala-pils-literarajos-darbos/>

182 *Bestuževs-Marļinskis Aleksandrs*. Vendenes pils. – Rīga: Liesma, 1992. No krievu valodas tulkojis Uldis Leitis.

183 *Grave Karl L*. Skizzen zu einer Geschichte des russisch-französischen Krieges im Jahr 1812. – Leipzig, 1814. S. 212.

184 *Strupulis Uldis*. Raunas stāsti. – Rīga: Liesma, 1983.

plaša un varena. Nav mūsu Raunas cietoksnis nekāds maziņais, tomēr šis te – divas trīs reizes varenāks, pie tam vēl vienmēr tam kaut ko būvē klāt un nostiprina”. Turpat tālāk autors apraksta **Alūksnes** pili, kura “*uzbūvēta nepieejamā vietā uz ezera salas; ja nebūtu lielgabalu, pilij tik tiešām neviens ienaidnieks nevarētu ļaunuma lēti nodarīt. Uz nocietinājumiem ved viegls koka tilts, ātri nojaucams vai nodedzināms, ja ienaidnieks spiestos pilij pārāk cieši virsū.*”

Pēcvārdā autors piemin arī iedvesmas avotus – Rusova hroniku un 1960. gadā atrakto Cēsu pils Ziemeļu torni, kura materiālā arheologs Roberts Malvess bija saskatījis cietuma un spīdzināšanas rīku pazīmes: “*Kad Cēsu pili notika arheoloģiski pētījumi un atraka un gaismā cēla pils slepeno cietumu, dziļajā pagraba bedrē starp visādu lauzu un smiltīm uzgāja cilvēka skeletu, gandrīz sairušu skrandu apņemtu*”. Tiesa gan, R.Malvesa sagatavotā atskaitē nekas par skeletu minēts nav¹⁸⁵, un arī paši atsegtie artefakti vēlāk izrādījās galdnieku un mucinieku instrumenti, ļaujot apšaubīt cietuma atrašanos šajā torņa pagrabā.

Noslēgumā autors rezumē vienu no sava literārā darba mērķiem: “*Ja stāsti būtu kādu pamudinājuši Raunā iegriezties un apskatīt pilsdrupas un Tanīsa kalnu – par to tāpat būtu jāpriecājas. Katra pēda zemes te ir senču sviedru un asiņu slacīta; tā ir mūsu vēsture, ko der zināt, lai labāk saprastu šodienu.*”

Salīdzinot ar vizuālo mākslu, daiļliteratūrā, ja arī pilsdrupas ir iedvesmojušas literāro darbu autorus, tad tas noticis netieši. Atsevišķas vēsturiskās pils gan parādās vairāku autoru grāmatu nosaukumos, bet to darbība norisinās pietiekami abstraktā vidē, lai to nevarētu asociēt ar konkrētu objektu vai būvi. Literāro darbu autori operē ar nosacītām un universālām klišejām, labākajā gadījumā izmantojot vietu ģeogrāfiskos nosaukumus. Saistoši uzrakstītu pētniecisko publikāciju trūkums nav nodrošinājis nepieciešamo informatīvo fonu atbilstošu vēsturiski un zinātniski pamatotu literāro darbu tapšanai.

2 . 1 . 6 . P I L S D R U P A S T Ē L O J U M O S U N D Z E J Ā

Salīdzinot ar teikām un grāmatās publicēto daiļliteratūru, salīdzinoši lielāka ietekme pilsdrupām bijusi uz periodiku. Pārlasot 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma laikrakstus un žurnālus, ne vienā vien no tiem redzamai drupu ainavu attēli, gleznas un grafikas. Rajona avīzēs, kā arī republikas izdevumos pilsdrupas iedvesmojušas vietējie autorus tām veltīt dažādus dzejas darbus un rakstīt tēlojumus. Viens no agrīnākajiem latviešu valodā iespējamiem apcerējumiem par pilsdrupām ir Mežaku Kārļa tēlojums “Pie **Aizkraukles** pilsdrupām”. Teksts oriģinālā iespiests t.s. “vecajā drukā” jeb gotiskajā rakstā. Citāts ievietots, saglabājot oriģināla izklāsta veidu un rakstības īpatnības. Darbu autors iesāk ar divrindu moto, ko esot teicis “lielais vācu dzejnieks”:

*„Kas wezs ir, gahschās, laiki pahrweherschās,
Un jauna dsihwe seed is pilsdrupām.”¹⁸⁶*

185 Malvess Roberts. Arheoloģiskie izrakumi ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa pagrabā 1960. gada novembrī. – Rīga: Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas un projektu kantoris, 1962. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

186 Mezhaku Kahrlis. Pee Aizkraukles pilsdrupam. // Pagalms, Nr.4, 15.02.1882.

Zīmīgi, ka Mežaku Kārlis šo lugas “Laupītāji” (1781) rindu autoru Vilhelmu Frīdrihu Šilleru (*Schiller*, 1759–1805) apzīmējis tikai vispārīgi, kā lielo dzejnieku, neminot tā vārdu. Acīmredzot, citētie Vilhelma Tella vārdi, kā arī paša dzejnieka personības apraksts tā laika inteligentajā sabiedrībā bija labi atpazīstams un tuvākus skaidrojumus neprasija. Saglabājušos Aizkraukles pilsdrupu sienu fragmentus autors tēlaini apraksta kā noskrandušus un noplīsušus. Viņš mēģina tos uzrunāt, un viņa skatījumā pilsdrupas un to atsevišķie akmeņi iegūst samērā personiskas, gluži cilvēciskas īpašības:

Ja ſchee pagātnes mahņi waretu runat, ja ſchee pagātnes mahņi waretu stahstit, tad tee runātu un stahstitu garus jo garus stahstus, teikas, stahstus, kas issuduſchi, isgaiſuſchi no tautas atminas. Bet tee stahw mehmi un klusi, wiņu zeetās akmiņu sirdis naw atmihkstinamas, nawa kustināmas, tahs nedsird tautas ſauzeenus, tà pat kà wiņu senee eemihzneeki. Un lai gan wiņu lepnums un gars naw nobeidsees, tad tomehr ſchihs zeetās, saltas akmiņu sirdis wel palikuſchas, tà pat kà wiņu ſenajeem wadoneem, kas neskatās, neluhkojās us preekschu, bet raugās un raugās atpakaļ, tahļajā pagātne. Tur, tur teem patiktos mist. Ja, salti — salti un nedsihwi išſkatās wezee muhri!

Tālāk autors tikpat tēlaini uzrunājis Daugavu, kuras ūdeņu skaņās viņš saklausījis pārmetumus, ka ir piemirsis, kur atrodas. Viņš turpina aprakstu, senajās cīņās saskatot virzību uz nākotni.:

Aj, Daugawa, neaismirstu, ne aismirstu. Kà gan waretu aismirst to, kas preeksch Latwjeem, apspestajeem Latwjeem, tik dauds zihņijees, kas zihņijees pret wisu muischneezibu. Wiņu puhliņi, wiņu zihņiņi nawa suduschi, tee usdihguschi, tee plaukst. Jaw atspihd laimes-saule Baltijā, jaw sildina ta Laimas-šemes dehlus un meitas, teem pukst sirds stiprāki, jautrāki. Ļauj zeret, Daugawa, ka Latwji steigsees us preekschu, neaisturami steigsees us preekschu, wisus apstahkļus, schķehrslus pahrwardami, pahrspehdami. Tee zihņiſees panahkt leelās radu tautas, kuru midu ta miht, ka nebūtu tai reis kaunu azim jāpanes scho nizaschanu.

1930. gados tapuši arī vairāki citi tēlojumi, kas publicēti žurnālā *Atpūta*. Vienā no tiem J. Igatietis aprakstījis **Kokneses** pilsdrupas, kurā uzsvēris to drūmumu. Autors uzbūris vīziju, kurā savulaik pilī, droši patvērušies aiz stiprajām sienām un pie gaišiem logiem vāci svinējuši dzīres, kamēr latvju kareivji slēpušies Pērses krastos, apzinoties savu bezspēcību neieņemamo mūru priekšā¹⁸⁷. Apspiestās tautas tēls ir centrālais objekts arī kāda “J. D-ska” 1931. gada aprakstā par **Rēzeknes** pilsdrupām¹⁸⁸, kur pilsdrupas raksturotas kā svešinieku veidotas būves, kas tapušas, paverdzinot vietējos iedzīvotājus. Tēlojums ir viens no retajiem darbiem, kas publicēts latgaliešu valodā:

Daudzos vītos pa mvusu dzimtini — gon pi upēm, gon pi azarim — redzim pasaceļam dryumas sabrukušus pilu atlikas. Tōs kai baigi līcinīki mums tāloj latvišu tautas dryumū pagātņi. Šī māmī līcinīki mums atgodynoj tūs laikus, kad guns un zūbyns plūsejds pa myusu

187 *Igatietis J.* Kokneses pilsdrupās. // *Atpūta*, Nr.322, 06.01.1931.

188 *D-ska J.* Rēzeknes pilsdrupas. // *Zīdūnis*, Nr.4, 01.04.1931.

dzimtini vairōkus godu simtiņus. Tī atgddynoj tūs laikus, kad myusu vactāvi saleikušom mugorom un tulznaiņom rūkom cēle akmini uz akmina zam svešinīka pdtogas cērtinim. Bet tagad?.. Tagad tik palykuši sabrukuši myuri, – nūžālojamas atlīkas, saisteitas ar legendarim nūstastim, un kotram īdvēš kaut kaidu napateikamu sajyutu pi tom tyvojūtīs. «Sic transit gloria mundi!»

Latgolā taidas svešinīku piļsdrupas ir Viļakā (Marienhausen), Ludzā, pi Rāznas azara Volkenberga un Rēzeknē.

Pilsdrupas kā vietu sliktām, senatnes inspirētām domām divos turpinājumos publicētajā tēlojumā aprakstījis kāds A. Linītis, kurš siltā vasaras dienā apmeklējis **Dobeles** pilsdrupas¹⁸⁹. Autors tās izraudzījies kā vietu, kur aizbēgt no pilsētas drūzmas un putekļiem. Pāri Bērzes tiltam viņš tuvojies ar kupliem kokiem apaugušajam pakalnam, uz kura sapņojušas pilsdrupas – tieši kā vieta, kur vientulībā apcerēt pagātni. Autors atlaidies ēnā zālītē, aizdomājies par senajiem laikiem, sajutis vietas mieru un iemidzis. Pēc neilga laika viņš pamodies, caur miegu izdzirdis sāpju pilnu palīgā saucienu. Ar aukstiem sviedriem uz pieres viņš steidzies pamest “šausmīgo vietu”. Neskatoties uz to, ka asociācijas, visticamāk, radījis karstais vasaras laiks, darbs zīmīgs kā viens no personiskākajiem pilsdrupu aprakstiem, kas sastopami latviešu literatūrā.

Pārsvarā pils kalpojušas vācu bruņinieku – apspiedēju un vietējo iedzīvotāju pretnostatījumam. Savstarpējās pretestības ilustrācijai noderejusi pat tāda šķietami “politiski neitrāla” substance kā pils sienu materiāls. Jānis Jaunzems, aprakstot **Smiltenes** pili, tās drupās saskatījis latvju uzvaru pār svešo un naidīgo¹⁹⁰. Pils pagalmā viņš mūra celto pilsdrupu svešumu un naidīgumu pretnostatījis vietējām guļbūvēm, vienlaikus sniedzot diezgan pilnīgu 18. gs. beigās veidojušās apbūves aprakstu. Latviskuma un tautiskuma pazīmes viņš saskatījis abās guļbaļķu ēkās – 1797. gadā celtajā klēts un 1768. gadā veidotajā sieru gatavinātavā, kas tapušas vietā, kur līdz tam saimniekojuši tautai naidīgi sveštautieši.

Drupas kā bijušo piļu varenības simbols ar latvju tautas apspiešanu asociētas arī dzejā. Šo vēstures interpretācijas koncepciju 18. gs. beigās aizsāka Garlībs Merķelis (*Merkel*, 1769 – 1850), 1796. gadā Leipcigā izdodot grāmatu “*Die Letten*” jeb “Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadu simteņa beigās”¹⁹¹. Apgaismības ideju ietekmētais formulējums par 700 gadu jūgu un vācu krustnešu agresiju tālāk rada atbalsi publikācijās, kas tapušas gan pirms, gan pēc Otrā pasaules kara. Uzsverot vācu bruņinieku “septiņsimt gadu lāstu”, Arvīds Kociņš 1928. gadā par kādām nezināmām pilsdrupām rakstījis:

Stahw pilsdrupas us upes krasta,

Tās muhsu senais mantojums

189 *Linītis A.* Dobeles pilsdrupās. // Jēkabpils Vēstnesis, Nr.49, 09.12.1927 un Nr.51, 23.12.1927.

190 *Jaunzems Jānis.* Smiltenes pilsdrupās. // Brīvā Zeme, Nr.105, 11.05.1938.

191 *Krēsliņš Jānis.* Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. // Jaunā Gaita, nr. 213. 1998. gada jūnijs. [Tiešsaiste: 2020-01-12].

https://jaunagaita.net/jg213/JG213_Kreslins.htm

No septiņsimtu gadu lahsta.

Stahw pilsdrupas us upes krasta

Un latwju tautai weenmehr stahsta

Zik dahrgs tās leelais eeguwwums

Stahw pilsdrupas us upes krasta

*Un drausmas teikas stahsta mums.*¹⁹²

Vecā un jaunā pretnostatījumu pilsdrupās 1929. gadā saskatījis A. Šutka:

Bērnus starp pilsdrupām vecām ar smaidu, redzu es dienās šais, cerību nests. —

Tiem, kas vairs neatmin sāpes un vaidu, pats lai nu priekā ar' līdz es vests! —

Zināt to labi, ka valstī ikvienā, ķēniņš ir īdzis, kur gavilē gans,

*Tāpēc vismīļāks un tuvāks ik dienā, paliks mums likteņa radinieks mans.*¹⁹³

Lielvārdes “senču pilsdrupas” kā drūmas 1929. gadā uztvērusi A. Bernšteine¹⁹⁴. Līdzīgas asociācijas, turklāt iztēlojies vergu darbu pils būvniecībā par **Dobeles** pilsdrupām 1932. gadā devis Alberts Kalnleja. Tomēr noslēgumā pilsdrupu materiāls – drūpošais kaļķis izrādās tas, kas spēj barot jauno zāli un pilsdrupas šādā formā piedzīvo jaunu dzīvi¹⁹⁵. Tālāk autors runā par notikumiem pirms trīspadsmit gadiem, apcerot Latvijas republikas dibināšanu, kad “*mūriem šiem acis mums pablenza naidā, aizdzenot krustnešu pēdējās atliekas žēlās, rudens dubļainā dienā*”. Līdz ar jaunas valsts dzimšanu, pilsdrupas zaudējušas ļaunuma spēku un iekļaujas jauncelsmē, sekmējot arī lauksaimniecības attīstību. Samēra apokaliptisku noskaņu paudis V. Zemtautis 1938. gadā tapušā dzejojumā “Dzimtenes pilsdrupas”. Darbā drūpošie nocietinājumi asociēti ar grūto senatni un autora salīdzinājumā **Bauskas** pilsdrupas kļuvušas par slogu, kas guļas uz dzimtenes krūts¹⁹⁶. Pilsdrupu kā drūma pagātnes liecinieka tēlojums turpināts arī Otrā pasaules kara laikā tapušos dzejas darbos, piemēram, Fridriha Lāča 1942. gadā publicētajā **Rēzeknes** pilsdrupu dramatiskajā aprakstā:

Vid drūmi pilsdrupas jau simtiem gadu,

Kā skelets miesām, kuras zadzis laiks

Kas kādreiz pāri brāzies tumšs un baigs,

*Un smacējis daudz latvju vīru, radu.*¹⁹⁷

Tomēr ir autori, kuri pilsdrupās saskatījuši romantiski liriskas noskaņas. Jau 1910. gadā savu dzejoli “Pie pilsdrupām” publicējusi dzejniece P. Ramizara, kurā drupas, uz kurām ved līkloču celiņš salīdzinājusi ar melnu milzi, kas guļ, apaudzis ar sūnām. Drupas asociētas ar noslēpumu, lāstu, kas atdzīvojas mēnesgaismā, uzvirmo gaisā, un tad atkal pazūd un tālāk saglabājas tikai ēnās¹⁹⁸. 1939. gadā cita autore Milda Zaikova savas sajūtas ietvērusi dzejoli “Pilsdrupu roze”. Autore

192 *Kociņš Arvīds*. (bez nosaukuma) // “Tautas žurnāls visiem”. Nr.8, 01.06.1928.

193 *Šutka A.* (bez nosaukuma) // Jaunais Cīrulītis, Nr.9, 01.09.1929.

194 *Bernšteine A.* Lielvārdes pilsdrupās. // Atpūta, Nr.224, 15.02.1929.

195 *Kalnleja Alberts*. Dobeles pilsdrupās. // Literatūras Avīze, Nr.14, 20.06.1932

196 *Zemtautis V.* Dzimtenes pilsdrupās. // Bauskas vēstnesis. Nr.52, 30.12.1938.

197 *Lācis Fridrihs*. Rēzeknes pilsdrupas. // Rēzeknes Ziņas, Nr.60, 08.08.1942.

198 *Ramizara P.* Pee pilsdrupām. // Izglītība, Nr.8, 01.08.1910.

nocietinājuma drupas uzlūkojusi kā vietu, kur var atrast vietu jauna dzīvība un uzplaukt skaists zieds:

*Man kautri nav no skaistuma; no smaržas vien es tvīkstu —
līdz pašai zemes saknītei kā sārta šautra likstu.*

*Man zemes melnais vaigs tiek vērsts aiz saltas miglas pretī;
ar baltiem zobiem akmens klingst, viz puteksniši reti.*

*Man kautri nav no skaistuma — aiz prieka vien es tvīkstu,
ja pāri akmens gruvešiem es ziedus aizmest drīkstu.*

*Bez ziedu nastas man tik grūt — es atslienos un gumstu;
lok smaržu vējš un zeme sūc, līdz es aiz ilgām tumstu.*

*Kā sārta šautra likstu es un zemē iekšā spiežos —
caur granītezi atpakaļ pie savas serdes sviežos.¹⁹⁹*

Pilsdrupas kā tautas apspiedēju varas simbolu, kuru vajadzībām vietējo spēkiem un sviedriem būvētas pilis, konkrētāk parādās pēc Otrā pasaules kara tapušos dzejojumos. K. Dziļleja 1957. gadā publicējis dzejoli “Balsis Bauskas pilsdrupās”, kurās viņš līdztekus zemgaliešu svētku dziesmām saklausījis arī sendienu pārestības – apspiestību, badu un spaidu darbus pils būvniecībā. Saikni starp mūsdienām un pagātni nodrošina dzejoļa noslēgumā kāds tāls “ingru pēcnieks”, kurš dzejoļa noslēgumā visus svētī. Tādējādi autors saskatījis zemgaļu saistību ar vienu no Somijas pamatiedzīvotāju – ingermanlandiešu etnisko grupu²⁰⁰, iespējams, pat slēpti norādot uz paralēlēm ar 1950. gados notikušajām deportācijām.

Visvairāk viduslaiku nocietinājumu drupas aprakstīt autorus rosinājis tieši īsstāstu un dzejisku tēlojumu formāts. Nedaudz vienveidīgais vāciskā un tātad naidīgā pretnostatījums “latviskajam”, “gaišajam” un “progresīvajam” jūtams darbos, kas tapuši visā 20. gs. laikā. Vairums autoru drupas asociējuši ar aizgājušo drūmo laiku, kas var piedalīties jaunas dzīvības veidošanā, tikai izzūdot. Kaut arī atsevišķs pilsdrupām veltīts dzejoļu krājums nav izdots, darbus vairāki autori publicējuši vietējā periodikā. Pārsvārā pilsdrupas raksturotas kā drūmas, noslēpumainas un tādējādi pretnostatītas gaišajai šodienai.

2 . 1 . 7 . I E T E K M E U Z T E Ā T R I , K I N O U N B A L E T U

Salīdzinoši nelielu atspoguļojumu pilsdrupu tematika radusi arī citos vizuālās mākslas veidos – teātrī, kino un baletā. Agrīnas liecības par kādu drupu rosinātu teatralizētu uzvedumu saglabājušās no 18. gs. beigām, kad kādu savu ceļojumu dokumentējis J.V.Krauze. Apraksts tapis laikā, kad viņš strādāja par mājskolotāju Vidzemē (1786–1796). Ciemojoties pie Vecsalacas barona Ferzena un dodoties izbraukumā pa apkārtni, līdztekus dažādiem teatralizētiem pārsteigumiem viens no brauciena apskates objektiem bijis barona labiekārtotās pilsdrupas. Viesmīlīgais saimnieks viesim izrādījis Bruņinieku zāli un Kapelu; iespaidu papildinājis uz dēļa uzgleznots

199 *Zaikova Milda*. Pilsdrupu roze. // *Zeltene*, Nr.15, 01.08.1939.

200 *Dziļleja K.* Balsis Bauskas pilsdrupās. // *Laiks*, Nr.98, 07.12.1957.

lūdzošs vientuļnieks, pazemes cietumā (*Burgverlies*) atradušās uzgleznotas čūskas, ķirzakas, krupji, telpas dziļumā zirga skelets. No drupās esoša torņa caur režģi lūkojusies pils dāma²⁰¹.

Saistībā ar drupu tematiku, vērojama pat zināma savstarpēju iedvesmu virkne, kur viens mākslas veids iedvesmojis nākamo. Latviešu lasītājus ar jau minēto 1848. gadā izdoto A. Kamerera stāstu par Turaidas jaunavu 1857. gadā iepazīstināja literāts Juris Dauge²⁰². Turpinot sižetu, 1862. gadā kāds Frīdrihs Bikers sarakstījis lugu “*Das Röschen von Treiden*” [Turaidas rozīte]. Leģendu tālāk jau kā stāstu par Turaidas Maiju popularizējis Karls Lēviss of Menārs savā vadonī pa Vidzemes Šveici²⁰³. Pēc tās motīviem komponists Emīlis Melngailis 1926. gadā uzrakstījis baletu “Maija (Turaidas roze)”. Leģendai 1927. gadā pievērsies Rainis, uzrakstot lugu “Mīla stiprāka par nāvi”. Grāmatas pēcvārdā autors kritiski novērtējis gan pašu stāstu, apzīmējot to par pasaciņu, gan arī norādījis, ka A. Kamerera, kā arī F. Bikera darbiem lielas vērtības neesot. Leģenda vēlreiz atdzimusi 1970. gados, kad Rīgas kinostudijā uzņemta filma “Zobena ēnā” (Rīgas kinostudija, 1976, režisors Imants Krenbergs). Stāsta popularitāti cauri laikiem kā vadmotīvu iznesis tā romantiskais saturs, nevis saistība ar konkrēto pili vai pilsdrupām – Turaidas pieminēšana šeit kalpo tikai kā vietas vispārīgs apzīmējums, neiegūstot konkrētas vietas īpašības.

Pilsdrupas kalpojušas kā fons vairākām mākslas filmām. Par vienu no tām ziņots, piemēram, laikrakstā “Latvijas sargs” 1934. gadā. No informatīvās publikācijas var uzzināt, ka aizsargu štābs **Iksšķiles** pilsdrupās kopā ar amerikāņu filmu sabiedrību “*Universal Pictures*” uzņemot latviešu kinofilmu “Savas tautas dēls”. Pilsdrupās tikšot uzņemta latviešu bajāra, ko tēlojot A. Kaktiņš, nāve²⁰⁴. Filma ar nosaukumu “Tautas dēls” (austriešu režisori H. Ballašs un C. Haldens), kuras darbība norisinās Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu laikā, kļuva par pirmo latviešu skaņu spēlfilmu, par vairākiem gadiem apsteidzot 1939. gadā uzņemto pilnmetrāžas skaņu filmu “Zvejnieka dēls”. Diemžēl līdz mūsdienām tā nav saglabājusies, un var tikai minēt, kādās ainās saistībā ar varoņa nāvi filmā Iksšķiles pilsdrupas bijušas ietvertas.

Tajā pašā 1934. gadā angļu filmu sabiedrība braukusi uz Latviju filmēt ziemas skatus kādai vārdā nenosauktai filmai **Bauskas** pilsdrupās: “*Leelakà angļu filmu sabiedrība nodomājuši usņemt Latwijâ kahdas filmas seemas skatus. Filmai esot nepezeeschami ari usņehmumì no pils drupām, pilim, Latgales sadzhām ar gleznainām wezām basnicām, skati ar ragawu pajūgiem. Filmu ekspedizija pareds usņemschanu isdarit 2—4 nedeļās. Akteeri ar tehnisko personālu un eerihzem eeradišees Lotwijâ 26. februāri. Wispirms isbrauks us Latgali un ap 15. martu*

201 Krause Johann Wilhelm. Bilder aus Altlivland // Baltische Monatsschrift, Riga, 1901. - S. 101. citēts pēc: Lūse Laura. Scenic Wallpaper-reflection of West-European interior of the 1st quarter of the 19th century. // Landscape Architecture and Art. Proceedings of the Latvia University of Agriculture. Volume 1, number 1. – Jelgava, 2012., P. 38.

202 Pārpublicēts: Dauge Juris. Turaidas jumprava. – Rīga: Liesma, 1987.

203 Lōwis of Menar Karl von, Bienemann Friedrich. Führer durch die Livländische Schweiz sowie Wenden und Wolmar mit dem benachbarten Aatal., 3. Auflage (Zusammen mit Dr. Friedrich Bienemann) – Riga, 1912., S. 31.

204 (Autors nav norādīts). Filmas uzņemschana Ikschķiles pilsdrupās. // “Latvijas sargs”, Nr.31, 30.07.1934.

paredsams filmet arī Jelgawas pili un Bauskas pilsdrupas."²⁰⁵ Pēc skopajām norādēm nav iespējams noteikt nedz aprakstītās filmas nosaukumu, nedz tās autoriem – Lielbritānijā 1934. gadā uzņemtas ap 170 filmas un līdz šim nav izdevies atrast norādes, kura no tām būtu tapusi sadarbībā ar Latviju. Tāpat nav skaidrs, kādu sižetu filmas autori vēlējušies nofilmēt Bauskā. Neskatoties uz to, abi piemēri liecina, ka pilsdrupas kā Latvijas ainavas sastāvdaļa interesējusi ne tikai vietējos, bet arī ārvalstu filmu autorus.

Vēsturisko sižetu aktualitāti un uz tiem balstīta piedzīvojumu žanra popularitāti mūsdienās apliecina nesen uzņemtā leģendu filma "Nameja gredzens" (režisors Aigars Grauba, 2018), kā arī autoru kolektīva izdotā grāmatā "Nameja gredzena kods"²⁰⁶. Filmu pavadījusi tai speciāli gatavoto tērpu izstāde Durbes pili 2018. gadā (kostīmu māksliniece Sandra Sila). Diemžēl arī šis kinematogrāfiskais darbs nav izmantojis iespēju iedziļināties vēsturiskos datos. Filmas darbība norisinās iedomātās koka pilis – tajā neparādās neviena mūra pils, neskatoties uz to, ka drošu patvērumu sniedzošo atbalsta punktu izbūve bija viena no krustnešu priekšrocībām. Precīzāk un plašākā kontekstā 13. gs. situācija Baltijā atspoguļota populārzinātniskā dokumentālā filmā "Baltu ciltis. Eiropas pēdējie pagāni" (režisori Raitis un Laura Ābeles, 2018). Filmēšana norisinājās Siguldas pilsdrupās, kuras pārtapušas par seno Rīgu ap 1210. gadu. Filmas režisori samērā brīvi transformējuši arī citas vietas. Senā Galindija – baltu tautas galindu dzīves vieta – filmēta Kazu gravā Vidzemē, Āraiši pārtapuši par Prūsiju, bet Ādažu poligons kļuvis par Saules kaujas vietu. Tādējādi Siguldas pils kā vienīgā iespējami autentiskā vieta filmā, atbilstoši tās sižetam, spēlē pilnīgi citu lomu.

Norādes par to, ka drupas var būt ne tikai vēstures relikti, bet arī ikdienas dzīves sastāvdaļa un īpašs apskates objekts gandrīz vienlaikus parādījās ainavu arhitektūrā, vizuālajā mākslā un literatūrā, veiksmīgi iekļaujoties romantisma laika pasaules modelī. Neskatoties uz vairāk kā 300 gadu ilgo pilsdrupu un ikdienas dzīves līdzāspastāvēšanu, to atspoguļojums mākslā tomēr ir fragmentārs un nepilnīgs. Drupas praktiski nav atstājušas jūtamu ietekmi un savā varenībā parādās tikai atsevišķu, ar romantisma kustību saistītu, vai arī romantiski noskaņotu mākslinieku daiļradē. Nedaudzajās refleksijās literatūrā, teātrī un kino tēlotas apdzīvotas pilis vai to ieņemšana karadarbības rezultātā un vairāk kalpojušas par fonu cilvēciskām attiecībām un sadzīves notikumiem. Arī šķietami vēsturisko romānu pamattēmas ir vispārcilvēciskas vērtības kā goda aizstāvēšana, varaskāre, mīlestība un alkas pēc brīvības, un to saistībai ar konkrēto vēsturisko kontekstu ir tikai pakārtota nozīme. Tomēr pilsdrupu līdzās pastāvēšana atstāja būtisku iespaidu uz 18.–19. gs. iedzīvi.

2 . 2 . DRUPU INTEGRĀCIJA VIDĒ

2 . 2 . 1 . D Z Ī V E " D R U P U M Ā J Ā S "

Pēc Ziemeļu kara plašajiem postījumiem saimniecības pakāpeniski atkopās visa 18. gs. laikā.

205 (*Autors nav norādīts*). Waj angļi filmēs Jelgawas pili un Bauskas pilsdrupas. // Bauskas Novada Zemnieku Balss, Nr.7, 21.02.1934.

206 *Zveja Ilze, Grauba Aigars, Kinningss Makss*. Nameja gredzena kods. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2019.

Līdz ar to pakāpeniski atdzima arī saimniecības un tām nepieciešamā apbūve. Bijušo nocietinājumu drupas īpatnā veidā iekļāvās dzīvojamajā un saimnieciskajā vidē – tās vispirms izmantoja kā akmeņlauztuves apbūves atjaunošanai, uzskatot drupas par praktisku un ērti pieejamu būvmateriālu krājumu. To, kā viduslaiku pils tika izmantota saimnieciskām vajadzībām, var novērot **Cēsīs**. Jaunā muižas dzīvojamā jeb kungu ēka 1761. gadā celta priekšpilī, paplašinot un pārbūvējot bijušās viduslaiku pils vārtu māju. Tās divstāvu apjomam ar mansarda jumtu joprojām piekļaujas bijusī aizsardzības būve – priekšpils Austrumu tornis. Jaunās kungu mājas izvietojums blakus pilsdrupām bija gan objektīvu apstākļu izraisīts risinājums, gan apzināta muižnieka izvēle, drupas uztverot kā ainavisku un romantizējošu teritorijas elementu²⁰⁷.

18. gs. beigās apdzīvošanai tika pielāgotas arī citas Latvijas pilsdrupas. **Burtnieku** pilī trīsstāvu korpusu iebūvēja ģenerālfeldmaršals grāfs Pjotrs Rumjancevs (*Румянцев, 1725–1796*)²⁰⁸. Kā apliecina attēls Pauluči albumā, uz Ziemeļu karā sagrautā pils Dienvidaustrumu korpusa pamatiem 18. gs. bijusi izbūvēta dzīvojamā ēka²⁰⁹. Sagrautajā un nodegušajā **Turaidas** pilī 1776. gadā bijušā dienvidrietumu korpusa vietā izveidota klēts, savukārt blakus galvenajam tornim pils pagalmā uzcelta koka ēka – muižas kungu nams. **Siguldā** muižas dzīvojamā ēka un centrs veidoti blakus pilsdrupām, arī Lielvārdes muižas kungu māja bija uzcelta pretējā Pilsgrāvja pusē²¹⁰. Līdzīga būvniecība tiešā sagrauto piļu tuvumā un teritorijā izvērsās arī **Gaujienā** un **Mujānos**. **Smiltēnē** pils teritorijā, savukārt izbūvēta mācītājmuiža. Visu minēto objektu būvniecībā nepārprotami tika izmantoti no drupām iegūtie būvmateriāli.

Saimnieciskā dzīve Livonijā pēc Ziemeļu kara, kurā tika sagrauts vairums piļu, atjaunojās tikai 18. gs. otrajā pusē. Daļēji vai pilnībā sagrautās ēkas, kur vien tas bija iespējams, atjaunoja tālākai apdzīvošanai. Nocietinājumu teritoriju izmantošanu noteica galvenokārt praktiski apsvērumi, tomēr jaunu ēku būvniecībā pilsdrupās saskatāmas arī zināmas romantisma iezīmes. Apdzīvošanai pirmām kārtām piemērotas bijušo piļu teritorijas. Cik necik izmantojamie piļu korpusi izmantoti pārsvarā saimnieciskām vajadzībām, bet dzīvošanai blakus tiem celtas jaunas, laikmetam atbilstošas dzīvojamās ēkas.

2 . 2 . 2 . V I D U S L A I K U P I L I S A I N A V U P A R K O S

Romantisma noskaņas, kas Rietumeiropā izveidojās 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā, sekmēja vēstures pētniecību un senu ēku kā pagātnes liecinieku apzināšanos. Tās saskanēja ar interesi par viduslaiku kultūru, t.sk. par pilīm un veicināja jauna stila – neogotikas izplatību. Pirmās liecības par neogotiskajiem strāvājumiem Latvijā ir šo romantisma ideju atbalsošanās 19. gs. muižu kompleksos – ainavu parkos²¹¹.

207 *Bruģis Dainis*. Historisma pilsis Latvijā. – Rīga: Sorosa fonds Latvija, 1996., 25.lpp.

208 *Lancmanis Imants*. Vidzemes muižu arhitektūra. – Rundāles pils muzejs, 2015., 24.lpp.

209 *Ose Ieva*, sast. Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008., 96.lpp.

210 *Ose Ieva*, sast. Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008., 132.lpp.

211 *Zilgalvis Jānis*. Neogotika Latvijas arhitektūrā. – Rīga: Zinātne, 2005., 38.lpp.

Laiks, kad pilsdrupas kļuva par vēsturisko parku sastāvdaļu, aptver divu vēsturisku tradīciju – klasicisma un romantisma periodus. To uzskatāmi ilustrē viens no vislabāk dokumentētajiem Latvijas parkiem – **Cēsu Pilsparks**. Tas veidots 19. gs. ainavu dārzu tradīcijās. V. Z. Štafenhāgena zīmēto Vidzemes skatu albumā skatā no Minadoras kalniņa centrālo vietu ieņem dīķis, bet virs tā pakalnā aiz koku vainagiem paceļas ordeņa pilsdrupas, kas spoguļojas mierīgajos dīķa ūdeņos. Parka plānojums veidots, rēķinoties ar šo skatu perspektīvu un pilsdrupas ir organiska ainavas sastāvdaļa. Romantizēts parks, kurā pilsdrupas iekļāvās kā izteiksmīgs vertikāls elements, bijis iekārtots arī Raunā, Durbē, Kandavā, Lielvārdē u. c.

18. gs. beigās aizsāktā jūsmošana par viduslaicīgām tēmām vispār un tostarp arī pilsdrupām turpinājās 19. gadsimtā. Drupas kā skaistā un cildenā traģiskās iznīcības simbols iekļāvās romantisma laikmeta idejās²¹². Dārzu iekārtošanā pakāpeniski jūtamas pārmaiņas – klasicisma arhitektūras regularitātes un līdzsvaroto kompozīciju vietā pakāpeniski ieviesās ainavu parku principi. Vietās, kur nebija īsto pilsdrupu, būvētas mākslīgās pilsdrupas un grotas²¹³ un tās labi sadzīvoja ar citiem ainavu parka elementiem – tiltiņiem, lapenēm, eremītu jeb mājokļiem apcerei un vientulības izbaudīšanai u.tml. Drupu iederēšanās ainavā aprakstīta K. K. L. Hiršfelda 1780. gada publikācijā “*Theorie der Gartenkunst*” [Dārzu mākslas teorija]²¹⁴ ar dažādiem padomiem dramatisku romantisma efektu sasniegšanai. Viņš arī rosinājis veidot mākslīgās drupas, kas neesot “*nekas nedabīgs kāda dārza laukumā, un mākslīgi atdarinātas drupas var pilnā mērā iegūt īstu drupu izskatu un līdz ar to arī iedarbību. Tā kā paši dārzi nav nekas cits kā īstu dabas nostūru visdažādākie atdarinājumi, tad arī drupas tajos var ieņemt savu vietu*”²¹⁵. Hiršfelda idejas radušas atspoguļojumu vairākos 19. gs. iekārtotajos Latvijas dārzos. Mākslīgās drupas savulaik izveidotas un saglabājušās Kurzemē **Jumpravmuižā** (*Jungfernhof*), **Kurmenē** (*Kurmen*), savukārt pārbūvētā veidolā – netālu no Jelgavas esošajā **Tetelmindē** (*Tetelmünde*). Jumpravmuižas drupas kā iespējami vecākās varētu būt veidotas 18. gs. beigās vai 19. gs. sākumā, kad muižas īpašnieks Georgs Kristofs fon Līdinghauzens-Volfs iekārtojis ainavu parku²¹⁶, – droši zināms, ka tās pastāvējušas jau 1811. gadā²¹⁷. Mākslīgas drupas lapenes formā izbūvētas 1898. gadā arī Sarkandaugavā, alusdarītavas “Mežpils” (*Waldschlossen*) teritorijā, kur divi drupu formas torņi savienoti ar aizsargsienas posmu. Lielākā torņa augšdaļā atradusies ūdenstvertne, savukārt 2. jeb galvenajā stāvā – telpa ar kamīnu. Līdzīgi atpūtas vajadzībām kā savdabīga vairākstāvu lapene ar skatu torni 19. gs. 2. pusē tikusi pārkārtota īsta viduslaiku aizsargbūve, t.s. Baltais tornis **Mujānos**. 1889. gadā darinātas mākslīgās pilsdrupas ar piebūvi atradušās **Jaungulbenes muižas pils**

212 *Lancmanis Imants*. Iznīcības simboli un romantisms. // Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā. Sast. Elita Grosmane. – Rīga: AGB, 1998., 49.lpp.

213 Latvijas aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā šobrīd ir trīs mākslīgi veidotas pilsdrupas: Aldara parkā Rīgā, Jumpravmuižā un Jaungulbenē.

214 *Hirschfeld Christian Cay Lorenz*. *Theorie der Gartenkunst*. Band 3. – Leipzig, 1780., S.112.

215 citēts pēc *Lancmanis Imants*. Iznīcības simboli un romantisms. // Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā. Sast. Elita Grosmane. – Rīga: AGB, 1998., 50.lpp.

216 *ZudusiLatvija.lv*. Jumpravmuižas mākslīgās pilsdrupas ar ekskursantu grupu, [193-?] [Tiešsaiste: 2017-09-04]. <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/4994/>

217 *Zilgalvis Jānis*. Neogotika Latvijas arhitektūrā. – Rīga:Zinātne, 2005., 40.lpp.

parkā pie vārtiem. Kā rakstīts vietnē “Zudusī Latvija”, “*mākslīgās drupas celtas no laukakmeņiem, vārtu vietās iemūrētas eņģes. No ārpuses drupas gludas ar 2 izmūrētiem balstiem, mūra noslēgums noapaļots, ar tām domātas torņa drupas. Piebūvīte t.s. "velna māja" – ķieģeļu, bijusi balti krāsota. Jumts dakstiņu. 20. gadsimta 20. gadu nogalē pilsdrupas bija saglabājušās labi, bet "velna māja" bija bez jumta*”²¹⁸.

Diezgan kritiski neogotiskas pils izbūvi Plāteres pilskalnā 1932. gadā vērtējis Latvijas centrālā tūristu biedrības biroja vadītājs Mārtiņš Sams²¹⁹. Vispirms viņš pieminējis Makša Olera 1923. gadā izdoto grāmatu “*Geschichte Des Deutschen Ritter-Ordens*” [Vācu bruņinieku ordeņa vēsture], kuras autors nožēlojis to, ka tā laika sabiedrība piemirsusi krustnešu varoņdarbus un atļāvis izteikt sajūsmu, ka ordeņa un amatvīru vārdā nosaukti trīs karapulki. Mārtiņš Sams tajā saskatījis vācu ordeņa glorifikāciju, kam varot sagaidīt vēl arī citas izpausmes un rezonansi vietējā vācu sabiedrībā. Kā galēju izpausmi šādiem centieniem viņš aprakstījis, domājams, 19. gs. 60. gados Plāteres pilskalnā tā īpašnieka E. Tizenhauzena īstenotu neogotiskas būves iecerī, izveidojot rietumpusē apaļa torņa daļu, bet dienvidu daļā pusapaļas sienas fragmentus. Spriežot pēc vietējo atstāsta, pati rekonstrukcija veikta rūpīgi, iesaistot vietējos muižas saimniekus, kuru pienākums bijis pievest akmeņus. Pēc Tizenhauzena norādījumiem izgatavoti klostera formāta ķieģeļi, no kuriem izmūrēta gotiska aila, kā arī pārseguma siju ligzdas. Lai kāpinātu būves ticamību, no Madlienas kapiem esot pārvesti “*akmenī kaltie īstie ordeņa laika krusti*”, pie tam kādā no tiem iekalts gadaskaitlis “1206”. Kaut arī pilskalns pēc atradumiem attiecināms uz jaunāko dzelzs laikmetu, Tizenhauzenam ar to neesot pieticis – “*ar rupja wehstures viltojuma palihdsibu Plahtere bija atswaidsinata „ordeņa warenibas piemina”!*”. Pēc Mārtiņa Sama sprieduma, būve rekonstruēta ne tikai tādēļ, lai īpašnieks varētu norādīt uz savu seno izcelsmi, bet arī tāpēc, lai nonivelētu vietējo iedzīvotāju apdzīvotā pilskalna vērtību. Neesot izpalikusi arī vardarbība pret vietējiem cilvēkiem – kā raksta Mārtiņš, “*Darba smagumu isnesis us saweem plezeem muischas muhrneeks Mahrzis. Kahdreis wiņsch pat peeteizis streiku, atteizotees kahpt us augstajam, nedroscham stalascham. Peecpadsmīt siteeni wiņu tomehr peespeeduschi paklausit kunga gribai*”. Tādējādi mākslīgo pilsdrupu izveidošana tika uzlūkota nevis kā patriotiski noskaņota muižnieka romantiska vīzija, bet tajā tika saskatīta vietējo iedzīvotāju apspiešana un nacionālās apziņas tīšas devalvācijas centieni.

Drupas nevis kā saimnieciska, bet estētiska pašvērtība visagrāk parādās romantisma laika ainavu parkos. Jau kopš pašiem to veidošanas pirmsākumiem 19. gs. sākumā senās pilsdrupas labi sadzīvoja ar citiem ainaviskajiem elementiem – grotām, tiltiņiem, lapenēm, kā arī ar mākslīgi veidotām drupu imitācijām, veidojot vienotus atpūtas un rezignētai apcerei piemērotus kompleksus. Pakāpeniski viduslaiku vēstures artefakti no dekoratīviem un fona elementiem ieguva

---

218 *ZudusiLatvija.lv*. Mākslīgās pilsdrupas un "Velna mājiņa" Jaungulbenes pils parkā, 1928. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/9965/>

219 *Sams Mārtiņš*. Kā muhrneeks Mahrzis cehlis mahksligas ordeņa pilsdrupas. // *Atpūta*, Nr.391, 01.05.1932.

jaunu – vēstures liecinieku statusu. Izmaiņas sabiedrības attieksmē piešķir drupām jaunas, līdz tam neidentificētas vērtības.

2.3. DRUPU AKSIOLOGISKIE ASPEKTI MŪSDIENU SABIEDRĪBĀ

Konservācijas vēsture ir dažādo sabiedrības vērtību apzināšanās un to apliecinājošo artefaktu saglabāšanas vēsture. Kā norādījusi viena no mūsdienu kultūras vērtību teorētiķēm un *English Heritage* Velsas nodaļas vadītāja Keita Klarka (*Clark*) kultūras mantojuma aizsardzību popularizējošā darbā “*Informed Conservation. Understanding historic buildings and their landscapes for conservation*” [Informēta konservācija. Vēsturisku ēku un to ainavu izpratne konservācijai]²²⁰ vērtība var būt personiska, vietēja, reģionāla, nacionāla, starptautiska; tā var būt akadēmiska, ekonomiska vai sabiedriska. Vērtības var nosacīti iedalīt akadēmiskās jeb zinātniskās, un lietošanas vērtībās, kā, piemēram, veidos kā tās novērtē sabiedrība. Iespējams vērtēt arī ieguldījumu, ko vēsturiskā vieta sniedz sabiedrībai, tai skaitā ekonomisko atdevi.

2.3.1. VĒRTĪBAS KONSERVĀCIJAS VĒSTURĒ

Kā viens no pirmajiem vēsturisko vietu vērtības īpaši izdalījis angļu pētnieks un mākslas kritiķis Džons Raskins (*Ruskin*, 1819–1900). Grāmatā “*The Seven Lamps of Architecture*” [Septiņi arhitektūras gaismekļi] sadaļā “Atmiņas gaismeklis” viņš 1842. gadā izdalījis divas vērtības – vēsturisko un emocionālo²²¹. Attiecībā uz drupām Dž. Raskins lietojis jēdzienu “gleznieciskā vērtība” un “universālā sabrukšana”, ko dēvē par “parazītisko cildenumu”²²². Uzskatot, ka Raskins ir pārāk konservatīvs, arhitekts Georgs Gilberts Skots (*Scott*, 1811–1878) 1862. gadā Karaliskā Britu arhitektu institūta sēdē nolasīja referātu, kurā iedalīja arhitektūras objektus četrās grupās: senatnes pieminekļi jeb 'antikvitātes', reliģisku vai laicīgu ēku drupas, izmantojamās ēkas un visbeidzot vēsturiskus fragmentus jeb citātus laikmetīgās ēkās. Pie pirmajām viņš pieskaitījis tādas aizvēstures objektus kā Stounhendža. Kaislības un viedokļu dažādība vēsturisku vietu definīciju, vērtību noteikšanas sakarā Anglijā nenorima līdz pat 20. gs. vidum, apliecinot britu personisko ieinteresētību vēsturisko objektu saglabāšanā.

Austriešu mākslas vēsturnieks un filozofs Aloizs Rīgls (*Riegl*, 1858–1905) savā apcerējumā “*The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin*” [Sava laika pieminekļa kults: tā raksturojums un izcelsme]²²³ izdalījis divas vērtību grupas – atmiņas un laikmetīgās vērtības. Pirmā grupa ietver vecuma vērtību, vēsturisko vērtību un apzinātas piemiņas vērtību, savukārt otrā – lietošanas, un divu veidu mākslas vērtību – jaunuma un relatīvo mākslas vērtību. Vecuma vērtība atšķirībā no vēsturiskās vērtības ir aptverošāka un piemīt arī drupām un fragmentiem, kuriem var nebūt vēsturiska vērtība. Vecuma vērtība atspoguļo objektā uzkrāto laiku. Drupu gadījumā šī

220 *Clark Kate*. *Informed Conservation. Understanding historic Buildings and their Landscapes for Conservation*. – English Heritage, 2001.

221 *Ruskin John*. *The Seven Lamps of Architecture*. – London, 1849.

222 *Jokilehto Jukka*. *A History of Architectural Conservation*. D.Phil Thesis. – The University of York, England, 1986., P. 310.

223 *Riegl Aloiz*. *The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin*. – Vienna, 1903.

vērtība ir attiecināma uz degradācijas procesa novērtēšanu. Kā pretstatu vecuma vērtībai Rīgls izvirzījis 'jaunuma vērtību' (*der Neuheitswert*), kas nosaka nepieciešamību pēc rekonstrukcijas un jaunievedumiem.

Pilsdrupu vērtību noteikšanā nozīmīgas bijušas nīderlandiešu inženiera Luja Klokē (*Cloquet*, 1849–1920) idejas, kas ietvertas 1904. gadā Madridē notikušā Sestā starptautiskā arhitektu kongresa rekomendācijās²²⁴. Viņš piedāvāja pieminekļus dalīt 'dzīvajos', pie kuriem pieskatīja baznīcas, kungu mājas un citas izmantojamas būves, un 'mirušajos' kā piramīdas, tempļi un drupas, kuriem galvenokārt ir dokumenta vērtība. 'Mirusiem' pieminekļiem jāveic tikai minimāli nepieciešamā aprūpe, neļaujot tiem sabrukt. To nozīmi veido vēsturiskā un tehniskā vērtība, kas pazustu, nozūdot pašam piemineklim. Ideju pēc dažiem gadiem referātā "Par seno būvju atjaunošanas stiliem" turpināja Dancigas profesors Karlo Vēbers (*Weber*), kurš uzstājās "Pieminekļu aizsardzības desmitdienās" Trīrē 1909. gadā²²⁵. Viņš objektus iedalīja 'tīrajās drupās' bez specifiskas mākslas vērtības, kuras nepieciešams tikai minimāli aizsargāt pret laika apstākļiem. Tām sekoja 'mirušās ēkas', kas ir apjuntas, bet netiek izmantotas; tās jāuztur, lai nekļūtu par drupām. Nākamās bija 'mirušās ēkas' ar lielu māksliniecisku un vēsturisku vērtību, bet bez jumtiem un logiem. Tās atstāt 'skaistai nāvei' neesot saprātīgi, tādēļ būtu jāapsver restaurācijas iespēja. Visbeidzot sekoja 'dzīvās ēkas', kuras joprojām tiek izmantotas, un kuru restaurācijai esot jābūt pilnīgai, par prioritāru uzskatot mākslinieciskās vērtības²²⁶. Pieminekļu dalīšana pēc to 'dzīvības pakāpes' tika pārtraukta 1964. gadā. Pieņemot Venēcijas hartu, tika uzskatīts, ka visi pieminekļi, arī tie, kas ir drupu stāvoklī, ir 'dzīvi' un spēj nodrošināt noteiktu komunikāciju. Hartas 15. punktā nodaļā par vēsturiskajām vietām noteikts: "*Jāveic pasākumi atsegto drupu saglabāšanai, tur atklāto arhitektūras daļu un priekšmetu konservācijai, uzsverot pieminekļa nozīmi un izrakumos atsegto detaļu svarīgumu*".

Jaunākos laikos vērtību skalu būtiski izvērsis ēku saglabāšanas praktiķis sers Bernards Fildens (*Feilden*, 1919–2008). Atjaunošanas rokasgrāmatā "*Conservation of Historic Buildings*" [Vēsturisko ēku saglabāšana] viņš piedāvājis vēsturisko ēku vērtēt, nosakot tās emocionālo, kultūras un lietošanas vērtību²²⁷. Pie emocionālām vērtībām Fildens pieskaitījis apbrīnu, identitāti, nepārtrauktību, kā arī garīgās un simboliskās vērtības. Kultūras vērtības ietver dokumentālo, vēsturisko, vecuma, retuma, estētisko un simbolisko, kā arī arhitektonisko, pilsētas ainavas un ekoloģisko, un tehnoloģisko un zinātnisko aspektu. Lietošanas vērtības, savukārt, ir funkcionālā, ekonomiskā, sociālā, izglītošanas un politiskā un etniskā.

Vērtību jautājumi analizēti ilgtspējīgas vides pārvaldīšanas konservācijas principu apkopojumā, ko izdevusi organizācija "*Historic England*". Izdalītas šādas četras vērtības:

224 Madrides konferences rekomendācijas (1904). [Tiešsaiste: 2019-09-15].

https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter01.html

225 Citēts pēc: *Jokilehto Jukka*. A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986, P. 310.

226 *Jokilehto Jukka*. A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986, P. 377.

227 *Fielden Bernard*. Conservation of Historic Buildings. – Routledge, 1982, P.6.

- 1) informatīvā (*evidential*) vērtība, kas atspoguļo vietas spēju sniegt liecības par cilvēka darbību,
- 2) vēsturiskā (*historical*) vērtība – senču, pagātnes notikumu un dzīves aspektu saikne caur vietu ar tagadni, kas var būt ilustratīva un asociatīva,
- 3) estētiskā (*aesthetic*) vērtība, vietas sniegtā sajūtu vai intelektuālā stimulācija,
- 4) sabiedriskā (*communal*) vērtība – ko vieta nozīmē ar to saistītajiem cilvēkiem vai kā tā parādās kolektīvajā pieredzē vai atmiņā.²²⁸

Visbeidzot, vienā no jaunākajiem kultūras pieminekļu saglabāšanas dokumentiem – 2013. gadā pieņemtās Burras hartas izpratnē estētiskās, vēsturiskās, zinātniskās, sociālās un garīgās vērtības veido kultūras nozīmi iepriekšējām, pašreizējām vai nākamajām paaudzēm. Katrai no šīm vērtībām tiek izšķirti materiālie un nemateriālie aspekti.

Kā redzams no pārskata, konservācijas paradigmas attīstības ceļā ir svārstījušās starp mākslinieciskām un vēsturiskām vērtībām, paplašinot un atkal sašaurinot kultūras mantojuma objektu nozīmības definējumu un vērtību uzskaitījumu. Somu arhitekts un konservācijas vēstures pētnieks Juka Jukilehto grāmatā “*A History of Architectural Conservation*” [Arhitektūras saglabāšanas vēsture]²²⁹ izdalījis vairākas pieejas. Vispirms tā ir bijusi 'romantiskā restaurācija', ko pārstāvēja tādi autori kā Karls Šinkels, Valters Skots, Prospērs Merimē un Ežēns Violē le Diks un kuri uzsvēra mākslinieciski-estētisko vērtību. Tā sauktās 'konservācijas kustības' pārstāvji Džons Raskins, Viljams Moriss un Kamillo Boito par galveno uzskatīja materiāla autentiskumu un pieminekļa – dokumenta vērtību. Pēc Otrā pasaules kara izveidojusies 'kritiskā restaurācija' balstījās vēsturiski kritiskā objekta izvērtējumā, nosakot tā estētiskās, vēsturiskās un lietošanas vērtības, kuras, savukārt, definējuši Aloizs Rīgls, Džulio Karlo Argans, Čezare Brandi un citi. Visbeidzot, mūsdienu pieeja saglabāšanai aprakstīta tādos starptautiski atzītos dokumentos kā Venēcijas hartā un ICCROM un ICOMOS dokumentos. Tā ir stingri konservatīva attieksme, izvērtējot visus objekta nozīmīgākos būvperiodus, kā arī ņemot vērā vēsturiskos un estētiskos aspektus. Arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts ne tikai pieminekļu saglabāšanai, bet arī to izmantošanai, skaidrošanai un interpretācijai.

Pilsdrupu kā vēsturisku vietu saglabāšana pamatā ir aksioloģiska. Tas ietver kādas vietas publiskas vērtības atzīšanu, neatkarīgi no tās īpašuma statusa vai pieminekļa formas. Vēsturiskas būves un ainavas vērtību nosaka visdažādākie kultūras aspekti – tā var būt arhitektūras kvalitāte, asociācijas ar vietējiem iedzīvotājiem un viņu atmiņām, ticējumiem vai nozīmīgiem notikumiem, vai arī drupas var izpelnīties ievērību to vecuma dēļ. Visos gadījumos būtiska nozīme ir objektu klātesamībai sabiedrības sociālajā atmiņā.

Aksioloģiskā aspektā drupās var izdalīt ētiskās un estētiskās vērtības. Ja pirmās ir saistītas ar

228 *Drury Paul, McPherson Anna*. Conservation Principles, Policies and Guidance. For the sustainable management of the historic environment. – Historic England, 2008.

229 *Jokilehto Jukka*. A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986.

uztveri un vēsturisko būvju saglabāšanas pienākumu, tad otro vērtību ietvarā tiek pētīti skaistuma un harmonijas koncepti. Praktiskai drupu saglabāšanai vienlīdz nozīmīgi bijuši abi vērtību grupu aspekti, atkarībā no tā, kurā vēsturiskā periodā kurš no tiem prevalējis sabiedrības uztverē.

2 . 3 . 2 . P I L S D R U P A S M Ū S D I E N U S A B I E D R Ī B A S V Ē R T Ē J U M Ā

Lai noskaidrotu pilsdrupu lomu mūsdienu sabiedrības apziņā, kā arī šīs savrupās valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu tipoloģiskās grupas vietu kultūrvidē, promocijas darba autors veica kultūrsocioloģisku aptauju (skat. anketu 3. pielikumā). Empīriskajā socioloģiskajā pētījumā izmantotas kvantitatīvās metodes, intervējot respondentus ar strukturētas, daļēji standartizētas anketas palīdzību. Līdzīga pieeja sekmīgi izmantota kultūrvēsturiskās ainavas nozīmes noskaidrošanai Kūku pagasta iedzīvotāju vidū²³⁰. Aptauja pilsdrupu nozīmes noskaidrošanai realizēta elektroniskas anketas formā, kas vieniem respondentiem izsūtīta kā digitāli aizpildāms Adobe Acrobat *.pdf dokuments, bet citiem iesniegta aizpildīšanai izdrukātā formātā. Anketā iekļautas brīvi aizpildāmas ailes, kā arī jautājumi ar jau gatavām atbildēm t.s. Likerta skalas veidā²³¹ – ierobežotas izvēles formā, ļaujot respondentam novērtēt atbildi ar atzīmi no 1 līdz 5. Ņemot vērā jau pirms aptaujas uzsākšanas apzināto zemo aktivitāti pat profesionāļu aprindās, anketas izsniegta ierobežotam, galvenokārt ar kultūru un konkrētiem kultūrvēsturiskajiem objektiem saistītam respondentu lokam.

Anketās uzdotie jautājumi iedalīti vairākās grupās. Pirmais to loks aptvēra drupu pašreizējo nozīmi – to vietu attiecībā pret citiem, apkārtnē esošiem kultūrvēsturiskiem objektiem, kā arī esošo ekonomisko un kultūras potenciālu. Otrā jautājumu grupa vedināja respondentus noteikt pilsdrupu ietekmi uz kultūras dzīvi un notikumiem un pārdomāt to semantisko nozīmi pilsētas vai novada identitātes veidošanā. Tālāk respondentiem tika lūgts sakārtot pēc nozīmes galvenās pilsdrupu vērtības – ainavisko, vēsturisko, izziņas, emocionālo, sabiedrisko norišu vietas, un vietzīmes, kā arī papildināt ar vēl kādu citu, iepriekš neminētu vērtību. Noskaidrota respondentu attieksme pret pilsdrupu – un arī plašākā nozīmē, kultūrvēsturisku objektu – iekļaušanu valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā un šādas iekļaušanas nozīmi objektu saglabāšanā. Tālāk lūgts nosaukt vismaz četras zināmās Latvijas pilsdrupas, ļaujot novērtēt objektu atpazīstamību. Saistībā ar vairāku nocietinājumu drupu attīstības projektiem, aptaujātajiem lūgts izteikt viedokli par teritorijas apzaļumošanas iespējamajiem risinājumiem. Noslēgumā respondentiem dota iespēja ieteikt virzienus pilsdrupu kultūrvēsturiskā potenciāla paaugstināšanai nākotnē.

Pavisam izsūtītas un izsniegta 165 anketas, kuras aizpildījuši 64 respondenti jeb 39% no adresātiem. Auditorija bija gan ar pilsdrupu pašreizējo, gan iespējamo turpmāko izmantošanu un lēmumu pieņemšanu saistītas respondentu grupas. Esošos apsaimniekotājus pārstāvēja Latvijas

²³⁰ Ozoliņa Liene, *Urtāns Juris, Vītola Ieva*. Arheoloģiskās vietas iedzīvotāju priekšstats. // Kultūras krustpunkti, 2. laidziens., 179.–192. lpp.

²³¹ Aptaujas anketu atbilžu skalas veids, ko pirmais publicējis amerikāņu psihologs Rensiss Likerts 1932. gadā.

Piļu un muižu asociācijas biedri, pašvaldību Tūrisma informācijas centru un punktu darbinieki, kā arī biedrības "ICOMOS Latvija" biedri. Potenciālos izmantotājus nākotnē pārstāvēja Latvijas Mākslas akadēmijas doktoranti, kā arī Rīgas Celtniecības koledžas restaurācijas nodaļas studenti. Aptaujas rezultāti apkopoti elektroniskā tabulā *.xls formātā un veikta to statistiskā analīze (9.attēls). Pēc anketu atbildēm analizēts, kādu vietu pilsdrupas kā kultūrvēsturiska un ar likumu aizsargāts vēsturisks objekts ieņem ar tām tieši vai netieši saistītās auditorijas ikdienas dzīvē un kā tas reflektē viņu apziņā. Aprakstot anketēšanas rezultātus turpmākā tekstā, saņemtie skaitliskie rezultāti aiz atbilstošo pilsdrupu nosaukuma likti iekavās.

Lielākā aptaujāto un arī visaktīvāko respondentu grupa ir Latvijas Piļu un muižu asociācijas dalībnieki, kur no 71 izsūtītas anketas saņemtas 18 atbildes. Asociācijā pārstāvētas gan tikai trīs drupu stāvoklī esošas pils (Koknese, Cēsis un Aizpute) un vairumu dalībnieku tajā piedalās ar jaunāka laika kungu mājām, bet acīmredzot dalībnieku interese par vēsturiskām ēkām ir attiecināma arī uz pilsdrupām. Neaktīvi izrādījās tūrisma informācijas centru darbinieki – no 50 izsūtītajām anketām saņemtas tikai 6 atbildes, kaut arī vairums Latvijas pilsdrupu atrodas tieši pašvaldību pārziņā un apsaimniekošanā. Vairākas atbildes (7) sagatavoja Jelgavas Tūrisma informācijas centra darbinieki, kur atbilžu nodrošināšana tika lūgta personiski, sazinoties ar informācijas centra vadītāju. Nenoliedzami respondentu atsaucība varēja būt lielāka, tai pat laikā nelielā aktivitāte liecina par pilsdrupu marginālo lomu sabiedrības apziņā.

Respondentu uzrādītās dzīves un darba vietas apliecina, ka pārstāvēta praktiski visa Latvijas teritorija. Lielākā daļa (25) aptaujāto ir no Rīgas; uz kopējā fona aktīvāki bijuši arī Jelgavas iedzīvotāji, sniedzot 6 atbildes.

Anketu analīze ļauj secināt, ka atsevišķu pilsdrupu publicitāte pārsniedz pārējos nocietinājumus (10.attēls). Vispopulārākās izrādījušās Cēsu pilsdrupas, kas anketā atzīmētas 40 reizes. Tām seko Koknese (36), Bauska (29), Sigulda (25), Dobeles (20), Rauna (19) un Ludza (18). Turaidas pils komplekss (10) anketās minēts četras reizes mazāk, kā Cēsis. Sarakstā toties iekļuvušas tādas relatīvi maz zināmas pilsdrupas, kā Krimulda (3) un Cesvaine (1). Kopumā no 54 Latvijas pilsdrupām nosauktas 37, kas ir diezgan augsts rādītājs. Tiesa gan, 13 no tām pieminētas tikai 1 reizi un nedaudz mazāks skaits divas reizes (8), kas kopā sastāda gandrīz pusi no kopējā objektu skaita. Turklāt jāņem vērā, ka aptaujāta ierobežota, ar drupu apsaimniekošanu tieši vai netieši saistīta sabiedrības daļa, kas nozīmē, ka plašākā kontekstā informācijas līmenis var izrādīties krietni vien zemāks.

Uz pirmo jautājumu grupu par pilsdrupu sasaisti ar pārējiem tuvumā esošiem kultūrvēsturiskiem objektiem liela daļa respondentu (50) atzīmē, ka pilsdrupas nepastāv atrauti no pārējiem objektiem, un jau ir izveidojusies sasaiste starp drūpošo nocietinājumu un kādu tuvākā apkaimē esošu apskates objektu. Saistībā ar Salaspils cietoksni pieminēta zviedru skansts, Bauskas pils iekļauta Bauskas Tūrisma informācijas centra maršrutā. Speciāla tūrisma karte izveidota Ogres apkārtnē un vedina apskatīt Ikšķiles pilsdrupas. Ludzas pilsdrupām blakus minēts amatnieku

centrs. Relatīvi neliels respondentu skaits (7) uzskata, ka šāda maršruta viņu izvēlētajām pilsdrupām vēl nav un norāda, ka to būtu nepieciešams veidot. Trikātas pašvaldībā atzīmēts, ka pilsdrupas tūrisma piedāvājumā pašlaik ir kā atsevišķs objekts, tam ir potenciāls kļūt par maršruta sastāvdaļu. Kopumā lielākā daļa no kultūras aprītē esošajām pilsdrupām reģiona tūrisma piedāvājumā tomēr iekļaujas.

Jautājumu grupā par pilsdrupu pašreizējo nozīmi kultūrvidē un to tūrisma un ekonomisko potenciālu kā jūtamam to atzīmējuši 42 aptaujātie; 14 uzskata, ka pilsdrupu apmeklētāju skaits ir pietiekams, bet viņi pārāk ilgi neuzkavējas. To, ka drupas apmeklē reti, konstatējuši 2 cilvēki. Vairāk kā puse aptaujāto (33) uzskata, ka drupas tiek aktīvi atspoguļotas sociālajos tīklos, tiesa gan, nenorādot kādā kontekstā. Pilsdrupas kā daļu no kultūras dzīves uzskatījuši 44 respondenti, norādot, ka tajās notiek koncerti un vizuālās mākslas pasākumi, piemēram izstādes (33). Vaicāti par drupām kā novada identitāti veidojošu faktoru par atpazīstamu vietzīmi tās uzskata 44 aptaujātie, apmēram puse no minētajiem drupās saskata arī simbolisku vērtību (19). Var secināt, ka reģioni, kuros atrodas pilsdrupas, izmanto to potenciālu vietas atpazīstamības veidošanā, vismaz daļēji asociējot konkrēto vidi ar tajā esošo viduslaiku nocietinājumu.

Visas Latvijas viduslaiku pilsdrupas atrodas valsts aizsargājamo objektu sarakstā kā arhitektūras, arheoloģijas vai pat abu veidu kultūras pieminekļi. Uz jautājumu, kā tas ietekmē objektu statusu, daļa aptaujāto (26) norādīja, ka atrašanās sarakstā ļauj saņemt finansējumu konservācijai. Citi (34) atzīmēja, ka esamība sarakstā ceļ objekta vērtību un prestižu, savukārt 3 respondenti uzskatīja, ka valsts aizsardzība pilsdrupu vērtību neietekmē. Rezultāti liecina, ka valsts veiktajai pilsdrupu uzskaitē sabiedrības uztverē ir pozitīva nozīme, sekmējot drupu kā kultūrvēsturisku pieminekļu saglabāšanu.

Nemot vērā, ka vēsturiski pie vairākām pilsdrupām bija izveidoti dārzi un parki, atsevišķu jautājumu grupa bija saistīta ar iespējamo teritoriju apzaļumošanu, lūdzot izteikt attieksmi pret vēsturiska dārza restaurāciju, mūsdienīgu labiekārtojumu, vai arī norādīt, ka apzaļumošana un speciāli stādījumi drupu teritorijā ir nevēlami un pietiek ar koptu zālienu. Daļa respondentu uzskata, ka būtu iekārtojams vēsturisks (24) vai laikmetīgs (7) dārzs, kamēr pārējiem (5) šķiet, ka dārzs pie pilsdrupām nav nepieciešams. Tai pat laikā vairāki aptaujātie ieteikuši pilsdrupas atdzīvināt tieši ar košumdārziem un apstādījumiem, izveidojot skaistas pastaigu un atpūtas vietas. Vairāki respondenti atbalstītu vēsturiska dārza iekārtošanu drupu vai bijušās priekšpils teritorijā un mūsdienīgu teritorijas labiekārtojuma risinājumu.

Atbilstoši kultūrsocioloģiskās aptaujas rezultātiem var secināt, ka pilsdrupu vērtības ir daudzslāņainas un tām piemīt gan materiāls, gan nemateriāls raksturs. No respondentu norādītajām atbildēm par pilsdrupās konstatējamo vērtību salīdzinošo nozīmi kā būtiskākā norādīta vēsturiskā vērtība. To papildina drupās vēl esošie autentiskie elementi vai telpiskās īpašības, kas savukārt, atspoguļojas ainavisko kvalitāšu novērtējumā. Abas šīs vērtības veido vietas garu (latīniski *Genius loci*) un nosaka pilsdrupu nozīmi sabiedrības mentalitātē. Zemāk novērtēta

pilsdrupu izziņas vērtība, apliecinot, ka pašreizējā pasnieguma formā nocietinājumu izglītojošā loma ir nebūtiska. Tāpat tikai nedaudzos gadījumos drupas saistās ar iespēju organizēt tajās mūsdienu visdažādāko formu kultūras pasākumus. Drupas netiek uztvertas kā simboli, un vismazākā ir to ietekme uz apmeklētāju emocijām. Tas apliecina, ka pilsdrupas mūsdienās tiek vērtētas kā abstrakti kultūrvēsturiski objekti, savukārt ar tām saistītie vēsturiskie notikumi vai atsevišķu personu likteņi neveido daļu no nācijas pašapziņas. Jāatzīmē, ka tieši vērtību apzināšanās motivē jebkuru saglabāšanas vai atjaunošanas pasākumu veikšanu un šai apziņai visa komplicētā un garā uzturēšanas procesa ietvaros ir kritiski svarīga loma.

2 . 3 . 3 . D R U P U E S O Š Ā S U N P O T E N C I Ā L Ā S V Ē R T Ī B A S

Aptaujas anketās norādītās vērtības – vēsturiskā un ainaviskā, kā arī ar nelielu atrāvumu sekojošās izziņas, mūsdienu norišu un simboliskās – iezīmē drupu vietu mūsdienu sabiedrības apziņā. Sākotnēji militāru vai vēlāk utilitāru funkciju nodrošināšanas vietā pilis mūsdienās var iekļauties vai jau iekļaujas vietējā un starptautiskā tūrisma infrastruktūrā. Ar tām saistīto vērtību apzināšanās, savukārt, nosaka virzienus to uzturēšanai un akcentēšanai, līdztekus sekmējot arī ar tām saistīto objektu saglabāšanu.

L a i k m e t a l i e c ī b a

Pilsdrupas kā vēsturisks artefakts ilustrē politiskās un militārās dzīves aspektus, kā arī vismaz teorētiski ar mūsdienām sasaista to izbūves laikā dzīvojušos cilvēkus un notikumus. Līdz ar to pilsdrupas ietver gan materiālo, gan nemateriālo kultūru. Tajās līdztekus telpiskai struktūrai iemiesojušies arī noteikti vēsturiski notikumi. Tie definējuši ne tikai objektu izvietojumu un pašu to izbūves faktu, bet arī apjomu, tālāku tā sagraušanu un pastāvēšanu drupu formā. Agrīnās pilis liecina par kristietības ienākšanu un varas pārņemšanu Baltijā 13. gadsimtā. Robežpilis, kā, piemēram, **Ludzā** un **Alūksnē** celtas robežu kontrolei un kalpojušas kā stratēģiski nozīmīgs atbalsta punkts Livonijas (1558–1583) un Ziemeļu kara (1700–1721) laikā. **Cēsu** un Rīgas pilis bijušas ordeņa varas rezidences, savukārt, bīskapijas centri atradušies Piltenē un Raunā. Citas pilis, kā, piemēram, **Āraišos** vai **Piebalgā**, kalpojušas kā saimnieciskie centri un provianta noliktavas. Tādējādi pilis ir uzskatāmi Livonijas vēstures liecinieki, kas atspoguļo ap 300 gadus ilgu Latvijas vēstures periodu. Eiropā vēsturiskie varas centri, piemēram, Roma, arī viduslaikos saglabāja savu simbolisko vērtību, kļūstot gan par svētceļinieku apmeklējuma vietu, gan ambiciozu iekarotāju mērķi²³². Latvijā ap pilīm kā vēsturiskajiem varas centriem veidojās pilsētas, iezīmējot to vietu gan ģeogrāfiski, gan ģeopolitiski.

Pils kā vēsturiska un ilgstoši apdzīvota vieta ir saistīta arī ar konkrētām vēsturiskām personībām un vēsturiskiem, mūsdienu politisko situāciju netieši ietekmējušiem notikumiem. Otro Rīgas pili būvējis Livonijas zemes mestrs Eberhards fon Monheims (*von Monheim*, 1275–1346).

232 *Jokilehto Jukka*. A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986, P. 25.

Pēc 1484. gada izpostīšanas 1515. gadā atjaunotā Rīgas pils, kā arī **Cēsu** pilis mūsdienās asociējas ar Vācu ordeņa Livonijas atzara mestra Valtera fon Plettenberga (*von Plettenberg*, 1450–1535) personību un darbību. **Kokneses** un **Raunas** pilis paplašināja un nostiprināja arhibīskaps Jaspers Linde (*Linde*, 1509–1524), izvēršot bīskapijas ietekmi un varenību. Par **Turaidas** un **Raunas** piļu saistību ar vēsturiskiem lēmumiem liecina no 1214. līdz 1599. gadam tajā parakstītie dokumenti, kas noteikuši un ietekmējuši saimnieciski politisko dzīvi Livonijā. Savukārt Rīgas pils kapitula zālē pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards I Ketlers (*Kettler*, 1517–1587) 1562. gada 5. martā atbrīvoja ordeņa bruņiniekus no dotā zvēresta un ordeņa mestra regālijas nodeva Lietuvas kunigaitim Nikolajam Radvilam, ar to oficiāli izbeidzot Livonijas pastāvēšanu.

Viduslaiku pilis arī drupu stāvoklī ir nozīmīgi attiecībā vēstures perioda liecinieki un kalpo Latvijas vēsturisko notikumu vizualizācijai un ģeogrāfiskai piesaistei, kā arī apliecina Latvijas teritorijas sasaisti ar Rietumeiropas kultūru un vēsturi.

A i n a v i s k ā s k v a l i t ā t e s

Vēsturiski aizsardzības apsvērumu dēļ pilis būvētas pēc iespējas grūti pieejamās vietās. Atkarībā no vietas ģeogrāfiskajām īpatnībām, tās varēja būt celtas pakalnā, pie dabīgām nogāzēm, ezeru vai upju krastos, kā arī uz salām. Mūsdienās, esot drupu stāvoklī, nocietinājumu fragmentu izteiksmīgais siluets aplūkojams ne tikai objekta tuvumā, bet arī no attālākiem skatu punktiem. Sava īpašā novietojuma un daudzviet arī ievērojamā apjoma dēļ piļu ansamblī atstāj iespaidu ar savu varenību. Tās kalpo kā orientieri – vietzīmes, kas ir labi saskatāmi no tālajiem skatu punktiem. **Turaidas** pils dominē Gaujas senlejas ainavā, **Cēsu** pils paceļas pār Pils parka nogāzi, kā arī no Pilsdārza un Pils laukuma; neskatoties uz 18. gs. sākuma postījumiem un apjomīgajiem Daugavas senlejas ainavas pārveidojumiem 20. gs. otrajā pusē, joprojām izteiksmīgs ir **Kokneses** pils siluets uz ūdens fona. Augstu pāri pilsētai paceļas **Rēzeknes** pilsdrupu iekšpils sienas fragments. Arī tās pilis, kas būvētas relatīvi līdzenās vietās, kā, piemēram, **Valtaiķos** vai **Piebalgā**, mūsdienās ar savu drupu stāvoklī esošo apjomu harmoniski papildina dabas ainavu.

Pilsdrupu torņi ir ne tikai izteiksmīgi vertikālie akcenti, bet arī nodrošina apkārtējās ainavas uztveri. Šāda iespēja ir **Cēsu** pilī, kur apmeklētājiem pieejami divi – Rietumu un bijušais priekšpils Austrumu jeb Lademahera tornis. Skatu platformas ierīkotas **Turaidas** pils bergfrīdā, **Bauskas** pils vārtu tornī vai **Dobeles** pils kapelas augšējā līmenī. Šajos objektos nodrošinātā iespēja vērot apkārtni no neparasta un augsta skatu punktu papildina pilsdrupu estētisko vērtību.

I z z i ņ a s a v o t s

Viduslaiku cietokšņu sienu, torņu priekšpiļu apkārtsienu un saimniecības būvju fragmenti līdz ar pārējiem militārās apbūves atribūtiem, kas saglabājušies līdz mūsdienām, tikai fragmentāri iezīmē kādreizējo nocietinājumu telpisko struktūru, no kuras daļa atrodas zem vēlākiem būvgružu slāņiem. Arheoloģiskajos izrakumos atsegti līdz tam zem zemes atradušies atsevišķu pils daļu fragmenti, kas skaidro virs zemes redzamo konstrukciju nozīmi. **Cēsu** pilī Austrumu un Dienvidu

korpusu sienu drupas papildina un uz iekšpils telpisko struktūru norāda konservētie kastelas iekšpagalma bruģējuma un Rietumu un Ziemeļu korpusa telpu atsegumi. Ilgstoši – no 1974. līdz 2008. gadam – notikušās arheoloģiskās izpētes gaitā iegūts liels skaits artefaktu, kuru padziļināta izpēte un analoģu meklējumi turpinās vēl mūsdienās. **Turaidas** pilī 1976.–2000. gadam notikušo izrakumu gaitā iegūtie materiāli un atziņas apkopoti vairākās grāmatās un publikācijās. Pamatojoties uz 2011.–2014. gados notikušo arheoloģisko izpēti, veikti apjomīgi rekonstrukcijas darbi **Bauskas** pilsdrupās. **Ropažu** pilī 2018. gada arheoloģiskā izpēte apliecināja senākas 13. gs. apdzīvotības pastāvēšanu, kā arī deva impulsu sagatavot pils apjoma teorētisku rekonstrukciju. Arhitektoniskā izpēte, apvienojoties ar arheoloģisko izrakumu datiem un konservācijas gaitā iegūtām atziņām ļāvusi ne tikai uzlabot konservācijas darbu kvalitāti, bet arī rezultējās labākā izpratnē par pils apjoma attīstību. **Ludzas** pilī iekšpils ārsienas un torņa iezīmētās robežas telpiski turpina 2017.–2018. gadu arheoloģiskajā izpētē atsegtie iekšpils pagalma un pieguļošo korpusu sienu fragmenti.

Saglabājušās pils virszemes un pazemes daļas būvpētniekiem ļauj turpināt nerakstītās viduslaiku vēstures izziņāšanu, arvien detalizētāk un niansētāk izprotot un skaidrojot dažādus senatnes notikumus. Mūsdienās pilsdrupu izpētē iesaistīts plašs speciālistu loks – līdzās jau minētajiem arhitektoniskās izpētes veicējiem un arheologiem to telpisko dokumentēšanu veic ģeomātikas inženieri, artefaktu padziļinātu analīzi nodrošina arheoloģijas palīgdisciplīnu speciālisti – dendrochronologi, paleontologi, numismāti, zooarheologi u.c. Speciālajās izpētēs tiek iesaistītas arvien jaunas dabaszinātņu un pat tiesu medicīnas metodes, piemēram, Cēsu pils ķieģeļu iespaidumu analīzei. Drupas kā vēstures liecība ir izpētes objekts, ne tikai skaidrojot konkrētās pils attīstību, bet sniedzot ieguldījumu vēstures zinātnes attīstībā.

V i e t a s a b i e d r i s k ā m n o r i s ē m

Par pils kā vietas raksturu un nozīmi var runāt ne tikai vēsturiskā kontekstā. Noteiktas asociācijas veidojas visos laikos, kad vieta tiek apdzīvota, un tādas veidojas arī cilvēkiem, kuri par tās saglabāšanu rūpējas mūsdienās. Vēsturisko interešu kopa izveidojusies pie **Cēsu** pils – tās dalībnieki aizraujas ar vēsturiskām rekonstrukcijām un eksperimentālo arheoloģiju, un ar savām iegūtajām zināšanām dalās ar pils apmeklētājiem²³³. Sarunās un intervijās atklājas, ka arheoloģiskajos izrakumos, piemēram, **Cēsīs** un **Āraišos**, studentu gados piedalījušies daudzi laikabiedri, kamēr citi darbojušies mūra konstrukciju restaurācijas un papildināšanas darbos. Par piedalīšanos **Ludzas** pilsdrupu arheoloģiskajā izpētē ar sajūsmu stāsta vietējās novada vidusskolas audzēkņi²³⁴. Arī **Alūksnes** pilsdrupu izrakumos, piemēram, 2015. gada vasaras sezonā iesaistījušies vietējie jaunieši, atsedzot līdz tam ar būvgružiem segto kastelas iekšpagalmu un ceļu

233 Vēsturiski aktīvs [Tiešsaiste: 2016-07-09]. <http://vesturiskiaktivs.lv>

234 *Latgales reģionālā televīzija*. Arheoloģiskajā izpētē Ludzas pilsdrupās jauni atradumi [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/arheologiska-izpete-ludzas-pilsdrupas-jauni-atradumi.a241801/>

uz pili²³⁵. Strādājot kopā ar speciālistiem, jaunā paaudze ne tikai praktiski iepazīst arheologu darbu, bet arī veido savas personiskās atmiņas nākotnē.

Cēsu pili pēdējos aktīvās izpētes gados 2006.–2011. gados kopā ar Latvijas vēstures institūta speciālistiem strādājuši studenti no Lielbritānijas un Zviedrijas²³⁶. Vēl izvērstāka starptautiska komanda līdztekus Latvijas Universitātes studentiem piedalījies Krusta karu ekoloģijas projekta ietvaros 2011. gada arheoloģiskajos izrakumos²³⁷. Praktiskās un teorētiskās pieredzes apmaiņa starp Latvijas un ārvalstu speciālistiem un studentiem pārsniedz lokālu pētījumu robežas un sekmē starptautisku kultūras sakaru veidošanos. Izpētes rezultātu izplatīšanai **Cēsu, Turaidas, Bauskas, Siguldas, Dobeles** u. c. pilis organizēti tematiski un izzinoši pasākumi: semināri, meistarklases un konferences. Tie nodrošinājuši un turpina nodrošināt viedokļu apmaiņu starp dažādām, ar piļu pētniecību saistītām profesijām kā vēsturniekiem, arheologiem un arhitektiem, kā arī arhitektūras pieminekļu saglabāšanas speciālistiem. Tāpat pasākumi piesaista plašu, ikdienā ar drupām nesaistītu interesentu loku, tādējādi piedaloties sabiedrības kolektīvās atmiņas veidošanā. Savs pienesums publikas iesaistē ir arī dažādiem izzinoši izklaidējošiem notikumiem, kā, piemēram, dažādās Latvijas pilīs notiekošās viduslaiku dienas vai Cēsu pils viduslaiku filmu skates.

Drupām kā publiski pieejamām un bieži vien nepietiekami apsargātām vietām ir arī savas ēnas puses – aizsardzībai pret tieša vandālisma videonovērošanas sistēma izbūvēta, piemēram, **Cēsu** pilsdrupās²³⁸. Drupas kā vietu savai darbībai nereti izraugās arī dažādi subkultūras pārstāvji. Cēsu pilsdrupās ap 2010. gadu Mestra telpu par kāda sava rituāla norises vietu bija izvēlējušies kāda vietēja sātānistu organizācija, kas uz gaišā vēsturiskā apmetuma bija atstājusi ar melnu krāsu uzkrāsotas zīmes. Rīcības destruktīvais raksturs liecina par noteiktas sabiedrības daļas nepietiekamu informētību par drupu, kā arī kultūras mantojuma vērtībām kopumā.

P i l s d r u p u s i m b o l i s m s

Šķietami visnetiešāk viduslaiku pilsdrupu eksponēšana saistīta ar pils kā simboliska tēla uztveri. Kādas ēkas vai būves drupas vispārīgā nozīmē tradicionāli asociējas ar destrukciju, pamestību, sabrukumu, karu, rezignāciju, krīzēm²³⁹. Piļu nocietinājumu apjomi, savukārt, viduslaikos simbolizēja vienu no svarīgākajām tā laika vērtībām – drošību. Tieši pēdējā – piļu un pilsētu nocietinājumu aizsardzības – pasargāšanas funkcija kā izteiksmīgs simbols saglabājusies līdz mūsdienām, neskatoties uz to, ka pašas būves nereti tikušas sagrautas un saglabājušas drupu stāvokli. Nocietinājuma tēls radis atspoguļojumu heraldikā, kur pils līdztekus baznīcām un pilsētu

235 *Muceniēks Druvis*. Arheoloģiskie izrakumi Alūksnes viduslaiku pili turpinās [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://news.lv/Aluksnes-novada-vestis/2015/08/31/arheologiskie-izrakumi-aluksnes-viduslaiku-pili-turpinas?related=yes>

236 Arheologi bagātina Cēsu vēsturi. // *edruva*, 2007. gada 19. septembris. [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <http://edruva.lv/arheologi-bagatina-cesu-vesturi/>

237 *LTV ziņu dienests*. Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pili [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/7028/arheologiskie-izrakumi-cesu-pili>

238 *Druva*. Aizsardzība pret pils demolēšanu // *Druva*, 20-09-2006 [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <http://edruva.lv/aizsardziba-pret-pils-demolesanu/>

239 *Schaal Hans Dieter*. Ruins. Reflexions about Violence, Chaos and Transience. – Stuttgart-London, 2011., P. 7.

vārtiem attēlotas kā torņi, kas paceļas pār apkārtējo apbūvi²⁴⁰. Viduslaiku pils fragmenti integrēti vairāku Latvijas pilsētu – **Cēsu, Ludzas, Aizputes, Daugavpils, Salaspils** ģerboņos. Neskatoties uz samērā līdzīgajiem prototipiem, katrā no tiem pils traktēta nedaudz atšķirīgi. Par simbolisko nozīmi liecina piļu nosacītais attēlojums – to veidolam nav saistības ar reālo attiecīgās vietas nocietinājumu sistēmas izskatu. Mūsdienās vairākas pils vai, precīzāk, to stilizēti atveidi kalpo par pilsētu vizītkartēm – tās savos ar pilsētas atpazīstamību saistītajos zīmos iekļāvusi Ventspils un **Cēsu** pašvaldība. Pilsdrupas iekļautas arī **Raunas** tūrisma simbolikā.

Pilsdrupas kā viduslaiku nocietinājumi bijuši arī politisko un ideoloģisko lēmumu objekti. Eiropā piļu atdzimšanai vai tieši otrādi, iznīcināšanai bijusi zīmīga loma nācijas pašapziņas veidošanā. Malborkas (Marienburgas) viduslaiku pils pēc Napoleona kariem 1816. gadā uzsāktā atjaunošana kļuva par Prūsijas vēstures simbolu un nacionālā lepnuma objektu. Latvijā, tieši pretēji, Pieminekļu valdes nolemtā **Rēzeknes un Grobiņas** 1940. gada pilsdrupu izslēgšana no pieminekļu saraksta, tādējādi faktiski atļaujot to nojaukšanu, iekļāvās ideoloģiskajā kontekstā un varas īstenotajā nacionālisma politikā²⁴¹. Pēc Otrā pasaules kara Kēnigsbergas (Kaļiņingradas) pils nojaukšana 1967. gadā un Padomju nama izbūve tās vietā, savukārt, simbolizēja padomju varas pārākumu. Ar līdzīgu zemtekstu un, ja ne gluži mērķi, tad vismaz demonstrējot valdošās varas attieksmi realizētas arī Padomju Latvijas laikā notikušās viduslaiku piļu destruktijas **Saldū** un **Burtniekos**. Tāpat ignoranci pret kultūras mantojumu simbolizē līdz ar citu kultūrvēsturisku vērtību iznīcināšanu applūdinātās drupas **Altenē, Mārtiņsalā, Lokstenē** un **Salaspilī**. Tai pat laikā atsevišķām pilsdrupām, piemēram, **Turaidā** un **Bauskā**, politiskā labvēlība sekmēja to attīstību un tās tika iekļautas valsts reprezentācijas objektu klāstā. Selektīva attieksme pret dažādām kultūras mantojuma grupām raksturīga visiem vēsturiskajiem politiskajiem režīmiem.

Pilsdrupas ir ne tikai materiāla liecība par kādreizējo nocietinājumu kā noteikta vēsturiskā perioda militāro tehnoloģiju, bet arī netieši norāda, ka vieta ir bijusi nozīmīgs pārvaldes centrs vai stratēģiski svarīgs ceļa vai valsts robežas aizsardzības objekts. Tās joprojām ir daudzu vēsturisko vietu apmeklētāju centrālais apskates objekts. Pilsdrupas līdztekus pilim ir atzīmētas gan pašvaldību publicētajās kartēs un ceļvežos un tiek popularizētas masu medijos. Informācija par tām parasti ir atrodamā arī atbilstošā reģiona, piemēram, **Cēsu, Bauskas, Turaidas** novada mājas lapās, norādot, ka pašvaldības apzinās tās kā reģionu simbolizējošu vietzīmi.

Līdztekus ierastajai kultūrvēsturiska objekta vecuma vērtībai, drupu nozīme sabiedrībā ir ievērojami plašāka. Tās vispirms kalpo kā sava laikmeta liecība, pārlicinoši ilustrējot sava laika plānošanas un būvpaņēmienus, ekonomikas vēsturi, kā arī dažādus vēsturiskus un politiskus notikumus. Apmeklētāji novērtē drupu ainaviskās kvalitātes. Tajās ietvertās liecības ir padziļinātas izpētes un izziņas avots. Bijušo nocietinājumu teritorijas kā nereti vienīgā pietiekami lielā un brīvā teritorija tiek izmantotas publiskiem pasākumiem. Drupu vietzīmes vērtība koncentrētā veidā

240 *Lancmanis Imants*. Heraldika. – Rīga: Neputns, 2007., 137.lpp.

241 *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 142.lpp.

parādās ar tām saistīto apdzīvoto vietu simbolos.

2 . 3 . 4 . P I L S D R U P U T Ē L S M Ū S D I E N Ā S

Līdzīgi kā katra ēka ietver sevī iespēju kļūt par drupām, arī drupas kā nepilnīgi saglabājušies objekti var tikt atjaunoti – nepieciešama tikai vēlme to darīt. Piemēram, kopš 1816. gada vairākos etapos veikto Malborkas pils restaurāciju pārtrauca Otrais pasaules karš, kura laikā pils tika daļēji sabombardēta un visbeidzot 1959. gadā tā izdega. Tomēr jau 1962. gadā uzsākta pils atjaunošana uz situāciju pirms militārā konflikta aizsākšanās, kaut arī potenciāli pastāvēja iespēja eksponēt sagrauto nocietinājumu kā pilsdrupas – drupu pieminekli. Objekta vēsturiskajam veidolam tika piešķirta lielāka vērtība, kā tā sagrautajām drupām.

Līdzīgi piemēri rodami arī Latvijā, kur, piemēram, pēc 1905. gada dedzināšanas atjaunota Straupes (arhitekts Vilhelms Bokslafs, 1906–1909) un Jaunpils (arhitekts Vilhelms Bokslafs, 1907) pilis²⁴². Bojātās ēkas tikai pielāgotas dzīvošanai un tās atguva savu lietošanas vērtību. Tāpat teorētiska pieļāvuma līmenī pēc 2013. gada jūnija ugunsgrēka pamest un nerekonstruēt varēja arī Rīgas pils priekšpili, ļaujot tai palikt bez jumta un rezignēti vērot drupšanas procesu. Tomēr visi minētie objekti tika atjaunoti – to bojāeja vai izdegšana tika uztverta kā traģisku vēsturisku notikumu un sakritības rezultāts, uzskatot, ka piemiņu drupu veidā par šādu kataklizmu saglabāt un uzsvērt nav nepieciešams. Izvēlei par labu ēku atjaunošanai jāatzīmē arī laika faktors – atjaunošana bija iespējama tūlīt pēc nelaimes un tās kā drupas vēl nebija paspējušas iesakņoties sabiedrības apziņā, kas varētu negatīvi ietekmēt bojāto objektu atdzimšanas norises.

Aizputes pilī var konstatēt pretēju procesu – viduslaiku pilī Pirmā pasaules kara laikā bija ierīkota gūstekņu nometne. 1924. gadā objektu pārņēma pagasts un tajā izvietoja nespējnieku patversmi. Pils bija apdzīvota līdz pat 1970. gadu beigām, kad iedzīvotāji to pameta pēc dienvidu sienas posma nobrukuma. Bijušā nocietinājuma pārvēršanos drupās sekmēja arī Austrumu korpusa jumta nodegšana 1983. gadā²⁴³. Kopumā ēkas pakāpeniska vērtību degradācija sabiedrības apziņā norisinājās gandrīz trīs paaudžu ilgā laika posmā, un vietējie iedzīvotāji bija pie to drupu veidola pakāpeniski pieraduši. Stāvokli būtiski neuzlaboja 1990. gados uzsāktā sienu nostiprināšana un jumta izbūve vārtu zonai. Tikai 2020. gadā, apzinoties ārsienu kritisko konstruktīvo stāvokli, pašvaldība uzsākusi ēkas konservāciju, plānojot virs tās izbūvēt aizsargājošu jumtu²⁴⁴, tiesa gan, pagaidām bez tālākiem objekta izmantošanas mērķiem.

Ziemeļu kara laikā nopostītās **Embūtes** pils Austrumu korpusa vietā 18. gs. izbūvēta un 19. gs. paplašināta muižas dzīvojamā ēka. 1920. gadā tajā izcēlās ugunsgrēks, pēc kura ēka vairs netika atjaunota. Pēc Otrā pasaules kara gan viduslaiku, gan jaunākā laika ēku drupas jau izmantotas kā akmeņlauztuves. Tādējādi līdzās nenoliedzamai kultūras vērtībai, drupas var

242 *Krastiņš Jānis*. Lielstraupes pils: Vilhelms Bokslafs un mūsdienu kultūras pieminekļu restaurācijas metodika. // Latvijas arhitektūra, Nr 4 (54)/04., 94.–96. lpp.

243 *Aizputes novadpētniecības muzejs*. Livonijas Ordeņa pils. [Tiešsaiste: 2020-11-23]. <https://www.aizputesmuzejs.lv/lv/liepajas-iela/livonijas-ordenpils>

244 *Aizputes TV*. Aizputē notiek Livonijas ordeņa pils mūru konservācija. [Tiešsaiste: 2021-02-21]. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizpute-notiek-livonijas-ordena-pils-muru-konservacija.a373839/>

apliecināt arī citu aspektu – laikabiedru indiferento vai pat negatīvo attieksmi pret noteiktām ēkām vai to saimniekiem, kas Embūtes ugunsgrēka gadījumā skaidro līdzekļu un motivācijas trūkumu bojāta objekta atjaunošanai.

Līdzās bezsaimnieciskumam un nolaidībai, ēku drupu stāvokļa pieņemšana un šāda stāvokļa uzturēšana var būt arī mērķtiecīga un simboliska. Viena no pirmajām ēkām Eiropā, kas apzināti pēc 1755. gada zemestrīces saglabāta drupu stāvoklī, ir Karmela klostera baznīca Lisabonā (*Igreja do Carmo*). Tiesa gan, tās tūlītēju neatjaunošanu pēc destrūkcijas noteica nevis teorētiski apsvērumi, bet gan finanšu trūkums. Par to liecina baznīcas iznomāšana saimnieciskām un militārām vajadzībām, kas turpinājās līdz pat reliģisko ordeņu sekularizācijai 1834. gadā. Arī drupu uzturēšana vairāk bija saistīta ar tuvumā esošo un vēl izmantojamo objektu lietošanas drošību, tomēr pakāpeniski pret debesīm slejošās arkas un sienu fragmenti ieguva estētiskas kvalitātes un tām atbilstošu ainavisku novērtējumu.

Sagrauta objekta saglabāšanai drupu stāvoklī apcerējuši vairāki arhitektūras teorētiķi. Džona Soana 19. gs. sākuma ideju par nepieciešamību būvēt ēkas, kuras kaut kad nākotnē varētu ‘*skaisti sadrupt*’, 20. gs. turpināja Trešā reihā arhitekts Alberts Špērs (*Speer*, 1905–1981). Pēc kādas pastaigas pa Nirnbergu viņa aplūkojis uzspridzināto dzelzsbetona tramvaja depo un iedomājies, ka šāda drupu kaudze neatbilstot Hitlera idejai būvēt “tiltu uz nākotni”. A.Špērs savās atmiņās raksta, ka piedāvājis vadonim “drupu vērtību likumu” (*Die Ruinwert*). Saskaņā ar to ēkas jāuztver ne tikai kā jaunbūves. Jāņem vērā arī to izskats pēc ilgāka laika, kad tās var pārvērsties drupās. Praksē tas nozīmējis pēc iespējas būvēt monolītas mūra būves un pēc iespējas neizmantot tēraudu un dzelzsbetonu²⁴⁵. Neskatoties uz centieniem tādējādi iemūžināt Trešā reihā būves, lielākā daļa no tām pēc Otrā pasaules kara beigām tika apzināti nojauktas, tādējādi dzēšot ar tām saistītās atmiņas sabiedrības apziņā.

Vairāku 20. gs. vidus militārajās darbībās cietušo Eiropas pilsētu sagrautās un pakāpeniski izzūdošas vēsturiskas būves, savukārt, ideoloģisku apsvērumu dēļ apzināti saglabātas drupu stāvoklī. Kaut arī vairums ēku atjaunotas to sākotnējā veidolā, tomēr atsevišķi izņēmumi uzturēti kā liecības par notikušajiem postījumiem. Kā pieminekļi un uzskates līdzekļi Otrā pasaules kara notikumiem saglabāta Ķeizara Vilhelma piemiņas baznīca (arhitekts Francs Švehtens (*Schwechten*), 1891–1906), kas tika sagrauta 1943. gadā. Konservācijai nepieciešamo līdzekļu trūkuma dēļ gandrīz piecpadsmit gadus baznīcas drupas stāvēja pilsētas centrā, apdraudot ap to kursējošo satiksmi. 1957. gadā notika arhitektūras konkurss, kurā uzvarēja arhitekts Egons Elermans (*Ellermann*, 1904–1907). Projektā bija paredzēta drupu nojaukšana un pilnīgi jaunas baznīcas būvniecība. Tomēr sabiedrības protesti piespieda arhitektu mainīt plānus, un atjaunotā baznīca ietvēra gan konservētās drupas, gan jaunizveidotu apjomu. Saglabātās drupas kļuva par pilsētas simbolu un kļuva populāras tūristu vidū. Projekta radikālā izmaiņa, sākumā plānojot drupu nojaukšanu un pēc tam to integrāciju jaunajā apjomā, savukārt, ļāvusi arhitektam Hansam

---

245 *Speer Albert*. *Erinnerungen*. – Frankfurt am Main, 1969, 2. A., S. 69.

Dīteram Šālam plašajā apcerējumā par drupām izteikt “neuzticību modernisma arhitektu radikālismam”. Tādējādi viņš atļāviens pavīpsnāt par funkcionālista E.Elermana uzskatu izmaiņu, kas notikusi sabiedrības viedokļa iespaidā²⁴⁶.

Otrā pasaules kara piemiņai saglabātas arī atsevišķas daļas no Sv. Mihaila katedrāles Koventri, Apvienotajā Karalistē. Dievnamu būvēts 14. gs. beigās / 15. gs. sākumā un sagrauts 1940. gada 14. novembra gaisa uzlidojumā. Arhitektūras ideju konkurss notika 1950. gadā un ap divsimt dalībnieku konkurencē tika izvēlēts skotu arhitekta Bazila Spensa (*Spence*, 1907–1976) projekts. Viņš uzsvēra nepieciešamību saglabāt drupas kā piemiņas dārzu un piedāvāja jauno baznīcu veidot kā piebūvi. Rezultātā konservētais tornis un ārsienas drupu formā eksponējas pilsētas ainavā un kā tāds veido pilsētas vizītkarti. Līdzīga pieeja, apvienojot drupas ar funkcionējošu ēkas daļu izmantota 2009. gadā Otrā pasaules kara laikā bojātajai un 1950. gados daļēji uzspridzinātajai Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcai. Drupu un kara notikumu sasaiste vērojama arī mākslinieka Valda Villeruša darbā “Pirmā pasaules kara pieskāriens”, asociējot sagrauvumus ar savām bērības atmiņām – vectēva no vācu nocietinājumiem savāktām apdrupušām betona plātnēm²⁴⁷. Visi aprakstītie piemēri pārstāv dažādus uztveres aspektus un liecina, ka drupas var kalpot kā simboliska un noteiktu stāstu vēstoša pagātnes liecība.

Jau kopš 19. gs. vidus pilsdrupas ir būtiska Latvijas kultūrvēsturiskās ainavas daļa un šādu lomu saglabā arī mūsdienās. Kā apliecina drupu atspoguļojums informatīvajā telpā, to vērtības pārsniedz katra atsevišķa indivīda vai apmeklētāja novērtējumu, un drupas faktiski ir viens no Latvijas simboliem. Aptaujas rezultātā konstatētā dominējošā pilsdrupu kā vēsturiska objekta vērtība var tikt izvēsta, apzinoties citas potenciālās iespējas. Tādas vērtības kā laikmeta liecība, ainaviskās kvalitātes, izziņas avots, vieta mūsdienīgām sabiedriskajām norisēm, to simboliskā loma ir pietiekami universālas kategorijas un tās veido arī daļu no nacionālās identitātes. Pilsdrupās esošais saturiskais papildījums ļauj dažādot to interpretāciju. Identificētās vērtību kategorijas, savukārt, pamato turpmākos pašu drupu un tajās esošo vērtību saglabāšanas pasākumus. Tai pat laikā līdzīgi kā ar 19. gs. ainavisko kvalitāšu pakāpeniskas pieņemšanas procesu, vērtību pieņemšanai ir nepieciešamas noteikts laiks. Drupu objektu saglabāšanai būtiska ir arī iesaistīto profesionāļu noteikto vērtību apzināšanās un nostabilizēšana sabiedrības apziņā. Lai sekmētu ar pilsdrupām saistītā informācijas lauka paplašināšanu, objektos jāveic padziļinātas, uz konstatētajām vērtībām orientētas starpdisciplināras izpētes.

Latvijā maz izmantots vizuālais resurss ir drupu ainaviskums un drūpošu objektu telpiskie dotumi. Relatīvi plašā 20. gs. otrajā pusē notikusī fotografēšana notikusi galvenokārt dokumentēšanas mērķu vadīta, un drupas kā objekts vizuālajā mākslā praktiski neparādās. Atliek cerēt, ka drupu īpatnā skaistuma piekritēji atradīsies arī starp mūsdienu Latvijas māksliniekiem.

---

246 *Schaal Hans Dieter. Ruins. Reflexions about Violence, Chaos and Transience.* – Stuttgart-London, 2011., P. 145.

247 *Nurža Baiba. Valda Villeruša asamblāžu pasaule. //Mākslas Vēsture un Teorija. 23/2019., 62.lpp.*

3. Vērtību identificēšana un saglabāšana

3.1. VIDUSLAIKU PILSDRUPU STRUKTŪRA UN ELEMENTI

Sabiedrības aptaujā un drupu iespēju analīzē konstatētais vērtību klāsts var kalpot par mērķi saglabāšanai un motivēt veikt konkrētas darbības objektu revitalizācijai. Tai pat laikā identificētās vērtības ir pietiekami vispārīgas, savukārt būvju praktiskajai saglabāšanai nepieciešami daudz pragmatiskāki uzdevumi. Izpratne par drupu arhitektūru ir viens no priekšnoteikumiem sekmīgai to uzturēšanai.

Vairumam valsts aizsardzībā esošo kultūrvēsturisko objektu saglabājusies to būvvesturi raksturojoša dokumentācija rakstītu vai vizuālu avotu formā. Tā ļauj izprast būvju veidošanās kontekstu, izbūves vai pārbūves vēsturi, funkcijas, kā arī veikt atsevišķu objektu savstarpējo salīdzināšanu tipoloģiskās grupas ietvaros. Gadījumos, kad avoti par konkrēto objektu nav saglabājušies, parasti iespējams atrast pietiekami tuvus analogus vismaz empīriski noteikt atsevišķu telpu vai apjomu sākotnējo funkciju. Par Latvijas pilīm un pilsdrupām pieejams tikai relatīvi neliela apjoma 16. un 17. gs. rakstiskais un grafiskais materiāls, kas turklāt tapis ilgi pēc to apdzīvotības uzsākšanas viduslaikos, tādēļ izpratne par to arhitektūru vairumā gadījumu iegūstami netieši. Viens no šādiem meklējumu virzieniem ir citās Eiropas valstīs saglabājušies vēstures avoti, kuros var rast paralēles ar Livonijas varas struktūrām saistīto organizāciju vēsturē. Pēc sakāves Saules kaujā 1236. gadā un inkorporācijas Vācu ordenī, uz bijušajiem Livonijas ordeņa brāļiem turpmāk attiecās Vācu ordeņa noteikumi, kas pieņemti 1244.–1249. gados²⁴⁸. Tas ir vecākais saglabājis dokuments, pēc kura var spriest ne tikai par militāra ordeņa iekšējo organizāciju un noteikumiem, bet arī par atsevišķu pils telpu funkcijām, ilustrējot vācu ordeņa saimnieciskās vajadzības. Netieši par ordeņa iekšējo kārtību liecina arī t.s. Ordeņa grāmatas (*Ordensbuch*) 1442. gada un 1606. gada atjauninājumi, kuri reaģēja uz pēcreformācijas situāciju un arī vairāk izvirzīja priekšplānā militāros uzdevumus²⁴⁹.

Līdzās pieticīgajiem vēstures avotiem, analogi meklēti arī Eiropas piļu plānojumos. Dažādas likumsakarības konstatētas arī pašu objektu un ar tiem saistīto artefaktu izpētē, kas padziļinājušas izpratni par viduslaiku nocietinājumu struktūru.

3.1.1. NOCIETINĀJUMU FUNKCIONĀLĀ UZBŪVE

Objekta arhitektoniski-telpiskie risinājumi atspoguļo sava laika pasūtītāja – ordeņa un bīskapa vai viņu vasaļu – programmu. Viduslaiku pils primāri veidota aizsardzībai un pasūtītāja īstenotas pārvaldes un saimniekošanas nodrošināšanai, kā arī varas un statusa parādīšanai. Sevišķi daudzfunkcionāla bijusi **Cēsu** pils – tā kalpojusi gan kā komturejas centrs, gan mestra apgabala galvenā pils, kapitulu, sapulču un apspriežu vieta, sūtņu uzņemšanas vieta, karaspēka pulcēšanās

248 Die Regeln des Deutschen Ordens. [Tiešsaiste: 2021-11-25].

<https://www.deutscher-orden.at/site/spiritualitaet/regel>

249 Noteikumi aprakstīti Vācu ordeņa mājaslapā: Die Regeln des Deutschen Ordens. [Tiešsaiste: 2021-11-25]. <https://www.deutscher-orden.at/site/spiritualitaet/regel>

vieta un apgādes bāze, un visbeidzot cietums²⁵⁰. **Tukuma** pilij, savukārt, administratīvā loma bijusi mazāka, toties tā noderējusi galvenokārt saimnieciskiem mērķiem kā labības noliktava. Papildus tam pils bijusi arī nocietināta viesnīca kā apmešanās vieta ceļiniekiem pie Livonijas-Prūsijas ceļa. Tai bijusi arī pasta stacijas funkcija, kur vēstneši apmainīja nogurušos zirgus pret atpūtinātiem, ieturēja maltīti un vajadzības gadījumā arī pārnakšņoja²⁵¹. Visi dažādie izmantošanas veidi līdztekus aizsardzības apsvērumiem noteica katras pils būvapjomu un arhitektonisko veidolu.

Pilīm nonākot drupu stāvoklī, to telpisko uzbūve pilnībā izmainījies. Objekts, kas sākotnēji sastāvēja no noslēgtām, savstarpēji savienotām telpām, pakāpeniski transformējies par pilnīgi vai daļēji atvērtu drupu vidi. Sabrūkot kāpnēm un galerijām, izveidojas jauns, pārsvarā zemes līmenī esošs komunikāciju tīkls gadu desmitu laikā iestaigātu taku veidā. Zuduši pārsegumi, logu un durvju ailu aizpildījumi, pilnībā izmainot fasāžu un iekštelpu arhitektūru. Drupšanas un mūra nogrūvumu rezultātā zemes līmenis pieaudzis līdz sākotnējam logu augstumam, līdz ar to sākotnējās 1. stāva logailas tiek izmantotas caurstaigāšanai, savukārt augšstāvi bieži vien nav pieejami kāpņu neesamības dēļ. Līdz ar funkcijas un apjoma maiņu, mainās arī objekta pieejamības, eksponēšanas un izmantošanas veids.

Piļu vēsturisko funkciju neklūdīgi ļauj identificēt vairāki būtiski to plānojuma elementi, kas veidojuši gan dzīvojamo un saimniecisko daļu, gan pils aizsargsistēmu. Galvenie un pamanāmākie ir priekšpils brīvums, tilts ar tilta galvu, pilsgrāvis, vārti ar sardzes telpu, korpusu ieskauts pagalms, viens vai vairāki torni u. c. Lai apgrūtinātu pieeju pilij izbūvēti **Turaidas** pilī izbūvēts Ziemeļu tornis, kas kopā ar aiz tā esošu cvingeru pildījis barbakana funkciju. Drupu gadījumā aizsargsistēmas daļas var būt zudušas vai arī daļēji vai pilnībā apslēptas zem būvgružu kārtas. Iespēja šos elementus identificēt un atpazīt dabā būtiski atvieglo pils struktūras uztveri. Tā ar tilta pār Pilsgrāvi atjaunošanu 2005. gadā un pagalma atsegšanu 2007. gadā uzsākta **Cēsu** viduslaiku pils revitalizācija, kas iezīmēja pāreju no ilgstoši veiktās arheoloģiskās izpētes ceļā praktizētās datu vākšanas uz pils eksponēšanas koncepcijas izstrādi un apmeklētāju maršruta izveidošanu. Līdzīgi ieejas atjaunošanas pasākumi šobrīd plānoti **Kokneses** pilī, kur pamatu stiprināšanas darbi uzsākti jau 1990. gados, bet eksponēšanas koncepcija izstrādāta tikai 2016. gadā. **Dobeles** pilij koka tiltu no pašreizējās autostāvvietas uz priekšpili plānoto labiekārtošanas darbu ietvaros 2008. gadā projektējis arhitekts Pēteris Blūms²⁵². Vēsturiskās pils ieejas atjaunošanas priekšlikumi izstrādāti arī **Rēzeknes, Ludzas, Durbes, Mākoņkalna, Viļakas** u. c. pilsdrupām. Plānojuma pamatelementu identificēšana atvieglos nocietinājumu telpiskās struktūras uztveri.

P r i e k š p i l i s

Viduslaiku pils izbūvēja, tās pastāvēja un tika pārbūvētas kā daļa no plašāka apbūves

250 Par Pils kā pārvaldes centra funkcijām skat. *Dzenis Agris*. Cēsu pils vācu ordeņa Livonijas atzara valdīšanas laikā. // Cēsu pils raksti II. Sast. Gundars Kalniņš. – Cēsis, 2018., 9.–25. lpp.

251 *Dzenis Agris*. Livonijas ordeņa pils Tukumā. // Tukuma novada kultūrvēsture. VI grāmata. –Tukums: Tukuma muzejs, 2002.–2003., 9. lpp.

252 *Blūms Pēteris, Caunīte Ināra*. Dobeles pils drupu un teritorijas attīstības un saglabāšanas koncepcija. – Rīga, 2010. gads. – NKMPA, Dobeles pils lieta.

kompleksa. Izvērsta bijušās priekšpils daļa, tiesa gan, ar zudušu apbūvi, redzama **Dobelē**. Citas priekšpilis, piemēram, **Cēsīs**, pakāpeniski saplūdušas ar ap tām esošo apbūvi un nolasāmas tikai daļēji, tomēr to apjomu ļauj nojaust 17. gs. beigu plāni. Par vēl citu kādreizējo priekšpili esamību, piemēram, **Kuldīgā** liecina tikai apkārtnes reljefs; Mākoņkalnā ziemeļrietumu puses vairogsienas priekšā varētu būt bijis izvietots brīvums, kas ļāva netraucēti iespējamā uzbrukuma pusē kontrolēt tuvējo apkārtni. Galvenā un iekšējā priekšpilis reljefā nolasāmas **Kandavas** pilī. Divas – Ziemeļu un Dienvidu priekšpilis dabā konstatējamās **Alūksnē**. Aizsardzības sistēmu veidoja koncentriskas vairāku pakāpju aizsargsienas, apgrūtinot piekļuvi nocietinājuma vidusdaļā izvietotajam pils kodolam – iekšpili.

Nelūgtu viesu piekļūšanu iekšpili apgrūtinājis relatīvi šaurs un garš starp divām aizsargsienām izvietots pieejas ceļš – cvingers, kāds daļēji saglabājies **Turaidas** pilij un konstatēts **Rēzeknes** pilij. **Cēsu** pils Rietumu torni no dienvidu puses aizsargājusi mantelsiena, kuras augšdaļā vēl 20. gs. 2. puses fotogrāfijās redzamas uz koka konsolēm balstītas sargejas iesējuma vietas.

Pils aizsardzību uzlabojuši ap to dabīgi izveidojušies vai mākslīgi izbūvēti pilsgrāvji, kas joprojām daļēji apskatāmi, piemēram, **Cēsīs**, **Piltēnē** vai **Lielvārdē**. Ieejas aizsardzību pāri grāvim vai ūdenstilpnei nodrošināja viegli izjaukami vai paceļami tilti vai to posmi. Divi paceļamie tilti, katrs ar dzelzs ķēdēm un divi ar dzelzi apkaltiem veciem vārtiem un vārtu māju 1585. gadā aprakstīti **Piltēnes** pilsdrupās²⁵³. Cēsu pils 1590. gada revīzijas materiālos aprakstīta ieeja otrajā priekšpilī: “*braucot no Valmieras puses, pils vārtu priekšā atradās koka pāļu žogs, turpat pie tā – paceļamais tilts uz dzelzs stieņiem ar divām dzelzs ķēdēm, pie uzvelkamā tilta – vārtiņi*”²⁵⁴. Koka tilts ar paceļamu posmu iezīmēts **Alūksnes** pilsdrupu 1661. gada skatā. Tā pacelšanai abos sānos izbūvēti stabi ar svirām augšdaļā. Sviru brīvā gala vilkšana uz leju pēc akas vindas principa ļāvusi pacelt posmu, līdz ar to arī Pilssalu droši atdalot no krasta. Saskaņā ar 1590. gada **Kokneses** pils revīzijas protokolu, no priekšpils ejot iekšpils virzienā, tur atradies “*dziļi mūrēts pils grāvis, pār kuru iet koka tilts ar margām; vidū zem šī tilta ir divi mūra pīlāri.. Šī tilta galā pils vārtu ailas priekšā ir uzvelkamā tilta daļa ar aizliekamiem*”²⁵⁵. Izrakts pilsgrāvis ar paceļamo tiltu pār to konstatēts arheoloģiskajos izrakumos **Bauskas** pilī, pie tam konstatēts, ka tilts paceltā stāvoklī aizsedzis vārtus un to priekšā veidojusies bedre, ko, savukārt, tilts pārsedzis, kad bijis nolaists.. Diemžēl mūsdienās neviens no tiem dabā nav aplūkojams, nesniedzot vajadzīgo priekšstatu par viduslaiku piļu noslēgto raksturu un rūpīgi pārdomāto un kontrolēto pieejamību.

I e e j a p i l ī

Ieeju priekšpilī caur aizsargājuši vārti un vārtu torni. **Cēsu** pils otrajā priekšpilī tāds

253 Schmid Bernhard. Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland. // Zeitschrift fuer Bauwesen. – Berlin, 1921., H. 7–9., S. 228.

254 Dzenis Agris. Cēsu pils vēsture. 16.nodaļa. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <http://pilsvesture.cesis.lv/>

255 Kokneses pils 1590. gada revīzijas protokols. // Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011., 304. lpp.

1590. gada inventārijā aprakstīts kā koka tornītis, kas apmests ar māliem²⁵⁶. Apkārtsienā integrēti vārtu torņi saglabājušies **Siguldā**, **Ērgemē** un **Trikātā**. **Rīgas** pils priekšpils Ziemeļu vārtu tornis iebūvēts pašreizējā priekšpils daļā uz rietumiem no parādes kāpņu telpas. Vēl pārliciecināšāk pils ieeju varēja aizsargāt, to izvietojot starp diviem torņiem. Šāds risinājums ziemeļu ieejai no tilta puses ar vienu, spriežot pēc plāna, virsskatā pagarinātu un otru – kvadrātisku torni attēlots **Alūksnes** pils 17. gs. rasējumā un 1651. gada zīmējumā. Starp diviem pusapaļiem torņiem izvietota ieejas vārtu aila Iekšpili saglabājusies **Bauskas** pilsdrupās.

Ieejai iekšpils ēkā izbūvēti atšķirīga izmēra un izveidojuma vārti. Platākie no tiem Latvijā redzami **Smiltenes** pilī, kur ar lēzenu segmentveida arku pārsegtās ailas platums ir ap 4 metriem. Gandrīz tikpat – 3,7 metrus plata vārtu aila konstatēta **Āraišos**, kur saglabājusies arī vērtnu noslēgbaļķa ligzda. **Vecdolē** vārtu platums bijis ap 3 metri, **Altenē** 3,25 metri. **Cēsu** pils galveno vārtu platums ir mazāks – 2,55 metri; vārtu ailas dienvidu pusē abās malās daļēji saglabājusies akmens ligzda – “atslēga” vārtu noslēgbaļķa aizkabeī. Tātad vārtu platums bijis pielāgots nepieciešamajam transportam – Cēsu ordeņa pils iekšpils pagalmā nebija nepieciešamība iebraukt blakus diviem pajūgiem, kā, acīmredzot, tas bijis Smiltēnē.

Līdztekus galvenajiem vārtiem, piļu apkārtsienās bijuši izbūvēti arī t.s. ūdens vārti. Tādi nodrošinājuši, piemēram, **Siguldas** pilī ziemeļu pusē izeju uz Gauju, **Trikātas** pils apkārtsienas dienvidu malā nokļūšanu uz Abulu. **Doles** pilī ūdens vārti minēti 1624.–1624. gada revīzijā, savukārt **Alūksnes** pils Dienvidu priekšpils apkārtsienā nelieli vārtiņi ar izvelkamu noslēgbaļķi izejai uz ezeru saglabājušies līdz mūsdienām.

I e k š p i l s p l ā n o j u m s

Organizētajai, statūtiem un iekšējām regulām – klauzūrai pakļautajai ordeņa struktūrai pakāpeniski izveidojās arī atbilstošs pils apjomu kārtojuma arhitektoniskais risinājums. Prūsijā 13. gs. otrajā izveidojās īpašs piļu tips – ordeņa kastela (*castellum*), kur ap slēgtu iekšējo pagalmu izvietoti divi līdz četri korpusi²⁵⁷. Pēc šāda principa būvētas vairākas pilis tagadējā Polijas teritorijā – Lidzbark-Varminski (*Heilsberg*, 1241), Malborkā (*Marienburg Hochschloss*, uzsākta ap 1270–1280), Gņevā (*Mewe*, ap 1283) un Radzin-Čelminskā (*Rehden*, ap 1320–1340), kas atrodas tagadējā Polijas teritorijā un pārstāv regulāras – *castellum* jeb kastelas piļu tipu. 13.–14. gs. mijā šāds telpiskās organizācijas princips ieviesās arī Livonijā, ordenim būvējot pilis **Ventspilī** (1290), **Ādažos** (1299) un **Salaspilī** (1380)²⁵⁸. Ņemot vērā, ka visa šī teritorija bija pakļauta Vācu ordenim, pilīm ir ne tikai vizuāla līdzība, bet var pieņemt, ka bijusi arī līdzīga pieeja plānošanai un izbūves darbu organizācijai.

Noslēgts pils būvprojoms atbilda gan pēc mūku parauga slēgtā kopienā dzīvojošo ordeņa

256 Cēsu pils 16. gs. beigu revīziju protokoli. Tulkojis Jānis Tālvāldis Zemzaris. // Latvijas viduslaiku pils, VII. Pētījumi un avoti par Livonijas ordenpili. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011., 427. lpp.

257 *Milicers Klaus*. Vācu ordeņa vēsture. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2009., 108.lpp.

258 *Ose Ieva*. Ordeņpilis Latvijā. // Latvijas viduslaiku pils. III. Pētījumi par ordenpili Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 25.lpp.

brāļu, gan garīgās varas – bīskapa un domkapitula vajadzībām, tāpēc abu sava laika lielvaru līdzīgu funkciju piļu apjomu kārtojums ir līdzīgs. Iekšējo telpu iedalījums un funkciju atbilstoši Vācu ordeņa statūtiem, un plānojuma funkciju mēģināts noteikt **Cēsu** pilī²⁵⁹, kur galvenās telpas dažādos veidos izvietojusi vairāki autori. Jaunāko un plašāko pētījumu veicis vēsturnieks Agris Dzenis²⁶⁰, apkopojot gan pieejamos arhīva materiālus, gan iepriekš veiktās arhitektoniskās izpētes datus. Rīgas trešās ordeņa pils funkcionālo shēmu, savukārt, rekonstruējis arheologs Jānis Ciglis²⁶¹. Viņš 1681. gada plānu un 1590. gada revīzijas materiālus analizējis kontekstā ar paša vadītās arheoloģiskās izpētes rezultātiem, kas 1990. gados norisinājās Rīgas pils priekšpili un kastelas vārtu zonā.

Balstoties uz 16. gs. inventārijiem, telpu funkcijas mēģināts rekonstruēt arī citās viduslaiku pilīs. Bīskapa pilī **Piltēnē** tās identificējis Bernhards Šmids (*Schmid*, 1872–1947) 1921. gadā²⁶². Viņa publicētajā rekonstrukcijā kvadrātveida plāna iekšpili norādītas tādas telpas kā bīskapa guļamtelpa, spoguļu zāle, lielā zāle, baznīca u. c. Var pieņemt, ka arī pārvaldei domātajās bīskapa pilīs, piemēram, **Raunā**, galveno telpu dalījums bijis līdzīgs, tomēr par tām apraksti nav saglabājušies²⁶³. Līdzīgas analogijas starp ordeņa un bīskapa pilīm varētu attiecināt uz saimniekošanai vai provianta glabāšanai paredzētajām pilīm.

Saskaņā ar ordeņa statūtiem, iekšpils galvenās telpas bija **kapela** ar blakus esošu sakristeju, kas saglabājušās vairākās pilsdrupās **Raunā**, **Cēsīs**, **Siguldā**, kā arī vēl esošās ēkās Rīgas trešajā ordeņpili un Ventspili. Vietu sapulcēm nodrošināja **remteris** – sapulču jeb kapitula, arī svētku zāle. Tās fragmenti konstatēti **Piltēnes** un **Cēsu** pilsdrupās, arī Rīgas pilī. Ordeņa brāļiem vai mūkiem bija kopīga ēdamtelpa jeb **refektorijs** un kopīga guļamtelpa jeb **dormitorijs** ar mazgājamo zonu **lavatoriju**. Pilī varēja atrasties slimo ordeņa brāļu telpa **infirmārijs** – šāda būve zināma, piemēram, Rīgas pils priekšpils ziemeļrietumu korpusā. Tāpat tajā atradās pils galvenās amatpersonas – mestra, bīskapa, komtura vai fogta dzīvojamās telpas, no kurām pazīstamākā ir Mestra telpa **Cēsu** pilsdrupās, identificēta arī Rīgas pilī; bīskapa telpa uzrādīta **Piltēnes** pils plāna rekonstrukcijā. Soda izpildes funkciju nodrošināja torņa pagrabā izvietots **ciētums**, kāds piemēram, saglabājies **Cēsu** pils Dienvidu torņa pagrabā. Saimnieciskās vajadzības nodrošināja zemes un pagrabstāvā izvietotas pārtikas un reizēm arī bruņu un ieroču noliktavas, darbnīcas, virtuve, maizes ceptuve, alus brūzis, mantnīca u. c. – tās pēc aprakstiem un arheoloģiskās izpētes datiem konstatētas, piemēram, Cēsīs, Rīgā u. c. Ārpus ārsienas kā piebūves bija izvirzītas **atejas** – šāds risinājums redzamas **Dobeles** pilī. Ateju bloks varēja būt arī veidots

259 *Malvess Roberts*. Ordeņa Cēsu pils rekonstrukcijas problēmas. Vēsturiskās izpētes materiāli. Rīga, 1981. gads. // Cēsu un Vidzemes novada vēsture, III. Cēsis, 2005., 179.lpp.

260 *Dzenis Agris*. Cēsu pils vēsture. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <http://pilsvesture.cesis.lv/>

261 *Ciglis Jānis*. Rīgas pils 16. gs. telpu izvietojuma rekonstrukcijas mēģinājums. // Latvijas viduslaiku pilis. III. Pētījumi par ordeņpili Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 119.–163. lpp.

262 *Schmid Bernhard*. Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland. // Zeitschrift fuer Bauwesen. – Berlin, 1921., H. 7–9., S. 227.

263 Dormitorija izvietojumu izdevies precizēt Raunas pilī. *Dirveiks Ilmārs*. Raunas pils arhitektoniskā izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, SIA, 2017. – NKMPA, Raunas pils lieta.

kā atsevišķa, uz stabiem balstīta būve – danckers, kur labierīcības bija apvienotas ar aizsardzības funkciju. Šādas būves fragmenti konstatēti **Cēsu** pilī, kā arī attēloti Rīgas II un III ordeņpils Daugavas pusē 16. gs. attēlos. Vertikālo komunikāciju starp virszemes telpām nodrošināja iekšpagalmu aptveroša **galerija** ar kāpnēm, kas veidota pēc analogijas klostera krustejai. Par šādas galerijas esamību liecina siju ligzdas **Raunas** pils pagalmā. Tās balsti atrasti pagalmā **Cēsu** pilsdrupās, savukārt saglabājušies galerijas fragmenti iebūvēti Rīgas trešās ordeņpils kastelas pagalmā. Zem galerijas atradās ieejas zemesstāva telpās, kā arī kāpnes uz pagrabiem. **Skrundas** pilī vēl 18. gs. sākumā ap iekšpagalmu bijusi koka galerija uz mūra velvēm. Līdztekus galerijai iekštelpas varēja būt savienotas ar **taisnām kāpnēm** sienu biezumā, kā tas, redzams, piemēram **Raunā** un **Gaujienas** priekšpilī. **Vitņu kāpnes** varēja būt izvietotas pils apjoma stūros speciālos kāpņu tornīšos, kā tas ir Rīgas II un III ordeņpilī, vai arī pietiekami biezā starpsienā, kā tas redzams **Cēsu** pils Rietumu torņa austrumu sienā. Virs galvenajām telpām augšstāvā izveidots **ieroču stāvs**, kas kalpoja arī kā noliktava. Apkārtsienas posmiem, kam nebija piebūvēti korpusi, augšdaļā bija izveidota sardzes jeb **kaujas eja** jeb t.s. vērģangs, no kura fragmenti saglabājušies **Raunas, Valmieras** un **Ludzas** pilīs.

Pils galveno telpu lokalizācijai pievērsušies piļu pētnieki 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, un dažām pilīm ir publicētas šo vēsturisko telpu atrašanās versijas. **Cēsu** pilī, turpinot pētījumus, vairākkārtēji pārskatīta atsevišķu telpu iespējamā funkcija un tām piešķirti dažādi nosaukumi. Dienvidu korpusa 2. stāva zāle saukta gan par Bruņinieku jeb Kapitulzāli (Roberts Malvess), gan par Konventa zāli (Ilgonis Stukmanis). Austrumu korpusā esošās telpas sauktas gan par remteri jeb guļamtelpu (A. Tūlse), gan sakristeju (K. Lēvis of Menārs), gan guļamtelpu (R. Gūleke un R. Malvess). Mākslas zinātnieks Ojārs Spārītis uzskata, ka Kapitula zāle būtu meklējama vistuvāk kapelai, savukārt parādes refektorijam jābūt novietotam tuvāk virtuvei. Līdzīgi domā vēsturnieks Agris Dzenis, norādot, ka pirmatnējā plānojuma laikā kapitulzāle, visticamāk, atradusies Ziemeļu korpusā, un tikai tad pārceļta uz Dienvidu korpusu. Iespējams, ka veicot papildus arheoloģisko izpēti pēc atradumiem būtu iespējams konstatēt telpu funkcijas. Alternatīvi veicot paplašinātu atsevišķu piļu plānojumu savstarpējo salīdzināšanu un izstrādājot plānojuma diagrammas, varētu saprast plānojuma vai iekšējo funkcionālo saišu nianšes, ko nevar izsecināt tikai kādas atsevišķas pils izpētes gaitā. Šāda diagramma sagatavota Boltonas pilij Apvienotajā Karalistē²⁶⁴. Izmantojot divas telpisko sakarību pētījumu metodes – t.s. piekļuves un īpašību analīzes, Hāmenlinnas pils (*Hämeen linna*) telpisko struktūru pētījis somu pētnieks Terhi Mikkola (*Mikkola*). Viņš iedalījis telpas šādās funkcionālās grupās – izmitināšana, aizsardzība, noliktavas, priekštelpa, darba telpas un halle, kā arī šo funkciju apvienojums, piemēram, aizsardzības / darba telpas vai izmitināšanas / darba telpas. Par telpas funkciju netieši liecina tās aprīkojums – piemēram, uz to, ka telpa bijusi apdzīvota, norāda kamīna esamība, tomēr tāds var būt bijis izmantots arī sardzes telpā lielgabalu degļu aizdedzināšanai. Par guļamtelpas funkciju norāda neliela platība, viena ieeja, tuvums atejai;

264 Funkcionāla plānojuma diagramma, publicēta, piemēram, Boltonas pilij. Skat: *Hislop Malcolm*. How to Read Castles. – Bloomsbury Academic, 2012., P. 79.

pētnieks norādījis arī uz labu apgaismojumu²⁶⁵, kas gan ir apšaubāms faktors. Salīdzinoši Latvijas pils par guļamtelpas esamību atrodamas vēl tiešākas norādes – **Cēsu** pils Rietumu tornī saglabājusies un nepārprotami ir atpazīstama Mestra telpas guļamniša, kā arī līdzīgas funkcijas niša Cēsu priekšpils Rietumu torņa galvenajā stāvā.

Konkrētu funkciju lokalizāciju apgrūtina fakts, ka telpu iekārtojums pēc pārbūvēm ticis mainīts. Šādas funkcijas izmaiņas konstatētas, piemēram, **Raunas** pilī, kur 15. gs. kapela no sākotnējās vietas iekšpils dienvidu stūrī pārceļta uz Dienvidaustrumu korpusa ziemeļu galu. Pašsaprotami, ka šādas transformācijas kopā ar pieticīgajiem vēstures avotiem un lielajiem oriģinālo konstrukciju zudumiem vēl vairāk apgrūtina funkciju identifikāciju. Tomēr, neskatoties kopumā diezgan neskaidro viduslaiku piļu plānojumu, meklējumi funkciju skaidrošanas virzienā ļāvuši labāk izprast pilsdrupu telpisko struktūru un kāpināt to informatīvo kapacitāti.

T o r ņ i u n l i e l g a b a l u t o r ņ i

Vertikālajai aizsardzības sistēmai atrašanās augstāk pār ienaidnieku nodrošināja karadarbības gadījumā būtisku priekšrocību, tādēļ torņi ir viena no raksturīgākajām viduslaiku piļu pazīmēm. Tie kalpoja arī kā vertikāli telpiski akcenti, kā arī tajos bija izvietotas vertikālās komunikācijas – vītņu kāpnes. **Dobeles** pils iekšpili, kurai 2020. gadā pabeigti konservācijas darbi (arhitekts Pēteris Blūms), bijuši četri dekoratīvi torni, no kuriem viens saglabājies līdz mūsdienām. Četri, nedaudz lielāki plānā kvadrātiski torņi iekšpils apjoma stūros bijuši **Kuldīgas** pilij – tie redzami vēl 19. gs. sākuma zīmējumos, pēc kuriem tos 20. gs. 30. gados savā pils teorētiskajā rekonstrukcijā iekļāvis novadpētnieks Valfrīds Fromholds-Treijs (*Fromhold-Treu*, 1886–1964)²⁶⁶. Pazīstams ir **Turaidas** pils galvenais tornis – bergfrīds. Arhitektoniskā izpētes rezultāti liecina, ka līdzīgs brīvstāvošs tornis sākotnēji bijis izbūvēts arī šobrīd pastāvošai ēkai – Ventspils pilij.

Attīstoties kara tehnikai, atbilstoši tika pielāgoti arī aizsardzībai pret tiem domātie nocietinājumi. Būtiskākā ietekme uz piļu plānojumu un arhitektonisko risinājumu bija ugunsieroču attīstībai. Eiropā šaujampulvera izmantošana karadarbībā aizsākās jau 14. gs. beigās. Livoniju šī postošā kara tehnika sasniedza 15. gs. beigās – 16. gs. sākumā. Apzinoties esošās nocietinājumu sistēmas trūkumus, ap 20 pils relatīvi īsā laikā piemērotas ugunsieroču vajadzībām. Piļu ārējos stūros izbūvēti apaļi, plānā ārpus sienu plaknes izvīzīti lielgabalu torņi. Tādu, speciālām vajadzībām plānotu torņu izveidošana, piemēram, **Cēsu** pilī dokumentēta 16. gs. hronikā, kur teikts, ka mestrs Valters fon Pletenbergs licis “no pamatiem uzbūvēt un aprīkot 3 varenus, augstus torņus”²⁶⁷. Divi lielgabalu torņi izbūvēti pretējos kastelas stūros izbūvēti Rīgas pilī. Ugunsieroču

265 *Mikkola Terhi*. Spatial organization in the late Medieval castle of Häme, Finland. // *Castella Maris Baltici*, VI., P.123.

266 *Fromholds-Treijs, Valfrīds*. Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. // *Latvijas viduslaiku pils, V. Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm*. Sastādījusi Ieva Ose. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.

267 *Russow, Baltasar*. *Chronica der Prouintz Lyfflandt*. // *Scriptores Rerum Livonicarum*. Bd. 2. – Riga und Leipzig, 1853., S.33. Citēts pēc: *Dzenis Agris*. Avoti. Ordeņa mestra Voltera fon Pletenberga valdīšanas

izvietojam un flankējošas apšaudes nodrošināšanai piemēroti torņi daļēji saglabājušies **Rozbeķos, Mujānos, Alūksnē, Bērzaunē**, u. c.

Atsevišķas vēsturiskās ziņas liecina, ka torņi kā atpazīstami pils elementi tikuši personificēti – vairākiem bijuši piešķirti savi vārdi. Hermaņa Hēleveges hronikā 1483. gadā Rīgas pilij minēts Pipera tornis, ko gan pārlicinoši nav izdevies identificēt dabā. **Piltenes** pils Dienvidaustrumu tornis 16. gs. inventārijā nosaukts par Kauna torni. Savukārt, 1688. gadā inventārijā Lademahera jeb Lāžu taisītāja (vācu – *Lademacher*) torņa nosaukumu ieguvis **Cēsu** pils priekšpils vārtu būves tornis, domājams, pēc tā īpašnieka uzvārda²⁶⁸. **Raunas** pils ievērojami paplašināta arhibīskapa Jaspera Lindes (*Linde*, ?–1524) laikā un tādēļ tās ziemeļaustrumu stūra tornis nosaukts viņa vārdā par “Garō Kasparu”. 16. gs. avotos minēts, ka “visstingrākais cietums Cēsu pilī atradies tornī, kas saukts par par “Garō Hermani”²⁶⁹, ko pēc arhitektūras diezgan viennozīmīgi var identificēt kā Dienvidu torni. Pils galvenais tornis ar analogu nosaukumu 1360.–1370. gadā izbūvēts Tallinas pilī “Garais Hermanis” (*Pikk Hermann*). Līdzības saskatāmas ne tikai nosaukumā, bet arī arhitektūrā – neskatot uz laika distanci, agrīnā ugunsieroču periodā 15. gs. beigās tapušais **Cēsu** pils Dienvidu tornis līdzīgi Tallinas Garajam Hermanim vainagots ar akmens arkatūru, kas liecina par zināmu tradīciju ievērošanu ordeņa pils būvniecībā. Torņi vārdus ieguvuši arī vēlāk, 19. gs. laikā, kad, domājams, baltās javas dēļ varētu būt izveidojies **Mujānu** Baltā torņa nosaukums, kā arī vārdus ieguvuši, piemēram, Rīgas pils Svētā Gara un Svina torņi. Mūsdienās pilsdrupu torņus apzīmē galvenokārt pēc debespusēm, piemēram, **Alūksnes** priekšpils Dienvidu tornis vai **Aizkraukles** Ziemeļu tornis, lieku reizi uzsverot pilsdrupu bezpersoniskumu.

K o k a u n d z e l z s e l e m e n t i

Pilsdrupās samērā bieži saglabājušās konstrukcijās var fiksēt vai nu atzāģētus koka konstrukciju galus, vai ar to iebūvi saistītās negatīvās formas – iesējuma vietas mūrī jeb t.s. ligzdas, nospiedumus apmetumā u.tml. Viens no raksturīgākajiem elementiem ir **sastatņu ligzdas** – klāju balstošo gulšņu vai konsoļu iesējuma vietas, kas atbilst viduslaiku mūrēšanas tehnikai – sastatņu iekšējā mala tika balstīta uz topošā mūra, savukārt, ārējā vai nu bija konsolēta, vai arī balstīta uz statņiem. Šādas sastatņu ligzdas redzamas **Cēsu** Dienvidu tornim, vairākās zonās fiksētas uz Rīgas pils priekšpili vērstajam kastelas Ziemeļu korpusam. Sastatņu ligzdas iezīmējas arī **Ludzas** pils torņa fasādēs; tās kā viduslaikiem raksturīga mūrējuma pazīme rekonstruētas **Turaidas** pils pusapaļajam tornim. Sastatņu gali ligzdās konstatēti arī **Bauskas** pils ziemeļaustrumu torņa sienā, kur tie saglabājušies zem sgrafito apmetuma²⁷⁰. Iesējumu

---

laiks (1494–1535).

268 *Dzenis Agris*. 16.nodaļa Cēsu pils apbūves vēsture. [Tiešsaiste 2020-06-12].

<http://pilsvesture.cesis.lv/vesture/15-nodala-cesu-pils-apbuves-vesture/?hilite=%27lademaher%27#note-248-17>

269 *Dzenis Agris*. Cēsu pils vēsture. 7. nodaļa. Pils – svarīgāko ordeņa gūstekņu ieslodzījuma vieta (XV–XVI gs.). [Tiešsaiste 2020-06-12]. <http://pilsvesture.cesis.lv>

270 *Skane Taiga*. Dekoratīvais apmetums sgrafito Bauskas pils 16.gs. beigu fasāžu apdarē. // Latvijas viduslaiku pilis, III. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 110.lpp.

identifikācija un zināšanas par pārsegumu iebūves principiem ļauj iztēloties zudušo pils telpisko struktūru, spriest par tās arhitektonisko uzbūvi un pieņemt atbilstošus lēmumus konservācijas un restaurācijas darbu laikā.

Pilsdrupu izteiksmību nosaka ne tikai apjoms, bet arī tās apmeklētāju piedzīvotais, objektā gūtā iedvesma un atmiņas. Informatīvas un izglītojošas aktivitātes bērniem tiek nodrošinātas **Cēsu** pilsdrupās. Ne tikai bērniem bet arī pieaugušajiem apmeklētājiem neaizmirstama ir uzkāpšana Rietumu tornī pa tumšajām kāpnēm ar laternu. Vītņu kāpnes kā vertikālā komunikācija atjaunota arī Cēsu pils Dienvidu tornī. Labiekārtotu un visām sabiedrības grupām un interesentu vecumiem pieejamu pilsdrupu kompleksu apmeklējums ir būtiska tūrisma piedāvājuma daļa vairākās pašvaldībās.

Neskatoties uz to, ka pils vairs nekalpo sākotnējiem militārajiem mērķim, to vēsturisko funkciju izpratne sekmē sākotnējo telpisko struktūru atpazīšanu. To sekmē arī vēsturisko pārvietošanās virzienu, ceļu un ailu pielāgošana apmeklētāju plūsmas organizēšanai. Sākotnējās ieejas un pievadceļu atjaunošana sniedz gan telpisku, gan arī simbolisku pienesumu. Nokļūstot priekšpilī, parhamā vai iekšpils pagalmā, arī objektos ar zudušām virszemes konstrukcijām iespējams atpazīt sākotnēju korpusu vai apkārtsienu vietas, kas ļauj iztēloties mūsdienās zemes līmenī vai pat pazemē esoša objekta kādreizējās telpiskās dimensijas. Iekšējā vertikālā komunikācija pa vēsturiskajām kāpnēm vai arī mūsdienīgiem to ekvivalentiem sekmē objekta uztveri un nodrošina lielāku telpisku skaidrību un izpētes piedzīvojumu. Kāpšana pa šaurajām viduslaiku kāpnēm sniedz arī emocionālu baudījumu. Pils sākotnējās funkcionālās shēmas izpratne vai versijas par to, savukārt, pamato nocietinājumu apskates maršrutus mūsdienās.

3 . 1 . 2 . P I L S D R U P A S – A I N A V A S E L E M E N T S

A p j o m s u n s i l u e t s

Pilsdrupu apskate sākas ar to silueta uztveri un novērtējumu. Nedaudzie saglabājušies 17. gs. piļu attēli apliecina, ka būtisks nocietinājumu silueta elements ir bijuši **torņu jumti**. Tie kā vertikāli akcenti pacēlušies virs augstajām, bet ainavā horizontālajām pils apkārtsienām. Torņi vai tikai liecības par tiem mūsdienās saglabājušās nepilnai pusei pilsdrupu (21). Septiņām no tām torņi saglabājušies ievērojamā virszemes apjomā. Brīvstāvošs tornis kopā ar praktiski izzudušām apkārtsienām redzams **Mujānos** un **Rozbeķos**. Majestātiski pils siluetu iezīmē tornis **Turaidā**. **Limbažu** pilī konservēts vārtu tornis ar smailloka vārtu arkām. Plānā kvadrātiski torņi, kas integrēti nocietinājumu sistēmā, redzami **Ludzā**, **Raunā**, **Bauskā**, **Alūksnē** un **Siguldā**. Ievērojamu dimensiju plānā apaļi lielgabalu torņi redzami **Ērgemē** un **Cēsīs**, kā arī atjaunotais Dienvidu tornis **Alūksnē**. **Bauskā** saglabājušies divi plānā apaļi torņi vārtu aizsardzībai. Tornis, kas 18. gs. piemērotas citām funkcijām saglabājies **Nabē**, kur tajā jau 1702. gadā bijusi kapela un **Kandavā**, kur viduslaiku pils danckera tornis hercogistes laikā piemērots pulvera dzirnavām, un vēlāk dzīvošanai. Apaļo lielgabala torņu sienu fragmenti kā daļa no nocietinājumu sistēmas

saskatāmi **Piltēnē** un **Aizkrauklē**. Tikpat kā izzuduši un tikai zemes reljefa veidā redzami torņi **Viļakā, Ērgļos, Mālpilī, Ungurpilī**, kā arī **Raunā**. Nedaudz vairāk virszemes daļas saglabājušās **Bērzaunē**, kur torņa vietā redzama ar kaļķu javu sajauktu laukakmeņu kaudze. Kopsavilkums par Latvijas pilsdrupās aplūkojamiem torņiem apkopots tabulā (iekavās dots objektu skaits):

Viduslaiku pilsdrupu torņu saglabātība				
Tornis	Ievērojams virszemes apjoms (7)	Daļēji saglabājies apjoms, iebūvēts ēkās (7)	Torņa fragmenti (5)	Nolasāms zemes reljefā (4)
Pilsdrupas	Rozbeķi Cēsis Ludza Rauna Bauska Sigulda Turaida	Ērgeme Alūksne Aizkraukle Mujāni Limbaži Kandava Nabe	Bērzaune Piltene Trikāta Cēsis Zaube	Ērgļi Mālpils Ungurpils Viļaka

Līdztekus torņiem, pilsdrupu pamatapjomu veido bijušās pils nocietinājuma sienas, kuru saglabātība analizēta atsevišķā nodaļā. Ievērojamā virszemes apjomā pilsdrupas saglabājušās Vidzemē – **Cēsis, Siguldā, Turaidā, Alūksnē, Koknesē, Limbažos, Ērgemē** un Kurzemes pusē **Bauskā, Dobelē, Aizputē un Grobiņā**. Visos minētajos objektos tās ir izteiksmīgs ainavas elements un neatņemam lokālās identitātes sastāvdaļa.

P i l s d r u p u e k o s i s t ē m a

Jo mazāk pilsdrupās saglabājušās virszemes konstrukcijas un tās ir tālāk no apdzīvotām vietām un ceļiem, jo tās tiek mazāk apmeklētas un attiecīgi retāk koptas. Samazinoties virszemes esošo konstrukciju daudzumam, drupas pamazām pārvēršas par dabas elementu. Šādas pārvērtības var novērot, piemēram, **Rindā, Bērzaunē** vai **Piebalgas** pils ziemeļaustrumu stūrī, kur par kādreizējā apjoma atrašanās vietu liecina samērā nedaudzi apsūnojuši liela izmēra laukakmeņi.

Līdzienās vietās starp sienu drupām tiek izplauta zāle. Nelīdzienajās vietās, kā arī starp atsevišķiem akmeņiem, pašizsējas ceļā ieaug dažāda veida kokaugi, sākot ar nelieliem krūmiem un beidzot ar ievērojamiem vairāk kā 10 metrus augstiem kokiem. Raksturīgi, ka pamestu drupu teritorijās visvairāk kokaugu izaudzis tieši uz mūriem, kur saglabājusies kaļķu java. To saknes iestiepjas dziļi sienas mūrējumā un sekmē tā eroziju. Pašizsējas koki iesakņojas arī tiešā drupu tuvumā. Tie lielā daudzumā ieauguši **Rozbeķos, Augstrozē, Gaujienā, Rindā, Drogā**, daļēji arī **Valmierā, Trikātā** u. c. Papildus sakņu izraisītās sienu erozijas veicināšanai, koku lapotne it īpaši gada siltajā laikā aizsedz drupu siluetu un traucē tā uztveri.

Līdzīgi kā nekoptos muižu parkos, arī aizlaistajās pilsdrupās vienkāršotā formā savā ziņā īstenojas ekosistēmas pieeja un tiek veicināta bioloģiskā daudzveidība. Veicot saglabāšanas darbu plānošanu, šādos objektos iespējams saglabāt esošo augu klāstu un, pakāpeniski aizstājot

pašizsējas kokus un krūmus ar introducētiem augiem, izveidot plānotu un sakoptu ainavu. Esošā izveidojusies ekosistēma arī romantizē un vizuāli mīkstina skarbo drupu tēlu. Pret ziemeļiem vērstās un koku lapotņu noēnotās plaknes dabīgi apaug ar sūnām, ka tas redzams, piemēram, **Mākoņkalna** no laukakmeņiem būvētajai vairog sienai. Sūnas un ķērpji sekmīgi papildina arheoloģiski atsegtās pagrabstāva līmeņa mūra sienas **Cēsu** pils Rietumu korpusā. **Raunas** pilsdrupās starp laukakmeņiem vasaras sākumā aug meža zemenes. Saulainā laikā uz pilsdrupu akmeņiem nāk sildīties ķirzakas, dažādojot nocietinājumu drupu apskates pieredzi.

Tai pat laikā pilsdrupās iespējama arī pārdomāta jaunu stādījumu izveidošana, piemēram, rekonstruējot viduslaiku dārzus. Šāda pieeja vēl vairāk spēj atdzīvināt citādi samērā skarbo drupu ainavu, kā arī pilsdrupu apmeklēšanai piesaistīt papildus, ar viduslaiku vēsturi tieši nesaistītus interesentus. Vēsturiskā dārza rekonstrukcija īstenota **Cēsu** pils dārzā²⁷¹, ļaujot apmeklētājiem iepazīt un sekot līdzī viduslaiku dārzu veidošanas un kopšanas tradīcijām. Līdzīga iecere pastāv **Valmieras** pilsdrupās, kas veidojas paralēli plānotajam kultūrvides centra objektam. Ekosistēmas novērtēšana un uzturēšana sekmē arī paša drupu objekta saglabāšanu.

3 . 1 . 3 . P I L S D R U P U I N F O R M A T Ī V I E E L E M E N T I

Salīdzinot ar citiem vēsturiskajiem objektiem, pilsdrupu informācijas spēja izpaužas nedaudz atšķirīgi. Par to liecina ārvalstīs izdotie, tām veltītie populārzinātniskie un skaidrojošie izdevumi. Tajos ilustrāciju veidā apkopoti vairākos atsevišķos objektos sastopamie fragmenti. Kompilējot atsevišķus objektus, iespējams nodrošināt plašāku kontekstu un dziļāku izpratni, kā to spētu nodrošināt kāda atsevišķa pils. Latvijā par nepieciešamību veikt būvelementu salīdzinošo analīzi rakstījis vēsturnieks Agris Dzenis, runājot ar **Cēsu** pils torņiem. Viņš norādījis, ka, lai datētu to izbūves laiku, būtu rūpīgi un detalizēti jāsalīdzina Livonijas un Prūsijas piļu torņu mūrējums, velves, šaujamlūkas, durvju un logu aillas, dūmvadu u. c. daļas. Autors gan nav tuvāk paskaidrojis iespējamās izpētes virzienus, tikai norādījis, ka tas būtu jāveic kādam viduslaiku fortifikācijas arhitektūras lietpratējam, kura rīcībā šādiem datiem, acīmredzot, vajadzētu būt. Praksē izpēte tiek pārsvarā veikta un arī finansēta atsevišķa objekta ietvaros, savukārt plašāku analoģu meklējumiem būtu nepieciešami papildus pētījumi.

Viduslaiku pilsdrupu virszemes daļās uz vietas novērtējamās apjomus bagātina objektu izpētes laikā atrastās būvdetaļas. Arheoloģiski atsegtos organiskos materiālus parasti pārvieto uz krātuvēm un eksponē kontrolētā vidē – muzejā. Latvijas praksē šādas uzglabāšanas un eksponēšanas vieta ir Latvijas Vēstures muzeja krātuve un tajā gan atrastie artefakti izvietoti atrauti no objekta un atrašanas vietas. Izņēmums ir nedaudzās pilsdrupas, kurās izbūvēts muzejs. **Cēsīs** daļa atradumu izvietoti Jaunajā pilī, **Bauskā** un **Turaidā** – turpat izbūvētajās muzeja telpās. Līdzīga prakse – eksponēt pils vēsturi iebūvētā slēgtā telpā – īstenota arī **Dobelē**, un tā būtu jāsekmē arī citās Latvijas pilsdrupās. Neorganisko materiālu atradumus, savukārt, iespējams

---

271 *Lapiņš Artūrs*. Atmiņu veidošana. Cēsu pils dārza atjaunošanas iecere. // Latvijas arhitektūra., #4(120)/15.

eksponēti pašā objektā, līdzās sienu fragmentiem. Arheoloģisko atradumu eksponāti sekmīgi iekļaujas pilsdrupu interpretācijā – papildina pils stāstu jau izglītotam un zinošam apmeklētājam, vai arī ļauj to izveidot prasmīgam starpniekam – interpretatoram vai gidam.

Viens no pilsdrupās vislabāk uztveramajiem informatīvajiem elementiem ir materiāls, no kā būvētas to virszemes konstrukcijas. Siena kā norobežojoša un nesoša konstrukcija ir jebkuras ēkas, tostarp arī pils apjoma pamatelements. Tās uzbūvi noteikuši uz vietas pieejamie materiāli un darbaspēks, potenciālajam uzbrukumam iespējami izmantoto kara mašīnu draudi un aizsardzības stratēģiskie apsvērumi. Būtiska ietekme bijusi pils ģeogrāfiskajam izvietojumam – tādēļ atšķiras konstruktīvie risinājumi, piemēram, dažādās klimatiskās un seismiskās zonās. Sienas var būt būvētas no dabīgiem apstrādātiem vai neapstrādātiem akmeņiem, kas salasīti tuvējā apkārtnē vai iegūti karjerā, vai arī cilvēka roku veidotiem elementiem – būvkeramikas. Katrs no materiāliem nosaka atšķirīgu sienas raksturu, savukārt, zināšanas par pils konstruktīvo uzbūvi veido daļu no pilsdrupu informācijas lauka, sekmējot to integrāciju kultūrvidē. Tas liecina par tuvējā apkārtnē pieejamajiem materiāliem un cilvēciskajiem resursiem, sava laika darba organizāciju un konstruktīviem apsvērumiem. Sienas mūrējuma un pārveidojumu “lasīšana” ir sava veida detektīva darbs²⁷², kura gaitā uz rūpīgu novērojumu un loģisku spriedumu pamata iespējams izsecināt un grafiski rekonstruēt relatīvo tās izbūves secību, zudušu konstrukciju kā, piemēram, pārsegumu un starpsienas vietas. Pamatojoties uz vizuālu un analītisku apsekojumu, arhitekts Ilmārs Dirveiks, piemēram, prognozējis akmens masas lējuma iespējamo izmantojumu Cēsu pils mestra telpā un Svētku zālē, ko tālākā izpētes gaitā apliecināja arī ķīmiskās analīzes²⁷³. Savukārt, izprotot apjoma uzbūves loģiku, iespējama tā tālāka interpretācija un skaidrojoša satura izveidošana.

Konservācijas procesos konkrētās pils būvniecībā izmantotais materiāls nosaka drupu saglabāšanas un atjaunošanas metodiku, kā arī praktiskajos darbos nepieciešami iesaistāmo speciālistu loku. Materiāla identifikācija ir viens no nozīmīgākajiem pilsdrupu izpratnes sākuma posmiem. Drupās esošo konstrukciju un būvelementu atpazīšanai ir būtiska to izpratnei, kā arī paaugstina drūpošo objektu informēšanas spēju. Tādējādi tiek paaugstināts pilsdrupu kultūrvēsturiskais potenciāls, kas, savukārt, sekmē to integrāciju kultūrvidē.

D a b ī g o a k m e n s m a t e r i ā l u s i e n a s

Plaši pieejamo izejmateriālu un relatīvi vienkāršā ieguves un iestrādes procesa dēļ dabīgā akmens mūra sienas ir visplašāk izplatītais piļu būvniecībā izmantotais būvmateriāls. Atkarībā no objekta izvietojuma, dominē tuvākais pieejamais resurss – dolomīts vai no tā vizuāli praktiski neatšķiramais kaļķakmens, kā arī granīta laukakmeņi. Vairumā gadījumu nocietinājumu sienas veidotas čaulmūra tehnikā, un tikai vienā gadījumā – **Salaspilī** – konstatēts caurejošs, visa sienas biežumā pārsiets mūrējums²⁷⁴. Šāda paņēmiena izvēli iespējams skaidrot ne tikai ar centieniem ar

272 *Stean John*. Upstanding archaeology. – Council of British Archaeology, 1985., pp. 14.–17.

273 *Dirveiks Ilmārs*. Cēsu viduslaiku pilsdrupu konservācijas – restaurācijas pirmsprojekta izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2002. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

274 *Mugurēvičs Ēvalds*. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas

plānākām šuvēm uzlabot javas karbonizāciju, bet arī ar dolomītakmens ģeometrisko regularitāti, kas ļauj šādu pārsējumu izveidot. Pilns mūra pārsējums nenoliedzami uzlabo tā noturību, tomēr čaulmūra konstruktīvais veids atbilst mūra materiālu iebūves loģikai, ekonomiskiem apsvērumiem, un arī ļāvis arī paātrināt mūrēšanas procesu. Čaulmūra tehnikā veidotai sienai abas ārējās plaknes jeb čaula mūrēta no akmeņiem, kas kārtoti horizontālās, sienas garenvirzienā izvietotās rindās. Katras šādas kārtas augšmala pirms nākamās rindas izveidošanas izlīdzināta, izmantojot plakanus akmeņus, vēlāk arī būvkeramiku – ķieģeļus, grīdas flīzes vai plakanos dakstiņus. Mūra kodols starp abām ārējās čaulām aizpildīta ar treknu javu un akmeņu vai ķieģeļu un dakstiņu atlūzām, veidojot monolītu, ar javu sacementētu sienas konstrukciju. Atsevišķos gadījumos sienas iekšpusē kodola zonā garenvirzienā iebūvēti baļķi. Tādi konstatēti **Valmieras** pils Ziemeļrietumu korpusa apkārtsienai, Rīgas pils priekšpils apkārtsienai Daugavas pusē u. c. Šāds horizontāls armējums paaugstinājis sienas noturību pret frontālu triecienu, ļaujot vienmērīgāk sadalīt eventuāla uzbrukuma laikā sāniski pieliktu slodzi. Iebūvēti baļķi kalpoja arī kā armatūra vertikālās slodzes uzņemšanai un mazināja sienas nevienmērīgas sēšanās iespēju seklāku pamatu gadījumā. Iemūrēti baļķi paātrināja arī mūrēšanas procesu, nodrošinot ātrāku jaunizbūvētās sienas posma pašnoturību un ļaujot turpināt mūrēšanu. Kā liecina praktiskā pieredze **Limbažu** pilsdrupās²⁷⁵, laukakmens sienu vienā dienā ir grūti uzmūrēt augstāk par 2.. 3 rindām, jo atsevišķi akmeņi vēl nesacietējušā kaļķu javā sāk zem augšējo akmeņu svara izvirzīties no vertikālās plaknes, resp., “peldēt”. Tādējādi sienas mūrējuma tehnoloģisks risinājums nodrošināja vienlaikus arī paaugstinātu tās aizsardzības spēju.

Pilsdrupās sastopami visi Latvijā sastopamie dabīgā akmens materiāli. Upju tuvumā esošajiem nocietinājumiem plašu pielietojumu radis pelēkais **dolomīts**. No tā būvētas pirmās Latvijas teritorijā tapušās pilsis **Iksķilē** un **Mārtiņsalā**, Dolomīts plaši izmantots nocietinājumu izbūvē arī turpmāk. Daugavas baseinā tās ir pilsdrupas **Iksķilē**, **Salaspilī**, **Lielvārdē**, **Aizkrauklē**, **Koknesē**, **Sēlpilī**, **Lokstenē**, pie Gaujas **Cēsis**, **Sigulda**, pie Lielupes **Bauska** un pie Ventas **Kuldīga**.

Tālāk no upēm un dolomīta ieguves vietām izvietotajām pilīm izmantoti dabīgi granīta **laukakmeņi**. Pārsvārā izmantoti neapstrādāti, liela (60..80cm) izmēra akmeņi, kas izkārtoti horizontālās rindās un ķīlēti ar granīta šķembām, piemēram, **Cēsis**, **Smiltēnē**, **Valmierā**, **Mākoņkalnā**, **Dobelē**, **Kandavā**, **Ērgemē**, **Limbažos**, **Piebalgā**, **Rēzeknē** u. c.). Atsevišķos gadījumos ķīlējumam izmantota no būvgružiem atlasīta būvkeramika – **Mākoņkalnā** ķieģeļu, savukārt **Alūksnē** dakstiņu lauskas. Granīta laukakmeņu mūrējuma popularitāti noteikusi plašā materiāla pieejamība, augsta mūrētas sienas noturība, kā arī relatīvi vienkāršā loģistikas organizēšana – laukakmeņus varēja kļaut vai nodevu veidā savākt tuvākajā apkārtnē.

Savrupu sienu materiālu veido **gliemeždolomīts** – iesārts iezis ar augstu fosiliju saturu.

---

teritorijā. // Arheoloģija un etnogrāfija, XVI. – Rīga: Zinātne, 1994., 100.lpp.

²⁷⁵ Informāciju par mūrēšanas praksi Bauskas semināra laikā sniedza Limbažu muzeja galvenais speciālists Gundars Plešs.

Tas kā sienu mūrējuma materiāls izmantots, sākot ar 15. gs. beigām, kad, acīmredzot, izveidojušās akmeņlauztuves augšup pa Daugavu Salaspils apkārtņē. Šāds materiāls konstatēts 16. gs izbūvētajās Rīgas pils priekšpils sienās, un vēlāk izmantots arī, piemēram, Pēterbaznīcas fasāžu apdarē. Gliemeždolomīta izmantošanu, savukārt, noteikusi materiāla pieejamība, ērtais transports pa ūdensceļu, kā arī materiāla īpašības – tas ir porains un to viegli apstrādāt ar cērti.

Neliela izmēra laukakmens izmantots ne tikai sienu mūrēšanai, bet arī pagalmu un pievedceļu bruģēšanai – no 10..30cm izmēra neapstrādātiem granīta t.s. galvakmeņiem veidots viduslaiku bruģis atsegts **Valmierā, Ludzā, Cēsīs, Daugavpilī, Dundagā, Āraišos** u. c. Akmeņu izmantošana bruģēšanā nodrošināja ilgmūžīgu un arī viegli remontējamu ceļa segumu, kā arī ļāva izmantot pieejamos resursus – līdzīgi sienu materiālam, arī bruģim izmantojamie akmeņi tika nolasīti no apkārtējiem laukiem pēc to uzaršanas.

Pilsdrupās sastopamo dabīgo akmens materiāla izvēli un plašo izplatību noteikusi galvenokārt tā pieejamība – iegūšanas vieta tuvējā apkārtņē, vai arī iespējami ērts transports no tās līdz objektam. Kaļķu javā mūrētajām sienām raksturīgā augstā aizsardzības spēja bijusi vācu viduslaiku piļu priekšrocība jau kopš to izbūves pirmsākumiem, tādēļ no dabīgā akmens veidota lielākā daļa Latvijas pilsdrupu mūra konstrukciju.

A k m e n s b ū v d e t a ļ a s

Sienu noturībai konstruktīvi nozīmīgi elementi kā ailu malas un pārsedzes, kā arī būvju ārējo stūru sasējuma elementi no dabīgā akmens sastopami jau agrīnajām mūra būvēm 12. gs. beigās. Ar atsevišķiem izņēmumiem sienas plakņu mūrējumam izmantoti neregulāri akmeņi, savukārt ailu malām, ārējiem stūriem, zelmiņiem un citās no konstruktīvi svarīgās vietās izmantoti vairāk vai mazāk apstrādāti akmens rusti. Sienu ārējie stūri sasieti ar lielizmēra (~40..50x60..80 cm) iegarenas formas laukakmeņu kvadriem, kādi redzami **Āraišos** un **Smiltēnē**. Neregulāri iegarenas formas rusti ar plēsta akmens virsmu izmantoti, piemēram, **Piebalgā**. Jaukta materiāla mūrējums, kur sienu ārējie stūri sasieti ar apkalti dolomīta rustiem, savukārt pārējā sienas čaula veidota no laukakmens, sastopams **Raunā**.

Līdzīgi sienām, arī akmens būvdetaļu izgatavošanai visplašāk izmantots tuvējā apkārtņē pieejamais izejmateriāls. Daugavas baseinā dekoratīvs kolonas kapitēlis ar rozes fragmentiem saglabājies vienai no agrīnajām mūra būvēm – **Iksķiles** kapelai. Kaltas dolomītakmens kolonu bāzes atrastas izrakumos **Kokneses** un **Rīgas** pilīs. **Cēsīs** no dolomītakmens izgatavotas velvju konsoles Austrumu korpusa ziemeļu daļā un dienvidu sienā, kā arī arkatūras konsoles Dienvidu torņa augšdaļā un galerijas balsta konsoles Austrumu korpusa rietumu fasādē. Šādi šķērsgrīzumā ap 20..30cm plati un augsti dolomītakmens būvelementi ar sānskatā noapaļotu ārējo apakšējo malu balsta sākotnēji apmestu ķieģeļu arkatūru arī **Dobeles** pilī. **Cēsu** pils Rietumu korpusa ārējās nogāzes izpētē atrastas vairākas dolomītā kaltas logu aplodas, kas ļauj rekonstruēt sākotnējo logailu izmēru un dalījumu. Kalti dolomītakmens elementi izmantoti arī šaujamlūku apdarē – ar dažāda izmēra akmens blokiem noformēti daudzie atvērumi **Cēsu** pils Dienvidu torņa fasādē, ar

akmens plāksnēm aizsegta Ziemeļu torņa atslēgas formas šaujamlūkas un krustveida lūka priekšpils Rietumu tornī. Arheoloģiskajā izpētē atsegts kādas šaujamlūkas palodzes bloks ar raksturīgām trapeceveida malām, kas ļāvušas paplašināt konkrētās lūkas apšaudes lauku. Dolomīta virsma viegli padodas kalšanai, savukārt ieža struktūra ļauj samērā viegli izveidot paralēlskaldnim tuvu būvelementa ģeometriju.

Līdztekus blīvajiem materiāliem, izmantoti arī porainie dabīgie akmeņi. Latvijā šāds pieejams materiāls ir šūnakmens, kas joprojām atrodams Cēsu apkārtnē. No salīdzinoši viegli apstrādājamā akmens izgatavotas, piemēram, sākotnējā būvperioda konsoles **Cēsu** pils kapelai, kā arī uz to pašu laiku attiecināmie izrakumos atsegtie velvju ribu profilelementi un kolonu bāzes. Šūnakmenī izkalts Rietumu korpusā atsegtais šķērsgriezumā apaļas velves ribas fragments ar reljefu rozes cilni. Salīdzinoši lokālā materiāla izplatība ļauj to atpazīt pilsdrupās, kļūstot par datējošu elementu, piemēram, **Raunas** pilsdrupās, kur tas sākotnējā jeb I būvperiodā izmantots sienu ārējo stūru rustiem un ailu malu izbūvei.

No dolomīta gatavotas arī relatīvi smalkas un detalizētas skulptūras. Vecākie Baltijā viduslaiku cilņi saglabājušies Rīgas pilī virs Iekšpils ziemeļu vārtiem. Tās ir Valtera fon Pletenberga un Dievmātes skulptūras, kā arī zem tām izvietotās plaketes ar uzrakstiem. Kā liecina ķīmiskās analīzes, skulptūru un dekoru kalumiem izmantotais dolomīts ar lielu smilšu un mālvielu saturu nav bijis vietējas izcelsmes. No šāda materiāla gatavotas virs. Neskatoties uz plašo izplatību, vietējas izcelsmes materiāli tomēr nav bijuši piemēroti dekoratīvu, smalkāk detalizētu būvdetaļu izveidei.

Pilīs sastopami arī atsevišķi konstruktīvi-dekoratīvie elementi, kas izgatavoti mākslīgā akmens masas lējuma tehnikā. Šāds “kaļķu betona” piemērs Latvijā konstatēts Cēsu pils Mestra telpas zvaigžņu velvju konsolēm un slēgakmeņiem, kā arī Svētku zāles velvju konsolēm. Tomēr, spriežot pēc tā, ka materiāls sastopams arī Malborkas pilī²⁷⁶, nav izslēgta akmens masas tehnoloģijas izmantošana arī citās viduslaiku pilīs Latvijā. Par materiāla izplatību liecina 1408.–1409. gados Rostokas būvmeistara Johana Rumešotela (*Rumeschottel*, aktīvi darbojies 1406–1409) no analoga materiāla izgatavotie Sv. Pētera baznīcas kapelu vainaga velvju kapitēļi²⁷⁷.

Līdzīgi kā sienu mūrēšanai, arī akmens detaļu izgatavošanai izmantoti pēc iespējas lokāli materiāli. Kā izņēmums pieminams atsevišķos objektos sastopamais kaļķu betons. Apkalti akmens kvadri izmantoti visa veida ārējo stūru mūrēšanā, kā arī ailu pārsedzēm. Akurāts to mūrējums uzlaboja arī būves vizuālo izskatu – ne velti tieši kvadrus vai rustus savos zīmējumos dokumentēja jau pirmie piļu dokumentētāji jau 19. gs. 2. pusē.

B ū v k e r a m i k a

Akmens mūrīm atsevišķu elementu izmērs ir stipri mainīgs un daudz maz līdzenu mūrējumu iespējams nodrošināt tikai pa horizontālām rindām. Salīdzinājumā ar tiem, ķieģeļu izmēri ir daudz

²⁷⁶ Akmens masas izmantošanu arhitektoniskās izpētes laikā konstatējis arhitekts Ilmārs Dirveiks un ķīmiskajās analīzēs apstiprinājusi ķīmiķe-restauratore Linda Krāģe.

²⁷⁷ Zirnis Gunārs. Pētera baznīca. – Rīga: Zinātne, 1984., 49. lpp.

regulārāki, tādēļ jau no pašiem pirmsākumiem ķieģeļi mūrēti noteiktā sējumā. Kaut arī ķieģeļus savām būvēm izmantoja jau romieši, viduslaiku Eiropā ķieģeļu būvniecības metode ienāca no Lombardijas, kur no dedzinātiem māla ķieģeļiem būvētas agro viduslaiku baznīcas. Tālākā izplatības vēsture ir neskaidra, bet jau ap 1160. gadu vairāk kā 1000 km uz ziemeļiem pirmās ķieģeļu baznīcas parādījās Ziemeļvācijā, un tālāk, domājams, ar cisterciešu mūku palīdzību, izplatījās visā Eiropā. Tai pat laikā, piemēram, Apvienotajā karalistē ķieģeļu izmantošana nebija populāra līdz pat 15. gs. beigām²⁷⁸. Eiropā fenomens, kuru apzīmē ar terminu “*Backsteingotik*” jeb ķieģeļu gotika, izrādījās ekonomiski pietiekami efektīvs – māls kā izejmateriāls bija teju visur pieejams. Ātri tika apgūta arī darbu organizācija sākot ar materiāla iegūšanu līdz pat gatavai būvei. Ķieģeļu būvniecības metodes strauji izplatījās pa tirdzniecības ceļiem, tādēļ tā laika varas un tirdzniecības centros jaunas ķieģeļu baznīcas un klosterus celtas visā viduslaiku periodā.

Keramiskie būvelementi jeb keramiskie akmeņi Livonijā izmantoti jau 13. gs. Pirmās ķieģeļu būves, kur konstatēts ķieģeļu izmantojums, ir neliela mēroga civilās ēkas, kuras savām vajadzībām būvējuši vācu iecelotāji. Šāds agrīns pielietojums konstatēts jau pirms Rīgas pils Austrumu korpusa tā vietā pastāvējušajā apbūvē, tātad pirms 1234. gada. Plašākā apjomā ķieģeļi izmantoti aizsardzības būvju vajadzībām – 1204. gadā uzsākta un visu 13. gs. turpināta Rīgu aptverošas aizsargsienas celtniecība. Skaidrs, ka tik liela mēroga projektam bija nepieciešams liels ķieģeļu daudzums, kas noteikti sekmēja šī sienu konstruktīvā materiāla izplatību. Sarkanu māla ķieģeļu arhitektūra veidota divām viduslaiku sakrālajām būvēm – Doma (1211. gadā minēta jau esoša ķieģeļu ēka) un Sv. Jēkaba baznīcai (1226. gads). No tiem uzsākta arī vairāku nocietinājumu celtniecība – **Turaidā** (1214), kas ir lielākā ķieģeļu pils Latvijā, kā arī **Ventspilī** (ap 1290. gadu), **Piltēnē** (1309), **Augstrozē** (1350) un **Ludzā** (1376). Zīmīgi, ka visi minētie objekti atrodas tuvu māla atradnēm²⁷⁹. Tomēr, ņemot vērā, ka no 1185. līdz 1376. gadam pavisam uzceltas 90 pils, ķieģeļu būves veido tikai nelielu daļu no šajā laikā tapušām ēkām. Acīmredzot mūra būvniecību viduslaiku Livonijā vieglāk bija īstenot, izmantojot dabiskos laukakmeņus vai dolomītu. Organizēta māla iegūšana, sajaukšana ar smiltīm, ķieģeļu formēšana, žāvēšana, apdedzināšana un transports prasīja kvalificētāku darbaspēku un acīmredzot izrādījās ekonomiski neizdevīgāks process.

Ķieģeļu vienāda izmērs ļauj tos kārtot noteiktā rakstā jeb sējumā, tādējādi vairojot mūra stiprību, kā arī piešķirot noteiktu dekoratīvo izteiksmību. Kā norāda vācu pētnieks Oto Karls Heinrihs Kristofs Pipers (*Piper*, 1841–1921), jebkura ķieģeļu sējumu pamatā ir ideja nepieļaut vertikālo šuvju sakritību, tādējādi palielinot mūra stingrību²⁸⁰. Saskaņā ar viņa atziņu, Vācijā ķieģeļi gandrīz vienmēr bijuši divreiz garāki kā plati un šāda proporcija sastopama arī Livonijas pilsdrupās un citās viduslaiku būvēs. Viens no pirmajiem Latvijā atziņas par ķieģeļu sējumiem publicējis vēsturnieks Roberts Malvess²⁸¹. Viņš izdalījis vairākus galvenos ķieģeļu sējuma veidus

278 *Keevill Graham D.* Medieval palaces. An Archaeology. – Stroud: Tempus publishing, 2000., p. 68.

279 *Jansons Gunārs.* Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gs. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007., 131.lpp.

280 *Piper Otto.* Burgenkunde. – München, 1912., S. 137., 138.

281 *Malvess Roberts.* Acd intervija. // ACD, 1. laidziens – Rīga, 1978., 12. lpp.

viduslaikos, kā arī noteicis to izmantošanas periodus:

- vendu un gotu sējums, kas lietots no 13.–15. gs.,
- ķēdes sējums, sastopams, sākot ar 16. gs. 2. pusi,
- krusta sējums - sākot ar 18. gs.

Krusta sējuma izmantošanas periodu, pamatojoties uz tā konstatāciju 16. gs. celtajā Alsungas pils apaļajā tornī, labojis G. Erdmanis. Šāds laiks kā agrīnākais izmantošanas brīdis norādīts publikācijā par Kurzemes viduslaiku pilīm²⁸², kur autors apraksta četrus sējuma veidus (ar promocijas darba autora papildinājumiem):

- vendu sējums (angļu: *Monk bond*, vācu: *Mönchsverband*), kur katrā kārtā diviem laidieniem seko viens galenieks. Sastopams pašos agrīnākajos objektos, piemēram, Rīgas pili zem Austrumu piebūves atsegtajai ēkai, arī Ventspils pils tornī (ap 1390. gadu) un Turaidas pili. Atkarībā no galenieku izvietojuma pa kārtām, viduslaiku objektos izdevies izdalīt neregulāru, vertikālu un diagonālu vendu sējumu (Jēkaba baznīcas rietumu fasādē),
- gotu jeb poļu sējums (angļu: *Flemish bond*, vācu: *Wendische verband*) – katrā kārtā aiz viena laidņa seko galenieks. Var būt regulārs, galeniekam veidojot noteiktu rakstu, vai neregulārs, ja to vertikālais izvietojums nesakrīt. Vairākos objektos izmantots vienlaikus ar vendu sējumā pārsietām lielākām sienu plaknēm, piemēram, Jēkaba baznīcas apaļajam kāpņu tornītim un Turaidas pils bergfrīdam,
- ķēdes jeb bloka sējums, kas lietots vēlā gotikā 16. gs. 70. gados. Laidņu kārtas tajā mainās ar galenieku kārtām,
- krusta sējums, kur, līdzīgi ķēdes sējumam, laidņu kārtas mainās ar galenieku kārtām, un laidņu saduršuve viena virs otras izvietojas tikai pēc trim starpkārtām, kā rezultātā fasādē veidojas krusti. Agrīnākais izmantojums konstatēts Alsungas pils tornim (16. gs.).

Lielizmēra jeb t.s. klostera formāta ķieģeļi izmantoti sienu čaulmūra ārējām plaknēm jeb mūra čaulai **Turaidā, Ludzā, Grobiņā, Augstrozē** un citur. Tie izmantoti arī atsevišķu būvelementu izveidošanai – ailu apmalēs, velvju ribās un burās, piemēram, **Cēsu** pili 16. gs. pārbūvēs Dienvidu korpusā un Rietumu tornī. Vairākām pilīm apakšējā daļā čaula mūrēta no laukakmeņiem un ķieģeļi izmantoti tikai sienu augšdaļā – sarkanais šuvotais ķieģeļu mūrējums devis noteiktu dekoratīvu efektu. Šāds risinājums bijis izmantots **Raunas** pils kastelai un **Gaujienas** priekšpils apkārtsienai. Arī **Ludzas** un **Turaidas** pilis no laukakmeņiem mūrētu sienas apakšējo daļu ap 3 metru augstumā turpina sarkanu māla ķieģeļu mūrējums. Tātad ķieģeļi izmantoti konstruktīvi atbildīgās vietās – ailu apmalēs, velvju ribās un burās, kā arī arhitektonisku

²⁸² *Erdmanis Gunārs*. Kurzemes viduslaiku pilis. – Rīga: Zinātne, 1989. Ķieģeļu izmēri doti katra objekta atsaucē, sējumi aprakstīti grāmatas nodaļā “Speciālo terminu vārdnīca”.

akcentu veidošanai.

Kaut arī Latvijas teritorijā māls ir pieejams pietiekamā apjomā, plašāku būvkeramikas izmantošanu sienu mūrēšanā, acīmredzot, ierobežojusi ar ķieģeļu izgatavošanu saistītie ekonomiskie un organizatoriskie apsvērumi. Sienu plakņu mūrēšanai tie izmantoti tikai atsevišķās pilīs. Biežāk ķieģeļi izmantoti ailu pārsedžu un visa veida ārējo stūru veidošanai. Granīta laukakmeņu izmantošana sienu apakšējai daļai, kas vairāk pakļauta nokrišņu iedarbībai, sekmēja sienu ilgmūžību, savukārt ķieģeļu relatīvi mazā izmantošana apliecina keramikas būvelementu un izmantoto tehnoloģiju relatīvo ekskluzivitāti un dārdzību, kas ierobežojusi tā plašāku pielietojumu.

D e k o r a t ī v ā b ū v k e r a m i k a

Līdztekus robustajiem paralēlskaldņa formas ķieģeļiem, no māla gatavoti arī citi, smalkāki izstrādājumi. Ailu malās un velvju ribās iemūrēti profilķieģeļi, kas gatavoti, izmantojot speciālas formas. Nelielākam nepieciešamo ķieģeļu apjomam izmantota divu pakāpju izgatavošanas tehnoloģija, kas detalizētāk pētīta **Cēsu** pilsdrupās²⁸³. Vispirms taisnstūra formā sagatavoti parastie paralēlskaldņa formas ķieģeļi. Tad tie no formas izņemti un, mālam vēl mīkstumā esot, pēc abās pusēs ķieģelim nostiprināta koka šablona ar stiepli izgriezti nepieciešamie profili. Dekoratīvie māla elementi izvietoti konstrukciju malās un plakņu sadurvietās, tajās veidojot gaismēnu spēles.

Grīdu segumiem izmantotas dažādu izmēru māla flīzes, kas bijušas gan neglazētas, gan zaļi vai dzelteni glazētas. Atsevišķas glazētas māla flīzes saglabājušās uz vietas **Cēsu** pils Mestra telpā. Kā pieejams būvmateriāls neglazētas flīzes ieklātas Dienvidu torņa sardzes ejas grīdai, kur tās mijas ar šaurākās vietās iestrādātiem dolomītakmens ķīļiem un javas ielaidumiem. Lielākā daudzumā tās atrastas arheoloģiskajos izrakumos, piemēram, **Bauskas** un **Turaidas** pilīs. Tomēr vairumā gadījumu grīdas flīzes atpazīstamas kā vēlāku laiku iestarpinājumi, kur tās izmantotas sienu aizmūrējumiem līdzās ķieģeļiem un dabīgajiem akmeņiem.

Dekoratīvā būvkeramika ir būtisks viduslaiku ēku būvelements, tomēr tiešā veidā pilsdrupās aplūkojama salīdzinoši nelielā apjomā. Līdztekus parastajiem ķieģeļiem, profilķieģeļu izmēri un forma ļauj identificēt noteiktus pārbūves periodus, kā arī veikt hronotipoloģisko datēšanu. Tomēr sava trausluma dēļ atrašanas vietā šādi elementi parasti objektā nav eksponēti, bet papildina muzeju krātuves un ekspozīcijas.

M ā l a j u m t u s e g u m i

No māla gatavoti ne tikai sienu un apdares būvmateriāli, bet arī nedegoši un ilgmūžīgi jumtu segumi. Dažādas formas un apdares māla dakstiņi konstatēti un datēti arheoloģiskajos izrakumos **Bauskā**, **Turaidā**, **Cēsīs** u.c. Visuzskatāmāk jumta iesegumu attīstību izdevies izsekot arheoloģiskajos izrakumos Bauskas pilī, pētot Mēmeles pusē ārpus ziemeļu sienas esošo, ap 4 metrus biezo kultūrslāni. Tajā secīgi atsegti trīs māla dakstiņu formu paraugi. Dziļākajā slānī tie bijuši klostera dakstiņi – t.s. “mūks” un “mūķene”. Tiem sekojuši plakanie dakstiņi jeb t.s.

²⁸³ *Lapins Arturs*. Cesis Castle, Latvia: Historical Techniques in the Medieval Structural Ceramics Revealed. // Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Cambridge, 2017.

bebrastes (vācu: *Biberschwanz*). Vistuvāk mūsdienu horizontam atsegušies “S” veida jeb tā sauktie holandiešu dakstiņi²⁸⁴. Turpat atrasti arī jumta plakņu kores iesegšanai gatavoti speciāli kores dakstiņi liektas māla loksnes formā. Māla dakstiņi tradicionāli bijis visizplatītākais mūra nocietinājumu jumta segumu materiāls.

Kaut arī viduslaiku jumti nav saglabājušies, liecības par to iesegumiem konstatētas arheoloģiskajos izrakumos. Latvijas pilīs atrastie trīs veidu dakstiņi – klostera, plakanie un “S” veida ļauj veikt pašu dakstiņu un ar tiem saistīto atradumu hronotipoloģisko datēšanu. Izpratne par dakstiņu formas attīstību ļauj precīzāk iztēloties vēsturisko būvju jumtu izskatu, kā arī precīzāk rekonstruēt jumtus un to segumu, kā tas īstenots, piemēram, **Bauskas** un **Alūksnes** pils torņiem.

M ū r j a v a

Mūra piļu sienās atsevišķu mūra materiālu savienošanai izmantotas salīdzinoši treknas (1:0,4..1,3) javas²⁸⁵. Galvenais izejmateriāls saistvielas izgatavošanai bijis baltkaļķis un dolomīta jeb pelēkais kaļķis. No tiem otrs ir hidraulisks – pēc sacietēšanas vairs nešķīst ūdenī, kamēr baltkaļķi jeb t.s. gaisa kaļķi samirkstot atkal pārvēršas kaļķu javā. Abu kaļķu veidu izmantošana konstatēta laboratoriskajās analizēs **Cēsu** pilī – kalcija kaļķus varēja iegūt no tuvēji iegūstamā kaļķakmens ieža – šūnakmens, savukārt dolomīta kaļķu dedzināšanai apkārtne bija lielā apjomā pieejams dolomīts. Arī citās Latvijas pilīs izmantots kaļķis no tuvējām atradnēm, piemēram, Nīgrandes baltkaļķa pielietošana konstatēta Piltenē. Tomēr kopumā visplašāk Latvijas pilsdrupās sastopamas dolomītkaļķu javas – tās izmantotas visām Daugavas baseina pilīm, dolomīta javā mūrētas pilis Alūksnē, Dobelē, Durbē, Rīgā un citur.

Kaļķu dedzināšana līdztekus tehnoloģiskām zināšanām prasīja arī noteiktus organizatoriskus pasākumus: kokmateriālu sagatavošanu kurināšanai, izejmateriālu pievešanu, ceplu būvēšanu un dedzināšanu u. c. Kaļķu ceplī, tiesa gan, no laika, kad pils jau pamesta, atrasti arheoloģiskajās izpētēs **Altenē**, **Vecdolē**, **Salaspilī**, **Ikšķilē**, arī **Cēsu** pils dienvidu puses parhama daļā.

Kaļķu-grants java visplašāk izmantota kā mūra elementu savienotājs – mūrjava. No tās veidots arī redzamo plakņu nobeiguma kārtas – šuvojums, pārziedums vai apmetums. Atbilstoši būvelementu izmēram un tā ģeometriskai regularitātei tā noformējums atšķiras – ķieģeļu mūrī šuves ir gludas, fasādēs mēdz būt pa vertikali nedaudz ieslīpas, tādējādi uzlabojot ūdens noteci. Šuves virsmā mēdz būt ar ķelles sānu šķautni iegrieztas līnijas, veidojot rustiem līdzīgu zīmējumu un vizuāli uzsverot ķieģeļu rakstu. Akmens mūrim parasti šuves nav īpaši veidotas – tām jau mūrēšanas laikā tiek uzziests plāns pārziedums. Izņēmums ir vienkāršas apmetumā ievilkas rustojuma līnijas, kas atsegtas, piemēram, **Cēsu** pils Rietumu korpusa 3. pagrabtelpas vidusdaļā esošajiem cilindriskajiem dolomīta mūra balstiem. Nelīdzenu, ar ķelli gludinātu pelēcīgi sārtas javas apmetumu, kurš sadalīts ap 32 x 64cm lielos rustos, līdz 1577. gadam celtajai Mārtiņsalas

284 *Caune Andris*. Einige während der Ausgrabungen 1976 – 1990 erworbene Erkenntnisse über die Ordensburg Bauske in Lettland. // *Castella Maris Baltici*. – Stockholm, 1993., Bd. I., S. 19–26.

285 *Grosvalds Ilgvars*. Latvijas viduslaiku mūra piļu javas // *Arheoloģija un etnogrāfija*. – Rīga, 1983., 14. laid., 142.–151. lpp.

baznīcai aprakstījis arhitekts Gunārs Jansons²⁸⁶. Ņemot vērā vienkāršo izveidojumu, var pieņemt, ka šāda sienu apdare bijusi sastopama arī citās viduslaiku būvēs Latvijā.

Zināšanas par šuves raksturu ļauj vizuāli iztēloties sienas mūrējuma sākotnējo izskatu un apdari, kā arī precīzāk veikt to atjaunošanu un papildināšanu. Cēsu pilī apmetumu fragmenti atsegti arheoloģiskajos izrakumos un veikta to konservācija. Atsegtu apmetuma fragmentu saglabāšana un eksponēšana iespējama arī citos objektos, ja vien savlaicīgi pēc atsegšanas tiek veikta to nostiprināšana.

Līdztekus kaļķim Latvijas pilīs kā saistviela sastopamas arī citas saistvielas. Viena no tām – ģipsis – konstatēts, piemēram, **Cēsīs** Rietumu torņa Mestra telpas apmetumam. Relatīvi vājākas, bet toties ugunsdrošas māla javas izmantotas apkures ķermeņos un to pieslēgumos dūmvadiem. Šāda java konstatēta Cēsu pils Rietumu korpusa 3. pagrabtelpā zemgrīdas apkures krāsns zonā. Dažāda materiāla javu konstatācija palīdz izskaidrot daļēji vai pilnībā zudušu konstrukciju sākotnējo funkcionālo nozīmi, kā arī noteikt to izbūves relatīvo secību.

Sienu mūrēšanai galvenokārt izmantota kaļķu java, kaut arī sastopamas dažādas piedevas. Zināšanas par javas iegūšanai nepieciešamo materiālu piegādes organizēšanu un izgatavošanas tehnoloģiju sekmē izpratni par bijušo piļu nozīmi viduslaiku ekonomiskajā sistēmā. Pārzinot izmantoto javu fizikālās un ķīmiskās īpašības, savukārt, iespējams izvēlēties atbilstošus konservācijas materiālus un pieejas autentisko mūra konstrukciju atjaunošanai.

A p m e t u m i u n a p d a r e

Kaut arī pilsdrupas asociējas galvenokārt ar atsegtiem un erodējošiem ķieģeļiem un akmeņiem, tomēr atsevišķos objektos relatīvi nelielā apjomā saglabājušās arī liecības par apdari. Daļēji saglabājies apmetums 19. gs. sākumā redzams **Ērgemes** pilsdrupu zīmējumā Pauluči albumā²⁸⁷. Vairāki iekštelpu apmetuma fragmenti dabā redzami **Cēsu** pilī – Rietumu korpusa 3. pagrabtelpas dienvidu sienā, priekšpils rietumu torņa nišās, Dienvidu korpusa rietumu iekšsienai un citur. Nelīdzens, spiests apmetums ieklāts iekšpils Dienvidaustrumu korpusa logailu sānu malām **Raunas** pilī. Plāns iekštelpu apmetums gandrīz visā 2. stāva augstumā saglabājies **Gaujienas** pilsdrupu priekšpils sienai bijušā pagalma pusē. Fasādes apmetuma fragmenti vēl redzami, piemēram **Dobeles** pilsdrupu korpusa ārsienām, **Raunas** pils korpusiem un ailām un citviet.

Latvijas viduslaiku būvēs nelielā apjomā sastopama arī polihroma apmetuma apdare – tāda zināma Ventspils pils kapelā un **Aizputes** luterāņu baznīcā virs ieejas draudzes telpā no torņa puses. **Cēsīs** tāda saglabājusies Mestra telpas logailas sānu malām un sienu augšdaļā. Polihromajai apdarei 1992. gadā veiktajā arhitektoniski mākslinieciskajā izpētē konstatētas gleznojuma pazīmes

286 *Jansons Gunārs*. Par Mārtiņsalas baznīcu un tās apmetuma fragmentu ar krustiem. // *Civitas et Castrum ad Mare Balticum*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 256.–265. lpp.

287 *Ose Ieva*, sast. Livonijas piļu attēli no marķīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008., 200. lpp.

un par izpētes rezultātiem publicēts īss pārskats²⁸⁸, savukārt, apmetums konservēts 2018. gadā (restauratori Rihards Platais, Madara Rasiņa). Izpildījuma ziņā vienkāršāks, tomēr relatīvi košāks trīs toņu (balts, melns, sarkans) krāsojums konstatēts uz sagrauto velvju buru un šķautņu cekula fragmentiem, kas atrasti Cēsu pils Rietumu korpusa arheoloģiskajos izrakumos. Nedaudzie apdares fragmenti liecina, ka arī Latvijas viduslaiku pilīs pastāvējusi Eiropā viduslaikos sastopamā sienu un griestu gleznojumu tradīcija. Zināšanas par tās esamību, cerams, rezultēsies jaunos materiālo liecību atsegumos nākotnē.

Pilsdrupās saglabājies ne tikai vienkāršs viduslaiku apmetums – tas veidots arī vēlākos apdzīvotības periodos. Viena no zināmākajām, uz renesanses periodu attiecināmajām apdarēm sgrafito tehnikā saglabājies **Aizputes** pilī²⁸⁹, kas gan pēdējos 20 gados ievērojami erodējies un dabā tikpat kā vairs nav saskatāms. **Bauskas** pilī analoga, bet kompozīcijas ziņā vienkāršāka apmetuma ģeometrisko kompozīciju, konservācijas procesu un papildināšanas gaitu aprakstījusi muzeja speciāliste Taiga Skane²⁹⁰, norādot uz tā kompozīcijas saistību ar Viduseiropas, galvenokārt Čehijas ietekmēm. Dažādu apmetuma veidu apzināšanās, savukārt, ļauj iztēloties dabā redzamos mūrējuma fragmentus kā daļu no sākotnējām telpām ar nobeigtu iekšējo apdari un, iespējams, veidots interjers.

Kaļķu java izmantota ne tikai sienu mūrēšanai, bet arī apdarei. Viduslaikiem raksturīga, ar ķelli spiesta apmetuma fragmenti saglabājušies vairākās Latvijas pilsdrupās ailu malās. Sastopama arī polihroma, visbiežāk sarkana okera apdare, apliecinot, ka nebūt ne visas fasādes un iekštelpas bija kaļķu javas dabīgajā krāsā. Apmetuma javu tonēja arī dažādas hidrauliskās piedevas, nu kurām plašāk sastopama samalta ogle un sasmalcināta, zemā temperatūrā apdedzinātu ķieģeļu smelkne. No jaunāka laika apdarēm izceļami vairākslāņu sgrafito apmetumi, kas pārstāv pēc-viduslaiku periodā veidojušās apdares.

P ā r s e g u m i u n t o s t i p r i n ā j u m i

Latvijas viduslaiku pilsdrupās viduslaiku koka pārsegumi nav saglabājušies vispār, savukārt mūrēti pārsegumi – velves, ļoti ierobežotā skaitā. Tomēr tie nav zuduši gluži bez pēdām – par pārsegumu kādreizējām atrašanās vietām, augstumiem, konstruktīvo uzbūvi u. c. liecina reljefi iedziļinājumi mūra virsmā – siju ligzdas, velvju pieres loku iesējumi, mūra plaukti u. c. pazīmes. Sienā kādreiz iemūrētu koka siju pārseguma ligzdas ap 4 metru augstumā un ar apmēram 1m soli redzamas, piemēram, **Gaujienas** priekšpils rietumu apkārtsienai. Citos gadījumos sijas balstītas uz mūrlatas – šāds risinājums atsegts arheoloģiskajā izpētē un konstruktīvu apsvērumu dēļ daļēji rekonstruēts **Cēsu** pils Rietumu korpusa 3. pagrabtelpā.

Trīs 2019. gadā restaurēti šūnakmens velvju pieres loki apskatāmi **Cēsu** pils Kapelā. Tie bija

288 *Lapiņa Dita*. Cēsu ordeņa pils Mestra zāle. // Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991., 55.–56.lpp.

289 *Spārītis Ojārs*. Dekoratīvā apmetuma evolūcija un lietojums Latvijas arhitektūrā 16.–17. gs. // Materiāli feodālisma posma Latvijas Mākslas vēsturei. Rīga, 1986., 122. lpp.

290 *Skane Taiga*. Dekoratīvais apmetums sgrafito Bauskas pils 16.gs. Beidu fasāžu apdarē. // Latvijas viduslaiku pilis, III. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 110.lpp.

aizmūrēti 19. gs. 2. pusē un līdz nesējamiem restaurācijas darbiem par Kapelas pārsegumu liecināja tikai sienas lejasdaļā vērojams lielais šūnakmens īpatsvars. Bijušās 2. stāva zāles velve iesējuma vieta nolasāma **Durbes** pils Ziemeļu korpusa stūrī. Uz kādreizējo krusta velvi norāda arī raksturīgi sienas un krusta ribu lokveida fragmenti **Piltenes** pils t.s. Kauna torņa iekšējā stūrī.

Cēsu pilī saglabājušās vairāku veidu viduslaiku velves un to fragmenti²⁹¹. Arheoloģiskajos izrakumos Rietumu korpusā atrasti vairāki šūnakmens bloki – velvju ribu ķīlakmeņi. Par to funkciju liecina apgāzta T burta profils, uz kura balstījušās velvju buras. Ribas redzamā daļa veidota gan ar vienu, gan diviem cilindriskiem profiliem. Zīmīgi, ka ķīlakmeņiem nav piešķirta trapeces forma, liecinot, ka ribas loks bijis veidots ar mainīga biezuma šuvi. Pēc izmantotā materiāla un dimensijām Rietumu korpusa ķīlakmeņi atbilst Kapelas sānu sienās esošajām velvju konsolēm. Par Kapelas interjeru liecina pagalmā izrakumos atsegtais liektas formas ribas posms ar apaļu profilu, uz kura izkalta un sarkani krāsota akmens roze; tai analogs atrasts **Ikšķiles** pils izpētē. Par dažādo **Cēsu** pils velvju konstrukciju liecina arī izrakumos atrastie māla ķīlakmeņi ar vienkāršākiem taisnstūra un figurāliem “S” veida profiliem. Pils virszemes daļā, savukārt, saglabājusies greznākā viduslaiku pils velve Latvijā. Rietumu torņa Mestra telpā izmūrēta māla ķieģeļu zvaigžņu velve, uzrādot komplicētu vairākpakāpju ribu struktūru: 1) sienas ribas, 2) diagonālās krusta ribas, 3) palīgribas jeb tjerseronus un to savienotājribas jeb liernas. Ribu krustojuma punktus izvietoti no mākslīgās akmens masas izgatavoti cilindriski slēgakmeņi, radot zvaigžņotas debess iespaidu. Efektu sākotnēji pastiprinājuši, iespējams, zvaigžņu formas dekori, kas ar naglām bijuši pienagloti cilindru apaļajām virsmām.

Koka pārsegumu iesiešanai mūra ārsienās izmantotas kaltas dzelzs atsaites – mūrenkuri, kuru viens gals pienaglots sijai, bet otrs izlaists cauri mūra sienai un nostiprināts ar perpendikulāru tapu. Arī mūrenkuru formās vērojama zināma attīstība. Viduslaiku enkuri kalti viengabala burta "T" formā, ar vertikālo stieni trapeces formā – šādi viengabala enkuri saglabājušies Raunas pils Ziemeļu tornī. Blakus tiem iemūrēti arī atsevišķi pēcvīduslaiku perioda enkuri, kas sastāv no divām daļām – sienā iestrādāta enkura ar cilpu, kurā iestiprināts vertikāls stienis. Uzbūves īpatnības ļauj atpazīt un relatīvi datēt šādus enkurus arī citos viduslaiku objektos, piemēram, Pētera baznīcā Rīgā.

Cita veida kalums – sijas nostiprināšanai sienas ārpusē plakandzelzs atsaites formā iekalta **Cēsu** pils Austrumu korpusa pagalma fasādēs virs 3. stāva izvietotajām konsolēm. Kalumu piemēri veido zinoša apmeklētāja acīs paplašina konkrēto pilsdrupu stāstu un sekmē to prezentāciju.

Par pārseguma stiprinājumiem pilsdrupās pārsvarā liecina to negatīvās formas. Koka siju vietas var konstatēt pēc to balsta ligzdām, kā arī būvkalumiem. Velvju kādreizējos lokus var nolasīt pēc pieres arku iesējuma vietām, kā arī ribu balsta konsolēm. Nedaudzie saglabājušies pārsegumu piemēri, kā arī arheoloģiskajā izpētē atsegtie būvelementi apliecina Latvijas piļu velvju greznību.

---

291 *Kalniņš Gundars*. Cēsu pils arheoloģisko priekšmetu datubāze. [Tiešsaiste: 2021-03-20]. https://arheo.cesis.lv/bd/?component_type=velvju-ribas

A i l a s t e l p u i z g a i s m o š a n a i

Piļu sienās izveidotiem atvērumiem – ailām, bija dažāda funkcionālā nozīme. Vispirms caur logiem telpās iekļuva dabīgais apgaismojums, kā arī tie nodrošināja pietiekamu telpu izsauļojumu. Vērtņu stiklojums aizsargāja pret nelabvēlīgiem laika apstākļiem. Stikla caurspīdīgums, savukārt, atvēra skatu uz apkārtni un tās ainavām. Dzīve pie gaišajiem, plašajiem logiem bija patīkama, tāpēc, piemēram, **Cēsu** pils dzīvojamās telpās – Rietumu torņa Mestra telpā, Ziemeļu torņa un priekšpils Rietumu torņa galvenajos stāvos logu nišas veidotas ar paplašinājumu un to sānos iekārtoti soli, sēžot uz kuriem pie loga varēja veikt ikdienas darbus. Telpās, kurās nav bijušas paredzētas apdzīvošanai, piemēram, Rietumu torņa pagrabstāvā, logailas izbūvētas mazākas, un to malas un palodzes izmūrētas slīpi augšup, pakāpjveidā. Tas noticis gan drošības apsvērumu dēļ – lai pasargātu pagrabu no tiešas apšaudes, gan arī lai pēc iespējas vairāk ļautu caur biežajām sienām telpā iekļūt gaismai.

Logu līdztekus izgaismošanas funkcijai viduslaiku pilī kalpoja arī citiem mērķiem. Atvērumi un ailas ārsienās nodrošināja dabīgu gaisa kustību un līdz ar to arī gaisa apmaiņu iekštelpās. Caur atvērtiem logiem, slēgiem vai caur to neblīvumiem telpā ieplūda svaigais gaiss, kas tālāk caur apkures ķermeņa – kamīna vai krāsns muti– un tālāk caur dūmeni izplūda no telpas. Tomēr, lai mazinātu caurvēju, kā arī no aizsardzības viedokļa drošāk varētu ekspluatēt telpas, logailas izvietotas augstu, virs cilvēka auguma līmeņa un, lai pa tām palūkotos ārā, jāpakāpj pa pakāpieniem. Uzskatāmi tas redzams **Cēsu** pils Mestra telpā Rietumu tornī; līdzīgs augsts ailu palodžu izvietojums konstatēts arī Ziemeļu torņa un priekšpils Rietumu torņa galvenajos stāvos.

Logailu konstruktīvā uzbūve labi izsekojama pilsdrupās, kurām saglabājies virszemes apjoms, piemēram, **Cēsu** pilī. Pagrabstāva ailas redzamas Kapelas pagrabstāva ziemeļu sienai un Rietumu korpusa 1. un 3. pagrabtelpu rietumu sienai, kas ļauj izsekot ailas izveidošanai. Vispirms, mūrējot ārsienu, tiek izveidots atvērums – vieta topošai logailai. Zemākos stāvos un mazākām logailām to akmens aplodas sāni tāpat mūrēti rindās no nedaudz apstrādāta mūra pamatmateriāla – dolomītakmeņiem. Palodu tiem veidota no viengabala apkalta dolomītakmens, kas arī kalpo par ailas pārsedzi. Drošībai ailas akmens aplodas palodā un balzumā jeb augšējā un apakšējā elementā jau izbūves laikā iestrādāts kalts dzelzs režģis ar atkarpēm. Augstākos stāvos izvietotām un arī augstākām logailām to sānu malas izbūvētas no lielāka izmēra profilētiem kvadriem, kuros iestrādāta grope vērtnei, piemēram, Cēsu pils Rietumu torņa 1. stāvā vai priekšpils Rietumu torņa 2. stāvā. Šaurākām ailām logailu palodas tāpat veidotas no monolīta dolomītakmens kvadra. Platākām ailām izbūvētas segmentveida pārsedzes, kas ārpusē mūrētas no dolomīta, iekšpusē no ķieģeļiem. Šādā veidā noformētas Cēsu pils Dienvidu un Austrumu korpusa logailas.

Liecības par ailu izskatu un aizpildījumu atrastas atrastas arī Cēsu pilsgrāvja arheoloģiskajos izrakumos. Trīs ar smailloka pārsedzi pārsegtas ķieģeļu logailas fiksētas 1980.–1981. gadā pilsgrāvī atsegtās sagrauvušas ēkas gala sienas fasādes izpētes laikā. Ailas tajā bija izvietotas trīs rindās, atbilstoši ēkas stāviem. Divas 2.6m augstas un 0.7m platas logailas atsegtas arī Jaunās pils priekšā

un ir attiecināmas uz kādas Otrās priekšpils telpu vārtu būves tuvumā.

Visplašākais logailu elementu atradumu klāsts Cēsu pilī atrasts rietumu nogāzes izpētes laikā un attiecināms uz Rietumu korpusu. 1986. un 1987. gadā gadā atsegts lielāks skaits dolomītakmeņi kalnu logu aplodu fragmenti (24 gab.), arī logu stikla rūtis un to svina ietvari, dzelzs šķērši, vējstieņi ar svina ietvaru paliekām. Spriežot pēc atrastajiem fragmentiem, aizpildījums bijis veidots kā “stiklojums svinā” – neliela izmēra taisnstūra, rombveida, sešstūra formas vai apaļas stikla rūtis savstarpēji savienotas ar svina dzīslām. Atrasti arī divi lāses formas stikli, kas, domājams, kalpojuši aillas māsverka augšdaļas aizpildījumam virs smailloka arkas dalījuma. No atsevišķiem stikliem saliktās rūts noturību nodrošinājušas viens vai vairāki vējstieņi. Stikla rūts aplodas gropē var būt iestiprināta tieši – javā, vai arī pastarpināti – gropē iestrādātā koka vērtne. Lai nodrošinātu vērtnes atvēršanu, izgatavoti speciāli apkalumi – viras un viru kāši, vēja dzelži, aizgriežņi un fiksatori.

Par stiklu krāsainību liecina ne tikai nedaudz atšķirīgais stiklu tonējums, bet arī atsevišķi atradumi, uz kuriem konstatētas apgleznojuma pēdas. Apgleznojumam izmantots akanta motīvs. Divi stipri bojāti, šobrīd gandrīz caurspīdīgi stikli atrasti izrakumu laukumos rietumu nogāzē. Uz tiem slīpā gaismā redzamas apdares atstātas iedobes, kuras digitāli papildinot, var rekonstruēt horizontālas līnijas, uz kurām rakstīti gotiski burti “ales...” un cipari “4” un “8”. Iespējams, ka šādi apgleznoti stikli nav bijuši visai vērtnei, bet tikai kā viens krāsains elements vērtnes vidū ar rombveida stikliem apkārt – risinājums, kāds vēl mūsdienās saglabājies, piemēram, 1643. gadā uzsāktajai Roņu salas Svētās Magdalēnas baznīcai.

Pēc **Cēsu** pils rietumu nogāzē atrastajām akmens aplodām, to fragmentiem un kalto elementu iesējuma vietām iespējama arī vesela loga bloka teorētiska rekonstrukcija. Dolomīta logu bloki ļauj noteikt aplodas izmērus – tās izmērs gaismā bijis 51cm plats un 166cm augsts. Cēsu pilī noteiktajam aillas platumam atbilst izrakumu laikā atrastās restes – pieci dzelzs stieņi. Iekalumu ligzdas aplodas sānu plaknē liecina par dzelzs režģa šķēršu iesējumiem – arī to fragmenti atrasti turpat nogāzē. Gropes veida iekalumi aplodas elementu stūros norāda, ka aizpildījums bijis iestrādāts divās kārtās – ārējā un iekšējā. Acīmredzot, viena no tām bijusi stiklota, otra – slēģis; pēc analogijas ar priekšpils Rietumu torņa aplodu var pieņemt, ka stiklotā vērtne atradusies aplodas gropē, kas izvietota telpas pusē, savukārt slēģis pieslēdzies ārpusē esošajam konkāvajam fasetējumam. Grafiski savietojot loga aplodai atbilstoša izmēra vērtnei ar atrastajiem rombveida stikliem, redzams, ka viena loga stiklojumam svinā būtu bijis nepieciešams vairāk kā 200 atsevišķu stikla rūšu. Salīdzinājumam Raunas pilī 1688. gadā minētas divas logailas, vienā no tām bijusi 91, otrā 81 smaila rūts²⁹². To, ka stiklojumu skaits vērtne varēja būt liels, apliecina turpat Raunas pilī aprakstītais zirgu stallis – tā galā esošai logaila bijušas 54 kvadrāta formas rūtis²⁹³.

292 *Širants Rūdolfs*. Raunas pils 1688. gada inventarizācijas protokols. // Latvijas viduslaiku pils, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014., 362.lpp.

293 *Širants Rūdolfs*. Raunas pils 1688. gada inventarizācijas protokols. // Latvijas viduslaiku pils, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014., 351.lpp.

Latvijas pilsdrupās nelielā skaitā saglabājies arī greznāks logailu dalījums. Dubultloga jeb biforija aplodas fragmenti saglabājušies **Kokneses** pils Daugavas puses korpus galvenā stāva ailās, kuras izmēri tuvi Cēsu pils ailām – platums 50cm un augstums 175cm²⁹⁴. Greznākais viduslaiku māsverks divām logailām saglabājies **Raunas** pils Kapelas dienvidaustrumu fasādē, kam analogs redzams Kuresāres pili Igaunijā.

Izrakumos atrastie artefakti ļauj ar lielu ticamību teorētiski rekonstruēt logailu uzbūvi²⁹⁵, kas, savukārt, palīdz atributēt atsevišķas atrastās detaļas.

Pils ārsienās izveidotās ailas kalpoja ne tikai iekštelpu izgaismošanai, bet arī apkārtnes novērošanai un skatu perspektīvām. Neblīvumi starp vērtņēm un aplodām nodrošināja telpu dabīgo ventilāciju. Ailu augstais izvietojums pasargāja no caurvēja, savukārt, palodžu mūrējums aizsargāja telpā esošos cilvēkus. Izrakumos atrastie logailu akmens aplodu fragmenti, kā arī atsevišķi saglabājušies logailu dalījuma – māsverka – piemēri ļauj spriest par samērā grezno fasāžu arhitektūru.

D u r v i s u n v ā r t i

Sākotnējās vārtu ailas saglabājušās vairākās Latvijas pilīs. Vārtu sistēma ar akmens rievu t.s. portkulisei jeb nolaižamam priekšvārtu režģim redzama **Limbažu** pilsdrupās. Pati aila šeit izmūrēta smailloka formā, ar izvirzītiem pievārtu kvadriem. No dolomīta kalti prizmas formas pievārtu kvadri redzami arī **Cēsu** pils Dienvidu korpusa ārsienas un iekšsienas vārtu ailās.

Durvjailas sākotnējo veidolu saglabājušās vairākās Latvijas pilsdrupās, tomēr to aizpildījumu koka daļas pilnībā ir zudušas. Par atsevišķu ailu izskatu liecina tikai saglabājušies ķieģeļu vai akmens portāli, ailu akmens aplodu fragmenti, kā arī arheoloģiskajā izpētē atsegte būvgaldniecības elementu apkalumi. Kaut arī ailu aizpildījumi nav saglabājušies, ailu arhitektoniskā izpēte ļauj spriest par plānojuma un atsevišķu telpu noslēgšanas un izmantošanas principiem²⁹⁶. Plašs – ap 1000 vienību apkalumu klāsts atrasts arheoloģisko izrakumu laikā **Turaidas** pili²⁹⁷. 2017. gadā apkopotajā katalogā uz durvju un vārtu apkalumiem attiecinātas viras, viru kāši, vārtu un durvju aizdares, slēdzenes un atslēgas, kā arī naglas, un tie sargrupēti pēc atradumu veida. Arī **Cēsu** pili arheoloģiskās izpētes laikā atrastie apkalumi apkopoti publikācijā²⁹⁸ Ailu aizpildījumu apkalumi iedalīti trīs funkcionālās grupās – 1) kalumi vērtnes iekāršanai, 2) kalumi noslēgšanai un 3) savienojošie kalumi. Uz pirmo no tām attiecināmas viras un viru kāši, otrajā grupā izdalītas slēdzenes, savukārt trešo pārstāv dažādas uzlikas un savienojoši elementi.

294 *Stukmanis Ilgonis*. Kokneses pils arhitektūras meklējumus. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010., 284.lpp.

295 *Lapiņš Artūrs*. Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā. Cēsu pils raksti I. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017., 62. lpp.

296 *Dirveiks Ilmārs*. Jauni atklājumi par Cēsu ordeņpils rietumu torņa Mestra istabu. // Latvijas viduslaiku pilis, VII. Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011., 383.–414. lpp.

297 *Ose Ieva*. Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvkalumi. – Rīga: Zinātne, 2017.

298 *Lapiņš Artūrs*. Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā. Cēsu pils raksti I. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017., 59.–83.lpp.

Vīru kāšiem izdalīti divi iestrādes veidi. Mūrī iestrādājamajiem kāšiem, ko var atpazīt pēc raksturīga iekšējā gala atloka, kāša plecs veidots plakans. Atloks bijis iesēdināts atbilstošā, kāši balstošā kvadrā izveidotā ligzdā, nodrošinot noturību pret izraušanu pie durvju atvēršanas. Vairākās ailās, piemēram, Rietumu korpusa 3. pagrabtelpā un mestra telpā zem vīras kāša ķieģeļu mūrī iestrādāts lielāka izmēra apkalts dolomītakmens kvadrā. Pēc šiem kvadrātiem, kā arī raksturīgām vīru kāša dzelzs rūsējuma pēdām vai izlauzumiem iespējams noteikt sākotnējo durvju vēršanās virzienu arī citās pils daļās. Līdzīgā konstrukcijā ar kvadrātu un akmeni iesēdinātu plecu stiprinātas arī slēdzenes cilpas. Bez tam kāšu iesējumu pēdas konstatētas atrastajos akmens kalumos – logu aplodu kvadrātos, ļaujot rekonstruēt vērtnu stiprinājuma vietas.

Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā esošās vīras pārsvarā pārstāv lentveida kāšvīru tipu. Atrastas kā atsevišķas veselas vīras, tā arī to fragmenti – piķveida gali. Lielākā no tām ir ap 54 cm gara lentveida vīra ar nepilna augstuma vīras cilpu. Pēdējo izveidojis ievērojams vīras lietošanas laiks – vīras cilpa izdilusi gandrīz līdz pusei. Līdztekus šīm vienkāršajām, uz visiem vēsturiskajiem periodiem attiecināmajām lentveida vīrām atrastas arī atsevišķas vīras ar atliektiem galiem, kas datējamas ar 17. gs. beigām–18. gs. sākumu. Divi vīru pāri pārstāv vārstaļu jeb šarnīra vīru tipu, kas nodrošina vēršanos starp diviem koka elementiem. Šīs vīras var būt izmantotas slēģiem vai arī kādam paceļamam vākam, piemēram, akas vai lādes lūkam.

Plašu atradumu grupu pārstāv kalumi vērtnu noslēgšanai – aizbīdņi, slēdzenes, cilpas un aizkabes. Vienkārša paceļamā aizslēga mēlīte atrasta 1986.–1987. gada izrakumos rietumu nogāzē. Atrastas arī divu veidu aizslēgu aizkabes. Viena no tām izkalta ar slaidu plecu, paredzot iedzīšanu aplodas koka statā. Cita aizkabe bijusi iestrādāta akmenī izkaltā ligzdā svina lējumā, par ko liecina ap tās dzelzs plecu saglabāties materiāls. Drošākai durvju slēgšanai kalpojušas piekaramās slēdzenes, par kuru izplatību, kā arī tehnisko nenoturību un trauslumu liecina samērā liels atradumu skaits (32 priekšmeti).

Savienojošie kalumi ir dažādi elementi koka daļu savienošanai, kā arī koka daļu nostiprināšanai mūrī – naglas, skavas, mūrdzītņi u.tml. Tādi lielā skaitā atrasti arheoloģiskajos izrakumos un izrakumu atskaitēs parasti parādās tikai kā uzskaitītas vienības. Durvju apkalumi, līdzīgi kā pārējais neliela izmēra arheoloģiskais materiāls kļuvis par muzeja priekšmetu un objektā nav apskatāms. Tomēr, izprotot kalumu funkciju, iespējama šo it kā vienādo elementu piesaiste laiktelpā, veicot gan hronotipoloģisko datēšanu, gan arī atribūciju un rezultātā rast funkcionālo skaidrojumu.

Vārtu un durvju ailas liecina par piļu plānojuma funkcionalitāti. Kaut arī to aizpildījumu koka daļas pilnībā ir zudušas, par atsevišķu ailu izskatu un izveidojumu var spriest pēc ķieģeļu vai akmens portāliem, ailu akmens aplodu fragmentiem, kā arī arheoloģiskajā izpētē atsegte būvgaldniecības elementu apkalumi. Kaut arī tie parasti tiek eksponēti ārpus objekta, zināšanas par izpētē atrastajiem kalumiem vairo izpratni par objektā esošajiem pilsdrupu elementiem un līdzās citiem elementiem kalpo par izejas materiālu piļu interpretācijas procesā.

Līdztekus ailām telpu izgaismošanai, pilis kā militāros cietokšņos izbūvētas dažādas formas aillas un atvērumi gan horizontālajai, gan vertikālajai aizsardzībai. Par to arhitektūru un izvietojuma principiem ļauj spriest vairāki saglabājušies šaujamlūku piemēri. **Limbažu** pili virs vārtiem izvietotie divi atvērumi kalpojušas vertikālai ieejas aizsardzībai. Lielgabaliem domātas, ar ķieģeļu velvi pārsegta, horizontālai aizsardzībai domātas šaujamlūkas izbūvētas **Ērgemes** pils pusapaļajā tornī un **Mujānu** torņa pagrabstāvā. Kā vienu no nozīmīgākajiem uguns aizsardzības nocietinājumiem, **Rozbeķu** pils Dienvidu torni ar 13 līdzīgas formas lielgabaliem domātām šaujamlūkām atzīmējusi Ieva Ose²⁹⁹. No ķieģeļiem mūrētas šaujamlūkas ar dolomītkmens pārsēdi saglabājušās **Valmieras** pils priekšpils ziemeļu sienai, **Krimuldas** pils dienvidu sienai u. c. **Siguldas** pils Ziemeļu torņa šaujamlūkas uzmērījumu, kurā redzamas arī izlauztā stobra atbalsta ligzdas, publicējusi arhitekte Tatjana Vītola³⁰⁰. Pēc atsegtajiem ķieģeļu fragmentiem rekonstruēta šaujamlūka **Alūksnes** pils Dienvidu tornī.

Vislielākā skaitā, vispilnīgāk un arī tehniski vislabākā stāvoklī šaujamlūkām ar lūkām Latvijā saglabājušās **Cēsu** pils Dienvidu tornī. Torņa stāvos izvietotajām 40 šaujamlūkām ir gan sākotnējie, āķa bisēm domātie, jau sākotnēji lūku sānos iemūrētie ozolkoka atbalsti, gan arī šaujamlūkām sānu plaknēs iebūvētas nišas munīcijas glabāšanai. Tornis aprīkots ar kamīnu, kas kalpojis gan siltumam, gan degļu aizdedzināšanai. Šaujamlūkām aprīkotas ar dūmu izvades ailām, kas fasādē vizuāli dubulto atvērumu skaitu un maldina iespējamo pretinieku par torņa aizsardzības spējām. Dīvos galvenajos stāvos atsevišķas šaujamlūkām apvienotas vienotā lokveida sardzes ejā – šāda mobilitāte ļāvusi samazināt pils aizstāvju skaitu. Torņa augšdaļā izveidotas mašikuļas – uz konsolēm nedaudz uz āru izvīzītas šaujamlūkas šaušanai virzienā uz leju. Cēsu pils kompleksa šaujamlūku saglabātība ļāvusi veikt arī apšaudes lauka modelēšanu, padziļinot izpratni par viduslaiku pils aizsardzības spējām³⁰¹. Uz pētījuma atziņām balstīts interpretējošs modelis aplūkojams Dienvidu torņa ekspozīcijā, kurā uzskatāmi vizualizēta šaujamlūku izvietojuma nozīme pils kā viduslaiku nocietinājuma kontekstā.

Pilīm zaudējot aizsardzības funkciju un telpas pielāgojot dzīvošanai, šaujamlūkas tikušas paplašinātas – šādu pārveidojumu rezultātā, piemēram, **Cēsu** pils Lademahera jeb priekšpils Austrumu tornī 2. un 3. stāvā kādreizējā sākotnējo, relatīvi šauru ailu vietā 18. gs. izkalti plašāki logi. Rezultātā oriģinālos šaujamlūku izmērus un iekārtojumu vairs nav iespējams noteikt.

Latvijas pilis šaujamlūkas un šaujamlūkām saglabājušās diezgan fragmentāri un bojātā vai pārveidotā veidā. Tas noticis gan dabīgas erozijas, gan dažādu, cilvēku veiktu pārbūvju rezultātā. Sienām pakāpeniski drūpot, primāri kā konstruktīvi vājākās izzūd tieši ailu vietas. Lūku formu

299 Ose Ieva. Rozbeķu pils. // Latvijas viduslaiku pilis, I. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 361.lpp.

300 Vītola Tatjana. Siguldas pilsdrupu konservācijas un restaurācijas darbi. // Latvijas viduslaiku pilis III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 222.lpp.

301 Lapiņš Artūrs. Cēsu pils apšaudes lauka modelēšanas mēģinājums. // Cēsu pils raksti II: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis, Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018., 37.–56.lpp.

pētniecība ļauj labāk izprast viduslaiku arhitektūras telpiskā plānojuma ieceres. Vizualizējot šaujamlūku izvietojumu plānos, savukārt, atklājas to nozīme un izvietojuma principi pils kā viduslaiku nocietinājuma kontekstā.

K ā p n e s

Ķieģeļu mūra pakāpieni savieno atsevišķus stāvus **Turaidas** pilī. Tie ir gan liektie kāpņu laidī bergfrīdā, gan taisnie, sienas biežumā izvietoti kāpņu posmi Ziemeļaustrumu korpusa jeb palasa 0.stāvā un Torņveida korpusā. **Cēsu** pilī saglabājušās vairākas, atšķirīgas uzbūves vītņu kāpnes. Rietumu tornī tās no 0. līdz 2. stāvam veidotas no kaltiem akmens elementiem, bet tālāk mūrētas no ķieģeļiem, turklāt zemākās kāpnes vijas pret pulksteņa rādītāja virzienā, savukārt augstākās – pa pulksteni. Mūrētas dolomīta pulksteņa rādītāja virziena vītņu kāpņu posms 8 pakāpienu augstumā saglabājies Dienvidu torņa apakšējā daļā. Taisni, kvadrāta formā ap centrālo stabu izkārtoti dolomītakmens kāpņu posmi Ziemeļu tornī savieno 1. stāvu ar abiem, vienu zem otra izvietotiem pagrabiem, kā arī veduši uz 2. stāvu. Taisnas, sākotnēji sienas biežumā iebūvētas kāpnes vedušas uz kādu priekšpils augšstāvu **Gaujienas** pilī. Sienas biežumā izveidotas šauras un stāvas ķieģeļu kāpnes savieno zemes līmeni ar bijušo kapelu **Dobeles** pilī; līdzīgi taisni kāpņu posmi saglabājušies **Raunas** pils Ziemeļrietumu un Dienvidaustrumu korpusu dienvidaustrumu sienās. Kāpņu atšķirīgā uzbūve ilustrē gan dažādus būvniecības posmus, gan arī pieejas vertikālo komunikāciju risinājumiem.

Uzeju uz galveno atsevišķās korpusu telpas savienojošo komunikāciju – atklātu galeriju nodrošināja tās robežās vai arī ārpusē piebūvētas kāpnes. Diemžēl galeriju konstrukcijas mūsdienās nevienās Latvijas pilsdrupās nav saglabājušās. **Cēsu** pilī par šādu kādreizēju uzeju uz galeriju pagalma dienvidaustrumu stūrī liecina 1590. gada inventāra apraksts, tomēr pēc 1960. gadu papildinājumiem par tās iesējuma vietu un līmeņiem sienā redzamas tikai atsevišķas mūra neregularitātes. Fragmentāri saglabājusies arheoloģiski atsegtā uzeja uz zudušo Rietumu korpusa 1. stāva telpu. Par šo, domājams, ārējo kāpņu nozīmību liecina kalta dolomīta pakāpinu izmēri – to platums ir ap 2,5 metri.

Vertikālo komunikāciju pils nodrošināja gan ārējas – pamatapjoma ārpusē piebūvētas, gan iekšējās kāpnes. Biezās piļu sienas ļāva kāpnes izvietot sienu biežumā, tādējādi gan samazinot sienu izbūvei nepieciešamo materiālu apjomu, gan neaizņemot telpā vietu. Ārējās sienās izveidotās kāpnes varēja izgaismot ar dabīgo gaismu, uzlabojot to funkcionalitāti. Mūsdienu pilsdrupās vertikālo komunikāciju izvietojums palīdz ne tikai izprast atsevišķu pils daļu telpisko savienojumu noteikšanu. To izmantošana, vai, zudumu gadījumā vēsturiska vai funkcionāla rekonstrukcija, savukārt, nodrošina iespēju nokļūt augstākos pils stāvos. Šādas komunikācijas būtiski uzlabo arī pilsdrupu informativitāti.

Apkures ķermeņi vai to fragmenti konstatēti vairāku piļu arheoloģiskās izpētes laikā - par to atrašanās vietu parasti liecina akmeņu vai ķieģeļu mūrējums māla javā, ogļu piesātināts kultūrslānis vai arī nokvēpis vai apdedzis sienu materiāls. Apkures ķermeņu vietas virszemes konstrukcijās savukārt identificējamās pēc sienas biezumā izbūvētiem dūmkanāliem arhitektoniskās izpētes laikā.

Vienkāršākais iekštelpu apkures veids – viduslaiku kamīns savā sākotnējā formā Latvijas teritorijā nav dabā apskatāms, tomēr nepilnā apjomā tas saglabājies vairākās pilīs. Dzīvojamās telpās kamīns nodrošinājuši apkuri, torņos to uzdevums bijis nodrošināt uguni ugunsieroču aizdedzināšanai. Vislabāk saglabājies kamīns ar velves fragmentu apskatāms **Cēsu** pils Rietumu torņa 1. stāvā; velves iesējums redzams arī torņa 2. stāvā mestra telpā un 3. stāvā. Kamīniem raksturīgas lokveida iesējumu vietas un to pieslēgumi dūmkanāliem saglabājušās Cēsu pils Austrumu korpusā. Tā ziemeļu daļā pagalma sienā redzams dūmkanāls, kam divos līmeņos pieslēdzas četri kamīni. Liels, telpas gala sienas vidū izvietots kamīns bijis Austrumu korpusa dienvidu gala zālē. Ugunsieroču aizdedzināšanai domāts pavards bijis Cēsu pils Dienvidu torņa 2. stāvā, kas pašreizējā izskatā rekonstruēts 1937. gadā³⁰². Pēc rakstītām liecībām kamīni atradušies arī 15.–16. gadsimtā celtajos **Turaidas** pils Ziemeļu un iekšpils Vārtu torņos, kā arī lielajā Pusapaļajā tornī. Gan apsildei, gan ieroču degļu aizdedzināšanai domāts kamīns rekonstruēts Turaidas pils galvenajā tornī – bergfrīdā (arhitekts Gunārs Jansons). Kamīna velve pēc atsevišķiem atsegtajiem fragmentiem rekonstruēta **Ērgemes** pilsdrupu tornī (arhitekts Pēteris Blūms, 2018).

Telpu apsildi pils galvenajos stāvos nodrošinājušas zemgrīdas siltgaisa apkures krāsnis, kas izvietotas zem galvenajām pils telpām. Tās pēc uzbūves atgādina mūsdienu pirts krāsnis, kur siltuma akumulāciju un vēlāku atdošanu telpām nodrošina virs kurtuves velves izvietots masīvu akmeņu krāvums. Šāda zemgrīdas apkures veida apzīmēšanai izmantots arī termins hipokausts (latīņu: *hypocaustum*), kaut arī viduslaiku Eiropā un arī Livonijā tiešu ziņu par šāda apzīmējuma izmantošanu nav. Tomēr termins plaši ieviesies vēstures literatūrā un izmantots arī promocijas darbā. Vienu no pirmajiem hipokaustiem Latvijā Altenes pilsdrupās atsedza arheologs Jānis Graudonis, publicējot detalizētu fiksācijas un interpretācijas zīmējumu³⁰³. Līdzīgi kā Turaidā, Altenes pili konstatētā krāsnis pacēlusies virs 1. stāva grīdas līmeņa, kalpojot, acīmredzot, par solu. Autors nav aprobežojies tikai ar fiksācijas zīmējumu profesionālajā izdevumā - par hipokausta uzbūves principiem sagatavota arī populārzinātniska publikācija³⁰⁴.

Liecības par zemgrīdas apkuri konstatētas arī citās Latvijas viduslaiku pilīs. Masīva apkures ķermeņa – iespējamās siltgaisa apkures krāsnis pamati atsegti **Cēsu** pili Rietumu korpusa 2. un 3. pagrabtelpā. Liecības par zemgrīdas apkuri masīvas apkvēpušas velves formā konstatētas arī Cēsu

302 *Dirveiks Ilmārs*. Telpu apkures veidi Cēsu viduslaiku pili. // Cēsu pils raksti III. – Cēsis: Cēsu pils atjaunošanas fonds, 2020., 56.lpp.

303 *Graudonis Jānis*. Altene. // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga: Zinātne, 1983., 55.lpp.

304 *Graudonis Jānis*. Hipokausta krāsnis. // Zinātne un Tehnika, Nr.5., 1981., 22.–23.lpp.

Jaunās pils arheoloģiskās izpētes laikā. **Turaidas** pils arheoloģiskajā izpētē konstatētas vairāk kā 20 krāšņu vietas, un no tām piecas noteiktas kā siltgaisa apkures ķermeņi. Gandrīz pilnā komplektā saglabājies no pagalma pagrabstāva līmenī kurināms hipokausts kādas Palasa jeb Ziemeļaustrumu korpusa 1. stāva telpas apsildei, kas mūsdienās aplūkojams kā eksponāts. Muzeja darbinieki krāsni izmēģinājuši arī darbībā – to kurinot, siltais gaiss no sakarsušajiem akmeņiem pa lūku grīdā ieplūdis pirmā stāva telpā. Līdzīgs zemgrīdas apkures ķermenis bijis izbūvēts Torņveida Dienvidu korpusā 14. gadsimtā rietumu pusē piebūvētas blakustelpas apsildei. Fragmentāri saglabājušies zemgrīdas apkures ķermeņi konstatēti vairākās Latvijas pilīs, piemēram, Bauskā, apliecinot to popularitāti viduslaikos.

Turaidas pils hipokaustu saglabātību sekmē virs tiem izbūvētās telpas. Citos objektos arheoloģiski atsegtu apkures ķermeņu eksponēšanu zem klajas debess apgrūtina to saistviela – mūrēšanai izmantotā māla java mitrumā sairst. Šāds zemes līmenī atsegts pavards akmens krāvuma formā eksponēts **Alūksnes** pils priekšpilī, kur tas atrasts pie austrumu sienas bijušas piebūves pagrabā. Sienu biezumā iebūvētos vaļējos dūmkanālos, savukārt, iekļūst nokrišņi, sekmējot to eroziju. Lai izvairītos no mitruma radītiem bojājumiem, Cēsu un arī Raunas pilī dūmeņu galvas konservācijas laikā nosegtas ar akmens plāksnēm.

Dūmkanāli kalpojuši ne tikai telpu apkurei. Vesela saimniecisku mezglu - virtuves, maizes ceptuves un alus brūža atrašanās vietu apliecina liela izmēra dūmkanāls, kas saglabājies Cēsu pils Austrumu korpusa rietumu sienā.

Apkures ķermeņi vai to vietas, kā arī kanāli dūmu novadīšanai sniedz liecības par pils funkcionalitāti, ļaujot identificēt kādreizējās apkurināmās, tātad cilvēkam piemērotās telpas. Aizsardzībai domātajos torņos izvietotie kamīni ilustrē militāro vēsturi. Vairākos objektos arheoloģiski atsegtie pavardi, kamīni un siltgaisa krāsnis jeb hipokausti liecina par apkures ķermeņu daudzveidību. Dūmu novadīšanas atvērumi, savukārt, iezīmē telpas ar saimnieciski svarīgu funkciju, palīdzot uztvert pils plānojuma funkcionēšanas principus.

A t e j a s

Cēsu pilī, piemēram, tās saglabājušās pietiekami liels skaitā un par atejām sagatavota apkopojosa publikācija³⁰⁵. Tiesa gan, Ilmāra Dirveika darbā tās nosauktas par tualetēm, neņemot vērā atšķirīgo termina nozīmi un arī relatīvi jaunāku izcelsmi. Tuatele (no franču *Toile* – audums), sākotnēji nozīmēja dāmu ģērbšanās telpu kungu mājā un tikai jaunākos laikos ar to apzīmētas labierīcības. Savukārt, viduslaiku pilīs vietas dabisko vajadzību kārtošanai atbilstoši sava laika higiēnas prasībām būvētas kā atejas (vācu: *Abort*, *Abtritt*) jeb latrīnas (latīņu: *Latrin*). 1590. gada revīziju protokolos, piemēram, Siguldas un Cēsu pilīs, tās aprakstītas kā ‘vajadzību kambarīši’.

Cēsīs pavisam konstatētas astoņas dažāda laika un konstrukcijas atejas, sākot ar agrīnajām pilīm raksturīgo danckeru, un beidzot virs tekoša ūdens plūsmas novietoto cietuma ateju Dienvidu

305 *Dirveiks Ilmārs*. Cēsu ordeņpils tualetes. // Cēsu pils raksti II. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis, 2017., 57.–71. lpp.

torņa pagrabā, kas faktiski var tikt uzskatīta par vienu no senākajiem zināmajiem ūdens klozetiem. Abas Cēsu pilī esošās atejas – Rietumu torņa mestra telpā un Dienvidu torņa pagrabā šobrīd ir vienīgās objektā eksponētās viduslaiku labierīcības Latvijā. Par ateju kā vienlaikus funkcionālu un aizsardzības konstrukciju liecina ārpus pils rietumu nogāzē bijusī atejas būve jeb danckers, no kuras saglabājušies divi masīvi balsti. Līdzīgi labierīcību torņi, kas kalpoja arī aizsardzības vajadzībām, saglabājušies arī Rietumeiropas viduslaiku pilīm, piemēram, Kvidzinā (Polija).

Divas viduslaiku atejas fiksētas **Dobeles** pilī – viena pat ar vēl 19. gs. uz sienas ieskrāpētu autogrāfu³⁰⁶. Otra izbūvēta uz konsolēm un izvirzīta virs nogāzes uz Bērzes upi. Ateju vai to vietu identifikācija paaugstina izpratni par pils funkcionēšanu, kā arī cilvēcisko un personificē objekta apskates pieredzi.

Atejas kā “pašsaprotama cilvēka mājokļa un ēkas daļa” ir papildina nepieciešamo, ar apdzīvošanu saistīto viduslaiku pils funkcionālo aprīkojumu. Latvijā saglabājušās liecības par senākām, pilij ārpusē piebūvētām atejām. Spriežot pēc Rietumeiropas piļu analogiem, tās kalpojušas arī aizsardzības funkcijām. Iekštelpās izvietotās atejas izvietotas pie ēku ārsienām, caur tajās izvietotajiem atvērumiem nodrošinot telpu izgaismojumu un ventilāciju, kā arī atvieglojot fekāliju izvadīšanu ārpus pils robežām.

Ū d e n s a p g ā d e u n d r e n ā ž a

Ūdensapgāde ir viena no būtiskajām jebkura aizsardzības objekta iezīmēm līdz pat mūsdienām. Dzeramā ūdens avoti vai uzkrājumi bija nepieciešami, lai izturētu aplenkumu, un to arī izmantoja ikdienas vajadzībām. Arheoloģiskie pētījumi veikti ap trīsdesmit Latvijas viduslaiku pilis, tomēr akas konstatētas tikai astoņās no tām³⁰⁷. Koka aka minēta **Limbažu** pils 1590. gada inventarizācijā. Arī **Siguldas** pilī tā paša gada aprakstā kāpņu priekšā norādīta ‘30 asu dziļa aka, pie tās ķēde un divi dzelzīm apkalti spaini; [aka] apšūta ar zāģētiem dēļiem un apjunta ar dakstiņiem’³⁰⁸. Aka būvniecības īpatnības atklāj arī daži 17. gs. ikonogrāfiskie avoti un inventāra apraksti, piemēram, neliela būvīte attēlota **Kokneses** pils priekšpils pagalma centrā ap 1625. gadu tapušā skatā no putna lidojuma.

Līdzās arhīva materiāliem, vairākas akas atsegtas arī arheoloģiskajos izrakumos. Senākās no tām, kas datētas ar 13. gs., atklātas pirmajos ordeņa nocietinājumos Livonijā – **Mākoņkalnā** un **Veccēsīs** jeb Riekstu kalnā. Akas veidotas apgāzta konusa formā, un Cēsu gadījumā ap 2m diametra konuss izbruģēts ar akmeņiem bez javas. Līdzīga, ap 4m diametra apgāzta konusa formas aka atklāta arī **Valmieras** pils galvenajā pagalmā. Cilindriska mūra aka izpētīta **Koknesē**, kur neseno restaurācijas darbu laikā tā tika no jauna atsegta un iezīmēta pagalma bruģī. Ap aku bijusi

306 *Blūms Pēteris*. Dobeles pilsatejas mīlas leģenda. // Janaitis Gunārs, sast.. Cilvēciskās vajadzības dēļ. – Rīga, 2005., 75.lpp.

307 *Mugurēvičs Ēvalds, Spirģis Roberts*. Arheoloģiskās liecības par akām Latvijas mūra pilīs (12. gs. beigās–18. gs.). // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 351. lpp.

308 *Zemzaris Jānis*, tulkotājs. Siguldas pils 1582. un 1590. gada revīziju protokoli. // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 481. lpp.

izvietota mūra būve ar šindeļu jumtu, par ko liecina pils apraksts 1590. gada inventārā³⁰⁹.

Ūdens padeve akām atšķiras. **Cēsīs** koniskā aka novietota kalna plakuma zemākajā galā, ļaujot savākt caur zemi filtrētos virszemes ūdeņus. Otra veida aka, kas savāc dzeramu pazemes ūdeni, atsegta **Mārtiņsalā** ir šaurāka un dziļāka un vairāk atbilst mūsdienu priekšstatam par akas uzbūvi. Minētās akas veidotas no kvadriem – gan ar saistvielu, gan bez tās. Līdzīgu aku piemēri skatāmi arī **Bauskas** un **Salaspils** pilīs. **Turaidas** pilī, savukārt, atklāta vertikālā aka ar apaļkoku grodiem krusta pakšos, kuras apakšdaļā izveidota koka odere – atstatu no grodiem izbūvēts dēļu apšuvums, kas kalpojis ūdens filtrācijai. Akas grodu apaļbaļķi cirsti no apses un dendroloģiski datēti ar 15./16. gs. miju. Turpat Turaidas pirts mājā, kā arī Mārtiņsalas pils priekšpilī atklātas arī mazāka izmēra, ap 1m platas koka grodu akas. Turaidas pirts aka būvēta dubultgrodu sistēmā – ārējo kārtu veido apaļbaļķi krusta pakšos, bet iekšējo – vertikāli dēļi. Šādas pirts iebūvētas ūdens ņemšanas vietas apliecina higiēnas nozīmi pils ikdienas dzīvē.

Kā liecina aprakstītie piemēri, akas parasti izbūvētas pils pagalmā kā savrupizvietotas, brīvēstāvošas būves. Tomēr **Cēsu** pils Iekšpils galveno pagalma aku neskatoties uz plašajiem pagalma izrakumiem tā arī neizdevās atrast. Iespējams, ka tā atradusies daļēji atsegtajā pagraba telpā pagalma dienvidaustrumu stūrī, kas nav arheoloģiski pētīts.

Līdztekus ūdens ieguves vietām, pilis organizēta arī atmosfēras nokrišņu notece. Slēgta iekšpagalma drenāžas sistēma atklāta **Cēsu** pils kastelā. Nelielas ūdens izplūdes atveres izvietotas Ziemeļu korpusa ziemeļu sienā. Tāpat ūdens plūsma organizēta pa pazemes kanāliem Dienvidu un Ziemeļu torņu pagrabos, kas joprojām ir lietošanas kārtībā. Cēsu pils sniedz ieskatu vēl vienā ūdens iekšējā cirkulācijas ceļā. Sākotnējam pagalma bruģim slīpums vērsts virzienā uz centru, un ūdens tur tiek savākts iedziļinātā bedrē. Rietumu korpusa pagalma puses sienā atsegti baļķa fragmenti, ar kritumu ārsienas virzienā. Acīmredzot, ūdens no pagalma iedziļinājuma tecējis pa koka pazemes cauruli līdz pagrabam, kur izmantots saimniecībā, piemēram, mazgāšanai vai skalošanai. Tālāk no telpas tas izvadīts Rietumu nogāzē pa izplūdes cauruli Rietumu korpusa ārsienā.

Akas parasti izvietotas pils pagalmā kā nelielas brīvēstāvošas būves, kaut arī sastopamas atsevišķas iekštelpās izvietotas ūdens ņemšanas vietas. Līdztekus izdzīvošanai nepieciešamā ūdens ieguvei, nocietinājumos risināta arī ūdens novadišana. Tipiskas pils iekšpagalms veido slēgtu teritoriju, kuru norobežo korpusi vai apkārtsiena. Tādējādi nokrišņu ūdens no šīs teritorijas uzkrājas būves iekšpusē un tas ir jāizvada ārpus pils. Šim nolūkam izbūvētas sazarotas drenāžas sistēmas, novadāmo ūdeni izmantojot arī saimnieciskām vajadzībām. Kaut arī ar ūdensapgādi un noteci saistītās sistēmas tiešā veidā pilsdrupās nav redzamas, iztēlojoties to nepieciešamību un iespējamo struktūru ļauj novērtēt viduslaiku objektu funkcionalitāti. Atsegtu aku piemēri liecina, ka šādas būves var tikt konstatētas arī citos objektos turpmākā pētniecības gaitā.

---

309 *Malvess Roberts*. Kokneses pils būvēsture, 13. gadsimts–17. gadsimta 20. gadi. // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 160. lpp.

T e r i t o r i j a   u n   d ā r z i

Par dārziem pie Latvijas pilīm viduslaiku periodā nav saglabājusies nekāda rakstīta vai vizuāla informācija. Zemes intensīvās izmantošanas un stādīšanas tradīciju izmaiņu dēļ nekas no dārzu plānojuma vai augu sastāva nav redzams arī dabā. Tomēr tas nenozīmē, ka dārzi pie pilīm nav bijuši – saimniekošanas loģika ļauj pieņemt, ka virtuves dārziem vai nelieliem stādījumiem ar ikdienā nepieciešamām garšvielām pēc analogijas ar klostera dārzu kāda vieta nocietinājuma teritorijā noteikti atradās. Visticamāk šāds dārzs atradies priekšpilī, kas, salīdzinot ar iekšpili, bija labāk izsauļota teritorija.

Vairāk informācijas par pils dārziem saglabājies no laika pēc Livonijas sabrukuma, kad nocietinājumi pārgāja jauno zemes saimnieku īpašumā. Līdz ar īpašnieku maiņu militāra ordeņa vietā nākot citādi saimnieciski politiskajai situācijai, sākotnējā pils aizsardzības funkcija mazinājās, savukārt pieauga vēlme pēc komforta un reprezentablākas dzīves telpas. Senākās ziņas par dārziem pie pilīm saglabājušās no 16. gs. beigām, kad tie minēti nocietinājumu uzskaites aprakstos jeb inventārijos.

Pie **Kuldīgas** pils izvietotais dārzs aprakstīts 1699. gada inventārijā un to tulkojusi un analizējusi ainavu arhitekte Ilze Māra Janelis³¹⁰. Saskaņā ar aprakstu, dārzs izvietots pils tuvumā un tas bijis gan augļu, gan izpriecu dārzs (*Baum und Lustgarten*). Līdztekus daudzajiem ar pastaigām un atpūtu saistītajiem stādījumiem, minēti stūrains virtuves lauki, no kuriem vieni bijuši apsēti, citi neapsēti, bet vēl citi tikai aparti un gatavoti sējai. Dārzā atradies karūsu dīķis, pastaigu celiņi, augļukoku stādījumi u. c. Šāds košs papildinājums noteikti mazināja citādi pietiekami atturīgās pils tēla skarbumu.

Pils dārzs priekšpils teritorijā atradies arī **Cēsu** pilī. Pirmās ziņas par tā esamību rodamas jau 1590. gada revīzijā. Skopajā aprakstā minēts, ka pils priekšā dzīvojot viens dārznieks, kurš apkopj pils dārzu. Par tā eventuālo plānojumu 17. gs. beigās liecina divi vēsturiski grafiskie materiāli – mērnieku Johana Palmstruka (*Palmstruck*) 1670.–1685. gados³¹¹ un J.A.Ulriha 1693. gadā izgatavotie Cēsu pils un pilsētas plāni. Abos pirmās priekšpils teritorijā attēlots dārzs; vecākajā plānā tas novietots priekšpils rietumu daļā; jaunākajā aizņem visas priekšpils teritorijas dienvidu daļu. J.Palmstruka plānā dārzs apjots ar žogu, tajā shematiski iezīmēti 9 koki. Attēlā redzamais atbilst 1688. gada revīzijas aprakstam, kurā teikts ka priekšpilī atradies: “augļu dārzs, kurš ir ierīkots aiz vecās pils un ietverts ar stāvkoku žogu, kurā aug ābeles un ķirši, pie vecās pils ar žogu un vārtiem”. Vispārīgais uzraksts priekšpils (*Schloss For-werk*) neliecina par konkrētu funkciju; var pieņemt, ka tā bijusi saimnieciska rakstura. J.A.Ulriha plānā dārzs ziemeļu pusē norobežots ar koka žogu, kura centrālajā daļā attēloti ar dīvsliņu jumtu segti vārti. Dārza laukums iedalīts 8 regulāros bosketos, kuri pa diagonāli atkārtojas, resp., izmantots četru veidu bosketu plānojums. Katrs no tiem pa perimetru ierāmēts ar kokiem, savukārt tā iekšienē iezīmēts regulārs dalījums, kas

310 *Janelis Ilze Māra*. Latvijas muižu dārzi un parki. – Rīga: Neputns, 2010., 21.lpp.

311 *Ose Ieva*. Vidzemes un Latgales piļu 17. gs. plāni un zīmējumi no Stokholmas arhīviem. // Latvijas viduslaiku pils VII. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011., 485. lpp.

varētu atbilst zemākiem stādījumiem. Pēc Eiropas dārzu analogijām var pieņemt, ka attēlotais dārzs apvienojis gan virtuves, resp., saimnieciskā, gan dekoratīvā dārza funkcijas.

Cēsu pils vēsturiskie plāni no jaunāka perioda saglabājušies tikai no 1802. gada. Ar šādu laiku datēti divi – mērnika Augusta M. Dreijera uzmērītais plāns un ar to pašu gadu datēts plāna pārzīmējums³¹². Abos Pirmās priekšpils teritorija attēlota gandrīz tukša; oriģinālā pie burta “e” paskaidrojumiem tā aprakstīta kā augļu dārzs ar siltumnīcu (*Obst Garten nebst Treibhaus*). Kopētā plāna apraksts uzrāda, ka šeit atradušās ganības (*Die Veiden Garten*) ar atsevišķi apzīmētu siltumnīcu (*das Treibhaus*). Pie priekšpils austrumu apkārtsienas attēlota magazīna (*das Magazin*). Jaunās pils dienvidu pusē asimetriski iezīmēts dīķis ar caurteci; kopētajā plānā tas apzīmēts kā sauss (*die drey Teiche*). Nedaudz izmainīta situācija redzama 1829. gadā izgatavotajā Vilhelma Tuša (*Tusch*) shematiskajā pilsdrupu plānā, kur priekšpils teritorija apstādīta ar augļu kokiem. Plānos redzamās situācijas izmaiņas ļauj pieņemt, ka 17. gs. dārzs ar izvērsto regulāro plānojumu gājis bojā Ziemeļu kara vai tam sekojošajā saimnieciskā pagrimuma laikā.

Dienvidu pusē izvietotā priekšpils dārza un atpūtas vajadzībām turpināta izmantot arī 19. gs. 1884. gada Bruņniecība Zemes revizora R. Millera zīmētajā iežogotā dārza (*Charte vom Schloss Wendenschen reservierten garten*) plānā priekšpils teritorijā, tai skaitā jau aizbīrušajā pilsgrāvī iezīmēti pastaigu celiņi. Dārza rietumu daļā attīstīts siltumnīcu komplekss, kam piekļaujas lineāras dobes. Dobes (arumi) attēloti arī dārza dienvidu daļā ievirzījumā. Intensīvā priekšpils izmantošana liek domāt par aktīvu tās izmantošanu dārzniecības vajadzībām, vēl pirms tas fiksēts arhīvu dokumentos.

Dārzi, kaut arī bez aprakstiem, attēloti arī citos 17. gs. zviedru inženieru zīmētajos Livonijas nocietinājumu plānos. **Raunas** pilī regulāra plānojuma dārzs ar augļukokiem iezīmēts 1699. gadā Dienvidu priekšpils teritorijā, otrpus pilsgrāvim. Tā attēlojums diezgan aptuvens, neregulāras formas taisnstūrī iezīmēti septiņi koki, kas varētu simbolizēt augļukokus. Pēc analogijas ar Cēsīm, kur jau minētajā priekšpils plānā attēloti deviņi koki, varētu pieņemt, ka abos gadījumos dārza attēlojums ir nosacīts, un tajā bez attēlotajiem augļukokiem bijuši arī vēl citi stādījumi.

Dobeles pilī 17. gs. pirmajā pusē hercogienes Pomerānijas Elizabetes Magdalēnas (*von Pommern, 1580–1649*) laikā izveidoti plaši stādījumi³¹³, iespējams, iepriekšējo dārzu vietā. Augļu dārzā līdztekus vietējām šķirnēm audzētas arī eksotiskas šķirnes – persiki, aprikozes, vīģes un vīnogas. Augļu dārzam blakus bijis barokāls regulāra plānojuma jeb franču dārzs., kur bukšu, jāņogu un ērkšķogu krūmu ietvaros auguši dažādi augi, ziedi un dārzeni. Par augu audzēšanu ārstniecības vajadzībām liecina aptiekāra Karla Ruhela 1636.–1642. gada vēstules hercogienei par augu destilēšanu. Tajā atspoguļota augļu un ogu koku krūmu, vīnogulāju un puķu stādīšana, pie kam pēdējās galvenokārt izmantotas hercogienes vajadzībām. Vairākos ziņojumos parādās baltas

312 *Malvess Roberts*. Arhitektūras un vēstures pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa. Cēsu pils vēsturiskie plāni. // Cēsu novada vēsture I. Sast. Vija Rozentāle. – Cēsis: Cēsu Muzeju apvienība, 1995., 223.lpp.

313 *Kvaskova Valda*. Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010., 354.lpp.

un sarkanas rozēs, kuras hercogiene kopā ar aptiekāru pārstrādājusi rožu eļļā, ūdenī, sirupā vai cukurā. Rozes augušas gan Dobeles pils dārzā, gan tikušas piesūtītas no citām vietām³¹⁴.

Dekoratīvi apstādījumi pilsdrupu teritorijās vai to vietā ierīkoti arī vēlāk. Baroka laika dārzs 18. gs. iekārtots **Burtnieku** pilsdrupās. Pēc sienu nojaukšanas un zemes izlīdzināšanas 19. gs. 60. gados dārzs ierīkots **Kuldīgas** pilsvietā³¹⁵. 1898. gadā līdz tam Krievijas kronim piederošo pilskalnu uzdāvināja **Kandavas** pašvaldībai dārza ierīkošana, kura ieceri īstenoja 1902. gadā, daļēji attīrot no būvgružiem saglabājušos nojauktās pils pamatus³¹⁶. Apstādījumu ierīkošana bijušo piļu un priekšpiļu teritorijās bija labākais iespējamais veids, kā agrāk slēgtās un nocietinātās teritorijas atvērt jaunai publiskai funkcijai.

Viduslaiku dārzu neesamību Latvijas pilsdrupās kompensē ziņas par apstādījumu ierīkošanu pēc-nocietinājumu periodā. Šāda prakse sastopama arī Rietumeiropā, un atbilst izmaiņām piļu apdzīvošanas tradīcijas, kā arī ikdienas sadzīves struktūrā.

Aplūkotais vēsturisko būvdetaļu un arhitektonisko iezīmju kopums ilustrē Latvijas kultūras mantojuma daudzveidību. Pilsdrupu informatīvos elementus veido gan to struktūra – apjomu kārtojums un plānojuma paņēmieni, gan atsevišķas iezīmes – būvpaņēmieni, vizuāli uztveramas liecības par zudušām konstrukcijām, kā arī piļu būvniecībā izmantotie materiāli un to virsmas faktūras. Tai pat laikā tikai nedaudzām pilsdrupām to kultūrvēsturiskais potenciāls tiek izmantots pilnībā. Fragmentārās saglabātības dēļ objektos dabā to telpiskā struktūras uztvere ir apgrūtināta un prasa iepriekšējas zināšanas. Sliktais tehniskais stāvoklis nosaka ierobežotu drupu izmantošanu. Daudzu pilsdrupu bieži vien attālais novietojums mazina apmeklētāju skaitu, kas negatīvi ietekmē uzturēšanas pasākumus. Nekopšanas rezultātā radies pašizsējas koku apaugums aizsedz skatu, vājina drupu uztveramību un neļauj novērtēt ainaviskās kvalitātes. Daudzie informatīvie elementi ir zināmi tikai ierobežotam speciālistu lokam. Tie ir apzināti un dokumentēti nepilnīgi, tādēļ nesniedz nepieciešamo ieguldījumu ar drupu izpratni saistītā informācijas lauka paplašināšanai. Lai sekmētu šādu objektu integrāciju kultūrvidē, nepieciešama mērķtiecīga darbība identificēto informatīvo elementu skaidrošanai, tādējādi ieinteresējot sabiedrību un sekmējot un motivējot pilsdrupu saglabāšanu.

3 . 2 . J A U N U D A T U I E G Ū Š A N A P I L S D R U P Ā S

Pilsdrupās fragmentāri saglabājušies ne tikai to informatīvie elementi – līdzīgi kā Latvijas viduslaiku mantojumam kopumā, ierobežots ir arī vēstures avotu klāsts. Maz ticams, ka pārskatāmā laikā to klāsts varētu tikt būtiski papildināts – izņēmums varētu būt kādā nejaušā gadījumā arhīvos vai bibliotēkās atrasti materiāli, vai arī arheoloģiskajā izpētē uzieti artefakti. Šāds iespējamais atradums atrasts Kokneses senpilsētā – neliela kaļķakmens plāksne ar iegriezumiem

314 Informācija no e-pasta sarakstes ar Imantu Lancmani 2020. gada 17. aprīlī.

315 *Löwis of Menar Karl*. Zur Baugschichte der Komtureien des Deutschen Ordens in Kurland. // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurlandischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1895. – Mitau, 1896., S.42.

316 *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils, IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005. gads., 240.lpp.

abās pusēs. Arheologs Juris Urtāns piedāvājis versiju, ka uz akmens gabala varētu būt ieskrāpēts iespējamais Kokneses pils plāns³¹⁷. Tomēr plāksnes nelielais izmērs – tā ir tikai 12x7x2,5cm liela – un skičveida izpildījums pieļauj diezgan plašas interpretācijas iespējas – ko raksta beigās atzīst arī pats autors. Neskatoties uz šo diezgan nepārliciecināmo atradumu, joprojām pastāv iespēja, ka Latvijas piļu kultūrslānis vēl tomēr slēpj kādus grafiskus, līdz šim nezināmus attēlojumus.

Kā tas nereti notiek ar ierobežota apjoma informāciju, avotu materiālu trūkums pieļāvis arī dažādu autoru atšķirīgu interpretāciju – vēsturnieki, arhitekti un arheologi atšķirīgi traktējuši, piemēram, Rīgas pilsētas viduslaiku plānojuma struktūras attīstību³¹⁸. Lai pārbaudītu vai atributētu avotu saturu, nepieciešams paplašināt izpēti materiālu klāstu un veikt citu, no vēstures avotiem atšķirīgu materiālu izpēti uz vietas. Pilsdrupās vēsturiskais materiāls ir saglabājies gan virszemē – drupu stāvoklī esošās bijušo piļu konstrukcijās, gan pazemē, kur vēsturiskās liecības saglabājušās kultūrslānī. Materiālās izpēti gaitā daudzos objektos atklāti jauni dati par to būvvēsturi un sociālo vēsturi.

Jaunu datu iegūšana vēsturiskos objektos ietver ģeometrisko un semantisko dokumentēšanu jeb izpēti, un notiek vairākos secīgos etapos. Virkne izpēti veidu saistīti ar pilsdrupu saglabāšanu un to rezultāti tiešā veidā izmantojami praktiskajos objekta konservācijas darbos un sniedz materiālu eksponēšanai.

3 . 2 . 1 . Ģ E O M E T R I S K Ā D O K U M E N T Ē Š A N A

Objekta fiksācijas dokumentācija kalpo par pamatu visām tālākajām saglabāšanas darbībām. Dokumentēšanas gaitā tiek veikta vēsturiski nozīmīgas telpiskas būves fiksācija divdimensiju vai trīsdimensiju plaknē. Procesā netiek tiešā veidā radīts jauns kultūras piemineklis, bet gan iegūts jauns – vai papildināts iepriekš sagatavots datu komplekss par jau esošu pieminekli, veidojot oriģinālā kultūras pieminekļa arhivējamu kopiju. Tādējādi līdztekus praktiskam izmantojumam konservācijas projektēšanā, uzmērījumi papildina datus par jau esošu objektu, sekmējot pilsdrupu publicitāti un tādējādi paplašinot to informatīvo lauku.

Uzmērījumu rasējumi kā esošā stāvokļa dokumentējums ir galvenais instruments jebkura būvētā mantojuma objekta analīzes procesā. Tradicionālā izpratnē objekta dokumentēšana ietver ģeometrisko izmēru noteikšanu un uzmērījuma galveno skatu (novietnes plānu, objekta plānu, griezumus, fasāžu, detaļu u. c.) samazinātu attēlošanu divu dimensiju plaknē – rasējumā. Esošās situācijas fiksācijas rasējumu sagatavošana ir arī viena no arhitekta izglītības komponentēm un arhitektonisko uzmērīšanu ar mērlentu kā daļu no praktiskām iemaņām apmācības ietvaros apgūst visi arhitektūras specialitātes studenti. Tomēr pilsdrupām to daudzo neregulāro plakņu dēļ tradicionālo uzmērījumu metožu pielietojums ir ierobežots. To vietā mūsdienās izmanto telpisko instrumentālo uzmērīšanu – 3D skenēšanu vai fotogrammetriju.

317 *Urtāns Juris*. Vai jauns senās Kokneses plāns? // *Zvaigžņotā debess*, 1988. gada pavasaris (119)., 13.–18.lpp.

318 dažādas teorijas analizētas un sava versija piedāvāta un pamatota: *Caune Andris*. Bīskapa Alberta laika Rīgas plānojuma rekonstrukciju meklējumi. // *Senā Rīga 2: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Atb. red. Andris Caune. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000., 233.–269.lpp.

Telpiskā uzmērīšana pilsdrupu dokumentēšanas praksē ienākusi pamazām. Viens no pirmajiem objektiem, kam veikta 3D skenēšana, 2009. gadā bija **Cēsu** pils³¹⁹ un drīz pēc tam šāda uzmērīšana sekoja arī **Raunā**. Sākotnēji uz punktu mākoņa bāzes sagatavotajos vektoru rasējumos atsevišķu elementu attēlojums bija ļoti nosacīts. Cēsu pilsdrupās bija iespēja salīdzināt no punktu mākoņa iegūtos šķēlumus ar manuāli izgatavotajiem plāniem, piemēram, Dienvidu korpusam (autors Teodors Ciparsons, 1952) vai 1990. gadu izrakumu fiksācijām (arhitekts Ilgonis Stukmanis, 1978–1980)³²⁰. Pēdējie izceļas ar detalizāciju un niansēti atspoguļo attēloto konstrukciju uzbūvi un atsevišķus to veidojošos elementus. No skenējumiem gatavotajos vektoru rasējumos attēlotas tikai shematiskas neregulāras mūru kontūras, neizšķirot atsevišķas plaknes un neidentificējot, piemēra, sienu mūrējumu. No otras puses, skenējums un uz tā bāzes sagatavotais rasējums ir ģeometriski daudz precīzāks. It sevišķi tas redzams arheoloģisko izrakumu uzmērījumos, kur vienā gadā uzmērītie atsegumi ģeometriski koriģēti, uzmērot nākamā gada atsegtās konstrukcijas. Tas lieku reizi pierāda jau aprakstītās trilaterālās uzmērīšanas metodes ierobežojumus.

Drupu ģeometriskās dokumentēšanas praksē tradicionālos arhitektoniskos uzmērījumus pakāpeniski aizstāj mūsdienu lāzertehnoloģijās un fotogrammetrijā balstīti paņēmieni. Kombinētās metodes priekšrocības apliecina pieredze drupu konservācijas projektēšanas praksē – drūpošo sienu dokumentēšanai universālāks pielietojums ir fotogrammetrijai, kas salīdzinot ar punktu mākonī, dod detalizētāku objekta virsmas attēlojumu, savukārt ar 3D skeneri iegūtais punktu mākonis nodrošina precīzākus ģeometriskos datus. Pilsdrupu telpiskais modelis paver jaunas iespējas ne tikai dokumentēšanai, bet arī apjoma analīzei. Tai pat laikā, neskatoties uz tehnoloģiju attīstību, konservācijas risinājumu komunicēšanai un realizācijai dabā galvenais pamats joprojām ir 2D rasējumi. To nosaka gan projekta dokumentu aprīte skaņojošajās institūcijās, darbu veicēju tehnoloģiskais aprīkojums un papīra kā universāla datu nesēja joprojām izplatītais pielietojums ēku saglabāšanas praksē.

3 . 2 . 2 . S E M A N T I S K Ā D O K U M E N T Ē Š A N A

A r h i t e k t o n i s k ā i z p ē t e

Instrumentāli uzmērot pilsdrupas vai veicot to fotofiksāciju, iespējams dokumentēt tikai vizuāli uztveramās objekta daļas – rasējumos, punktu mākoņos vai fotoattēlos neparādās objekta materialitāte un tā pārbūves, kā arī nepilnīgi atspoguļojas atsevišķu elementu savienojumi u. c. vēsturiska objekta attīstību ilustrējoši elementi. Uzmērījumi kā ģeometriskās fiksācijas materiāls neietver arī arhīvos esošos, ar objekta būvvesturi saistītos materiālus. To apzināšana un sasaiste ar konkrētā nocietinājuma apdzīvotību, izbūves un pārbūves periodiem ir specifisks uzdevums, kura

319 *Kaļinka Māris, Reiniks Mārtiņš*. Livonijas ordeņa Cēsu pilsdrupu dokumentēšanas rezultāti ar 3D lāzerskenneri. // *Ģeomātika*. Nr.6, 2009, 26.–34.lpp.

320 *Lapins Arturs*. Use of Re-projected photos in the conservation of the Livonian order's castle in Cesis (Latvia). // *Space, Time, Place Third International Conference on Remote Sensing in Archaeology*. Proceedings, edited by Campana S., Forte M., Liuzza C. – Oxford, BAR International Series 2118, 2010., p.226.

risināšanai līdztekus vēstures pārzināšanai nepieciešamas arhitekta, mākslas zinātnieka, etnogrāfa, būvniecības tehnologa un mērnika specialitāšu prasmes. Eiropā un citviet pasaulē arhitektoniskā izpēte ir viens no mācību priekšmetiem augstskolās³²¹ un veido būtisku, ar likuma spēku un sabiedrības apziņu nostiprinātu metodi vēsturisku objektu atjaunošanas praksē. Neskatoties uz to, ka nepieciešamība veikt izpēti ir definēta arī Latvijā spēkā esošajos likumos³²², specializēta arhitektoniskās izpētes jeb būvīpētes apguves programma Latvijas augstskolās nepastāv. Iemaņas veikt vēsturisko ēku novērtēšanu iegūst arhitektūras un mākslas vēstures studenti, kā arī topošie ainavu arhitekti, tomēr praktisko pieredzi līdz šim bijis iespējams apgūt tikai empīriskā ceļā.

Arhitektoniskās izpētes gaitā vēsturisko avotu un morfoloģiskais jeb telpiski-formālais materiāls tiek salīdzināts ar stratigrāfiskos atsegumos jeb vēsturiskās substances zondāžās iegūtajiem datiem, nodrošinot integrētu arhitektūras tektonisko un formālo aspektu analīzi. Objektā veiktā izpēte ļauj papildināt arhīva materiālos iztrūkstošo un sniegt papildus ziņas par zudušu vēsturisko arhitektūru, novietni un būvniecības un pārbūves procesiem. Objekta telpisko dimensiju ģeometriskā analīze, savukārt, ļauj rekonstruēt objekta būvniecības laikā plānu vai fasāžu nospraušanā un aizzīmēšanā izmantotās atsevišķu daļu izmēru attiecības jeb proporcijas, kā arī pielietoto garumu mēru sistēmu. Rezultātā arhitektoniski-arheoloģiskie uzmērījumi jeb izpētes kartogrammas ietver gan objekta ģeometrisko fiksāciju, gan izpētes procesā gūtās atziņas – semantisko informāciju. Šādi rasejumi ir grafisks materiāls, pamatojoties uz kuriem tiek izstrādāti objekta saglabāšanas un attīstības risinājumi.

Mūsdienu tehnoloģijas ne tikai ietekmē ikdienu, bet arī pakāpeniski rod atbalsi izpētes metodoloģijā. Ar vien vairāk arhitektoniskā izpēte no fiziskas iejaukšanās objektā kļūst par jau iepriekš veikto pētījumu apzināšanu, apkopošanu un analīzi. Zīmīgi, ka iepriekš savākto datu kopums ļauj izdarīt jaunus secinājumus no agrāk iegūtiem datiem – šādi jaunas atziņas, piemēram, par ķieģeļu uzbūves tehnoloģiju vai atsevišķu modes priekšmetu skaidrojumi iegūti, analizējot Cēsu pils ilgstošajos arheoloģiskajos izrakumos atrastos artefaktus. Arvien uzlabojoties instrumentālās fiksācijas metodēm, nākotnē izpēte vēl vairāk varētu attālināties no pašas vēsturiskās ēkas. Pilsdrupās šādi jau tiek pētītas grūti pieejamās daļas, piemēram Raunas pilsdrupu sienu augšdaļa. Alūksnes pilsdrupu Dienvidu torņa instrumentālais uzmērījums ļāva noteikt zudušo augšstāva ailu vietas. Uzlūkojot pietiekami detalizētu uzmērījumu kā vēsturiskā objekta virtuālu ekvivalentu, tas var eventuāli ļaut veikt izpēti, pieslēdzoties “virtuāli” ar to saistītās informācijas datubāzei. Iespējams, ka tā ir arhitektoniskās izpētes, un varbūt arī pasaules izziņas – nākotne.

---

321 Vēsturiskā būvīpēte, piemēram, ir mākslas maģistratūras studiju priekšmets Austrumbavārijas tehniskajā augstskolā Regensburgā. [Tiešsaiste: 2019-08-24].

https://www.oth-regensburg.de/fileadmin/media/fakultaeten/a/studiengaenge/master_hist_bauforschung/info/pdf/M_Flyer_HistorischeBauforschung_2019.pdf

322 Ēku būvnoteikumi. Kultūrvēsturiskās inventarizācijas akts jāiesniedz esošām ēkām, kuras ir kultūras pieminekļi gan vienkāršotas atjaunošanas (37.2. punkts), gan konservācijas projektu (44.3. punkts) gadījumos. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <https://likumi.lv/doc.php?id=269164>

Arheoloģiskā izpēte tradicionāli tikusi uzskatīta par vienu no galvenajām pilsdrupu izpētes metodēm. Tikai salīdzinoši nesen, kritiski pārskatot kasteloloģijas tendences Eiropā, secināts, ka ilgu laiku veiktajos plašajos atsegumos tiek zaudēts daudz pētnieciskās informācijas³²³. Atsedzot sienas, tiek iznīcināti tām pieslēdzšie zemes slāņi, kas, savukārt, neļauj veikt stratigrāfisko datēšanu³²⁴. Mūsdienās arheoloģija kā destruktīva un relatīvi dārga izpētes forma tiek pēc iespējas aizstāta nedestruktīviem pētījumiem, vai arī tās apjoms samazināts līdz minimāli iespējamam uzraudzības darbiem.

Arheoloģiskās izpētes vēsture Latvijā aizsākusies 19. gs. pirmajā pusē. Kā savā Aizkraukles baznīcas izpētes pārskatā 1940. gadā rakstījis arheologs Pēteris Stepinš, tur 1837. gadā notikuši paši pirmie arheoloģiskie izrakumi Latvijā³²⁵, kurus 1850. gados turpinājis J. K. Bērs. 19. gs. 30.–40. gados Cēsu pils tilta galu Dienvidu korpusa priekšā atsedzis K. fon Zīverss dēls grāfs Emanuels Zīverss (*Sievers*, 1817–1909)³²⁶. Izrakumi, kuru pamatojums bijuši pilsdrupu sakopšanas darbi, 19. gs. 2. pusē notikuši **Krimuldā**. Gleznotājs Jūliuss Dēriņš atmiņu pierakstos rakstījis, ka 1862. gadā, gaidot ķeizara ierašanos, tās licis atrakt firsts Līvens, un līdz ar to atsegti daudzu mūru pamati un atrasti dažādi seni ieroči un citas lietas³²⁷. Abu šo piļu izrakumu mērķis bija drupu sakopšana, kam jaunu, līdz tam nezināmu mūra konstrukciju atsegšana nāca kā papildus pienesums. Situācija nemainījās līdz pat 19. gs. beigām. Izrakumus konstrukciju atsegšanai 19. gs. pēdējā ceturksnī gados veikuši novadpētnieks Oskars Emīls Šmits Bauskas pilī, Rindas pilsdrupās Jūliuss Dēriņš, **Daugavpilī** (1888) un **Mākonkalnā** (19. gs. beigas) arhitekts Vilhelms Neimans³²⁸. **Valmieras** pilsdrupās un **Ikskilē** nelieli izrakumi notikuši 20. gs. divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, no kuriem pēdējie turpinājušies arī Otrā pasaules kara laikā 1942. gadā.

Plaši izpētes darbi norisinājās 20. gs. otrajā pusē. Vispirms tā aktivizējās paralēli atjaunošanas darbiem, veicot pilsdrupu kā tūrisma objekta sakopšanu **Turaidā** (arheologs Ādolfs Stubavs, arhitekts Gunārs Zirnis). Nākamajā desmitgadē izrakumi, kas nebija saistīti ar atjaunošanu, bet tieši pretēji – ar informācijas glābšanu, norisinājās virknē Daugavas senlejas piļu, kuras atradās spēkstaciju būves appludināšanas zonās. Izpētītas, pēc tam uzspridzinātas un daļēji vai pilnīgi appludinātas pilis un apmetnes Pļaviņu HES zonā. **Lokstenes** pilsdrupas 1962.–

323 *Ose Ieva*. Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un tipoloģijas problēmas. // Latvijas viduslaiku pils, II. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. - 147. lpp. Rakstā papildināta autore agrāka 1999. gada publikācija: *Ose Ieva*. Dažas viduslaiku piļu izpētes problēmas Latvijā // LZAV.A., 1999., Nr. 4/5/6., 47.–55. lpp.

324 *Zeune Joachim*. Burgen. Symbole der Macht. – Regensburg: Verlag Fiedrich Pustet, 1996., S.111

325 *Kruse Friedrich*. Necrolivonia oder Geschichte und Alterthuemer Liv-,Esth- und Curlands. – Dorpat, 1842.

326 *Löwis of Menar Karl von*. Zur heimischen Burgenkunde im XIX Jahrhundert. // Duna-Zeitung. – 1901. – Nr. 141, 142. Citēts pēc *Ose Ieva*. Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18.gs. līdz 20.gs. vidum // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 57. lpp.

327 *Ose Ieva*. Jūliuss Dēriņš - Kurzemes un Zemgales piļu pētnieks. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 166. lpp.

328 *Sapunov Alexey*. Памятники времени древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903., стр.61.

1964. gadā pētījis Ē. Mugurēvičs un 1962. gadā tās uzmērījis arheologs Andris Caune. **Mārtiņsalas** pilsdrupas 1967.–1973. gadā pētījis jau minētais Ē. Mugurēvičs un no 1967. gada saglabājušies Andra Caunes uzmērījumi. Tajā pašā 1967. gadā viņš uzmērījis arī iepretī esošās **Salaspils** pilsdrupas, kuras, savukārt, arheoloģiski pētījis A. Stubavs 1967.–1975. gadā. Sēlpils pili 1963.–1965. gadā pētījuši Elvīra Šnore, Māris Atgāzis un Anna Zariņa. Līdz ar to par aplūdinātajām drupām saglabājies relatīvi plašs materiāls padziļinātai izpētei, skaidrojumiem un teorētiskām rekonstrukcijām. Zinātniskās restaurēšanas darbnīcu speciālistu veikti izrakumi norisinājās arī **Kokneses** pilsdrupās, kas pētītas vairākkārt. 1961.–1966. gadā arheoloģisko izpēti veica arheologs Roberts Malvess, 1991.–2000. gadā Mārtiņš Rušs, savukārt fiksāciju nodrošināja arhitekts Ilgonis Stukmanis.

Laikmeta politiskie uzstādījumi noteica arī sava laika arheoloģisko izrakumu mērķi. Pilsdrupas tika uztvertas kā svešas varas mantojums, tādēļ arheoloģiskās izpētes uzdevums bija nevis mūra pils būvvesture, bet senāku apdzīvotības slāņu atsegšana, meklējot pirms-vācu laika sasaisti ar tolaik austrumos dzīvojušajām ciltīm – austrumslāviem. **Sēlpilī** konstatēti baltu ciltīm raksturīgi atradumi. **Koknesē**, lai atsegtu liecības par iespējamo agrāko apbūvi, demontēts viduslaiku bruģis. **Rēzeknē** senāku apdzīvotības slāņu meklējumos atsegti un avārijas stāvoklī atstāti viduslaiku mūra sienu pamati. Izpētes darbi veikti bez konkrēta vēsturiskās vietas konservācijas un eksponēšanas plāna, tādējādi apdraudot atsegtu konstrukciju saglabāšanu.

Turaidā, kur arheologa Ādolfa Stubava 1953. gadā uzsāko darbu 1960. gados turpināja vēsturnieks Roberts Malvess, bet kopš 1976. gada arheologs Jānis Graudonis. Izpētē un projektu izstrādē sadarbība līdz 1962. gadam notika ar arhitektu Gunāru Zirni, bet no 1969. gada ar Gunāru Jansonu. 1971. gadā uzsākti izpēte un konservācijas darbi **Cēsīs** (arheologs Roberts Malvess. Kopš 1972. gada Zigrīda Apala), kur, savukārt 1962. gadā arhitektūras projektus izstrādāja arhitekts Gunārs Zirnis, bet kopš 1973. gada arhitekts Ilgonis Stukmanis. 1976. gadā izpēte uzsākta vēl vienās apjomīgākajās Latvijas pilsdrupās – **Bauskā** (arheologs Andris Caune, arhitekti Andris Ceļmalis un Valdis Liepa). Visos šajos objektos arheoloģiskā izpētes uzdevums sākotnēji bija dot zinātnisku pamatojumu konservācijas un restaurācijas projektu izstrādei. Iecerētā funkcija bija telpu izbūve vietējo novadpētniecības muzeju vajadzībām, kuru ekspozīcijā nonāca izrakumos atrastās senlietas. Vissekmīgāk ideja īstenojās Turaidā, kur ekspozīcijas vajadzībām rekonstruēts Dienvidrietumu korpuss. Cēsīs ekspozīcija izvietota Jaunajā pilī, savukārt Bauskā – rekonstruētajos t.s. hercoga laika pils daļas korpusos.

Dažāda mēroga izrakumi norisinājušies arī vairākās citās Latvijas pilīs³²⁹. Izpētes nolūkā pētītas pilis **Piltēnē** (arheologs Ēvalds Mugurēvičs, 1976–1977), **Ludzā** (arheoloģe Jolanta Daiga, 1976), **Rēzeknē** (arheologs Ēvalds Mugurēvičs, 1980), **Daugavpilī** (arheologs Ēvalds Mugurēvičs, 1982–1987), **Valmierā** (arheoloģe Tatjana Berga, 1988–1993), **Ventspilī** (arheologi Baiba Eglāja 1986, Mārtiņš Ruša un Mārtiņš Lūsēns, 1990). Glābšanas jeb aizsardzības izrakumi, kur arheologi

329 *Ose Ieva*. Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20. gs. otrajā pusē. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga, 2001., 100.–101. lpp.

fiksējuši konstrukcijas paralēli demontāžas vai būvniecības darbiem, norisinājušies **Saldū** (arheologs Ēvalds Mugurēvičs, 1970) un **Alūksnē** (arheologs Māris Atgāzis, 1978–1983). Tomēr katrā no objektiem atkarībā no tajos iesaistīto personību profesionalitātes, harismas, kā arī pieejamajiem līdzekļiem atšķirās gan izpētes apjoms, gan arī atjaunošanas darbos paveiktais. Dažāds ir katra autora pienesums konservācijas teoriju un paņēmieni, kā arī Latvijas piļu pētniecības nozares attīstībā. Arheoloģiskās izpētes veikšanu motivējusi gan tīri pētnieciska interese, gan arī tā bijusi daļa no plašāka vēsturiskā objekta saglabāšanas plāna. Pēdējā veida pētījumi un to rezultāti devuši pienesumu Latvijas kultūrvides attīstībai, kamēr par pirmajiem labākajā gadījumā saglabājušās atsevišķas publikācijas zinātniskos izdevumos.

Mūsdienās arheoloģiskās izpētes virzienu paplašinājuši starpdisciplināri, dabaszinātņu metodēs balstīti pētījumi. Viens no šādiem projektiem, kurā iesaistījušies arī Latvijas pētnieki, ir “Krusta karu ekoloģija”, kas norisinājās no 2010. līdz 2014. gadam³³⁰. Projekta ietvaros pētīta karagājienu un ar to saistīto kultūras pārvērtību ietekme uz vidi austrumu Baltijas reģionā. Mērķtiecīgos neliela apjoma izrakumu gaitā **Cēsu** pils priekšpilī, kā arī **Āraišu** priekšpilī veikti zooarheoloģiskie, paleo-vides, ģeoarheoloģiskie, izotopiskie un paplašināti vēstures pētījumi, vērtējot Vācu ordeņa un tā Livonijas atzara piļu būvniecības un uzturēšanas ietekmi Baltijas austrumu daļā. Secinājumi skar arī ekonomisko sfēru – piemēram, kā ordenis savulaik monopolizējis Baltijas ienesīgākās – dzintara un kažokādu – tirdzniecības nozares. Plašākā kontekstā izvērtētas Krusta gājieniem sekojušās vides izmaiņas. Projekta rezultātā iegūti jauna veida arheoloģiskie dati, paverot plašāku vēstures ainu un sekmīgi iekļaujoties abu objektu ekspozīcijās un interpretācijās.

M a n t o j u m a b ū v e s i n f o r m ā c i j a s m o d e l i s

Relatīvi jauns tehniskais līdzeklis, kas apvieno esoša objekta ģeometrisko 3D informāciju ar informatīvi-semantiskajiem datiem ir Mantojuma būves informācijas modelis jeb hBIM (*heritage Building Information Model*). BIM iniciatīva izriet no spēkā esošajiem normatīvajiem dokumentiem. Valsts būvniecībā tās ieviešana plānota tuvāko piecu gadu laikā – LR Ekonomikas ministrija pārejas periodu uz būvniecības nozares digitalizāciju noteikusi 2025. gadu³³¹. Kaut arī šajā programmā restaurācijas nozare specifiski minēta, nav šaubu, ka valsts un pašvaldības institūciju kā vienu no lielākajiem kultūras pieminekļu īpašniekiem un apsaimniekotājiem pāreja uz digitālu vidi ietekmēs arī to izpētes un saglabāšanas procesus. Pirmie mēģinājumi mantojuma modelēšanai uzsākti arī pilsdrupu saglabāšanas projektos. Parametriskais modelis no 3D skenēta punktu mākoņa sagatavots Fosas pilij Itālijā³³², kas būtiski bojāta 2009. gada zemestrīcē. Telpiskais

330 *Pluskowski Aleksander Grzegorz*. The Ecology of Crusading: The Environmental Impact of Conquest, Colonisation and Religious Conversion in the Medieval Baltic [Tiešsaiste: 2019-08-27].

<https://cordis.europa.eu/project/rcn/96283/reporting/en>

331 *Ekonomikas ministrija*. Būvniecības informācijas modelēšana – BIM. [Tiešsaiste: 2020-06-08].

https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/buvnieciba/buvniecibas_informacijas_modelesana/

332 *Trizio I., Savini. F., Giannangeli A., Boccabella R., Petrucci G.* The Archaeological Analysis of Masonry for the Restoration Project in hBIM. // The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing

hBIM modelis tai izstrādāts, gatavojoties veikt objekta restaurāciju. Pamatojoties uz arheoloģisko analīzi, izdalīti dažādi būvperiodi, izveidojot telpiskas kartogrammas, kas varētu palīdzēt tālākajā restaurācijas procesā.

Ieviešot hBIM sistēmu pilsdrupās, tajās iespējams identificēt ne tikai sienu izbūves periodus, bet arī, piemēram, ar atsevišķu elementu izpēti un saglabāšanu saistītos datus. Tā, piemēram, Cēsu pils ailai virs vārtiem, kurai 2020. gadā veikta konservācija, varētu pievienot šādus parametrus:

- arhitektoniskās izpētes rezultāti – datējums, autentiskums, kultūrvēsturiskais vērtējums,
- ailas veids – slīpas ailu malas, segmentveida pārsedze,
- materiāls – laukakmens mūra malas, ķieģeļu pārsedze,
- rekonstrukcija – zudušais apjoms,
- tehniskā apsekošana, gads – 2019. gadā konstatēts ailas avārijas stāvoklis,
- projekts, gads – izstrādāts 2020. gada pavasarī,
- konservācija, gads – veikta 2020. gadā,
- aprūpe – ailas vizuāla apsekošana jāveic reizi sezonā.

Līdzīgā veidā pa atbilstošiem informācijas slāņiem iespējams grupēt arī arheoloģiskās izpētes rezultātus. Cēsu pilsdrupu esošais telpiskais modelis ļauj iegūt dažādiem konservācijas vai attīstības risinājumiem nepieciešamos šķēlumus un plānus, kā arī sagatavot attīstības priekšlikumus vai interpretējošas vizualizācijas. Pārējo ar drupu izpēti un aprūpi saistīto datu digitalizēšana un strukturēšana ļautu ne tikai operatīvi atrast, piemēram, līdzīga datējuma vai ģeometrijas objektus, bet arī plānot objekta saglabāšanu ilgtermiņā.

Pilsdrupu izpēte ietver secīgus etapus, veicot gan ģeometrisko, gan semantisko jeb analītisko dokumentēšanu. Pēdējā ietver nedestruktīvās jeb neinvazīvās un destruktīvās arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes metodes, kā arī specializēto starpdisciplināro pētījumu rezultātu analīzi. Kopā ar dažādu, izpētes uzdevumā veiktu starpdisciplināru pētījumu secinājumiem, analizētās datēšanas metodes un analītiskie paņēmieni līdztekus pieticīgajiem vēstures avotiem ļauj būtiski papildināt pilsdrupās esošo informāciju. Arhitektoniskās izpētes secinājumi veido pamatu drupu saglabāšanas darba uzdevumam, kā arī būtisku informāciju publicitātei. Semantiskās dokumentēšanas saturu veido izpētē iegūto datu detalizēta fiksācija un skaidrojums apraksta, kā arī teorētisku grafisku rekonstrukciju formā. Dokumentēšanas rezultāti kalpo par pamatu tālākai saglabāšanas plānošanai, realizācijai un objekta ekspluatācijai, kā arī pilsdrupu interpretācijai un prezentācijai.

Kompleksa un integrēta ģeometrisko un semantisko datu uzglabāšana vienotā mantojuma būves informācijas modeli jeb hBIM atbilst Ekonomikas ministrijas iniciētajai virzībai būvniecības nozares digitalizācijas virzienā. Tai pat laikā BIM datnes ifc (*industrial foundation class*) specifikācijas neparedz ar mantojuma saglabāšanu saistītu parametru iekļaušanu modeli.

---

and Spatial Information Sciences, Volume XLII-2/W9, 2019.

8th Intl. Workshop 3D-ARCH “3D Virtual Reconstruction and Visualization of Complex Architectures”, 6–8 February 2019, Bergamo, Italy

Vēsturisko datu integrācija ir tuvākas nākotnes uzdevums.

3.3. DRUPU SAGLABĀŠANAS PRAKSE NO 19. GS. VIDUS LĪDZ MŪSDIENĀM

3.3.1. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES

Pilsdrupu eksponēšanas veids ir unikāls katram objektam, un tam ir jārespektē emocionālās, simboliskās, kultūras, vides vērtības, kā arī objekta izmantošana pagātnē un drupu iespējamā izmantošana nākotnē³³³. Mūsdienu konservācijas teorija balstās 19.–20. gs. iestrādēs, pamatojoties uz mantojuma vērtību identifikāciju un artefaktu autentiskumu, ko papildina mantojuma nozīme sabiedrības apziņā. Konspektīvs izmantoto metožu pārskats³³⁴ ļauj pārlicināties par laika gaitā izstrādāto un un pielietoto pieeju daudzveidību:

- tradicionālā pieeja – uzturēšana, izmantojot tradicionālos materiālus.
- stilistiskā (vēsturiskā) restaurācija – Violē le Diks (*Le Duc*, 1814–1879),
- reakcija – konservācijas kustība – Džons Raskins (*Ruskin*, 1819–1900),
- filoloģiskā konservācija – Kamillo Boito (*Boito*, 1836–1914),
- vēsturiskā restaurācija – Luka Bertrami (*Bertrami*, 1854–1933),
- zinātniskā restaurācija - Gustavo Džovanni (*Giovannoni*, 1873–1947),
- estētiskā konservācija – Čezāre Brandi (*Brandi*, 1906–1988),
- jaunā zinātniskā konservācija, kuras atziņas noformulētas 1964. gadā pieņemtajā Venēcijas hartā.

Drupās esošu būvju saglabāšana pirmoreiz starptautiski definēta Atēnu hartā 1931. gadā. Sadaļā, kurā runāts par konservācijas paņēmieniem, attiecībā uz drupu konservāciju norādīts:

“Drupu gadījumā nepieciešama rūpīga konservācija, un, kad vien iespējams, jāveic pasākumi, lai atjaunotu visus oriģinālos fragmentus, kurus iespējams atgūt (anastilozē); jaunažiem konservācijā izmantotajiem materiāliem visos gadījumos jābūt atpazīstamiem. Ja atklājas, ka izrakumu laikā atklāto drupu saglabāšana ir neiespējama, ieteicams tās aprakt, pirms tam veicot precīzu dokumentēšanu”.

Konservācijas arhitekts un teorētiķis Bernhards Feildens (*Feilden*, 1919–2008) rakstā par būvju konservācijas ētiku³³⁵ koka konstrukcijām izdalījis septiņas iejaukšanās pakāpes:

- degradācijas novēršana (netiešā konservācija),
- aizsardzība (*prevention*),
- konsolidācija (tiešā konservācija),
- restaurācija (arī attīrīšana),

333 *White Amanda*. Interpretation and display of ruins and sites. // Conservation of ruins. Edited by Ashurst J. – Oxford, 2007., p. 249.

334 *Jokillehto Jukka*. Conservation concepts. // Conservation of ruins. Edited by Ashurst John. – Oxford, 2007., pp.1.–2.

335 *Feilden Bernhard*. A Possible Ethic for the Conservation of Timber Structures. // Charles F.W.B. With Mary Charles. Conservation of Timber buildings. – Dorset: Donhead, 1984, reprinted 2003., pp. 238–241.

- reprodukcija,
- rekonstrukcija (t.sk. anastiloze, objektu pārvietošana),
- revalorizācija (*re-evaluation*).

Ar revalorizāciju – vērtību apzināšanu un izpratnes par objektu veicināšanu un objekta pielāgošanu atkārtotai, laikmetīgai izmantošanai var saprast ne tikai drupu atjaunošanu lietojamas būves veidā, bet arī pielāgošanu kultūras pasākumu un kultūras tūrisma vajadzībām. Savukārt, konservācijas teorijā uzsvērts, ka jebkuriem papildinājumiem (*invervention*) jābūt minimāli nepieciešamajiem, pēc iespējas atgriezeniskiem vai vismaz tādiem, kas netraucē papildināšanu, un jā saglabā maksimālais daudzums oriģinālā materiāla. Visi minētie principi pilnībā attiecināmi arī uz drupu konservāciju.

Latvijas drupu konservācijas vēsturē dažādu teoriju pielietojums praksē tik plašā spektrā kā Eiropā nav identificējams. To noteicis gan salīdzinoši nelielais praktisko konservācijas darbu apjoms, gan arī atbilstošu teorētisku pētījumu trūkums. Tomēr var izdalīt vairākas vēsturiskas pieejas pilsdrupu saglabāšanai, kas noteikušas to saglabātības pakāpi un joprojām ietekmē drupu izskatu arī mūsdienās. Pilsdrupu konservācijas risinājumu metodes un risinājumi ir atkarīgi gan no izpētes rezultātiem, gan arī izvēlētās interpretācijas koncepcijas. Tādēļ pilsdrupu izpētes secinājumos balstītas apskates iespējas būtu jā analizē pirms konservācijas koncepcijas izstrādes.

3 . 3 . 2 . D R U P U K O N S E R V Ā C I J A S P I E E J U A T T Ī S T Ī B A

N o s t i p r i n ā š a n a s d a r b i 1 9 . g s .

Agrākās ziņas par pilsdrupu mūra konstrukciju saglabāšanas centieniem saglabājušās no 19. gs. vidus. Pēc arheoloģiskās izpētes veikšanas 1861.–1863. gadā atsegto sienu restaurācija tā laika izpratnē veikta **Krimuldā** pilsdrupās³³⁶. Apsekojot drupas mūsdienās, redzams, ka ar terminu “restaurāciju” saprasta romantiskas 19. gs. jaunbūves – drupu kā iespaidīgas teātra kulises izveidošana atbilstoši stilistiskās restaurācijas pieejai. Atšķirībā no mākslīgajām pilsdrupām, kas 19. gs. no jauna izbūvētas Jumpravmuižā un Kurmenē, Krimuldā par izejmateriālu kalpojuši īstas viduslaiku pils fragmenti. Atsevišķi sienu atjaunošanas darbi 19. gs. otrajā pusē veikti arī Cēsu un Bauskas pilsdrupās, bet konkrētāku ziņu par to apjomiem trūkst.

Viens no senākajiem datētajiem saglabāšanas pasākumiem mūsdienu izpratnē 19. gs. pēdējā ceturksnī norisinājies **Dobeles** pilsdrupās. Pēc arhitekta Pētera Blūma sniegtās informācijas, uz mūra augšdaļas betona ieseguma ieskrāpētais gada skaitlis "1884" konstatēts vairākās vietās tornītī, uz arku ķieģeļu balsta un uz javas pārziieduma virs ziemeļu sienas austrumu gala. Atradums, līdztekus aprakstam, ko par darbiem Dobeles pilsdrupās gadu iepriekš sniedzis Jūlijs Dēriņš³³⁷, ļauj datēt veikto konstrukciju pastiprināšanu, lokālus piemūrējumus un elementu konservāciju un

336 *Ose Ieva*. Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18.gs. līdz 20.gs. vidum. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001., 58. lpp.

337 *Döring Julius*. Die Schlossruine Doblen. // Sitzungsberichte Kurland 1883. – Mitau, 1884., S. 9–35.

restaurāciju. Iesegumā ieskrāpētais gadskaitlis, savukārt, ir viena no agrīnākajām liecībām par vēlmi datēt konkrētus saglabāšanas darbus, atvieglojot to identificēšanu nākotnē.

Viens no retajiem konservācijas aprakstiem saglabājies no 1899. gada par Salaspils **Mārtiņsalu**³³⁸, kur saglabāšanas darbi sekojuši arheoloģiskajai izpētei. Pēc tam, kad no baznīcas un pils teritorijas izvākti būvgruži, atsegto celtnu mūra sienu šuves un augšdaļas noklātas ar cementu. Var pieņemt, ka analogi aizsardzības pasākumi veikti arī citās konservētajās drupās. Kaut arī darbu mērķis bija saglabāšana, tie pamatā klasificējami kā mūrnieku darbi – atšķirībā no mūsdienu izpratnes par konservācijas darbiem nav veikta izpēte, darbu process nav dokumentēts, kā arī prioritāte nav bijusi pašu autentisko konstrukciju, bet gan to formas un apjoma saglabāšana.

Betona slāņa izveidošana kā metode izmantota ne tikai sienu virskārtu, bet arī pārsegumu aizsardzībai. 19. gs. 2. pusē grāfs Morics Mengdens licis noklāt ar cementa betonu **Mujānu** Baltā torņa 2. stāva velvi³³⁹. Kompleksi saglabāšanas pasākumi veikti **Cēsu** pils Rietumu tornim. Lai aizsargātu no mitruma graužošās ietekmes Mestra telpas velvi, 1830. gados virs tās 3. stāvā izbūvēta kupola velve. Pilsmuižas īpašnieks grāfs Emanuēls fon Zīverss (*fon Sievers*, 1817–1909) Pils parka labiekārtošanas darbu ietvaros 1904. gadā virs tās iekārtojās iekārtot skatu laukumu³⁴⁰, virs velves izveidojot ar darvotu jumta papi pārlīmētu betonējumu. Tomēr arī šis risinājums nav izrādījies ilgmūžīgs un ūdens turpinājis bojāt zemāk esošās konstrukcijas. Tādēļ papes jumta vietā 1914. gadā izbūvēts konisks dakstiņu jumts (arhitekts Hermanis Zeiberlihs), kā arī 4. stāvā paaugstināta un izlīdzināta ārsiena. Drosmīgais lēmums izmainīt pils siluetu ne tikai nodrošināja ilgtspējīga Mestra telpas zvaigžņu velves aizsardzību. Tā rezultātā pils ieguva arī pārlicinošu vertikālu akcentu un Cēsu pilsēta – spēcīgu identitātes simbolu, kas uztverams vēl mūsdienās.

Pirmie konservācijas darbi Latvijā norisinājušies 19. gs. vidū un bijuši saistīti ar teritorijas labiekārtošanas darbiem, apzinoties pilsdrupu tūrisma potenciālu. Par primāri estētisku motivāciju liecina drupu papildinājumi ar viduslaiku stila ailām, kā arī dažādu skatu platformu un paviljonu izbūve. 19. gs. 2. pusē veikti vairāki pasākumi gan virszemē esošu, gan arheoloģiski atsegto sienu stabilizācijai, galvenokārt izmantojot sienas virsplaknes nobetonēšanu. Vērienīgi darbi notikuši Cēsu pilsdrupās, kur izbūvēts aizsargājošs torņa jumts, kam vienlaikus nenoliedzami ir arī pārlicinoša vertikālā akcenta loma.

K o n s e r v ā c i j a   s t a r p   k a r u   p e r i o d ā

Laika posmā līdz Otrajam pasaules karam ar kultūras mantojuma aizsardzību nodarbojās atsevišķa institūcija – 1924. gadā dibinātā Pieminekļu valde, kas bija izveidota valsts kultūras politikas ietvaros. Kā norāda Mārtiņš Mintauris, neskatoties uz tās izvērstajiem arhitektūras

338 *Buchholtz Anton*. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme. // Sitzungsberichte der Gesellschaft fuer Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem ahre 1904. – Riga: Haecker, 1905., S. 206–222.

339 *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 338. lpp.

340 *Sievers von Jegor*. Wenden, seine Vergangenheit und Gegenwart. Ein Beitrag zur Geschichte Livlands. – Riga: Nicolai Kymmel, 1857., S. 52.–54.

mantojuma apzināšanas un glābšanas pasākumiem, vācu piļu atjaunošana nebija prioritāšu sarakstā³⁴¹. Arhitektūras pieminekļu grupu aprakstā, ko 1930. gados apkopojis arhitekts Pauls Kundziņš, viduslaiku pilsdrupas vispār nav pieminētas. Tomēr atsevišķi pasākumi tika veikti – tā 1924. gada vasarā Pieminekļu valde organizējusi atsevišķus **Rēzeknes, Raunas un Ludzas** pilsdrupu konservācijas darbus, piemūrējot avārijas stāvoklī esošus fragmentus. 1920. gadu beigās tapis Pieminekļu valdes vecākā inspektora Artūra Štāla gatavots priekšlikums **Cēsu** pilsdrupu aizsardzībai. Ap šo pašu laiku bija plānota atjaunošana arī 1926. gadā valsts aizsardzību ieguvušajai Ikšķiles baznīcai, kas bija nopostīta Pirmajā pasaules karā. Priekšlikumu tās atjaunošana 1927. gadā izstrādāja arhitekts Pauls Kampe, piedāvājot daļēju baznīcas atjaunošanu, tostarp viduslaiku logu izbūvi. Tomēr priekšlikums netika realizēts, kaut arī notika sagatavošanas darbi – arheoloģiskā izpēte, izstrādāti uzmērījumi un fotofiksācija.

Zīmīgi drupu saglabāšanā ir Karla Lēvisa of Menāra 1924. gadā sagatavotie “Priekšlikumi vietējo būvniecības pieminekļu un drupu saglabāšanai”. Tie iesniegti Pieminekļu valdei un, domājams, tapuši pēc tās lūguma pētnieka mūža novakarē – K. Lēvisam of Menāram tobrīd bija 69 gadi. Pārlasot priekšlikumus, var konstatēt, ka tajos ietvertās pamatnostādnes un ieteikumi drupu saglabāšanai nav zaudējuši aktualitāti arī mūsdienās. K. Lēviss of Menārs norādījis uz nepieciešamību novākt visus kokus un krūmus. Papildinājumi jāveic kaļķu javā, nevis ar cementu, un konservētās sienas jānosedz ar saudzējošu mauriņu, resp., velēnu. Šuvojuma atjaunošana nepieciešama, lai novērstu mitruma iekļūšanu mūri. Arheoloģiski atsegtās sienas, ja tās nav iespējams konservēt, ir jāapber. Drupās nepieciešams kontroles pēc iekasēt nelielu ieejas maksu, kā arī, lai izvairītos no postījumiem, tās jānožog³⁴². Iespējams, ka tieši šo priekšlikumu iespaidā ar velēnu 1928. gadā iesegtas atjaunotās **Siguldas** pilsdrupu sienu posmi³⁴³. Ja K. Lēvisa of Menāra rekomendācijas būtu konsekventi ņemtas vērā, tad nebūtu norisinājušies daudzi tā sauktie konservācijas pasākumi 20. gs. 2. pusē Valmierā, Cēsīs, arī Āraišos un citur, kur brūkošās sienas tika pārmūrētas nevajadzīgi stingrā cementa javā. Tāpat būtu izskatīta iespēja apbērt arheoloģiski atsegtās mūra konstrukcijas, kuras pašas par sevi ir maz informatīvas un kuru brīvdabas eksponēšana bez atbilstošas interpretācijas parasti nav mērķtiecīga un tikai nevajadzīgi sekmē to eroziju.

Par Pieminekļu valdes darbībām vēsturisko objektu, tai skaitā pilsdrupu saglabāšanas pasākumiem regulāri ziņots žurnālā “Senatne un māksla”. Tā Pieminekļu valdei piederošajās **Cēsu** pilsdrupās 1936. gadā kopšana uzticēta Cēsu pilsētas valdei, un tajās veikti nostiprināšanas un kopšanas darbi, piesaistot vietējos bezdarbniekus³⁴⁴. Pārskatu par Celtniecības un etnogrāfijas

341 *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 130. lpp.

342 *Löwis of Menar Karl von*. Proposita zur Erhaltung heiminchen Baudenkmaeler und Ruinen. Rīga, im August 1924. - LVVA., 1630. fonds. 1.apraksts, 2.lieta.

343 Pieminekļu valdes foto NKMPA, Siguldas pils lietā.

344 *Ārends Pēteris*. Mūsu senatnes pieminekļu aizsardzības un pētīšanas darbi 1936. gadā. // Senatne un māksla, Nr.1 (01.01.1937).

pieminekļu aizsardzību un kopšanu 1934.–1939. gadā publicējis arhitekts Pēteris Ārends³⁴⁵. Tajā minēts, ka 1937. gadā veikti lielāki nedrošo mūru nostiprināšanas un kopšanas darbi **Cēsu** un **Raunas** pilsdrupās, kā arī ar Pieminekļu valdes materiālu atbalstu nostiprināti nedrošie **Rēzeknes** pilsdrupu mūri. Līdzīgi darbi 1938. gadā, savukārt, veikti **Siguldas** pilsdrupās. Cēsīs ar valsts un pašvaldības līdzekļiem turpināta sabrukuma stāvoklī nonākušo mūru nostiprināšana t.s. Svētku zāles un Garā Hermaņa sienām.

Pilsdrupas nav palikušas nemanāmas arī plašākai sabiedrībai un to konservācijas jautājumi raduši atspoguļojumu sava laika periodikā. Tā, piemēram, zināmu satraukumu sabiedrībā izraisīja Valdības vēstnesī publicētais paziņojums par **Grobiņas** un jau pieminētās Rēzeknes pilsdrupu virszemes mūra daļas izslēgšanu no valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstiem to sliktā tehniskā stāvokļa dēļ. Jau 1926. gadā Iekšlietu ministrijas vēstnesī ziņots, ka **Rēzeknes** pilsdrupās sagāzies viduslaiku sienas fragments³⁴⁶. Krītot mūris sagrāvis kalna pakājē esošo šķūni un pa daļai bojāta arī Krasta iela. Nelaiemes gadījumu ar cilvēkiem nav bijuši, kaut gan pie šķūņa atrodas dzīvojamā ēka, kurai mūris laimīgi nogāzies garām. Blakus sabrukūšai sienai atrodies vēl otrs vecs mūris, kurš arī draudot sabrukt. Tāpēc apriņķa priekšnieks ziņojis pieminekļu valdei, lai “*sperot soļus pilsdrupu nostiprināšanai*”. Kādu laiku pēc tam sekojis rīkojums par Rēzeknes pilsdrupu izslēgšanu no pieminekļu saraksta, kas Valdības vēstnesī publicēts 1939. gada 31. augustā:

"Pamatojoties uz noteikumu par pieminekļu aizsardzību 16. p., Pieminekļu valde š. g. 18. jūlija sēdē nolēma grozīt savu 1924. g. 13. septembra valdes sēdes lēmumu un dzēst no valsts aizsargājamo pieminekļu saraksta ar 36. num. ierakstītā pieminekļa, resp. Rēzeknes ordeņa pilsdrupu virs zemes esošās mūra daļas. Pats pilskalns ar mūru pamatiem, un kultūras slāni arī turpmāk paliek valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā ar 36. num."

Dokumentu parakstījis Pieminekļu valdes priekšsēdētājs Francis Balodis (1882–1947) un vecākais inspektors Pēteris Ārends (1900–1960), tādējādi atzīstot valsts institūcijas nespēju nodrošināt attāli izvietoto pilsdrupu saglabāšanu. Pamatojoties uz šo lēmumu un atsaucoties uz drupu nedrošību, Rēzeknes pašvaldība ķērās pie drupu nojaukšanas³⁴⁷, bijušo drupu vietā pilskalnā plānojot atpūtas parka iekārtošanu. Kāds cits ieraksts liecina, ka 1937. gadā sākti uzsākti drupu nostiprināšanas darbi³⁴⁸, tomēr pēc četriem gadiem laikrakstā “Cīņa” kāda “N.K.” informējis, ka pilsdrupas nojauktas daļēji³⁴⁹. Tālākajiem notikumiem var izsekot pēc jau Otrā pasaules kara laikā tapušas publikācijās “Rēzeknes ziņās”³⁵⁰. Raksta autors Saulstars izvērsti atspoguļojis saraksti starp Iekšlietu tautas komisariāta Muzeju un Pieminekļu aizsardzības daļu un Rēzeknes pilsētas izpildu komiteju. Tā sākas ar pārmetumu pēdējai par pilsdrupu nojaukšanu, par ko pieprasīts paskaidrojums. Izpildkomiteja atbildējusi, ka šādu rīkojumu nav devusi un darbi veikti bez

345 *Ārends Pēteris*. Celtniecības un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzība un kopšana 1934.–1939. gadā. // Senatne un māksla, Nr. 2 (01.04.1939.)

346 *(Autors nav norādīts)*. Vecās pilsdrupas sabruk. // Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.10, 07.05.1926.

347 *(Autors nav norādīts)*. Nojauks Rēzeknes un Grobiņas pilsdrupas. // Rīts, Nr.241, 01.09.1939

348 *L.* Nostiprina pilsdrupas. // Brīvā Zeme, Nr.227, 07.10.1937.

349 *N. K.* Nojauc vēsturiskās drupas. // Cīņa, Nr.129, 31.05.1941.

350 *Saulstars*. Rēzeknes pilskalns un pilsdrupas. // Rēzeknes Ziņas, Nr.76, 03.10.1942.

izpildkomitejas ziņas, pievienojot izpildkomitejas sēdes protokola izrakstu. Komisāru padome, savukārt, norādījusi, ka protokola izraksts *“patiesībā neko nepierāda. Tāda Jūsu atbilde nav apmierinoša un norāda tikai uz tieksmi izvairīties no nopietnas atbildes. Kā izpildu komiteja var nezināt, kas notiek viņas acu priekšā? Uzdodu 5 dienu laikā pēc raksta saņemšanas sniegt nopietnu ziņojumu par to, kādā kārtā pilsdrupu nojaukšana notika un kas to bez attiecīgās atļaujas, patvarīgi ir izdarījis. Uzrādīt, kas nes atbildību par tādas patvarīgas rīcības pieļaušanu”*. Izpildkomiteja atbildējusi, ka *“pilsdrupu nojaukšana ir bijusi uzdota apriņķa komūnālai nodaļai no Rēzeknes apriņķa izpildu komitejas, bet komūnālās saimn. nodaļa tālāk pilsdrupu nojaukšanu nodevusi apriņķa būvkanonim, kas arī gandrīz visas pilsdrupas nojauc. Kas nes atbildību šinī lietā, neizdevās noskaidrot.”* Nojaukto pilsdrupu akmeņi izlietoti jauncelāmās, paredzamās vidusskolas nama pamatiem. Raksta autors rezumē, ka pašlaik pilskalns ar pilsdrupu atliekam izskatās ļoti nožēlojamā stāvoklī. Rēzeknes sporta biedrība ir nodomājusi pilskalnu ņemt savā tiešā aizbildnībā un nākošā gada pavasarī meža dienās to apdēstīt ar kociņiem un košuma krūmiem, bet ziemā uzcelt slēpošanas trampīnu – “lēktuvi”. Vai šie labiekārtošanas darbi veikti, tālāku ziņu trūkst. Kā redzams mūsdienās, no Rēzeknes pilsdrupām virs zemes saglabājies neliels dienvidaustrumu sienas fragments un dienvidu apkārstsienas posms, savukārt pārējais pils plānojums nolasāms tikai zemes reljefā.

Vietējā sabiedrība sekojusi notikumiem bijušajos nocietinājumos arī citviet Latvijā. Kāds vārdā nenosaukts korespondents 1939. gadā laikrakstā³⁵¹ paudis satraukumu par darbiem **Grobiņas** pilsdrupās un informējis, ka viņš sazinājies ar pilsētas valdi, kura paskaidrojusi, ka drupas nedomājot nojaukt, bet gan bīstamās vietas nostiprināt. Pilskalns ar mūra pamatiem un kultūras slāņiem arī turpmāk palikšot valsts aizsargājamo pieminekļu skaitā.

Bažas par pilskalna nestabilitāti paustas saistībā arī ar **Bauskas** pilsdrupām. Laikrakstā “Latvis” aprakstīts to tehniskais stāvoklis: *”gadus 30 atpakaļ krasts gar Pilsdrupām un upi bij tik plats, ka pa to wareja blakus braukt ar 6 sirgeem. Tagad pa to ir gruhti gaaram paeet zilwekam. Attezigai eestadei derētu padomāt par krasta nostiprināšanu, lai kahdâ deenâ upē neegahstos senatnes leezineezes”*³⁵².

1930. gadā pilsdrupu vietu Latvijas apskates objektu klāstā laikrakstā “Latvijas tūrists” aprakstījis H.Grotuss. Vispirms autors sūdzas, ka pieminekļu valdes aizliegumu dēļ drupas netiek attīrītas no pašizsējas kokiem un tās nepieciešams nostiprināt:

Visas drupas pārņemtas pieminekļu valdes rīcībā un tā izdevusi vietējām pašvaldībām rīkojumu: nevienu kociņu, ne krūmiņu neizskārt. Ar to arī aprobežojās senātnes pieminekļu aizsardzība, kura faktiski pārvēršās par viņu iznīcināšanu, jo cieti klāt saauguši koki un krūmi vairāk iznīcina mūrus, nekā brīvi piekļuvis gaiss. Mūru nostiprināšanai virsējā kārtā jānolej ar cementu un vārīgākās vietas sānos, un plaisas tāpat jānostiprina. Citas tautas savus pieminekļus

351 *hs.* Vai Grobiņas pilsdrupas nojauks. Ko stāsta vecie pils mūri. // Kurzemes Vārds, Nr.206, 10.09.1939.

352 *(Autors nav norādīts)*. Bauskas pilsdrupas draud eegahztees Mehmēlē. // Latvis, Nr.3803, 07.07.1934.

tā nostiprina, piem. Grieķijā Atēnās uz Akropoļa slavenais Erechteiona templis savā laikā bija galīgi sagrauts; tikai marmora blūku drupu kaudze. Grieķi uzcēla sienas no vecajiem blūkiem, tos pamatīgi no iekšpusē saļējot ar cementu, bet no ārienes atstājot vecos marmora blūkus tāds pat no vecuma apsūbējušus. Sienu augšas atstāja nevienādas, robainas, tā papildinot liela vecuma iespaidu. Un patiesi: ja neieiet tempļa iekšpusē un neredz cementa lējumu, tad liekās, ka tādā stāvoklī drupas saglabājušās no sirmās senātnes. Arī kokus neaudzina pie drupām, zinot viņu postošo darbību uz mūru izturību un skaistuma aizslēpšanu³⁵³.

Tālāk autors pieminējis vairākas Latvijas pilsdrupas un piedāvā atsegt tās, izcērtot aizaugumu:

Mūsu pilskalniem koki, kuri aizsedz drupas, jānocērt no tiem kalna sāniem, kuri ir pret kādiem ceļiem, apdzīvotām vietām, lai atvērtu skatus uz drupām. Piem. Turaidas torni redz no Gaujas puses visā augstumā un tas dod skaistu krāsu pārmaiņu un patīkamu atpūtu acīm starp vienmuļi zaļajiem kokiem. Turpretīm Siguldas drupas no Gaujas puses nekur nav redzamas, jo visa tā puse ar kokiem noaugusi un aizklāj skatu uz drupām. Drupu augšējie gali gan vēl drusku manāmi, bet pēc dažiem gadiem arī tie būs pilnīgi noslēpti. Raunas pilsdrupas neredz vairs ne no vienas puses; tās ir galīgi aizsegtas un aizaugušas visapkārt lieliem kokiem. Pat drupu vidū ir jau lieli koki un krūmi saauguši. Īsti džungļi! Tāpat Dobeles pilsdrupas redzamas vēl tikai no vieniem sāniem kur arī jau krūmi aug augumā un ilgi nepaies, kad aizaugs tāpat kā pārējās trīs puses.

Noslēgumā autors ar nožēlu secina, ka “tādā stāvoklī atrodas lielais vairums mūsu senātnes pieminekļu. Būtu gan vēlams, lai pieminekļu aizsardzībā būtu vairāk daiļuma izpratnes; tad rastos jaunas, skaistas vietas, kuras pievilktu vairāk apmeklētāju no tuvienes un tālienes un mums būtu tūristiem daudz skaista ko parādīt.”

Drupu konservācijas pasākumi starpkaru periodā atbilst labai amatniecības praksei un pēc būtības neatšķiras no pieejas jaunu mūra ēku būvniecībai. Portlandcimenta izmantošana kaļķu vietā tā lielās cietības dēļ paātrināja darba ražīgumu. Ar mitrumu piesūkušos mūru pārsegšana ar betonu “vāku” bija tiem laikiem pieņemams paņēmieni, kas turpināts līdz pat 20. gs. beigām, neskatoties pieredzējušā piļu pētnieka K. Lēvisa of Menāra jau 1924. gadā noformulētajiem ieteikumiem. Cementa čaulas zemās ūdens tvaiku caurlaidības un javā ietvertu sāļu destruktīvā ietekme uz oriģinālo, kaļķu javā veidoto mūra konstrukciju saglabāšanos izprasta tikai 21. gs. sākumā.

Vietējo iedzīvotāju ieinteresētību pilsdrupu saglabāšanā apliecina publikācijas sava laika periodikā. Tajās jūtamas gan rūpes par teritorijas sakārtošanu, gan arī noteiktas vīzijas par pilsdrupu izskatu, nodrošinot apskates iespējas. Dažādu iemeslu dēļ ieteikumiem praktiskā darbība nesevoja, tādēļ, piemēram, Raunas vai Siguldas pilsdrupas no pašizsējas koku un krūmu apauguma izdevies atbrīvot tikai 21. gs. sākumā.

---

353 *Grotuss H.* (bez nosaukuma). // Latvijas Tūrists, Nr.6 (01.09.1930)

R e s t a u r ā c i j a 20 . g s . 3 . c e t u r k s n ģ .

Arhitektūras pieminekļu atjaunošana pēc Otrā pasaules kara un tam sekojošā ekonomiskā pagrimuma posma atsākās 20. gs. piecdesmitajos gados. No daudzajiem kultūrvēsturiskajiem objektiem tika izvēlēti daži populārākie tūrisma galamērķi, un tajos ieguldīti līdzekļi gan izpētē, gan saglabāšanā. Par šādiem pilsdrupu objektiem kļuva četri – Turaidā, Siguldā, Cēsīs un Bauskā. Katrā no tiem izmantota nedaudz atšķirīga pieeja, tomēr var atzīmēt arī kopīgas tendences. Arhitektūras pieminekļu restaurācijas veikšanai 1951. gadā pie Kultūras ministrijas izveidoja Zinātniskās restaurēšanas ražošanas darbnīcas. Institūcijas, kas nodarbojās ar kultūras pieminekļu, tostarp, pilsdrupu saglabāšanas projektēšanu, apkopotas tabulā:

Kultūras pieminekļu projektēšanas institūcijas			
Zinātniskās restaurēšanas ražošanas darbnīcas (ZRRD)	Zinātniskās restaurēšanas un remontu kantoris (ZRRK)	Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantoris (KPRPK)	Restaurācijas institūts (RI)
1951-1962	1962-1975	1976-1989	1989-1993
	Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru birojs (ZRPKB)	Zinātniskās restaurēšanas pārvalde (ZRP)	
	1965-1976	1975-1989	

Viens no pirmajiem objektiem, kurā uzsākti praktiski saglabāšanas darbi, bija **Cēsu** pilsdrupas. Tajās 1953.–1959. gadā arhitektu Ojāra Treigūta, Pētera Sauliša un Leonarda Liepas vadībā veikta Austrumu korpusa austrumu un rietumu sienas, kā arī Kapelas ziemeļu sienu konservācija. Par paveiktajiem darbiem saglabājušies Teodora Ciparsona gatavotie uzmērījumi, fragmentāras atskaites, kā arī atsevišķas fotofiksācijas. Neskatoties uzniecīgo dokumentācijas apjomu, tā tomēr ļauj spriest par paveikto apjomu. Salīdzinot attēlus pirms darbu veikšanas ar mūsdienu situāciju, var konstatēt, ka papildinājumi bijuši diezgan lieli. Visvairāk piemūrēta Austrumu korpusa austrumu siena – izlīdzināta tās austrumu fasādes plakne, kā arī veikta paaugstināšana. Atjaunota arī austrumu sienas rietumu fasāde, kur mūra izdrupumi papildināti ar uz šķautnes iemūrētiem dolomītakmeņiem. Tie izmainījuši gan sienas mūrējuma raksturu, gan arī laika gaitā izrādījušies tehniski nenoturīgi – dolomītakmeņi iebūvēti ar to plēšanas virzienu nevis horizontāli, bet pieblendēti vertikāli. Nepareizā iebūves veida dēļ tie slāņojas un plākšņu veidā atdalās no fasādes. Ailu segmentveida pārsedžu un ailu malu atjaunošanai izmantoti augstā temperatūrā dedzināti caurumotie ķieģeļi, kas atbilst viduslaiku klostera formātam pēc izmēriem, tomēr atšķiras no tiem ar pārlietu lielu virsmas gludumu. To iekšējos tukšumos uzkrājas mitrums, kas sala iedarbībā sasilst un izplešas. Tādēļ ķieģeļi zaudē noturību un slāņojas, savukārt izmantotajā cementa javā ietvertie sāļi laika gaitā izskalojas un veido baltus notecējumus vai pat “stalaktītus”. Atjaunošanas darbu gaitā aizmūrēti vēsturiskajām sienām raksturīgie sastatņu ligzdas un nevajadzīgi novienādota sienu fasādes plakne. Rezultātā daudzie piemūrējumi mazinājuši

pilsdrupu informācijas spēju. Jaunais ķieģeļu mūrējums tā fizikālo un ķīmisko īpašību dēļ novoco sabrūkot, nevis pakāpeniski erodējot, un tādējādi būtiski atšķiras no autentiskā materiāla. Piemūrējumu radītās tehniskās problēmas pēc iespējas risinātas Austrumu korpusa atkārtotas konservēšanas laikā 2018. gadā, kad arī atjaunotas velvju iesējuma vietas, iezīmēti pārsegumu līmeņi un ar atšķirīgu šuvojumu diferencētas aizmūrētās nišas un ailas.

Konservācijas ideju pakāpenisku vienkāršošanu uzskatāmi parāda **Ikšķiles** baznīcas vairāku etapu saglabāšanas pasākumi. Tie aizsākti 1960. gados, balstoties uz arhitekta Gunāra Jansona un vēsturiskās izpētes autora vēsturnieka R. Malvesa tēzēm³⁵⁴. Tajās uzsvērts, ka vēlāka laika pārbūve izkropļojusi (sic!) sākotnējo viduslaiku arhitektūru un tā demontējama, atbalstot romantiskās restaurācijas nostādnes. Minēto apsvērumu dēļ 1879. gadā arhitekta Kārļa Felsko izbūvētās konstrukcijas demontētas līdz cokola līmenim. Konceptija uzskatāmi parāda 20. gs. otrās puses izteikti negatīvo attieksmi pret 19. gs. beigu arhitektūras mantojumu.

Pēc papildinājumu demontāžas oriģinālie sienu fragmenti konservēti, virsplakni noformējot pakāpienveidā un vertikālās plaknes iezīmējot kā mūra iesējumus. Praktiskie darbi uzsākti 1962. gadā ar šādiem norādījumiem – veikt esošā mūrējuma rūpīgu attīrīšanu un nomazgāšanu, šuves veidot, notīrot akmeņus no javas paliekām un gludinot ar slapju otu. Sekojot ārzemēs pieņemtajai praksei, jaunais mūrējums no oriģināla atdalīts ar melni pigmentētu šuvi – metode, kas vēlāk izmantota arī Bauskas pilsdrupu konservācijā. Virsplakne iesegta, izmantojot divos paņēmienos iestrādātu mūrējuma javu pēc “bulgāru metodes”. Tai gan autors nav devis tuvāku paskaidrojumu, bet spriežot pēc publicētā atjaunošanas ieceres perspektīvā skata, metode ietvēra mūra augšdaļas izlīdzināšanu ar akmeņiem un augšējās plaknes šuvju noblīvēšanu ar javu. Tādējādi projekta mērķis bija drupas eksponēt, vizuāli imitējot “kā atrasts” stāvokli, tai pat laikā veicot papildinājumus, lai īstenotu iecerēto konservācijas metodi un arī vienkāršotu drupu siluetu. Lai veidotu priekšstatu par zudušo būvi, priekšlikums ietvēra virs drupām atveidotu baznīcas apjomu ar dzelzsbetonā veidotu karkasu, veidojot to kā caurredzamu shematisku struktūru. Pēdējais līdzekļu trūkuma dēļ netika realizēts, tomēr 1968. gada iecere telpiski rekonstruēt virs drupām zudušo apjomu noteikti būtu stiprinājusi vietas identitāti un, iespējams, ietekmējusi turpmāko objekta saglabāšanas gaitu. Gunāra Jansona iecere par vairākiem gadiem apsteidz vienu no “rēgu māju” ikonām – arhitekta Roberta Venturi 1974. gadā izveidoto Bendžamina Franklina (*Franklin*, 1705–1790) mājas karkasu, telpiski iezīmējot zudušo 18. gs. apjomu. Tāpat progresīvi vērtējama autora iecere iezīmēt esošā un jaunā mūrējuma robežu, kaut arī no eksponēšanas viedokļa šāda kontrastējoša josla disonē ar niansēto drupu koloristiku.

Nākamo Ikšķiles pils un baznīcas izpētes un konservācijas posmu aktivizēja plānotā Rīgas HES celtniecība. Gatavojoties paredzētajai applūdināšanai, 1968. gadā arheologa Jāņa Graudoņa vadībā veikti izrakumi, aptverot visu pils nocietināto teritoriju un arī līdz tam neatsegto baznīcas kora daļu. Pēc izpētes pabeigšanas, lai izvairītos no izskalošanas, drupas un teritorija ap tām

354 *Jansons Gunārs*. Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 85.lpp

apbērtā ar ap 2,5 m biezu smilts, grants un dolomīta šķembu slāni. Tādējādi izveidojās iegarena sala, kas augstākā ūdens līmeņa laikā virs tā paceļas par aptuveni 1 metru. Salas planētajā plakumā shematiskā veidā nomarkētas plānojuma galvenās daļas, virs apbērtajām sienām ieguldot taisnstūra betona plātnes, kas tikai aptuveni sniedz priekšstatu par baznīcas pilsvietas apjomu.

Trešais saglabāšanas pasākums aizsākās 2000. gadā, kad draudze sadarbībā ar VKPAI izsludināja atklātu konkursu par mūru konservācijas skiču projektu. Tajā piedalījās vairāki autori, tostarp baznīcas 1960. gadu konservācijas risinājumu autors arhitekts Gunārs Jansons. Apzinoties baznīcas kā Daugavas ielejas ainavas dominanti, viņš vēlējas turpināt savu 1960. gadu ieceri un maketēt virszemes apjomu. Atšķirībā no iepriekšējās ieceres, viņš šoreiz piedāvāja pārsegt baznīcas kori pārsegšanu ar divslīpu jumtu un austrumu sienas vietā izbūvēt stiklotu sienu. Konkursa vērtējumā G. Jansona priekšlikums guva atzinību, tomēr realizēts tika arhitekta Teodora Niguļa piedāvājums³⁵⁵. Virs esošajām konstrukcijām izbūvēts metāla baldahīnveida jumts, daļēji pasargājot konstrukcijas no nokrišņu iedarbības. Tomēr realizētā, Latvijas ainavai neparastā jumta forma dominē ainavā un negatīvi ietekmē jau tā grūti interpretējamo vietu. Turklāt pagaidu jumtu izbūve neatcēla konservācijas nepieciešamību – 2017. gadā, apsekojot drupas, konstatēts, ka erozijas procesi turpinās. Darbu gaitā pārveidots teritorijas labiekārtojums, likvidējot 1960. gados iestrādāto sienu marķējumu. Rezultātā drupu fragmenti kopā ar jumtu rada neizprotamu formu mistrojumu, kam ar seno nocietinājumu nav vairs pat attālas telpiskas līdzības.

Arheoloģisko izrakumu gaitā atsegto **Cēsu** pils mūra konstrukciju konservācijai 20. gs. otrajā pusē joprojām izmantota jau gadsimta sākumā aprobētā cementa šuvojuma un betona ieseguma metode. Šādi, piemēram, konservētas pilsgrāvī atsegtais tilta un grāvja celtnes konstrukcijas, kā arī Rietumu korpusa 1. un 2. pagrabtelpas. Horizontālās plaknes tika vairāk vai mazāk izlīdzinātas, tās piemūrējot un nosedzot ar betona kārtu. Arhitekts Ilgonis Stukmanis Cēsu pilī sienas atjaunošanai starp Ziemeļu un Rietumu torņiem 1973. gadā sniedzis šādus norādījumus: “*Mūrēšanai lietot cementa-kaļķu-grants javu. Restaurētā mūra augšdaļu nosegt ar betona kārtu 10 cm biezumā. Betonēšanas darbi veicami ar portlandcements javu "M-150" ar "hlora dzelzs" piejaukumu virs nomazgātās mūra virsmas*”³⁵⁶. Iesegšana ar javu izmantota Cēsīs arī 1996. un 1997. gadā, eksperimentālā kārtā cementa javas vietā tolaik pieejamo sanācijas apmetumu, kā arī šuvojuma nostiprinātājus³⁵⁷. Blīvie sienas čaulas papildināšanai izmantotie materiāli ilgtermiņā sekmējuši mitruma uzkrāšanos sienas kodolā, daudzviet izraisot avārijas stāvokli. Tādēļ 2019. gadā nācās pārmūrēt un pastiprināt abas Rietumu korpusa 1. un 2. pagrabtelpas durvjailu sānu sienas.

Ievērojami papildinājumi pēc 1967. gada projekta veikti **Grobiņas** pilsdrupās (arhitekts Ilgonis Stukmanis). Tajās veikta sienas augšdaļas paaugstināšana, izlīdzinot drupu siluetu. Līdzību

355 *Nigulis Teodors*. Ikšķiles bīskapa svētā Meinarda baznīcas mūru konservēšana un aizsargāšana. Tehniskais projekts. – Rīga, 2001. – NKMPA, Ikšķiles pils lieta.

356 *Stukmanis Ilgonis*. Sienas starp Ziemeļu un Rietumu sienām konservācijas projekts. – Rīga, 1973. gads. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

357 “Bayosan” sanācijas apmetuma piedeva eksperimentālā kārtā izmantota konservācijas darbiem Ziemeļu korpusa daļā pie Ziemeļu torņa un tilta rajonā pie ieejas Dienvidu korpusā; Austrumu korpusa šuvju stiprināšanai izmantots betona virsmai paredzētais materiāls “Sika Monotop”.

ar nepabeigtu jaunbūvi sekmē arī paaugstināšanai izmantotie mūsdienu tehnoloģijā izgatavotie klostera formāta ķieģeļi.

Papildināšanas pieeja turpināta arī 1990. gados, kad pēc izrakumiem konservēts **Valmieras** pilsdrupu Ziemeļrietumu korpuss (arhitekts Leonards Liepa). Pēc atsegtajiem fragmentiem no jauniem ķieģeļiem izmūrētas ailu malas, kā arī paaugstinātas arī pašas sienas. Papildinājumu mērķis acīmredzot bijis atsegto sienu labākas uztveres nodrošināšana. Tomēr izbūvētās durvjailas paceļas virs loģiskā ailas pārsedzes arkas līmeņa un sniedz maldīgu priekšstatu par pagraba telpu augstumu. Turklāt atjaunošanas darbu rezultātā oriģinālmūris saglabājies ļoti niecīgā apjomā sienu apakšējā daļā un rezultātā jauno konstrukciju apjoms dominē pār autentisko mūrējumu.

Bažas par **Limbažu** pilsdrupām 1959. gadā paudis R. Birze :

Lūk, pagājušajā gadā nobruka mūru dienvidvakaru stūris un tagad nobrukumi palēnām turpinās. Mūru nostiprināšanai vajadzētu tikai 5-6 tūkstoš rubļu, un tad drupas būtu pagaidām saglābtas. Limbažiem būtu vismaz kaut kas saglabāts no seno gadsimtu pilsētas. Šeit derētu iekārtot vienu no darbaļaužu atpūtas stūrīšiem³⁵⁸.

Rakstam nesekoja nedz konservācijas darbi, nedz arī tika īstenota iecere par atpūtas stūrīša iekārtošanu. Tikai 1989. gadā arhitekte Tatjana Vītola izstrādāja drupu konservācijas projektu, savukārt praktiskie darbi uzsākās tikai 1996. gadā (arhitekts Pēteris Blūms).

Īpatnējs, sava laika politisko situāciju un varas uztveri raksturojošs dokuments publicēts Ludzas laikrakstā “Par komunisma uzvaru³⁵⁹”. Latvijas PSR dizaineru savienības loceklis P. Kravcovs uzrakstījis vēstuli par **Ludzas** pilsdrupu saglabāšanu drošības labad abiem tā laika politiskajiem spēkiem – gan Latvijas Tautas frontes, gan Republikas darbaļaužu interfrontes Ludzas rajona nodaļām. Akcentējot līdzekļu vākšanas nepieciešamību, vēstules autors aicinājis abas frontes pāriet no vārdiem pie darbiem, apliecinot, “*ka abu frontu apvienotie pūliņi orientēti uz konkrētu lietu katram ludzānietim, neatkarīgi no viņa uzskatiem un tautības, tuvā vēstures pieminēkla glābšanu*”. Tomēr pārmaiņu laikos uzsāktā iniciatīva, acīmredzami, neuzrunāja nedz vienu, nedz otru politisko spēku – darbi pie pilsdrupu konservācijas uzsākti tikai 2015. gadā.

Kopumā saglabāšanas darbi 20. gs. 3. ceturksnī turpināja pirmskara perioda tradīcijas, kur konservācija līdztekus konstrukciju saglabāšanai ietvēra arī virskārtas izlīdzināšanu un zudumu papildināšanu. Mūrēšanu veica prasmīgi amatnieki vai arī darbi notika tiešā viņu vadībā, kas sekmēja kvalitatīvu darbu izpildi. No otras puses plašais portlandcimenta un augstās temperatūrās dedzinātu ķieģeļu izmantojums radīja jaunā un vecā estētiska rakstura disonansi, turklāt materiālu nesaderības dēļ ilgtermiņā bojāja oriģinālās konstrukcijas. Darbi Valmieras un Grobiņas pilsdrupās iezīmēja virzību uz apjomīgu oriģinālo konstrukciju papildinājumu praksi, kas turpināta arī 20. gs. beigās.

Kā liecina publikācijas laikrakstos, vietējie iedzīvotāji turpināja sekot norisēm pilsdrupās,

358 *Birze R.* (bez nosaukuma). // Padomju Zeme (Limbaži), Nr.36 (09.04.1959)

359 *Kravcovs P.* (bez nosaukuma). // Par komunisma uzvaru. Nr.28, 04.03.1989.

paužot bažas par to saglabāšanu un pat apelējot pie politisko spēku izvirzītajām vērtībām. Tomēr praktiskie darbi atsevišķu, tūrisma aprītē mazāk esošu drupu konservācijā, acīmredzot, gaidīja savu laiku ar valsts atbalstītu finansējumu pilsdrupu saglabāšanas jomā.

K o m p l e k s ā r e s t a u r ā c i j a 2 0 . g s . b e i g ā s

Turpinot 1960. gadu iestrādes, 20. gs. pēdējā ceturksnī atjaunošanas darbi arhitekta Gunāra Jansona vadībā norisinājās **Turaidas** pilī. Tajā veikti apjomīgi papildinājumi, īstenojot autora iecerēto "rekonstruktīvo restaurāciju" un piemūrējumus pamatojot ar vēsturiskās, arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes datiem. 2017. gadā apsekojot konstrukcijas, konstatēts, ka virkne papildinājumu atrodas pirms-avārijas stāvoklī. Tehniskās problēmas konstatētas galvenokārt daļēji rekonstruētajām mūra daļām, it īpaši cvingera mūrim un Ziemeļaustrumu korpusam jeb t.s. Palastam. Tajos 20. gs. 2. pusē, veicot papildināšanu, ieviestas atkāpes no tradicionālajiem būvniecības veidiem un nav nodrošināta jaunā materiāla saderība ar oriģinālu. Defekti, kas saistīti ar neatbilstošu tehnoloģiju izmantošanu, atstājuši arī būtisku ietekmi uz pilsdrupu koptēlu. Galvenās atšķirības, kas vērojamas jaunajos papildinājumos, ir šādas:

[1] kaut arī atkārtots sākotnēji izmantotais vendu ķieģeļu sējums fasādes plaknē, tas nav sasiets vai nepietiekami sasiets ar kodolu. Vendu sējumam katrs otrais vai trešais ķieģelis bija galenieks, resp., tas bija pusķieģeļa dziļumā iedziļināts kodolā. Savukārt, rekonstruējot čaulu, galenieku vietā izmantoti pusķieģeļi un sasišana veikta tikai atsevišķās vietās. Rezultātā čaulas papildinājumi lielos apjomos atdalās, atsedzot oriģinālo mūra kodolu, resp., papildinājumi nav nodrošinājuši tā aizsardzību,

[2] izmantoti nevis māla pilnķieģeļi, bet atvieglotie jeb t.s. caurumotie ķieģeļi. To dobumos sakrājas mitrums, kas, sasalstot, plēš ķieģeļus no iekšpuses, radot nevēlamus vizuālus defektus fasādes plaknē. Caurumotais būvmateriāls nav ļāvis izbūvēt oriģinālam raksturīgos slīpi pietēstos ķieģeļus ailu malās, izmainot fasādes arhitektūru,

[3] kaut arī atkārtots oriģinālo ķieģeļu klostera formāts, rekonstrukcijai izmantoti augstā temperatūrā apdedzināti ķieģeļi, kas ir blīvāki un trauslāki par zemā temperatūrā dedzināto oriģinālu. Jauno ķieģeļu gludā virsma negatīvi ietekmē pilsdrupu tēlu, izceļot jaunus papildinājumus un radot maldīgu priekšstatu par to lielo apjomu,

[4] rekonstrukcija veikta cementa javā, kas, kopā ar jaunajiem ķieģeļiem veido daudz blīvāku čaulu. Rezultātā mūra iekšpusē – kodolā – esošam mitrumam nav iespējams iztvaikot, un, sasalstot, tas irdina oriģinālās konstrukcijas. Cementa javā esošie sulfāti rada baltus izsāļojumus,

[5] mūra virskārta iesegta ar monolīta betona plāksni, kas saplaisā un nespēj nodrošināt aizsardzību pret ūdens iekļūšanu zem tās esošajā mūrī. Betona plātnes ar drupu tēlu nav savienojamas arī to horizontalitātes dēļ, būtiski izmainot drupu siluetu.

Ievērojami papildināšanas darbi notikuši **Bauskas** pilsdrupās, kur 1976.–1992. gadā rekonstruēti priekšpils Dienvidu un Ziemeļu korpusi (arhitekti Arigo Zandbergs, Andris Ceļmalis). Tā kā sienas bija plānots apmest, tās mūrētas no silikātu ķieģeļiem, savukārt pārsegumiem

izmantots dzelzsbetons. Ar līdzīgām metodēm vēlākos periodos ievērojami pārbūvētas pils atjaunošana viduslaiku tēlā 1980. gadu otrajā pusē tika uzsākta, bet netika pabeigta **Ventspils** pili (arhitekts Gunārs Erdmanis). Abas pils piedzīvoja atdzimšanu jau citā politiskajā sistēmā. It īpaši zīmīga bija Ventspils pils, kuras atjaunošana arhitekta Pētera Blūma vadībā 2001. un 2012. gadā iezīmēja būtisku pāreju no neostilistiskas pieejas restaurācijā uz mūsdienu izpratni par autentiska vēstures pieminekļa saglabāšanu.

Salīdzinot ar 20. gs. 60.–70. gadu darbiem, 20. gs. pēdējā ceturksnī izmantotajām saglabāšanas metodēm raksturīgi liela apjoma papildinājumi. Tie nodrošināja nepieciešamo būvniecības apjomu iesaistītajām būvfirmām, tomēr jaunie papildinājumi mazināja objektu autentiskumu. Turklāt, kā konstatējams mūsdienās, tolaik izmantotie materiāli un aktuālās būvniecības tehnoloģijas nav bijušas saderīgas ar oriģinālajām konstrukcijām – tās ne tikai erodē, bet arī veicina oriģināla bojājumus. Šī iemesla dēļ, lai novērstu tālāku mūra drupšanu vairākos objektos, piemēram, Turaidā un Valmierā, mūsdienās pakāpeniski uzsākta 1980.–1990. gadu papildinājumu demontāža un nomaiņa.

S a g l a b ā š a n a s p i e e j a s 21. g s .

Kopš Venēcijas hartas pieņemšanas 1964. gadā restaurācijas prakse pierādījusi, ka tās teorētiskajās nostādnēs nepieciešamas zināmi precizējumi. Laika gaitā pieņemtas jaunas, uz atsevišķām objektu grupām vai pieejām attiecināmas hartas un definīcijas, kurās iztirzāti atsevišķi Venēcijas hartas principi, it īpaši kritizējot nostādni par atšķirīgu jauno papildinājumu veidošanu³⁶⁰. Kultūrvēsturiska objekta mākslinieciskais tēls ir būtiska tā sastāvdaļa, tomēr, burtiski īstenojot Venēcijas hartas 9. punktu, vairākos objektos jaunās daļas “nesušas laikmeta iezīmes” un tikušas veidotas kontrastējošā un ar oriģinālu tehniski un estētiski nesaderīgā veidā. Dažādi betonēti papildinājumi izmantoti **Turaidas** pilsdrupās, avārijas stāvokļa novēršanai **Koknesē** u. c. objektos. Ne visur tās ir bijušas pārdomāti konceptuālas pieejas un restaurācijas darbi uzticēti restaurācijā nepieredzējušiem būvniekiem, kuri vēsturiskajā objektā strādājuši “kā ierasts” un pēc principa: “lai labāk turas”. Šādu, turklāt ne pārāk kvalitatīvi izpildītu papildinājumu negatīvā ietekme uz objekta vizuālo tēlu redzama jau minētajās **Grobiņas** pilsdrupās. Tai pat laikā **Limbažu** pilsdrupu vārtu ailas atjaunošana, izmantojot betonu, veikta saudzīgi, respektējot oriģināla faktūru. Līdzīgi betona lējuma konstrukcijā atjaunotas **Cēsu** pils Dienvidu torņa vītņu kāpnes. Abi pēdējie piemēri liecina, ka darbu rezultāta estētiskās kvalitātes un iekļaušanās ir atkarīgas no autora un iesaistīto amatnieku vietas un konteksta izjūtas un meistarības.

Konsekventu pieeju drupu konservācijas risinājumu attīstībā kavējusi par projektu skaņošanu atbildīgo institūciju brīžam neprincipiālā nostāja. Piemēram, **Raunas** pils koncepcijas aprakstā teikts, ka sienu konservācijas veikšanai jāizstrādā tehniskais projekts. Minētā koncepcija saskaņota NKMP – tolaik VKPAI – skiču projekta stadijā 2004. gada 28. jūlijā, cita starpā norādot,

---

360 *Hardy Matthew*. The Venice Charter Revisited: Modernism and Conservation in the Postwar World. London: Cambridge Scholars Publishing, 2008.

ka nepieciešams izvairīties no jumtu segumiem. Nedaudz vēlāk jau tā pati dokumentācija novērtēta jau kā tehniskā projekta stadijai atbilstoša un kā tāda pārskatīta VKPAI 2007. gada 28. jūlijā. Saskaņotais projekts daļēji realizēts, nostiprinot iekšpils ailas Ziemeļu torņa un pagalma sienu zonās. Atbilstoši detalizēta restaurācijas projekta neesamības dēļ pieļautas atkāpes no vēsturiskajiem ailu pārsedžu izbūves principiem, kā arī ar pilsdrupu tēlu nevajadzīgi disonē vairāki jaunizveidoti, relatīvi gludu plakņu mūrējumi.

21. gs. sākuma drupu konservācijas risinājumus un apjomus ietekmē arī atsevišķu izvēlēto objektu, finansējuma pieejamība, kas, piemēram, **Turaidas** vai **Bauskas** pilsdrupu gadījumos, salīdzinot ar 20. gs. 80. gadiem, ievērojami sarukusi. Tai pat laikā līdzekļi saglabāšanai kļuvuši pieejami daudz plašākam objektu lokam – konservācijas darbi notikuši, piemēram, **Dobeles, Alūksnes, Ludzas, Aizkraukles** un **Kokneses** pilsdrupās; bojāto mūra daļu atjaunošana un to esošā stāvokļa stabilizācija norisinājusies Dobeles pilsdrupās³⁶¹. Vērienīgi konservācijas darbi notikuši un vēl arvien turpinās **Cēsis, Siguldā, Raunā, Alūksnē, Ropāžos** un citviet. Atjaunoto objektu skaita palielināšanās sekmējusi arī praktisko iemaņu attīstību – būtiski uzlabojušās amatnieku prasmes un drupu atjaunošanā līdztekus pieredzējušiem speciālistiem iesaistās arī vietējās būvfirmas. No otras puses ar finansējuma apguvi saistītā nepieciešamība veikt konservācijas darbus ārkārtīgi īsos termiņos rada nepārdomātu pieminekļa pārveidojumu draudus, kā arī samazina izpētei atvēlēto laiku, kas, savukārt, negatīvi ietekmē objekta autentiskumu. Šādi relatīvi liela apjoma un sasteigti konservācijas darbi norisinājušies jau pieminētajās Cēsu un Siguldas pilsdrupās.

Mūsdienās pieeja praktiskajiem konservācijas darbiem piedzīvojuši būtisku paradigmu maiņu. Apzinot kultūras mantojuma daudzveidību un sociālo lomu sabiedrībā, gūtas un praksē ieviestas atziņas par drupās saglabājamajiem elementiem un to vērtībām. Atbilstoši izmainījies arī pēdējās desmitgadēs konservēto un eksponēto drupu izskats. No rekonstruktīvi-restaurējošiem papildinājumiem par drupu saglabāšanas mērķi pakāpeniski izvirzījusies iespējami saudzīga oriģinālo pilsdrupu konstrukciju autentiskuma saglabāšana, tās konservējot esošajā atsegšanas vai novecošanas stadijā.

3 . 3 . 3 . D R U P U S A G L A B Ā Š A N A S P R A K S E

S a g l a b ā š a n a a t r a s t a j ā s t ā v o k l ī

Atsegtu konstrukciju saglabāšana esošajā stāvoklī (*as found*) parasti tiek pamatota kā metode, lai eksponētu atklātās konstrukcijas, kuras saglabājušās nepilnīgi un par kuru sākotnējo izskatu bieži vien ir visai fragmentāra informācija. Atsegtā stāvoklī konservētas izrakumos atsegtās sienu drupas **Cēsu** pils Rietumu korpusam un Pilsgrāvja būvēm, **Turaidas** pils Austrumu korpusam un citur, kur veikta arheoloģiskā izpēte. Tiesa gan, bez paskaidrojošas informācijas un atbilstošas interpretācijas atsegtie sienu fragmenti nereti tiek pamesti un ieaug zālēs un krūmos, kā

361 *Anstrate Vita*. Latvijā ir 75 restaurējamās viduslaiku pilsdrupas, 2015. [Tiešsaiste 2019-09-14]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/latvija-ir-75-restaurejamas-viduslaiku-pilsdrupas.a128934/>

tas noticis, piemēram, 1960. gadu beigās atsegtajās **Doles** pilsdrupās. Turklāt saglabāšana esošajā stāvoklī reizēm praksē nozīmējis atsegto konstrukciju pamešanu, ļaujot tām laika gaitā pakāpeniski erodēt, kā tas noticis, piemēram, **Āraišos** un **Rēzeknē**.

Neskatoties uz Latvijas praksē izmantotajiem samērā unificētajiem konservācijas tehniskajiem risinājumiem, drupu eksponēšanai var izdalīt vairākas pieejas. Vienkāršākā no tām ir konservācija atrastajā stāvoklī, uzlūkojot drupu kā sava laika notikumu liecinieku. Galvenokārt tā pielietota arheoloģiskos izrakumos atsegto sienu saglabāšanai, kaut arī atrastajā stāvoklī faktiski eksponējas daudzas bez saimnieka esošas pilsdrupas. Tādējādi esošā stāvokļa eksponēšanas pieeja bieži vien ļauj neveikt nekādus konservācijas darbus. Pieeja ietver arī pretrunu pašā būtībā – būves saglabājas tādēļ, ka tās tiek uzturētas kārtībā, un tāpēc arī nepārvēršas par drupām. Savukārt, pilsdrupas jau ir drupu stāvoklī, un to saglabāšanai nepieciešami noteikti uzturēšanas darbi.

K o n s e r v ā c i j a

Konservācija ietver drupu pašreizējā apjoma saglabāšanu, izvairoties no papildinājumiem un redzamu papildus konstrukciju izbūvi, ja vien tas nav tieši saistīts ar oriģinālo elementu saglabāšanu. Drupu konservācijas pieeju atbalsta Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas 2010. gadā izstrādātās rekomendācijas. Tai pat laikā ieteikumi abstrahējas no objekta interpretācijas, prezentācijas, pieejamības u. c. saistīto jautājumu risināšanas, neveicinot konservēto objektu iekļaušanos kultūrvidē un līdz ar to arī uzturēšanu ilgtermiņā. Mūsdienās konservācijas kā metode izmantota vēsturisko konstrukciju saglabāšanā **Alūksnes, Raunas, Dobeles** u. c. pilsdrupās, nostiprinot oriģinālās daļas. Konservētas arī arheoloģiski atsegtās tilta Rietumu korpusa 3. pagrabtelpas sienas **Cēsu** pilsdrupās. Visos minētajos objektos autentisko konstrukciju saglabāšana ir daļa no plašāka drupu teritorijas attīstības plāna, kas ietver dažādus funkcionāli nepieciešamus papildinājumus.

Ar nelielu apmetuma fragmentu nostiprināšanu iezīmējās arheoloģiskās paradigmas maiņa konservācijas virzienā **Cēsu** pilsdrupās. Uz 2003. gadā sākumā uz atraktās Rietumu korpusa 2. un 3. pagrabtelpas starpsienas tika atsegts apmetums. Arheoloģiskās izpētes praksē bija parasts, ka atsegto mūra konstrukciju konservācija tiek veikta vēl rudenī vai pat tikai nākamajā pavasarī. Iesaistot Bauskas pils konservācijas darbu vadītāju Milošu Gavendu (*Gavenda*, 1951–2019), autoram izdevās pierādīt, ka iespējama arī arheoloģiski atsegto apmetumu fragmentu saglabāšana objektā. Tas tika veikts, ap fragmentiem izveidojot nostiprinošu “valnīti”, savukārt atdalījušos fragmentus ar speciālu injekciju sastāvu pielīmējot pie pamatmūra. Turpinot sadarbību ar Pasūtītāju, 2004. gadā īstenoti apsteidzošās konservācijas darbi, stabilizējot un nosedzot uz ziemu arheoloģiski atsegtās konstrukcijas jau izpētes sezonas noslēgumā³⁶². Neskatoties uz vēl vairākas sezonas turpinātajiem apjomīgajiem izpētes darbiem, savlaicīga darbu plānošana ļāva saglabāt autentiskās sienas atsegtajā stāvoklī.

362 *Lapiņš Artūrs*. Cēsu viduslaiku pilsdrupas. Atskaite par 2004. gada konservācijas sezonu. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2004. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

Konservācijas darbi, kas vērsti uz drupu esošā veidola saglabāšanu, **Bauskas** pilsdrupās notikuši vairākās kārtās kopš 2002. gada. Pirmās un otrās kārtas koncepcija ietvēra “*mūra esošā rakstura, tā silueta un kopējā izskata saglabāšanu, konstrukciju informatīvās spējas saglabāšanu un maksimālu tradicionālo tehnoloģiju pielietošanu*”³⁶³. Šāda pieeja nodrošinājusi saudzīgu autentiskā materiāla saglabāšanu uz vietas objektā. Izvēlētā sienu virsplakņu aizsardzība ar “mīksto” jeb velēnu iesegumu, ko iespējams ieklāt arī uz neizlīdzinātām sienu augšdaļām, ļāvusi saglabāt raksturīgo drupu siluetu.

Drupu saglabāšanas nepieciešami ietver to aprūpi, un praksē tikai tādējādi iespējams nodrošināt to esošā stāvokļa saglabāšanu. Konservācijas pieeja nodrošina arī amatniecības tradīciju kopšanu un pārmantošanu – atjaunotās šuves un papildinājumi ar laiku turpina erodēt, tādējādi periodiska vēsturisko sienu pāršuvošana un tādējādi mūra konstrukciju saglabāšanas amata prasmju uzturēšana veido daļu no drupu saglabāšanas un aprūpes prakses.

K o n s t r u k c i j u   s t a b i l i z ā c i j a

Līdztekus sienu čaulas vai kodola un virsplaknes virsmu erozijai, drupšanas procesi mēdz sasniegt kritisku robežu, kad atsevišķas konstrukciju daļas zaudē konstruktīvo stabilitāti. 2015.–2018. gados **Ludzas** pilsdrupu ziemeļaustrumu sienai nostiprināta izdrupušas ailas apakšējā mala. Sākotnējās otrā stāva ailas pārsedze mūsdienās atrodas ap 6m virs zemes līmeņa. Laika gaitā erodējusi un pilnībā zudusi ailas palodze līdz ar zem tās bijušo sienas daļu, un burta “A” formā izdrupušas abas abās sānu malas, radot pārsedzes arkas nogrūšanas draudus. Par sākotnējo mūrējuma faktūru un citām iespējamām, zem konservējamās ailas izvietotām ailām vai atvērumiem nav datu. Tādēļ atjaunošanas risinājumi iekļāva tikai mūra kodola atjaunošanu, saglabājot čaulu abās mūra pusēs pašreizējā erozijas pakāpē. Ailas atbalsti veidoti atbilstoši saglabāšanas principam: esošā stāvokļa nofiksēšana un minimāla iejaukšanās.

2009. gadā pagaidu jeb apsteidzošā nostiprināšana veikta **Dobeles** pilsdrupās (arhitekts Pēteris Blūms), kur atbalstīti avārijas stāvoklī esoši tornīša logailas elementi. Tobrīd vēl tikai tika izstrādāts konservācijas projekts un praktiskās darbības uzsākšanas termiņi bija neskaidri, tādēļ pēc arhitekta norādījumiem aila aizmūrēta ar gāzbetonu. Uzsākot konservāciju 2019. gadā, aizmūrējums izņemts un aila restaurēta. Projekta autors apliecina, ka gāzbetons kā pagaidu materiāls 10 gadus izturējis teicami. Lēmums veikt piemūrēšanu bijis pareizs, jo pretējā gadījumā erozijas dēļ vairs nebūtu ne arku, ne arī, iespējams, stipri fragmentēto ailu augšējo daļu. Diemžēl apsteidzošās saglabāšanas metode nebija pietiekami labi nokumunicēta, tādēļ izraisīja asus sabiedrības un arī speciālistu procesus.

Logu un durvju ailu zonās stabilitātes nodrošināšanai nepieciešama vienmērīga pārsedzes arku noslogošana. Puslokā vai elipsveidā sakrauti noteiktas formas akmens materiāli – akmeņi vai ķieģeļi veido konstruktīvi noturīgu sistēmu. Tomēr, ja mūrējuma masa virs tās laika gaitā ir zudusi,

---

363 *Gīrsa Vāclavs, Hanzla Miloslavs, Caunīte Ināra*. Bauskas pilsdrupu konservācijas 2. kārtā. – Rīga: 2016. gads. – NKMPA, Bauskas pils lieta.

erozija sasniedz arī arku, un tā var zaudēt stabilitāti. Vadoties no šādiem apsvērumiem, ar papildus mūrējumu noslogota velve **Kokneses** pilsdrupu pagalma rietumu daļā. Atjaunojot šuvojumu, veikta Dienvidu korpusu arkas atbalstīšana. Tradicionālo materiālu un tehnoloģiju izmantošanu Kokneses konservācijas darbos subjektīvi izpratis arhitekts Ingurds Lazdiņš, kurš 1998. gadā uzskatījis, ka tur “celtnieku – entuziastu grupa arhitekta I. Stukmaņa vadībā nodarbojas ar seno mūru pielāpīšanu”³⁶⁴. Kā alternatīvu viņš piedāvājis arkas balstīt uz tērauda subkonstrukcijas, par piemēru izvēloties drupas Salemi pilsētā Itālijā. Autora dotais piemērs tiešām parāda kādas ailas pārsedes arkas nostiprināšanu ar metāla saitēm, tikai tā, atšķirībā no Kokneses ap 0,5 metrus dziļās, no pārsietiem dolomītakmeņiem mūrētās arkas, ir veidota no kvadriem un viena akmens bloka biezumā. Sasniegt stabilitāti no regulāriem elementiem izveidotai konstrukcijai ir nesalīdzināmi vieglāk. Turklāt nav salīdzināmas Itālijas pilsētu praktiski bezsniega ziemas un siltie pavasari ar Latvijas drupu brīvdabas saglabāšanai nedraudzīgo klimatu. Papildus tam balsta subkonstrukcija samazinātu ailas atvērumu, traucējot tās uztveri – savukārt, kvalitatīvu konservācijas darbu labākā atzinība tradicionāli ir apkārtējo novērtējums, ka “te jau nekas nav darīts”, resp., jebkurai intervencei vēsturiskajā substancē jābūt pēc iespējas nemanāmai.

Atsevišķu deformāciju grupu veido konstrukcijas, kurām novērojama izsvēršanās no vertikālas plaknes. **Cēsu** pils Ziemeļu tornim 1960. gados konstatēts sagāzums rietumu virzienā. Lai noturētu torņa ārsienas no eventuālās atvēršanās, arhitekts Gunārs Zirnis 1962. gadā projektā norādījis “67 cm virs ceturrtā stāva grīdas līmeņa .. pa torņa perimetru apjozt dzelzs savilci – stīpu, kas aizkavētu mūra tendenci izgāzties uz ārpusi”. Tā arī izbūvēta, tiesa gan, torņa sienu biezuma un dolomītakmens mūra lielās masivitātes dēļ tai eventuālo sienu deformāciju gadījumā būtu visai apšaubāma konstruktīvā nozīme. 2007. gadā veiktā Ziemeļu torņa precīzā uzmērīšana³⁶⁵ liecina, ka, kaut arī sienai ir gandrīz 70 cm sasvērums rietumu virzienā, pie vidējā biezuma 3,3 metru sienas smaguma centrs joprojām atrodas sienas pamatnes projekcijā. Bīstamākais tornim varēja izrādīties tā apakšdaļas atrakšana arheoloģiskās izpētes laikā 1989.–1990. gados, kad par gandrīz 3 metriem ap to pazemināts zemes līmenis. Tomēr, kā liecina plaisu novērojumi, sasvērums neprogresē – torņa pamats izbūvēts uz stabilas klints un masīvās, plāna projekcijā liekta segmenta veidā resp., telpiski izvietotās sienas nodrošina pietiekamu noturību.

Relatīvi bīstamākas ir taisnu sienu posmu sasvēršanās. Līdz 2012. gadam bija saglabājies **Cēsu** pils Priekšpils apkārtsienas fragments dienvidu pusē. 2011. gadā sagatavotais konservācijas projekts, kurā bija plānota masīva kontrforsa izbūve, netika realizēts līdzekļu trūkuma dēļ. Vairāk kā divus stāvus augstais sienas posms, kuram no dienvidu puses bija uzaudzis ap 2m augsts kultūrslānis, apgāzās 2012. gada pavasarī. Līdzīgs būtisks apkārtsienas sasvērums šobrīd vērojamas **Alūksnes** un **Trikātas** pilsdrupu sienām. Abām izstrādāti atbalstīšanas projekti, kas

364 *Lazdiņš Ingurds*. Arhitektūras rekonstrukcijas stilistiski metodoloģiskais aspekts. // Latvijas Arhitektūra, #1(33)/01, 1998. gads., 98.-101.lpp.

365 *Kaļinka Māris, Reinīks Māris*. 3D skenēšanas darbi. Cēsu viduslaiku pils pagalma labiekārtošana. Pils mūru fiksācija. – Rīga: MerKO SIA, 2008. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

gaida realizāciju. Sienu vertikālītātes deformācijas ir viens no faktoriem, kas var radīt nekontrolētu autentiska materiāla zudumu lielā apjomā.

Ja sienu čaulas, kodola vai virsplaknes erozijas apturēšanai nereti pietiek ar konservējošu pieeju, atjaunot šuvojumu, citkārt drupšanas procesi mēdz sasniegt kritisko robežu, kad atsevišķas konstrukciju daļas zaudē konstruktīvo stabilitāti. Visbiežāk tas novērojams sienu galos, kā arī ailu pārsedžu un pārsegumu iesējumu vietās – mūrējuma čaula sienu vidusdaļā parasti ir relatīvi stabila un ilgāk pretojas erozijai. Šādos gadījumos, lai izvairītos no lielākiem oriģinālā materiāla zudumiem, nepieciešama būtiskāka iejaukšanās, veicot nestabilo konstrukciju atbalstīšanu un pārnesot pašsvara slodzes pēc iespējas vertikāli uz nestspējīgām daļām. Nostiprināšana var tikt veikta gan slēpti, iebūvējot sienas iekšienē armējumu, vai arī atklāti, izbūvējot nestabilās sienu daļas atbalstošus stabiņus vai kontrforsus. Diemžēl, kā liecina vairāki piemēri, ne vienmēr finansējums stabilizējošo pasākumu veikšanai tiek atrasts pirms konstrukciju apgāšanās.

R e s t a u r ā c i j a

Kultūras mantojuma restaurācijas prakses attīstību Latvijā pētījis vēsturnieks Mārtiņš Mintauris. Laikposmā pēc Otrā pasaules kara līdz neatkarības atgūšanai viņš izdalījis trīs atšķirīgas metodoloģiskas pieejas: 1) Venēcijas hartas principos balstīta zinātniskā restaurācija, 2) vēsturiskā apjoma atjaunošana, kas tuvinājās mākslinieciskās restaurācijas koncepcijai un 3) arhitektūras pieminekļa kā mākslas darba atjaunošana, apzinoties estētisko un kultūrvēsturisko vērtību³⁶⁶. Pirmo pieeju viņš saskatījis **Siguldas** pilsdrupās, kur 1995.–2000. gadā pēc arhitektes Tatjanas Vītoļas projekta restaurēts vārtu tornis³⁶⁷, un salīdzinājumam pievienojis arī **Turaidas** restaurāciju, norādot, ka pat vienas metodiskās pieejas ietvaros bija iespējami dažādi risinājumi. Tomēr, vērtējot papildinājumu apjomu un orientāciju uz objekta vēsturisko “gaisotni”, Turaidas atjaunošana noteikti uzskatāma par māksliniecisko rekonstrukciju, jeb, kā to apzīmējis pats autors arhitekts Gunārs Jansons, pilī veikta “rekonstruktīvā restaurācija”³⁶⁸. Vērtējot pārējo pilsdrupu saglabāšanu, zinātniskā restaurācija, jeb, mūsdienu terminoloģijā, oriģināla konservācija ar minimāli nepieciešamiem papildinājumiem īstenota Koknesē, Cēsīs, Bauskā ordeņpils daļā u. c. objektos, kur par primāro mērķi izvirzīta oriģināla saglabāšana pēc iespējas neskartā veidā. Šajā metodiskajā grupā ietilpst arī dažādi funkcionāli papildinājumi – laipas, platformas, jumti, kuri neapšaubāmi ietekmē pils tēlu, tomēr tiek veidoti, neimitējot vēsturiskās konstrukcijas. Pārprastā formā zinātniskā restaurācija veikta **Grobiņas** pilsdrupās, kur apjomīgie papildinājumi veikti nevis lai atjaunotu kādas zudušas konstrukcijas vai pils tēlu, bet gan ar nolūku it kā nodrošināt mūrējuma stabilitāti. Grobiņas piemērs apliecina, ka arī zinātniskās restaurācijas rezultāts var izrādīties estētiski nebaudāms, ja autoram un darbu veicējiem trūkst izpratnes par vides

366 *Mintauris Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 207., 214. lpp.

367 *Vītoļa Tatjana*. Siguldas pilsdrupu konservācijas un restaurācijas darbi. // Latvijas viduslaiku pils, III. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 249.lpp.

368 *Jansons Gunārs*. Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gs. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007., 48. lpp.

autentiskumu un tās estētiku.

Pārējās divas restaurācijas pieejas M.Mintaurs saskatījis attiecīgi Vecrīgas reģenerācijas procesos un Rundāles pils restaurācijā. Tomēr jāatzīst, ka ir diezgan grūti salīdzināt kompleksu pilsētvides atjaunošanu ar atsevišķa un relatīvi labi dokumentēta pieminekļa kā Rundāles pils restaurāciju, kurā turklāt izvietota piemineklim iespējami labvēlīgākā – interjera muzeja – funkcija. Pilsdrupu gadījumā vēsturiskā apjoma atjaunošana sākotnējā veidolā tika uzsākta, bet nepabeigta Ventspils pilī, tādēļ grūti noteikt, vai tā būtu mākslinieciskā restaurācija, vai arī atjaunotā pils būtu traktēta kā mākslas darbs un tādējādi ieguvis papildus estētiskās kvalitātes.

Vēsturisko objektu restaurācija kā kultūras pieminekļu saglabāšanas metode izraisījusi visasākās diskusijas. Vispārīgā gadījumā ar to saprot kādā agrākā vēsturiskā periodā iecerēta veseluma atjaunošanu. No vienas puses restaurācijas rezultātā izveidojusies būve sniedz skaidru un pietiekami informatīvu tēlu apmeklētājiem. Tomēr tā var būt problemātiska vispirms jau attiecībā uz konkrēta laikposma, uz kuru veikt pieminekļa restaurāciju, izvēli. Turklāt veseluma atjaunošana nereti nozīmē jaunāka laika uzslāņojumu iznīcināšanu un zudušo oriģinālu kopiju izgatavošanu, kas, savukārt, nav savietojams ar mūsdienu izpratni par autentiskumu. Latvijas praksē pilsdrupu restaurācija bieži vien nozīmējusi liela apjoma papildinājumus, kas ne vienmēr rezultējušies kvalitatīvā un harmoniskā drupu tēlā.

A n a s t i l o z e

Termins “anastiloze” drupu konservācijas praksē sākotnēji traktēts plašāk, ar to saprotot arī jebkurus konstrukciju papildinājumus, izmantojot drupās uz vietas esošos materiālus – akmeņus. Ar šādu izpratni un nosaukumu pēc anastilozes principa jau 1899. gadā veikti darbi Mārtiņsalas pilsdrupās³⁶⁹. Tomēr mūsdienās atbilstoši Venēcijas hartas 10. punktam ar anastilozi saprot atjaunošanas procesu, kurā sabrukušas būves vai to oriģinālās daļas tiek novietotas to bijušajās vietās. Praksē tā tiek izmantota atsevišķu sabrukušu daļu salikšanai vai izkritušu elementu novietošanai sākotnējā vietā. Latvijā anastiloze izmantota, piemēram, **Cēsu** Jaunajā pilī, kur sākotnējā vietā tika iemūrēta arheoloģisko izrakumu laikā atrastā, turpat būvgružos nokritisī velves konsole. Savietotā formā eksponēti arī Cēsu pils Rietumu korpusa 3. pagrabtelpas būvgružos atsegtie velves ribu fragmenti. Par nosacītu anastilozes gadījumu var pieņemt Cēsu pils pagalma arheoloģiskajā izpētē atrasto altāra galdu jeb menzu – 2018. gadā tā uz improvizētas pamatnes uzstādīts bijušās kapelas austrumu daļā. Tā kā kapelas galvenā stāva grīda nav saglabājusies, menza izvietota pašreizējā zemes līmenī, šķietami maldinot apmeklētāju. Tomēr pēdējās konservācijas laikā sakārotās kapelas iekšsienu plaknes nepārprotami liecina par kādreizējo pārsegumu līmeņiem. Kopā ar informatīvām rekonstrukcijām uz izziņu vērstam apmeklētājam tā sniedz vairāk kā pietiekamu skaidrojumu par kapelas arhitektūru un pašreizējā eksponējuma nosacītības pakāpi.

369 *Buchholtz Anton*. Ueber die Burg Holme und die Kirche in Holme. // Sitzungsberichte der Gesellschaft fuer Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1904. – Riga: Haecker, 1905., S. 206–222. Citēts pēc: *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma..

Anastilozes pieeja, novietojot nokritušu vai citādi pārvietotu būvelementu tā sākotnējā vietā, vērsta pilsdrupu veseluma virzienā. Atbilstoši interpretācijas iecerei, tā var attiekties ne tikai uz elementu iemūrēšanu, bet arī uz instalāciju, tos eksponējot iespējami tuvu sākotnējai vietai. Metode var tikt izmantota arī trauslāku arheoloģisko artefaktu eksponēšanai, piemēram, izbūvējot speciālu stendu ar aizsargājošu jumtu, tādējādi paaugstinot pilsdrupu informativitāti.

S i e n u v i r s p l a k n e s a i z s a r d z ī b a

Viens no tehniski risināmiem jautājumiem pilsdrupu ilgtermiņa saglabāšanai ir sienu virsplaknes aizsardzība pret nokrišņiem. Ēkām šādu aizsardzību nodrošina jumti. Drupu gadījumā tie nav saglabājušies, tāpēc sienu augšdaļas ir pakļautas mitruma un sala postošajai iedarbībai. Latvijas to aizsardzībai izmantotas vairākas pieejas, kas atbilstoši ietekmē pilsdrupu tēlu.

Senākā izmantotā metode ir bijuši centieni sienu virsplakni nosegt ar **betonētu joslu**. Šāda metode izmantota jau 19. gs. 2. pusē **Dobeles, Mārtiņsalas** u. c. pilsdrupās. Lai nodrošinātu joslas noturību, kā saistviela, visticamāk, izmantots jau kopš 19.gs. vidus pieejamais portlandcements³⁷⁰.

Spriežot pēc 1930. gadu darbu tāmēm un norādēm, tieši šajā laikā uzsākta portlandcementsa izmantošana mūra drupu konservācijā. Arhitekts Pēteris Ārends 1933. gada 14. oktobrī **Cēsu pils** Dienvidu torņa atjaunoto augšdaļu paredzējis nosegt 10cm biezumā ar “oļu resp. plienakmeņu šķembu betonu 1:3:6 (portlancements : grants : oļi)”³⁷¹. Priekšlikums realizēts torņa atjaunošanas darbu ietvaros 1937. – 1938. gados, kad, tiesa gan, ne pārāk precīzi, realizētas arī vairāku 3. un 4. stāva ailu rekonstrukcijas un atjaunota torni vainagojošā arkatūra. Skatu platformas nostiprināšana, izbetonējot galvenā torņa – bergfrīda – augšmalu, pēc Rīgas latviešu skolotāju biedrības iniciatīvas 1936. gadā notikusi **Turaidas** pili³⁷².

Līdzīgs sienas virsplaknes iesegšanas paņēmieni turpināts arī citos Pieminekļu valdes aprūpē esošos drupu objektos. Pēc arheologa Pētera Stepīņa vadībā 1939. gadā veiktās **Aizkraukles** viduslaiku baznīcas vietas izpētes³⁷³ arhitekts Pēteris Ārends 1942. gadā sastādījis Aizkraukles baznīcas drupu konservēšanas, restaurēšanas un kopšanas darbu programmu. Tajā paredzēts nostiprināt grīdu, pārmūrēt mūra sienas, tai skaitā “*rūpīgi izjaukt un pēc tam no jauna pēc zīmējumiem un norādījumiem samūrēt jauktu laukakmeņu un plienakmeņu mūri, liekot katru akmeni agrākā vietā. Sienu aizsardzībai virsplakni plānots nosegt ar 10 cm biezu betona kārtu*”³⁷⁴. Priekšlikums tomēr netika realizēts līdzekļu trūkuma dēļ.

Organizatorisku problēmu, kā arī atbilstoša un savlaicīga finansējuma trūkuma dēļ

370 Portlancementsa izgatavošanas patentu 1824. gadā ieguva angļu inženieris Jozefs Aspdins (*Aspdin*, 1778-1855) un tas savu tehnisko īpašību dēļ 19.gs. vidū nomainīja kopš 18.gs. beigām lietoto hidraulisko saistvielu romāncementu.

371 Darbu tāmes glabājas Cēsu Vēstures muzejā.

372 *Caune Andris, Ose Ieva*. Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils. IV. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004., 523.lpp.

373 *Stepiņš Pēteris*. Senā Aizkraukles baznīca. // *Senatne un Māksla*, Nr. 2 (01.04.1940).

374 *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 162.lpp.

konservācijas darbi nereti ievilkās gada aukstajā periodā, tādēļ cementa javai, kas jau tāpat bija ievērojams sāļu – sulfātu avots, pievienoti sasalšanas palēninātāji. Kā redzams no pilsētas arhitekta N. Dresvika 1934. gada 15. februāra izpildtāmes, 1933. gada nogalē veiktajos mūra darbos **Cēsu** pils Ziemeļu tornim, danckera balstiem pie Ziemeļu torņa, Dienvidu korpusa pagalma sienai un Rietumu tornim veikti mūra papildinājumi ar kaļķakmeņiem portlandcements-kaļķu-grants javā 1:2:9 ar sāls pielikšanu. Izstrādāts portlandcements 30 mucas, nedzēstie kaļķi – 3428 kg, vārāmā sāls – 58 kg³⁷⁵. Saprotams, ka šāda sāls pievienošana paātrināja darbu veikšanu, tomēr veicināja arī mūra izsāļošanu, ko pilsdrupās var novērot arī mūsdienās.

Cementa izmantošana drupu saglabāšanas darbos turpinājās arī pēc Otrā pasaules kara. 20. gs. 2. pusē atjaunotajās pilsdrupās turpinātas tās pašas pirmskara konservācijas tradīcijas un materiālus. 1970. gados ar ārkārtīgi cietu un blīvu javu nostiprinātas un līdz pat mūsdienām saglabājušās no laukakmeņiem būvētās priekšpils dienvidu sienas sānu plaknes un virskārta Alūksnes pilsdrupās. Diezgan pavirši konservētas no tāda pat materiāla būvētās pils grāvja sienas Cēsu pilī, kas norāda, ka ietekme uz atjaunošanas darbu ilgmūžību bijusi darba kvalitātei. Zināmi eksperimenti sienas virskārtas iesegšanai redzami **Valmieras** pils austrumu sienai, kur blakus bijušajiem vārtiem neliels sienas posms iesegts līdzīgi žogam, ar betonētu plātni ar pārkarēm un lāseņiem, kamēr pārējā sienai augšmala stiprināta ar javu. Virknē piļu veikti lokāli stiprināšanas darbi avārijas stāvokļa novēršanai. Tiem, piemēram, **Durbē**, jau minētajā **Alūksnē** un **Cēsīs** raksturīgs paviršs šuvojuma izpildījums un tās veidotas diezgan platas, samazinot redzamo oriģinālā materiāla apjomu. Citādi būtiskas inovācijas 20. gs. 2. puses pilsdrupu konservācijas pieejās nav saskatāmas.

Kā pagrieziena punkts Latvijas konservācijas praksē izmantotajās metodēs un materiālos uzskatāms 2002. gadā Bauskā notikušais simpozījs “Vēsturisko amatu un moderno tehnoloģiju sintēze viduslaiku mūra arhitektūras pieminekļu aprūpē”. Tā noslēguma memorandu NKMP, jeb tolaik VKPAI oficiāli atbalstījusi tikai 2010. gadā izdotajās “Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai, atjaunošanai un izmantošanai”³⁷⁶, kaut arī līdz tam līdzīgas metodes sekmīgi bija lietotas vairāku pilsdrupu konservācijā Cēsīs, Dobelē, Turaidā u. c. Memorandā uzsvērtā nepieciešamība minimāli iejaucoties objekta substancē, saglabāt drupu ainavisko un vēsturisko vērtību, vizuālās zīmes, kā arī apturēt sabrukšanas procesu un nodrošināt mūru stabilitāti. Atjaunotā mūra augšdaļa tiek pārklāta ar velēnu, zem kuras iestrādāts māla klons. Tādējādi sienu virsplaknei tiek izveidots t.s. “**zaļais segums**” (angļu: *soft capping*). Šāds iesegums vizuāli atgādina dabīgu mūra apaugumu ar smilgām un velēnām, un ļauj saglabāt dabisko, jau 19. gs. apjūsmoto romantisku drupu tēlu. Jāatzīmē, ka šāda pieeja Latvijas pilsdrupu saglabāšanas praksē nav gluži jauna – nostiprinātie un papildinātie sienu posmi ar velēnu nosegti jau 1928. gadā

375 izraksts no darbu tāmes, NKMPA, Cēsu pils lieta.

376 VKPAI rekomendācijas Nr. 2020-1. “Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai, atjaunošanai un izmantošanai”.

veiktajos **Siguldas** pils saglabāšanas pasākumos³⁷⁷.

2002. gadā Bauskā uzsāktais risinājums praksē iedzīvojās tikai pakāpeniski. **Raunas** pilsdrupu 2004. gadā izstrādātajā koncepcijas aprakstā ietvertas arhitektes Ināras Caunītes pārdomas par pilsdrupu arhitektonisko tēlu, risinot sienu augšdaļas noseģšanu. Kā labākā un pārlicenošākā joprojām atzīta kaļķu-cementa betona ieslēģšana jaunā mūra čaulā, tai pat laikā pieļaujot arī velēnu noseģuma izmantošanu. Tai pat laikā iekšpils dienvidu sienu augšdaļas aizsardzībai piedāvāta dakstiņiem iesegtu jumtu izbūve.

Atsevišķu, avārijas stāvoklī esošu sienu aizsardzībai tiek veikti arī atšķirīgi iesegšanas darbi, izbūvējot **dažādu formu jumtus**. To izmantošanu sienu aizsardzībai vairākās publikācijās aizstāvējis arhitekts Pēteris Blūms, atsaucoties uz vienkāršu patiesību, ka bez tiem drupu bojāeja norisinās daudz straujāk. Viens no pirmajiem šādiem jumtiem izbūvēts 1987. gadā **Lielvārdes** pilsdrupās virs rietumu sienas (arhitekts Gunārs Erdmanis). Iesegums veidots trīs līmeņos atbilstoši nobrukušās sienas augšdaļas pakāpēm, un atkārtu to siluetu. Ar jumtu pārsegtajās drupās erozijas procesi ir palēninājušies, bet tai pat laikā tradicionālās formās veidotais koka konstrukcijas jumts maldina apmeklētāju, liekot papildinājumu uztvert kā daļu no sākotnējās ieceres.

Īpaši neiedziļinoties eksponēšanas jautājumos, vienkāršs, uz tērauda caurulēm balstīts utilitārs skārda dakstiņu imitācijas jumts 2000. gadu sākumā izveidots virs **Smiltenes** pilsdrupu apkārtsienas. Arī šajā gadījumā prasība aizsargāt sākotnējās konstrukcijas izpildīta, nerisīnot eksponēšanas un prezentācijas jautājumus.

Pētera Blūma vadībā ar nosedzošiem, bet vienlaikus arī siluetu izmainošiem dēļu jumtiem pārsegtas sienu augšdaļas 2010. gadā **Limbažu** un 2012. gadā **Ropažu** pilis. Pēdējās turpinātas Lielvārdes pils tradīcijas, jumtus izvietojot trīs pakāpēs. Nevar noliegt to aizsardzības efektivitāti, tomēr vienlaikus jumti arī būtiski izmaina drupu tēlu. Limbažos taisnā jumta līnija nosedz un izlīdzina oriģinālo sienu augšdaļu, mazinot drupu izteiksmību. Ropažos autora vairākos līmeņos izvietotie dēļu jumti veidoti tradicionālā veidā un rada maldīgu asociāciju, ka tie iecerēti kā kādreizējās mūra augšdaļā bijušas sargejas jeb brustvēra rekonstrukcija. Relatīvi nelielā sienas fragmenta iesegšana vairākos līmeņos rada saskaldītas plaknes iespaidu. Tomēr nenoliedzami izveidotie jumti aizsargā oriģinālās konstrukcijas no nokrišņiem, ir atgriezeniski un ļauj izvēlēties citu eksponēšanas pieeju nākotnē.

Mūsdienīgs eksperiments sienu virsplaknes iesegšanai, kas pēc autora ieceres apvieno “mīkstā” jeb velēnas ieseguma vizuālās īpašības un mūsdienu materiālu iespējas, ir arhitekta Pētera Blūma Dobeles pilsdrupās izmantotā ar gaisa šķirkārtu no vēsturiskā mūra atdalītā **fibrobeta** “**cepure**”³⁷⁸. Tomēr tai vēl nepieciešama laika pārbaude – šaubas izraisa atsegta betona kā ieseguma materiāla izmantošana, kas līdz šim citos objektos, piemēram, Turaidā un Cēsīs, nav nodrošinājis ilgmūžīgu aizsardzību. Turklāt gludā un blīvā betona virsma nerisina nokrišņu ūdens noteces jautājumus – ja “mīkstaies iesegums” to sevī uzsūc, pildot sava veida “sūkļa” funkciju, tad

377 1928. gada fotoattēli no Pieminekļu valdes materiāliem glabājas NKMPA, Siguldas pils lietā.

378 *Blūms Pēteris*. Jaunumi no būvmākslas anatomikuma // Latvijas Arhitektūra, 1990., 86.–92.lpp.

no gluda betona tas notek, potenciāli veidojot oriģinālās virsmas izskalojumus. Tāpat velēnu segums veido “mīkstāku” pilsdrupu siluetu un turpina dabīgas drupu veidošanās tradīcijas.

Viens no jumtu segumiem, kas nodrošina ilgmūžību, ir māla dakstiņi, tomēr to iekļāšana iespējama tikai uz garenvirzienā izlīdzinātas sienas virsplaknes. Šāda prakse jau kopš 1990. gadiem piekopta Turaidas pilī – ar dakstiņiem iesegta gan Rietumu siena, gan arī Dienvidu torņveida korpuss. Turpinot pilī iesākto risinājumu, lēzens dakstiņu segums uz latām 2017. gadā izveidots 1990. gados paaugstinātajai **Turaidas** pils Palasta divstāvu daļai. Māla materiāls veido vienotu sienas kopskatu ne tikai ar bezpilota lidaparātu uzņemtās fotogrāfijas, bet arī korpusa virsskatā no Turaidas augstākā skatu punkta – bergfrīda.

Latvijas pilsdrupās praktizētas trīs sienu virsplakņu aizsardzības metodes – iesegšana ar “mīksto segumu”, virskārtas betonēšana un jumta seguma izveidošana. Katrai no tām ir savas priekšrocības un trūkumi – iesegšana ar “mīksto” segumu jeb velēnošana ļauj saglabāt drupu siluetu, bet pilnībā nenovērš eroziju. Betonēta virskārta siluetu ietekmē salīdzinoši maz, bet ātri saplaisā un nav ilgmūžīga, turklāt neļauj iztvaikot sienas iekšienē esošajam mitrumam. Jumti, savukārt, nodrošina efektīvu aizsardzību, toties izmaina drupu siluetu, tādēļ, it īpaši nelielu fragmentu apjumšanas gadījumā tie var aizsegt un būtiski izmainīt oriģināla raksturu.

Dažādie sienu aizsardzībai izmantotie ieseguma veidi, lai vai cik lokāli un tehniski pirmajā brīdī šķistu, ietekmē pilsdrupu tēlu. Izvēle par labu vienam vai otram risinājumam ir atkarīga no pilsdrupu eksponēšanas koncepcijas. Tā pirmsprojekta stadijā, pamatojoties uz izpētes rezultātiem izstrādāta interpretācijas plāna, jārisina attīstības meta ietvaros, kam seko konkrētu konservācijas risinājuma izstrāde. Diemžēl Latvijā šāda prakse ieviešas tikai pamazām – uz eksponēšanu vērsti risinājumi meklēti vien dažām pilsdrupām.

T o r ņ u j u m t i

Aizsargājōša jumta izbūve virs atsevišķām vērtīgām objekta daļām praktizēta vairākos Latvijas viduslaiku pieminekļos, piemēram Pētera Blūma projektētais dēļu jumtiņš virs Dobeles pilsdrupu dienvidu apkārtsienas fragmenta. Nosedzošas konstrukcijas izbūve virs korpusiem vai korpusu daļām parasti nav bijusi iespējama lielā apjoma un attiecīgi ievērojamo izmaksu, kā arī konstruktīvu apsvērumu dēļ. Torņi kā relatīvi nelielas koncentriskas būves šajā ziņā ir daudz pateicīgāki iesegšanai un to drupu apjumšana praktizēta jau kopš 19. gs. 2. puses.

Līdz ar nocietinājumu militārās nozīmes zaudēšanu, vairākās Latvijas muižās esošie nocietinājumi tika pielāgoti dzīvošanai. **Cēsu** pilī 1761. gadā šādi pārbūvēta bijušās priekšpils vārtu ēka³⁷⁹, kur blakus ieejai pilī izvietotā priekšpils austrumu torņa iekštelpās iekārtotas dzīvojamās telpa, savukārt ārtelpā izvietota skatu platforma. Cēsu pils šajā ziņā nebija izņēmums – 18. gs., pielāgojoties jaunajai – kungu nama funkcijai, apbūvē iekļauti Jaunpils, Ēdoles un Alsungas pils apaļie, sākotnēji ugunsieroču vajadzībām būvētie torņi. Nocietinājumi ieguva jaunu funkciju un

379 *Zunde Māris*. Dendrohronoloģiskie pētījumi par Cēsu Jaunās pils datējumu. // Latvijas viduslaiku pils, IX. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2016., 294.lpp.

lietošanas vērtību un drupu stāvokli nenonāca.

Citādi tas bija ar atstatu no dzīvošanai izmantojamās vietas novietotajiem torniem. Bijušie 15. gs. izbūvētie ugunsierociem domātie torņi līdz ar korpusiem pēc daļējas sagraušanas Ziemeļu kara laikā pakāpeniski zaudēja jumtus, tad pārsegumus, līdz nonāca drupu stāvoklī. Tiem līdz mūsdienām saglabājušās torņu ārsienas, savukārt nodrupušās sienu augšdaļas paaugstinājušās zemes līmeni gan bijušajā iekštelpā, gan tornim piegulošajā apkārtnē. Izmantojot pilsdrupu ainavisko potenciālu, vairākos objektos torņi atjaunoti kā augstas skatu vietas. Iespējams, viena no senākajām platformām izveidota virs **Mujānu** pils t.s. Baltā torņa – jau 20. gs. sākuma pastkartē redzams, ka virs torņa pacēlies neliels paviljons. 1904. gadā platforma ar izvirzītu cilindrisku paviljonu iekārtota **Cēsu** pils Rietumu tornim; savu skatu laukuma funkciju tas saglabāja arī pēc konusveida jumta izbūves 1914. gadā.

1936. gadā notikusi **Turaidas** pils galvenā torņa augšdaļas nostiprināšana un pielāgošana skatu platformas vajadzībām. Drīz pēc tam, 1937.–1938. gados skatu platformas izveides iecere bijusi arī Cēsu pils Dienvidu tornim. Par to liecina saglabājušās skices³⁸⁰, tostarp ar augšējā līmenī izvietotām bultām norādot no torņa redzamos Cēsu ainavu elementus, tomēr tā nav realizēta.

20. gs. 2. pusē jumta atjaunošanas plānošana vairākos etapos veikta **Cēsu** pils Ziemeļu tornim, par projekta mērķi uzstādot nepieciešamību aizsargāt tā iekštelpas no nokrišņiem. Otra nepieciešamā darbība bija atsevišķo sienu fragmentu sastiprināšana, jo tolaik pastāvēja uzskats, ka tie var apgāzties pils parka nogāzes virzienā. Arhitekta Gunāra Zirņa 1962. gada priekšlikums izskatīts Metodiskajā padomē, kuras protokols pievienots projekta dokumentācijai³⁸¹. Autors piedāvājis vairākus iespējamus torņa iesegšanas variantus: a) drupu virsma atstāta atklāta, jumts iebūvēts 3. stāva pārseguma līmenī; sienas divos līmeņos saistītas ar dzelzs gredzeniem, b) drupu virsmu ietver dzelzsbetona gredzens, uz tā balstīta lēzena skārda jumta konstrukcija, c) drupu virsmu ietver dzelzsbetona gredzens, uz tā balstās dakstiņu jumta konstrukcija un d), kas analogs variantam "b", tikai aizpildot izdrupušo sienas augšdaļu ar dēļu vairogiem. Galvenais padomes ieteikums bijis nemainīt drupu siluetu, tomēr norādot uz tehniskiem trūkumiem katram no piedāvātajiem risinājumiem. Realizējot "a" variantu, drupu siluets tiktu mainīts vismazāk, tomēr jumta iebūve starp korpusa sienām sarežģītu nokrišņu novadīšanu. Sniega uzkrāšana vēsturisko sienu iekšpusē tiešā to tuvumā palielinātu tajās mitrumu un negatīvi ietekmētu saglabāšanu. Variantā "b" dzelzsbetona joslas izveidošanai jāizlīdzina mūra augšdaļa, kas, kopā ar iecerēto jumtu, mainītu torņa siluetu uz vēsturiski nebijušu un piezemētu formu. Risinājumā "c" dakstiņu jumts būtu vēsturiskās situācijas atjaunošana, bet tādējādi pilsdrupām veidotos jauns akcents, kas varētu traucēt jau esošā Rietumu torņa dominēšanu ainavā. Ar jaunā jumta izbūvi saistītā torņa silueta "robainība" mazināta variantā "d". Apkopojot iesniegtos priekšlikumus, kā optimālākais atjaunošanas risinājums ieteikta stāva konusveida jumta atjaunošana, uzskatot tās kā pozitīvas un

380 NKMPA, Cēsu pils lieta.

381 *Zirnis Gunārs*. Ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa virszemes daļas konservācijas priekšlikums. Tēzes. – Rīga, 1962.g. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

vēsturiskajos analogos balstītas pils silueta izmaiņas.

Tomēr tālākā Cēsu pils Ziemeļu torņa atjaunošanas gaita ievirzījās iespējami utilitārā formā, rūpējoties tikai par saglabāšanu, bet nerisīnot funkcionālos un vēsturiskās vides eksponēšanas jautājumus. Neilgi pēc padomes sēdes izstrādāts konservācijas tehniskais projekts (arhitekts Gunārs Zirnis), kurā padomes ieteikums tomēr nav ņemts vērā. Virs cilindriskā torņa projektēts skārda jumts lēzena konusa formā, tādējādi izmainot drupu siluetu, torņa robotās augšmalas vietā iegūstot horizontālu jumta malas līniju, bet neveidojot jaunu silueta akcentu. Iespējams, ka izšķiršanos par labu skārdam noteica bažas par sienu konstruktīvo noturību, uz kuras stāvais dakstiņu konuss radītu papildus slodzi. Par labu šim pieņēmumam liecina G.Zirņa projektā norādītā dzelzs aptvere – arhitekts uzskatījis, ka tādā veidā var mazināt iespēju ārsienām izkļauties.

Pozitīvi vērtējama G.Zirņa iekārtotā torņa stāva cilindriskā silueta atjaunošana – lai aizkavētu sniega ieputināšanu, projektā ietverta bijušās Ziemeļu korpusa pieslēguma vietas, kā arī fasāžu izdrupumu aizsegšana ar dēļu vairogiem. Tomēr kopumā, kā liecina projekta paskaidrojuma raksts, tajā risināti tikai konservācijas jautājumi – torņa iekštelpu eksponēšana nav tikusi plānota. Rasējumos attēlota pagrabstāva, 1. un 2. stāva kupola velvju mūrējuma atjaunošana, kā arī dažādu izdrupumu piemūrēšana. Lai atšķirtu jauno mūrējumu no vecā, tos plānots atdalīt ar melni krāsotu šuvi – metode, kas 1962.–1963. gadā izmantota arī Ikšķiles pilsdrupās. Izteikti utilitārais jumts, ja tas būtu realizēts, nekādu pozitīvu pienesumu pilsdrupu tēlam nedotu.

Gunāra Zirņa projekts realizēts daļēji. 1978. gadā izstrādāts Ziemeļu torņa konservācijas – restaurācijas projekta turpinājums (arhitekts Ilgonis Stukmanis). Tam pievienotajā paskaidrojuma rakstā minēts, ka 1960. gadā veikta torņa pagraba arheoloģiskā izpēte (vēsturnieks Roberts Malvess). Pēc raksta var noprast, ka turpmākajā desmitgadē veikti atjaunošanas darbi – izmūrētas pagrabstāva, 1. un 2. stāva velves, kā arī atsevišķu ailu arkas. I. Stukmaņa projekts visumā turpinājis G. Zirņa projekta nostādnes, izņemot jumta segumu – konusveida jumta vietā plānots izbūvēt līmenisku plakanu jumtu, to iekļājot uz metāla sijām balstīta dēļu vairoga. Ūdens notecei torņa ziemeļu pusē paredzētas dzelzsbetona konstrukcijas renes. Realizēti jau 1962. gadā iecerētie koka vairogi, rekonstruējot torņa cilindrisko formu, kā arī jumta izveides vajadzībām izlīdzināta torņa augšdaļa. Tādējādi aiz torņa sienu parapeta aizslēptais plakanā jumta risinājums neievēro 1962. gadā noteikto prasību nemainīt drupu siluetu – tā augšdaļa izlīdzināta un nosepta ar skārda malu. Par formālu un nepārdomātu pieeju torņa saglabāšanai liecina fakts, ka iegūtā iekštelpa vairāku stāvu augstumā nav atradusi praktisku pielietojumu līdz pat mūsdienām.

Konservācijas paradigmu maiņu un paralēlas pieejas atspoguļo **Turaidas** pils Pusapaļā torņa atjaunošana. Laikposmā no 1968.–1985. gadam arhitekts Gunārs Jansons izstrādājis trīs torņa atjaunošanas variantus, kuros secīgi risināta esošā stāvokļa konservācija, torņa apjoma atjaunošana, hipotēžu līmenī rekonstruēto torņa augšdaļu aizsūšana ar dēļiem. Visbeidzot, pēc diskusijām Metodiskajā padomē, pieņemts risinājums, kas paredz pilnu torņa rekonstrukciju,

izmantojot ķieģeļu mūrējumu, resp., īstenota pilna torņa apjoma un jumta atjaunošana³⁸². Aplūkojot Turaidas pili mūsdienās, nevar noliegt efektīvo bergfrīda un pusapaļā torņa siluetu iezīmēšanos Gaujas senlejas krasta ainavā. Tomēr jāatzīst, ka tik plaša apjoma rekonstruktīvās restaurācijas pieeja nez vai būtu iespējama un arī nepieciešama mūsdienās – tai būtu gan finansiāla, gan arī metodoloģiska rakstura šķēršļi.

Galvenā pusapaļā torņa apjumsana, atbilstoši 2015. gadā izstrādātajam projektam (arhitekti Miloslavs Hanzls, Ināra Caunīte), 2020. gadā uzsākta **Bauskas** pilsdrupās. Jumta izveidošana paskaidrojuma rakstā pamatota ar nepieciešamību no nokrišņiem pasargāt torņa pagrabu, kā arī aizsargāt sienu augšdaļu³⁸³. Funkcionāli tornī joprojām atradīsies skatu platforma, kas tiks pagarināta virs dienvidu sienas. Estētiski būtiskāko projekta motivāciju intervijā atklāj muzeja direktors Māris Skanis³⁸⁴. Pieminot nokrišņu novadišanu, viņš uzsver, ka tiks atjaunots pils vēsturiskais siluets, kāds redzams 18.gs. sākuma Bauskas cietokšņa zīmējumā un gravūrā. Tomēr projekta skaņošanas procesā torņa smailes atjaunošana izpelnījies kritiku. Tehniskais pamatojums – nokrišņu ierobežošana – pieņemts bez iebildumiem, toties smailes atjaunošanai lūgts izskatīt citus alternatīvus risinājumus, lai “ilgus gadus pierastais vecās pils daļas siluets paliktu nemainīgs”³⁸⁵. Kā pretarguments izvirzīta citu Latvijas pilsdrupu – Raunas un Siguldas – ne pārāk veiksmīgās koka konstrukciju izbūves. Tāpat iebildumus radījusi pilsdrupu “aplīpināšana” ar koka kāpnēm un galerijām, vienlaikus apšaubot nepieciešamību nodrošināt apmeklētāju piekļuvi. Tomēr priekšlikums atbalstīts NKMP Zinātniskajā padomē, apliecinot pilsdrupu attīstības iespēju, vienlaikus pieļaujot vēsturiskās tradīcijās veidota pils silueta un tēla atjaunošanu.

Jauns, iekštelpu pārsedzošs, bet arī vertikālu akcentu veidojošs konusveida jumts 2019. gadā izveidots **Alūksnes** pils Dienvidu tornim. Iecere izstrādāta 2016. gadā pils atjaunošanas meta ietvaros. Torņa jumta izveides mērķis bija mazināt priekšpili 1970. gados iebūvētās estrādes negatīvo vizuālo ietekmi – tā konusveida smaile kā vietzīme atjauno pils tēlu apmeklētāju apziņā un informē par vietas vēsturisko funkciju. Jaunizbūvētās daļas veidotas koka konstrukcijās, iespējami mazinot oriģinālo materiāla papildinājuma apjomu. Jumts balstīts uz kādreizējā 1.stāva pārseguma līmenī iestrādātu dzelzsbetona gredzenu, kas ļāva izvairīties no sienu augšdaļas līdzināšanas. Jumta mala izvietota iespējami tuvāk esošai sienu augšējai robežai, un neregulārā sprauga starp jumta malu un mūra augšmalu nošūta ar vertikāliem dēļiem. Iekštelpā plānota arheoloģiskās izpētes rezultātu ekspozīcija un tornis kalpos arī kā skatu vieta, ļaujot vērot apkārtni caur bijušo augšstāva šaujamlūku vietā izveidotajiem logiem.

Četrslīps jumts ar skaidu segumu izbūvēts **Raunas** pilsdrupu tornim (arhitekts Ināra Caunīte). 1990. gadu sākumā, plānojot tās atjaunošanas un saglabāšanas pasākumus, arhitekts

---

382 NKMPA, Turaidas pils lieta.

383 *Hanzls Miloslavs, Caunīte Ināra*. Bauskas pilsdrupu konservācijas 3. kāрта. – Rīga: Arhitektes Ināras Caunītes birojs, 2016. gads. – NKMPA, Bauskas pils lieta.

384 *Skanis Māris*. Atsākas restaurācijas darbi Bauskas pils tornī. [Tiešsaiste: 2020-04-13] <https://www.bauska.lv/lv/jaunumi/atsakas-restaurācijas-darbi-bauskas-pils-torni-5332>

385 Projekta skaņošanas dokumentācija NKMPA, Bauskas pils lieta.

Tatjana Vītola sagatavoja shematiskus pils uzmērījumus un izstrādāja konservācijas projektu. Pils atjaunošana atsākta 2003. gadā un 2004. gadā izstrādāts “Raunas pilsdrupu tehniskās izpētes atzinums, priekšlikums pilskalna labiekārtojumam, pilsdrupu konservācijas koncepcija”³⁸⁶ (projekta vadītāja Dace Ķibilda, būvinženieri Andrejs Barbars, Laimonis Mārtiņš Zemītis, arhitekte Ināra Caunīte). Tās turpinājumā 2004. gadā izstrādāts Ziemeļu torņa konservācijas un sastatņu izbūves projekts. Jumts projektēts kā pagaidu būve, uz ko norādīts projekta konstruktīvajā daļā. Uzsākta projekta realizācija, kas darbu gaitā 2006. gadā piedzīvojusi izmaiņas. Nedokumentētu iemeslu dēļ tornis paaugstināts par 2 metriem un sākotnēji iecerētā piramidālā un piļu silueti raksturīgā smaile nomainīta pret divpakāpju jumtu, atrāvumā izvietojot skatu platformu. 2017. gadā izstrādātajā pilsdrupu attīstības metā iestrādāts ieteikums atgriezties pie arhitektes Ināras Caunītes sākotnēji izstrādātā risinājuma un tradicionālā četrslīpju jumta torņa silueta.

Ažūrs koka konstrukcijas tornis 2006. gadā izbūvēts **Limbažu** pilsdrupās (arhitekti Pēteris Blūms, Ināra Caunīte). Tas veidots pēc sastatņu torņa principa, tai pat laikā ar jumta kontūru iezīmējot zudušā pils vārtu torņa apjomu. Diemžēl ažūrais sastatņu karkass pretstatā esošajam, masīvajam, no laukakmeņiem būvētajam dienvidaustrumu sienas fragmentam veido asimetrisku un nesabalansētu tēlu. Kopējo koncepciju vēl grūtāk nolasāmu padara divpakāpju jumts, kura augšējā līmenī, līdzīgi Raunai, izveidota skatu platforma.

Skatu platformu izbūve turpināta arī **Siguldas** pilsdrupās (arhitekte Ināra Caunīte). Pretēji 2009. gadā no NKMP saņemtajiem skiču projekta skaņojuma ieteikumiem, kuros aicināts atteikties no silueta izmaiņām, virs esošās Ziemeļu torņa mūra daļas izbūvēta divstāvu skatu platforma. Lai nodrošinātu apskates iespēju no tās augšējā līmeņa, ar skaidām iesegtajā jumta apjomā izveidotas “sikspārņu formas” jumta izbūves. Projektu realizējot, tās novienkāršotas un izbūvētas taisnstūra formā. Skatu platforma un jumts veido jaunu, no pamatmasas atrautu virsbūvi virs robotā torņa ārsienu apjoma. Rezultātā arī Siguldas pilsdrupu torņa siluets neatbilst vēsturiskajām Livonijas piļu arhitektūras tradīcijām, turklāt tas papildināts ar neraksturīgām, no jūgendstila aizgūtām jumta izbūvēm. Īstenotā virsbūve veido patstāvīgu, ar drupu arhitektūru nesaistītu, samērā masīvu arhitektonisku elementu. Arī šajā gadījumā autore nav ievērojusi NKMP skaņojumā noteikto prasību torņa augstumu samazināt par vienu stāvu, kas, acīmredzot, izrietējis no pasūtītāja darba uzdevuma.

2013. gadā izstrādāts **Ērgemes** pilsdrupu Ziemeļu torņa rekonstrukcijas – restaurācijas projekts (arhitekts Pēteris Blūms). Balstoties uz Vācu ordeņa piļu tradicionālās arhitektūras risinājumiem, autors izstrādājis torņa teorētisko rekonstrukciju. Tomēr atjaunošanas projektā piedāvāts no vēsturiskā atšķirīgs risinājums. Pamatojoties ar zemo oriģinālo konstrukciju nestspēju, balsta konstrukcija iestrādāta torņa cilindra iekšpusē, un jumta mala balstīta uz spraišļiem. Rezultātā masīvais jumts, līdzīgi kā Raunas un Siguldas pilsdrupās realizētajam, it kā “lido” virs oriģinālajām sienām. Vēsturiski raksturīgais jumta slīpums izmainīts, izveidojot tā ar

---

386 Projekta dokumentācija NKMPA, Raunas pils lieta.

skaidām segto smailis konusveida daļu neraksturīgi stāvu. Virs mūra daļas, savukārt, ierīkots ar skārdu iesegts gredzens. Jumta priekšlikums it kā apvieno tradicionālos risinājumus (skaidas, koka konstrukcijas, karodziņa formas vējrādis) ar brīvi interpretētu siluetu. Nacionālā Kultūras mantojuma pārvaldes Arhitektūras daļas vadītāja vietniecei arhitekte Marina Levina saskatījusi tajā “reģionam semantiski neatbilstošu jumta konstrukciju ar arhitektonisko veidolu – siluetu un mērogu, kas kopē Krievijas Baltijas valstīm robežteritorijā celtās viduslaiku militārās būves (Narvu, Novgorodu, Pleskavu)”³⁸⁷. Atzinumā uzsvēta nepieciešamība saglabāt objekta silueta veidošanas tradīcijas un kultūrvēsturiskās ainavas noskaņu. Tomēr, neskatoties uz mantojuma institūcijas iebildumiem, projekts saskaņots un 2020. gadā tiek realizēts atbilstoši autora iecerei.

Mūra konstrukciju konservācija tehnoloģisku iemeslu dēļ ir ilgstošs process, kas var ievilkties vairāku gadu garumā. Darbu veikšanu kavē arī relatīvi mazos apjomos pieejamais finansējums, kas liek darbus plānot vairāku sezonu garumā. Lai nodrošinātu piekļūšanu sienām, kā arī darbu laikā aizsargātu pret nokrišņiem gan sienu virsplakni, gan arī konservētās zonas, vairākos objektos pagaidu jumta konstrukcija balstīta uz sastatnēm. Pirmo reizi šāds risinājums izbūvēts 2002. gadā izbūvēts **Cēsu** pils Austrumu korpusa ziemeļu galam – sienas ietvēra sastatnes, kas bija domātas darbu veikšanai, savukārt virs sienām un sastatnēm izbūvēja skaidu seguma jumtu. Vienlaikus ar sietu apvilktās sastatnes kalpoja apmeklētāju drošībai, aizsargājot pret krītošām mūra materiāla lauskām. Pagaidu konstrukcija tika nojaukta pēc sienu konservācijas 2007. gadā.

Līdzīgs pagaidu segums 2003. gadā izbūvētas arī **Mujānu** Baltajam tornim. 2003. gadā izstrādāts tā konservācijas projekts. Projekta realizācija uzsākta 2005. gadā, bet finansējums tika rasts tikai projektā ietvertu sastatņu izbūvei, uz kurām, līdzīgi Cēsu pilij, balstīts jumts ar skaidu iesegumu. Plānotie konservācijas darbi līdzekļu trūkuma dēļ nav turpināti. Apsekojot Mujānu torni 2019. gadā, varēja konstatēt, ka izbūvētā koka konstrukcija ir labā tehniskā stāvoklī, pilda savu funkciju un mūra erozija būtiski nav turpinājusies. Torņa konusveida jumts labi izceļ to apkārtējā ainavā un ažūrais sastatņu režģis ļauj caur to saskatīt oriģinālo cilindrisko apjomu. Tādējādi pagaidu risinājums kļuvis par daļu no torņa tēla, gaidot finansējumu darbu turpināšanai.

Ilgstošam periodam paredzētu sastatņu risinājums 2018. gadā izbūvēts arī **Cēsu** pils priekšpils Rietumu tornim, nomainot iepriekšējās, 1990. gadu beigās torņa iekšpusē izbūvētās sastatnes. Cilindrisko mūra apjomu apņem koka sastatņu gredzens, kuru sienu platumā sedz divslīps, plāna projekcijā apaļas formas jumts. Iesegtās sastatnes pasargā konstrukcijas no laika apstākļu iedarbības un ļauj veikt konservācijas darbus pakāpeniski, ilgstošā laika periodā un vairākās sezonās. Pelēkais skaidu jumts līdz ar neapstrādāta priedes koka sastatņu konstrukciju harmonē pils tēlu un pilda ne tikai lietderīgu, bet arī estētisku un izglītojošu funkciju. Pēc Cēsu pils priekšpils Rietumu torņa parauga 2019. gadā projektēta arī **Rozbeķu** torņa “ilgstoša pagaidu” aizsardzība. Pils atrodas privātipašumā, un organizēta torņa apskate nav plānota. Tā atsevišķas daļas – sienu augšmala un abas sānu malas, ailu pārsedzes, kāpņu zona u. c. erozijas dēļ nonākušas

---

387 Projekta skanošanas dokumentācija NKMPA, Ērgemes pils lieta.

avārijas stāvoklī. Situāciju pasliktina torņa mūrēšanā izmantotais materiāls – ap 0,4m diametrā un ap 0,7m garie, resp., ap divas tonnas smagie laukakmeņi. Konservācijas projektā primāri risināta nestabilo akmeņu atbalstīšana. Lai varētu veikt darbus ilgstošā laika periodā, plānota paliekošu koka sastatņu izbūve, virs sienām izveidojot plāna projekcijā “C” formā veidotu skaidu jumtu, kas balstīts uz sastatnēm.

Salīdzinot ar korpusu vai sienu apjumšanu, torņu iesegšana realizēta salīdzinoši vairāk objektiem. Pagaidu vai pastāvīgas konstrukcijas jumts ļauj ne tikai saglabāt sienu oriģinālos elementus vai pārsegumus. Smailie jumti veido arī pilsdrupu vertikālo akcentu, savukārt torņa kompaktais cilindriskais vai paralēlskaldņa formas apjoms vienkāršo tā pārsegšanu. Tornim kā augstākajam un vertikālākajam elementam ir būtiska nozīme parasti horizontālo pilsdrupu tēla veidošanā.

Vairākās pils īstenota viduslaiku pils torņu silueta atjaunošanas iespēja. Turaidas, Bauskas, Alūksnes un Ērģemes torņiem atjaunots konusveida jumta forma, turklāt Alūksnes tornī plānota ekspozīcijas izveidošana. 2018. gadā veiktā dakstiņu seguma atjaunošana Cēsīs bija pamatota gan ar oriģinālo ieceri un jumta konstrukcijas nestspēju, gan ar pietiekami koša vertikālā akcenta atjaunošanu – torņa jumts labi pamanāms ainavā no Cēsu pakalniem.

Raunas, Limbažu, Siguldas torņi projektēti un īstenoti atbilstoši pasūtītāju programmām, izbūvējot tajos skatu platformas. Rezultātā torņu jumti paceļas virs pilsdrupu līmeņa, savukārt skatu platformu funkcionālās prasības ietekmējušas torņa un visu pilsdrupu siluetu. Ērģemes tornim mēģināts rast kompromisu, tomēr arī šeit centieni vienlaikus sekot vēsturiskajām tradīcijām un risināt pasūtītāja uzdevumu nav vainagojušies ar pārlicinošu arhitektonisku risinājumu. Izveidotās vietzīmes nav raksturīgas Baltijas reģionam un negatīvi ietekmē kultūrvidi.

Pārējo atjaunoto torņu projektos sienu konservācijas vietā veikta to aizsardzība pret nokrišņiem. Izbūvētas nosegtas sastatnes, no kurām tiek veikti un arī turpināti konservācijas darbi, kas jau sekmīgi uzsākti Cēsu pils priekšpils Rietumu tornim. Sastatņu torņu jumta siluets papildinājis attiecīgo pilsdrupu tēlu. Mujānu torņa sastatnes un jumts bez būtiskām izmaiņām saglabājies vairāk kā 16 gadus un veiksmīgi izceļ drukno torņa apjomu apkārtnes ainavā, tomēr konservācijas darbi nav uzsākti. Cēsu pils Raunas pils Ziemeļu torņa divpakāpju jumta segums, kā arī Siguldas Ziemeļu torņa masīvā koka virsbūve negatīvi ietekmē pils siluetu. Tai pat laikā tie aizsargā oriģinālās sienas, kas turpina gaidīt konservācijas darbus. Likumsakarīgi, ka vairumam sastatņu jumtu iesegti ar koka skaidām, kas ir pietiekami viegls segums un atbilst arī pašu sastatņu ‘ilgstošajam pagaidu’ raksturam. Izņēmums ir Limbažu vārtu tornis, kura jumta segums – dēļi trinīti – atkārtoti korpusu iesegumam izmantoto materiālu. Neskatoties uz asimetrisko siluetu un lielo augstumu, arī Limbažu torņa jumts pilda savu primāro funkciju – oriģinālo konstrukciju pagaidu aizsardzību, tādēļ, neskatoties uz savu monumentalitāti, ir uzskatāms par sastatņu torni. Šādu pagaidu iesegumu izveidošanās un gadu desmitus ilga saglabāšanās uzskatāmi parāda drupu konservācijai nepieciešamā finansējuma iztrūkumu.

P a p i l d i n ā j u m i u n r e k o n s t r u k c i j a s

Rekonstrukcija kā zudušas, pagātnē eksistējušas būves vai tās daļas atjaunošana atbilstoši dokumentāliem vai objekta izpētes datiem Latvijā izmantota jau 19. gs. 2.pusē, kad atrakta sienas posma rekonstrukcija veikta **Krimuldas** pilsdrupās. Tā tiek pielietota arī mūsdienās, pēc vēsturiskajiem attēliem izbūvējot atsevišķas ēkas daļas vai pat veselus apjomus. Rekonstruējot būvi, jauniegūtās telpās var izmantot, piemēram, papildus ekspozīciju vai citu ar objekta apskati saistītu funkciju izvietošanai, tādējādi pamatojot rekonstrukcijas darbu finansēšanu.

Viens no pazīstamākajiem rekonstruētajiem objektiem ir 20. gs. otrajā pusē ievērojami papildinātās **Turaidas** pilsdrupas. Pēc 1936. gada veiktās bergfrīda augšdaļas konservācijas, rekonstrukcijas darbi uzsākti 1950. gados. Pēc arhitekta Kārļa Vikmaņa 1953. gada projekta bergfrīda augšdaļa piemūrēta un līdz 1957. gadam izbūvēts konusveida jumts. Līdzīgi kā Cēsīs, arī Turaidā ar dakstiņiem iesegtais jumts kļuva par efektīvu pilsdrupu vertikālo akcentu un ainavas dominantī. Atšķirībā no Cēsīm, kur torņa jumts kalpoja Mestra telpas velves aizsardzībai, Turaidā tā pamatojums bija galvenokārt funkcionāls – izveidot apmeklētājiem skatu platformu, kā arī izcelt pils siluetu. Turpinot darbus, 1950. gadu beigās pēc arhitekta Gunāra Zirņa projekta atjaunoja Rietumu korpusu, atbilstoši izpētes materiāliem izbūvējot pret pagalmu vienslīpes jumtu. Arī korpusa atjaunošanai pamatojums bija funkcionāls – izveidot telpas Turaidas muzeja izvietošanai. Kopš 1968. gada atjaunošanas darbi notika arhitekta Gunāra Jansona vadībā, kā pirmo saņemot no pieminekļu aizsardzības instancēm uzdevumu restaurēt lielo Pusapaļo torni³⁸⁸. Tam sekoja Ziemeļu vārtu tornis, kurā izvietoja muzeja vajadzībām nepieciešamo transformatoru, Ziemeļraustrumu korpuss jeb palass un Dienvidu torņveida korpuss. Apbūves austrumu pusē pēc arheoloģiskās izpētes ar jaunu mūrējumu izlīdzināja atsegto sienu augšdaļas. Rezultātā vizuāli uztveramie jaunbūvju apjomi ievērojami pārsniedz virs zemes saglabājušās oriģinālās mūra konstrukcijas. Sienu papildinājumiem līdzās funkcionālam izvīzīts arī tehnisks pamatojums – situācijā, kad ķieģeļu čaulmūrim atsedzas kodols, sienas noturības un ilgmūžības nodrošināšanai nepieciešama čaulas kārtas mūrējuma atjaunošana. Tomēr, kā redzams Ziemeļaustrumu korpusa 1980. gada fotoattēlos, aizbildinoties ar šo tehnisko nepieciešamību veikta atsegto mūra daļu paaugstināšana par pusotru stāvu, kas nekādi nav pamatojams tikai ar sienu noturības nodrošināšanu. Atjaunošanai izmantoti rūpnīcā “Lode” gatavoti, augstā temperatūrā apdedzināti caurumtie ķieģeļi. Tie atbilda klostera formātam pēc izmēriem, bet tehnoloģiskā procesa dēļ tiem bija pārāk vienāda un regulāra forma, kā arī gluda virsma. Formāli tie atbilda Venēcijas hartas uzstādījumiem, tomēr vizuāli disonēja ar oriģinālo viduslaiku mūrējumu. Turklāt ķieģeļos esošie dobumi neļāva tos līdzīgi viduslaiku ķieģeļiem griezt, savukārt augstā temperatūrā apdedzinātā māla cietība – slīpēt. Ilgtermiņā ķieģeļiem izrādījās zema salizturība un mūsdienās tie pilnībā atdalījušies un nomainīti ar apmetumu cvingera daļā, kā arī pārmūrēti 2018. gada atjaunošanas

---

388 *Jansons Gunārs*. Turaidas pils nocietinājumu attīstība 13.–17.gs. // Latvijas viduslaiku pils, I. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 136. lpp.

projekta ietvaros Ziemeļaustrumu korpusa ārsienām; plānota arī torņveida Dienvidu korpusa apdares nomaīņa.

Mūsdienās Turaidas pils atjaunotās daļas jau var uztvert kā noteikta jaunāko laiku vēstures pieminekļu saglabāšanas pieejas liecību. Lielais objekta apmeklētāju skaits apliecina, ka autora izvēlētajai “rekonstruktīvi – restaurējošā” metodei sava laika pieminekļu atjaunošanas paradigmas ietvaros ir bijis noteikts pamatojums. Dokumentētie un savlaicīgi publicētie arhitektoniskās izpētes materiāli ļāva laikabiedriem sekot līdzī pils atjaunošanai. Estētiski vienotais un vizuāli izteiksmīgais bergfrīda un pils rietumu puses spārns ierindo Turaidas pili skaistāko Latvijas pilsdrupu lokā. Citādi tas ir ar arheoloģiski atsegtajiem austrumu korpusa sienu fragmentiem, kuriem būtu nepieciešams meklēt citu, arhitektoniski izteiksmīgāku risinājumu.

Liels vēsturisko sienu apjoma papildinājums pēc 1967. gada projekta izveidots **Grobiņas** pilsdrupās (arhitekts Ilgonis Stukmanis). Kā galvenās konservējamās vietas uzrādītas mūra sienas augšdaļa, ailu palodžu vietas, kā arī izdrupumu vietas sienu virsmās. Projekta rasējumos attēloti sienu augšdaļu starplogu daļu piemūrējumi, nevajadzīgi izlīdzinot mūra siluetu. Papildinājumi plānoti arī palodžu izdrupumu zonās. Projekta realizācijas laikā ieviestas izmaiņas, pilnībā atjaunojot augšstāva logu pārsedes un vidēji par metru paaugstinot Dienvidu korpusa ārsienas. Ja Turaidas pili papildinājumi veidoti ar mērķi iegūt muzejam papildus telpas, tad Grobiņas pili ārsienu augšdaļas mehāniski izlīdzinātas un paaugstinātas bez praktiskas vajadzības. Rezultātā zaudēts vēsturiskajos attēlos redzamais izteiksmīgais neregulārais pils siluets. Arī iekšstelpā trīs stāvu augstumā atsegtās nesošās sienas neatbilst pils mērogam un neveido iekšstelpu. Jaunbūves sajūtu nosaka arī plaši izmantotie jauno laiku klostera formāta ķieģeļi, kas minēti jau Turaidas pils aprakstā.

Pēc veiktās atjaunošanas Grobiņas pils izmantošana daļēji risināta 1975. gadā izstrādātajā teritorijas labiekārtojuma projektā (arhitekts Ilgonis Stukmanis). Atbilstoši Liepājas rajona izpildu komitejas kultūras nodaļas papildus uzdevumam, pilsdrupu teritoriju plānots izmantot “slēgtiem sarīkojumiem”. Lai nodrošinātu iekšpils noslēgšanu, plānots atsevišķās zonās papildināt izdrupušos sienu posmus, kā arī logos 1. stāva līmenī ievietot neitrāla rakstura metāla konstrukcijas režģus, resp., logus aizrestot, tādējādi drupas padarot vēl vairāk nepievilcīgas apmeklētājiem. Pilsdrupu korpusu apskate bija plānota pa zemes līmenī iestrādātām betona plātnišu celiņiem. Skatuves izbūve atbalstīta 1973. gadā – Latvijas PSR Kultūras ministrijas Kultūras pieminekļu aizsardzības zinātniski metodiskā padome piekritusi pils teritorijā uzcelt vieglu, pagaidu rakstura koka konstrukcijas estrādi ar skatītāju sēdvietām³⁸⁹. Projekta idejas īstenotas turpmākajās desmitgadēs, pagaidu skatuves vietā izbūvējot pastāvīgu koka platformu.

Grobiņas pils atjaunošana tālāk izvērsta 2018. gadā. Pils izmantošana sekmīgi risināta, ietverot to plašākā labiekārtotā teritorijā, sakopojot pastaigu takas ap pili. Iekšpils ārpusē rietumu pusē piebūvēta metāla konstrukcija, atjaunota skatuve un labiekārtota teritorija (arhitekts Uģis

389 Latvijas PSR Kultūras ministrijas Kultūras pieminekļu aizsardzības zinātniski metodiskās padomes 1973. gada 3. oktobra sēdes protokols. – NKMPA, Grobiņas pils lieta.

Šēnbergs)³⁹⁰. 1970. gados zudušo sienu atjaunošanai plānoto piemūrējumu vietā veiksmīgi izmantoti gabioni, kas vienlaikus kalpo arī kā vēja barjera. Atrisināti arī ar skatuves aprīkojuma uzglabāšanu un mākslinieku pārvietošanos saistītie jautājumi. Korektie un estētiskie papildinājumi šķiet nedaudz pārspīlēti vienīgi bijušā Rietumu korpusa vidū izvietotajā ieejas mežglā – pārlietu lielais gabionu sablīvējums rada “Takeši pils” iespaidu, radot alūzijas ar aplikatīvi dekoratīvu pils tēlu populārā Japānas 1980. gadu spēļu šovā. Kopumā pilsdrupu iekļaušana plašākā vides kontekstā dažādo tās teritorijas izmantošanas iespējas un ļauj cerēt uz sekmīgu teritorijas attīstību nākotnē.

Mūsdienīgs papildinājums, imitējot vēsturiskās formas, radīts **Siguldas** pilsdrupās. To restaurācijas projekts izstrādāts 1985. gadā (arhitekts Tatjana Vītola). Projekta realizācija būtiski aizkavējās – tikai 1996. gadā uzsākta ieejas vārtu torņa rekonstrukcija, kas tā arī netika pabeigta. Neapmierinošas darbu kvalitātes dēļ nokrišņu ietekmē pēc 10 gadiem jau bija bojātas pārseguma sijas un torņa augšstāvi apmeklētājiem kļuva nepieejami. 2009. gadā izstrādāts projekts Siguldas pilsdrupu rekonstrukcijai, restaurācijai un teritorijas labiekārtojumam (arhitekts Ināra Caunīte)³⁹¹. Kā raksta pati autore, visi jauniebūvēti objekti plānoti, iedvesmojoties no viduslaiku būvēm, bet tās nekopējot. Izvēle par labu kokam kā papildinājumu materiālam pamatota ar tā ekoloģiskumu un atgriezeniskumu. Atbilstoši pasūtītāja – Siguldas domes – projektēšanas uzdevumam, virs Dienvidu aizsargsienas izbūvēta koka konstrukcijas galerija. Arī pārējie papildinājumi – ieeja iekšpils rietumu sienā esošajās kāpnēs un pašu kāpņu rekonstrukcija risināta koka konstrukcijās. Virs gravas abpus ceļam izvietots paceļamā tilta būvi imitējošs apjoms, kura vienā pusē izvietots apmeklētāju apkalpošanas centrs, bet otrā – sanmezglī. Arī Siguldas pilsdrupas redzama liela apjoma papildinājumu negatīvā ietekme – labi iecerētā koka skaidu apšuvuma fasāde, kas it kā kopē vēsturisko apjomu, skatā pret ieeju būtiski pārsniedz redzamās oriģinālās mūra konstrukcijas, radot maldīgu iespaidu, ka Siguldas pils bijusi izbūvēta no koka. Zīmīgi, ka 2009. gada skiču projekts VKPAI saskaņots ar piezīmi – novēlējumu: izvērtēt iespēju Dienvidu aizsargsienas izdrupumu atjaunot sākotnējā mūrējumā, kas pie īstenotā papildinājumu apjoma būtu vēl vairāk mazinājis oriģināla uztveri. Siguldas piemērs apliecina, ka pieejas, kas ir iejūtīgas pret vidi un harmoniskas nelielu rekonstrukciju gadījumā, var būt maldinošas un nepārlicināšas, veicot lielākus papildinājumus. Šādā gadījumā pārliecinošāku rezultātu varētu dot vai nu precīzāka un vēsturiskos analogos balstīta vēsturisko materiālu un formu rekonstrukcija, kā tas izdarīts Turaidas vai Lietuvā Traķu pilsdrupās, vai arī harmonējoša un vizuāli izteiksmīga mūsdienu formu valoda.

Ropažu pils 2007. gada projektā kompleksi risināta gan drupu konservācija, gan teritorijas labiekārtošana (arhitekts Pēteris Blūms). Autors vārdiem runājot, tajā izmantoti teorētiski un praktiski paņēmieni “ar valsti līdz šim neizmantotiem asociatīviem līdzekļiem”³⁹². Projekta

390 *Šēnbergs Uģis*. Ālandes upes atpūtas kompleksa ieejas mežglā. – Rīga: Uģis Šēnbergs arhitekts, 2016. – NKMPA, Grobiņas pils lieta.

391 Projekta dokumentācija NKMPA, Siguldas pils lieta.

392 *Blūms Pēteris*. Ropažu pilsdrupas. Tehniskais projekts – Rīga: Konvents, 2007. gads. – NKMPA, Ropažu pils lieta.

izstrādes gaitā sākotnējā koncepcijā plānotā zudušo sienu iezīmēšana ar cirptu zaļo dzīvžogu nomainīta pret gabionu konstrukciju. Tādējādi iegūti nepieciešamības gadījumā viegli demontējami elementi, kas nebojā oriģinālās, zem zemes esošās konstrukcijas. Diskutabls tikai ir autora piedāvājums veidot gabionus ap 90cm augstumā, kas nedz īsti iezīmē struktūru, nedz arī rada telpas iespaidu. Tāpat neskaidrs ir priekšlikumā norādījums ap 1,7 biezās sienas iezīmēt tikai vienā malā ar 1m platu gabionu – tā vietā, lai iezīmētu, piemēram, mūra čaulu no abām malām vai arī visu sienas biezumu. Tomēr teritorijas labiekārtojumā sekmīgi risināti eksponēšanas jautājumi, plānojot uzlabot pils viduslaiku struktūras uztveri.

Mūsdienīgs papildinājums ar alternatīvu pieeju plānots **Valmieras** pilsdrupās. Ziemeļrietuma korpusa arheoloģiskā izpēte veikta 1990. gados (arheoloģe Tatjana Berga), kad izrakumos atsegtas piecas pagrabtelpas un pazemes eja. Atsegtās telpas tā arī palika bez funkcijas – jauniegūto telpu izmantošanas koncepcijas un attiecīgi arī līdzekļu trūkuma dēļ atraktās sienas 2000. gadu sākumā bija nonākušas avārijas stāvoklī. Brūkošo sienu konservācijas projekts izstrādāts 2005. gadā. Kopā ar saglabāšanas risinājumiem, pilsētas vadībai piedāvāta arī korpusa eksponēšanas koncepcija, risinot apmeklētāju plūsmu caur pagrabtelpām un izskatot iespēju nosegt korpusu 1. stāva līmenī, resp., eksponēt pagrabu bez jauna virszemes apjoma veidošanas. Tomēr domes programma izvērsās plašāka, uzskatot par nepieciešamu atjaunot t.s. “Vecajā aptiekā” izvietotā muzeja ekspozīciju un paplašināt to Ziemeļrietumu korpusa virzienā. Uz šo ieceri 2017. gadā izsludinātajā skiču konkursā uzvarēja priekšlikums, kurā virs esošā korpusa pagraba uz stabiem pacelta stiklota paralēlskaldņa izbūve (arhitekti Antons Gonda, Viktors Zarakovskis un Andris Tomsons). Papildinājums neapšaubāmi mainīs pilsdrupu tēlu un tā ietekmi uz kultūrvēsturisko vidi ilgtermiņā varēs novērtēt pēc projekta realizācijas. Jaunā būve pārsegs un aizsargās zem tās esošās oriģinālās sienas, tomēr daļēji aizsegs rietumu apkārtsienu, kurā saglabājušies sargejas jeb brustvēra fragmenti ar šaujamlūkām un pārseguma siju iesējuma ligzdas. Tomēr kopumā piedāvājums vērtējams kā pietiekami drosmīgs un laikmetīgs mēģinājums pilsētā esošas neizmantotas teritorijas revitalizācijai, vienlaikus nodrošinot arī vēsturiskās būves daļas saglabāšanu un eksponēšanu.

Apjomīgi un kompleksi revitalizācijas darbi 2020. gadā pabeigti **Dobeles** pilsdrupās (arhitekts Pēteris Blūms, Ināra Caunīte)³⁹³. Esošo sienu konservācija uzsākta 2002. gadā; pakāpeniski tapis arī attīstības mets, kura ieceri intervijā atklājis pats autors: “*Te būs nosacīta “pils dzīvā pavarda vieta”. Jebkurām drupām ir jābūt iespējai atsākt jaunu dzīvi, paturot savas izcelsme patību un neviltotu vēsturi*”³⁹⁴. 2004. gadā izstrādātajā koncepcijā autori risinājuši apmeklētāju plūsmas organizāciju, pieejamības, tostarp vides pieejamības jautājumus un pilsdrupu teritorijas noslēgšanas iespēju. Ar labiekārtojuma paņēmieniem plānots izveidot dažādu aktivitāšu

393 Blūms Pēteris, Caunīte Ināra. Dobeles pilsdrupu un teritorijas attīstības un saglabāšanas koncepcija. – Rīga, 2010. gads. – NKMPA, Dobeles pils lieta.

394 Intervija ar arhitektu Pēteri Blūmu pēc Būvindustrijas Lielās balvas saņemšanas 2017. gadā. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. <http://lielabalva.lv/peteris-blums/>

zonas, sekmējot drupu iekļaušanos pilsētas kultūrvidē, kā arī uzlabot teritorijas ainavisko kvalitāti. koncepcijai sekojis autoru 2010. gadā izstrādāts Dobeles pils kapelas rekonstrukcijas un konservācijas projekts. Tajā atzīmēts, ka pilsdrupas ir pilsētas silueta dominante un identitātes zīme. Projektā iecerēts drupās izveidot izstāžu zāli, iebūvējot to bijušajā pils kapelā. Zāles apjomu nosedz divslīpju skārda seguma jumts, kas aizslēpts aiz oriģinālajām ārsienām. Pa jumta perimetru izveidota apmeklētājiem pieejama apeja ar margām, nodrošinot iespēju aplūkot pilsdrupu teritoriju no augstāka skatu punkta. Autori atteikušies no zudušo oriģinālo konstrukciju tiešas rekonstrukcijas – dienvidu ārsienas posmi, kas nav līdz mūsdienām saglabājušies, aizstāti ar apdrukātu stiklojumu. Pozitīvi vērtējams autoru piedāvājums izveidot drupās apdzīvojamu un funkcionāli izmantojamu telpu, turklāt izstāžu zāle pilnībā atbilst pilsdrupu kā kultūras būves izmantojumam. Tāpat atzīstama ir vēlme sabiedrības apziņā apzīmējumu “Dobeles pilsdrupas” pakāpeniski nomainīt uz nosaukumu “Dobeles pils”. Savu iedzīvošanos sabiedrības uztverē gaida autoru piedāvātais, subjektīvi poētiskā pieejā pamatotais oriģinālā tornīša iesegums – tā vietā, lai rekonstruētu pēc vēsturiskajiem attēliem konusveida jumtu, autors piedāvājis telpiski izlocītu sietu “maigi uzsegtas seģenes” formā, attīstot jaunā pakāpē savu Ventspils pils velvju attēlošanā 2011. gadā izmantoto pieeju³⁹⁵. Diskutabls ir arī izstāžu zāles jumta šķērsgriezums un siluets, kas apvieno tradicionālo divslīpju formu ar laikmetīgu plakano jumtu.

Pēc restaurācijas jaunas ekspozīciju telpas ieguvis **Limbažu** pilsdrupu komplekss. Tā pagrabstāvā iekārtotas divas jaunas telpas, kā arī arhibīskapa apartamenti, kur plānots izvietot par pils būvvēsturi vēstošas sezonālas ekspozīcijas. Drupu ekspozīcijā iekļaujas arī daļēji atsegtais pils iekšpagalms un akas vieta.

Daudz vienkāršotāka bijusi jau aprakstītā pieeja **Ikšķiles** pils un baznīcas drupu konservēšanai. Izbūvētais baldahīns drupām nodrošina tikai daļēju aizsardzību. Savā ziņā pat veiksmīgi, ka pēc projekta konservācija nav turpināta – darbu aprakstā uzrādīta nevajadzīgi augstas klases java (M-25), kuras stiprība vairāk kā 10 reižu pārsniedz oriģinālās kaļķu javas īpašības. Bojātos ķieģeļus prasīts izkalt un aizvietot ar salizturīgiem augstas cietības analogiem, faktiski ieprogrammējot vizuālu jauno materiālu ipatsvara pieaugumu un autentiskā materiāla zudumu. Darbu rezultātā Ikšķiles pils un baznīca zaudējusi gan ainaviskās, gan telpiskās kvalitātes. Šobrīd pavirši nosegtās drupas gaida savu attīstību un ciešāku sasaisti ar kultūrvidi nākotnē.

Latvijā izmantotas dažādas pieejas pilsdrupu zudušo konstrukciju papildinājumiem. Tās var nosacīti iedalīt divās grupās – papildinājumi, kas saistīti ar drupu fizisko saglabāšanu – virsmu iesegumi un konstruktīvie atbalsti, un tie, kas nodrošina drupu izmantošanu – kāpnes, laipas, izdrupumu un ailu aizpildījumi, kā arī atsevišķu telpu izveidošana. Neliela apjoma saglabāšanas papildinājumu gadījumā pārlicecinošāk darbojas konservācijas pieeja – tradicionālās metodes un paņēmieni, kā akmens materiālu mūrēšana, rūpīga šuvojuma atjaunošana un velēnu iesegums.

---

395 *Leta*. Pabeigta Ventspils Livonijas ordeņa pils restaurācija., 2011. [Tiešsaiste 2020-11-28].
https://www.delfi.lv/business/biznesa_vidē/pabeigta-ventspils-livonijas-ordena-pils-restauracija.d?id=42014774

Lielāka un līdz ar to pamanāmāka apjoma papildināšana darbi prasa pārlicinošu arhitektonisku koncepciju, harmoniskas attīstības vīziju un pārlicinošus izteiksmes līdzekļus un formu valodu. Izšķiršanos starp abām pieejām, resp., starp nelielu un lielu apjomu kā jebkurā arhitektūras projektā nosaka projekta autora subjektīvais spriedums un projekta koncepcija. Drupu primārā funkcija ir eksponējama vide, tādēļ tās ir uztveramas kā telpisks objekts un laika radīts mākslas darbs. To labiekārtošanas principiem jābalstās arhitektūras vīzijā, koncepcijā un autora profesionālajās prasmēs.

Jau sākot ar 1960. gadiem vairākos objektos, risinot funkcionālus un saglabāšanas jautājumus, īstenota dažāda veida koka konstrukciju iebūve – jumti, laipas kāpnes u.tml. Koks veido viegli montējamu, atgriezenisku, no oriģināla atšķirīgu papildinājumu. Turklāt laika apstākļu ietekmē novecojošas koksnes pelēkums un virsmas neviendabība harmonē ar oriģinālās sienu plaknes koloristiku. Relatīvi vieglo konstrukciju balstīšanai uz autentiskajām konstrukcijām nepieciešama salīdzinoši neliela konstruktīva iejaukšanās, kā arī tās var tikt īstenotas sastatņu formā, aptverot un aizsargājot oriģinālu. Tai pat laikā lielā apjomā koka plaknes var konkurēt ar oriģinālo materiālu un veidot maldinošu vai disharmonējošu pilsdrupu tēlu.

4. Pilsdrupu revalorizācija

4.1. DRUPAS UN MŪSDIENU KULTŪRVIDE

Līdzīgi citiem kultūrvēsturiskiem objektiem, arī drupu galvenā funkcija mūsdienās ir kultūras dzīves bagātināšana. Pilsdrupu aktīva izmantošana motivē pievērst uzmanību to tehniskajam stāvoklim, bet tai pat laikā šādu aktivizēšanu nav iespējams iniciēt tikai ar institucionāliem paņēmieniem. Piemēram, lai aktualizētu vēsturisko objektu saglabāšanu, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija 2004. gadā izveidotajā “100 apdraudētāko kultūras pieminekļu sarakstā” iekļāvusi arī vairākas pilsdrupas (Cēsis, Bauska, Limbaži, Kandava, Smiltene, Koknese)³⁹⁶. Eiropas kultūras mantojuma dienu laikā bija pat iecerēta akcija apdraudētāko jeb saudzējamāko pieminekļu aizbildniecībai piesaistīt sabiedrībā pazīstamus cilvēkus, kā arī citus interesentus. Tomēr nepietiekamā pašu mantojuma dienu publicitāte, atbilstoša finansējuma trūkums, kā arī zemā sabiedrības ieinteresētība nesekmēja tālāku mecenātisma idejas attīstību. Tai pat laikā promocijas darba ietvaros veiktā pilsdrupu apsekojumā konstatēts, ka stabilizācija un konservācija, kā arī attīstības meta un interpretācijas plāna izstrāde nepieciešama gandrīz visām Latvijas pilsdrupām.

Līdzšinējos piļu iedalījumus noteiktās grupās izstrādājuši galvenokārt vēstures speciālisti – vēsturnieki, mākslas zinātnieki un arheologi. Drupu saglabāšanas, eksponēšanas un revitalizācijas analīzes vajadzībām nepieciešams cits iedalījums, kurā novērtēts gan drupu virszemes saglabājušais apjoms, gan to eksponēšanas potenciāla izmantojums. Virszemes apjoma novērtējums nav viennozīmīgs un tādēļ nav izsakāms matemātiski, piemēram, pēc virszemes

396 *LETA*. Izveidots 100 apdraudētāko kultūras pieminekļu saraksts [Tiešsaiste: 2019-06-29]. <https://www.tvnet.lv/6200533/izveidots-100-apdraudetako-kulturas-piemineklu-saraksts>

stāviem vai tā, cik metrus virs zemes saglabājušās sienas. Piemēram, **Piltenes** pilsdrupās t.s. Kauna tornis saglabājies gandrīz divu stāvu augstumā, savukārt pārējā pils ir tikai fragmentāri saskatāma zemes līmenī. Drupu saglabātības pakāpe arī nav konstanta – tā mainās laika gaitā. Labi saglabājušās drupas ir arī tāds savulaik pretrunīgi vērtēts piemineklis kā **Turaidas** pils, kur oriģinālo konstrukciju atsegšanu veikuši arheologi, savukārt redzamās virszemes daļas līdz pat 60% papildinātas “rekonstruktīvās restaurācijas” darbu ietvaros. Virs zemes redzamo daļu apjoms arheoloģiskās izpētes rezultātā būtiski pieaudzis **Cēsu** un Turaidas pilsdrupās. Tas nozīmē, ka drupu apjomu var palielināt, izbūvējot papildus konstrukcijas vai arī veicot atsegumus. Drupās var notikt arī pretējs process – erozijas rezultātā to virszemes daļas var sabrukt, līdz ar to dabā redzamos apjomus samazinot. Piemēram, Cēsīs 2005. gadā kapelas zonā nokrita ap vienu kubikmetru liels Austrumu korpusa augšdaļas fragments, tādēļ objekts tika slēgts apmeklētājiem un vairāk kā gadu vispār nebija pieejams; būtisks zudums bija arī 2015. gadā apgāzies priekšpils dienvidu apkārtsienas posms. Applūdinātās drupas **Salaspilī**, lielāko daļu gada atrodas zem ūdens un virs tā līmeņa parādās tikai brīžos, kad Ķeguma HES pazemina ūdens līmeni. Līdz ar to tikai virs zemes redzamas apjoms nav vienīgais kritērijs, kas nosaka pilsdrupu vietu Latvijas kultūrvīdē. Tai pat laikā pašsaprotami, ka, jo vairāk virszemes konstrukciju saglabājies, jo vairāk drupas ir pamanāmas un eventuāli var izraisīt lielāku apmeklētāju un pētnieku interesi.

Novērtējot Latvijas pilsdrupu saglabātību un pašreizējo izmantošanas intensitāti, promocijas darbā tās iedalītas piecās grupās (11.attēls):

- **drupu komplekss** – saglabājusies ievērojama apjoma virszemes konstrukciju daļa, atsevišķās pilsdrupu daļās izvietotas slēdzamas vai pat apkurināmas telpas, nodrošinot aktīvas kultūras norišu iespējas (Cēsis, Turaida,),
- relatīvi liels, bet **fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms**, daļēji izmantota eksponēšanas iespēja un vidēja iesaiste kultūrvīdē (Rauna, Piebalga, Limbaži, Dobeles (līdz 2020. gadam),
- **konstrukcijas** saglabājušās galvenokārt **zemes līmenī** ar atsevišķiem augstākiem fragmentiem (Triekāta, Ludza, Āraiši),
- **atsevišķi** brīvēstāvoši **virszemes fragmenti**, pārējais apjoms tikai daļēji nolasāms zemes līmenī atsevišķu akmeņu vai reljefa paaugstinājuma formā (Burtnieki, Piltene, Mujāni),
- **izzūdošas drupas** – atsevišķi virszemes fragmenti, bet pārsvarā kādreizējās sienu vietas nolasāmas kā reljefa paaugstinājums (Rinda, Ikšķile, Viļaka),
- **applūdinātās drupas**, kas izvietotas Daugavas baseinā (Mārtiņsala, Altene, Salaspils).

Katrai no grupām, atbilstoši to izmantošanas veidiem, meklējamas savas pieejas pilsdrupu attīstībai un revalorizācijai, izmantojot pieejamos plānošanas, projektēšanas un eksponēšanas instrumentus.

Drupu iekļaušanos kultūrvīdē raksturo to izmantošanas intensitāte. Tā apliecina, ka pilsdrupās var notikt un notiek dažādi, ar izpēti vai saglabāšanu saistīti, kā arī publiski pasākumi,

kas tieši vai pastarpināti caur mediju ziņām tiek komunicēti ar sabiedrību. Līdz ar to var pieņemt, ka drupu vieta kultūrvīdē ir savdabīgs to saglabātības un izmantošanas reizinājums. Latvijas pilsdrupas pēc to saglabātības un pašreizējās izmantošanas var iedalīt piecās grupās: drupu komplekss, fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms, atsevišķi brīvstāvoši virszemes fragmenti, izzūdošas drupas un applūdinātas drupas. Saglabātība un izmantojamība, savukārt, nosaka nepieciešamās darbības aktīva kultūrvīdes dalībnieka statusa iegūšanai vai esošās pozīcijas saglabāšanai, tai skaitā nepieciešamo drupu konservāciju, eksponēšanu un interpretāciju.

4 . 2 .   A R H I T E K T A   I N S T R U M E N T Ā R I J S D R U P U   K U L T Ū R V Ē S T U R I S K Ā   P O T E N C I Ā L A A K T I V I Z Ē Š A N A I

Arhitektūrai sabiedrībā ir ne tikai plānojoša un vizuāli-estetizējoša, bet arī sociāli-integrējoša loma. Pilsdrupu saglabāšana kā viena no arhitektonisko risinājumu formām tiešā veidā atspoguļo mūsdienu sabiedrības attieksmi pret vēstures pieminekļiem. Pēdējos divdesmit gadu laikā līdz ar tehnoloģiju un pasaules tīmekļa attīstību radusies iespēja iegūt praktiski neierobežotu daudzumu informācijas mainījusi arī zinātniskās pētniecības un konservācijas projektu izstrādes metodes. Daudz materiālu atrodami digitāli – arvien vairāk pasaules bibliotēkās tiek skenētas un tiešsaistē kļuvušas pieejamas līdz šim maz zināmas un reti sastopamas grāmatas, arhīvu materiāli un manuskripti. Projektējot ir iespēja piekļūt ģeogrāfiski tālu izvietotiem analogiem, uzzināt citu pieredzi un analizēt kļūdas. Šāda brīvpieeja nenoliedzami ietekmē ne tikai izziņas telpu, bet arī veidu, kā sabiedrība uztver kultūrvēsturiskas būves. Kultūras mantojuma publiskā komunikēšana, ar tās palīdzību nodrošinot sabiedrības iesaisti, kļuvusi par saglabāšanas procesa neatņemamu sastāvdaļu.

Drupu interpretāciju un piemērošanu apskatei atbalsta vairāki starptautiski pieminekļu saglabāšanas hartas un dokumenti, daļai no kuriem pievienojusies arī Latvija. Starptautiskās Pieminekļu un vēsturisku vietu padomes ICOMOS esošā Starptautiskā Arheoloģiskā mantojuma pārvaldes komiteja ICAHM (*International Committee on Archaeological Heritage Management*) uzskata, ka arheoloģijas objektiem “*reprezentējoši papildinājumi ir pieņemami un vēlami, ja tie nebojā izrakumos neatsegtus arheoloģiskos depožitus, būtiski aizsargā objektu (piemēram, nojumes, vai arī informē objekta apmeklētāju par pazemē esošo objektu zinātnisko, vēsturisko, sociālo vai citām vērtībām), stingri balstās uz arheoloģisko izpēti, ir pilnībā atgriezeniski un skaidri identificējami kā papildinājumi, kas neietver vispār oriģinālo substanci, vai arī ietver nelielā apjomā*³⁹⁷. Tādējādi tiek uzlabota objekta pieejamība un tas sekmīgāk iekļaujas kopējā vēsturisko vietu aprīvē.

Arhitektiem izsenis bijusi nozīmīga loma dažādu teoriju un pieeju definēšanā. Tam par iemeslu ir gan būvju relatīvi ievērojamais mērogs, salīdzinot ar muzeja priekšmetu nelielo izmēru, gan arī arhitektūras kā profesijas vispārēja atzišana sociālā un akadēmiskā vidē. Ēku saglabāšana, salīdzinot ar, piemēram, stājglezniecības darbu konservāciju, ir daudz pamanāmāka, finansiāli

397 ICAHM Opinion on the Interpretation of Subsurface Archaeological Sites. 2014. gada 30. septembris.

ietilpīgāka, to tiešā veidā lieto un izjūt daudz plašāka sabiedrības daļa. Ēkas pilda materiālās funkcijas, kā piemēram, nodrošina siltumu un pajumti, kā arī ir pakļautas normatīvajiem regulējumiem³⁹⁸. Pilsdrupu konservācijā arhitekta loma neaprobežojas tikai ar konservācijas risinājumu sagatavošana – tā ietver arī vīzijas un ievirzes objekta tālākai funkcionēšanai, interpretācijai un prezentācijai.

Viens no pirmajiem, kurš veic pilsdrupu interpretāciju, ir konservācijas arhitekts, tādēļ no viņa izpratnes un pieņemtajiem lēmumiem ir tieši atkarīga objekta tālākā prezentācija. Uz pilsdrupām pilnībā var attiecināt amerikāņu publicista, Nacionālā parka dienesta speciālista Frīmana Tildena (*Tilden*, 1883–1980) izstrādātos t.s. sešus Tildena principus, kas publicēti grāmatā “*Interpreting our heritage*” [Mūsu mantojuma interpretēšana]³⁹⁹. Principu mērķauditorija ir gidī un ekskursiju vadītāji, kuri ikdienā nodrošina saikni ar apmeklētājiem. Tādēļ no “Tildena principiem” var pārņemt pieeju objekta vēsturiskās informācijas skaidrošanai:

[1] interpretācija būs atsvešināta, ja tā nebūs kaut kādā veidā saistīta ar apmeklētāja personību vai pieredzi,

[2] informācija pati par sevi nav interpretācija; interpretācija ir informācijā balstīta atklāsme. Tomēr katrā interpretācijā ir ietverta informācija,

[3] interpretācija ir māksla, kura aptver daudzas mākslas, vienalga, vai interpretējamais materiāls ir zinātnisks, vēsturisks vai arhitektonisks. Jebkuru mākslu līdz noteiktai pakāpei ir iespējams iemācīt,

[4] interpretācijas galvenais mērķis nav pamācīt, bet gan rosināt (*provocation*),

[5] interpretācijai jātiecas parādīt veselumu, nevis tikai tā daļu,

[6] interpretācijai, kas adresēta bērniem, nav jābūt vienkāršotai pieaugošajiem domātās daļas “atšķaidījumam”, tai jāietver principiāli cita pieeja. Vislabāk, ja tā ir atsevišķa [izglītības] programma.

Savlaicīgi apzinoties mērķauditorijas intereses, sekmīga eksponēšanas koncepcija var tikt iekļauta jau pilsdrupu attīstības metā un interpretācijas plānā.

V i e t a s p o t e n c i ā l a i d e n t i f i k ā c i j a

Kā uzrāda Latvijas pilsdrupu apmeklējumu statistika, pārsvarā tajās lielāki pasākumi notiek un tās tiek aktīvi izmantotas tikai dažas reizes gadā – svētku un festivālu laikā, savukārt, piemēram, Kokneses pilsdrupās ārpus pasākumiem apmeklētāju skaits ir salīdzinoši neliels. Tādēļ drupas drīzāk iespējams izmantot kā vietu kontemplācijai, kaut arī tikpat labi šo funkciju var īstenot jebkurā brīvdabas objektā. Pamestu vēsturisku vietu – baznīcu, rūpnīcu u. tml. telpu mūsdienu “pārprofilēšanu” (*re-purpose*) to vietas potenciāla atdzīvināšanai promocijas darbā pētījusi igauņu mākslas zinātniece Tīne-Kristīne Vaikla⁴⁰⁰. Īstenojot dažādus mākslas projektus un performances –

398 *Viņas Salvador Muñoz*. Contemporary Theory of Conservation. – Oxford: Elsevier Ltd, 2005., p. 73.

399 *Tilden Freeman*. Interpreting our heritage. – The University of North Carolina Press, 1957, 1967, 1977., p. 9.

400 *Vaikla Tüüne-Kristin*. Re-purposing Space: the Role and Potential of Spatial Intervention. Doctoral

teātra izrādes, koncertus un veidojot asociatīvas instalācijas, viņai izdevies piesaistīt gan vietējo iedzīvotāju, gan plašākas publikas un mediju interesi. Tādējādi, izmantojot mākslas valodu, veidotas jaunas asociatīvas saites starp novārtā pamestajām celtnēm un vietējiem iedzīvotājiem. Autores organizētā starpdisciplinārā meistardarbnīca Hijumā salas nomalē esošajā Palakilas (*Palukūla*) baznīcā Igaunijā mobilizēja gan vietējos iedzīvotājus, gan māksliniekus un masu medijus. Tā parādījās visdažādākajos apskatos kultūras, arhitektūras mēdijos. Autore uzskata, ka funkcionāli reinterpreterējot telpu, tai tiek pievienots jauns slānis – neredzamā vērtība, kas vislabāk pamanāma tieši sakrālajās ēkās. Igaunijas kolēģu pieredzi iespējams izmantot Latvijas pilsdrupu revitalizācijā, sabiedrības interesi veicinot ar mākslas tēlu un asociāciju palīdzību.

Latvijā kā kultūras notikuma norises vai apmeklējuma vērtu vietu ar stabilu, jau iedibinājušos apmeklēšanas tradīciju var uzskatīt tikai daļu no pilsdrupām. Objektīvu iemeslu dēļ vairums no tām šobrīd nevar kalpot kā ierasts ceļojumu galamērķis, nodrošinot parasto tūrisma pakalpojumu klāstu, kas ietver arī nakšņošanas iespēju nodrošināšanu un ēdināšanu – pilsdrupām ir cita pievilcība un vērtības. Tikai salīdzinoši nelielā skaitā pilsdrupu saglabāšanas darbība ir vērsta uz kultūrvēsturiskā potenciāla paaugstināšanu, ar to saprotot mērķtiecīgu darbību to teritorijas revitalizācijas un attīstības virzienā. Mūsdienu pasaulē drupām kā apskates objektiem ir “jāsacenšas” un jābūt “interesantām” līdzās citiem kultūrvēsturiskiem objektiem. Viena no praktiskajām iespējām ir slēgtu telpu veidošana drupās. Ārpus pilsētām esošām drupām tas ļauj nodrošināt vismaz slēdzamu vietu teritorijas apsaimniekošanas vajadzībām. Slēdzama, no nokrišņiem pasargāta telpa arī ļauj izveidot jaunu ekspozīciju vai paplašināt jau esošo piedāvājumu. Vairākās pilsdrupās uzsākta arī pastāvīgu muzeja telpu iebūve – tāda tiek īstenota **Valmierā** un **Dobelē**, iecerēta **Raunā** u. c. objektos. Muzeju ekspozīcijām domātu telpu radīšana ļauj paaugstināt drupu atraktivitāti, veidojot vai paplašinot ap tām esošo vēsturiskās informācijas lauku.

Mūsdienu pasaules uztveres modelī un sabiedrības vērtību skalā pilsdrupām ir daudz plašāka nozīme, nekā bijusi visā pastāvēšanas vēsturē. Teiktais attiecas gan uz pilīm kā pārveidotām sava laika aizsardzības būvēm, gan uz drupām, kuras kā pārdomu rosinātājas visvairāk izceltas romantisma laikmetā. Mūsdienās lai vai kādas lēnas apceres iespējas sev meklēs civilizācijas skrējieni sajutušais indivīds, maz ir tādu, kuri drūpošas ēkas uztvers kā īpašas nostaļģijas un apceres objektu. Niecīgais drupu atspoguļojums medijos un mākslā neliecina, ka šāda pilsdrupu *per se* rosināta imagināritāte būtu populāra sabiedrībā.

A t t ī s t ī b a s m e t s

Kā liecina vairāku projektu pieredze, galvenais instruments pilsdrupu integrācijas kultūrvidē ilgtermiņa plānošanai ir attīstības meta sagatavošana, ietverot gan konservācijas, gan eksponēšanas risinājumus un objekta attīstības vadlīnijas. 2016. gadā šāds atjaunošanas

---

Thesis. – Tallinn, Estonian Academy of Arts, 2017.

dokuments – attīstības mets – izstrādāts **Kokneses** pilsdrupām. Tajā risināta pils kā nozīmīgas viduslaiku nocietinājuma būves pieejamības nodrošināšana un eksponēšana, pamatojoties uz objekta būvvēstures arhitektonisku interpretāciju. Neskatoties uz 1701. gada un agrākiem postījumiem, kā arī Daugavas ūdenslīmeņa paaugstināšanu, Kokneses pils plānojums kopumā saglabājies, tomēr šobrīd nav pilnībā uztverams. Arheoloģiskajos izrakumos no gruvešiem attīrīts pagalms un Ziemeļu korpuss, bet diemžēl to laikā demontēts gandrīz viss pagalma bruģa iesegums. Attīstības metā pamatota gar pilsgrāvi izbūvētā Austrumu korpusa malas atsegšana, kur meklējama arī vēsturiskā ieeja pilī. Tās izpēte, kā arī pagalma bruģa ieseguma vidusdaļas atjaunošana realizēta 2019. gadā, kad Andra Tomašūna vadībā veikta arī akas arheoloģiskā izpēte – tā attiecīgi iezīmēta zemes līmenī, papildinot pils pagalmu ar vēl vienu apskates elementu. Tomēr tikai telpiskās struktūras atjaunošana pašvaldības darbiniekiem šķita nepietiekama apmeklētāju piesaistīšanai. Atbilstoši pasūtītāja prasībai Ziemeļu korpusa austrumu stūra telpā Pērses pusē izveidots t.s. “moku kambaris”, pamatojoties ar nepieciešamību dažādot tūrisma piedāvājumu. Atrakcijas izveide apliecina, ka drupu saimniekiem ne vienmēr pietiek izpratnes, lai atšķirtu autentisku drupu radītās iespējas no pseidovēsturisku objektu izveides populistiskai tūristu piesaistei.

Attīstības meti jeb koncepcijas izstrādāti arī **Cēsu, Dobeles, Alūksnes, Viļakas, Siguldas, Trikātas, Ropažu, Ērgemes** u. c. pilsdrupām, un vairumā no tām vai nu jau notiek konservācijas darbi, vai arī tie plānoti tuvākā nākotnē. Tomēr ne visur pašvaldību izdevies pārliecināt par nepieciešamību pilsdrupu konservāciju un eksponēšanu risināt kompleksi. Piemēram, **Piebalgas** pilsdrupām izstrādāts konservācijas projekts, tomēr attīstības meta neesamība, kurā būtu risināti pieejamības, drupu izmantošanas un eksponēšanas jautājumi kavē objekta attīstību, kā arī līdzekļu piesaisti konservācijas risinājumu realizācijai.

Lai vai cik dramatiski notikumi norisinājušies pilīs viduslaikos, mūsdienās saikne ar vairākus simtus gadus seniem pagātnes notikumiem ir vāji izteikta Pilsdrupu integrācijai kultūrvidē nepieciešams veidot jaunas asociācijas, izmantojot tām piemītošo kultūrvēsturisko potenciālu. Efektīvākais veids pilsdrupu revitalizācijai ir jaunu asociatīvu saišu veidošana, pēc iespējas iesaistot procesos vietējos iedzīvotājus.

V i r s m a s i z t e i k s m e s l ī d z e k ļ i

Konservācijas arhitekta rīcībā ir pietiekami daudz plānošanas un eksponēšanas instrumentu, ar kuriem iespējams veicināt pilsdrupu iekļaušanos zinātniskajā un informatīvajā aprītē:

- **virsmas īpatnības** – faktūra, krāsa, materiāls, pievēršot uzmanību konkrētā mūrējuma raksturam, un attiecīgi veidojot saderīgus papildinājumus⁴⁰¹. Faktūras atšķirības izmantotas, piemēram, **Cēsu** pilsdrupu Kapelas ziemeļu sienā konservācijas gaitā iezīmējot zudušo velvju vietas;

401 *Blūms Pēteris*. Mūra faktūru problēma Latvijas vēsturisko celtnu konservācijā. // Vēsturisko drupu konservācijas problēmas. Starptautiskā simpozija un konferences materiāli. Red. Dainis Bruģis, Ina Līne. – Bauskas pils muzejs, 2002., 67.–90.lpp.

- darbs ar **formu**, vienlaikus risinot atsevišķu konstrukciju noturību. Piemēram, **Raunas** pilsdrupu Ziemeļrietumu korpusa austrumu sienai dažādas konstruktīvi nestabilas pārkares balstīšanai atbilstoši arhitektoniskās izpētes rezultātiem rekonstruēti atsevišķu šūnakmens pārsedžu fragmenti. Papildinājumi veidoti minimāli nepieciešamā apjomā, pieskaņojot pamatmūrējumam un nodrošinot pilsdrupu vizuālā tēla integritāti;
- objekta nakts vai svētku **izgaismojums**, nodrošinot pilsdrupu apskati arī diennakts tumšajā laikā. Efektīva krāsainu, distancēti vadāmu gaismekļu sistēma 2019. gadā izbūvēta Alūksnes pilsdrupu Dienvidu tornim. Kopš 2008. gada diennakts tumšajā laikā tiek izgaismotas **Cēsu** pilsdrupas, apgaismojumu papildinot ar krāsainiem gaismekļiem svētku laikā. Ar logailās izvietotiem gaismekļiem tiek izgaismotas **Kokneses** pilsdrupas;
- **arhitektoniskā interpretācija** jeb informācijas pasniegšana, saglabājot un niansēti papildinot virsmas faktūrā zudušu būvperiodu ailu vai būvkonstrukciju pēdas. Raunas pilsdrupās 2. stāva līmenī konstruktīvu iemeslu dēļ atjaunotās šūnakmens arkas iezīmē kādreizējo ieeju no pagalma galerijas korpusu 2. stāva līmenī; **Cēsu** pils kapelā un Austrumu korpusa iekšsienās, veicot konservāciju, ar atšķirīgu šuvējuma dziļumu un līdz ar to arī virsmas faktūru iezīmētas bijušā velvējuma zonas un kādreiz telpu norobežojušās sienu plaknes.
- piemērotākā **ekspozīcijas** veida izvēle. Pārdomāti izvēloties atgriezeniskus papildinājumus, ar gabioniem zudušo pilsdrupu kontūru marķēšana veikta Grobiņā un plānota **Ropažu** un **Vīlakas** pilsdrupās;
- mūrējuma **rekonstrukcija**, kā, piemēram, Turaidā. Vairumā gadījumu tomēr dažādu atšķirīgu funkcionālu vai estētisku prasību risināšanai piemērotāka maketēšana, kur zudušais apjoms papildināts ar atgriezeniskiem un no oriģināla atšķirīgiem materiāliem, piemēram, koku, stiklu vai pat betonu. Šāda pieeja izmantota **Cēsu** pils Ziemeļu tornim, **Siguldas** pilī, **Alūksnes** pils Dienvidu tornim, u. c. Betons kā materiāls iecerēts balsta kontrforsu izbūvei **Trikātas** un **Alūksnes** pilsdrupās, kā arī izmantots **Limbažu** vārtu aila malu atjaunošanai. Stikls kā iekštelpu norobežojošs, bet skatu neaizsedzošs atdalošais elements iecerēts **Valmieras** pilsdrupu kultūras centra būves pagrabstāvam. **Siguldas** pilsdrupās saspēlei ar dabīgo dolomīta pelēkumu arhitekte Ināra Caunīte papildinājumiem izvēlējusies apses koka skaidas, kuras pakāpeniski saules iedarbībā ieguvušas pelēku, tuvinoties akmens tonim.
- **ainavas veidošana**, atsedzot vai gluži otrādi, vietām aizsedzot skatu perspektīvas uz pilsdrupām un no tām. Ar nolūku nodrošināt objekta redzamību, 2004. gadā īstenota daļēja **Raunas** pilsdrupu attīrīšana no pašizsējas kokiem. Skatu perspektīva no pilsdrupām uz Rāznas ezeru atsegta **Mākoņkalna** pilsdrupās.

Kā sava laika būvobjekts, viduslaiku pilsdrupas uzskatāmi apliecina vēsturiskās būvniecības tradīcijas, kā arī ilustrē amatniecības vēsturi un stilistiku. Tomēr drūpošs objekts, kur liela daļa no

sākotnējā apjoma ir zudusi, apkārtnes reljefs izmainījies, bet redzamās konstrukcijas avārijas stāvoklī, pārklājušās ar sūnām vai ieaugušas zaļumos, var būt grūti uztverams apmeklētājiem. Konservācijas arhitekta rīcībā ir vairāki izteiksmes līdzekļi – darbs ar virsmas īpatnībām, formu, nakts vai svētku izgaismojumu, arhitektoniskā interpretācija, piemērotākā eksponēšanas veida izvēle, rekonstrukcija, ainavas veidošana. Šie un citi izteiksmes līdzekļi ļauj strādāt ar pilsdrupām kā ar liela mēroga apjoma, faktūru un toņu paleti, paaugstinot to vizuālo izteiksmību un ar arhitektoniskiem līdzekļiem kāpinot to eksponēšanas potenciālu.

K o n s e r v ā c i j a s k o n c e p c i j a

Vēsturiskas būves interpretācijas uzdevums ir izveidot sasaisti starp objektā redzamajiem fragmentiem un ar tiem saistītajiem vēstures un kultūras notikumiem, kas sekmīgi tiek īstenots, piemēram, **Cēsu** pilsdrupās. Asociatīvi un personiski stāsti par drupām sniedz apmeklētājiem jaunu informāciju un palīdz tiem izprast objektu, kā arī padara to interesantu un atvieglo uztveri. Sekmīgai mūsdienu pieejai būtu jāietver ietver visas pilsdrupu rašanās fāzes, tai skaitā drupu izveidošanās, izpētes un konservācijas stadijas – stāsti, kas nereti var būt ne mazāk saistoši un daudz personiskāki, kā vairākus simtus gadus sena pagātne.

Drupu vērtību komunicēšanu ar sabiedrību nodrošina viena no galvenajām mūsdienu pieejām ekspozīcijas veidošanā – stāsta stāstīšana (*story telling*). Tās mērķis ir panākt, lai objekts spētu “uzrunāt” apmeklētāju. Kaut arī šāds “vēstījums” šķietami nav konservācijas projekta tiešais uzdevums, tomēr tādām ir jābūt ietvertam saglabāšanas koncepcijā. Pamatots un loģiski izskaidrojams konservācijas risinājums, savukārt, var veidot daļu no ekspozīcijas stāsta, piedaloties pilsdrupu kā vēsturiska objekta asociatīvo saišu veidošanā. Kaut arī drupas ir nozīmīgs arhitektūras vēstures un pagātnes kultūras elements, to integrācijas nodrošināšanai nepieciešamas noteiktas papildus darbības.

P i e e j a m ī b a u n l a b i e k ā r t o j u m s

Droša un ērta pārvietošanās pilsdrupu teritorijā tiek nodrošināta ar labiekārtojuma palīdzību. Pieejamības nodrošināšanai koka laipas uz pāļiem izbūvētas, piemēram, **Augstrozes** pilsdrupās, tādējādi nodrošinot apejas iespēju visas pils teritorijai⁴⁰². Vairākām pilīm, piemēram, **Cēsīm, Ludzai, Bauskai**, daļēji **Raunai**, arheoloģiskajā izpētē atsegts pagalms, kas ļauj apmeklētājam pastaigāties pa viduslaiku bruģa segumu. **Cēsu** pilī Austrumu un Dienvidu korpusos kādreizējā 2. stāva līmeņa sasniegšanai izbūvētas koka laipas un kāpnes; tādas savieno arī Kapelu ar atsegto, ap 1 metru zemākā līmenī esošo iekšpils pagalmu.

Darbs ar pilsdrupām kā ainavisku objektu ietver arī darbu ar skatu perspektīvām. **Raunas** pilsdrupās 2004. gadā īstenotais labiekārtojuma projekts ietvēra gan pastaigu celiņu izbūvi, gan pārdomātu pašsīzējas koku retināšanu, atsedzot līdz tam aizsegta skatu perspektīvas. Līdzīga

---

402 *Nuķe-Osīte Ketija*. Galamērķis netraucētai pastaigai – plaukstošā Augstrozes pilskalna taka. [Tiešsaiste 2020-04-13]. <https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/galamerkis-netraucetai-pastaigai-plaukstosa-augstrozes-pilskalna-taka.d?id=51051577>

skatu atsegšana, kā arī insolētu jeb izsauļotu un arī, gluži pretēji, pārdomāti noēnotu un no vēja pasargātu zonu veidošana plānota **Trikātas** pilsdrupās (ainavu arhitekte Ilze Māra Janelis, 2019).

Tehniskā ziņā labiekārtojuma risinājumi pilsdrupās būtiski neatšķiras no citu objektu labiekārtojuma. Tai pat laikā teritorijas plānojumā var integrēt gan pilsdrupu izpētes laikā atsegtos elementus – bruģi, teknes, kāpnes, konstrukciju pamatus u.c., kā arī interpretēt dažādus izpētes secinājumus – līmeņus, sliekšņus, ailas u.tml. Būtiskāks aspekts ir vēsturiskās ieejas – ja nepieciešams, tilta un vārtu atjaunošana. Arheoloģiski aizsargātās teritorijās zemes planēšanas darbi parasti ir stipri ierobežoti vai arī nav iespējami vispār, tādēļ līmeņu starpību pārvarēšanai tiek būvētas speciālas konstrukcijas – laipas, pandusi un tiltiņi. Labiekārtojuma elementi veido daļu no pilsdrupu stāsta.

V i d e s p i e e j a m ī b a

Mūsdienu publiski pieejama un it īpašu pašvaldības pārziņā esoša objekta apskates risināšana nav iedomājama bez atbilstošiem vides pieejamības risinājumiem. Taktili ģipša eksponāti izgatavoti **Bauskas** pils konservācijas projekta ietvaros (autors Milošs Gavenda)⁴⁰³. Vājredzīgiem apmeklētājiem domāts pils apjoma bronzas makets, kas vienlaikus ir arī mākslas objekts, uzstādīts **Cēsu** pilsdrupās (tēlnieks Matīass Jansons, 2007). Līdzīgs telpisks objekts izveidots **Viļakas** pilssalā (metālmākslinieks Jānis Vaivods, tēlnieks Kārlis Alainis, 2020). Piekļūšana pilsdrupām un pārvietošanās pa tām, savukārt, nosaka vertikālā plānojuma risinājumus, stāvākās vietās pārdomājot un izveidojot izveidojot pandusus, uzbrauktuves u.tml. Ratiņkrēslu uzbrauktuves koka laipu formā projektētas **Mākonkalna** pilsdrupām. Tomēr vairums pilsdrupu teritoriju, kā arī iekštelpu apmeklētājiem ar kustību traucējumiem pieejamas tikai daļēji. Attālinātā veidā pilsdrupu apskate caur videokamerām iespējama, piemēram, **Cēsīs** – Jaunās pils Lademahera tornī uzstādītās kameras iespējams vadīt no tās 1. stāvā izvietotas darba stacijas, kurai var piebraukt cilvēks ratiņkrēslā.

Pilsdrupu vides pieejamības risinājumi ietver gan iespēju aplūkot objektu cilvēkiem ratiņkrēslos, gan arī taktilo eksponātu (*hands-on mode*) izveidošanu redzes invalīdiem. Tomēr fiziskā piekļuve ne vienmēr ir iespējama vēsturisko segumu – bruģa – nelīdzenuma, kāpņu šaurības vai stāvuma dēļ, savukārt pacēlāju vai pandusu izbūve traucētu pārējiem apmeklētājiem un izjauktu vides harmoniju. Tādēļ vairumā pilsdrupu vides pieejamība risināta, pēc iespējas nodrošinot ratiņkrēslu lietotājiem vai arī vecāka gadagājuma apmeklētājiem iespēju objektu iepazīt attālināti.

D r u p a s u n d z ī v ā d a b a

Kaut arī pilsdrupas tradicionāli tiek asociētas ar skarbu un stereotomu vidi, to papildināšana ar stādījumiem un pat mājdzīvnieku turēšana drupu teritorijā kļūst arvien populārāka. Koši dārzi

---

403 *Skanis Māris*. Projekts “Vēsturisko amatu renesanse un moderno tehnoloģiju sintēze 15. gs. Bauskas cietokšņa drupu konservācijā. // Vēsturisko drupu konservācijas problēmas. Starptautiskā simpozija un konferences materiāli. – Bauska, 2002. - 12. lpp.

sastopami daudzās Eiropas pilīs (*Piaskowa skala* Polijā, *Muider Slot* Nīderlandē, regulārie stādījumi Malborkā u. c.). Vēsturisko augu iepazīšana sekmīgi tiek iekļauta skolēnu mācību programmā⁴⁰⁴. **Cēsu** Pilsdārzā apskatāms vienīgais eksperimentālais viduslaiku dārzs Baltijā, kas veidots kā kopš viduslaikiem pazīstamās “paceltās dobes”. Tādējādi senā dārzu veidošanas metode tiek izmantota, lai iestādīto augu sistēma nebojātu kultūrslāni, savukārt dārza saturs kalpo izglītošanas un interpretācijas vajadzībām

Pazīstams piemērs par pils un dzīvās dabas savstarpējo koeksistenci ir Londonas Taueris, kuru no paaudzes paaudzē apdzīvo kraukļi. Latvijas pilsdrupās šāda pieeja līdz šim nav praktizēta, kaut arī dzīvās dabas klātbūtne ir jūtama daudzos objektos. Drūpošajās sienās nereti ligzdo dažādi putni un mājō dzīvnieki – **Cēsu** pils Ziemeļu torņa pagrabā dzīvo sikspārņi, Pils dārza kokos ligzdo putni, kurus turklāt pils darbinieki sauc vārdos. Pastāvīgs pils iemītnieks ir arī kaķis Grāfiene, kas emocionāli bagātina pils apmeklēšanas pieredzi, it sevišķi gados jaunajiem apmeklētājiem. Līdzīgas uz dabas un drūpošo konstrukciju sintēzi vērsti piemēri sastopami Visbijā, kur botāniķi drupās pēta augu valsti, savukārt Vācijā ornitologi novēro mūra atvērumos ligzdojošos putnus.

Bauskā drupu un dzīvās dabas līdzāspastāvēšana teju izjaukusi nepieciešamus saglabāšanas pasākumus. Lai nostiprinātu Mēmeles upes izskaloto krastu, 2016. gadā plānota pret to vērstās ziemeļu nogāzes nostiprināšana. Tomēr izrādījās, ka nogāze atrodas Mēmeles upes aizsargjoslā un tajā 2000. gadā konstatēta īpaši aizsargājamā suga – mikroskopisku izmēru cilindriskais tuntuļgliemezis (*Truncatellina cylindrica*), tādēļ nogāzei noteikts aizsardzības statuss. Lai saņemtu atļauju veikt stiprināšanas darbus, projektam piesaistīta Dabas aizsardzības pārvaldes eksperte Iveta Jakubāne. Viņa apsekojusi nogāzi, laboratoriski analizējusi trīs augsnes paraugus. Nogāzē konstatētas 12 sauszemes gliemežu sugas un viena kailgliemežu suga⁴⁰⁵. Tomēr cilindriskais tuntuļgliemezis, kas bija iemesls aizsargjoslas noteikšanai, paraugos konstatēts netika, līdz ar to speciāli pasākumi nebija nepieciešami un varēja turpināt jau 2004. un 2005. gadā uzsāktos nogāzes stiprināšanas darbus.

Pilsdrupu apmeklējuma piedzīvojumu var bagātināt arī pārdomāta mājdzīvnieku kultivēšanas to teritorijā. Ar to nav jāsaprot **Smiltenes** piemērs, kur pilsdrupas vietējie iedzīvotāji joprojām izmanto saimnieciskām vajadzībām un ierīkojuši tajā vistu kūti. Tā, protams, ir izteikti utilitāra drupu izmantošanas pieredze un nav laba vēsturiska objekta izmantošanas prakse, kaut arī pastāv jau 100 un vairāk gadu. Latvijā šāda pieeja īslaicīgi praktizēta **Cēsu** pilī, kur 2011. gada Pilsdārza mauriņa “pļaušanas” darbus izpildīja aitas un kazas. Tomēr iniciatīva nav turpināta, jo salīdzinoši nelielajā, pilsētas centrā izvietotajā teritorijā dzīvnieki un apmeklētāji viens otram traucējuši. Tā paša iemesla dēļ priekšpils teritorijā netiek turētas arī bites, kas būtu nepieciešamas eksperimentālā viduslaiku dārza apputeksnēšanai. Salīdzinoši veiksmīgāk dzīvnieku turēšana

404 skolēnus, kuri ar planšetēm rokās pildīja brīvdabas uzdevumus augu atpazīšanā 2019. gadā bija iespēja novērot pie Stanstedas esošajā Mountfīčetas (*Mountfitchet*) pilī, kas vairākkārt ieguvusi Britu tūrisma nozares balvas.

405 *Caunīte Ināra*. Bauskas pilskalna ziemeļu nogāzes nostiprināšana un rehabilitācija. Rīga, 2018. – NKMPA, Bauskas pils lieta.

pilsdrupās organizēta ārvalstīs. Pietiekami lielā apmeklētāju skaita dēļ dzīvnieku uzturēšanu iespējams finansiāli nodrošināt turpat objektā. Piemēram, Anglijā aitas, vistas un zosis ir pirmais, kas sagaida viesi vēsturiskās pils rekonstrukcijas vietā Stanstedā (*Stanstead*) un raduši atsaucību un savu vietu apkārtnes skolu programmās.

Pilsdrupas kā specifisku vides objektu var raksturot kā skarbu un robustu, arī grūti pieejamu un sarežģīti eksponējamu. Dažāda apjoma un saglabātības mūrētas konstrukcijas, kurām gandrīz zudušas arhitektoniskās detaļas vai apdare, bieži, it sevišķi ziemeļu pusē apaug ar sūnām un ķērpjiem, kas virsmu padara pelēcīgu. Nokrišņu ūdens iedarbībā mēdz veidoties dažādi izskalojumi un sāļu tecējumi. Lai vizuāli mīkstinātu skarbo drupu raksturu, viena no iespējām ir krāsainu un košu apstādījumu veidošana tiešā to tuvumā. Ziedu un krūmu krāšņums ne tikai vizuāli papildina vienmuļos drūpošos mūrus un veido krāsainus akcentus. Stādījumu izveidošana piesaista jaunus apmeklētājus, daudziem no kuriem dzīvā daba ir tuvāka un saprotamāka par mūra sienām. Mājdzīvnieku turēšana pilsdrupās Latvijā sastopama maz, kaut arī tā bija neatņemama viduslaiku sadzīves sastāvdaļa. Tomēr, spriežot pēc ārvalstu pieredzes, tie ar savu klaigāšanu un saimniecībai raksturīgo aromātu sekmīgi papildinātu pils apmeklējuma piedzīvojumu.

Pilsdrupu konservācijas arhitekta rīcībā ir pietiekami plašs paņēmieni klāsts jeb instrumentu kopums, kas ļauj īstenot visdažādākās interpretācijas idejas. Sākotnējā izpētes stadijā identificētais vietas potenciāls tiek iestrādāts attīstības metā. Atbilstoši tam tiek izstrādāta konservācijas koncepcija, savukārt, izmantojot dažādus virsmas izteiksmes līdzekļus izpētē atklāto objekta būvvēsturi konservācijas laikā attēlo objektā. Piekļuvi pilsdrupām, kā arī pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām risina gan labiekārtojuma izstrādes laikā, gan arī izvēloties atsevišķu objekta daļu eksponēšanas risinājumus. Pēdējā laikā pilsdrupu attīstības projektos tiek ietverti arī dzīvās dabas un apstādījumu priekšlikumi. Drupu konservācija nodrošina objekta saglabāšanu, savukārt attīstības mets – saglabāšanas risinājumu izvēli un eksponēšanas konceptuālos risinājumus.

4 . 3 . DRUPU KĀ KULTŪRAS MANTOJUMA DAĻAS INTERPRETĀCIJA

Pilis, kuru drupas saglabājušās līdz mūsdienām, ir gan brīvdabas eksponāti, gan kultūrvides elements. Sekmīga drupu apsaimniekošanas, eksponēšanas un interpretācijas politika un no tās izrietoša interesentu piesaiste, savukārt, tālāk motivē rast un piešķirt finansējumu un veikt drupu konservāciju. Nepieciešamība kaut ko ar drupām pasākt, piemēram, tās eksponēt, rosina veikt to izpēti, salīdzināt un interpretēt vēsturisko mantojumu, tādējādi veidojot vai paplašinot objekta stāstu. Viens no pilsdrupu kā vēsturisku vietu potenciāliem ir iespēja kļūt par estētisku un vēsturiski informatīvu vidi, pretstatā citiem tikai estētiskiem, kā, piemēram, dabas mantojuma objekti, vai pārsvarā izklaidējošiem, kā tematiskie atrakciju parki apskates objektiem.

Par objektu izmantojamību un valsts kultūrpolitikas virzītu iesaisti kultūras aprītē liecina atsevišķu pilsdrupu iekļaušana Latvijas kultūras oficiālās statistikas publicējamo datu vietnē kulturasdati.lv. Portāls ir daļa no “Latvijas digitālās kultūras kartes”, kura mērķis ir palīdzēt

pārskatāmi izprast esošo kultūras situāciju katrā reģionā un noteikt kultūrpolitikas attīstības prioritātes un turpmākos darbības virzienus, lai radītu vienmērīgu kultūras pakalpojumu pieejamību visā Latvijā. Tajā pavisam iekļauti 9374 objekti, ko veido kultūras objektu apsaimniekotāju iesniegtie pārskati, un kurā meklējums “pilsdrupas” uzrāda 21 objektu⁴⁰⁶. Tomēr, pārlūkojot rezultātu, secināms, ka reālais tajās iekļauto viduslaiku pilsdrupu skaits ir mazāks. Pie tām ieskaitītas, piemēram, von Volfu dzimtas Alūksnes ezera krastā izvietotās Lāzberģa kungu mājas (1821–1860) drupas, divas reizes minētas **Kokneses** pilsdrupas – gan kā atpūtas parks, gan kā kultūras piemineklis. Arī informācija par vairākiem pazīstamiem apskates objektiem ir nepilnīga. Piemēram, par **Alūksnes** vai **Dobeles** pilsdrupām ievietoti tikai vispārēji vēsturiski dati par pils attīstību un sagraušānu, bet nav nekas teikts par to pašreizējo piedāvājumu, kas varētu rosināt apmeklējuma plānošanu. Sarakstā vērojamas arī nepilnības – izpalikušas, piemēram, Siguldas pilsdrupas, kurās notiek aktīva kultūras dzīve. **Cēsis** aprakstītas nevis kā pilsdrupas, bet kā “viduslaiku pils”; **Turaidas** pilsdrupas iekļauta objektā “Turaidas muzejrezervāts”. **Ērgļu** drupas aprakstītas kā “Ērgļu viduslaiku pilsmuižas pilsdrupas”, atstājot atklātu jautājumu par kādu “viduslaiku pilsmuižu” ir runa. Pēc oficiālās statistikas var secināt, ka kultūras aprītē šobrīd ir ap 20 pilsdrupu, kas ir mazāk kā puse no Latvijas viduslaiku nocietinājumu drupām. Tas liecina, ka pārējās drupās vai nu nenotiek būtiski kultūrvēsturiski pasākumi vai arī to apsaimniekotāji par savu objektu informāciju statistikas pārvaldei nesniedz.

Pilsdrupu sabiedrisko komunikēšanu neveicina arī par tām atbildīgās valsts institūcijas nostādnes. Vienīgais oficiālais dokuments, kurā rodami ieteikumi pilsdrupu saglabāšanai Latvijā, ir Nacionālās Kultūras mantojuma pārvaldes 2010. gadā Zinātniskajā padomē pieņemtās rekomendācijas. Atbalstot **Bauskas** pili izmantotās metodes, ieteikumiem ir izteikti konservatīvs, uz pašreizējā drupu tēla un apjoma nemainīšanu vērsts raksturs – 3. rekomendāciju punkts, kas nosaka, ka “viduslaiku pils teritorijās pieļaujama jaunu pagaidu konstrukciju izbūve tikai tad, ja tā ir vienīgā iespēja nodrošināt oriģinālo konstrukciju un to detaļu saglabāšanu”. Kā konstatēts iepriekšējā nodaļā, pilsdrupu vērtības ir ne tikai drupu stāvoklī esošās oriģinālās substances saglabāšana. Kompleksa kultūrvēsturiska objekta saglabāšanu ilgtermiņā sekmē to daudzveidība, tostarp arī pārdomātu estētisku un funkcionālu papildinājumu ieviešana mūsdienās.

Rekomendāciju 4. punktā iekļauts vēl viens ierobežojošs konservācijas, resp., drupu saglabāšanas jēdziena traktējums: “Atzīt, ka zudušo elementu, tai skaitā celtnes plāna konfigurācijas marķēšana, nav konservācijas mērķis⁴⁰⁷”. Zudušas būves apjoma un kādreiz aizņemtas teritorijas apzināšanās ir viens no būtiskākajiem telpiskajiem piedzīvojumiem un tādējādi veido svarīgu vēsturiskas ēkas eksponēšanas komponenti. Iespēja dabā iztēloties vēsturiskas, daļēji saglabājušās būves sākotnējās telpiskās robežas un sava laika varenību ir būtiska

406 *Tiešsaistes datubāze*. Kultūras dati. [Tiešsaiste: 2019-06-30]. <https://kulturasdati.lv/lv?meklesana-nosaukums=pilsdrupas>

407 *Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija*. Rekomendācija Nr. 2021-2 Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai, atjaunošanai un izmantošanai [Tiešsaiste: 2019-09-15]. <https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/277/download>

jebkura vēsturiska kompleksam. Tādējādi valsts līmenī netiek sekmēta pilsdrupu kā kultūras mantojuma daļas komunicēšana, un līdz ar to kavēta saglabāšanas procesu virzība.

Nepieciešamība nodrošināt mantojuma **komunicēšanu** uzsvērtā vairākās ICOMOS hartās, kur tā aprakstīta gan kā izplatīšana, gan popularizēšana, prezentēšana vai interpretācija. Viskonkrētāk mantojuma komunicēšana analizēta “Kultūras mantojuma vietu interpretācijas un prezentēšanas hartā”, kas pieņemta 2008. gadā Kvebekā⁴⁰⁸. Kā aprakstīts tās preambulā, hartas mērķis ir definēt interpretācijas un prezentēšanas pamata principus kā būtiskus kultūras mantojuma saglabāšanas centienu elementus. Tie palīdz sabiedrībai labāk novērtēt un izprast kultūras mantojuma vietas. Harta apliecina kultūras mantojuma komunicēšanas nozīmi tā saglabāšanas motivēšanā un veicināšanā, uzsverot skaidrošanas un popularizēšanas nozīmi kultūrvides kontinuitātes nodrošināšanas procesos.

Skaidrojuma jeb stāsta nozīme uzsvērtā nodaļā “Latvijas pilsdrupu mūsdienu novērtējums” iztirzātajās aptaujas anketās. Kā viens no paņēmieniem apmeklētības uzlabošanai uzsvērtā vēstures faktos un notikumos balstītu stāstu veidošanas nozīme, norādot, ka “sausu faktu vietā cilvēkiem patīk leģendas”. Par Rozbeķu pilsdrupām saņemts ierosinājums piedāvāt piedzīvojumu iespējas, veidojot tematiskus kultūras pasākumus un iesaistot skatītājus teatralizētā uzvedumā. Lai atgādinātu par Salaspils pilsdrupu esamību, rosināts pat ieviest reģionālas svētku dienas drupās esošu nocietinājumu godināšanai, tādējādi regulāras svinības sasaistīt ar teorētiskām un praktiskām darbībām. Visi minētie ierosinājumi vērsti uz drupu integrācijas Latvijas kultūrvidē veicināšanu.

4 . 3 . 1 . E K S P O Z Ī C I J A S P I L S D R U P Ā S

Pilsdrupu izpētes gaitā tiek iegūta virkne vēsturisku artefaktu, kuri palīdz skaidrot vietas vēsturi. Diemžēl lielākā daļa no tiem nav piemēroti eksponēšanai brīvā dabā, tādēļ pēc atsegšanas un dokumentēšanas tiek pārvietoti uz kādu no muzejiem. Atkarībā no priekšmeta nozīmes tas vai nu iegulst muzeja fondos, vai arī iekļauts ekspozīcijā. Priekšmeta muzealizācija būtībā sākas ar nošķiršanu – tas tiek izņemts no konteksta, lai tiktu saglabāts un pētīts kā kādreizējās realitātes reprezentatīvs liecinieks⁴⁰⁹. Priekšmeta izraušana no konteksta padara to par realitātes substitūtu, un neizbēgami noved pie informācijas zuduma – pēdējo vislabāk ilustrē nelegālie izrakumi vai neatbilstoši anotēti būvdetaļu krājumi. Priekšmetu muzealizējot, tiek zaudēta saikne ar tā sākotnējo atrašanās vietu – par to liecina tikai eksponāta informācijas plāksnīte vai apraksts katalogā, kur to var atrast pēc numura. Informācijas zudums ir vērojams arī “otrā pusē” – pilsdrupās. No tām izņemtie priekšmeti vairs neatrodas objektā sākotnējā vietā, un bieži vien tikai ceļvedī vai publikācijās var lasīt, ka, piemēram, **Turaidas** 16. gs. akas oderējums 1992. gadu izpētē

408 *Icomos*. Harta par kultūras mantojuma vietu interpretāciju un prezentēšanu. [Tiešsaite: 2021-11-26]. https://new.icomos.lv/media/attachments/01/03/2016/Harta_par_kulturas_mantojuma_vietu_interpretaciju_un_saglabasanu_2008.pdf

409 *Colin Armand*. Muzeoloģijas pamati. Andrē Devalē un Fransuā Meresa redakcijā. ICOM, 2010., 33.lpp. [Tiešsaite: 2021-03-21]. http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/a_devale_f_meress_muzeologijas_pamatjedzieni.pdf

ir izņemts un aplūkojams turpat muzeja ekspozīcijā. Līdzīgi Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krātuvē iegūlušas Sēlpils, Bauskas, Āraišu, Cēsu un citos viduslaiku piļu izrakumos atrastās būvdetaļas – naglas, keramikas un stikla lauskas u. tml.. Informācija par atrastajiem, bet ārpus objekta eksponētajiem priekšmetiem būtu nepieciešams iekļaut gan ceļvežos, gan uz vietas objektā esošajos informācijas materiālos.

Eksponēšanai brīvdabā ir piemēroti čuguna liелgabali, kas tiešā veidā saistīti ar pils kā militāra nocietinājuma vēsturi. **Bauskas** pili izvietota lielākā liелgabalu kolekcija Latvijā – ap 13 paraugu. No tiem gan tikai viens atrasts pili un ir eksponēts Dienvidaustrumu tornī. Deviņi liелgabali izvietoti iekšpils pagalmā. Četri lielākie, kas ir vislabāk saglabājušies čuguna liелgabali Latvijā, nākuši no Jaunsvirlaukas puses un atrasti Lielupes krastā iepretim Emburgai. Vēl viens 17. gs. liелgabals un divas mortīras novietoti Mūsas krasta kraujā. Četri čuguna liелgabali **Kokneses** pili izcelti no Daugavas 1868. gadā, no kuriem viens šobrīd eksponēts pils pagalmā. Varētu vēlēties, lai informācija par militārās vēstures lieciniekiem parādītos arī muzeju mājaslapās un ceļvežos. Militārā tehnika var kalpot gan par eksponātiem, gan t.s. dzīvās vēstures lieciniekiem – **Cēsu** pili agrīno ieroču – āķa bišu – replikas iekļautas 2020. gadā atklātajā Dienvidu torņa ekspozīcijā, savukārt Pils dārzā 2019. gadā uzstādītas metamo ierīču – mangonela un trebušē replikas, kas uzskatāmi ilustrē arheoloģiskajā izpētē Pilsgrāvi atrasto akmens ložu pielietojumu.

Eksponēšanai brīvdabā piemērotas arī no pietiekami noturīga materiāla izgatavotas akmens būvdetaļas. **Cēsu** pils Kapelā tiek eksponēta iekšpils pagalmā atrastā menza, kas uz ziemu tiek nosepta ar aizsargājošu jumtiņu. Plašo izrakumos atrasto būvdetaļu kolekciju, kas līdz šim daļēji bija eksponēta Kapelā, daļēji – ārpus pils esošā muzeja krātuvē, plānots izvietot Ziemeļu tornī, kur tā varētu veidot pirmo Latvijā viduslaiku **lapidāriju**. Paralēli uzsākta būvdetaļu uzmērījumu apkopošana, izpēte un digitāla kataloga veidošana⁴¹⁰, izceļot detaļu unikalitāti un padarot tās pieejamas iespējami plašam interesentu lokam.

Pilsdrupas var kalpot ne tikai kā vieta vēsturisko būvdetaļu kolekcijai – tā var būt piemērota vide arī laikmetīgās mākslas objektiem. **Cēsu** pilsdrupās 2013. gadā eksponēti starptautiskā keramiskā simpozija darbi, kas izrādījusies unikāla vide simpozija laikā radīto mākslas darbu izvietošanai⁴¹¹. Apskate bijusi iespējama arī diennakts tumšajā laikā, jo darbi tikuši izgaismoti. Laikmetīgās mākslas integrācija pilsdrupās notiks arī turpmāk – Rietumu korpusa 2. pagrabtelpā plānots uzstādīt mākslas objektu, kas *“tiks radīts, sadarbojoties vienam no ievērojamākajiem laikmetīgās mākslas pārstāvjiem Latvijā Andrim Brežem un pārsimts mūsdienu cēsniekiem. Vēstures un mākslas mijiedarbībā radītais laikmetīgās mākslas darbs iecerēts kā cieņpilns memoriāls tiem livoniešiem, kuru dzīvības izdzīva pils 1577. gada septembra aplenkuma laikā, un vienlaikus arī kā atgādinājums mūsu laikabiedriem par to postu un ciešanām, ko karš rada*

410 *Kalniņš Gundars*. Cēsu pils arheoloģisko priekšmetu datubāze. [Tiešsaiste: 2021-03-21]. <http://Arheo.cesis.lv>

411 *Apollo.lv*. Liepā, Cēsīs un Zvārtavā norisinās starptautisks keramikas simpozijš [Tiešsaiste: 2021-03-21]. <https://www.apollo.lv/5835630/liepa-cesis-un-zvartava-norisinās-starptautisks-keramikas-simpozijš>

*indivīdiem un sabiedrībai kopumā*⁴¹². Tādējādi gandrīz 450 gadus sens notikums kalpos par pamatu jaunas, mūsdienīgas apmeklētāju pieredzes veidošanai.

Drupu ekspozīciju veido ne tikai saglabājušās mūra konstrukcijas, bet arī to izpētes gaitā atrastie elementi. Tradicionāli drupās atrastie artefakti tiek pārvietoti uz muzeju krātuvēm, samazinot oriģinālo objektu informativitāti. Priekšmetu, to repliku, attēlu vai, fragmentāri atrastu, trauslu vai bojātu priekšmetu gadījumā to rekonstrukcijas līdz ar brīvdabā eksponējamām būvdetaļām un citām vēstures liecībām būtiski uzlabo piļu kā viduslaiku nocietinājumu uztveri, kā arī dažādo apmeklētāju pieredzi. Ekspozīcijas un interpretācijas jomā Latvijā pārsvarā tiek izmantotas jau pārbaudītas ekspozīcijas metodes. Salīdzinoši jauna pieeja ir pagaidām maz izplatītā vēsturisko objektu pārvaldītāju sadarbība ar mākslas pasauli – tā būtiski uzlabotu pilsdrupu informativitāti, izmantojamību un sekmētu integrāciju mūsdienu kultūras norisēs.

4 . 3 . 2 . V Ē S T U R I S K Ā I N F O R M Ā T I K A

Kā norādīts Kultūras mantojuma vietu interpretācijas un prezentēšanas jeb t.s. Kvebekas hartā, objekta izpētes rezultātu interpretācija ir viena no kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas procesa sastāvdaļām, tādējādi sekmējot efektīvu kultūras mantojuma saglabāšanas nozīmīguma komunicēšanu⁴¹³. Plašākā izpratnē interpretācija un prezentācija aptver ne tikai materiālu gatavošanu dažāda veida konferencēm vai publikācijām. Tas ir interaktīvs process, kura gaitā izpētes autors iedziļinās plašākā konkrētā būvelementa kontekstā, pielietojumā, kā arī veic izvērstas analoģu un salīdzinošo materiālu studijas. Nereti rekonstrukciju sagatavošanas procesā rodas jaunas atziņas, kas ļauj dziļāk izprast pētniecības priekšmetu, tā vēsturisko kontekstu un paplašināt pētījuma tēmu. Interpretācijas rezultātu prezentācija, izmantojot mūsdienu audiovizuālos materiālus vai infografikas principus, ļauj iespējams uzskatāmi un arī plašākai sabiedrībai saistošā formā salīdzināt un attēlot dažādus objekta būvēstures aspektus. Piemēram, **Alūksnes** pilsdrupām pēc vēsturiskajiem attēliem un objekta apsekošanas datiem sagatavots digitāls modelis, kas ļauj uzskatāmi parādīt esošās un zudušās viduslaiku pils daļas. Paplašināto realitāti iespējams izmantot arī izpētes rezultātu pasniegšanai. Šāds virtuāls modelis kā prezentācijas veids izmantots, piemēram, Viļņas Ģedimīna pils ekspozīcijā, kur ar virtuālu papildinājumu metodi prezentētas jaunbūves pagraba līmenī atsegtās arheoloģiskās konstrukcijas. Ar telpiski orientētu virtuālās realitātes metodi uzskatāmi skaidrota arī Hēroda tempļa rietumu sienas daļas jeb t.s. Raudu mūra veidošanās vēsture Jeruzālemē, Izraēlā. Šāds, uz objekta reālā laika attēla modelēts papildinājums sagatavots arī **Ludzas** pilsdrupām⁴¹⁴, tiesa gan, diezgan vienkāršotā un datorspēlēm līdzīgā veidā. Tomēr dabā redzamo fragmentu un zinātniski pamatotu rekonstrukciju telpisks reālā laika savietojums ir ļoti perspektīvs, kultūrvēsturiska objekta

412 *Kalniņš Gundars*. Cēsu pils pārvaldības plāns. 2021.–2027. – Cēsis, 2021., 31.lpp.

413 Kultūras mantojuma vietu interpretācijas un prezentēšanas harta. Kvebekas harta. Pieņemta 2008. gadā Kvebekā, Kanādā. // Icomos. Tiesību avoti kultūras mantojuma aizsardzībā un saglabāšanā., 79.–86.lpp.

414 *Latgales reģionālā televīzija*. Ludzas pilskalns trīs dimensijās [Tiešsaiste: 2019-03-01]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/ludzas-pilskalns-tris-dimensijas.a84172/>

informatīvā nozīmīguma paaugstināšanas veids – tūristu plūsma citkārt maz apmeklētājās Ludzas pilsdrupās paaugstinājusies par 30%, un astoņas reizes paildzinājies pilsdrupās pavadītais laiks⁴¹⁵.

Vēsturiskās informātikas pieeja ļauj datu apstrādi mērķtiecīgi virzīt interpretācijas virzienā. Infografikas formāta laika skalas ļauj uzskatāmi salīdzināt dažādus paralēli notikušus procesus. Uz arheoloģisko atskaišu bāzes sagatavotie telpiskie modeļi ļauj analizēt zudušos objektus no visiem skatu punktiem. Izmantojot paplašinātās realitātes (*augmented reality*) tehnoloģijas, šādus sen zudušu objektu modeļus var savietot ar šobrīd dabā redzamo.

Virtuāli interpretēt var ne tikai dabā redzamus objektus, bet arī, piemēram, arheoloģiskās izpētes laikā atsegta, bet vēlāk nojauktas vai pārveidotas konstrukcijas. Identificējot arheologu stratigrāfiskajās fiksācijās šādus fragmentus, iespējams rekonstruēt to robežas un vizualizēt zudušas būves, to daļas vai atsevišķus elementus. Mūsdienā digitālā pasaule paver plašas pilsdrupu vēsturiskās informācijas pasniegšanas iespējas, kuru plašāka izmantošana pilsdrupu interpretācijā ir tuvākas nākotnes uzdevums.

4 . 3 . 3 . P U B L I K Ā C I J A S U N K O N F E R E N C E S

Neskatoties uz pietiekami izvērsto drupu saglabāšanas praksi, plašāku pētniecisku rakstu trūkumu var konstatēt gan valsts, gan privātā sektorā strādājošajiem arheologiem⁴¹⁶, tādēļ pārmetumi par nepietiekamu publikāciju skaitu attiecas uz abām grupām. Jāpiekrīt Ievai Osei un Ilmāram Dirveikam, ka publikācijas ir būtisks faktors gan informēšanai par iegūtajiem datiem, gan arī pašas nozares nozīmes nostabilizēšanai un attīstībai un būvpētnieku profesijas popularizēšanai.

Regulāras gadskārtējas atskaites konferences par izpētes rezultātiem tiek rīkotas **Turaidas** pilī. 2015.–2016. gados sagatavoti katalogi par būvkeramiku un dzelzs būvkalumiem. Tajos analizēti ne tikai paši priekšmeti, bet arī atbilstošo būvizstrādājumu vieta Latvijas celtniecības tehniskas attīstības vēsturē, kā arī risināti terminoloģijas un datēšanas jautājumi. Vēsturiskā materiāla, tostarp ar pilsdrupām saistītās problemātikas izpēti, sekmē arī Ventspils un **Bauskas** muzeji. Ikgadējas ar pilsdrupu izpēti saistītas zinātniski – pētnieciskas konferences organizē **Cēsu** vēstures un mākslas muzejs, analizējot vairāk kā 30 gadu ilgās arheoloģiskās izpētes laikā uzkrātos, bet līdz šim neizvērtētos un nepublicētos materiālus. Konferencēs piedalās visdažādāko specialitāšu un interešu pētnieki – līdzās arhitektiem, vēsturniekiem un mākslas zinātniekiem arheologu atradumus plašākā kontekstā analizē vēstures interesenti – repliku izgatavotāji, kaula, tekstila un ādas meistari, grāmatnieki, šaujamo ieroču entuziasti u. c.. Atrasto artefaktu starpdisciplinārā analīze ļauj paplašināt pētāmo jautājumu klāstu un rosina uzdot arvien jaunus jautājumus, kā arī meklēt vēsturiskās paralēles. Konferenču materiālu publikācijas pieejamas arī plašākam interesentu lokam⁴¹⁷. Tomēr aktuālie zinātniskie pētījumi un publikācijas galvenokārt ir

415 *Kalashnikoff Arseny* Russian startup will create a layer of augmented reality on Earth's surface. 2017. [Tiešsaiste: 2019-03-01]. <https://www.rbth.com/science-and-tech/326402-startup-creates-augmented-reality>

416 *Cine Una*. Latvijas viduslaiku piļu arheoloģiskā izpēte 2004.–2011. gadā. // Latvijas viduslaiku pils, VIII. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2014., 78.lpp.

417 Piemēram, Cēsu pils rakstu sējumus iespējams iegādāties Cēsu pils apmeklētāju centrā.

pazīstamas tikai speciālistiem. Par to liecina, piemēram, seno cīņu klubi, kuri savās replikās turpina balstīties galvenokārt uz ārzemju publikācijās pieejamo informāciju. Jaunāko izpētes atziņu izplatībā būtiska loma ir to tālākai interpretācija un atbilstoša, sabiedrību iesaistoša prezentācijas formāta atrašanai, piemēram, publikācijām populārzinātniskos žurnālos vai tīmekļa vietnēs.

Izpētes rezultātu publiskošana ir viena no ierastākajām zinātniskās informācijas komunicēšanas formām. Objektīvs ir pārmetums privāti praktizējošiem arheologiem un būvpētniekiem par publikāciju trūkumu – tās nepieprasa valsts institūcijas pie atļauju izsniegšanas, tādēļ publikāciju sagatavošanai netiek atvēlēts nepieciešamais laiks un līdzekļi.

4 . 3 . 4 . E K S P E R I M E N T Ā L Ā A R H E O L O Ģ I J A

Ne visas arheoloģiskajos izrakumos vai arhitektoniskajā izpētē konstatētās iezīmes ir pilnībā izskaidrojamas – it īpaši tas attiecas uz būvniecības metodēm, kuru prakse mūsdienās būtiski atšķiras no viduslaikiem. Latvijā pazīstamākais eksperimentālās arheoloģijas objekts koka celtnu rekonstrukcijas jomā ir Āraišu ezerpils⁴¹⁸, bet ar šīm metodēm iespējams pārbaudīt un demonstrēt arī citus viduslaiku būvpaņēmienus. 2018. gada viduslaiku svētku laikā **Cēsīs** pārbaudīta 2017. gada pētījumā izteiktā hipotēze par specifisku profilķieģeļu izgatavošanas metodiku. Par pamatu ņemot uz viduslaiku ķieģeļu virsmas redzamās tehnoloģisko procesu atstātās pēdas, sekmīgi izgatavota profilķieģeļa replika. Tas veikts divos paņēmienos – vispirms tradicionāli izgatavots paralēlskaldņa formas ķieģelis. Pēc tam vēl formējamā māla masa pārvietota uz profilētu veidni, pēc kuras ķieģeļa profils izgriezts ar rāmī iestiprinātu stiepli. Stieples atstātās paralēlās līnijas uz jaunizgatavotā ķieģeļa virsmas pilnībā atbilst viduslaiku oriģinālam. Ar šo metodi izgatavoti un apdedzināti profilķieģeļi Dienvidu korpusa dienvidu sienas virsvārtu ailas malai, kur 1950. gados iemūrēti ķieģeļi bija sašķēlušies, ailas mala atdalījusies un zaudējusi noturību.

Ar viduslaiku ķieģeļu izmantošanu Latvijā **Ventspils** pils atjaunošanas laikā eksperimentējis arhitekts Pēteris Blūms. Lai papildinātu zudušo ķieģeļu mūrējumu, 1990. gados sadarbībā ar rūpnīcu “Lode” nelielās partijās uzsākta ar rokām formētu klostera izmēra ķieģeļu ražošana, kas turpinās līdz mūsdienām. Ventspils pilī daudz eksperimentēts ar apmetumiem, lazējumiem, velvju un arku veidņošanu, kā arī vēsturiskajām mūrējuma tehnikām. Lai labojumu vietas nedominētu pār oriģinālu, jaunajā apmetumā atveidota šūnakmens faktūra. Ventspilī arī izmantots skalotais plānais apmetums, kas vizuāli apvieno plakni, tai pat laikā ļauj nolasīt mūra faktūru (restaurācijas meistars Māris Līdaka). Jauna izpratne par viduslaiku tehnoloģijām veidojas teju katru pilsdrupu atjaunošanas gaitā. Atjaunojot konstruktīvi nepieciešamu šūnakmens arku Raunas pilsdrupu pagalma dienvidrietumu sienā, konstatēts, ka visērtāk arkas veidni balstīt uz ailas sānu malu mūrējuma. Pēc veidņa noņemšanas zem arkas abās pusēs vērojama atkāpe, kas novērojama arī citām pilī sastopamām viduslaiku arkām. Tas apliecina, ka mūsdienās izmantotā arkas veidņa

---

418 Latgaļu 9.–10. gs. apbūves izpēte un rekonstrukcija arheologa Jāņa Apala vadībā notikusi 1960.–1970. gados, un turpinās arī mūsdienās.

atbalstīšana atbilst viduslaikos izmantotajai.

Līdztekus konservācijas darbiem, būtiska loma pagātnes iepazīšanas procesā ir arheoloģiskām rekonstrukcijām un vēsturiskie iestudējumiem (*re-enactment*). Tie cieši saistīti ar tādiem mūsdienu kultūras tūrisma veidiem, kā arheoloģiskais un dzīvās vēstures tūrisms. Tai pat laikā valstīs, kurās šādi tūrisma veidi jau ir attīstīti, piemēram, Malborkas pilī Polijā, pagātne tiek uzskatīta ne tikai par izziņas procesa objektu, bet to arī iespējams “iegādāties” suvenīru, šovu un tūrisma atrakciju formā⁴¹⁹. Līdzīga pieeja sastopama arī Latvijā. **Cēsu** viduslaiku pils priekšpils teritorijā izvietotajās amatnieku darbnīcās iespējams uzziņāt gan praktiskas, ar viduslaiku mājražošanu saistītas nianšes, gan arī pašam līdzdarboties kāda sadzīves vai kaujas priekšmeta izgatavošanā. Šāds papildinājums muzeja programmas piedāvājumam nodrošina vietējo amatnieku un interesentu piedalīšanos pilsdrupu norisēs un tās kalpo par aktīvu kultūras centru. Salīdzinot ar citām Latvijas pilsdrupām, kur arī notiek līdzīga “senatnes pārdošana”, piemēram, Siguldā, Turaidā vai Bauskā, amatnieku iesaiste Cēsīs palīdz veidot kvalitatīvu vietējā tūrisma informācijas centrā nopērkamo suvenīru klāstu, kas labā nozīmē atšķiras no citās pilīs iegādājamā.

Eksperimentālās arheoloģijas nozīme atklājas žurnālistes Zanes Lāces raidījumu sērijā “Zināmais nezināmajā” iekļautajā radiointervijā “Ko vēsturnieks un literāts dara ar pagātņi?”, kurā runāts par vēstures rekonstrukcijas klubiem. Viens no vēstures rekonstrukciju kustības dalībniekiem Dr.hist. Artūrs Tomsons norāda, ka Latvijas vēsturei raksturīgā nelielā avotu skaita dēļ tā ir iespēja 'pārradīt' vēsturi⁴²⁰. Personiskā pieredze, piedaloties, piemēram, zobenu cīņās atklāj negaidītas ieroču lietošanas nianšes. Intervijas turpinājumā kluba “Baltava” dalībniece Dr.art Ieva Pigozne uzsver sākotnējo piedzīvojumu garšu, kas pakāpeniski pāriet interesē par to, kā cilvēki ir jutušies “savā ādā”.

Rekonstrukcija, kas veidota, izmantojot eksperimentālās arheoloģijas metodes, dod iespēja palūkoties uz saglabājušām vēstures liecībām no praktiskās un izgatavošanas puses. Tādējādi tā ir iespēja pietuvoties vēsturei, pašam pamēģinot un kaut ko izdarot, piemēram, izgatavot ēdienu, apģērbu, veikt noteiktas darbības un rituālus vai svinēt svētkus. Rekonstrukcijas process sniedz praktiskas zināšanas un atziņas, kuras, savukārt, var tālāk izmantot pētniecībā. Eksperimentālās arheoloģijas rezultātu popularizēšana dažādu muzeju programmu ietvaros piesaista plašu interesentu loku.

4 . 3 . 5 . P A P I L D I N O Š A P R E Z E N T Ā C I J A

Rekonstrukciju zīmējumi un telpiskie atveidojumi ir diezgan ierasta izpētes rezultātā iegūto atziņu pasniegšanas forma. Perspektīvie zīmējumi tradicionāli tiek gatavoti kā daļa no arhitektūras ieceres prezentācijas, lai pasūtītājam un sabiedrībai dotu priekšstatu par objekta iespējamo

419 Pawleta Michal. Rekonstrukcje i inscenizacje przeszłości w perspektywie turystyki archeologicznej w Polsce (*Historical Reconstruction and Re-enactment from the Perspective of Archaeological Tourism in Poland*) // Skanseny archeologiczne i archelogia eksperymentalna. – Krosno 2012., pp. 386–387.

420 Rimšāne Olga, Kropa Sandra, Lāce-Baltalksne Zane. Ko vēsturnieks un literāts dara ar pagātņi? Zināmais nezināmajā. [Tiešsaiste: 2019-06-30]. <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/zinamais-nezinamaja/ko-vesturnieks-un-literats-dara-ar-pagatni.a45697/>

attīstību. Pilsdrupu saglabāšanai tie savukārt ļauj vizualizēt zudušos apjomus vai ilustrēt kādu autora interpretāciju. Viens no pirmajiem šādas rekonstrukcijas piemēriem Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturē ir 1888. gadā veidotā **Bauskas** pils kompleksa 14.–16. gs. apbūves grafiskā rekonstrukcija, kuras iespējamais autors ir Latvijas piļu fotodokumentētājs Oskars Emīls Šmits⁴²¹. Vairākas rekonstrukcijas 19. gs. beigās gatavojis arhitekts Vilhelms Neimans, piemēram, 1893. gadā viņš skatā no putna lidojuma attēlojis **Kokneses** pili⁴²². Virkni aksonometrisku **rekonstrukcijas zīmējumu** par pētītajiem **Turaidas**⁴²³ un **Ikšķiles** pili⁴²⁴ sagatavojis arhitekts Gunārs Jansons. **Siguldas**⁴²⁵, **Raunas**⁴²⁶ un **Dobeles**⁴²⁷ pilīm teorētiskas rekonstrukcijas konservācijas sagatavošanas darbu ietvaros zīmējusi arhitekte Tatjana Vītola. Grāmatā “Kurzemes viduslaiku pilis” aksonometriskus skatus Aizputes, Ventspils un Alsungas pilīm ievietojis arī G. Erdmanis. Grafiski izteiksmīgie zīmējumi uzskatāmi parāda gan autoru rūpīgo attieksmi pret izpētes priekšmetu, gan arī ļauj spriest par sava laika atziņām par piļu attīstību Baltijā.

Rekonstrukcijas zīmējumi savas uzskatāmības dēļ bieži tiek iekļauti populārzinātniskās publikācijās un “ceļo” no vienai izdevuma uz otru. Šādu attēlu popularitāte uzliek to autoram pietiekami lielu atbildību – nereti tieši pēc tiem apmeklētāji gūst pirmo priekšstatu par objektu. Par grafisko rekonstrukciju iespaida ilgmūžību liecina 19. gs. sākumā arhitekta Vilhelma Neimana izstrādātais Rīgas pilsētas 1400. gada aksonometriskais skats. Neskatoties uz tā neatbilstību mūsdienu arheologu atziņām, tas joprojām parādās dažādos populārzinātniskos izdevumos un tiešsaistes resursos⁴²⁸. Uz novecojušu informāciju balstīta **Cēsu** pils rekonstrukcija skatā no austrumiem ievietota poļu autora T. Borovska 2010. gadā izdotajā grāmatā “*Miasta, zamki i klasztory*” [Pilsētas, pilis un klosteri]⁴²⁹. Tajā pils austrumu pusē joprojām attēlota parhama manteļsiena, ko 1974. gada pils izpētes plānā, turklāt ar diviem kontrforsiem, bija pārsteidzīgi iezīmējis arhitekts Ilgonis Stukmanis. Šāda aizsargsiena netika atrasta arheoloģiskās izpētes gaitā un neatbilst arī vēsturiskajiem plāniem, toties joprojām tiek komunicēta ar kļūdainas rekonstrukcijas palīdzību. **Raunas** pili 2019. gadā veiktā arhitektoniskā izpēte neapstiprināja, ka sienas augšdaļā kādreiz būtu bijis pildrežģis⁴³⁰, tādēļ būtu jākorrigē Tatjanas Vītolas 1990. gados

421 *Mintaurs Mārtiņš*. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016., 82.lpp.

422 *Heйман В. И.* Военное зодчество в Прибалтийском крае в средние века // Труды девятого археологического съезда в Вильне, 1893. – Москва, 1895., Т.1., стр.50.

423 *Jansons Gunārs*. Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gs. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007.

424 *Jansons Gunārs*. Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

425 *Vītola Tatjana*. Siguldas pilsdrupu konservācijas un restaurācijas darbi. // Latvijas viduslaiku pilis. III. Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002., 215.–255. lpp.

426 *Vītola Tatjana*. Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājums. // Latvijas viduslaiku pilis. I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 252.–253. lpp.

427 *Vītola Tatjana*. Dobeles pilsdrupu pirmsprojekta izpēte 1984.–1986. gadā. // Latvijas viduslaiku pilis, V. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005., 217.–218. lpp.

428 Ar to, piemēram, ilustrēts raksts: *Puhļaks Oļegs*. Krievu sēta Rīgā. [Tiešsaiste: 2020-05-24].

<http://www.russkije.lv/lv/lib/read/russkoje-podvorje.html>

429 *Borowski Toma*, *Miasta, zamki i klasztory*, Inflanthy, Warszawa 2010. Citēts pēc: [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://medievalheritage.eu/en/main-page/heritage/latvia/cesis-castle-wenden/>

430 *Dirveiks Ilmārs*. Raunas pils arhitektoniskā izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa SIA, 2017..

publicētās rekonstrukcijas⁴³¹. Savlaicīgi publicēta vai citādi izplatīta jauna zīmējuma versija var sabiedrības uztverē un informācijas apritē aizstāt iepriekšējo. To uzskatāmi pierāda Ventspils pils piemērs, kur ekspozīcijā iekļautas arhitekta Ilmāra Dirveika 1995. gadā pēc jaunākiem izpētes materiāliem izstrādātās rekonstrukcijas, kas sekmīgi aizstājušas iepriekšējā izpētes autora G.Erdmaņa 1989. gadā publicētos zīmējumus.

Rekonstrukcijas zīmējumu tālāka komunikēšana var notikt ar dažādu publikāciju starpniecību, vai arī izvietoti objektu tuvumā. Aprakstošie vēstījumi un rekonstrukcijas zīmējumi ar dažiem vēsturiskiem attēliem noformēti kā **informatīvi plakāti**, kas stendu formā uzstādīti, piemēram, **Cēsu, Mālpils, Sēlpils un Mākonkalna** pilsdrupās. Informācijas stends, kurā rekonstruēts priekšpils izskats viduslaikos uzstādīts, piemēram, **Ropažu** pilsdrupās (rekonstrukcijas autors Ilmārs Dirveiks). Salīdzinot ar tikai tekstuālu skaidrojumu ilustrācijām ir spēcīga skaidrojoša nozīme, it īpaši, ja ar grafiskās rekonstrukcijas papildina dabā redzamos skatu virzienus. Ventspils pils attīstību skārienjūtīgā ekrānā parāda rekonstrukcijas animācija. Tai pat laikā Ventpilī interpretācijas risinājumi nonākuši pretrunā ar objekta arhitektūru – skārienjūtīgie ekrāni aizsedz galerijas viduslaiku konstrukcijas.

Līdztekus attēliem, vairākām pilsdrupām izgatavoti telpiski rekonstrukcijas **maketi**, kas sniedz apmeklētājiem priekšstatu par daļēji zuduša kompleksa sākotnējo apjomu. Šāds makets – bronzas apaļskulptūra – kas vienlaikus ir gan apskates, gan informatīvs un ar tausti nolasāms objekts, uzstādīts **Cēsu** pilī (tēlnieks Matiass Jansons, 2008). Divi bronzas maketi uzstādīti Siguldas pilī – vienā no tiem rekonstruēts pils izskats un otrā attēlota Gaujas senleja ar **Turaidas, Krimuldas un Siguldas** pilīm (Matiass Jansons, 2012)⁴³². Makets gandrīz pilnībā zudušā nocietinājuma vietā izvietots **Daugavpils** pilī⁴³³. Blakus pilskalnam šāda telpiska rekonstrukcija uzstādīta **Rēzeknē** (autori Valērija Petrovs, dizaineris Edmunds Smans)⁴³⁴ un **Kandavā** (autors Zigmunds Piņķis)⁴³⁵. **Kokneses** pils maketu dome saņēmusi dāvinājumā no Vittingenas (Vācija) pilsētas un tas aplūkojams tūrisma centra telpās⁴³⁶. Nacionālajā vēstures muzejā glabājas 1960. gados veidoti maketi **Cēsu, Ikšķiles un Turaidas** pilīm (autors Arveds Gusārs). Maketiem līdztekus rekonstrukcijas zīmējumiem kā interpretatīvam materiālam ir būtiska nozīme izglītībā. Izraisot apmeklētājos interesi, tie ļauj salīdzināt maketā attēloto ar dabā redzamo, un attiecīgi dod uzskatāmu priekšstatu par kādreizējo pils apjomu.

NKMPA, Raunas pils lieta.

431 *Vitola Tatjana*. Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājums. // Latvijas viduslaiku pils, I. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999., 253.lpp.

432 *Sigulda.lv*. Atklāta Livonijas ordeņa Siguldas pils [Tiešsaiste: 2020-05-24].

<https://www.sigulda.lv/public/lat/jaunumi/5598/>

433 *VisitDaugavpils.lv*. Dinaburgas pilsdrupas un pils makets. [Tiešsaiste: 2020-05-24].

<https://www.visitdaugavpils.lv/turisma-objekts/dinaburgas-pilsdrupas-un-pils-makets/>

434 *Redzet.lv*. Rēzeknes pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.redzet.eu/photo/rezeknes-pils-makets-V-855-12>

435 *Kandavas un pagastu apvienība*. Bruņinieku pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24].

http://kandava.lv/turisma_objekti_kandava/bruninieku_pils_makets

436 *Celotajs.lv*. Kokneses pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24].

<https://www.celotajs.lv/lv/e/koknesespilsmakets?o>

Mūsdienu digitālās tehnoloģijas ļauj savietot reāli dabā redzamo drupu objektu ar virtuāli rekonstruētu apjoma 3D modeli, veidojot **imagināru papildinājumu**. Rekonstrukcija, izmantojot t.s. papildināto realitāti (*augmented reality*), kur dabā esošie fragmenti reālā laikā virtuāli savietoti ar digitālu modeli, pieejama viedtālrunos vai planšetēs **Ludzas** pilsdrupās. Eksperimentālā kārtā, par pamatu izmantojot projekta izstrādes laikā veidotu telpisko modeli, virtuālā vidē SAN ievietota **Alūksnes** pilsdrupās (digitālās instalācijas nodrošinājums Aldis Kopštāls). Iespaidīga vizuālajā noformējumā, bet neprecīza detaļās ir īsfilma ar **Cēsu** pils digitālo rekonstrukciju, ko 2016. gadā izveidojis vēstures entuziasts Tom Art Janson⁴³⁷. Digitālo tehnoloģiju pieejamība un arvien ātrāka un stabilāka datu pārraide noteikti radīs jaunas iespējas pilsdrupu interpretācijai.

Salīdzinoši vienkāršā veidā teorētiskās rekonstrukcijas iespējams komunicēt, izmantojot fiksētas **skatu projekcijas**. Cilvēkiem, kuru rīcībā nav viedtelefons, digitālas projekcijas vietā objektu var aplūkot caur rekonstrukciju – telpisku režģi, uztverot to kā sava veida atmiņu logus⁴³⁸. Ar šādu metodi iespējams projicēt gan esošo elementu papildinājumus, gan arheoloģiskajā izpētē vēl neatsegta vai arī pilnībā zudušas būves vai to daļas. Latvijas praksē skatu projekcija 2020. gadā pirmoreiz izmantota **Alūksnes** pilsdrupās, kur caur ažūru metāla rekonstrukciju ir iespējams novērtēt priekšpils Dienvidu torņa un dienvidu sienas fragmentu.

Nemot vērā drupu fragmentāro saglabātību, papildinošas vizualizācijas ir viens no pārlicinošākajiem interpretācijas veidiem. Dažādie plaknes un telpisko rekonstrukciju paņēmieni, pat neskatoties uz tajos ietvertu subjektivitātes komponenti, palīdz skaidrot dažādus ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistītos aspektus. Tie palīdz veidot atmiņā paliekošu tēlu, nostiprinot konkrēto pilsdrupu objektu sabiedrības apziņā. Tai pat laikā vizuālo materiālu, it īpaši digitālo tehnoloģiju lietojuma pārbagātība var sākt izkonkurēt vēsturiskā objekta sniegto apskates baudījumu. Oriģināla un to skaidrojošā materiāla līdzsvars jārisina objekta interpretācijas plānā, sabalansējot prezentāciju oriģinālam un to skaidrojošam materiālam.

Neskatoties uz eventuāli maldinošo ietekmi uz informācijas lauku, rekonstrukcijas zīmējumu veidošana ir daļa no izpētes procesa, liekot pētniekam dziļāk analizēt objektā konstatētos vai izrakumos atrastos fragmentus. Nezināmo fragmentu papildināšanai nepieciešami jāveic analogu studijas un jāmeklē paralēles līdzīgos objektos vai risinājumos. Analītiskais process sekmē izziņu un nereti daudz skaidrāk par plašu tekstuālu aprakstu parāda autora priekšstatus un atzinumus par izpētes priekšmetu.

4 . 3 . 6 . S A B I E D R Ī B A S I E S A I S T E U N I Z G L Ī T O Š A N A

Lai par pilsdrupām varētu runāt kā daļu no kultūrvides, informācijai par tām jānonāk ārpus akadēmiski pētnieciskā loka. Pretējā gadījumā viduslaiku pilis paliks tikai kā izpētes objekts, dodot

437 Janson Tom Art. Cesu Pils. Wenden 3D. Cesu Pils vesture. Cēsu pils Viduslaiku 3D rekonstrukcija [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.youtube.com/watch?v=9Xw1ZPKK41c>

438 Pagliano Alessandra et al. Windows of memory: perspective panels to communicate archaeological heritage. // Heritage and technology. XIII International Forum, Le Vie dei Mercanti. Conference proceedings, 2015.

jaunu vēsturisku informāciju, bet neveidojot saikni ar plašāku sabiedrību. Vispusīga izpēte kā aktīva vēsturiskās vides izziņas forma, iesaistot visu vecumu auditoriju, tiek sevišķi uzturēta un popularizēta Apvienotajā karalistē. Izdotas vairākas vietējiem interesentiem un novadpētniekiem domātas brošūras, kuras informē par piļu būvvēsturi un viduslaiku norisēm, piemēram, ikdienas saimniecību, sadzīvi, karagājieniem, svētkiem u. c. Šādas publikācijas aicina apmeklētājus iedziļināties kultūras mantojuma problemātikā, sekmējot labāku tā iepazīšanu un izpratni⁴³⁹. Aktīva sabiedrības iesaiste, savukārt, nodrošina katra tās indivīda personisku pozitīvu attieksmi pret mantojumu un sekmē tā saglabāšanu ilgtermiņā.

Zinātniski un populārzinātniski materiāli par piļu būvvēsturi sastopami arī Latvijā. **Cēsu** pils attīstību krāsaini noformētā un jaunākās izpētes atziņās balstītā izdevumā izdevis pils vecākais speciālists Gundars Kalniņš grāmatā “Cēsu pils ilustrētā vēsture”⁴⁴⁰. Pastaigas pa pili vada speciāli apmācīti gidī, kuri ar personiskiem stāstiem informē pils viesus par vēstures notikumiem. Būtisku pils apmeklētāju daļu veido bērni – dažādu vecumu skolēni, kas apmeklē pilsdrupas gan vecāku pavadībā, gan mācību programmu un organizētu tūrisma grupu sastāvā. Tādēļ Cēsu pilsdrupās līdztekus didaktiski izglītojošām programmām tiek nodrošinātas arī viņu interesēm atbilstošas, tematiskas piemērotas nodarbības – viduslaiku spēles, līdzsvara vingrinājumi, šūpoles u.tml. **Ropažos** ekskursiju pilsdrupās, izmantojot “dzīvās vēstures” metodi, piedāvā vēstures rekonstrukcijas kluba “Rodenpoys” aktivisti. Ekskursijā ietilpst pastaiga “pils mūros, iespēja izmēģināt distances ieročus – lokus / šķēpus, 14. gs. apbruņojumu”⁴⁴¹. Aktīva darbība, dažādojot un papildinot esošo muzeja piedāvājumu, uzsākta **Valmieras** pilsdrupās, kur līdztekus Ziemeļrietumu korpusa un “Vecās aptiekas” ēku konservācijai tiek īstenota jauna kultūrvides centra izbūve⁴⁴², kurā plānota arī virtuālas ekspozīcijas izveide.

Cits tematiskais virziens, kurā iespējama sabiedrības iesaiste, ir ziņas par praktiskajiem izpētes un saglabāšanas pasākumiem. Atsevišķu informāciju sniedz paši pētnieki – **Cēsu** pilī katras sezonas noslēgumā, informējot par arheoloģiskās izpētes rezultātiem, par tiem ilgstoši kopš 1971. gada stāstīja arheoloģe Zigrīda Apala. Līdzīgi par **Raunas** pilsdrupu izpēti sezonas noslēgumos sabiedrību informē arheoloģe Sandra Zirne. Par izrakumiem **Valmieras** pils Ziemeļrietumu korpusā vēstīts pašvaldības portālā⁴⁴³. Sasaiste starp pilsdrupām un apmācības programmu iecerēta **Raunā**, kur vēsturnieks un skolotājs Edgars Plētiens plāno veidot meistarklases un darbnīcas, kā arī jaunu, uz lokālo vēsturi orientētu skolēnu apmācības programmu⁴⁴⁴. Līdztekus

439 *Irdale David, Barrett John*. Discovering Your Old House. – Princes Risborough, 2002.

440 *Kalniņš Gundars*. Cēsu pils ilustrētā vēsture. – Cēsis: Cēsu Kultūras un tūrisma centrs, 2017.

441 *Ropažu novada dome*. Vēstures izpētes un rekonstrukcijas klubs “Rodenpoys” [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://ropazi.lv/lv/turisms/turisms-ropazu-pagasta/aktiva-atputa/vestures-izpetes-un-rekonstrukcijas-klubs-rodenpoys/>

442 *Valmieras novads*. Notiek iepirkums Valmieras pils kultūrvides centra būvniecībai [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.valmierasnovads.lv/notiek-iepirkums-valmieras-pils-kulturvides-centra-buvniecibai/>

443 *Zālīte Liene*. Notiek Valmieras pils ZR korpusa arheoloģiskā izpēte [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://valmierasmuzejs.lv/notiek-valmieras-pils-zr-korpusa-arheologiska-izpete/>

444 Intervija 2019-11-28 ar Raunas skolas vēstures un politikas skolotāju, vēstures zinātņu maģistru Edgaru Plētienu.

informatīviem pasākumiem, efektīvs sabiedrības izglītošanas līdzeklis ir pētniecības rezultātu skaidrošana televīzijas pārraidēs vai intervijās. To apliecina, piemēram, Latvijas televīzijā žurnālistes Lilitas Eglītes kopš 2003. gada uzņemtais raidījums “Ielas garumā”, kurā interviju un sarunu veidā apvienota novadpētniecība, arhitektūra, stāsti par iesaistītajiem cilvēkiem un likteņiem. Par nepieciešamību runāt par arhitektūru un vēsturi populārzinātniskā formā liecina tādas programmas, kā žurnālista Mārtiņa Ķibilda (1973 – 2019) kopš 2014. gada veidotā raidījumu sērija “Adreses”, kas dialoga formā ar cilvēciski un vizuāli iespaidīgiem stāstiem informē skatītājus par arhitektūru un dzīvesvidi mūsdienu Latvijā. Iesaistošā formā par vēsturi un novadpētniecību stāsta vēsturnieku Edgara Plētienu, Innas Gīles, Gata Krūmiņa un žurnālista Dāvida Ernštreita 2018. gadā veidotais seriāls “Tas notika šeit”, kurā vēsturnieki dodas uz dažādām Latvijas mazpilsētām, lai meklētu un pētītu unikālus stāstus, cilvēkus, notikumus, kas apgāztu mītu, ka šajās vietās nekas ievērojams nav noticis. u. c. Šādu raidījumu popularitāte apliecina, ka arī komplicētus un šauri specializētus būvvēstures jautājumus iespējams skaidrot un komunicēt pieejamā un plašākai sabiedrībai saprotamā veidā. Diemžēl par pilsdrupu tematiku šādu raidījumu pagaidām nav un masu medijos sniegtā informācija galvenokārt aprobežojas ar vispārzināmu un virspusēju vēsturisku faktu pārstāstīšanu.

Līdztekus drupu vēsturei, sabiedrību nepieciešams informēt arī par to aprūpes procesu un pasākumiem. Masu medijos pēdējos gados atspoguļoti arī konservācijas darbi. **Ludzas** pilsdrupās par projekta “Rīteuropas vērtības” ietvaros veikto apkārtsienu saglabāšanas procesu sižetu 2018. gadā sagatavojusi Latgales reģionālā televīzija⁴⁴⁵. Par konservācijas darbu pabeigšanu **Kokneses** pilsdrupās 2019. gadā ziņojusi Zemgales reģionālā televīzija⁴⁴⁶. Informācija par darbiem pie **Cēsu** pils saglabāšanas atspoguļota vairākos Latvijas televīzijas ziņu sižetos, runājot gan par Rietumu torņa restaurāciju 2014. gadā⁴⁴⁷, gan arī par 2018.–2019. gada konservācijas darbiem⁴⁴⁸. **Mujānu** torņa saglabāšanas pasākumi un pašvaldības plāni turpmākajiem atjaunošanas darbiem publicēti Kocēnu novada domes video kanālā⁴⁴⁹. Tai pat laikā pašvaldības atturēšanās komunicēt saglabāšanas procesu var tieši pretēji mazināt apmeklētāju plūsmu. Piemēram, 2018. gadā **Kokneses** pilsdrupās veikta ārsienu konservācija, turklāt ar Latvijas apstākļiem pietiekami netipiskiem darbu organizācijas risinājumiem – sastatnes korpusu ārsienu konservācijai bija būvētas uz plosta. Tomēr pilsdrupās laikā, kad norisinājās konservācijas darbi, konstatēts 5% apmeklētāju skaita samazinājums⁴⁵⁰. Plānotie konservācijas risinājumi komunicēti

445 *Sprukta Ausma*. Ludzā meistari attīra un nostiprina pilsdrupas. [Tiešsaiste: 2020-04-13].

<https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/ludza-meistari-attira-un-nostiprina-pilsdrupas.a290697/>

446 *Leitāne Sandra*. Kokneses pilsdrupās noslēgušies vērienīgi konservācijas darbi. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/kokneses-pilsdrupas-noslegusies-verienigi-konservacijas-darbi.a323721/>

447 *LTV ziņu dienests*. Cēsis sāka viduslaiku pils restaurācija. [Tiešsaiste: 2020-05-24]. https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=gHGJbkxiAic&feature=emb_logo

448 *LTV ziņu dienests*. Cēsis sāks pils konservācijas projektu [Tiešsaiste: 2020-05-24] <https://www.youtube.com/watch?v=4wvSbg14p88>

449 *Kocēnu novads*. Mujānu viduslaiku cietokšņa Baltais tornis [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.youtube.com/watch?v=Kz1mOtmNWNw>

450 Kokneses Tūrisma un sabiedrisko attiecību nodaļa. [Tiešsaiste: 2019-04-04]. <http://www.Staburags.lv>

ļoti vispārīgā veidā, neskatoties uz to, ka attīstības vīzija iekļauta pēc pašvaldības pasūtījuma izstrādātajā Kokneses pils attīstības metā.

Līdzās citiem notikumiem, Latvijas pilsdrupām kopš 20. gs. 2. puses periodiskajos izdevumos aktīvi sekojuši līdz trimdas latvieši. Kanādā iznākošajā laikrakstā "Latvieši Amerikā" pārpublicētas ziņas no vietējiem laikrakstiem, tādējādi paplašinot to auditoriju un padarot starptautisku. Piemēram, saistībā ar notikumiem **Kokneses** pilsdrupās žurnālisti sekojuši līdz kā konservācijas darbiem, tā arī pamatu stiprināšanai. Vispirms reaģēts uz arheologa Ādolfā Stubava atskaites publikācijām par arheoloģisko izpēti⁴⁵¹, un pausts satraukums, ka Kokneses pilsdrupas tiks noslīcinātas⁴⁵². Bažas par Kokneses pilsdrupu ieogrūšanu Daugavā tajā paustas arī vēlāk, atsaucoties uz "Neatkarīgo Rīta Avīzi"⁴⁵³. Vairākos izdevumos parādās gan atsevišķu objektu un tajos notiekošo aktualitāšu apraksti, gan arī fotoattēli.

Sabiedrības iesaiste neaprobežojas tikai ar pasīvu informācijas uztveri. Pilsdrupu teritoriju uzturēšanā lielu ieguldījumu devušas sabiedriskās organizācijas. Latvijas Piļu un muižu asociācijas organizēto pasākumu laikā norisinājušies sakopšanas darbi Bauskas, Limbažu un Kokneses pilsdrupās⁴⁵⁴. Cēsu pilsdrupu labiekārtojuma darbos regulāri piedalās pilsētā dislocētās armijas daļas karavīri. Plašāka sabiedrības iesaiste praktiskajos saglabāšanas darbos tikai veicinātu izpratni par pilsdrupu vērtībām.

Pilsdrupu integrāciju mūsdienu kultūrvidē līdztekus jau ierastajam muzejpedagoģiskajam darbam sekmē arī citi plašākas sabiedrības iesaistes un sadarbības veidi un metodes. Apzinoties dažādās drupu vērtības, atbilstoši tām tiek plānoti gan saglabāšanas, gan arī komunicēšanas virzieni. Izplatītās vispārēju vēstures faktu komunicēšanas vietā lielāku ieinteresētību spēj nodrošināt ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistīto procesu attēlošana un skaidrošana plašākai sabiedrībai. Pilsdrupu kā apdraudētu kultūras mantojuma vietu revitalizācija (iedzīvināšana) un revalorizācija (vērtības atjaunošana) ir komplekss process, kur praktiskie saglabāšanas jeb konservācijas un uzturēšanas darbi ir nevis mērķis, bet gan līdzeklis to aktīvai iekļaušanai kultūrvidē.

4 . 4 . P I L S D R U P A S L A T V I J A S K U L T Ū R V I D Ē U N T O P E R S P E K T Ī V Ā I Z M A N T O Š A N A

4 . 4 . 1 . E S O Š Ā I Z M A N T O Š A N A

Līdztekus atrisinātiem drupu saglabāšanas un drošības jautājumiem, pilsdrupu eksponēšanu būtiski ietekmē iespēja līdz tām nokļūt. Var izdalīt šādas pilsdrupu pieejamības grupas:

Pilsdrupu izvietojuma novērtējums		
Vērtējums	Pilsdrupu skaits grupā	Apraksts

451 *Stubavs Ādolfis*. Arheologu atklājumi Kokneses pilsdrupās. // Dzimtenes Balss, Nr.3, 09.01.1964.

452 (*Autors nav norādīts*). Kokneses pilsdrupas noslīcinās. Latviešu arhaiologiem jāatrod krievu pēda.// Latvija Amerikā, Nr.13, 13.02.1965.

453 (*Autors nav norādīts*). Kokneses pilsdrupas var ieogrūt Daugavā. // Latvija Amerikā, Nr.33, 12.08.2000.

454 *Veinberga Kristīne, Lupiķe Laima*. Latvijas piļu un muižu asociācija aicina. // Dabas un vēstures kalendārs, 2002., 189. lpp.

5	12	pilsdrupas atrodas valstspilsētās vai novadu pilsētās ar lielu iedzīvotāju skaitu
4	10	pilsdrupas atrodas nelielā pilsētā vai apdzīvotā vietā
3	18	izvietotas nomaļus, ir piebraucamais ceļš
2	7	izvietotas nomaļus, pieejamas kājāmgājējiem
1	7	izvietotas nomaļus, applūdinātas vai arī pieeja ļoti apgrūtināta

Pilsētu centros izvietotas 12 Latvijas pilsdrupas – tās ir pilis Aizputē, Alūksnē, Bauskā, Cēsīs, Cesvainē, Dobelē, Kuldīgā, Limbažos, Ludzā, Rēzeknē, Siguldā un Valmierā. Nedaudz mazāk (9) pilsdrupu atrodas mazākās pilsētās un apdzīvotās vietās. Pārējās pilsdrupas atrodas atstātas no lielākiem centriem – no tām 18 ir ar piebraucamo ceļu, 7 pieejamas tikai kājāmgājējiem un atlikušajām 7 nav pieejamas, jo ir applūdinātas (Altene, Lokstene, Mārtiņsala, Salaspils), vai arī pieeja tām ir ļoti apgrūtināta (Droga, Viļaka, Sēlpils). Pilsdrupu atrašanās apdzīvotu vietu tuvumā tomēr tikai dod iespēju tās iekļaut kultūrvidē, bet to negarantē. Rēzeknē un Ludzā drupas atrodas pašā pilsētas centrā, tomēr tās kultūras norisēs iesaistītas minimāli. Viļakas pilsdrupas, savukārt, plānots iekļaut kultūrvidē, uz salu atjaunojot vēsturiskajā vietā tiltu.

Izvēsta tūrisma infrastruktūra 2018. gadā izveidota **Siguldas** pilsdrupās. Atsevišķi apmeklētāju centri veidoti arī citos kompleksos objektos. **Turaidas** pilsdrupās tas izvietots bijušajā muižkunga mājā, un, sakarā ar apmeklētāju skaita pieaugumu, muzeja vadība plāno jauna, plašāka centra izbūvi bijušajā kūtī un laidarā. **Cēsu** pilsdrupās apmeklētāju centrs piebūvēts bijušās muzeja malkas novietnes vietā, to savienojot ar Jaunās pils verandas izbūvi. Informācijas centru darbinieku sniegtā informācija palīdz apmeklētājiem orientēties sarežģītajos pilsdrupu uztveres jautājumos.

Pilsdrupas un to teritorija tiek izmantotas arī dažādiem mūsdienīgiem saviesīgiem pasākumiem un notikumiem. Pēc sekmīgi realizētiem atjaunošanas un labiekārtošanas darbiem, 21. gs. sākumā pilsdrupas tiek izmantotas arī kāzu pasākumiem, piemēram, **Raunas** pili kā “kāzu pieturvietu” un “skaistu vieta fotosesijai” popularizē portāls precos.lv⁴⁵⁵. Īpašs kāzu rituāls var norisināties arī **Cēsu pilsdrupās**; populāra kāzniekiem ir **Turaidas** Rozes kapa apmeklējums muzejrezervātā pie baznīcas. Par kāzām viduslaiku stilā **Kokneses** pilsdrupās rakstīts laikrakstā “Latvija Amerikā”⁴⁵⁶. Kāznieki varot izvēlēties – rīkot tās tradicionāli – tautiskā vai arī viduslaiku stilā. Šobrīd tā tiek popularizēta kopā ar jaunatvērtā “moku kambara” (!) apskati⁴⁵⁷.

Dobeles pilsdrupas pašvaldība savā mājas lapā apraksta kā daļu no pilsētas promenādes, kur *”ieciņā ir vakaru un nakts pastaigas, kad laternu apspīdētais celiņš, izgaismotās pilsdrupas virs tā un strūklaku gaismu spēles Bērzes upes ūdeņos rada romantisku,*

455 *Precos.lv*. Raunas viduslaiku pilsdrupas ar skatu torni [Tiešsaiste: 2020-05-28].

<https://www.precos.lv/lat/kazu-pakalpojumi/49-kazu-pieturvietas/6281-raunas-viduslaiku-pilsdrupas-ar-skatu-torni/>

456 *LETA*. Kokneses pilsdrupās rīko kāzas viduslaiku stilā. // *Latvija Amerikā*, Nr.28, 10.07.2004.

457 (*Autors nav norādīts*). Kokneses viduslaiku pilsdrupās sākas rosība! 2019. [Tiešsaiste: 2020-05-28].

http://koknese.lv/aktualitates1/kokneses_viduslaiku_pilsdrupas_sakas_rosiba?a=print

*neatkārtojamo gaisotni*⁴⁵⁸. Drupu teritorijas izmantošanu dažādu pasākumu vajadzībām var uzskatīt par vienu no populārākajiem izmantošanas veidiem, tādējādi piesaistot apmeklētājus un motivējot veikt arī pašu drupu konservāciju. Šāda pasīva, 19. gs. attieksmei atbilstoša pieeja iespējama objektos, kur drupas jau kļuvušas par daļu no sabiedrības atmiņas (Turaida, Sigulda, Cēsis), kā arī vietās, kur to ainaviskās kvalitātes ir pietiekamas publikas piesaistīšanai (Mākoņkalns, Koknese).

Apmeklētāju apkalpošana ietver pieeju objektam, nepieciešamās telpas un infrastruktūru (informācijas centrs, grāmatu un bukletu, suvenīru veikaliņš, sanmezglī utt.). Lai objekts būtu apskatāms, jāizveido noteikti labiekārtojuma elementi, veidojot drošu un ērti izstaigājamu telpisko vidi. Līdztekus paša objekta sakopšanai, jānodrošina piekļuve – jāveido stāvvietas, jāizbūvē atbilstoši pievedceļi vai pat tilti. Visu šo jautājumu risināšana ir cieši saistīta ar tūrisma iespējām un konkrētā objekta atpazīstamību vēsturisku vietu kontekstā.

4 . 4 . 2 . I Z P Ē T E S U N S A G L A B Ā Š A N A S D O K U M E N T Ā C I J A

Kā jebkuru būvniecības procesu, arī drupu saglabāšanu pavada noteikta izpētes un projekta dokumentācija. Katrā objektā apzināts, vai tajos strādāts būtiskākajos izpētes virzienos un veikta vēsturiskā, arhitektoniskā un arheoloģiskā izpēte. Izvērtēta pilsdrupu konservācijas projekta dokumentācijas un attīstības meta esamība, pasākumi vai priekšdarbi drupu eksponēšanas uzlabošanai, kā arī vai ir sagatavotas publikācijas. Pilns izpētes un saglabāšanas dokumentācijas uzskaitījums pievienots promocijas darba 5. pielikumā, tabulā dokumentācijas apjoms apkopots procentuāli:

Dokumentācijas apjoma novērtējums		
Dokumentācijas apjoma novērtējums	Pilsdrupu skaits	Procentuālā attiecība
7	2	4%
6	5	9%
5	5	9%
4	3	6%
3	11	20%
2	4	7%
1	12	22%
0	12	22%
Pavisam kopā:		100%
	54	

Dažādām pilsdrupām dokumentācijas apjoms ir atšķirīgs – vienām gadiem ilgi veiktas izpētes, izstrādātas rekonstrukcijas un gatavota atskaites dokumentācija, citām norisinājušies tikai

⁴⁵⁸ *Dobeles novada dome*. Dobeles pilsdrupu promenāde. [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <https://www.dobele.lv/lv/tourism/dobeles-pilseta/dobeles-pilsdrupu-promenade>

paši nepieciešamākie stabilizācijas vai nosegšanas pasākumi. Salīdzinājumam uzskaitīta ar objektu saglabāšanu saistītā dokumentācija - vēsturiskās, arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes atskaites, uzmērījumi, konservācijas projekts, attīstības mets, eksponēšanas risinājumi, kā arī publikācijas. Novērtējot katru no minētajām pozīcijām ar 1 punktu, konstatēts, ka pilnīga vai gandrīz pilnīga izpētes un saglabāšanas dokumentācija pieejama par ~1/10 daļu no Latvijas pilsdrupām, savukārt par 51% vērtējums ir 0 līdz 2 punkti, apliecinot, ka par tām dokumentācija tikpat kā nav pieejama.

4 . 4 . 3 . D R U P A S U N A P M E K L Ē T Ā J I

Pirmās ziņas par apmeklētāju uzskaiti pilsdrupās saglabājušās no 1935. gada – arhitekts Pēteris Ārends publikācijā par Pieminekļu valdes darbu min, ka **Cēsu** pilsdrupas apmeklējušas 4046 personas, tai skaitā skolēni⁴⁵⁹. Šāda uzskaitē kļuva iespējama tādēļ, ka ap drupām 1927. gadā izbūvēts žogs, kaut arī tikai pagaidu dzelonstieplu izpildījumā. Cēsu pilsdrupu apsargāšanai no postījumiem, kā arī biļešu tirdzniecībai pieņemts darbā sargs, tādējādi drupas no atvērta un caurstaigājama brīvdabas objekta kļuva par apsaimniekojamu vienību.

Tomēr promocijas darba uzdevums nav analizēt tūrisma nozares attīstību Latvijā – apmeklētāju skaits izmantots kā indikatīvs rādītājs, kas netieši apliecina apmeklētāju interesi par konkrēto objektu. Tādēļ salīdzināti pēdējās desmitgades dati, pēc kuriem varētu prognozēt pilsdrupu kā apskates objektu attīstību nākotnē. Dati par biļešu tirdzniecību pieejami **Turaidas**, **Cēsu**, **Bauskas** un **Kokneses** pilsdrupās. Kopš 2012. gada atjaunošanas darbiem pārdoto biļešu skaitu var uzzināt arī par **Siguldas** pili. Apmeklētāju skaitu iespējams noteikt objektos, kuri ir noslēgti vai nu ar ēkām vai ar žogu, vai, kā Kokneses gadījumā, to nepieejamību nodrošina ūdens šķērslis. Otrs nosacījums apmeklētāju uzskaitē ir biļešu tirdzniecība. Citādi apmeklētāju uzskaitē risināta **Embūtē**, kur nelielais informācijas centrs viesošanās pilsdrupās piedāvā kopā ar informāciju par naktsmītnēm, kā arī dabas parka apskati un iespējām izstaigāt Induļa un Ārijas taku.

Dati par nenorobežotām pilsdrupām galvenokārt balstās uz Tūrisma informācijas centru sniegto aptuveno novērtējumu – šādi aplēsts apmeklētāju skaits **Ludzā**⁴⁶⁰ un **Raunā. Dobelē** un **Limbažos** aptuvenas aplēses veiktas pēc vietējā muzeja pārdotajām biļetēm, pieņemot, ka muzeja apmeklētāji iegriežas arī pilsdrupās. Tomēr kopumā pieejamie dati ir fragmentāri un balstīti pamatā uz drupām, kuru teritorija ir slēgta, ir maksas ieeja, un attiecīgi ir iespējams veikt uzskaiti.

Salīdzinot saņemtos datus tabulā “Apmeklētāju skaits pilsdrupās”, redzams, ka visvairāk apmeklētas ir tās pilsdrupas, kurās tad arī tiek veikta uzskaitē. Pastāvīgs pēdējās desmitgades līderis ir **Turaida**, kura vismaz kopš 2008. gadā bijusi viens no visvairāk apmeklētajiem Latvijas tūrisma objektiem, apsteidzot otru populāru apskates objektu – Rundāles pili⁴⁶¹. Vairāk kā uz pusi

459 *Ārends Pēteris*. Pieminekļu valdes senatnes pieminekļu aizsardzības darbs 1936. g. // Senatne un māksla, Nr.1 (01.01.1936).

460 *Ludzas pašvaldība*. Ludzas pils. Darbības stratēģija tūrisma kontekstā. – Ludzas pašvaldības izdevums, 2016., 6.lpp.

461 *Rundāles pils muzejs*. Rundāles pils muzeja statistika [Tiešsaiste: 2020-05-30].

mazāks apmeklētāju skaits ir **Bauskā** un **Cēsīs**, kam seko **Sigulda**. Nosacīti attālās pilsdrupas, piemēram, **Koknesi** tūrisma sezonā apciemo ap 40–50 apmeklētāju dienā, un to skaits brīvdienās pieaug līdz 150..200; līdzīgs apmeklētāju skaits aplēsts Raunā un Ludzā. Alūksnes pilsdrupās kopš 2019. gada nogales notiek apmeklētāju uzskaitē ar speciālu iekārtu – cilvēku skaitītāju. Pēc tā datiem aprēķināts arī vidējais prognozējamais apmeklētāju skaits gadā. Kopumā pilsdrupu apmeklētības dati liecina, ka tajās savu laiku pavadīt izvēlas arvien vairāk cilvēku un ir vērojams to pieaugums. Tai pat laikā, piemēram, Turaidā vērojams būtisks apmeklētāju kritums 2009. gadā, kas atbilst ekonomiskās krīzes periodam.

Pilsdrupu apmeklētību pozitīvā virzienā sekmē arī tajās pieejamā piedāvājuma paplašināšana, kā arī gada aukstajā laikā pieejamu telpu izveidošana. Būtisku apmeklētāju skaita pieaugumu pēc plānotās muzeja telpu izbūves salīdzinot ar pašreizējo prognozē **Dobeles** pašvaldība. Tā 2015. gadā pilsdrupu apmeklētāju skaits uzrādīts 5..10tk. robežās, provizoriski aprēķinot, ka puse no pilsētas iedzīvotājiem drupas apmeklē vismaz reizi gadā, puse no Ceriņu dārza apmeklētājiem iegriežas pilsdrupās, visa gada garumā tās apmeklē tūristu grupas, kā arī pilsdrupās notiekošo svētku skatītāji. Pēc korpusa izbūves plānots apmeklētāju pieaugums līdz 20..30tk cilvēkiem gadā, galvenokārt to saistot ar iespēju jaunajā telpā izvietot dažādas ekspozīcijas⁴⁶².

Apmeklētāju skaits pilsdrupās														vidēji tk.cilv gadā	vidēji cilv. dienā
apmeklētāji, tūkstošos	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019			
Turaidas muzejrezervāts	245	184	192	207	221	233	250	259	262	265	273	286	240	657	
Bauskas pils muzejs	32		35	39	41	37	144	168	188	183	183	183	112	307	
Cēsu pils komplekss	72	71	63	63	76	84	96	98	104	101	91	87	84	229	
Siguldas pilsdrupas					50	65	43	46	64	68	77	89	63	172	
Kokneses pilsdrupas	18	21	17	21	18	20	22	23	23	22	21	26	21	58	
Ludzas pilsdrupas**					15	15	21	21	22	23	18	15	19	51	
Alūksnes pilsdrupas*													19	51	

<https://rundale.net/muzejs/dokumenti/statistika/>

462 Dobeles novada Tūrisma informācijas centra dati publicēti: Dobeles Livonijas ordeņa pils kompleksa darbības stratēģija 2016.–2023. gadam. Pielikums Dobeles novada domes 2017. gada 29. jūnija lēmumam Nr.151/7. [Tiešsaiste: 2020-04-13].

http://www.dobele.lv/sites/default/files/document_files/piel_dobeles_livonijas_ordena_pils_kompleksa_darbibas_strategija.pdf

Limbažu pils un muzejs**								8	8	14	13	12	11	30
Raunas pilsdrupas**													10	27
Dobeles muzejs**			1	1	2	3	4	2	2	2	1	1	2	5
Embūtes pils				1		1	1	2	2	2	2	2	1	3

* aprēķinātais apmeklētāju daudzums pēc 2019. gadā uzstādītā cilvēku skaitītāja datiem

** netiešs apmeklētāju skaita novērtējums pēc saistīto kultūras objektu apmeklējuma datiem.

Dati par pilsdrupu apmeklējumu, izņemot dažus populārākos objektus, ir fragmentāri. Populārākā objekta – Turaidas muzejrezervāta – atrašanās vieta un piedāvājums nodrošina vidēji 140 tūkstošu apmeklētājus gadā, kas pārsniedz, piemēram, Mākslas muzeja “Rīgas Birža” vidējo apmeklētāju skaitu – ap 133 tūkstoši – pirmajos trīs gados pēc tā atvēršanas 2012. gadā.

Līdzīgi kā citiem apmeklējuma galamērķiem, arī pilsdrupu vietu Latvijas tūrisma apritē apliecina to apmeklētāju skaits. Kaut arī mantojuma saglabāšanas nozares ekonomiskās efektivitātes un atdeves aprēķinu nav iespējams veikt, izmantojot saimnieciskās darbības modeļus, arī kultūrvēsturiskiem objektiem mūsdienās ir jāklūst par “konkurētspējīgu” produktu, nodrošinot apmeklētājiem un ceļotājiem pieredzi un sajūtas, kas papildina citu kultūras objektu sniegtās iespējas. Lai uzturētu apmeklētāju interesi, pilsdrupām līdztekus pasīvām ainaviskām kvalitātēm jāizceļ arī pārējās vērtības, nodrošinot to aktīvu iesaisti izziņas procesos.

4 . 4 . 4 . C E Ļ I U N M A R Š R U T I

Pilsdrupas ir tikai daļa no katra atsevišķa reģiona kultūras mantojuma. Latvijas apceļošana valstiskas kampaņas “Apceļo dzimto zemi!” ietvaros tika sekmēta jau 1930. gados. Par atsevišķiem Latvijas reģioniem tika izdotas viena no Latvijas tūrisma kustības pamatlicējiem, Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļas vadītāja Kārļa Vanaga grāmatas par Vidzemi un Latgali⁴⁶³, Zemgali un Kurzemi⁴⁶⁴. Mūsdienās ceļojuma pieredzes bagātināšanu nodrošina atsevišķu objektu savstarpējā sasaiste, ko īsteno Latvijas vēsturisko daļu plānošanas reģiona speciālisti. Vienu no tiem – Baltu ceļu, kas ietver tematiskus kuršu, zemgaļu un sēļu tūrisma maršrutus un apskates objektus, izveidojis Kurzemes plānošanas reģions⁴⁶⁵. Tajā līdztekus pilskalniem ietvertas arī vairākas reģionā esošas pilsdrupas – Bauskas pils, Dobeles pilskalns ar pilsdrupām, Sēlpils pilskalns. Ceļu un maršrutu plānošana ļautu apzināt un arī attīstīt vienu no būtiskākajiem nosacījumiem pilsdrupu iekļaušanai kultūrvidē – piebraucamo ceļu veidošanu.

Latvijā pēc maršruta principa ir izstrādāti senvietu iepazīšanas ceļi un takas, kur vienotā stāstā tiek apvienoti dažādi kultūrvēsturiski objekti. Atsevišķu kultūrvēsturisku objektu sasaistes piemēri ir Grobiņas arheoloģiskais komplekss, Mežotnes arheoloģiskais ansamblis, īpaši

463 *Vanags Kārlis*. Ceļvedis pa dzimto zemi. 1. daļa. Vidzeme un Latgale. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1937.

464 *Vanags Kārlis*. Ceļvedis pa dzimto zemi. 2. daļa. Zemgale un Kurzeme. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1939.

465 *Šauļu Tūrisma informācijas centrs*. Baltu ceļš [Tiešsaiste: 2019-06-11]. <https://baltukelias.lv/>

aizsargājams Turaidas muzejrezervāts, Āraišu arheoloģiskais parks u. c. Kompleksā pieeja nodrošina apmeklētājam pārdzīvojumu, vairojot katra atsevišķā objekta vērtību, sekmē tā izpratni plašākā kontekstā un veicina saglabāšanu. Objektu simbioze sekmē katra atsevišķa kultūrvēsturiska objekta attīstību un iekļaušanos vienotā kultūrvidē.

Sabiedrības informētību par līdzīgu tēmu – pilskalniem – sekmē privātā iniciatīva “Latvijas pilskalni”⁴⁶⁶. Tās mērķis ir apkopot informāciju, tostarp telpiskos uzmērījumus par gandrīz 500 Latvijas pilskalniem, un, padarot šo informāciju pieejamu, sekmēt pilskalnu sakopšanu un labiekārtošanu. Iniciatīva ļauj “ieraudzīt neredzamo”, resp., izmantojot publiski pieejamos LIDAR datus, vizualizēt pilskalnu formu, noņemot koku apaugumu. Starp pilskalniem atrodami arī vairāki kalni, kuros atrodas pilsdrupas – Trikāta, Dobeles, Turaida, Sēlpils u. c. Vietnē publicēti gan virsmas modeļi, gan izraksti no Ernesta Brastiņa (1892–1942) septiņu gadu laikā (1923–1930) Pieminekļu valdes izdoto “Latvijas pilskalnu” grāmatu sērijas.

Kultūras tūrisms balstās ceļotāju interesē par reģiona vai vietas kultūru, vēsturi, mākslu u. c. kultūras elementiem, kas veido vietējo iedzīvotāju dzīvesveidu. Specifiska un ar pilsdrupu apmeklēšanu saistīta kultūras tūrisma forma ir arheo- jeb arheoloģiskais tūrisms, kas sekmē sabiedrības interesi par arheoloģiju un vēsturisko vietu konservāciju. Saskaņā ar UNESCO veidoto vīziju, kultūras tūrismam Baltijas valstīs jau līdz 2006. gadam bija jāklūst “*par atzītu nacionālās tautsaimniecības nozari, par virzošo spēku nacionālajos tūrisma sektoros Baltijas jūras reģionā, pazīstamam starptautiskajā tirgū ar tādu produkta koncepciju, kuras pamatā ir ilgtspējīga, īsta kultūra un kultūras mantojums*”⁴⁶⁷.

Salīdzinoši nesena Latvijas tūrisma vēsturē tikuši izstrādāti vairāki ar viduslaiku pilīm saistīti tūrisma maršruti. 2011.–2012. gadā popularizēti “Filmu ceļi Latvijā”, kā arī Latvijas Piļu un muižu asociācijas⁴⁶⁸ jau kopš 2000. gada rīkotās akcijas “Apceļo Latvijas pilis”. Tomēr tās aptver tikai pazīstamus un jau aktīvā tūrisma aprītē esošus objektus. Lai tajos iesaistītu jaunus, līdz šim ārpus apmeklētāju interešu loka esošas pilsdrupas, iespējama jaunu, vēsturiskajos notikumos balstītu **tematisku ceļu maršrutu** izstrāde. Latvijas teritorijā iespējams identificēt kara un tirdzniecības maģistrāles, kas veidojušas daļu no Baltijas un Eiropas mēroga ekonomiski – politiskās struktūras. Viens no tādiem ir tirdzniecības ceļš⁴⁶⁹, kas vedis no Klaipēdas līdz Rīgai un tālāk uz Pērnavu. Cita iespēja ir vēsturisko ceļu un maršrutu tai skaitā ūdens ceļu izpēte, objektu – piļu, neatkarīgi no to saglabātības pakāpes apzināšana, kartēšana un pilsdrupu iekļaušana zinātniskajā aprītē vai tematiskās populārzinātniskās ekskursijās. Tādējādi Latvija kā daļa no Vācu ordeņa 14.–15. gs.

466 *Kalniņš Gatis*. Latvijas pilskalni. [Tiešsaiste: 2019-06-29]. <https://www.latvijas-pilskalni.lv/>

467 *Berugs Rikards, Hinberga Aina, Ambrozītis Kēstutis*. Kultūrtūrisms Baltijas valstīs. // Politikas dokuments (Īsais variants) – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas UNESCO Nacionālās Komisijas, 2001.–2003.g.

468 Latvijas piļu un muižu asociācija dibināta 2000. gada 6. jūnijā, apvienojot 27 Latvijas piļu un muižu apsaimniekotājus. Pirmajā akcijā, kas notika 2000. gadā, iesaistījās ap 5000 cilvēku. Skat: *Veinberga Kristīne, Lupiķe Laima*. Latvijas piļu un muižu asociācija aicina. // Dabas un vēstures kalendārs, 2002., 186. lpp.

469 Literatūrā tas dēvēts arī par “kara ceļu” un “gaišo ceļu” (*Hellweg*), kaut arī vēsturiska pamatojuma šādam nosaukumam nav. [Tiešsaiste 2021-11-19]. https://vesture.eu/Lielais_kara_ce%C4%BC%C5%A1

valdījumā esošās teritorijas iekļautos Eiropas mēroga vēsturiski-tematiskos maršrutos. Plašākas iespējas paver arī atsevišķu novadu sadarbība Vidzemes, Zemgales, Kurzemes, Latgales plānošanas reģionu ietvaros.

Vēsturiskā ceļu tīklu apzināšana un popularizēšana palīdzētu aprītē atgriezties arī nocietinājumiem, kuri dažādu iemeslu dēļ zaudējuši nozīmi un šobrīd faktiski ir nepieejami (12.attēls). Vairākas pilsdrupas Kurzemē kā **Rinda** un **Valtaiķi**, kaut arī iekļautas arheoloģijas pieminekļu sarakstā, atrodas tālu no pašreizējiem ceļiem un apdzīvotām vietām un grūti pieejamas pat zinātājiem. Lai mazinātu novārtā pamesto pilsdrupu postīšanu, vairāku piļu saimnieki pat apzināti apgrūtinājuši tām pieeju. Valtaiķu pilsdrupu saimnieks apzināti noaris pieejas ceļu, lai mazinātu vandālisma iespējas⁴⁷⁰. Šāda, apstākļu veidota “aizsardzība” veicina tikai pasīvu bijušo nocietinājumu aizsardzību pret vandālismu. Pilsdrupu teritorijas izmantošanas koncepcijas neesamība, nemeklējot veidus tās iekļaušanai kultūras aprītē, nesekmē objekta saglabāšanu ilgtermiņā.

Jaunas iespējas paver arī darbošanās **starptautiskos projektos**. Latvija pievienojusies Eiropas Kultūras ceļu programmai⁴⁷¹, kas sniedz būtiskas iespējas tūrisma nozares attīstībai, radot iespēju jaunu sadarbības platformu veidošanai, kultūras matojuma vērtību izpratnei un zināšanu nodošanai, kā arī sasaistot dabas un kultūras vērtības. Saistību ar pilsdrupām tajā nodrošina Hanzas ceļš, kurā aktīvi darbojas Kokneses, Kuldīgas, Straupes, Limbažu, Cēsu un Valmieras pašvaldības⁴⁷². Grobiņas tūrisma klubs “Oga” 2018. gada beigās uzņēmts Eiropas Starptautiskajā vikingu asociācijā, tādējādi kļūstot par daļu no Vikingu ceļa. Kultūras ceļu programmā šobrīd nav, piemēram, speciāli izveidots Livonijas viduslaiku piļu ceļš, bet šāda maršruta izveidošana būtu iespējama nākotnē, iesaistot arī kaimiņvalstu kolēģus. Sabiedriskajā telpā jau šobrīd aktīvi tiek komunicēti Traķu, Rakveres, Vīlandes u. c. Igaunijas piļu tūrisma piedāvājumi. Vatselinas bīskapa pilī, kas vēsturiski bijusi saistīta ar svētceļojumiem, izbūvēta viesnīca, konferenču un lūgšanu centrs “Svētceļotāju māja” mūsdienu piligrimu vajadzībām. Kopā ar pils apskati iespējams pasūtīt pusdienas un speciālu svētceļinieku mazgāšanas rituālu. Viduslaiku pils piedāvājumu iespējams apvienot ar blakus esošā muižas parka apskati.

Perspektīvas pilsdrupu popularizēšanā ir dažādu starptautisku un reģionālu **nevalstisko organizāciju iniciatīvas**. Malborkas pilī 1991. gadā dibināta “Baltijas piļu un muzeju asociācija”⁴⁷³, kas regulāri rīko ar piļu eksponēšanu saistītas konferences. Asociācijā iesaistījušās vairākas Latvijas pils un muzeji – pilsdrupas tajā pārstāv Cēsis, Bauska, Turaida un Āraiši. Plašākā ainaviski ģeogrāfiskā skatījumā pils tiek analizētas ne tik regulāros, bet tematiski šaurākos ziemeļu piļu simpozijos, ko kopā ar sadarbības partneriem organizē dāņu piļu pētniecības biedrība “Vara,

---

470 Intervija 2019-05-15 ar arheologu Juri Urtānu.

471 *Mūrniece Baiba*. Latvija pievienosies Eiropas Kultūras ceļu programmai [Tiešsaiste: 2019-10-23]. <https://mantojums.lv/lv/jaunumi/-pievienosies-eiropas-kulturas-celu-programmai/>

472 *Hansebüro der HANSE*. Stadtebund die Hanse [Tiešsaiste: 2019-11-25]. <https://www.hanse.org/en/>

473 *VisitCastles.Eu*. The Association of Castles and Museums around the Baltic Sea [Tiešsaiste: 2019-11-26]. <http://www.visitcastles.eu/>

pils un ainava” (“*Magt, Borg og Landskab*”)⁴⁷⁴.

Pilsdrupas kā kultūrvēsturiskas būves veido daļu no Latvijas kultūras tūrisma piedāvājuma, nodrošinot iespēju iepazīt reģiona vai vietas kultūru, vēsturi, mākslu u. c. kultūras elementus, kas veido vietējo iedzīvotāju dzīvesveidu. nevalstisko organizāciju iniciatīvas. Lai tajos iesaistītu jaunus, līdz šim ārpus apmeklētāju interešu loka esošas pilsdrupas, iespējama jaunu, vēsturiskajos notikumos balstītu tematisku ceļu maršrutu izstrāde. Latvijas teritorijā iespējams identificēt kara un tirdzniecības maģistrāles, kas veidojušas daļu no Baltijas un Eiropas mēroga ekonomiski – politiskās struktūras. Jaunas iespējas paver arī darbošanās starptautiskos projektos. Latvijā pēc maršruta principa ir izstrādāti senvietu iepazīšanas ceļi un takas, kur vienotā stāstā tiek apvienoti dažādi kultūrvēsturiski objekti, tai skaitā pilsdrupas. Objektu simbioze sekmē katra atsevišķa kultūrvēsturiska objekta attīstību un kopēju iekļaušanos vienotā kultūrvidē.

4 . 4 . 5 . K U L T Ū R A S P A S Ā K U M I P I L S D R U P Ā S

Pilsdrupas apmeklē ne tikai piļu vēstures interesenti – tajās notiek arī dažādi publiski pasākumi. Ne vienā vien Latvijas pilsētā vai apdzīvotā vietā seno nocietinājumu teritorijā tiek rīkotas teātra izrādes, koncerti, un zaļumballes. Pilsdrupas *saviesīgu pasākumu* organizēšanai izmantotas jau 1930. gados – tās daudzviet atradās pilsētu vai apdzīvotu tuvumā un kā samērā plašu neapbūvēta teritoriju bija ērti pieejamas. 1929. gadā 2. jūnijā izbraukumu ziedošā dabā un Dobeles vēsturiskajās pilsdrupās rīkojusi rosīgā Jelgavas Amatnieku palīdzības biedrība⁴⁷⁵. Kā liecina 20. gs. 30. gadu fotoattēls, **Bauskas** pilsdrupās rietumu nogāzē bijuši izbūvēti koka podesti koriem, iepretī izvietoti soli, savukārt drūpošās drupas kalpoja par fonu estrādes nojumei vai tāpat brīvdabas pasākumiem⁴⁷⁶. 20. gs. sākumā skatuves platforma iebūvēta Bauskas iekšpils pagalmā. 1932. gadā avīze “Dobeles balss” ziņojusi, ka bērnu svētku vajadzībām “pilsdrupu paviljonu” izbūvējusi Latvijas Sarkanā krusta Dobeles nodaļa, bet to plānots izmantot arī turpmāk brīvdabas izrāžu rīkošanai⁴⁷⁷. 1934. gadā **Dobeles** pilsdrupās ziņots, ka tajās norisinājusies pirmā pavasara balle⁴⁷⁸. Aktīva kultūras dzīve turpinājās – 1936. gadā Dobeles aizsargu nodaļa un vietējās sabiedriskās organizācijas turpat pilsdrupās rīkojušas brīvdabas teātra izrādi, iestudējot V. Zonberga lugu “Melns jātņieks”.

Izrādes, koncerti un līdzīgi pasākumi norisinājušies arī citviet Latvijā – to vajadzībām izbūvētas skatuves platformas redzamas pirms Otrā pasaules kara uzņemtajos pilsdrupu skatos **Raunā** un **Bauskā**. No periodikas var uzzināt, ka koncerti pilsdrupās norisinājušies pat kara laikā. Aktīvu sarīkojumu norīšu vieta bijusi **Ērgemes** pilsdrupas. Tajās 1942. gada vasarā viesojies Rūjienas pilsētas orķestris. Vislielākā piekrišana bijusi atskaņotajām latviešu tautas dziesmām, kā

474 kopš 2013. gada asociācijas sekretariāts darbojas Lollandas-Falsteras muzejā Dānijas dienvidos. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <https://www.aabne-samlinger.dk/museumlollandfalster/om-museet/partnere/projekter/magt-borg-og-landskab/>

475 (*Autors nav norādīts*). Vietējās ziņas // Dobeles Vēstnesis, Nr.22., 30.05.1929.

476 *ZudusiLatvija.lv*. Bauskas estrāde. Bauskas pilsdrupas, 1947 [Tiešsaiste: 2020-06-09]. <https://zudusilatvija.lv/objects/object/13537/>

477 Dobeles Balss. 1932. gada 16. jūnijs. Nodaļa: Vietējās ziņas.

478 (*Autors nav norādīts*). Vietējās ziņas. // Dobeles Vēstnesis, Nr.19, 10.05.1934.

arī A. Būmaņa melodijām no izrādes “Skroderdienas Silmačos”⁴⁷⁹. Gadu vēlāk vēlāk turpat pilsdrupu estrādē uzvesta brīvdabas izrāde – M. Priedulājas trīscēlienu luga «Dzimtenes dziesma”.

Sabiedrisko pasākumu rīkošanas tradīcija pilsdrupās turpinājusies arī pēc Otrā pasaules kara. 20. gs. otrajā pusē pasākumu vajadzībām pastāvīgas skatuves ar soliem dažādiem priekšnesumiem izvietotas 11 jeb 1/5 no apsekotajiem nocietinājumiem (13.attēls). Bijušajā pagalma vai priekšpils teritorijā tādas kā brīvēstāvošas pastāvīgas būves ar segtu skatuvi 20. gs. 70. gados iebūvētas **Alūksnē, Siguldā un Raunā**. Pilsdrupu struktūrā tās integrētas **Piltenē, Grobiņā, Dobelē un Limbažos**. Estrāde bijušo nocietinājumu tuvumā, izmantojot drupas kā fonu, izvietota **Bauskā** uz rietumiem no pils, salīdzinot ar 1930. gadiem atvirzoties no tās rietumu sienas, kā arī pilskalna ziemeļrietumu nogāzē **Cēsīs**. Gan vienā, gan otrā vietā tā atrodas pils pakājē un drupu siluets kā iespaidīga fona kulise papildina relatīvi vienkāršās koristu rindas. **Siguldas** pilī, savukārt, Dienvidu tornis kalpo kā ieeja uz pils pagalma ziemeļu daļā izbūvēto estrādi, no kuras paveras plašs skats uz Gaujas senleju. Pastāvīgas solu rindas ar skatuves platformu izveidotas **Mākonkalnā un Mālpilī**. **Turaidas** pilī neliela paaugstināta platforma priekšnesumu sniegšanai izbūvēta pagalmā virs arheoloģiski atsegtā Rietumu korpusa. Pagaidu estrādes **Rēzeknē, Ludzā, Piebalgā, Ropažos un Valmierā** tiek uzstādītas uz pasākumu laiku, ārpus tiem ļaujot analizēt tukšu pils teritoriju.

Vairākās pilsdrupās notikuši **koncerti**, tostarp pašu pilsdrupu sakopšanai veltītas labdarības akcijas. Kā ziņots “Neatkarīgajā Rīta Avīzē”, viens no šādiem pasākumiem – ūdenssvētki un rokfestivāls – 1996. gadā organizēts **Koknesē**⁴⁸⁰. Pasākums norisinājies visas dienas garumā – jau no rīta Kokneses parkā noticis “Ūdenssvētku gadatirgus”, piedāvājot pa Daugavu vizināties ar ūdens motocikliem, velosipēdiem, slēpēm, laivām, kuģīšiem. Līdzīgi Koknesei, arī **Siguldas** pilsdrupās regulāri notikuši un vēl arvien notiek operas svētki, kuru «idejiskā tēva» gods pienākas doktoram Dainim Kalnam⁴⁸¹. Svētku dalībnieku un viesu skaits sasniedz ap 6 tūkstošus, turklāt svētku laikā biļetes uz pilsdrupām netiek tirgotas, tādēļ šie apmeklētāji papildina pilsdrupu apmeklētāju statistiku.

Viens no izplatītākajiem izmantošanas veidiem mūsdienās ir dažādu viduslaiku svētku organizēšana, asociējot drupas ar to izbūves laiku. Šādi tematiski festivāli norisinājušies vairākās Latvijas pilsdrupās. Vienas no pirmajām “bruņinieku dienām” Latvijā norisinājās 1997. gadā **Cēsīs** (svētku iniciators Andris Geidāns). **Piebalgā** viduslaiku svētki “*Castrum Prebalge*” norisinājās četrus gadus pēc kārtas līdz 2016. gadam, kad pilsdrupās konstatēts avārijas stāvoklis un to rīkošana pārtraukta. To laikā bijusi iespēja sastapt “īstus” viduslaiku bruņiniekus, lokšāvējus, seno amatu pratējus, muzikantus un dejotājus⁴⁸². **Ropažos** svētkus organizē viduslaiku vēstures un

479 (Autors nav norādīts). Rūjieniešu koncerts Ērģemes pils drupās. // Tālaviestis, Nr.88, 23.07.1942.

480 (Autors nav norādīts). Labdarības akcija Kokneses pilsdrupām.// Neatkarīgā Rīta Avīze, Nr.180, 03.08.1996.

481 *Upenieks, Ilgonis*. Siguldas vakari: Opermūzikas svētki Siguldas pilsdrupu estrādē. // Diena, Nr.177, 02.08.1994.

482 *LETA*. Vecpiebalgas pilsdrupās notiks ceturtais viduslaiku svētki «Castrum Prebalge» [Tiešsaiste: 2020-

rekonstrukcijas klubs "Rodenpoys"⁴⁸³. Šādi tematiski svētki vismaz periodiski atdzīvina citādi samērā tukšās bijušo nocietinājumu teritorijas – piemēram, **Limbažu** pilsdrupās Hanzas svētki atzīmēts kā lielākais sabiedriskais pasākums⁴⁸⁴. Pasākumi notiek ne tikai viduslaiku pilsdrupās, bet arī pilīs, kuras viduslaiku struktūra saglabājusies pārbūvētā veidā, piemēram, bruņinieku turnīrs "*Lilium Vindaviensis 2019*" norisinājies Ventspils pilī⁴⁸⁵.

Nereti pasākumu programmā tiek apvienoti vienkārši dažādi "seni" notikumi, atsevišķi neizdalot viduslaikiem raksturīgās bruņinieku cīņas, renesanses laika tērpu parādes un pārsvarā 19. gs. laikā izveidojušos folkloru – šāds salikums vērojams, piemēram, 2006. gadā Valmierā notikušā VI viduslaiku festivāla programmā. Tajā līdzās pašmāju un ārzemju senās mūzikas ansambļiem uzstājušās arī folkloras kopas, kura vienlīdz sekmīgi un ar tādu pat repertuāru piedalās arī etnogrāfiskajos festivālos. Mērķtiecīga virzība no vēsturi visaptverošiem "senatnes" festivāliem uz tieši viduslaikiem raksturīgas kultūras parādīšanu vērojama **Cēsīs**. 1997. gadā aizsākto bruņinieku svētku tradīciju vēlāk turpināja Baltijas viduslaiku festivāls, un tālāk – tematiskas viduslaiku dienas. Jaunizveidotās amatnieku darbnīcās pirmajā priekšpilī katru dienu no maija līdz oktobrim pils viesi varēs sastapt autentiskos viduslaiku tērpos ģērbtos pils ļaudis – dārznieku, spēļu meistarū un vairākus amatniekus⁴⁸⁶.

Drupās līdztekus koncertiem norisinājušies arī citi, **laikmetīgi kultūras pasākumi**. Kā lasāms Liepājas rajona laikrakstā "Ļeņina Ceļš", 1984. gadā **Grobiņas** pilsdrupās sarīkotas mākslas dienas. To ietvaros Latvijas PSR Mākslas akadēmijas studenti, jaunie mākslinieki, Liepājas mākslinieki, lietiskās mākslas pārstāvji pilsdrupās iekārtojuši izstādi. Norisinājies arī koncerts, piedaloties plašam apkārtējā reģiona amatieru kolektīvu pulkam. Grobiņas patērētāju biedrība, savukārt, parūpējusies par piparkūku sirdīm un šašliku⁴⁸⁷. Neparasts un inovatīvs pasākums 1997. gadā norisinājies **Lielvārdes** pilsdrupās. Pēc mākslinieka Agra Liepiņa ierosinājuma tajās, kā arī topošajā senlatviešu pils rekonstrukcijā, organizēta Spoku balle⁴⁸⁸. Ar Hamleta izrādi 2004. gadā **Bauskas** pilsdrupās Latvijā atgriezies komponists Jānis Kalniņš⁴⁸⁹.

Pilsdrupu brīvā teritorija tiek izmantota dažādu **gadatirgu** rīkošanai, kas būtiski kuplina viesu skaitu. **Ludzas** pilsdrupās jūnija beigās organizēto Lielo latgaļu tirgu 2015. gadā apmeklējuši

---

05-28]. <https://www.tvnet.lv/4680297/vecpiebalgas-pilsdrupas-notiks-ceturctie-viduslaiku-svetki-castrum-prebalge>

483 *Ropažu novada dome*. Vēstures izpētes un rekonstrukcijas klubs "Rodenpoys" [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://ropazi.lv/lv/turisms/turisms-ropazu-pagasta/aktiva-atputa/vestures-izpetes-un-rekonstrukcijas-klubs-rodenpoys/>

484 *Limbažu muzejs*. Hanzas svētki 2018. [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <http://www.limbazumuzejs.lv/hanzas-svetki/hanzas-dienas/>

485 *Ventspils muzejs*. Viduslaiku mūzikas festivāls un bruņinieku cīņas – 08.06.2019. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.youtube.com/watch?v=XJn56GddL9M>

486 *Turismagids*. Ar seno amatu darbnīcu atklāšanu Cēsu pilī tiks uzsākta viduslaiku sezona [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.delfi.lv/turismagids/jaunumi/ar-seno-amatu-darbnicu-atklasanu-cesu-pili-tiks-uzsakta-viduslaiku-sezona.d?id=51037307>

487 *Šenvalde E*. Gaidīsim Grobiņā, pilsdrupās. // *Ļeņina Ceļš* (Liepājas raj.), Nr.43, 10.04.1984.

488 (*Autors nav norādīts*). Lielvārdes pilsdrupās. // *Literatūra. Māksla. Mēs.*, Nr.38, 18.09.1997.

489 *Mikēlsons Arnolds*. Hamlets Bauskas pilsdrupās. // *Austrālijas Latvietis*, Nr.2712, 28.07.2004.

11 tūkstoši cilvēku, kas ir gandrīz puse no 25 tūkstošiem – togad kopējā aplēstā cilvēku skaita. **Valmierā** pilsētā un pilsdrupās oktobrī norisinās sezonu noslēdzošais Simjūda gadatirgus, kura pirmskara tradīciju 1996. gadā atjaunojis Valmieras muzejs⁴⁹⁰. Ikgadēji rudens gadatirgi norisinās Rēzeknes pilsdrupās. Līdzīgi tirgi notiek Raunā, kur kopš 2013. gada ik gadu norisinās viduslaiku diena (iniciators Edgars Plētiens). Visas dienas garumā **Rauna** pārtop Ronneburgā, Pilsdrupu pakājē norisinās viduslaiku gadatirgus un viduslaiku aktivitātes noslēdz mūsdienīgs koncerts ar populāru mākslinieku piedalīšanos⁴⁹¹. Pēdējos gados **Siguldas** pilsdrupas popularizē arī janvāra beigās notiekošais gastronomiskais festivāls “Ziemas garšu svinēšana” – apmeklētāju skaits 2017. un 2018. gados bijis attiecīgi 4 un 5 tk, jeb 1/10 daļa no visa gada apmeklētāju skaita. Tomēr masu pasākumu apmeklētāju skaita ietekmi uz kopējo drupu viesu skaitu varētu samazināt pašreiz valstī pastāvošie aizliegumi un to ietekme uz cilvēku paradumiem nākotnē.

Mūsdienās viduslaiku pilsdrupas ir pilnībā zaudējušas jebkādas drūmās pagātnes asociācijas, turklāt vairumam tās ar viduslaikiem saistās tikai to nosaukumā. Tai pat laikā ar pilsdrupām saistās noteiktas ekspektācijas – apmeklētāji tajās meklē noslēpumainību, Cēsu pils dienvidu torņa cietums liek aizdomāties par viduslaiku sodu sistēmu, emocionālā kāpinājuma nolūkā Kokneses pilsdrupās izbūvēta moku kambara imitācija. Šādu kāpinājumu un iekšēju saspringumu rada arī, piemēram, Cēsu pils komplicēto vertikālo komunikāciju – vītņu kāpņu sistēma. Līdzīgi citām vēsturiskām vietām un objektiem, konservētās un labiekārtotās drupas var sekmīgi norisināties visdažādākie mūsdienu kultūras pasākumi, kam nav nepieciešami jābūt saistītiem tieši ar pagātnes iedzīvināšanu. Vides īpatnības tikai paspīlgtina un individualizē ikkatru tajā notiekošu kultūras notikumu. Tās ļauj drupu izmantošanu dažādot ar inovatīviem projektiem un risinājumiem. Tomēr tūrisma piedāvājums liecina, ka sabiedrībai līdzās, piemēram, autentiskam Cēsu pils Dienvidu torņa pagraba cietumam nepieciešams arī tādi pseidovēsturiski veidojumi kā Kokneses pils “moku kambaris”, cenšoties nodrošināt papildus emocionālu pārdzīvojumu.

4 . 4 . 6 . P I L S D R U P A S K U L T Ū R A S T Ū R I S M Ā

Kultūrvēsturiskas būves, tai skaitā arī drupas, veido daļu no Latvijas tūrisma piedāvājuma, kurā būtiska loma ir uz kultūras izziņu orientētiem ceļojumiem. ICOMOS t.s. Briseles hartas 1976. gada versijā kultūras tūrisms definēts kā “*tāda veida tūrisms, kura mērķis ir arī: pieminēkļi un vietas. Tas atstāj uz šiem pēdējiem ļoti pozitīvu efektu, ciktāl tas veicina to uzturēšanu un aizsardzību. Šis tūrisma veids patiesībā attaisno uzturēšanas un aizsardzības centienus, sniedzot visām saistītajām iedzīvotāju grupām sociālekonomiskus un ekonomiskus ieguvumus*”⁴⁹². 1999. gada harta pārstrādāta un papildināta Meksikā, iekļaujot tajā vairāk satura par nemateriālo mantojumu un veidus, kā mantojuma pārvaldītājiem sadarboties ar partneriem tūrisma nozarē.

490 *Bulmeistare Zane*. Simjūda gadatirgus Valmierā. [Tiešsaiste: 2020-05-30].

<https://www.entergauja.com/lv/jaunumi-un-notikumi/notikumi/2019/simjuda-gadatirgus-valmiera-1>

491 *Lācis Jānis*. Raunā norisināsies viduslaiku diena. [Tiešsaiste: 2020-05-30].

<https://www.valmieraszinas.lv/rauna-norisināsies-viduslaiku-diena/>

492 *ICOMOS*. Charter of Cultural Tourism [Tiešsaiste: 2020-05-30].

<https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/51.%20Cultural%20tourism.PDF>

Šajā hartas versijā kultūras tūrisma definīcija izņemta, toties uzsvērts, ka “tūrisma un saglabāšanas aktivitātēm ir jādod labums vietējai sabiedrībai”⁴⁹³. Piedzīvojot kopš 20. gs. 80. gadiem izaugsmi, kultūras tūrismam var izdalīt vairākas tematiskās grupas, kā, piemēram, mantojuma, arheoloģiskais, mākslas, gastronomiskais, kino, radošais, dārzu u. c. Visi minētie virzieni atbilst pilsdrupu izmantošanas iespējām, turklāt vairāki virzieni jau Latvijas objektos ir sekmīgi aprobēti. Visas lielākās Latvijas pilsdrupas nodrošina mantojuma un arheoloģiskā kultūras tūrisma pakalpojumus. Pakalpojumi kinotūristiem sniegti Cēsu pilī, kur no 2010. līdz 2014. gadam notika vēsturisko filmu skate (kuratori Elīna un Gundars Kalniņi). Skate, kas aizsākās ar tematisku veltījumu pilij “*Castellum et Picturaes Mobiles*” [Pils un kustīgās bildes], turpinājās ar tēmām “Sieviete viduslaikos”, “Varoņi viduslaikos”, viduslaiku pasaules sociālā struktūra jeb “*Oratores, Bellatores, Laboratores*” [Oratori, karotāji, strādnieki] un “Šekspīra ģēnijs”, un tās katru gadu apmeklēja vairāki simti cilvēku. Par vienu no ziemas gastronomiskā tūrisma galamērķiem izvirzījusies Siguldas pils ar garšas festivālu. Ar atsevišķiem izņēmumiem praktiski neizmantots potenciāls ir dārzu tūrisms – uz to kā ceļojuma mērķi nosacīti var attiecināt Cēsu pils priekšpilī izvietoto viduslaiku dārzu. Pilsdrupu izmantošana mūsdienās attēlota kartē (14.attēls).

Ārvalstu tūristi, kas apmeklē Latviju, augstu vērtē autentiskumu – to kā ļoti nozīmīgu vai nozīmīgu 2019. gadā veiktā aptaujā apzīmējuši 48,5% no aptaujātajiem ārvalstu tūristiem⁴⁹⁴. 2018. gadā pieņemtajā Davosas deklarācijā, kur uzsvērtā augstas kvalitātes apbūvētās vides jeb būv kultūras nozīme⁴⁹⁵, kultūras mantojums uzsvērts kā būtisks cilvēka vides kvalitāti veidojošs faktors, atzīstot “*kultūras mantojumu, galvenokārt, pilsētu kultūras mantojumu kā galveno bagātību, kas vairo dzīves kvalitāti, sekmē ekonomisko attīstību un stiprina sabiedrības saliedētību mainīgajā globālajā vidē*”⁴⁹⁶.

Pilsdrupas ir ne tikai Latvijas kultūras mantojuma daļa, bet arī aktīvs kultūras tūrisma objekts. Tādēļ to saglabāšanas pasākumiem mūsdienās ir daudz plašāka nozīme un skanējums, kā tikai jautājumi par esošā stāvokļa konservāciju, turklāt objekta apmeklējumi tieši sekmē un motivē saglabāšanas pasākumu veikšanu. Augstais autentiskuma novērtējums motivē turpināt pilsdrupu saglabāšanas un interpretācijas pasākumus, iesaistot arī objektus, kuri šobrīd nav aktīvā tūrisma aprītē. Davosas deklarācijā uzsvērtā augstas kvalitātes apbūvētās vides jeb būv kultūras nozīme. Uzsverot nepieciešamību veidot dinamisku dialogu starp vēsturiskajām kultūras vērtībām un mūsdienu papildinājumiem, taja aicināts veidot sabalansētu un niansētu pieeja gan mantojuma saglabāšanai, gan papildināšanai. “Vecā” un “jaunā” līdzāspastāvēšana pilnībā attiecināma arī uz

493

494 van der Steina A, Rozīte M, Medne I, Bērziņa K, Klepers A, Veliverronena L, Grīnfelde I. Latvijas tūrisma nozares analīze. – Rīga: Latvijas universitāte, 2019., 7.lpp. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/Latvijas_turisma_nozares_analize_%20BrandTour_%20final.pdf

495 Vācu valodas terminu “*Baukultur*”, līdzīgi kā “*Bauforschung*” latviešu valodā mēdz lietot arī oriģinālvalodā. Oficiālajā NKMP tulkojumā tas tulkots kā ‘būv kultūra’.

496 2018.gada Davosas deklarācija. Kultūras ministru konference, 2018.gada 20.-22.janvāris, Davosa, Šveice. [Tiešsaiste: 2020-05-09] https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/davos-context-document-lv_1.pdf

pilsdrupām, tādējādi nodrošinot to pastāvēšanu un ciešāku integrāciju Latvijas kultūrvidē.

Secinājumi

[1] Vācu ordeņa Livonijas atzara viduslaiku nocietinājumi un to drupas ir unikāls arhitektūras, arheoloģijas, vēstures, vides, sociāls un kultūras fenomens, kas raksturīgs tikai konkrētam Rietumeiropas reģionam – bijušajai Prūsijas un Livonijas teritorijai. Latvija ir daļa no kādreizējās eiropēiskās viduslaiku pasaules un ir unikāla ar tās teritorijā saglabājušos piļu un pilsdrupu tīklu. Šāds vienas tipoloģiskas grupas objektu izvietojums relatīvi nelielā teritorijā rada priekšnoteikumus ne tikai lokāliem izpētes un saglabāšanas pasākumiem, bet nodrošina arī starptautisku apripi, par ko liecina līdz šim tapušās publikācijas, organizētās konferences un kultūras tūristu interese.

[2] Visa viduslaiku perioda gaitā no 1185.–1562. gadam Livonijas teritorijā būvētie mūra nocietinājumi pakāpeniski zaudēja stratēģisko nozīmi, it īpaši pēc ugunsieroču ieviešanas karadarbībā 15. gs. sākumā. Kaut arī ne visas pils ne vienmēr tika sagrautas karos, tiem sekojošie ekonomiskā pagrimuma periodi noteica daudzu, karadarbībā daļēji cietušu ēku pamešanu un līdz ar to pakāpenisku bojāeju. Turpmākajā vēstures gaitā pilsdrupu saglabāšanos vai izžušanu līdz pat mūsdienām noteikusi nejaušību virkne. Galvenais faktors, kas sekmējis vairāk kā 300 gadus drupu stāvoklī esošo būvju fragmentu saglabāšanos, ir to mūrējuma materiāls un konstrukciju masivitāte, kas pat neapbrūpētā veidā nodrošinājuši tiem spēju ilgstoši pretoties erozijas procesam.

[3] Saimnieciskā dzīve Livonijā pēc Ziemeļu kara, kurā tika ieņemts vairums piļu, atjaunojās tikai 18. gs. otrajā pusē. Daļēji vai pilnībā sagrautās ēkas, kur vien tas bija iespējams, atjaunoja tālākai apdzīvošanai. Nocietinājumu teritoriju izmantošanu noteica galvenokārt praktiski apsvērumi, tomēr jaunu ēku būvniecībā pilsdrupās saskatāmas arī zināmas romantisma iezīmes. Apdzīvošanai pirmām kārtām piemērotas bijušo piļu teritorijas. Cik necik izmantojamie piļu korpusi izmantoti pārsvarā saimnieciskām vajadzībām, bet dzīvošanai blakus tiem celtas jaunas, laikmetam atbilstošas dzīvojamās ēkas.

[4] Drupas nevis kā saimnieciska, bet estētiska pašvērtība visagrāk parādās romantisma laika ainavu parkos. Jau kopš pašiem to veidošanas pirmsākumiem 19. gs. sākumā senās pilsdrupas labi sadzīvoja ar citiem ainaviskajiem elementiem – grotām, tiltiņiem, lapenēm, kā arī ar mākslīgi veidotām drupu imitācijām, veidojot vienotus atpūtas un rezignētai apcerei piemērotus kompleksus. Pakāpeniski viduslaiku vēstures artefakti no dekoratīviem un fona elementiem ieguva jaunu – vēstures liecinieku statusu. Izmaiņas sabiedrības attieksmē piešķīra drupām jaunas, līdz tam neidentificētas vērtības.

[5] Neskatoties uz vairāk kā 300 gadu ilgo pilsdrupu un ikdienas dzīves līdzāspastāvēšanu, to atspoguļojums mākslā tomēr ir fragmentārs un nepilnīgs. Drupas praktiski nav atstājušas jūtamu ietekmi un savā varenībā parādās tikai atsevišķu, ar romantisma kustību saistītu, vai arī romantiski noskaņotu mākslinieku daiļradē. Nedaudzajās refleksijās literatūrā, teātrī un kino tēlotas apdzīvotas pils vai to ieņemšana karadarbības rezultātā un vairāk kalpojušas par fonu cilvēciskām attiecībām un sadzīves notikumiem. Arī šķietami vēsturisko romānu pamattēmas ir

vispārcilvēciskas vērtības kā goda aizstāvēšana, varaskāre, mīlestība un alkas pēc brīvības, un to saistībai ar konkrēto vēsturisko kontekstu ir tikai pakārtota nozīme. Latvijā maz izmantots vizuālais resurss ir arī drupu ainaviskums un drūpošu objektu telpiskie dotumi. Relatīvi plašā 20. gs. otrajā pusē notikusī fotografēšana notikusi galvenokārt dokumentēšanas mērķu vadīta, un drupas kā objekts vizuālajā mākslā praktiski neparādās. Atliek cerēt, ka drupu īpatnā skaistuma piekritēji atradīsies arī starp mūsdienu Latvijas māksliniekiem.

[6] Apsekojot 54 viduslaiku pilsdrupas dabā un vizuāli novērtējot to saglabātību, daudzās no tām identificēti avārijas stāvoklī esoši fragmenti. Erozijas rezultātā turpina samazināties to virszemes apjoms, atdalās apdares fragmenti, sabrūk aillas un izlīdzinās siluets. Neskatoties uz ilgo pastāvēšanas vēsturi, lai nodrošinātu pilsdrupu saglabāšanu esošajā stāvoklī, nepieciešama aktīva iejaukšanās – pastāvīgi erodējošo konstrukciju konservācija.

[7] Latvijas viduslaiku pilsdrupām pašreizējā saglabātības stadijā konstatējamas gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Kopīgas iezīmes ir neapmierinošs tehniskais stāvoklis, kā arī vienpusēja un nepilnīga interpretācija. Atšķiras katra objekta ainaviskā situācija, kā arī drupu saglabātības pakāpe.

[8] Pilsdrupu izpēte ietver secīgus etapus, veicot gan ģeometrisko, gan semantisko jeb analītisko dokumentēšanu. Pēdējā ietver nedestruktīvās jeb neinvazīvās un destruktīvās arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes metodes, kā arī specializēto starpdisciplināro pētījumu rezultātu analīzi. Semantiskās dokumentēšanas saturu veido izpētē iegūto datu detalizēta fiksācija un skaidrojums apraksta, kā arī teorētisku grafisku rekonstrukciju formā. Kopā ar dažādu, izpētes uzdevumā veiktu starpdisciplināru pētījumu secinājumiem, analizētās datēšanas metodes un analītiskie paņēmieni līdztekus pieticīgajiem vēstures avotiem ļauj būtiski papildināt pilsdrupās esošo informāciju. Arhitektoniskās izpētes secinājumi veido pamatu drupu saglabāšanas darba uzdevumam, kā arī būtisku informāciju publicītai. Dokumentēšanas rezultāti kalpo par pamatu tālākai saglabāšanas plānošanai, realizācijai un objekta ekspluatācijai, kā arī pilsdrupu interpretācijai un prezentācijai.

[9] Kompleksa un integrēta ģeometrisko un semantisko datu uzglabāšana vienotā mantojuma būves informācijas modelī jeb hBIM atbilst LR Ekonomikas ministrijas iniciētajai virzībai būvniecības nozares digitalizācijas virzienā. Tai pat laikā BIM datnes ifc (*industrial foundation class*) specifiskā neparedz ar mantojuma saglabāšanu saistītu parametru iekļaušanu modelī. Vēsturisko datu integrācija ir tuvākas nākotnes uzdevums.

[10] Latvijā izmantotas dažādas pieejas pilsdrupu zudušo konstrukciju papildinājumiem. Tās var nosacīti iedalīt divās grupās – papildinājumi, kas saistīti ar drupu fizisko saglabāšanu – virsmu iesegumi un konstruktīvie atbalsti, un tie, kas nodrošina drupu izmantošanu – kāpnes, laipas, izdrupumu un ailu aizpildījumi, kā arī atsevišķu telpu izveidošana. Neliela apjoma saglabāšanas papildinājumu gadījumā pārliecinošāk darbojas konservācijas pieeja – tradicionālās metodes un paņēmieni, kā akmens materiālu mūrēšana, rūpīga šuvojuma atjaunošana un velēnu iesegums.

Lielāka un līdz ar to pamanāmāka apjoma papildināšana darbi prasa pārlicinošu arhitektonisku koncepciju, harmoniskas attīstības vīziju un pārlicinošus izteiksmes līdzekļus un formu valodu. Izšķiršanos starp abām pieejām, resp., starp nelielu un lielu apjomu kā jebkurā arhitektūras projektā nosaka projekta autora subjektīvais spriedums un projekta koncepcija. Drupu primārā funkcija ir eksponējama vide, tādēļ tās ir uztveramas kā telpisks objekts un laika radīts mākslas darbs. To labiekārtošanas principiem jābalstās arhitektūras vīzijā, koncepcijā un autora profesionālajās prasmēs.

[11] Jau sākot ar 1960. gadiem vairākos objektos, risinot funkcionālus un saglabāšanas jautājumus, īstenota dažāda veida koka konstrukciju iebūve – jumti, laipas kāpnes u.tml. Koks veido viegli montējamu, atgriezenisku, no oriģināla atšķirīgu papildinājumu. Turklāt laika apstākļu ietekmē novecojošas koksnes pelēkums un virsmas neviendabība harmonē ar oriģinālās sienu plaknes koloristiku. Relatīvi vieglo konstrukciju balstīšanai uz autentiskajām konstrukcijām nepieciešama salīdzinoši neliela konstruktīva iejaukšanās, kā arī tās var tikt īstenotas sastatņu formā, aptverot un aizsargājot oriģinālu. Tai pat laikā lielā apjomā koka plaknes var konkurēt ar oriģinālo materiālu un veidot maldinošu vai disharmonējošu pilsdrupu tēlu.

[12] Drupu iekļaušanos kultūrvidē raksturo to izmantošanas intensitāte. Tā apliecina, ka pilsdrupās var notikt un notiek dažādi, ar izpēti vai saglabāšanu saistīti, kā arī publiski pasākumi, kas tieši vai pastarpināti caur mediju ziņām tiek komunicēti ar sabiedrību. Līdz ar to var pieņemt, ka drupu vieta kultūrvidē ir savdabīgs to saglabātības un izmantošanas reizinājums. Latvijas pilsdrupas pēc to saglabātības un pašreizējās izmantošanas var iedalīt piecās grupās: drupu komplekss, fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms, atsevišķi brīvtāvoši virszemes fragmenti, izzūdošas drupas un applūdinātas drupas. Saglabātība un izmantojamība, savukārt, nosaka nepieciešamās darbības aktīva kultūrvides dalībnieka statusa iegūšanai vai esošās pozīcijas saglabāšanai, tai skaitā nepieciešamo drupu konservāciju, eksponēšanu un interpretāciju.

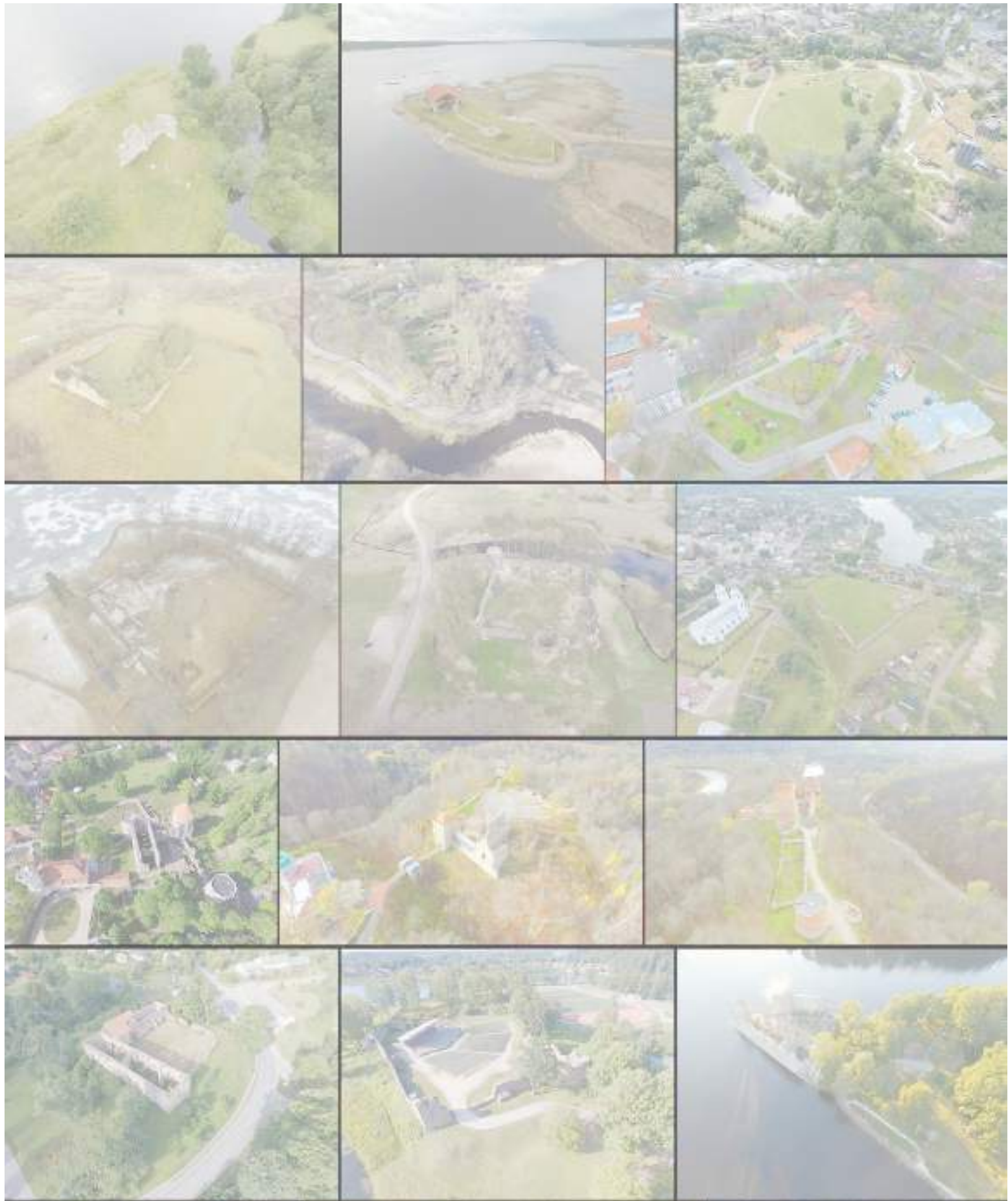
[13] Pilsdrupu konservācijas arhitekta rīcībā ir pietiekami plašs paņēmieni klāsts jeb instrumentu kopums, kas ļauj īstenot visdažādākās interpretācijas idejas. Sākotnējā izpētes stadijā identificētais vietas potenciāls tiek iestrādāts attīstības metā. Atbilstoši tam tiek izstrādāta konservācijas koncepcija, savukārt, izmantojot dažādus virsmas izteiksmes līdzekļus izpētē atklāto objekta būvēsturi konservācijas laikā attēlo objektā. Piekļuvi pilsdrupām, kā arī pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām risina gan labiekārtojuma izstrādes laikā, gan arī izvēloties atsevišķu objekta daļu eksponēšanas risinājumus. Pēdējā laikā pilsdrupu attīstības projektos tiek ietverti arī dzīvās dabas un apstādījumu priekšlikumi. Drupu konservācija nodrošina objekta saglabāšanu, savukārt attīstības mets – saglabāšanas risinājumu izvēli un eksponēšanas konceptuālos risinājumus.

[14] Pilsdrupu integrāciju mūsdienu kultūrvidē līdztekus jau ierastajam muzejpedagoģiskajam darbam sekmē arī citi plašākas sabiedrības iesaistes un sadarbības veidi un metodes. Apzinoties dažādās drupu vērtības, atbilstoši tām tiek plānoti gan saglabāšanas, gan arī interpretācijas virzieni

un metodes. Izplatītās vispārēju vēstures faktu komunicēšanas vietā lielāku ieinteresētību spēj nodrošināt ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistīto procesu attēlošana un skaidrošana plašākai sabiedrībai. Pilsdrupu kā apdraudētu kultūras mantojuma vietu revitalizācija (iedzīvināšana) un revalorizācija (vērtības atjaunošana) ir komplekss process, kur praktiskie saglabāšanas jeb konservācijas un uzturēšanas darbi ir nevis mērķis, bet gan līdzeklis to aktīvai iekļaušanai kultūrvidē.

[15] Lai sekmētu pilsdrupu saglabāšanu, nepieciešams paaugstināt to atpazīstamību un publicitāti. Izmantojot drupu informatīvo potenciālu, daudzveidīgā un starpdisciplinārā pētnieciskā un publicistiskā darbība gan procesu apraksta, gan iegūto rezultātu formā jākomunicē ar visplašākajām sabiedrības grupām. Publicitāte atvieglo saglabāšanas nepieciešamības motivāciju un rosina drupu iekļaušanu aktīvākā tūrisma, zinātniskajā un izglītības aprītē. Drupām ir arī liels potenciāls dažādu brīvdabas kultūras pasākumu rīkošanā un tās iespējams iesaistīt dažādās mūsdienu mākslas norisēs. Viduslaiku pilsdrupām akcentējama ne tikai ierastā vēsturiskā, bet arī ainaviskā, izziņas, mūsdienu norišu, simboliskā un emocionālās vērtības, tādējādi paaugstinot to kultūrvēsturisko nozīmi. Maz izmantots potenciāls ir atsevišķu viduslaiku nocietinājumu tematiska savienošana vienotā apskates maršrutā, kā arī sasaiste ar citiem blakus esošiem apskates objektiem.

[16] Viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai ir iespēja kļūt par vienu no kultūras mantojuma saglabāšanas politikas prioritātēm. Uz tām pilnībā attiecināmas 2018. gadā Pasaules ekonomikas forumā Eiropas kultūras ministru konferencē parakstītās Davosas deklarācijas viens no pamatvirzieniem augstas kvalitātes būvētās vides kultūras jeb *Baukultur* veidošanā – kultūras mantojuma un laikmetīgās jaunrades simbiozei.

Pielikumi

VIDUSLAIKU PILSDRUPAS
LATVIJAS KULTŪRVIDĒ

Artūrs Lapins, 2021

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

Grāmatas (104)

- 1 *Ābrama Feldhūna tulkojums.* Indriķa hronika. Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993.
- 2 *Aluve Kalvi.* Eesti Keskaegsed Linnused. – Tallinn, 1993., lehel 107.
- 3 *Ancelāne Alma, sastādītāja.* Latviešu tautas teikas. Izlase. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.
- 4 *Apals Jānis.* Arhitektūras pieminekļi Gaujas Nacionālajā parkā. – Rīga: Zinātne, 1986.
- 5 *Ashurst John.* Conservation of Ruins. – Taylor & Francis Ltd, 2006.
- 6 *Berga Tatjana.* Valmieras pils. – Valmiera: Valmieras novadpētniecība muzejs, 2003.
- 7 *Berga Tatjana.* Valmieras vecpilsētas arheoloģija. – Rīga: Zinātne, 2018.
- 8 *Bestuževs-Marļinskis Aleksandrs.* Vendenes pils. – Rīga: Liesma, 1992. No krievu valodas tulkojis Uldis Leitis.
- 9 *Borowski Tomasz.* Miasta, zamki i klasztory, Inflanty. – Warszawa, 2010.
- 10 *Broce Johans Kristofs.* Zīmējumi un apraksti. 2. sējums. redaktors Teodors Zeids. – Rīga: Zinātne, 1996.
- 11 *Bruģis Dainis, Līne Ina, red.* Vēsturisko drupu konservācijas problēmas: Programmas „Kultūra 2000” ietvaros realizētā projekta „Vēsturisko amatu renesanse un moderno tehnoloģiju sintēze 15.gs. Bauskas cietokšņa drupu konservācijā.” Starptautiskā simpozija un konferences materiāli. – Bauska, 2002.
- 12 *Bruģis Dainis.* Historisma pils Latvijā. – Rīga: Sorosa fonds Latvija, 1996.
- 13 *Campe Paul.* Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm: Humanistiska fonden, 1951.
- 14 *Caune Andris, Ose Ieva.* Latvijas 12. gadsimta beigu–17. gadsimta vācu piļu leksikons. Latvijas viduslaiku pils, IV. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004.
- 15 *Caune Māra.* Rīgas pils senā un mainīgā. – Rīga: Jumava, 2004.
- 16 *Charles Stephenson.* Castles. A history of fortified structures. Ancient, medieval and modern. – London, Ivy press, 2012.
- 17 *Cinis Andis, redaktors.* Vēsturiskā celtniecība Latvijā. – Rīga: Restaurācijas institūts, 1991.
- 18 *Citēts pēc: Jokilehto Jukka.* A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986.
- 19 *Clark Kate.* Informed Conservation. Understanding historic Buildings and their Landscapes for Conservation. – English Heritage, 2001.
- 20 *Dauge Juris.* Turaidas jumprava. – Rīga: Liesma, 1987.
- 21 *Dēriņš Jūliuss.* Ko es nekad negribētu aizmirst jeb atmiņas no manas dzīves. Tulkojusi Valda Kvaskova. Vēstures avoti, VIII. – Rīga: Latvijas Nacionālais Arhīvs, 2016.
- 22 *Dirveiks Ilmārs.* Arhitektoniski mākslinieciskās izpētes metodoloģija 20.gs. beigās (Ungurmuīžas, Rīgas pils un Ventspils piemēros). Maģistra darbs. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2003.
- 23 *Drury Paul, McPherson Anna.* Conservation Principles, Policies and Guidance. For the sustainable management of the historic environment. – Historic England, 2008.
- 24 *Dubiņš Edgars.* Kurzeme. – Rīga: autora izdevums, 1993.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 25 *Erdmanis Gunārs.* Kurzemes viduslaiku pils. – Rīga: Zinātne, 1989.
- 26 *Fielden Bernard.* Conservation of Historic Buildings. – Routledge, 1982.
- 27 *Graudonis Jānis.* Turaidas pils arheoloģiskā izpēte. – Rīga: Jāņa sēta, 2003.
- 28 *Grave Karl L.* Skizzen zu einer Geschichte des russisch-französischen Krieges im Jahr 1812. – Leipzig, 1814.
- 29 *Guleke Reinhold.* Alt-Livland. Mittelalterliche Baudenkmaler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels. – Leipzig, 1896.
- 30 *Hardy Matthew.* The Venice Charter Revisited: Modernism and Conservation in the Postwar World. London: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- 31 *Hirschfeld Christian Cay Lorenz.* Theorie der Gartenkunst. Band 3. – Leipzig, 1780.
- 32 *Hislop Malcolm.* How to Read Castles. – Bloomsbury Academic, 2012.
- 33 *Hislop Malcolm.* How to Read Castles. – Bloomsbury Academic, 2012.
- 34 *Hoult, Thomas Ford, ed.* Dictionary of Modern Sociology. – Totowa, New Jersey, United states, 1969.
- 35 *Ievas Oses publikācijas apkopotas izdevumā: Latvijas viduslaiku pils, II.* – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds: 2001.
- 36 *Irdale David, Barrett John.* Discovering Your Old House. – Princes Risborough, 2002.
- 37 *Janelis Ilze Māra.* Latvijas muižu dārzi un parki. – Rīga: Neputns, 2010.
- 38 *Jansons Gunārs.* Arhitektūras pieminekļi Gaujas Nacionālajā parkā. – Rīga: Zinātne, 1987.
- 39 *Jansons Gunārs.* Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gs. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007.
- 40 *Jansons Gunārs.* Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004.
- 41 *Jarvis Howard, Oates John, Ochser Tim, Taylor Neil* Ceļvedis Latvija, Lietuva un Igaunija. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
- 42 *Jokilehto Jukka.* A History of Architectural Conservation. D.Phil Thesis. – The University of York, England. 1986.
- 43 *Kalniņš Gundars.* Cēsu pils pārvaldības plāns. 2021.–2027. – Cēsis, 2021.
- 44 *Keevill Graham D.* Medieval palaces. An Archaeology. – Stroud: Tempus publishing, 2000.
- 45 *Kepczynska-Walczak A, Ed.* Envisioning architecture: Image Perception and Communication of Heritage. – Lodz University of Technology. 2015.
- 46 *Klētņieks Jānis.* Saules pulksteņi Latvijā. – Rīga: Zinātne, 1983.
- 47 *Kruse Friedrich.* Necrolivonia oder Geschichte und Alterthuemer Liv-,Esth- und Curlands. – Dorpat, 1842.
- 48 *Kvaskova Valda.* Iepazīstot Latviju: mākslinieka Jūliusa Dēringa ceļojumu piezīmes, 19. gadsimta otrā puse. Vēstures avoti, XI. – Rīga: Latvijas Nacionālais Arhīvs, 2019.
- 49 *Lancmanis Imants.* Vidzemes muižu arhitektūra. – Rundāles pils muzejs, 2015.
- 50 *Lancmanis Imants.* Jelgavas pils. – Rīga, Zinātne, 1979.
- 51 *Lancmanis Imants.* Rundāles pils. – Rīga, Zinātne, 1994.
- 52 *Lancmanis Imants.* Heraldika. – Rīga: Neputns, 2007.
- 53 *Lapiņa Ruta.* Senā Rīga grafikā. – Rīga, 1989.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 54 *Lapiņš Artūrs.* Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā. Cēsu pils raksti I. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017.
- 55 *Löwis of Menar Karl von* Burgenlexikon für Alt-Livland. – Rīga, 1922.
- 56 *Löwis of Menar Karl von, Bienemann Friedrich.* Führer durch die Livländische Schweiz sowie Wenden und Wolmar mit dem benachbarten Aatal., 3. Auflage (Zusammen mit Dr. Friedrich Bienemann) – Rīga, 1912.
- 57 *Ludzas pašvaldība.* Ludzas pils. Darbības stratēģija tūrisma kontekstā. – Ludzas pašvaldības izdevums, 2016.
- 58 *Maccaulay David.* Castle. – Houghton Mifflin Company, 1977.
- 59 *Maccaulay David.* Cathedral: The Story of its Construction. – Houghton Mifflin Harcourt, 1973.
- 60 *Maccaulay David.* Castle: How It Works. – New York: Maccaulay Publishing Studio, 2012.
- 61 *Milicers Klauss.* Vācu ordeņa vēsture. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.
- 62 *Mintaurs Mārtiņš.* Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. – Rīga: Neputns, 2016.
- 63 *Münster Sebastian.* Cosmographie oder Beschreibung aller Laender. – Basel, 1544.
- 64 *Ose Ieva, sast.* Livonijas piļu attēli no markīza Pauluči albuma. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2008.
- 65 *Ose Ieva.* Turaidas pils 13.–17. gadsimta būvkeramika. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2015.
- 66 *Ose Ieva.* Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvkalumi. – Rīga: Zinātne, 2017.
- 67 *Ose Ieva.* Daugavgrīvas cietokšņa būvvēsture. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007.
- 68 *Pāvilāns Vilnis.* Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs. – Rīga: Zinātne: 1971.
- 69 *Piper Otto.* Burgenkunde. – München, 1912.
- 70 *Riegl Aloiz.* The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin. – Vienna, 1903.
- 71 *Rukšāne Guna.* Cēsu rajona pils un muižas stāstos, nostāstos un spoku stāstos. – Cēsis, 2007.
- 72 *Ruskin John.* The Seven Lamps of Architecture. – London, 1849.
- 73 *Rusovs Baltasars.* Livonijas kronika. Ed. Veispala tulkojums. – Rīga: Valters un Rapa, 1926.
- 74 *Sapunov Alexey.* Памятники времени древних и новейших в Витебской губернии. – Витебск: Типо-Литография Бр. Г. и П. Подземских, 1903.
- 75 *Schaal Hans Dieter.* Ruins. Reflexions about Violence, Chaos and Transience. – Stuttgart-London, 2011.
- 76 *Sievers von Jegor.* Wenden, seine Vergangenheit und Gegenwart. Ein Beitrag zur Geschichte Livlands. – Rīga: Nicolai Kymmell, 1857.
- 77 *Spārītis Ojārs.* Latvijas cietokšņi, pils un muižas. – Rīga, Jumava, 2007.
- 78 *Speer Albert.* Erinnerungen. – Frankfurt am Main, 1969.
- 79 *Stean John.* Upstanding archaeology. – Council of British Archaeology, 1985.
- 80 *Stevenhagen Wilhelm Siegfried.* Album Kurländischer Ansichten, in Stahl gestochen und gedruckt von Gustav Georg Lange, mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern. Mitau 1866.
- 81 *Stevenhagen Wilhelm Siegfried.* Album Livländischer Ansichten, in Stahl gestochen und gedruckt von Gustav Georg Lange, mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern. Mitau 1866.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 82 *Stevenhagen Wilhelm Siegfried.* Baltisches Album : eine Auswahl aus dem Album baltischer Ansichten – Mitau : E. Behre's Verlag. (bez gada).
- 83 *Strupulis Uldis.* Raunas stāsti. – Rīga: Liesma, 1983.
- 84 *Taimiņa Aija.* Johana Kristofa Broces dzīvesgājums un viņa rokrakstu kolekcija LU Akadēmiskajā bibliotēkā. Promocijas darbs. – Latvijas Universitāte, 2013.
- 85 *Taimiņa Aija.* Johana Kristofa Broces dzīvesgājums un viņa rokrakstu kolekcija LU Akadēmiskajā bibliotēkā. Promocijas darbs. – Latvijas Universitāte, 2013.
- 86 *Tilden Freeman.* Interpreting our heritage. – The University of North Carolina Press, 1957, 1967, 1977.
- 87 *Tuulse Armin.* Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942.
- 88 *Vaikla Tüüne-Kristin.* Re-purposing Space: the Role and Potential of Spatial Intervention. Doctoral Thesis. – Tallinn, Estonian Academy of Arts, 2017.
- 89 *Vanags Kārlis.* Ceļvedis pa dzimto zemi. 1. daļa. Vidzeme un Latgale. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1937.
- 90 *Vanags Kārlis.* Ceļvedis pa dzimto zemi. 2. daļa. Zemgale un Kurzeme. – Rīga: Sabiedrisko lietu ministrijas Tūrisma nodaļa, 1939.
- 91 *Vartbergas Hermana Livonijas hronika.* Tulk. Ēvalds Mugurēvičs. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005.
- 92 *Viņas Salvador Muñoz.* Contemporary Theory of Conservation. – Oxford: Elsevier Ltd, 2005.
- 93 *Winckelmann Johann Joachim.* Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen. – Dresden, 1762.
- 94 *Winckelmann Johann Joachim.* Nachrichten von den neuesten Herculanischen Entdeckungen. – Dresden, 1764.
- 95 *Winckelmann Johann Joachim.* Geschichte der Kunst des Alterthums. – Leipzig, 1764.
- 96 *Zemzaris Jānis.* Mērs un svars Latvijā. – Rīga: Zinātne, 1981.
- 97 *Zeune Joachim.* Burgen. Symbole der Macht. – Regensburg: Verlag Fiedrich Pustet, 1996.
- 98 *Zilgalvis Jānis.* Neogotika Latvijas arhitektūrā. – Rīga: Zinātne, 2005.
- 99 *Zirnis Gunārs.* Pētera baznīca. – Rīga: Zinātne, 1984.
- 100 *Zveja Ilze, Grauba Aigars, Kinningss Makss.* Nameja gredzena kods. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2019.
- 101 *Аделунг Федор, сост.* Рисунки къ путешествию по России Римско-императарскаго посланника барона Мейербергха в 1661 и 1662 годахъ. - С.Петербургъ, 1827. [Tiešsaiste: 2021-04-18]. <https://runivers.ru/bookreader/book58857/#page/5/mode/1up>
- 102 *Мески Жан.* Замки. – Москва: Астрель, 2003.
- 103 *Чантурия В.А., Минкявичюс Й., Васильев Ю.М., Алттоа К.* Памятники искусства Советского Союза: Беларусь Литва Латвия Эстония. – Москва: Искусство, 1986.
- 104 *(Autors nav norādīts).* Latvija. Tūrisma ceļvedis. – Karšu izdevniecība Jāņa Sēta, 2014.

Publikācijas dažādos izdevumos (167)

- 1 *Apala Zigrīda.* Daži uz Livonijas laiku attiecināmi atradumi Cēsu pili // Arheoloģija un Etnogrāfija, XIV. 14., 23.lpp.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 2 *Ārends Pēteris.* Celtniecības un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzība un kopšana 1934.–1939. gadā. // *Senatne un Māksla*, Nr. 2 (01.04.1939.)
- 3 *Ārends Pēteris.* Mūsu senatnes pieminekļu aizsardzības un pētīšanas darbi 1936. gadā. // *Senatne un māksla*, Nr.1 (01.01.1937).
- 4 *Ārends Pēteris.* Pieminekļu valdes senatnes pieminekļu aizsardzības darbs 1936. g. // *Senatne un Māksla*, Nr.1 (01.01.1936).
- 5 *Ashurst John, Shalom Asi.* Short story. The Demise, Discovery, Destruction and Salvation of a Ruin. // *Conservation of Ruins*. Edited by Ashurst J. – Oxford, 2007., p. xxxi.
- 6 *Baumane Gunita.* Latvijas viduslaiku piļu uzņēmumi no Pieminekļu valdes krājuma // *Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm*. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010., 421.lpp.
- 7 *Bernšteine A.* Lielvārdes pilsdrupās. // *Atpūta*, Nr.224, 15.02.1929.
- 8 *Berugs Rikards, Hinberga Aina, Ambroazītis Kēstutis* Kultūrtūrisms Baltijas valstīs. // *Politikas dokuments (Īsais variants)* – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas UNESCO Nacionālās Komisijas, 2001.–2003.g.
- 9 *Birze R.* (bez nosaukuma). // *Padomju Zeme (Limbaži)*, Nr.36 (09.04.1959)
- 10 *Blūms Pēteris.* Pilskrogs Ventspilī “Melnais sivēns”. // *Latvijas Arhitektūra*, #4(54)/04, 74.-79.lpp.;
- 11 *Blūms Pēteris.* Dobeles pilsatejas mīlas leģenda. // *Janaitis Gunārs*, sast.. *Cilvēciskās vajadzības dēļ.* – Rīga, 2005., 75.lpp.
- 12 *Blūms Pēteris.* Jaunumi no būvmākslas anatomikuma // *Latvijas Arhitektūra*, 1990., 86.–92.lpp.
- 13 *Blūms Pēteris.* Laikmetīgie viduslaiki. // *Latvijas Arhitektūra*, #2(40)/02., 6-13. lpp.
- 14 *Blūms Pēteris.* Mazās grēksūdzes. // *Latvijas Arhitektūra*, #5(103)/12, 16.-24.lpp.
- 15 *Blūms Pēteris.* Mūra faktūru problēma Latvijas vēsturisko celtnu konservācijā. // *Vēsturisko drupu konservācijas problēmas. Starptautiskā simpozija un konferences materiāli.* Red. Dainis Bruģis, Ina Līne. – Bauskas pils muzejs, 2002., 67.–90.lpp.
- 16 *Blūms Pēteris.* Vecums ir valdzinošs, jāgrib saskatīt // *Latvijas Arhitektūra*, 24/99., 86.-88.lpp.
- 17 *Blūms Pēteris.* Ventspils pili iet vaļā! // *Latvijas Arhitekūra*, 1999-12, 12.-15.lpp.
- 18 *Brengmanis J.* Senatne mūsu rokās. // *Padomju Druva (Cēsis)*, Nr.4, 08.01.1972.
- 19 *Buchholtz Anton.* Über die Burg Holme und die Kirche in Holme. // *Sitzungsberichte der Gesellschaft fuer Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem ahre 1904.* – Rīga: Haecker, 1905., S. 206–222.
- 20 *Caune Andris.* Bīskapa Alberta laika Rīgas plānojuma rekonstrukciju meklējumi. // *Senā Rīga 2: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* Atb. red. Andris Caune. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000., 233.–269.lpp.
- 21 *Caune Andris.* Einige während der Ausgrabungen 1976 – 1990 erworbene Erkenntnisse über die Ordensburg Bauske in Lettland. // *Castella Maris Baltici.* – Stockholm, 1993., Bd. I., S. 19–26.
- 22 *Ciglis Jānis.* Rīgas pils 16. gs. telpu izvietojuma rekonstrukcijas mēģinājums. // *Latvijas viduslaiku pils. III. Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā.* Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 23 *Cimermanis Saulvedis.* institūta apgāds, 2002., 119.–163. lpp.
Celtnes Latvijā 17. gs. 60. gados (Pēc J.R. Šturna ceļojumu albuma skicēm. // Arheoloģija un etnogrāfija, XIII. – Rīga: Zinātne, 1979., 31. lpp.
- 24 *Cine Una.* Latvijas viduslaiku piļu arheoloģiskā izpēte 2004.–2011. gadā. // Latvijas viduslaiku pilis, VIII. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2014., 78.lpp.
- 25 *Cinis Andis.* Vēsturiskās arhitektūras izpēte pēdējā desmitgadē. // Lejnieks Jānis (sast.). Latvijas arhitektūra'93. – Rīga: Baltika., 126. lpp.
- 26 *D-ska J.* Rēzeknes pilsdrupas. // Zīdūnis, Nr.4, 01.04.1931.
- 27 *Dirveiks Ilmārs.* Cēsu ordeņpils tualetes. // Cēsu pils raksti II. Arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis, 2017., 57.–71. lpp.
- 28 *Dirveiks Ilmārs.* Jauni atklājumi par Cēsu ordeņpils rietumu torņa Mestra istabu. // Latvijas viduslaiku pilis, VII. Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2011., 383.–414. lpp.
- 29 *Dirveiks Ilmārs.* Rīgas pils pagraba 14.–16. gadsimta arhitektūras pētījumi. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010., 193.–223. lpp.
- 30 *Dirveiks Ilmārs.* Telpu apkures veidi Cēsu viduslaiku pilī. // Cēsu pils raksti III. – Cēsis: Cēsu pils atjaunošanas fonds, 2020., 56.lpp.
- 31 *Döring Julius.* Die Schlossruine Doblen. // Sitzungsberichte Kurland 1883. – Mitau, 1884., S. 9–35.
- 32 *Dzenis Agris.* Livonijas ordeņa pils Tukumā. // Tukuma novada kultūrvēsture. VI grāmata. –Tukums: Tukuma muzejs, 2002.–2003., 9. lpp.
- 33 *Dzenis Agris.* Pirmā Rīgas pilsētas hronika. // Latvijas Arhīvi. 1998. Nr.2, 39., 40.–41.lpp.
- 34 *Dzenis Agris.* Cēsu pils vācu ordeņa Livonijas atzara valdīšanas laikā. // Cēsu pils raksti II. Sast. Gundars Kalniņš. – Cēsis, 2018., 9.–25. lpp.
- 35 *Dzenis Agris.* Rakstīto avotu ziņas par Dobeles pili 15.-18. gadsimtā. // Dobeles muzeja raksti. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 35.-49.lpp.
- 36 *Dziļleja K.* Balsis Bauskas pilsdrupās. // Laiks, Nr.98, 07.12.1957.
- 37 *Eliass Ģederts.* (bez nosaukuma). // Atpūta, Nr. 348. 03.07.1931.
- 38 *Feilden Bernhard.* A Possible Ethic for the Conservation of Timber Structures. // Charles F.W.B. With Mary Charles. Conservation of Timber buildings. – Dorset: Donhead, 1984, reprinted 2003., pp. 238–241.
- 39 *Fromholds-Treijs, Valfrīds.* Kuldīgas komturejas pils rekonstrukcijas mēģinājums. // Latvijas viduslaiku pilis, V. Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm. Sastādījusi Ieva Ose. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005.
- 40 *Gavars Andris.* (bez nosaukuma). // Komunārs (Dobele), Nr. 47. 18.04.1981.
- 41 *Graudonis Jānis.* Hipokausta krāsnis. // Zinātne un Tehnika, Nr.5., 1981., 22.–23.lpp.
- 42 *Grīnbergs Ed.* (bez nosaukuma). // Atpūta, Nr. 300. 01.08.1930.
- 43 *Grosvalds Ilgvars.* Latvijas viduslaiku mūra piļu javas // Arheoloģija un etnogrāfija. – Rīga, 1983., 14. laid., 142.–151. lpp.
- 44 *Grotuss H.* (bez nosaukuma). // Latvijas Tūrists, Nr.6 (01.09.1930)
- 45 *Hiršs Alfrēds.* Ceraukstes-Pomūšas pulciņa biedrs. // Latvijas Jaunatne, Nr.10, 01.06.1939

1. PIELĪKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 46 *hs.* Vai Grobiņas pilsdrupas nojauks. Ko stāsta vecie pils mūri. // Kurzemes Vārds, Nr.206, 10.09.1939.
- 47 *Igatietis J.* Kokneses pilsdrupās. // Atpūta, Nr.322, 06.01.1931.
- 48 *Jansons Aleksandrs, Erdmanis Gunārs.* Helmsa hronikas zīmējumu analīze. // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – Rīga: Zinātne, 1988., 3. laidieni., 105.lpp.
- 49 *Jansons Gunārs.* Par Mārtiņsalas baznīcu un tās apmetuma fragmentu ar krustiem. // Civitas et Castrum ad Mare Balticum. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 256.–265. lpp.
- 50 *Jansons Gunārs.* Turaidas pils nocietinājumu attīstība 13.–17.gs. // Latvijas viduslaiku pils, I. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999., 136. lpp.
- 51 *Jaunzems Jānis.* Smiltenes pilsdrupās. // Brīvā Zeme, Nr.105, 11.05.1938.
- 52 *Jemeljanovs Egils.* Siguldas, Krimuldas un Turaidas pils 19. gs. beigās un 20. gs. pirmās puses fotogrāfijās un pastkartēs. // Latvijas viduslaiku pils, I. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999., 173. lpp.
- 53 *Jokillehto Jukka.* Conservation concepts. // Conservation of ruins. Edited by Ashurst John. – Oxford, 2007., pp.1.–2.
- 54 *Kaluleja Alberts.* Dobeles pilsdrupās. // Literatūras Avīze, Nr.14, 20.06.1932
- 55 *Kaļinka Māris, Reiniks Mārtiņš.* Livonijas ordeņa Cēsu pilsdrupu dokumentēšanas rezultāti ar 3D lāzerskenneri. // Ģeomātika. Nr.6, 2009, 26.–34.lpp.
- 56 *Kociņš Arvīds.* (bez nosaukuma) // “Tautas žurnāls visiem”. Nr.8, 01.06.1928.
- 57 *Krastiņš Jānis.* Lielstraupes pils: Vilhelms Bokslafs un mūdienu kultūras pieminekļu restaurācijas metodika. // Latvijas arhitektūra, Nr 4 (54)/04., 94.–96. lpp.
- 58 *Krause Johann Wilhelm.* Bilder aus Altlivland // Baltische Monatschrift, Riga, 1901. - S. 101. citēts pēc: Lūse Laura. Scenic Wallpaper-reflection of West-European interior of the 1st quarter of the 19th century. // Landscape Architecture and Art. Proceedings of the Latvia University of Agriculture. Volume 1, number 1. – Jelgava, 2012., P. 38.
- 59 *Kravcovs P.* (bez nosaukuma). // Par komunisma uzvaru. Nr.28, 04.03.1989.
- 60 *Kvaskova Valda.* Dobeles pils 17. gadsimta arhīva dokumentos. // Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010., 354.lpp.
- 61 *L.* Nostiprina pilsdrupas. // Brīvā Zeme, Nr.227, 07.10.1937.
- 62 *Lācis Fridrihs.* Rēzeknes pilsdrupas. // Rēzeknes Ziņas, Nr.60, 08.08.1942.
- 63 *Lancmanis Imants.* Iznīcības simboli un romantisms. // Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā. Sast. Elita Grosmane. – Rīga: AGB, 1998., 50.lpp.
- 64 *Lancmanis Imants.* Iznīcības simboli un romantisms. // Romantisms un neoromantisms Latvijas mākslā. Sast. Elita Grosmane.– Rīga: AGB, 1998., 49.lpp.
- 65 *Lapins Arturs, Dirveiks Ilmars* Construction of the Order's Castle in Cesis, Latvia. // Proceedings of the Third International Congress on Construction History. – Cottbus, Germany., 2009.
- 66 *Lapiņa Dita.* Cēsu ordeņa pils Mestra zāle. // Vēsturiskā celtniecība Latvijā: Pētniecība un projekti Restaurācijas institūtā. 1988. gada retrospekcija. – Rīga, 1991.,55.–56.lpp.
- 67 *Lapiņš Artūrs.* Cesis Castle, Latvia: Historical Techniques in the Medieval

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- Structural Ceramics Revealed. // Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Cambridge, 2017.
- 68 *Lapiņš Artūrs.* Use of Re-projected photos in the conservation of the Livonian order's castle in Cesis (Latvia). // Space, Time, Place Third International Conference on Remote Sensing in Archaeology. Proceedings, edited by Campana S., Forte M., Liuzza C. – Oxford, BAR International Series 2118, 2010., p.226.
- 69 *Lapiņš Artūrs.* Cesis Castle, Latvia: Historical Techniques in the Medieval Structural Ceramics Revealed // Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Cambridge, 2017.
- 70 *Lapiņš Artūrs.* Geometry and Proportions of the Medieval Castles in Latvia // Building Knowledge, Constructing history: Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Brussels, 2018., P. 851–856.
- 71 *Lapiņš Artūrs.* Image Based Recording System for the Documentation of Built Heritage // EuroMed2010. Digital Heritage. 3rd International Conference dedicated on Digital Heritage. 8th–13th of November, Limassol, Cyprus. Short papers. Edited by M. Ioannides, D. Fellner, A. Georgopoulos, D. Hadjimitsis. – Archaeolingua, 2010., pp. 246.–260.
- 72 *Lapiņš Artūrs.* Use of Re-projected Photos in the Conservation of the Livonian Order's Castle in Cesis (Latvia) // Space, Time, Place Third International Conference on Remote Sensing in Archaeology, 17th–21st August 2009, Tiruchirappalli, Tamil Nadu, India, edited by Stefano Campana, Maurizio Forte and Claudia Liuzza. BAR International Series 2118. – Archaeopress, England, 2010., pp. 225.–230.
- 73 *Lapiņš Artūrs.* Замок Ливонского Ордена в Цесис, Латвия: средневековая строительная керамика // Архитектурная керамика мира, 2018., стр. 20–29.
- 74 *Lapiņš Artūrs.* Atmiņu veidošana. Cēsu pils dārza atjaunošanas iecere. // Latvijas arhitektūra., #4(120)/15.
- 75 *Lapiņš Artūrs.* Cēsu pils apšaudes lauka modelēšanas mēģinājums. // Cēsu pils raksti II: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis, Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018., 37.–56.lpp.
- 76 *Lapiņš Artūrs.* Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā // Cēsu pils raksti I: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017., 59.–84.lpp.
- 77 *Lapiņš Artūrs.* Pilsdrupu saglabāšana Latvijā – vajadzības un iespējas. // Acta Academiae artium. Latvijas Mākslas akadēmijas Doktora studiju programmas zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: LMA, 2020., 10. –20.lpp.
- 78 *Lapiņš Artūrs.* Viduslaiku būvkeramika Cēsu pilī // Cēsu pils raksti III: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2020., 29.–39.lpp.
- 79 *Lazdiņš Ingurds.* Arhitektūras rekonstrukcijas stilistiski metodoloģiskais aspekts. // Latvijas Arhitektūra, #1(33)/01, 1998. gads., 98.-101.lpp.
- 80 *LETA* Kokneses pilsdrupās rīko kāzas viduslaiku stilā. // Latvija Amerikā, Nr.28, 10.07.2004.
- 81 *Linītis A.* Dobeles pilsdrupās. // Jēkabpils Vēstnesis, Nr.49, 09.12.1927 un

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 82 *Löwis of Menar Karl von.* Nr.51, 23.12.1927.
Zur Baugschichte der Komtureien des Deutschen Ordens in Kurland. // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des Kurlandischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1895. – Mitau, 1896., S.42.
- 83 *Löwis of Menar Karl von.* Zur heimischen Burgenkunde im XIX Jahrhundert. // Duna-Zeitung. – 1901. – Nr. 141, 142.
- 84 *Malvess Roberts.* Acd intervija. // ACD, 1. laidiens – Rīga, 1978., 12. lpp.
- 85 *Malvess Roberts.* Arhitektūras un vēstures pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa. Cēsu pils vēsturiskie plāni. // Cēsu novada vēsture I. Sast. Vija Rozentāle. – Cēsis: Cēsu Muzeju apvienība, 1995., 223.lpp.
- 86 *Malvess Roberts.* Arhitektūras un vēstures pieminekļa ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati. // Cēsu novada vēsture. – Cēsis, 1998., 2. laid., 265.lpp.
- 87 *Malvess Roberts.* Kokneses pils būvēsture, 13. gadsimts–17. gadsimta 20. gadi. // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 160. lpp.
- 88 *Malvess Roberts.* Ordeņa Cēsu pils rekonstrukcijas problēmas. Vēsturiskās izpētes materiāli. Rīga, 1981. gads. // Cēsu un Vidzemes novada vēsture, III. Cēsis, 2005., 179.lpp.
- 89 *Meyer Werner.* Platzwahl. // Burgen im Mitteleuropa: Ein Handbuch. - Stuttgart: Hrsg. von der Deutschen Burgenvereinigung ee.V. durch H.W. Böhme u.a., S. 191–195.
- 90 *Meinarte Anita.* Johana Karla Emanuela Ungerna-Šternberga zīmētie Latvijas pilsdrupu skati un plāni no Igaunijas Vēstures muzeja krājuma. // Latvijas viduslaiku pilis, IX. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2016., 304.lpp.
- 91 *Meinarte Anita.* Kurzemes pilis un pilsdrupas Hermaņa Frīdriha Vēbera zīmējumos. // Latvijas viduslaiku pilis, III, 394.lpp
- 92 *Meinarte Anita.* Latvijas pilis un pilsdrupas 19. gadsimta pirmās puses un vidus litogrāfijās. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010., 378.lpp.
- 93 *Mezchaku Kahrlis.* Pee Aizkraukles pilsdrupam. // Pagalms, Nr.4, 15.02.1882.
- 94 *Mikkola Terhi.* Spatial organization in the late Medieval castle of Häme, Finland. // Castella Maris Baltici, VI., P.123.
- 95 *Miķelsons Arnolds* Teika par Lielvārdes pilsdrupām. // Latvijas Jaunatne, Nr.87, 01.11.1932.
- 96 *Miķelsons Arnolds.* Hamlets Bauskas pilsdrupās. // Austrālijas Latvietis, Nr.2712, 28.07.2004.
- 97 *Mugurēvičs Ēvalds, Spirģis Roberts.* Arheoloģiskās liecības par akām Latvijas mūra pilis (12. gs. beigās–18. gs.). // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 351. lpp.
- 98 *Mugurēvičs Ēvalds.* Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā. // Arheoloģija un etnogrāfija, XVI. – Rīga: Zinātne, 1994., 100.lpp.
- 99 *Mugurēvičs Ēvalds.* Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi. // Arheoloģija un etnogrāfija, XIV. Rīga: Zinātne, 1983., 3.–13.lpp.
- 100 *Mülenbachs Kārlis.* Latviešu valodas vārdnīca, 1923.
- 101 *N.K.* Nojauc vēsturiskās drupas. // Cīņa, Nr.129, 31.05.1941.
- 102 *Nurža Baiba.* Valda Villeruša asambļāžu pasaule. // Mākslas Vēsture un

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 103 *Orlova Beāte.* Teorija. 23/2019., 62.lpp.
Rotājumi Dobeles pils krāsns keramikas kolekcijā. // Dobeles muzeja raksti. Dobeles: Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 50.-77.lpp.
- 104 *Ose Ieva.* Bīskapa Alberta laikā celtās Latvijas pils. // Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, 2. Atbildīgais redaktors Andris Caune. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. gads., 66.lpp.
- 105 *Ose Ieva.* Ģeogrāfiskā vide kā nozīmīgs faktors viduslaiku piļu celtniecībā Latvijā. // Latvijas Vēstures institūta žurnāls, 2006., Nr3., 28.–43. lpp.
- 106 *Ose Ieva.* Jūliuss Dēriņš - Kurzemes un Zemgales piļu pētnieks. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 166. lpp.
- 107 *Ose Ieva.* Latvijas mūra piļu izpētes metodoloģijas un tipoloģijas problēmas. // Latvijas viduslaiku pils, II. Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 140.lpp.
- 108 *Ose Ieva.* Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.–20. gadsimtā. – // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 76. lpp.
- 109 *Ose Ieva.* Ordeņpilis Latvijā. // Latvijas viduslaiku pils, III. Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002.
- 110 *Ose Ieva.* Rīgas arhibīskapijas pils. // Latvijas viduslaiku pils, I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm / Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999., 9.–44.lpp.
- 111 *Ose Ieva.* Rozbeķu pils. // Latvijas viduslaiku pils, I. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999., 361.lpp.
- 112 *Ose Ieva.* Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20.gs. otrajā pusē. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga, 2001., 100.–101. lpp.
- 113 *Ose Ieva.* Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18.gs. līdz 20.gs. vidum. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 58. lpp.
- 114 *Ose Ieva.* Vidzemes un Latgales piļu 17. gs. plāni un zīmējumi no Stokholmas arhīviem. // Latvijas viduslaiku pils VII. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2011., 485. lpp.
- 115 *Ose Ieva.* Latvijas 17. gs. piļu plāni Stokholmas Karaliskajā Kara arhīvā. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 239.lpp.
- 116 *Ose Ieva.* Latvijas viduslaiku piļu izpētes historiogrāfisks apskats. // Latvijas viduslaiku pils, II. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001., 30.lpp.
- 117 *Ozoliņa Liene, Urtāns Juris, Vītola Ieva.* Arheoloģiskās vietas iedzīvotāju priekšstats. // Kultūras krustpunkti, 2. laidziens., 179.–192. lpp.
- 118 *Pagliano Alessandra et al.* Windows of memory: perspective panels to communicate archaeological heritage. // Heritage and technology. XIII International Forum, Le Vie dei Mercanti. Conference proceedings, 2015.
- 119 *Pawleta Michal.* Rekonstrukcija i inscenizacija przeszłości w perspektywie turystyki archeologicznej w Polsce (Historical Reconstruction and Re-enactment from the Perspective of Archaeological Tourism in Poland) // Skanseny archeologiczne i archelogia eksperymentalna. – Krosno 2012., pp. 386–387.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 120 *Ramizara P.* Pee pilsdrupām. // Izglītība, Nr.8, 01.08.1910.
- 121 *Repšs Ernests.* (bez nosaukuma). // Darba balss (Rīgas rajons). Nr. 10. 21.01.1986.
- 122 *S.* Romantika ap Piltenes pilsdrupām. // "Kurzemes Vārds" Nr.242, 26.10.1933.
- 123 *Sams Mārtiņš.* Kā muhrneeks Mahrcis cehlis mahksligas ordeņa pilsdrupas. // Atpūta, Nr.391, 01.05.1932.
- 124 *Sams Mārtiņš.* Pa Latvijas senatnes ceļiem. // Latvijas vēstnesis, Nr.144, 04.07.1925
- 125 *Saulstars.* Rēzeknes pilskalns un pilsdrupas. // Rēzeknes Ziņas, Nr.76, 03.10.1942.
- 126 *Schmid Berhnhard.* Die Burgen des deutschen Ritterordens in Kurland. // Zeitschrift fuer Bauwesen. – Berlin, 1921., H. 7–9., S. 228.
- 127 *Sehrwald Guido von.* Wenden: Eine Studie zur baltischen Architektur und Denkmalpflege. // Jarhrbuch fuer bildende Kunst in den Ostseeprovinzen. VII. Jahrgang. – Riga: Paul Kerkovius, 1913., S. 11.
- 128 *Skane Taiga.* Dekoratīvais apmetums sgrafito Bauskas pils 16.gs. beigu fasāžu apdarē. // Latvijas viduslaiku pilis, III. – Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 110.lpp.
- 129 *Skanis Māris.* Projekts "Vēsturisko amatu renesanse un moderno tehnoloģiju sintēze 15. gs. Bauskas cietokšņa drupu konservācijā. // Vēsturisko drupu konservācijas problēmas. Starptautiskā simpozija un konferences materiāli. – Bauska, 2002. - 12. lpp.
- 130 *Spārītis Ojārs.* Dekoratīvā apmetuma evolūcija un lietojums Latvijas arhitektūrā 16.–17. gs. // Materiāli feodālisma posma Latvijas Mākslas vēsturei. Rīga, 1986., 122. lpp.
- 131 *Stepiņš Pēteris.* Senā Aizkraukles baznīca. // Senatne un Māksla, Nr. 2 (01.04.1940).
- 132 *Stubavs Ādolfs.* Arheologu atklājumi Kokneses pilsdrupās. // Dzimtenes Balss, Nr.3, 09.01.1964.
- 133 *Stubavs Ādolfs.* Ko zeme stāsta. // Rīgas Balss, Nr. 293. 14.12.1963.
- 134 *Stukmanis Ilgonis.* Kokneses pils arhitektūras meklējumos. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010., 284.lpp.
- 135 *Šenvalde E.* Gaidīsim Grobiņā, pilsdrupās. // Ļeņina Ceļš (Liepājas raj.), Nr.43, 10.04.1984.
- 136 *Širants Rūdolfs.* Raunas pils 1688. gada inventarizācijas protokols. // Latvijas viduslaiku pilis, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2014., 362.lpp.
- 137 *Šutka A.* (bez nosaukuma) // Jaunais Cīrulītis, Nr.9, 01.09.1929.
- 138 *Tomašūns Andris.* Dobeles pils arheoloģiskās izpētes vēsture. // Dobeles muzeja raksti. Dobeles Novadpētniecības muzejs, Sast. B.Orlova. 2020., 78.-87.lpp.
- 139 *Trizio I., Savini. F., Giannangeli A., Boccabella R., Petrucci G.* The Archaeological Analysis of Masonry for the Restoration Project in hBIM. // The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLII-2/W9, 2019.
- 140 *Upenieks, Ilgonis.* Siguldas vakari: Opermūzikas svētki Siguldas pilsdrupu estrādē. // Diena, Nr.177, 02.08.1994.
- 141 *Urtāns Juris.* Vai jauns senās Kokneses plāns? // Zvaigžņotā debess, 1988. gada pavasaris (119)., 13.–18.lpp.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 142 *Veinberga Kristīne, Lupiķe Laima.* Latvijas piļu un muižu asociācija aicina. // Dabas un vēstures kalendārs, 2002., 189. lpp.
- 143 *Vitola Tatjana.* Dobeles pilsdrupu pirmsprojekta izpēte 1984.–1986. gadā. // Latvijas viduslaiku pilis, V. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005., 217.–218. lpp.
- 144 *Vitola Tatjana.* Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājums. // Latvijas viduslaiku pilis. I. Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999., 252.–253. lpp.
- 145 *Vitola Tatjana.* Siguldas pilsdrupu konservācijas un restaurācijas darbi. // Latvijas viduslaiku pilis. III. Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 215.–255. lpp.
- 146 *White Amanda.* Interpretation and display of ruins and sites. // Conservation of ruins. Edited by Ashurst J. – Oxford, 2007., p. 249.
- 147 *Zaikova Milda.* Pilsdrupu roze. // Zeltene, Nr.15, 01.08.1939.
- 148 *Zeļenkovs Andris.* Dažas piezīmes par metamo ierīču pielietošanu Livonijā 13.–14.gs. // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. II sējums. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2001., 23. lpp.
- 149 *Zemtautis V.* Dzimtenes pilsdrupās. // Bauskas vēstnesis. Nr.52, 30.12.1938.
- 150 *Zemzaris Jānis, tulkotājs.* Cēsu pils 16.gs. beigu revīziju protokoli. // Latvijas viduslaiku pilis, VII. Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2011., 427. lpp.
- 151 *Zemzaris Jānis, tulkotājs.* Kokneses pils 1590. gada revīzijas protokols. // Latvijas viduslaiku pilis, VI. Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2011., 304. lpp.
- 152 *Zemzaris Jānis, tulkotājs.* Siguldas pils 1582. un 1590. gada revīziju protokoli. // Latvijas viduslaiku pilis, III. Sast. Ieva Ose. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002., 481. lpp.
- 153 *Zirnis Gunārs.* Restaurēšanas projektēšana pēckara Latvijā (1950.–1970.g.). // Lejnieks Jānis. (sast.). Latvijas arhitektūra’93. – Rīga: Baltika. 1993., 111. lpp.
- 154 *Zunde Māris.* Dendrohronoloģiskie pētījumi par Cēsu Jaunās pils datējumu. // Latvijas viduslaiku pilis, IX. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2016., 294.lpp.
- 155 *Нейман В. И.* Военное зодчество в Прибалтийском крае в средние века // Труды девятого археологического съезда в Вильне, 1893. – Москва, 1895., Т.1., стр.50.
- 156 *(Autors nav norādīts).* Bauskas pilsdrupas draud eegahztees Mehmēlē. // Latvija, Nr.3803, 07.07.1934.
- 157 *(Autors nav norādīts).* Filmas uzņemschana Ikschķiles pilsdrupās. // “Latvijas sargs”, Nr.31, 30.07.1934.
- 158 *(Autors nav norādīts).* Kokneses pilsdrupas noslīcinās. Latviešu archaiologiem jāatrod krievu pēda. // Latvija Amerikā, Nr.13, 13.02.1965.
- 159 *(Autors nav norādīts).* Kokneses pilsdrupas var ieģrūt Daugavā. // Latvija Amerikā, Nr.33, 12.08.2000.
- 160 *(Autors nav norādīts).* Labdarības akcija Kokneses pilsdrupām. // Neatkarīgā Rīta Avīze, Nr.180, 03.08.1996.
- 161 *(Autors nav norādīts).* Lielvārdes pilsdrupās. // Literatūra. Māksla. Mēs., Nr.38, 18.09.1997.
- 162 *(Autors nav norādīts).* Nojauks Rēzeknes un Grobiņas pilsdrupas. // Rīts, Nr.241, 01.09.1939

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 163 (*Autors nav norādīts*). Rūjieniešu koncerts Ērgemes pils drupās. // Tālavietis, Nr.88, 23.07.1942.
- 164 (*Autors nav norādīts*). Vecās pilsdrupas sabruk. // Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.10, 07.05.1926.
- 165 (*Autors nav norādīts*). Vietējās ziņas // Dobeles Vēstnesis, Nr.22., 30.05.1929.
- 166 (*Autors nav norādīts*). Vietējās ziņas. // Dobeles Vēstnesis, Nr.19, 10.05.1934.
- 167 (*Autors nav norādīts*). Waj angļi filmēs Jelgawas pili un Bauskas pilsdrupas. // Bauskas Novada Zemnieku Balss, Nr.7, 21.02.1934.

Nepublicētie materiāli (19)

- 1 *Bēts Zigurds*. Tukuma ordeņa pils vēsturiskās izpētes materiāli. – Rīga: Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantoris, 1978. – NKMPA, Tukuma pils lieta.
- 2 *Blūms Pēteris, Caunīte Ināra*. Dobeles pils drupu un teritorijas attīstības un saglabāšanas koncepcija. – Rīga, 2010. gads. – NKMPA, Dobeles pils lieta.
- 3 *Blūms Pēteris, Caunīte Ināra*. Dobeles pilsdrupu un teritorijas attīstības un saglabāšanas koncepcija. – Rīga, 2010. gads. – NKMPA, Dobeles pils lieta.
- 4 *Blūms Pēteris*. Ropažu pilsdrupas. Tehniskais projekts – Rīga: Konvents, 2007. gads. – NKMPA, Ropažu pils lieta.
- 5 *Caunīte Ināra*. Bauskas pilskalna ziemeļu nogāzes nostiprināšana un rehabilitācija. Rīga, 2018. – NKMPA, Bauskas pils lieta.
- 6 *Dirveiks Ilmārs*. Cēsu viduslaiku pilsdrupu konservācijas – restaurācijas pirmsprojekta izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2002. – NKMPA, Cēsu pils lieta.
- 7 *Dirveiks Ilmārs*. Raunas pils arhitektoniskā izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa SIA, 2017. – NKMPA, Raunas pils lieta.
- 8 *Dirveiks Ilmārs*. Raunas pils arhitektoniskā izpēte. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, SIA, 2017. – NKMPA, Raunas pils lieta.
- 9 *Girsa Vāclavs, Hanzla Miloslavs, Caunīte Ināra*. Bauskas pilsdrupu konservācijas 2. kārtā. – Rīga: 2016. gads. – NKMPA, Bauskas pils lieta.
- 10 *Hanzls Miloslavs, Caunīte Ināra*. Bauskas pilsdrupu konservācijas 3. kārtā. – Rīga: Arhitektes Ināras Caunītes birojs, 2016. gads. – NKMPA, Bauskas pils lieta.
- 11 *Kaļinka Māris, Reiniks Māris*. 3D skenēšanas darbi. Cēsu viduslaiku pils pagalma labiekārtošana. Pils mūru fiksācija. – Rīga: MerKO SIA, 2008. – NKMPA, Cēsu pils lieta.
- 12 *Lapiņš Artūrs*. Cēsu viduslaiku pilsdrupas. Atskaite par 2004. gada konservācijas sezonu. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2004. – NKMPA, Cēsu pils lieta.
- 13 *Lapiņš Artūrs*. Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabātības stāvokļa izpēte, rekomendācijas. – Rīga, 2017. – Manuskripts NKMPA.
- 14 *Lovis of Menar Karl*. Proposita zur Erhaltung heiminchen Baudenkmaeler und Ruinen. Riga, im August 1924. - LVVA., 1630. fonds. 1.apraksts, 2.lieta.
- 15 *Malvess Roberts*. Arheoloģiskie izrakumi ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa pagrabā 1960. gada novembrī. – Rīga: Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas un projektu kantoris, 1962. – NKMPA, Cēsu pils lieta.
- 16 *Niġulis Teodors*. Ikšķiles bīskapa svētā Meinarda baznīcas mūru konservēšana un aizsargāšana. Tehniskais projekts. – Rīga, 2001. – NKMPA, Ikšķiles pils lieta.
- 17 *Stukmanis Ilgonis*. Sienas starp Ziemeļu un Rietumu sienām konservācijas projekts. – Rīga, 1973. gads. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 18 Šēnbergs Uģis. Ālandes upes atpūtas kompleksa ieejas mezglis. – Rīga: Uģis Šēnbergs arhitekts, 2016. – NKMPA, Grobiņas pils lieta.
- 19 Zirnis Gunārs. Ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa virszemes daļas konservācijas priekšlikums. Tēzes. – Rīga, 1962.g. – NKMPA, Cēsu pils lieta.

Intervijas (3)

- Intervija 2017-12-15 ar arhitektu Pēteri Blūmu.
- Intervija 2019-11-28 ar Raunas skolas vēstures un politikas skolotāju, vēstures zinātņu maģistru Edgaru Plētienu.
- Intervija 2019-05-15 ar arheologu Juri Urtānu.

Arhīvu materiāli (3)

- Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centra atsevišķu objektu izpētes atskaites un projektu dokumentācija.
- Augusta Malvesa (1905–1982) fonds. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Reto rokrakstu un grāmatu nodaļa., RXA105
- Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung in Nürnberg, um 1425/36. (<https://hausbuecher.nuernberg.de/index.php?us=1>)

Publikācijas tiešsaistē (89)

- 1 *Adlercerutz Thomas*. The Royal Placat of 1666 Briefly about Background and further Importance [Tiešsaiste: 2020-04-18]. <http://openarchive.icomos.org/2047/1/adlercreutz.%20ICLAFI%202016-march2019.pdf>
- 2 *Aizputes novadpētniecības muzejs*. Livonijas Ordeņa pils [Tiešsaiste: 2020-11-23]. <https://www.aizputesmuzejs.lv/lv/liepajas-iela/livonijas-ordenpils>
- 3 *Aizputes TV*. Aizputē notiek Livonijas ordeņa pils mūru konservācija [Tiešsaiste: 2021-02-21]. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizpute-notiek-livonijas-ordena-pils-muru-konservacija.a373839/>
- 4 *Anstrate Vita*. Latvijā ir 75 restaurējamas viduslaiku pilsdrupas [Tiešsaiste: 2019-06-29]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/latvija-ir-75-restaurejamas-viduslaiku-pilsdrupas.a128934/>
- 5 *Apollo.lv*. Liepā, Cēsīs un Zvārtavā norisinās starptautisks keramikas simpozijs [Tiešsaiste: 2021-03-21]. <https://www.apollo.lv/5835630/liepa-cesis-un-zvartava-norisinās-starptautisks-keramikas-simpozijs>
- 6 *Bankovskis Pauls*. Pils. Pils drupās un iztēlē. // Diena, 2003. gada 21. februāris. [Tiešsaiste: 2019-09-14]. <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/pilis.-pilis-drupas-un-iztele-11596293>
- 7 *Borowski Tomasz*. Miasta, zamki i klasztory, Inflanty, Warszawa 2010. [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://medievalheritage.eu/en/main-page/heritage/latvia/cesis-castle-wenden/>

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 8 *Brūvelis Ainārs*. Lielvirbu muiža. [Tiešsaiste: 2021-04-26]. <https://www.facebook.com/lielvirbumuiza>
- 9 *Bulmeistare Zane*. Simjūda gadatirgus Valmierā. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.entergauja.com/lv/jaunumi-un-notikumi/notikumi/2019/simjuda-gadatirgus-valmiera-1>
- 10 *Celotajs.lv*. Kokneses pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.celotajs.lv/lv/e/koknesespilsmakets?o>
- 11 *Colin Armand*. Muzeoloģijas pamati. Andrē Devalē un Fransuā Meresa redakcijā. ICOM, 2010. [Tiešsaiste: 2021-03-21]. http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/a_devale_f_meres_muzeologijas_pamatjedzeni.pdf
- 12 *Daley Jason*. New App Makes It Easier to Colorize Old Photos [Tiešsaiste: 2021-04-26]. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/new-app-joins-ai-and-artists-colorize-old-photos-180963396/>
- 13 *Dobeles novada dome*. Dobeles pilsdrupu promenāde. [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <https://www.dobele.lv/lv/tourism/dobeles-pilseta/dobeles-pilsdrupu-promenade>
- 14 *Dobeles pašvaldība*. Dobeles Livonijas ordeņa pils kompleksa darbības stratēģija 2016.–2023. gadam. Pielikums Dobeles novada domes 2017. gada 29. jūnija lēmumam Nr.151/7. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. http://www.dobele.lv/sites/default/files/document_files/piel_dobeles_livonijas_ordena_pils_kompleksa_darbibas_strategija.pdf
- 15 *Druva*. Aizsardzība pret pils demolēšanu // Druva, 20-09-2006 [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <http://edruva.lv/aizsardziba-pret-pils-demolesanu/>
- 16 *Dzenis Agris*. Cēsu pils vēsture. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <http://pilsvesture.cesis.lv/>
- 17 *Ekonomikas ministrija*. Būvniecības informācijas modelēšana – BIM. [Tiešsaiste: 2020-06-08]. https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/buvnieciba/buvniecibas_informacijas_modelesana/
- 18 *Getty konservācijas institūts*. Madrides konferences rekomendācijas (1904). [Tiešsaiste: 2019-09-15]. https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters/charter01.html
- 19 *Hansebüro der HANSE*. Stadtebund die Hanse [Tiešsaiste: 2019-11-25]. https://www.hanse.org/en/Charter_of_Cultural_Tourism [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/51.%20Cultural%20tourism.PDF>
- 20 *ICOMOS*. International Cultural Tourism Charter. Managing Tourism at Places of Heritage Significance, 1999. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.icomos.org/en/newsletters-archives/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/162-international-cultural-tourism-charter>
- 21 *Icomos*. Naras dokuments par autentiskumu. [Tiešsaiste: 2021-11-25]. https://new.icomos.lv/media/attachments/01/06/2016/NARAS_DOKUMENTS_PAR_AUTENTISKUMU.pdf
- 22 *Icomos*. Harta par kultūras mantojuma vietu interpretāciju un prezentēšanu. [Tiešsaiste: 2021-11-26]. https://new.icomos.lv/media/attachments/01/03/2016/Harta_par_kulturas_mantojuma_vietu_interpretaciju_un_saglabasan
- 23 *Icomos*.

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- u_2008.pdf
Cesu Pils. Wenden 3D. Cesu Pils vesture. Cēsu pils Viduslaiku 3D rekonstrukcija [Tiešsaiste: 2020-05-24].
24 *Janson Tom Art.* <https://www.youtube.com/watch?v=9Xw1ZPKK41c>
Russian startup will create a layer of augmented reality on Earth's surface. [publicēts 2017. gada 13. oktobrī]. [Tiešsaiste: 2019-03-01]. <https://www.rbth.com/science-and-tech/326402-startup-creates-augmented-reality>.
25 *Kalashnikoff Arseny.*
26 *Kalniņš Gatis.* Latvijas pilskalni. [Tiešsaiste: 2019-06-29]. <https://www.latvijas-pilskalni.lv/>
27 *Kalniņš Gundars.* Cēsu pils arheoloģisko priekšmetu datubāze. [Tiešsaiste: 2021-03-21]. <http://Arheo.cesis.lv>
28 *Kalniņš Gundars.* Cēsu pils arheoloģisko priekšmetu datubāze. [Tiešsaiste: 2021-03-20]. https://arheo.cesis.lv/bd/?component_type=velvju-ribas
Kandavas un pagastu
29 *apvienība.* Bruņinieku pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24]. http://kandava.lv/turisma_objekti_kandava/bruninieku_pils_makets
30 *Kocēnu novads.* Mujānu viduslaiku cietokšņa Baltais tornis [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.youtube.com/watch?v=Kz1mOtmNWNw>
31 *Korsaks Pēteris.* Pie Kārļa Lakšes darbiem Latvijas Fotogrāfijas muzejā. // Latvijas Vēstnesis, Laidiens: 08.07.1999., Nr. 223 [Tiešsaiste: 2021-05-12]. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/19060>
32 *Krēsliņš Jānis.* Mīti par latviešu un Latvijas vēsturi un piezīmes par tā dēvēto Latvijas tēla jautājumu. // Jaunā Gaita, nr. 213. 1998. gada jūnijs. [Tiešsaiste: 2020-01-12]. https://jaunagaita.net/jg213/JG213_Kreslins.htm
33 *Lācis Jānis.* Raunā norisināsies viduslaiku diena. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.valmieraszinas.lv/rauna-norisināsies-viduslaiku-diena/>
Latgales reģionālā
34 *televīzija.* Arheoloģiskajā izpētē Ludzas pilsdrupās jauni atradumi [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/arheologiska-izpete-ludzas-pilsdrupas-jauni-atradumi.a241801/>
Latgales reģionālā
35 *televīzija.* Ludzas pilskalns trīs dimensijās [Tiešsaiste: 2019-03-01]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/ludzas-pilskalns-tris-dimensijas.a84172/>
36 *Leitāne Sandra.* Kokneses pilsdrupās noslēgušies vērienīgi konservācijas darbi. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/kokneses-pilsdrupas-noslegusies-verienigi-konservācijas-darbi.a323721/>
37 *Lejnieks Jānis, red.* ICOMOS tiesību avoti kultūras mantojuma aizsardzībā [Tiešsaiste: 2020-05-22]. <http://openarchive.icomos.org/id/eprint/2129/>
38 *LETA.* Pabeigta Ventspils Livonijas ordeņa pils restaurācija [Tiešsaiste: 2020-11-28]. https://www.delfi.lv/business/biznesa_vidē/pabeigta-ventspils-livonijas-ordena-pils-restaurācija.d?id=42014774
39 *LETA.* Vecpiebalgas pilsdrupās notiks ceturtnie viduslaiku svētki «Castrum Prebalge» [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <https://www.tvnet.lv/4680297/vecpiebalgas-pilsdrupas-notiks-ceturtnie-viduslaiku-svetki-castrum-prebalge>
40 *LETA.* Izveidots 100 apdraudētāko kultūras pieminekļu saraksts

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- [Tiešsaiste: 2019-06-29].
<https://www.tvnet.lv/6200533/izveidots-100-apdraudetakokulturas-piemineklu-saraksts>
- 41 *Letonika.lv*. Latvijas Kultūrvides takas. Gaujienas pilsdrupas. [Tiešsaiste: 2019-10-20]. <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?title=6ea601ae-720d-48c7-8d9c-9cod711919ac>
- 42 *Limbažu muzejs*. Hanzas svētki 2018. [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <http://www.limbazumuzejs.lv/hanzas-svetki/hanzas-dienas/>
- 43 *LTV ziņu dienests*. Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilī [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/7028/arheologiskie-izrakumi-cesu-pili>
- 44 *LTV ziņu dienests*. Cēsīs sāka viduslaiku pils restaurācija. [Tiešsaiste: 2020-05-24]. https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=gHGJbkxiAic&feature=emb_logo
- 45 *LTV ziņu dienests*. Cēsīs sāks pils konservācijas projektu [Tiešsaiste: 2020-05-24] <https://www.youtube.com/watch?v=4wvSbg14p88>
- 46 *Luvras muzejs*. L'histoire du Louvre s'Expose [Tiešsaiste: 2017-10-15]. <http://www.louvre.fr/oeuvre-notices/vue-imaginaire-de-la-grande-galerie-du-louvre-en-ruines>
- 47 *Mucenieks Druvis*. Arheoloģiskie izrakumi Alūksnes viduslaiku pilī turpinās [Tiešsaiste: 2021-02-28]. <https://news.lv/Aluksnes-novada-vestis/2015/08/31/arheologiskie-izrakumi-aluksnes-viduslaiku-pili-turpinas?related=yes>
- 48 *Mūrniece Baiba*. Latvija pievienosies Eiropas Kultūras ceļu programmai [Tiešsaiste: 2019-10-23]. <https://mantojums.lv/lv/jaunumi/-pievienosies-eiropas-kulturas-celu-programmai/>
- 49 *Nuķe-Osīte Ketija*. Galamērķis netraucētai pastaigai – plaukstošā Augstrozes pilskalna taka. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. <https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/galamerkis-netraucetai-pastaigai-plaukstosa-augstrozes-pilskalna-taka.d?id=51051577>
- 50 *Pāvils Gatis*. Dzintarzīmes [Tiešsaiste: 2017-01-15]. <http://www.ambermarks.com/Lindex.htm>
- 51 *Pluskowski Aleksander*
Grzegorz. The Ecology of Crusading: The Environmental Impact of Conquest, Colonisation and Religious Conversion in the Medieval Baltic [Tiešsaiste: 2019-08-27]. <https://cordis.europa.eu/project/rcn/96283/reporting/en>
- 52 *Precos.lv*. Raunas viduslaiku pilsdrupas ar skatu torni [Tiešsaiste: 2020-05-28]. <https://www.precos.lv/lat/kazu-pakalpojumi/49-kazu-pieturvietas/6281-raunas-viduslaiku-pilsdrupas-ar-skatu-torni/>
- 53 *Puhļaks Oļegs*. Krievu sēta Rīgā. [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <http://www.russkije.lv/lv/lib/read/russkoje-podvorje.html>
- 54 *Redzet.lv*. Rēzeknes pils makets [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.redzet.eu/photo/rezeknes-pils-makets-V-855-12>
- 55 *Zane*. Ko vēsturnieks un literāts dara ar pagātņi? Zināmais nezināmajā. [Tiešsaiste: 2019-06-30]. <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/zinamais-nezinamaja/ko-vesturnieks-un-literats-dara-ar-pagatni.a45697/>
- 56 *Ropažu novada dome*. Vēstures izpētes un rekonstrukcijas klubs “Rodenpoys” [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://ropazi.lv/lv/turisms/turisms-ropazu-pagasta/aktiva-atputa/vestures-izpetes-un-rekonstrukcijas-klubs-rodenpoys/>
- 57 *Rundāles pils muzejs*. Rundāles pils muzeja statistika [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://rundale.net/muzejs/dokumenti/statistika/>

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 58 *Russow, Baltasar.* Chronica der Prouintz Lyfflandt. // Scriptores Rerum Livonicarum. Bd. 2. – Riga und Leipzig, 1853., S.33. [Tiešsaiste: 2020-06-12]. <http://pilsvesture.cesis.lv>
- 59 *Sigulda.lv.* Atklāta Livonijas ordeņa Siguldas pils [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.sigulda.lv/public/lat/jaunumi/5598/>
- 60 *Skanis Māris.* Atsākas restaurācijas darbi Bauskas pils tornī. [Tiešsaiste: 2020-04-13] <https://www.bauska.lv/lv/jaunumi/atsakas-restauracijas-darbi-bauskas-pils-torni-5332>
- 61 *Speer Albert Erinnerungen.* Frankfurt am Main, 1969, 2. A. [Tiešsaiste: 2021-03-28]. <http://lib.ru/MEMUARY/GERM/shpeer.txt>
- 62 *Sprukta Ausma. Šauļu Tūrisma* Ludzā meistari attīra un nostiprina pilsdrupas. [Tiešsaiste: 2020-04-13]. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/ludza-meistari-attira-un-nostiprina-pilsdrupas.a290697/>
- 63 *informācijas centrs.* Baltu ceļš [Tiešsaiste: 2019-06-11]. https://baltukelias.lt/lv/Sabiedrības_vērtības_kā_taisnības_mēraukla. [Tiešsaiste: 2018-11-04]. <http://www.punctummagazine.lv/2014/09/18/sabiedrības-vertības-ka-taisnības-meraukla/>.
- 64 *Šuvajevs Igors.* Mantojums. [Tiešsaiste: 2020-04-04]. https://is.mantojums.lv/Kultūras_dati. [Tiešsaiste: 2019-06-30].
- 65 *Tiešsaistes datubāze.* <https://kulturasdati.lv/lv?meklesana-nosaukums=pilsdrupas>
- 66 *Tiešsaistes datubāze.* Ar seno amatu darbnīcu atklāšanu Cēsu pili tiks uzsākta viduslaiku sezona [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.delfi.lv/turismagids/jaunumi/ar-seno-amatu-darbnicu-atklasanu-cesu-pili-tiks-uzsakta-viduslaiku-sezona.d?id=51037307>
- 67 *Turismagids.* Notiek iepirkums Valmieras pils kultūrvides centra būvniecībai [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.valmierasnovads.lv/notiek-iepirkums-valmieras-pils-kulturvides-centra-buvniecibai/>
- 68 *Valmieras novads.* Rekomendācija Nr. 2021-2 Latvijas viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai, atjaunošanai un izmantošanai [Tiešsaiste: 2019-09-15]. <https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/277/download>
- 69 *Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija.* Latvijas tūrisma nozares analīze. – Rīga: Latvijas universitāte, 2019. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/Latvijas_turisma_nozares_analize_%20BrandTour_%20final.pdf
- 70 *Grīnfelde I.* iduslaiku mūzikas festivāls un bruņinieku ciņas – 08.06.2019. [Tiešsaiste: 2020-05-30]. <https://www.youtube.com/watch?v=XJn56GddL9M>
- 71 *Ventspils muzejs.* The Association of Castles and Museums around the Baltic Sea [Tiešsaiste: 2019-11-26]. <http://www.visitcastles.eu/>
- 72 *VisitCastles.Eu.* Dinaburgas pilsdrupas un pils makets. [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://www.visitdaugavpils.lv/turisma-objekts/dinaburgas-pilsdrupas-un-pils-makets/>
- 73 *VisitDaugavpils.lv* Bruņinieku pilsdrupas pie Bauskas [Tiešsaiste: 2019-10-20] <http://leta90.leta.lv/celojums/atklatnes/bruninieku-pils-drupas-pie-bauskas>
- 74 *Volfeils Ervīns.* Notiek Valmieras pils ZR korpusa arheoloģiskā izpēte [Tiešsaiste: 2020-05-24]. <https://valmierasmuzejs.lv/notiek-valmieras-pils-zr-korpusa-arheologiska-izpete/>
- 75 *Zālīte Liene.* Limbažu pilsdrupas, 1956 [Tiešsaiste: 2021-04-26] <https://www.zudusilatvija.lv/objects/object/22659/>
- 76 *ZudusiLatvija.lv.*

1. PIELIKUMS. IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- 77 *ZudusiLatvija.lv*. Bauskas estrāde. Bauskas pilsdrupas, 1947 [Tiešsaiste: 2020-06-09]. <https://zudusilatvija.lv/objects/object/13537/> Jumpravmuižas mākslīgās pilsdrupas ar ekskursantu grupu, [193-?] [Tiešsaiste: 2017-09-04].
- 78 *ZudusiLatvija.lv*. <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/4994/> Mākslīgās pilsdrupas un "Velna mājiņa" Jaungulbenes pils parkā, 1928 [Tiešsaiste: 2020-05-30].
- 79 *ZudusiLatvija.lv*. <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/9965/> Рисунки къ путешествию по России Римско-императарского посланника барона Мейербергха в 1661 и 1662 годахъ. - С.Петербургъ, 1827. [Tiešsaiste: 2021-04-18].
- 80 *Аделунг Федор, сост.* <https://runivers.ru/bookreader/book58857/#page/5/mode/1up> Путешествия по России П.П. Свиньина" 1820-е гг. Вид развалин Сигулдского замка (замка Зегевольд). [Tiešsaiste: 2021-11-26]. <https://catalog.shm.ru/entity/OBJECT/2166747?page=2&query=%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B5%D1%88%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%9F.%D0%9F.%20%D0%A1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%B8%D0%BD%D0%Bo&index=64>.
- 81 *Свиньин П.П.* Kokneses viduslaiku pilsdrupās sākas rosība! 2019. [Tiešsaiste: 2020-05-28]. http://koknese.lv/aktualitates1/kokneses_viduslaiku_pilsdrupas_sakas_rosiba?a=print
- 82 (*Autors nav norādīts*) Latviešu tautas teikas [Tiešsaiste: 2020-04-19].
- 83 (*Autors nav norādīts*) <http://www.castle.lv/castles4/hroniki/teikas.html> Arheologi bagātina Cēsu vēsturi. // edruva, 2007. gada 19. septembris. [Tiešsaiste: 2021-02-28].
- 84 (*Autors nav norādīts*) <http://edruva.lv/arheologi-bagatina-cesu-vesturi/> Vēsturiski aktīvs [Tiešsaiste: 2016-07-09].
- 85 <http://vesturiskiaktivs.lv> The London Charter For The Use Of 3-Dimensional Visualisation In The Research And Communication Of Cultural Heritage . London, 2006. [Tiešsaiste: 2020-06-06]., 8.lpp. http://www.londoncharter.org/fileadmin/templates/main/docs/london_charter_1_en.pdf
- 86 Die Regeln des Deutschen Ordens. [Tiešsaiste: 2021-11-25].
- 87 <https://www.deutscher-orden.at/site/spiritualitaet/regel>
- 88 Kokneses Tūrisma un sabiedrisko attiecību nodaļa. [Tiešsaiste: 2019-04-04]. <http://www.Staburags.lv>
- 89 QGIS project. [Tiešsaiste: 2016-08-15] . <http://www.qgis.org>

ARHITEKTŪRAS UN SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

Vārdnīcā skaidrotas promocijas darbā iekļautās koncepcijas un termini, kas līdz šim aprobētas vēstures literatūrā un atsevišķu objektu konservācijas projektu dokumentācijā, bet atsevišķas pilsdrupu vārdnīcas formā nav tikuši apkopoti. Termini grupēti divās daļās – konservācijas un eksponēšana, atsevišķi izdalot saglabāšanu un komunikāciju, un pilsdrupu arhitektūras vārdnīca.

K O N S E R V Ā C I J A U N E K S P O N Ē Š A N A

S A G L A B Ā Š A N A S M E T O D E S ¹ :

kultūrvēsturiski nozīmīga vieta - ģeogrāfiski definēts apgabals, kas var ietvert elementus, objektus, telpu un skatus. *Vietai* var būt materiālas un nemateriālas dimensijas. *Kultūras nozīmīgums* nozīmē pagātnes, tagadnes un nākotnes paaudžu estētiskās, vēsturiskās, zinātniskās, sociālās vai garīgās vērtības. *Kultūras nozīmīgums* ir ietverts pašā vietā, tās struktūrā, apkārtējā vidē, izmantošanā, asociācijās, nozīmēs, dokumentācijā, saistītās vietās un objektos.

kultūrvide - apkārtnē, kas veidojusies cilvēka saimnieciskās darbības rezultātā un glabā šīs darbības pēdas².

kultūrvēsturiski nozīmīgu vietu saglabāšanas nozīmē visus procesus, lai rūpētos par vietu, kā arī lai nosargātu *vietas kultūras nozīmīgumu*. Tos var sakārtot iejaukšanās jeb intervences pieauguma secībā:

izmantošana - vietas funkcijas, ieskaitot aktivitātes, kā arī tradicionālās un ierastās prakses, kas notiek pašā *vietā* vai ir no tās atkarīgas,

aizsardzība (*preservation*) – vietas substances (*fabric of a place*) uzturēšana esošā stāvoklī, palēninot tā pasliktināšanos.

uzturēšana (*maintenance*) – vietas un tās vides nepārtraukta *aizsargājoša aprūpe, piemēram, uzturēšana* – regulāra pārbaude un vietas tīrīšana vai pļaušana, *remonts* – restaurācija, novietojot izkustējušos vai nobīdījušos konstruktīvos elementus oriģinālajā vietā, piemēram,

¹ Definīcijām par pamatu izmantota Burra harta, Austrālijas ICOMOS harta vietām ar kultūras nozīmi.
<https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf> ICOMOS, 1979. [skatīts 2018-11-17].

² *Zvirbule Anta*. Kultūrvides izglītība. Rīga: Raka, 2004. - 12.lpp.

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

atvienojušos ēkas jumta noteku,; *remonts* – rekonstrukcija, aizvietojot sairusu konstruktīvo elementu ar jaunu.

konservācija (*conservation*) – viss vietas kultūras nozīmes uzturēšanas procesu kopums. Tās mērķis ir nosargāt vietas kvalitāti un vērtības, saglabāt tās materiālo substanci un nodrošināt tās veselumu (*integrity*) nākamajām paaudzēm³. Konservācija apvieno kultūras, mākslas, tehnikas un amatniecības sfēras, un balstās humānistiskos un zinātniskos pētījumos un sistemātiskā izpētes darbā.

restaurācija (*restoration*) – esošās vietas substances atgriešana noteiktā iepriekšējā stāvoklī, likvidējot uzslāņojumus vai no jauna apvienojot esošos elementus bez jauna materiāla izmantošanas..

pielāgošana (*adaptation*) – vietas izmainīšana, lai pielāgotu esošajai izmantošanai vai jaunai funkcijai.

revalorizācija (*revalorisation*) – kultūras mantojuma sfērā - vietas vērtību atjaunošana.

revitalizācija (*revitalisation*) – process, kas vietai liek attīstīties, izaugt, piešķir tai jaunu dzīvību un dzīvotspēju.

rekonstrukcija (*reconstruction*) – esošās vietas substances atgriešana zināmā agrākā stāvoklī. Atšķirībā no restaurācijas, ietver jauna materiāla pievienošanu.

Spēkā esošajā, 2020. gadā pieņemtajā Būvniecības likumā izmantotie termini, kuru mērķis acīmredzami ir nodalīt jauno būvniecību no esošo atjaunošanas, pārāk neiedziļinoties vēsturisku ēku saglabāšanas niansēs:

būves atjaunošana – būvdarbi, kuru rezultātā ir nomainīti nolietotojušies būves nesošie elementi vai konstrukcijas vai veikti funkcionāli vai tehniski uzlabojumi, nemainot būves apjomu vai nesošo elementu nestspēju;

būves pārbūve – būvdarbi, kuru rezultātā ir mainīts būves vai tās daļas apjoms vai pastiprināti nesošie elementi vai konstrukcijas, mainot vai nemainot lietošanas

³ https://www.iccrom.org/sites/default/files/2018-02/1998_feilden_management_guidelines_eng_70071_light_0.pdf [skatīts 2021-03-21].

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

veidu;

būves restaurācija – būvdarbi, kurus veic zinātniski pamatotai būves vai tās daļas atjaunošanai, lietojot oriģinālam atbilstošus materiālus, paņēmienus vai tehnoloģijas;

Jāatzīst, līdz pēdējo grozījumu izdarīšanai Būvniecības likumā lietoto jēdzienu formulējums bija precīzāks:

pārbūve un "lietošanas veida maiņa" atbilst jēdzienam "rekonstrukcija", bet jēdziens "atjaunošana" – jēdzienam "renovācija".

restaurācija - pieminekļa vai tā daļas zinātniski pamatota atjaunošana sākotnējā veidolā, saglabājot vērtīgākos uzslāņojumus

- - -

rekonstruktīvā restaurācija – arhitekta Gunāra Jansona ieviests termins, apzīmējot kopējo pieeju Turaidas pils atjaunošanā. Tajā zem viena nosaukuma apvienotas vairākas saglabāšanas pieejas – rekonstrukcija, restaurācija un konservācija. Metode pieļauj saglabāt esošo oriģinālu, papildinājumiem izmantojot izpētē balstītu stilistiskās rekonstrukcijas metodi, jeb, citējot autoru, uzbūvējot no jauna materiāla, iespējami tuvinot varbūtējam kādreizējam izskatam. Rekonstruktīvās restaurācijas pieeja ļāvusi autoram pamatot plašos Turaidas pils papildinājumus.

K O M U N I K Ā C I J A S M E T O D E S :

aksioloģija (grieķu: *axia*: vērtība, *-logia*: mācība) – filozofiska vērtību pētniecība, aplūkojot to būtību un klasifikāciju. Terminu pirmo reiz lietojis Pauls Lapie 1902. gadā.

aksonometrija – izometriskas projekcijas veids, kurā objekts ir pagriezts, lai attēlotu vairākas tā plaknes. Tā izmantota, piemēram, Pauluči albūmā iekļautajos attēlos 19.gs. sākumā. Izometriskā objekta attēlā x,y un z mērogi ir vienādi, ortogrāfiskā projekcijā, piemēram, kavalieru perspektīvē, tie var atšķirties.

camera obscura (latīņu: tumšā istaba) – optiska, fotoaparātam līdzīga palīgierīce, kas projicē redzamo attēlu uz matēta stikla un ļauj veikt tā pārzīmēšanu.

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

eksponēšana – objektā, tostarp pilsdrupās esošās informācijas pasniegšana jeb prezentēšana apmeklētājam.

ekspozīcija⁴ - arī izstāde. Veids, kā ar dizaina, tekstu un attēlu palīdzību muzeja priekšmeti tiek interpretēti un prezentēti apmeklētājiem. ASV un Kanādā tiek lietots termins "*exhibit*", Apvienotajā Karalistē – "*display*").

interpretācija⁵ (angļu: *interpretation* – tulkošana, skaidrošana) – visa veida darbības, kas veicina publikas informētību un palielina izpratni par vēsturisko vietu. Tās var ietvert drukātas vai elektroniskas publikācijas, publiskas lekcijas, objektā vai tiešā tā tuvumā novietotas instalācijas, apmācību programmas, sabiedrības aktivitātes, kā arī nepārtrauktu izpēti, apmācību un paša interpretācijas procesa novērtēšanu.

kasteloloģija (latīņu *castellum* – pils, *logos* - mācība) – viduslaiku piļu un vēsturisko nocietinājumu pētniecība, analizējot piļu evolūciju, funkciju, formu un attiecību pret vidi.

militārā perspektīva – ortogrāfisks telpiska objekta attēlošanas veids, kuru pamatā, ir plānu uzmērījumi, kuriem piešķirta trešā – telpiskā dimensija. Uz plāna uzmērījumiem militāro perspektīvas veidojis Džakomo Lauro 17. gs. vidū.

lapidārijs (latīņu: *lapis*: akmens) - kultūrvēsturiski nozīmīgu akmens detaļu vai to fragmentu ekspozīcija.

muzealizācija (angļu, franču: *musealisation*, vācu: *Musealisierung*) – artefakta ievietošanu muzejā vai arī, plašākā nozīmē, kādas vietas pārveidošanu par muzeju: tā var būt gan cilvēka mājvieta, gan dabas vide⁶.

papildinātā realitāte (*augmented reality*) - virtuālās realitātes paveids, kad reālās vides maņu kairinājumiem līdztekus tiek nodoti arī šķietami, galvenokārt informatīvas dabas objekti,. Papildinātās realitātes piemērs ir vēsturiska objekta esoši fragmenti, kuri tiek virtuāli papildināti ar digitāli modelētiem zudušiem

⁴ <http://www.muzeologija.lv/lv/muzejtermini/3> [skatīts 2017-10-25].

⁵ Harta par Kultūras mantojuma vietu interpretāciju un prezentēšanu. https://www.icomos.lv/site/attachments/01/03/2016/Harta_par_kulturas_mantojuma_vietu_interpretaciju_un_saglabasanu_2008.pdf. ICOMOS, 2008 [skatīts 2018-11-16].

⁶ http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/a_devale_f_meress_muzeologijas_pamatjedzeni.pdf [skatīts 2021-03-21].

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

apjomiem.

prezentācija (angļu: *presentation*) - plānota interpretatīvā satura komunikācija, izveidojot interpretatīvu informāciju, fizisko piekļuvi un kultūras mantojuma vietā izvietotu interpretējošu infrastruktūru. To var realizēt ar dažādiem tehniskajiem līdzekļiem, tai skaitā informācijas paneļiem, muzeja veida vitrīnām, formalizētām pastaigām, lekcijām un vadītām ekskursijām, kā arī pielietojot multimēdijus un izveidojot tīmekļa lapas.

tālīzpēte – (angļu: *remote sensing*) - objektīvas informācijas ieguve, mērīšana, analīze un vizualizācija, izmantojot datu ieguvi ar bezkontakta attēlu veidojošām sistēmām.

teorētiska rekonstrukcija - izpētes autora sagatavots interpretējošs materiāls, kurā skaidrota kāda objekta vai tā daļas attīstība. Rekonstrukcija var būt skices, animācijas, digitāla modeļa, telpiska maketa u.c. formās.

vedute (latīņu: *veduta* skats, ainava) – ainavas vai pilsētas panorāmas reālistisks atveidojums.

vietzīme (angļu *landmark*, vācu *Wahrzeichen*) - telpiska dominante, kas nosaka vietas raksturu.

virtuālā realitāte (angļu: *virtual reality*) – ar tehniskiem līdzekļiem uz jebkāda pamata veidota pasaule, kas tiek nodota cilvēkiem caur maņām: redzi, dzirdi, smaržu un citām. Vēsturiskos objektos izmanto, lai digitāli rekonstruētu zudušas daļas, vai arī lai radītu apdzīvotas telpas iespaidu. Terminu 1989. gadā ieviesis Džarons Lanjērs.

P I L S D R U P U A R H I T E K T Ū R A

aizsargsiena (vācu *Wehrmauer*, angļu *defensive wall*) - aptveroša aizsardzības būve, kas var savienot torņus vai atsevišķas ēkas, un kuras augšējā daļā parasti izvietotas šaujamlūkas. Pēc aizsargsienas veida var izdalīt **apkārtsienu** (angļu *curtain wall*, vācu *Ringmauer*), **vairogsienu** (vācu *Schildmauer*, angļu *Shield wall*) u.c.

aizsargsistēma (angļu, franču: *Enceinte*) – pils aizsargsistēmu kopums, kas ietver

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

apkārtsienas, grāvjus, dīķus u. c.

arkatūra (franču: *arcature* – loks, arka, vācu: *Arkatur*, krievu: *аркатура*) - nelielu arku rinda, dekoratīvai vai virs tās esošs dzegas atbalstam.

ateja (vācu: *Abort, Abtritt*) jeb latrīna (latīņu: *latrin*) – viduslaiku pils labierīcības.

aukstie ieroči (angļu: *cold weapons*) priekšmets, kam piemīt ieroča pazīmes un kas paredzēts bojājumu nodarīšanai, izmantojot cilvēka muskuļu spēku vai speciālus mehānismus.

barbakans – (vācu: *Barbakane*, angļu: *barbican*, franču: *barbacane*, no persiešu: *bab-khanah* – ārējais nocietinājums) - no pamatnocietinājuma izvirzīta aizsargbūve tilta vai ieejas aizsardzībai. Par barbakanu var uzskatīt Turaidas pils Ziemeļu torni.

bergfrīds (vācu: *Bergfried*, arī *Berchfrit*) – neapdzīvojams galvenais tornis. Apdzīvojamu torni sauca par dzīvojamo torni (vācu *Wohnturm*). Galveno torni franču pilīs sauc par donžonu (franču: *donjon*)

biforijs (latīņu: *biforis* – divpusīgs) – ar arku pārsegta aila, kuru kolonna vai stabiņš sadala divās daļās. Latvijā saglabājies Kokneses pilī.

brīvums (slabada) – neapbūvēta nocietināta teritorija.

brustvērs – (vācu: *Brustwehr* burtiski – krūšu sargs, angļu *parapet*, *baltlement*, franču *parapet dans les fortifications*, krievu: *бруствер*) - paaugstināta apkārtsienas daļa kaujas ejā jeb vērgangā esoša karavīra ķermeņa augšdaļas aizsardzībai. Brustvēra fragmenti saglabājušies Valmierā.

cvingers (vācu: *Zwinger*, angļu: *outer courtyard*) – aizsardzības nolūkam veidota zona starp divām aizsargsienām. Uz barbakanu vedis cvingers daļēji saglabājies un apskatāms Turaidā; paralēli nocietinājumam izvietots cvingers bijis Rēzeknē.

danckers (vācu: *Danzker*) – nocietināta torņa veidā arpus pils nocietinājuma sienas izvietota atejas būve. Vārda izcelsme tiek saistīta ar Dancigas (tagad: Gdaņska) pilsētas nosaukumu, kur tas pirmo reizi minēts 1393. gadā. Latvijā danckers 14. gs. bijis Rīgas pilij, savukārt tā balsts saglabājies un pēc atradumiem danckera funkcija konstatēta Cēsīs.

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

dolomīts – (arī plienakmens, radze) – izplatīts karbonātu grupas nogulumiežu minerāls, kas sastāv no kalcija karbonāta un magnija karbonāta. Tā nosaukums cēlies no franču ģeologa Deoda de Dolomjē (*de Dolomieu*, 1750–1801) uzvārda. Pēc izskata to praktiski nav iespējams atšķirt no kaļķakmens.

dolomītakmens – no dolomīta ieža iegūts būvmateriāls, kas izmantots gan mūrējuma, gan arī no tā dedzināts hidrauliskais kaļķis. Mūrējumā dolomītakmens priekšrocība ir divas tā relatīvi paralēlās plaknes, ko nosaka ieža dabīgā struktūra. No dolomītakmens kaltas arī būvdetaļas, piemēram, velvju konsoles vai ribojuma elementi.

dormitorijs – (latīņu: *dormi* gulēt) – guļamtelpa viduslaiku pilī vai klosterī.

durvjaila – atvērums sienā horizontālās komunikācijas nodrošināšanai. Viduslaiku mūra pilīs aplodas jeb slenģa elementi – sānu statī jeb stenderes, paloda - veidoti no profilēta dolomītakmens kvadriem vai arī izmūrēti no ķieģeļiem, sliekšnis veidots no grīdas materiāla – dolomīta plāksnēm vai māla flīzēm. Durvju un arī vārtu noslēgšanai ailas sānos izbūvētas ligzdas noslēgbaļķa aizkabei (Cēsu pils Iekšpils vārtos) vai izvilķšanai (Alūksnes pils Dienvidu apkārtsienas ūdensvārtiem).

frondibolla (franču: *fronde* – linga, grieķu: *ballein* – mest, arī trebušē no franču: *trébuchet*) - sviras un atsvara metamā mašīna, kas darbojas pēc barobalistikas jeb smaguma spēka principa: kustīgas sviras īsākajā galā tika iestiprināts atsvars, garākais gals kalpoja kā linga, kurā ievietoja lādiņu - akmeni. Nostādot frondibollu mešanas gatavībā, atsvars tika pacelts, bet lingas gals ar lādiņu atbalstījās pret zemi. Atbrīvojot sprūdu, atsvars lielā ātrumā rāva sev līdzī lingas brīvo galu lādiņu. Savukārt, lādiņš atdalījās no lingas brīdī, kad noteiktajā leņķī atāķējās lingas stiprinājums. Līdzās peterellām, ar apzīmējumu “lielākā mašīna” minēta Indriķa Livonijas hronikā.

galerija – pamatapjomam piebūvēts ārējs segts gaitenis, kas nodrošina atsevišķu telpu savienošanu. Uz divstāvu galerijas augšējo līmeni veda ārējas kāpnes.

apaļakmeņu bruģis – ceļu, pagalmu vai laukumu segums, kas veidots no pārsvarā granīta 10..30cm caurmēra laukakmeņiem. Uzsākot bruģēšanu, izveidota smilts pamatne, uz kuras taisnās rindās izliktas sateces vai arī ceļu asis. Laukumi starp asīm

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

aizpildīti ar bruģējumu atsevišķus akmeņus izkārtojot apļu veidā, atbilstoši saķeres loģikai. Atsevišķi akmeņi likti uz platākās malas, un spraugas starp tiem aizpildītas ar mazākiem akmeņiem vai to šķembām, slodzes gadījumā sadalot to vienmērīgi lielākā laukumā.

Garais Hermanis (no vācu: *Wehrmann* – sargs) - viduslaiku pilis galvenais tornis, kas bija augstāks par pārējām pils būvēm un tika izmantots apkārtnes novērošanai. Raunas pils augstākais tornis saukts par Garo Kasparu.

gliemeždolomīts – ar fosilijām bagāts dolomīts pelēcīgi rozā vai iesārtā krāsā, kas sastopams Latvijas centrālajā un dienvidu daļā.

hipokausts (latīņu: *hypocaustum*. sengrieķu: *hypo* – zem, *caust* - dedzināt) – zemgrīdas siltgaisa apkures krāsnis, kas izvietotas zem galvenajām pils telpām. Tās pēc uzbūves atgādina mūsdienu pirts krāsnis, kur siltuma akumulāciju un vēlāku atdošanu telpām nodrošina virs kurtuves velves izvietots masīvu akmeņu krāvums.

iekšpils (vācu: *Innere burg*, arī *Kernburg*, *Hauptburg*, angļu: *inner bailey*, *inner ward*) nocietinājuma centrālā daļa, pretstatā “priekšpili”. Augstāk izvietotu pili sauc par augšpili (vācu: *Hochburg*, angļu: *upper bailey*).

infirmārijs (latīņu: *infirmitas* - vājš, slims) – slimo ordeņa brāļu vai mūku telpas.

kaļķakmens – karbonātiezis, kas sastāv galvenokārt no kalcīta. Izmantots gan kā izejmateriāls mūrēšanai vai akmens detaļu izgatavošanai, gan arī no tā dedzināts gaisa kaļķis. Kaļķakmens priekšrocība ir tā relatīvi vieglā apstrāde iegūšanas brīdī, savukārt ar laiku tas sacietē – kalcītam gaisa ietekmē karbonizējoties.

kara mašīnas – iekārtas nocietinājumu ieņemšanai. Livonijas Indriķa hronikā minētas divu veidu – peterellas (grieķu-latīņu: *manganon* – kara mašīna) – ar roku spēku pēc sviras principa darināta ierīce akmeņu mešanai, un frondibollas – ar atsvaru darbināmas katapultas.

kaujas eja, sardzes eja (vācu: *Wehrgang*, angļu *guard's walkway*, krievu *боевой ход*, arī *дозорный ход*, franču *Chemin de ronde*) – apkārtsienas augšdaļā izbūvēta apeja aizsardzības vajadzībām, piemēram, Ludzas pilsdrupu apkārtsienai.

klauzūra klosterī (latīņu: *clausura* noslēgt, *claudere* slēgt) norobežota zona, kuru

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

ordeņa biedrs atstāj tikai ar sava priekšnieka iepriekšēju atļauju. Klauzūras slēgtā teritorija simbolizē agrīno vientuļnieku dzīvi tuksnesī un ļauj izolēties no ārējām sabiedrības ietekmēm. Vēsturnieks Roberts Malvess par klauzūru saucis bruņinieku ordeņa statūtus.

klostera dārzs – dārzs klostera teritorijā, kas, atšķirībā no dekoratīvajiem dārziem sākotnēji bija domāts virtuves vajadzībām, nodrošinot klostera apgādes autarkiju jeb pašpietiekamību.

klostera formāta ķieģeļi – viduslaiku Eiropā izplatīts, zemā, ap 900°C temperatūrā apdedzinātu sarkanu māla ķieģeļu izmērs, kura laidņa garums bija 1 pēda, galenīka – 1/2 pēda, un augstums 1/3 pēda. Centimetros ķieģeļu izmēri variē no 28..30,5 x 13,5..15 x 8..9cm. Kaut arī ķieģeļiem bija mainīgs izmēra un ne visai precīzas forma, kopā ar ap 1,5cm plato šuvi tos bija iespējams samūrēt sējumā. Viduslaikos sastopami gan vendu (divi laidņi – galinieks) un gotu (laidnis – galinieks) sējumi, no kuriem vendu uzskata par senāko. Viena un otra veida sējumi var būt regulāri – ar noteiktā kārtībā izvietotām rindām, vai neregulāri, kur ķieģeļu kārtojumam rindās nav pievērsta uzmanība.

koka sargeja (vācu: *Hurde* no senaugšvācu *hurd* – žagaru pinums, angļu: *hoarding*, arī *brattice* vai *brettice*, no franču: *bretèche*) pagaidu koka ar jumtu segta konstrukcija, kas aplenkuma laikā tika izbūvēta aizsargsienas augšdaļā ārpusē, lai aizstāvji varētu uzlabot apšaudes lauku un sekmīgāk aizsargāt sienas apakšdaļu. Tālākā attīstībā transformējās par mašikuļiem. Koka sargeja pieminēta Cēsu pils 17. gs. aprakstā.

konvents (latīņu: *conventus* sapulce, *convenio* sanākt kopā) garīgas sabiedrības nodibinājums.

krusteja (no vācu: *Kreuzgang*) pārsegta velvēta apeja ap klostera iekšējo kvadrāta vai taisnstūra pagalmu.

kvadrs (itāļu: *quadro* - kvadrāts)– apstrādāts, regulārā paralēlskaldņa formā aptēsts masīvs akmens būvelements.

laukakmeņi - akmeņi, kurus līdz Latvijas teritorijai kopā ar smilti un granti atnesuši pleistocēna ledāji. Piļu būvniecībā galvenokārt izmantoti liela izmēra granīta

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

(latīņu *granum* – grauds) laukakmeņi, kuru lielākā dimensija var sasniegt pat 100cm.

lavatorijs –(latīņu: *lavare* mazgāt) higiēnas un mazgājamā zona, arī akas telpa.

logaila – atvērums sienā apgaismojuma, ventilācijas un skata nodrošināšanai. Viduslaiku mūra pils aplodas jeb sleņģa elementi – sānu stati jeb stenderes, paloda un balzums – veidoti no profilētiem kvadriem vai arī izmūrēti no ķieģeļiem ar iestrādātām vērtņu gropēm vienlaikus ar sienas mūrējumu.

mantelšiena (vācu: *Mantelmauer*, angļu, franču: *chemise* – kreklis) – zema aizsargsiena torņa apakšējās daļas aizsardzībai. Mantelšienas fragmenti redzami Cēsu pilī, Rietumu torņa dienvidu pusē.

māsverks (vācu: *Maßwerk* – darbs pēc izmēriem, rasējuma) - dekoratīvs, ģeometriski modelēts un ažūrs logailas akmens, ķieģeļu vai koka dalījums, Latvijā saglabājies Raunas pils kapelai.

mašikuļi (vācu, angļu: *machicolation*, franču: *mâchicoulis* – no provansiešu *machacol*: *macar* – saspīest, sasist un *col* - kakls, krievu: *машикулы*) – atvērums grīdā starp zobinājumu balstošām konsolēm, caur kuru nodrošina vertikālo aizsardzību aizsargsienas apakšējai daļai.

morfoloģija (grieķu: *mophē* – veids, forma; *logos* – jēdziens, mācība) - arhitektūrā formālo pazīmju un telpiskās uzbūves apraksts.

menza (latīņu: *mensa* ēdamgalds) – altārgalds viduslaiku kapelā.

ordenis (latīņu: *ordo* kārtība, statuss) vīriešu vai sieviešu kopiena ar iekšēju reliģisku kārtību, kurus saista solījums un kuri dzīvo garīgu dzīvi kopā, klosterī vai viduslaiku pilī.

parhams (vācu: *Warden*, angļu: *ward*, arī *intermural space*,) teritorija starp mantelšienas un kādu no pils korpusiem. Tāds saglabājies Cēsu pilī Dienvidu korpusa dienvidu pusē.

paterella (grieķu: *petros* – akmens; krievu: *нопок*, arī *npак*, arī mangonela no grieķu-latīņu: *manganon* – kara mašīna) - sviras tipa akmeņu metamā ierīce, kurā kā atsvars kalpot cilvēku svars un spēks. Sviras īsākajā galā tika piesieta viena vai

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

vairākas virves, kuras strauji rāva cilvēki. Salīdzinot no atsvara ierīcēm - frondibollām, ar cilvēka spēku darbināmās ierīces bija daudzkārt vājākas gan tālšāvības, gan lādiņa lieluma un smaguma ziņā. Minēta Indriķa Livonijas hronikā

pievārtu kvadri – vārtu akmeņi. Vārtu ailas apakšējās malās izbūvēti prizmas formas kvadri, kas kalpoja ailas malu aizsardzībai avārijas gadījumā pret iespējamiem ratu triecieniem.

pils, arī **viduslaiku pils** (vācu: *Burg*, angļu: *castle*, franču: *château fort*, krievu: *Замок*, latīņu: *Castellum mediaevalis*) – garīga vai militāra ordeņa, feodāļa vai vasaļa nocietināta mītne viduslaikos. Pēc-viduslaiku perioda ievērojama apjoma kungu mājas ar reprezentatīvu funkciju sauc par muižas pilīm, piemēram, Rundāles vai Mežotnes pils.

portkulise (no vecfranču: *porte coleice* – slīdošas durvis, angļu: *Portcullis*, vācu: *Fallgatter*) - paceļams priekšvārtu režģis. Latvijā saglabāties Limbažu pilsdrupu vārtu ailai.

priekšpils (vācu: *Vorburg*, angļu: *outer bailey, outer ward*). Ar apkārtsienu apjota nocietinājuma daļa ap iekšpili, kas pildīja saimnieciskas un aizsardzības funkcijas. Zemāk par iekšpili izvietotu priekšpili sauc arī par lejaspili (angļu *lower bailey, lower ward*).

refektorijs (latīņu: *refectio* atveseļošanās, atpūta, uzkodas) – ēdamtelpa viduslaiku pilī vai klosterī.

remteris – (arī: *Remptir, Reventer*, vāciskots no latīņu: *aula redemptoria* brīvā zāle) sapulču un ēdamzāle vācu ordeņa pilī. Pazīstamākie ir Vasaras un Ziemas remteri Vācu ordeņa galvenajā pilī Marienburgā (Malborkā).

rusts (no latīņu *rusticus* – zemnieku; krievu *рyсмyкa*, angļu *rustication*) – apstrādāts, regulāra paralēlskaldņa formai tuvs akmens būvelements, ailu un sienu ārējo stūru izbūvei. Sienas mūrējumā iesietā mala parasti nav apstrādāta.

sastatņu ligzdas (vācu: *Gerüstloch*, angļu: *putlog holes*, arī *putlock holes*) – sienas virsmā redzamas iedobes, kas palikušas pēc sastatņu gulšņu demontāžas. Ligzdās no nozāģētajiem vai nocirstajiem kokiem var būt saglabājušies iebūvēti to gali.

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

smilšakmens – nogulumiezis, kas veidojies, sacementējoties smiltīm. Pilīs izmantots galvenokārt dekoratīvu elementu – portālu, skulpturālu dekoru veidošanā.

spolija (latīņu: *spolia* - sabojāts) – dekora elements, kas izlauzts no senākām ēkām un atkārtoti izmantots jaunas ēkas būvniecībā.

stalaktīti (grieķu: *stalaktos* - tāds, kas pil) - arhitektūrā lāstekām līdzīgi kaļķu veidojumi, kas nokarājas no pārseguma vai griestiem.

stratigrāfiskie atsegumi (latīņu: *stratum* – segums, slānis) – arhitektūrā vēsturiskās substances atsegumi, kuros noskaidro atsevišķu slāņu izveidošanās secību un tādējādi tos datējot relatīvi vienu pret otru.

šaujāmieroči (angļu: *fire weapons*)- pārnēsājams ierocis ar stobru vai bez tā, kurā, šaujampulverim sadegot, šāviņš saņem kinētisko enerģiju virzes kustībai gāzu spiediena rezultātā (Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums).

šaujamlūka (vācu: *Scharte. Schießscharte*, angļu: *loopholes*, krievu: *бойница*) – *ailas* nocietinājuma ārsienā, kas piemērotas šaušanai ar aukstajiem ieročiem – arbaletiem, vai, sākot ar 15.gs, ugunsieročiem – āķa bisēm un lielgabaliem. Ugunsieročiem izbūvētajām šaujamlūkām telpas pusē izvietotas šaujamkameras, kas nodrošināja vietu munīcijas uzglabāšanai, kā arī ierobežoja dūmu izplatīšanos iekštelpā. Šaujamkameras parasti aprīkotas ar dūmu izvadkanāliem. Pēc formas var izdalīt iedziļinātās (*Senksharten*), izvirzītās (*Nasenscharten* – apvienojot horizontālo šaušanas un vertikālo uz leju mešanas funkciju), kā arī bikšu (*Hosenscharten* – vienā šaujamkamerā izbūvētas divas šaujamlūkas).

tilta galva - tilta sākuma posms, no kura tiek nodrošināta pārējā tilta un attiecīgi arī ieejas pilī aizsardzība (LVP, 264.lpp.).

torsālā arhitektūra – vispārīgs drupu arhitektūras apzīmējums, ko izmanto čehu restauratori. Nosaukums veidots pēc analogijas ar skulptūru torsiem (itāļu *torso*, no latīņu *thyrsus* – stumbrs, celms) jeb rumpjiem (no viduslejasvācu: *rump* – 'viduklis'). Latvijā aprītē nav ieviesies.

vārtu būve (angļu: *gatehouse*) – militāru izbūvju komplekss, kas nodrošināja ieeju pilī savējiem un iespējami apgrūtināja tajā iekļūšanu ienaidniekam. Sastāvēja no

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

vienas vai vairākām vārtu ailām ar dzelzs elementiem apkaltām vārtu vērtnēm; ailu apakšā to malu aizsardzībai izbūvēti pievārtu kvadri. Papildus vārtu aizsardzībai varēja kalpot portkulise.

vairogsiena (vācu: *Schildmauer*, angļu: *shield wall*) – augsta un bieza pils aizsargsiena, kas kalpo galvenās iespējamā uzbrukuma puses aizsardzībai. Tās izveidošanās saistīta ar akmens metamo mašīnu jeb akmeņmešu ieviešanu. Latvijā vairogsienas apakšējā daļa redzama Mākoņkalnā un konstatēta Aizkraukles vecās pils arheoloģiskajos izrakumos.

velve – konvekta (izliekta) lokveida čaulas pārseguma konstrukcija. Latvijā viduslaikos izmantotas cilindriskās un krusta jeb krusta ribu velves (vācu: *Kreuzrippengewölbe*). Pēdējās attiecināmas uz četrdaļu velvju tipu, pretstatā agrajos viduslaikos izmantotajām sešdaļu velvēm. Velvju buru šķautņu sadure var būt bez ribām, piemēram, Cēsu pils Rietumu torņa pagrabstāvā, vai arī ar vairāk vai mazāk izvērstu ribu struktūru. Dekoratīvs krusta velves paveids – zvaigžņu velve – saglabājies Cēsu pils Rietumu torņa 2. stāva Mestra telpā. Tajā var izdalīt vairākpakāpju ribu struktūru: 1) sienas ribas, 2) diagonālās krusta ribas, 3) palīgribas jeb tjerseronus (franču: *tierceron*, no *tierce* - trešdaļa) un 4) to savienotājrības jeb liernas (franču: *lierne*, no *lier* - savienot). Velves ribas un arkas ķīļveida elementus sauc par ķīļakmeņiem (vācu: *Keilsteine*, arī franču: *Voussoir*), balsta elementu par pēdas akmeni (vācu: *kämpfer*, arī *imposts*), augšējais savienotājelements ir slēgakmens (vācu: *Schlussstein*). Ar krusta velvi pārsegtu telpas daļu sauc par traveju (franču: *travée* – laidums); vairākas blakus izkārtotas travejas savstarpēji atdala šķīrējarkas.

vērgangs (vācu: *Wehr* – aizsardzība, gang – eja) – kaujas jeb aizsardzības eja, ko aizsargā brustvērs.

vējstieņi – dzelzs stieņi ar placinātiem galiem, kas nodrošina noturību saliktām, ar svina dzīslu sastiprinātām nelielām stikla rūtīm - “stiklojumam svina”.

zobinājums (vācu: *Maschikuli*, angļu: *battlement*, no franču: *batailler*, krievu: *зубчатая стена*) aukstajiem ieročiem domāta robota brustvēra sienas augšdaļa, kurs starp zobu jeb slēgto sienas daļu (vācu: *Zinnen*, angļu: *crenels*, krievu: *зубец*) izvietoti atvērumi šaušanai – šaujamspraugas (vācu: *Scharte*, angļu: *merlons*, krievu:

2 PIELIKUMS. PILSDRUPU ARHITEKTŪRAS un SPECIĀLO TERMINU VĀRDNĪCA

бойница). Latvijas pilsdrupās nav saglabājušies.

Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē

A P T A U J A S A N K E T A

Pilsdrupas ir vecākā Latvijas teritorijā sastopamā liecība par viduslaikiem. Tās tiešā veidā nosaka mūsu vietu Eiropas kultūras vēsturē. Kāda ir pilsdrupu loma mūsdienu sabiedrībā? Vai un kādi resursi būtu nepieciešami to nozīmes un kultūrvēsturiskā potenciāla paaugstināšanai?

[1] jūsu amats, nodarbošanās epasts @

[2] Dzīves / darba vieta (pilsēta): novads:

[3] nosauciet viduslaiku pilsdrupas, par kurām turpmāk atbildēsiet uz jautājumiem:

[4] vai redzat iespēju šīs pilsdrupas sasaistīt ar kādu citu, jums zināmu kultūrvēsturisku objektu ?

jā, šāda sasaiste jau pastāv, pilsdrupas ir daļa no tūrisma maršruta (kāda?):

jā, būtu priecīgs, ja šāda sasaiste būtu (lūdzu aprakstiet vēlamos paņēmienus vai līdzekļus):

nē, šāda sasaiste nav nepieciešama.

[5] vai, jūsuprāt, pilsdrupām piemīt ekonomisks un tūrisma potenciāls ?

jā, pilsdrupas ir cieši saistītas ar citiem vietējiem tūrisma pakalpojumiem – lūdzu aprakstiet kādiem:

pilsdrupām ir apmeklētāji, tomēr tie ilgi neuzkavējas,

Cits:

pilsdrupas vispār reti kāds apmeklē.

[6] vai pilsdrupas ietekmē kultūras dzīvi? iespējami vairāki atbilžu varianti

jā, tajās norisinās koncerti, izrādes; jau notiek, vai būtu vēlamas mākslas instalācijas (apakstiet, lūdzu, kādas):

tās parādās vizuālajā mākslā (gleznas, fotogrāfijas u.tml.),

apmeklētāji tās atspoguļo sociālajos tīklos,

Cits:

nē, pilsdrupas praktiski nekur nav redzamas.

[7] kāda ir pilsdrupu nozīme pilsētas vai novada identitātes veidošanā? iespējami vairāki atbilžu varianti:

pilsdrupas ir atspoguļotas novada simbolikā,

pilsdrupas veido atpazīstamu vietzīmi,

Cits:

pilsdrupas novada pilsētas vai novada identitāti neveido un neietekmē.

[8] sakārtojiet pilsdrupu vērtības no 1 (būtiskākā) līdz 6 (mazsvarīgākā):

ainaviskā izziņas mūsdienu sabiedrisko norišu vieta

vēsturiskā emocionālā simboliskā, orientēšanās un vietzīmes

cita, iepriekš neminēta vērtība:

[9] vai pilsdrupu esamība arhitektūras vai arheoloģijas pieminekļu sarakstā sekmē to aizsardzību un attīstību?

jā, ir pieejams finansējums saglabāšanai,

jā, tas sekmē objekta vērtības apzināšanos,

nē, pieminekļa statuss objekta apsaimniekošanu traucē.

[10] Nosauciet vēl citas, jūsuprāt, zināmākās, Latvijas pilsdrupas (četras vai vairāk):

[11] Kā jūs attiektos pret pilsdrupu teritorijas apzaļumošanu:

jā, atbalstītu vēsturiska dārza iekārtošanu drupu vai bijušās priekšpils teritorijā;

jā, atbalstītu mūsdienu teritorijas labiekārtojuma risinājumu;

nē, pilsdrupu teritorijā apzaļumošana un stādījumi ir nevēlami.

[12] ieteikumi pilsdrupu kultūrvēsturiskā potenciāla paaugstināšanai

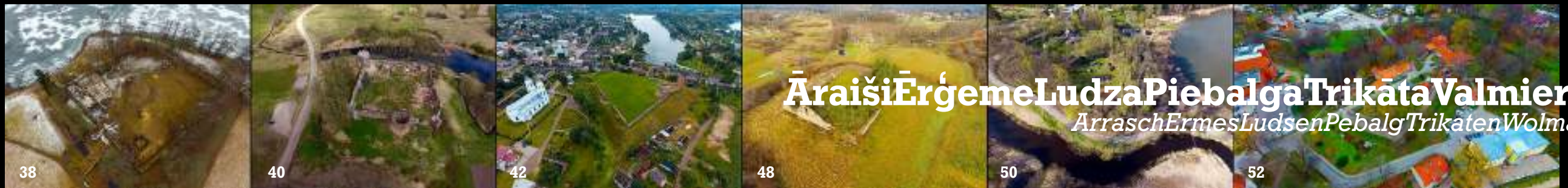
Cēsis Sigulda Turaida
Wenden Segewold Treyden

Viduslaiku periodā no divpadsmitā gadsimta beigām līdz sešpadsmitā gadsimta vidum pašreizējā Latvijas teritorijā izbūvētas ap 130 pils, kas bija izvietotas Livonijas ordeņa un bīskapa valstu teritorijās. Ap 50 no šiem nocietinājumiem līdz mūsdienām nonākušas drupu stāvoklī. 2017. – 2018. gadā uzņemtie fotoattēli dokumentē piļu pašreizējo stāvokli, kā arī informē par pēdējos gados veiktām konservācijas un piļu attīstības aktivitātēm.

During the medieval period from late 12th till mid 16th century approximately 130 castles were built on the territory of present Latvia, which were located on the territories of the Livonian Order and the bishop's domain. Approximately 50 remaining fortifications nowadays are in the state of ruins. The photos taken in 2017-2018 document the contemporary condition of the castles, as well as inform about the recent conservation and development activities.

Aizpute Alūksne Koknese Limbaži Rauna
Ordens-Hasenpoth Marienburg Kokenhusen Lemsal Ronneburg

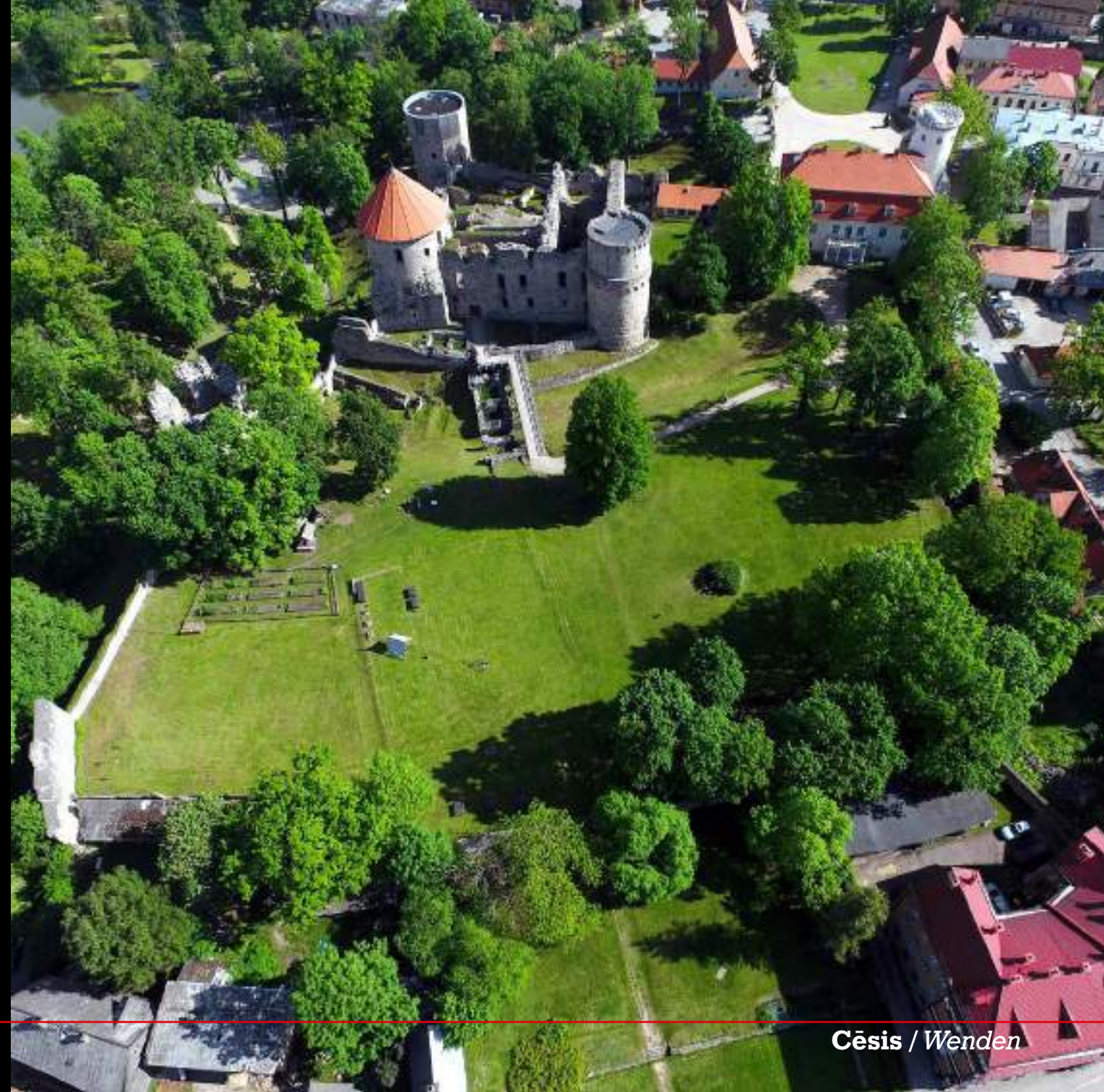
Āraiši Ērgeme Ludza Piebalga Trikāta Valmiera
Arrasch Ermes Ludsen Pebalg Trikatēn Wolmar

Aizkraukle Ikšķile Rēzekne Ropaži Smiltene
Ašcheraden Uexküll Rositen Rodenpois Smilten

Rinda
Angermünde

Ordeņa pils un mestra rezidences drupas Cēsis ir viens no vispilnīgākajiem pils drupu kompleksiem Latvijā. Bagātīgā vēsture un lieliskie skati novieto starp īpašākajiem un interesantākajiem Baltijas reģiona tūrisma objektiem. Pils izvietojums plakuma malā nodrošina lielisku apkārtnes novērošanas iespēju. Pat mūsdienās zinot, ka torņi nesasniedz sākotnējo augstumu, plašās skatu perspektīvas no tiem Gauja virzienā liecina, ka reiz no šejienes bija iespējams kontrolēt tuvāku un tālāku apkārtni.

The ruins of the Order's Castle in Cēsis (Wenden) is one of the best preserved castle ruin complexes in Latvia. The rich history and spectacular outlook place it amongst the most peculiar and interesting tourist attractions of the whole Baltic region. Location of the Castle on the edge of the slope provides excellent observation facilities. Even today, when standing atop of the towers and knowing they do not reach their original height, amazing views on the Gauja River testify that once upon a time, the whole surrounding could be kept under the control

Pils ir ne tikai drupu ekspozīcija, bet tās teritorija un atsevišķas telpas kalpo kā dažādu svētku norises vietas. Pa kreisi maizes cepšana rekonstruētā maizes krāsnī, pa labi viduslaiku mūzika Mestra zālē.

The Castle is not only an open-air ruin exposition, but its territory and separate premises serve as locations of various festivities. On the left: bread baking in the reconstructed bread oven, on the right: medieval music in the Master's hall.

Būvniecības procesu izpratne un interpretācija ir viens no vēsturisko būvju izpētes virzieniem. Pa kreisi augšā viduslaiku ķieģeļa gatavošana koka formā, pa kreisi apakšā un pa labi viduslaiku būvmeistaru izmantoto ģeometrisko sakarību meklējumi.

Comprehension and interpretation of construction processes is one of the directions of historic building research. On the left, on top: preparation of a medieval brick in a wooden mold; on the left, below: geometric coherence tools, used by medieval builders.

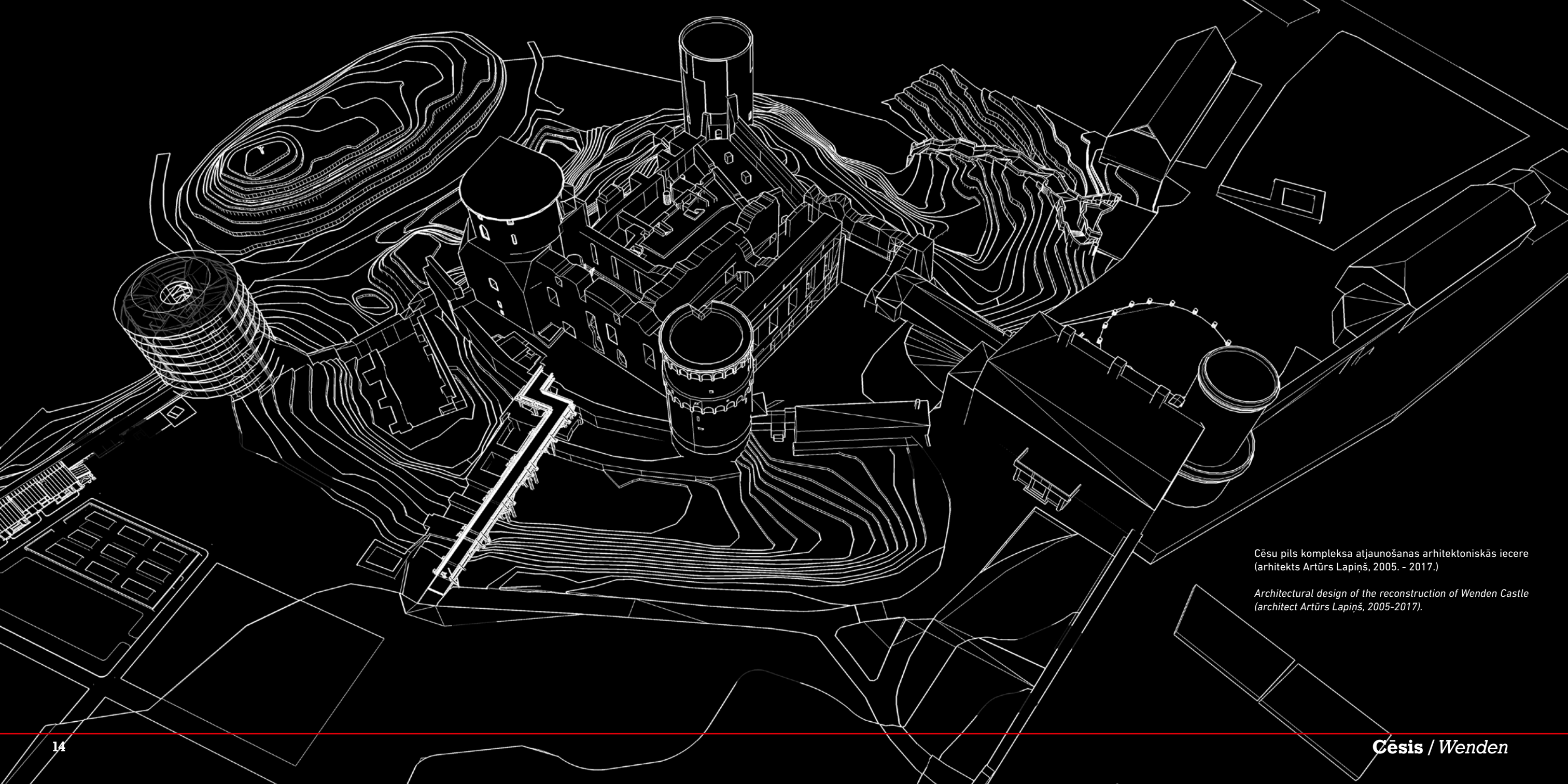

Viduslaiku svētku norisi bagātina koši bruņinieku turnīri, amatnieku sniegumi, kā arī vēsturisko tērpu un rotu rekonstrukciju parāde.

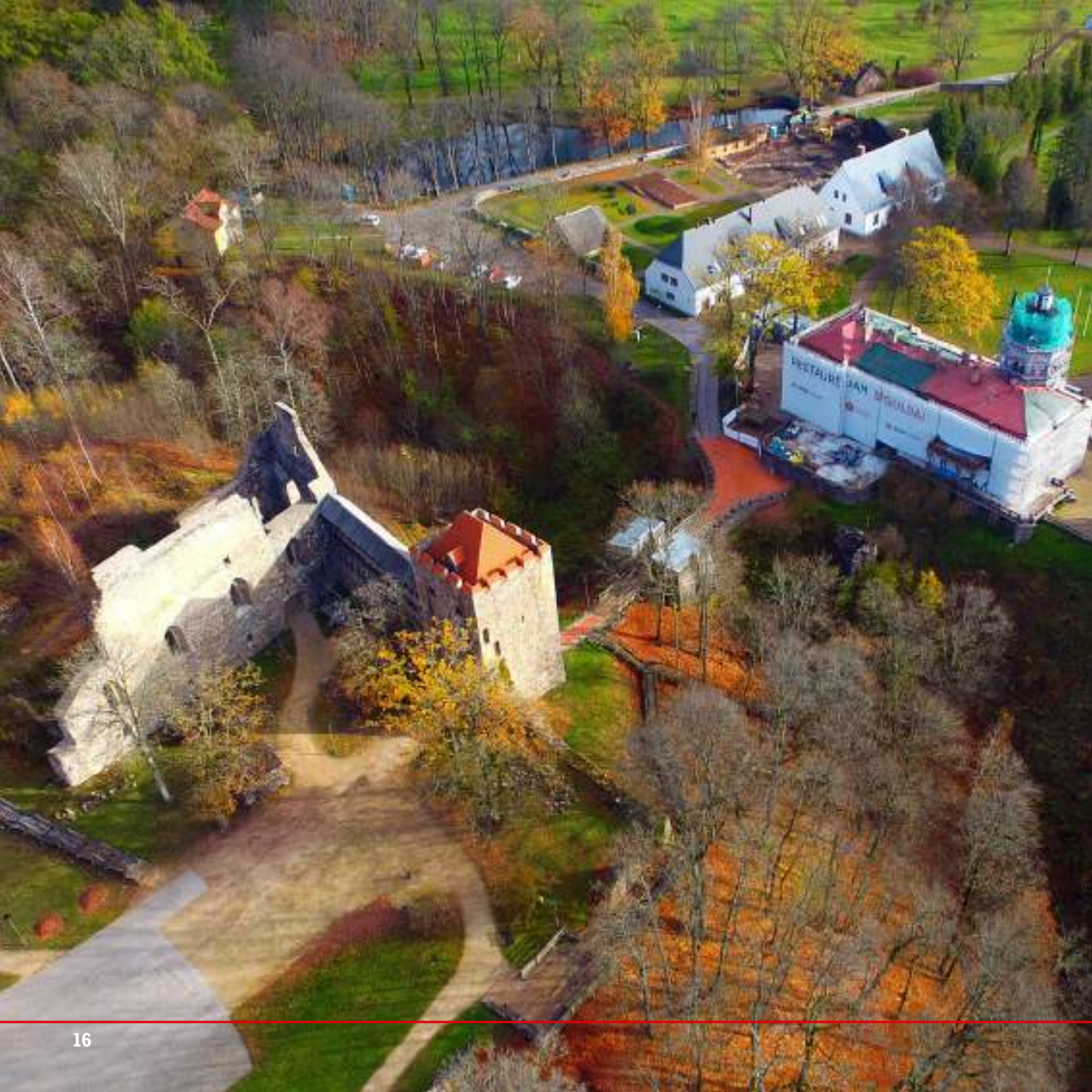
The course of medieval festivities is enriched by colorful knight tournaments, artisan performances, as well as parades of historic attires and decorations.

Cēsu pils kompleksa atjaunošanas arhitektoniskās iecere
(arhitekts Artūrs Lapiņš, 2005. - 2017.)

*Architectural design of the reconstruction of Wenden Castle
(architect Artūrs Lapiņš, 2005-2017).*

Ordeņa pils Siguldā pārmaiņas piedzīvojuši pēdējā desmitgadē. Arhitektes Tatjānas Vītoles 1967. - 1992. gada ieceres rezultējušās arhitektes Ināras Caunītes 2009. gadā realizētajās pārbūvēs. Pie tilta no jauna izbūvētas biļešu kases, ar koka galerijām un skaidām iesegtu sienas plakni papildināts Dienvidu korpuss. Jaunu, no sienām atrautu un oriģinālās konstrukcijas pasargājošu jumtu ieguvīs Ziemeļu tornis – skatu platforma.

The Order's Castle in Sigulda (Segewold) has been experiencing alterations during the recent decade. The concepts of 1967-1992 by architect Tatjana Vītola, resulted in the realignment of the complex by architect Ināra Caunīte in 2009. Ticket-offices by the bridge were built anew, while the Southern block was supplemented with wooden galleries; its wall planes were covered with wooden shavings. The Northern Tower – the observation platform, acquired the new lifted protective roof of an ingenious design.

levērojama apjoma pārbūves 20. gs. otrajā pusē notikušas turpat netālu esošā bīskapa pilī Turaidā. Pēc II pasaules kara aizsākto kolēģu – arhitektu veikumu turpināja viduslaiku arhitektūras pētnieks arhitekts Gunārs Jansons, kura vadībā 1969. - 1985. gados notika pils izpēte un atjaunošanas projektēšana. Sabiedrībā un speciālistu lokā pretrunīgi vērtētais papildinājumu apjoms izrietēja gan no ķieģeļu sienu uzbūves principa, gan no muzeja vēlmes iegūt papildus telpas. Izteiksmīgais siluets un gleznainie skati uz Gaujas leju līdz ar daudzpusīgajām muzeja aktivitātēm joprojām piesaista tūkstošiem apmeklētāju.

In the second half of the 20th century considerable reconstructions had taken place at the nearby located Bishop's Castle in Turaida (Treyden). The successful works, which were started by the colleagues-architects after the end of the World War II had been continued by the researcher of medieval architecture, architect Gunārs Jansons. In 1969-1985 research of the Castle and restoration projecting had been conducted under his supervision. The society and specialists ambiguously evaluated the volume of extensions, which were done due to the principle of brick wall structure, as well as owing to the museum's intention to receive additional premises. Expressive silhouette and picturesque views on the valley of the Gauja, along with versatile museum activities, up to this day attract thousands of visitors

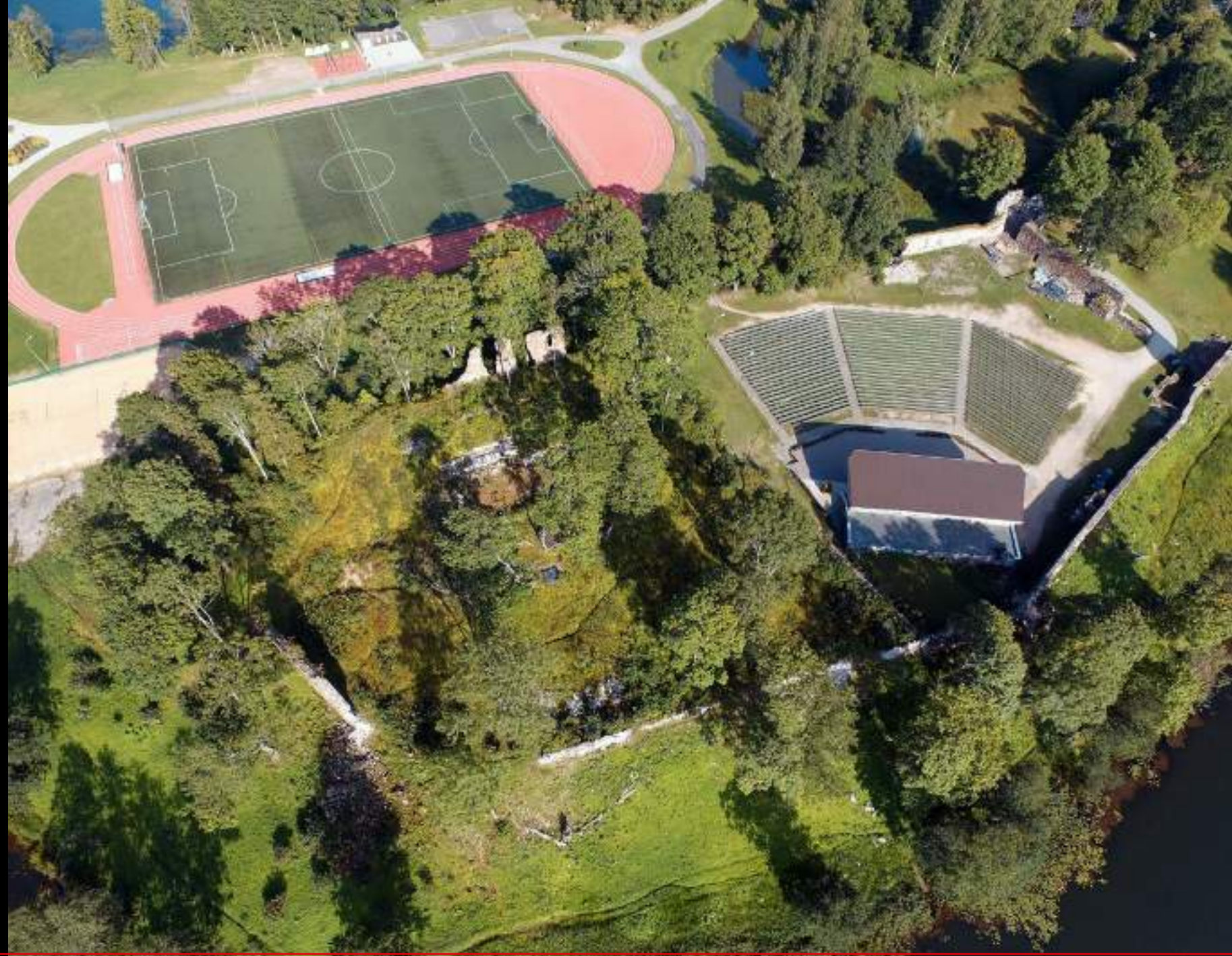
Skats pār Turaidas pils kompleksu uz Gaujas senleju Siguldas virzienā.

The view over the Castle of Turaida on the valley of the Gauja in the direction of Sigulda

Aizputes ordeņa saimniecības pils izpēti 1986. gadā veikuši arhitekts Gunārs Erdmanis un vēsturnieks Zīgurds Bēts. Jau 20. gs. sākuma publikācijās atzīmēts virs vārtu aillas izvietotais sgrafito tehnikā veidotais dekors. Tā konservācija, tāpat kā pašas Pils atjaunošana tā arī nav pabeigta, un daļēji paaugstinātās sienas turpina erodēt.

The research of the Order's Administrative Castle in Aizpute (Hasenpoth) was conducted by architect Gunārs Erdmanis and historian Zīgurds Bēts. The publications dated from the beginning of the 20th century noted the décor in sgraffito technique above the gateway. Its conservation, just like the reconstruction of the Castle itself, is still not finished, while erosion gradually ruins partially heightened walls!

Uz Pils salas Alūksnes ezera vidū izvietotās Alūksnes ordeņa komtura pils teritorija kopš 1970. gadiem kalpo pilsētas estrādes vajadzībām. Drupu tiešā tuvumā izvietojies stadions. Neliela apjoma konservācijas darbi projektēti 1970. gados (arhitekts Laimonis Liepa).

The territory of the Commander's Castle of Alūksne (Marienburg), which is located on the Pīlssala (Castle Island) in the middle of Alūksne lake, has been serving as the city's stage since the 1970s. In the immediate vicinity of the ruins a stadium is located. Small scale conservation works were planned in the 1970s (architect Laimonis Liepa).

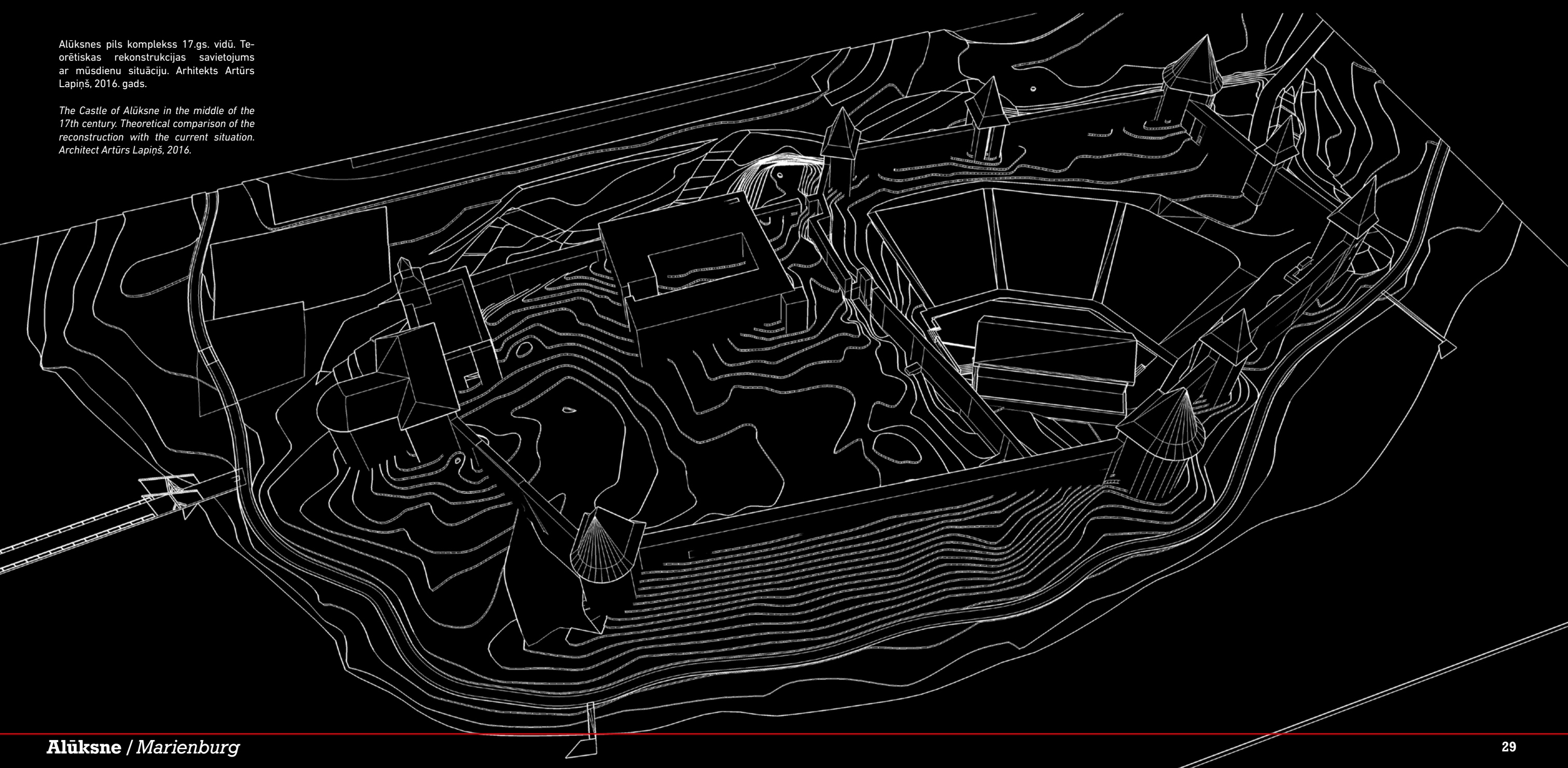

Pilssalas atdzimšana pakāpeniski notiek pēdējā desmitgadē, kad uzsākta pils kompleksa izpēte un plānota tās teritorijas attīstība (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2006, 2016 – 2018). Darbu fokusā ir Dienvidu torņa atjaunošana un pieguļošo konstrukciju konservācija.

The revival of the Pilssala island has been gradually performed during the recent decade, when the research of the Castle was started and its territory development was planned (architect Artūrs Lapiņš, 2006, 2016 – 2018). The work mainly focuses on the reconstruction of the Southern Tower and conservation of the adjoining structures.

Alūksnes pils komplekss 17.gs. vidū. Teorētiskas rekonstrukcijas savietojums ar mūsdienu situāciju. Arhitekts Artūrs Lapiņš, 2016. gads.

The Castle of Alūksne in the middle of the 17th century. Theoretical comparison of the reconstruction with the current situation. Architect Artūrs Lapiņš, 2016.

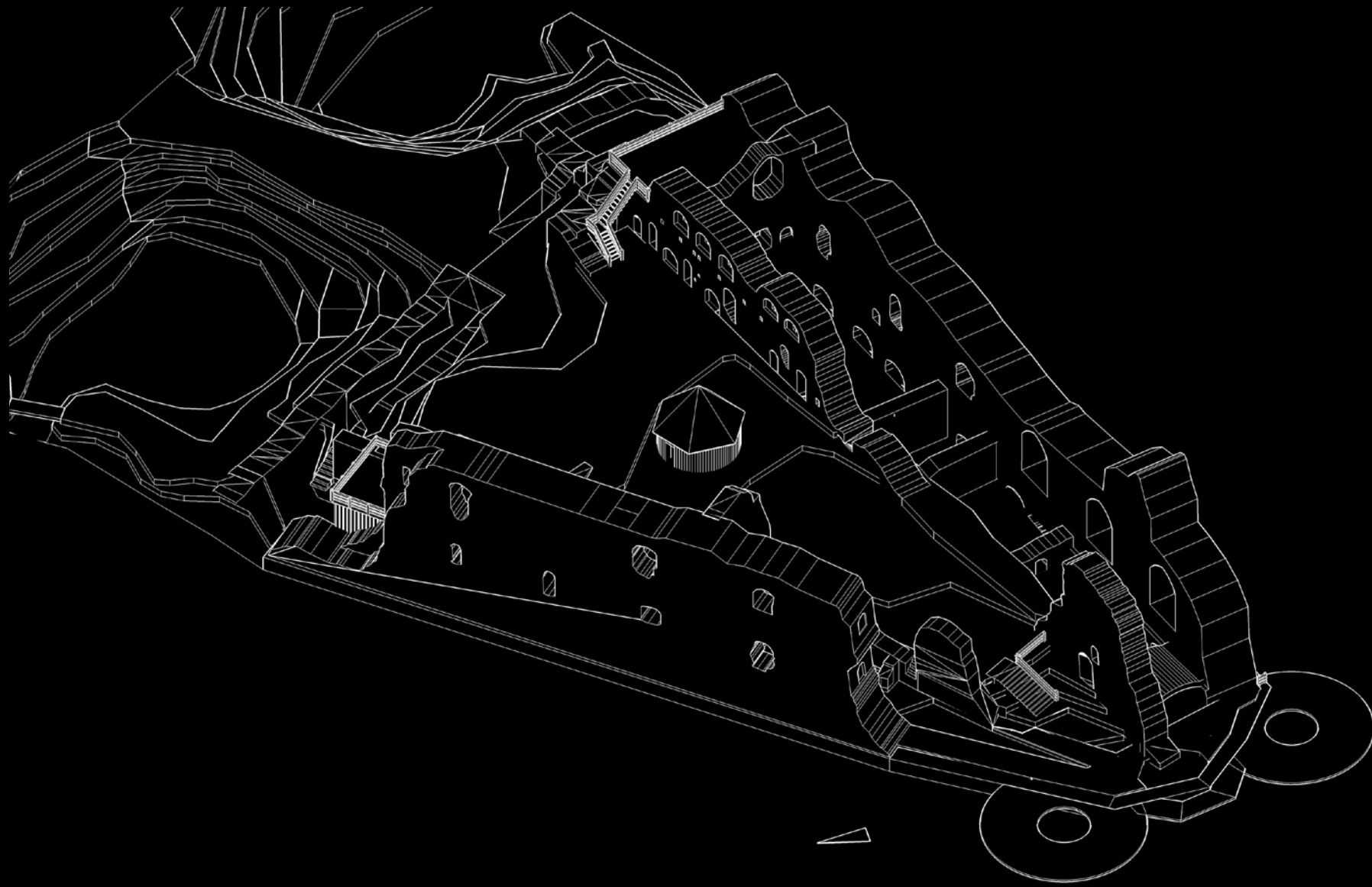

Joprojām varenās Kokneses bīskapijas pils sienu drupas ir tikai daļa no agrākā milzīgā pils kompleksa ar diviem apaļiem torņiem un vairākām priekšpilīm. Līdz ar Pļaviņu ūdenskrātuves izveidi 1965. gadā ievērojami izmainījies arī ainaviskais skats. Veikta pamatu nostiprināšana un atsevišķu daļu konservācija (arhitekts Ilgonis Stukmanis, 1970 – 1990) un turpinās ar pils attīstību saistītie konservācijas darbi (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2016 – 2018).

Still mighty wall ruins of the Bishop's Castle in Koknese (Kokenhusen) are only parts of formerly enormous Castle with two round towers and several sub-castles. Together with the formation of Pļaviņas Reservoir in 1965, the surrounding landscape had greatly changed. Stabilization of the base and conservation of separate segments had been carried out (architect Ilgonis Stukmanis, 1970 – 1990), which is continued with the conservation in the framework of the Castle's development (architect Artūrs Lapiņš, 2016 – 2018).

Pils skatā no ūdens līmeņa un drupu kompleksa attīstības priekšlikums (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2016).

Proposal of the view on the Castle from the water level and the ruins in the framework of the Castle's development project (architect Artūrs Lapiņš, 2016).

Limbaži / Lemsal

Limbažu bīskapa pils drupu stāvoklī nonāku-
si 20. gs. trešajā ceturksnī. Tās atjaunošana
aizsākta 1989. gadā (arhitekta Tatjana Vītola) un
turpināta 1995. gadā (arhitekti Pēteris Blūms,
Ināra Caunīte u.c.). Pils dienvidaustrumu sienu
nosegta ar neitrālu dēļu jumtu, savukārt vārtu
tornis ieguvis augstu vairākpakāpju akcentu, kas
iezīmējas pilsētas siluetā.

*The Bishop's Castle in Limbaži (Lemsal) became
ruins in the third quarter of the 20th century. Its re-
construction was started in 1989 (architect Tatjana
Vītola) and continued in 1995 (architects Pēteris
Blūms, Ināra Caunīte and others). The Castle's
South-Eastern wall is covered with neutral plank
roof while the gate tower received a high multilev-
el accent which fits in the city's silhouette.*

Bīskapijas pils Raunā noslēdz piļu trijotni, kurā viduslaikos bīskaps ar savu svītu pavadījis vienu trešdaļu gada. Apjomīgās mūra konstrukcijas pētītas jau 1990. gados Tatjanas Vītolas vadībā. Projekts turpināts 2005. gadā, veicot teritorijas labiekārtojumu un torņa jumta izbūvi pēc arhitektes Ināras Caunītes iecerēm. 2016. gadā izstrādāts jauns pils kompleksa attīstības mets, atbilstoši kuram tiek plānoti konservācijas darbi (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2016 – 2018).

The Bishopric's Castle in Rauna (Ronneburg) is the last of the three castles, in which bishop together with his retinue spent one third part of year. The volumetric stone structures had been researched already in 1990s by Tatjana Vītola. The project was continued in 2005 with the improvement of the territory and construction of the tower's roof in accordance with the designs by architect Ināra Caunīte. In 2016 the new plan of the Castle's development was worked out. Conservation works are being planned in accordance with it (architect Artūrs Lapiņš, 2016 – 2018).

Āraišu ordeņa palīgpils sienas atsegtas 1970. - 1980. gadu arheoloģiskās izpētes laikā (arheologs Jānis Apals). Izraktajos pagrabos krājās ūdens, atsegtās sienas praktiski netika konservētas, un tās līdz mūsdienām nonākušas avārijas stāvoklī. Izstrādāts konservācijas projekts un uzsākta tā realizācija (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2017 – 2018).

The walls of the Order's Auxiliary Castle in Āraiši (Arrasch) had been opened in 1970s-1980s during the archaeological research works (archaeologist Jānis Apals). Water accumulated in the revealed basements, the discovered walls practically were not conserved and have survived up to this day in emergency state. Conservation project was developed and its realization has been started (architect Artūrs Lapiņš, 2017 – 2018).

Ērgemes ordeņa palīgpils saglabājusi ne tikai divus tornus, bet arī apkārtmūri un daļu no korpusem. Arhitekta Pēteris Blūms 2007. - 2015. gadā izstrādātā saglabāšanas un attīstības koncepcija ietver Ziemeļu torņa konservāciju un jumta atjaunošanu, kā arī teritorijas labiekārtojumu. 2017. gadā uzsākti torņa konservācijas darbi.

The Order's Auxiliary Castle in Ērgeme (Ermes), not only has preserved its two towers, but also the circular wall and some of the blocks. The preservation and development concept by architect Pēteris Blūms (2007-2015) includes conservation of the Northern Tower and restoration of the roof, as well as the improvement of the territory. In 2017 tower conservation works were started.

Ordeņa fogta pils Ludzā aizņem visu pilskalna plakumu, kas līdz ar Baznīcas kalnu paceļas virs pilsētas līmeņa un izvietots starp Lielo un Mazo Ludzas ezeriem. Viduslaikos tā bijusi ordeņa valsts robežpils, kurai kā atbildi pleskavieši savulaik izbūvējuši Krasnij Gorodkas nocietinājumus. 2017. gadā veikta atkārtota Pils pagalma izpēte (arheologs Uldis Kalējs) un daļēji realizēta virszemes konstrukciju konservācija (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2004, 2017 – 2018. gads).

The Order's Vogt's Castle in Ludza (Ludsen) occupies the whole plane of the castle mound, which, together with the Church Hill, rises above the city's level. It is located between the Big and Small Ludza lakes. During the Middle Ages it was the Order's border castle. The citizens of Pskov built the Krasnij Gorodok fortification as their response to the construction of Ludza Castle. In 2017 research of the Castle's yard was conducted (archaeologist Uldis Kalējs), while the conservation of terrestrial constructions was partially finished (architect Artūrs Lapiņš, 2004, 2017-2018).

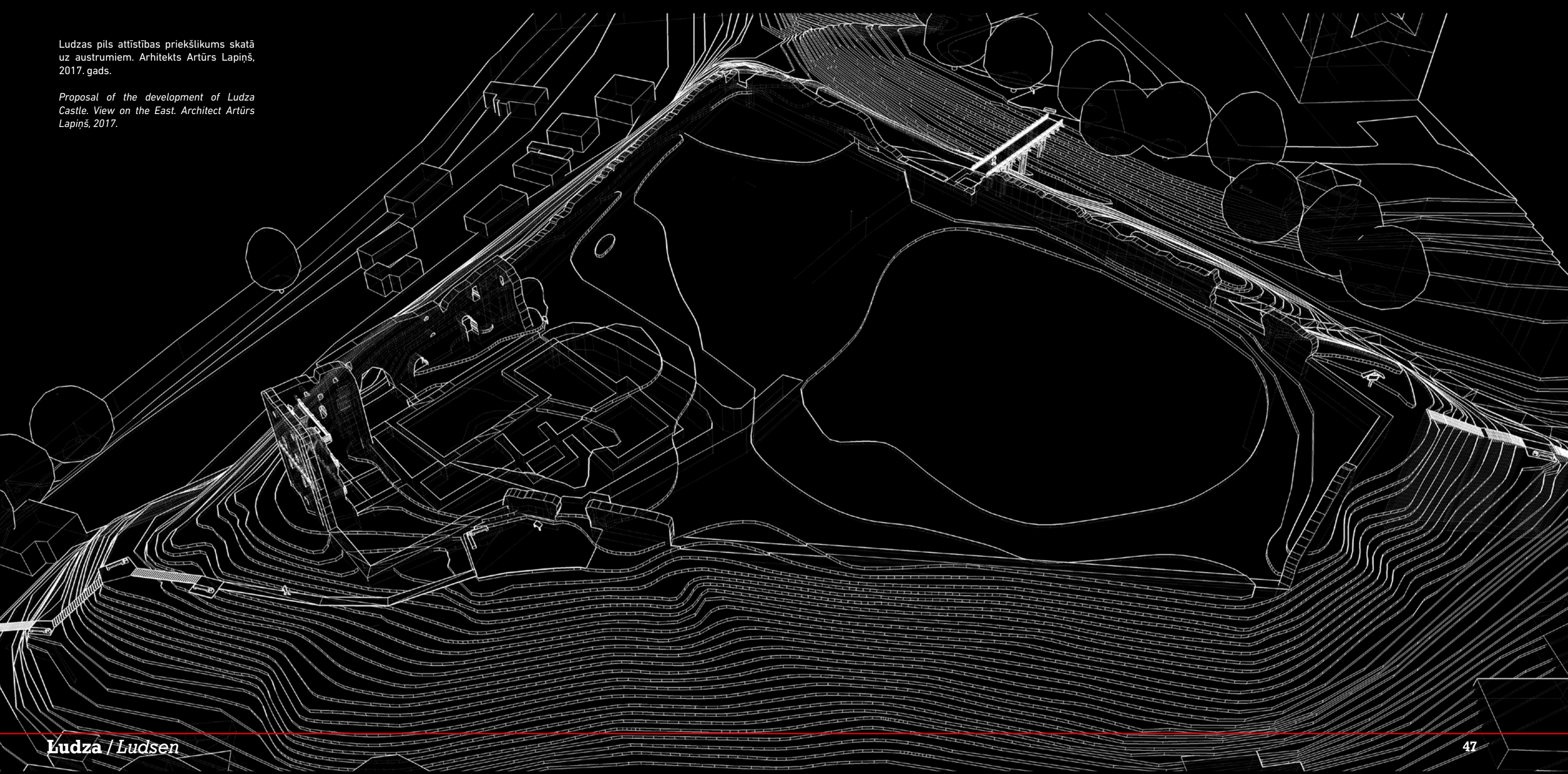
Pašā pilsētas centrā esošā brīvā Pilskalna teritorija tiek izmantota gadatirgiem un kultūras aktivitātēm. Svētku laikā pilsdrupas apdzīvo bruņās tērpti kareivji un daiļas viduslaiku dāmas.

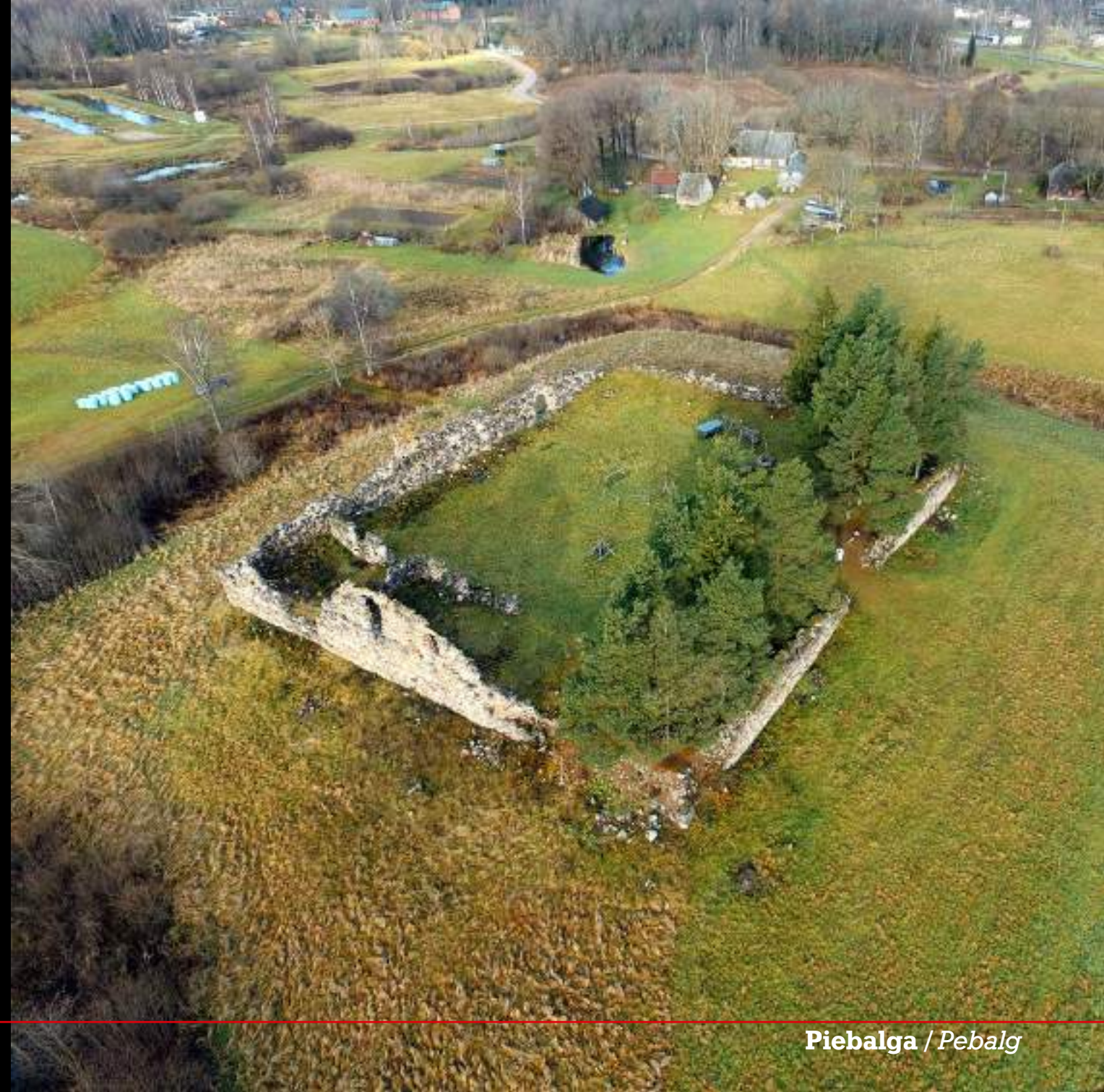
The open Castle mound territory, which is located in the very center of the city, is the location of fairs and cultural activities. During the festivities the ruins are inhabited by warriors in medieval armour and fair ladies.

Ludzas pils attīstības priekšlikums skatā uz austrumiem. Arhitekts Artūrs Lapiņš, 2017. gads.

Proposal of the development of Ludza Castle. View on the East. Architect Artūrs Lapiņš, 2017.

Kaut arī izpostīta jau Livonijas kara laikā 1577. gadā, arhibīskapa saimniecības pils Piebalgā, Balgas upes krastā saglabājusi pils teritorijas apkārtsienu, kā arī dienvidrietumu un dienvidaustrumu korpusu fragmentus. Konservācija projektēta 2006. gadā (arhitekts Ilgonis Stukmanis). Jauns konservācijas risinājums izstrādāts 2017. gadā (arhitekts Artūrs Lapiņš).

Despite being desolated already during the Livonian War in 1577, Archbishop's Administrative Castle in Piebalga (Pebalg), located on the bank of the Balga river, preserved its circular wall, as well as fragments of its South-Western and South-Eastern blocks. The conservation was planned in 2006 (architect Ilgonis Stukmanis). The new conservation solution was developed in 2017 (architect Artūrs Lapiņš).

Gleznainā paugurā starp Trikātas ezeru un Abula upi izvietoto ordeņa saimniecības pili Trikātā no ceļa traucē novērtēt paugura nogāzēs saaugušie pašizsējas koki. Pils pagalma teritorijā 20. gs. otrajā pusē ierīkota estrāde. Pēc 19. gs. beigās Karla Lēvisa of Menāra vadībā notikušajiem izpētes un uzmērīšanas darbiem mērķtiecīgas pils konservācijas un attīstības aktivitātes nav notikušas.

The Order's Administrative Castle in Trikāta (Trikaten) is located on the picturesque hill between Trikata lake and the Abula river, however, from the side of the road it does not allow to enjoy the view on the trees, which grow on the hill's slope. In the second half of the 20th century on the territory of the Castle's yard a stage was built. After the research and metering works by Carl von Löwis of Menar in the end of the 19th century, no deliberate conservation and development activities have been carried out.

Valmieras ordeņa pils tīd ar pilsētu izpostīta pašā Ziemeļu kara sākumā 1702. gadā. Neskatoties uz to, otrās priekšpils teritoriju no trim pusēm joprojām aptver apkārtsiena ar ailām un vairākiem šaujamlūku fragmentiem, ko papildina arheoloģiskās izpētes laikā atsegtie ziemeļrietumu un dienvidrietumu korpusa pamati. 2016. gadā virs ziemeļrietumu korpusa iecerēta mūsdienīga muzeja apjoma izbūve (arhitekts Antons Gonda, Viktors Zarakovskis), pirms tam veicot atsegto konstrukciju konservāciju (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2005, 2018).

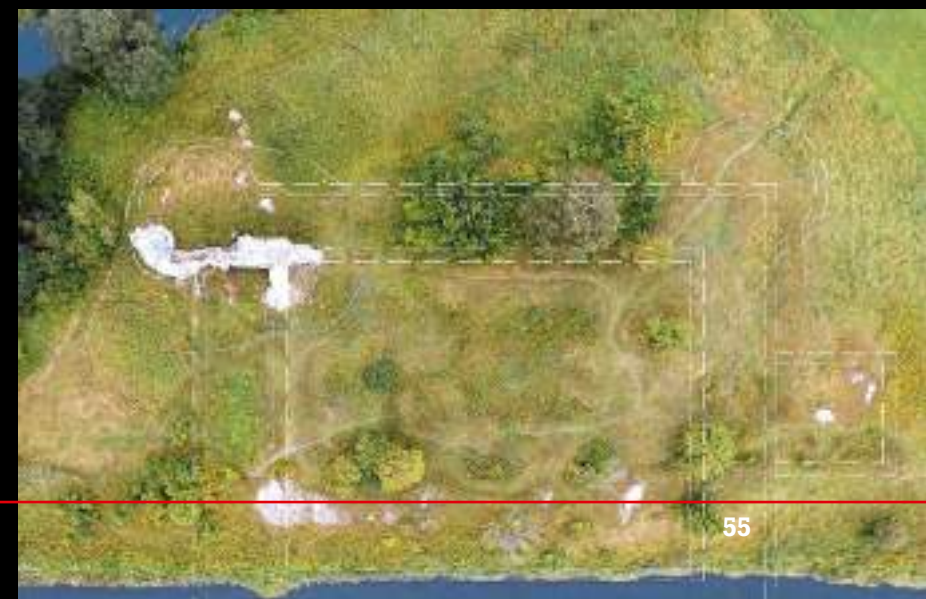
The Order's Castle in Valmiera (Wolmar) was desolated together with the city at the very beginning of the Northern War in 1702. Despite this, the second sub-castle territory is still surrounded by the circle wall with apertures and numerous fragments of loopholes, which are supplemented by the archaeologically revealed bases of the North-Western and South-Western blocks. In 2016 the construction of a modern museum above the North-Western block was planned (architects Antons Gonda, Viktors Zarakovskis), before which conservation of the revealed constructions was performed (architect Artūrs Lapiņš, 2005, 2018)

Daugavas un Karīkstes upes krastā izvietotā Aizkraukles ordeņa komtura pils saglabājusi tikai nelielu daļu no sākotnējā četru korpusu apjoma. Ziemeļaustrumu korpusa ārēnās un Ziemeļu torņa fragmentu konservācija veikta 2005. gadā (arhitekts Artūrs Lapiņš).

The Order's Commander's Castle in Aizkraukle (Ascheraden), which stands on the bank of the rivers Daugava and Karīkste, has preserved only a small part of the initial four block complex. Conservation of the outer wall of the North-Eastern block and the fragments of the Northern Tower was performed in 2005 (architect Artūrs Lapiņš).

Ikšķiles bīskapa pils ir viens no vecākajiem bīskapijas nocietinājumiem Līvzemē, un tās būvniecība sākta 1185. gadā. Pils un blakus esošās baznīcas izpēte veikta 1960. gadu sākumā (arhitekts Gunārs Jansons), bet daļa no ārējām atrodas zem Rīgas HES ūdenskrātuves līmeņa. Pilsvietā pieejama reizi gadā, kad ūdens līmenis tiek pazemināts.

The Bishop's Castle in Ikšķile (Uexküll) is one of the oldest fortifications of the bishopric in Livonia. Its construction was started in 1185. The research of the Castle and the adjoining churches was carried out in the beginning of 1960s (architect Gunārs Jansons), however part of the outer walls is located below the level of reservoir of Riga Hydroelectric Power Plant. The location of the Castle can be seen once a year when the level of water decreases.

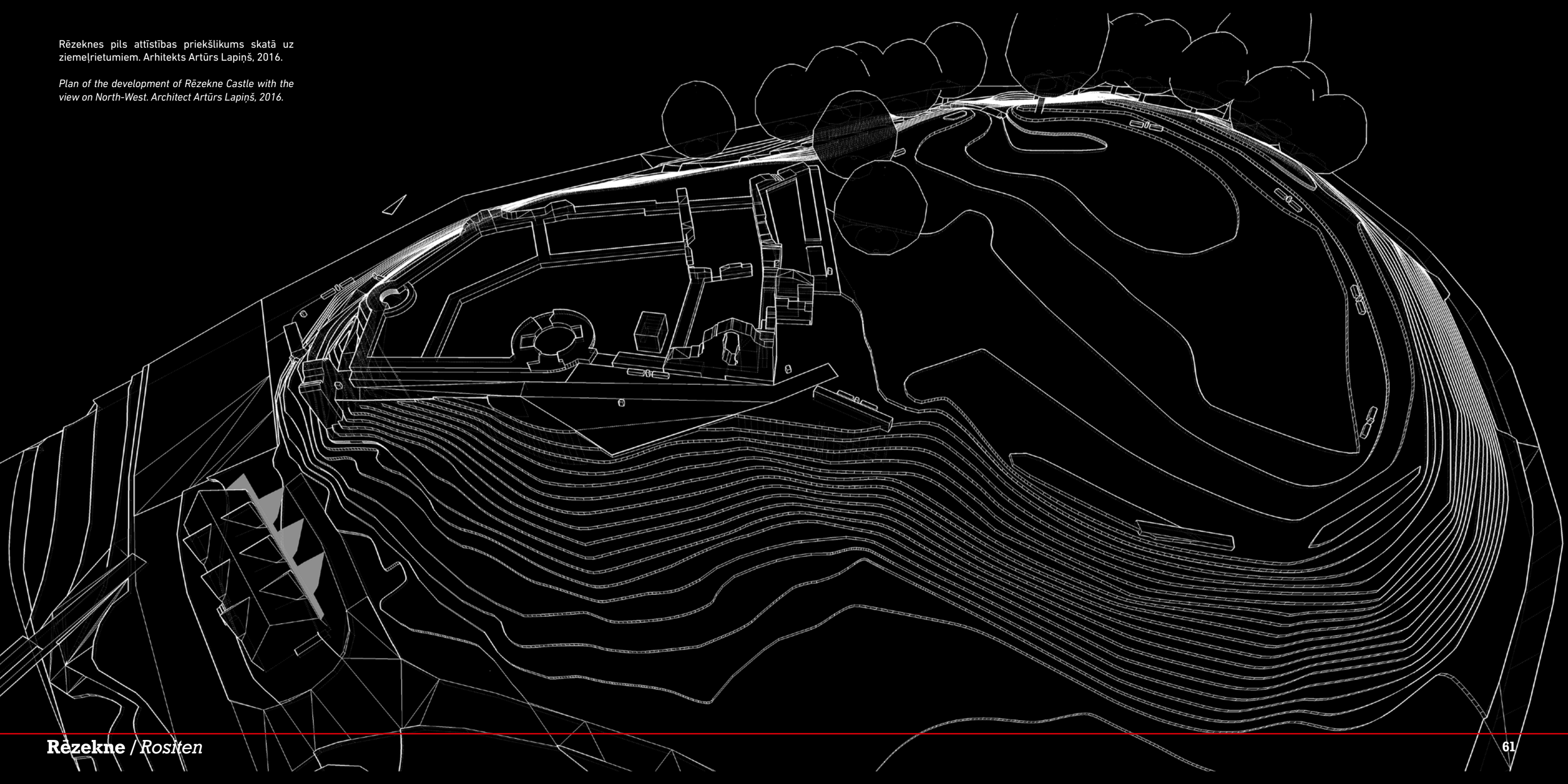

Ordeņa fogta pils Rēzeknē saglabājusi galvenokārt iespaidīgo, virs pārējās pilsētas pacelto izvietojumu. 1980. gadu arheoloģiskajā izpētē Ēvalda Mugurēviča vadībā atsegtās pagrabu sienas erodē. Izstrādāti konservācijas risinājumi, kas gaida realizāciju (arhitekts Artūrs Lapiņš, 2015. gads).

The Order's Vogt's Castle in Rēzekne (Rositen) has mainly preserved its impressive location, which rises above the city. Basement walls were discovered in 1980 during the archaeological research by Ēvalds Mugurēvičs, are exposed to erosion. Conservation solutions, which await realization, have been developed (architect Artūrs Lapiņš, 2015).

Rēzeknes pils attīstības priekšlikums skatā uz ziemeļrietumiem. Arhitekts Artūrs Lapiņš, 2016.

Plan of the development of Rēzekne Castle with the view on North-West. Architect Artūrs Lapiņš, 2016.

Ropaži / Rositen

Ropažu ordeņa pils vietu no ziemeļaustrumiem iezīmē saglabājies apkārtsienas fragments, savukārt pārējā tās agrāk ietvertā teritorija nosakāma vien pēc zemes reljefa izmaiņām. 2005. gadā izstrādāta pilsdrupu konservācijas un teritorijas labiekārtošanas koncepcija (arhitekts Pēteris Blūms), atbilstoši kurai veikti konservācijas darbi (2007 – 2009, 2013).

The location of the Order's Castle in Ropaži (Rodenpois) from the North-East is marked by the preserved fragment of the circular wall, while the rest of its territory can be defined by the alterations in the surrounding relief. In 2005 ruin conservation and territory improvement concepts (architect Pēteris Blūms) were worked out, in accordance with which conservation works had been performed (2007-2009, 2013).

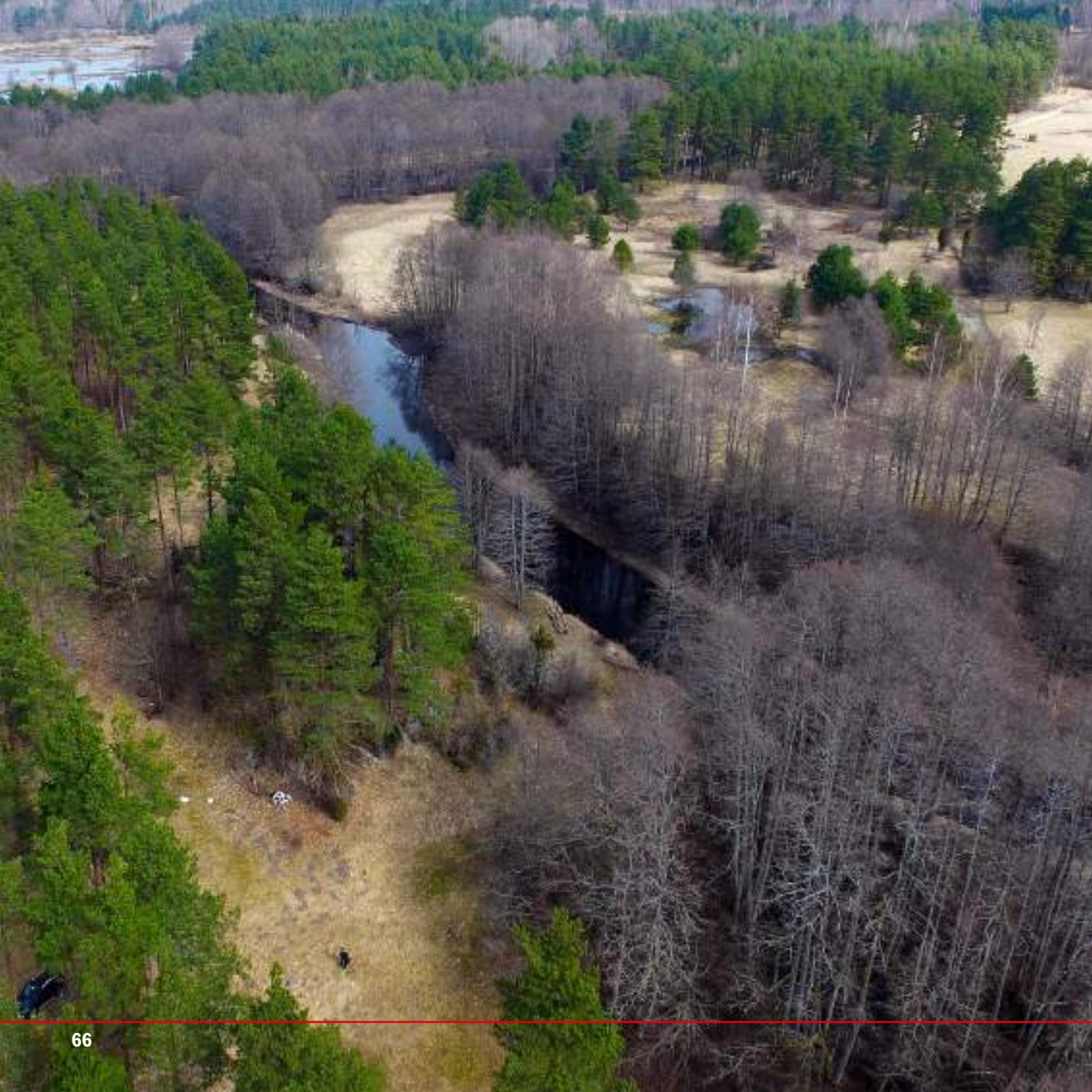

Rīgas arhibīskapa saimniecības pils Smiltēnē postīta, uzsākoties Livonijas karam ap 1560. gadu, bet pēc atjaunošanas sagrauta Ziemeļu kara laikā 18. gs. sākumā. Par kādreizējo pils teritoriju liecina apkārstsienas fragmenti, kas relatīvi augstu saglabājušies dienvidaustrumu pusē. Šis sienas posms nosegts ar pagaidu jumtu, gaidot tālākus konservācijas darbus.

Riga Archbishop's Administrative Castle in Smiltene (Smiltēnē) was desolated with the beginning of the Livonian War in 1560, while after restoration it was destroyed during the Northern War at the beginning of the 18th century. The fragments of the outer wall on the South-Eastern side, which were relatively well preserved, serve as the evidence of the Castle's former territory. This part of the wall is covered with a temporary roof and awaits the conservation works.

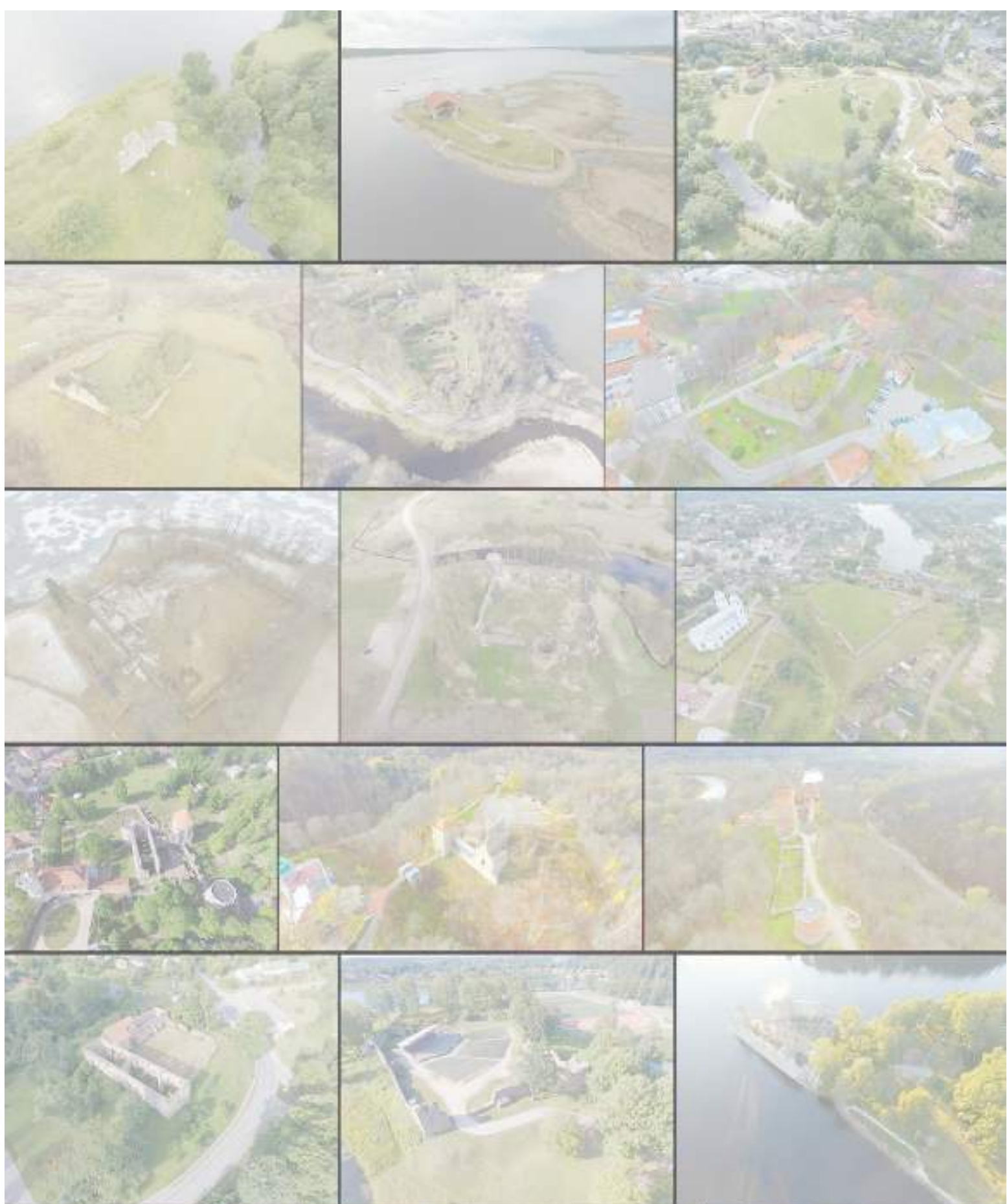

Kurzemes bīskapa pils Rindā šobrīd atrodas grūti pieejamā vietā Rindas upes krastā, un uz to nav pat nekādu norāžu. Atsevišķas mūra konstrukcijas saglabājušās rietumu pusē, bet kopumā par pils vietu liecina tikai ar eglēm apaugušie zemes uzkalni. Pilsdrupu dokumentēšana veikta 2017. gadā (skenēšana un datu apstrāde SV Solutions SIA, datu arhitektoniskā interpretācija arhitekts Artūrs Lapiņš).

Nowadays, the Bishop of Courland's Castle in Rinda (Angermünde) is located on a hard-to-reach spot on the bank of the Rinda river with no indications on it. Separate wall-like constructions stand on the Western side, however, in general only fir-tree overgrown hills suggest the location of the Castle. The documentation of the ruins was performed in 2017 (scanning and data procession by SV Solution LTD. Architectonic interpretation of the data by architect Artūrs Lapiņš).

PILSDRUPĀS VEIKTIE IZPĒTES UN PROJEKTĒŠANAS DARBI								
Pilsdrupas	Vēsturiskā izpēte	Arhitekto-niskā izpēte	Arheoloģiskā izpēte	Konservācija	Attīstība	Eksponēšana	Publikācijas	Kopā
Aizkraukle	Ieva Ose, 2002			Artūrs Lapiņš, 2004			Ieva Ose, 2002	3
Aizpute	Zigmunds Bēts, 1982	Pēteris Blūms, 2018	Juris Urtāns, 1982	Dainis Šēlis, 2019			Ojārs Spārītis, 1987	5
Altene			Jānis Graudonis, 1963-1964					1
Alūksne	Roberts Malvess, 1982	Ilmārs Dirveiks, 2016	Māris Atgāzis, 1978-1982, Baiba Eglāja, Mārtiņš Lūsēns, Uldis Kalējs, 2007-2008, Uldis Kalējs, 2016-2019	Leonhards Liepa, 1970; Artūrs Lapiņš, 2006, 2016	Artūrs Lapiņš, 2016	Artūrs Lapiņš, Dienvidu torņa pārbūve, 2016		6
Āraiši			Jānis Apals, 1972-1974, 1981-1992	Rasma Dunkure, 1976; Ilgonis Stukmanis, 1984-1991; Artūrs Lapiņš, 2018			Gunārs Jansons, 1987	3
Augstroze								0
Bauska	Roberts Malvess, 1980		Leonhards Liepa, 1971; D.Kleperē, 1973; Andris Caune, 1976-1992; V.Verigo, 1978; Jānis Grūbe 1996-1997, 1999, 2009, 2011	Arigo Zandbergs, 1972, Vāclavs Gīsa, 2002	Vāclavs Gīsa, 2002	Miloslavs Hazls, Ināra Caunīte, 2018-2021	Roberts Malvess, 2005	6
Bērzaune								0
Burtnieki								0
Cēsis	Aleksandrs Jansons, 1961-1966; Roberts Malvess, 1973-1989; Ilgonis Stukmanis, 1973-1989	Ilmārs Dirveiks, 2006->	Roberts Malvess, 1960; Zigrīda Apala, 1975-1999	Oskars Treigūts, 1960; Ilgonis Stukmanis, 1973-1989; Artūrs Lapiņš, 2002->	Artūrs Lapiņš, 2004->	Gunārs Zirnis, Ziemeļu torņa pārbūve, 1962, Ilgonis Stukmanis, 1978; Artūrs Lapiņš, 2006->	Artūrs Lapiņš, 2007, 2017, 2018, 2019, 2020, Ilmārs Dirveiks 2007, 2011, 2017, 2020, Māris Zunde, 2014; Edgars Plētiens, 2010; Andris Caune (sast)., 2011	7
Cesvaine								0
Dobele	Tatjana Vītola, 1986-1991		Mārtiņš Ruša, 1987-1991, 2002-2009, Andris Tomašūns, 2015-	Edgars Slavietis, 1958-1959; Tatjana Vītola, 1986-1992; Pēteris Blūms, 2002->	Pēteris Blūms, 2002->	Pēteris Blūms, 2018-2020	Tatjana Vītola, 1991	6
Droga								0
Durbe		Ilmārs Dirveiks, 2019		Artūrs Lapiņš, 2019	Artūrs Lapiņš, 2019			3
Embūte								0
Ērgļi								0
Ērgeme		Pēteris Blūms, Ziemeļu tornis, 2007-2015		Ilgonis Stukmanis, 1977; Pēteris Blūms, Ziemeļu torņa konservācija, 2007.-2015	Pēteris Blūms, Saglabāšanas un attīstības koncepcija, 2007-2015			3
Gaujiena				Artūrs Lapiņš, 2006, 2016				1
Grobiņa	Mārīte Jakovļeva, 2005			Ilgonis Stukmanis, 1979	Uģis Šēnbergs, 2016		Mārīte Jakovļeva, 2005	4
Ikšķīle	Aleksandrs Jansons, 1961-1963		Roberts Malvess, 1961; Jānis Graudonis, 1968-1975	Gunārs Jansons, 1961-1963			Gunārs Jansons, 1993	4
Kandava	Agris Dzenis, 2011	Pēteris Blūms, Tornis						2
Koknese	Aleksandrs Jansons, Roberts Malvess, 1961		Roberts Malvess, 1961-1966, Mārtiņš Ruša, 1991-1999, Andris Tomašūns, 2019	Artūrs Krēslīns, Andris Bīte, 1965; Ilgonis Stukmanis, 1970-1990; Artūrs Lapiņš, 2016	Artūrs Lapiņš, 2016	Artūrs Lapiņš, ZA korpusa apmeklētāju platformas izbūve, pagalma atjaunošana, 2019		5
Krimulda								0
Kuldīga			Mārtiņš Lūsēns, Uldis Kalējs, 2005, 2008, 2009				Valfrīds Fromholds-Trejs, 2005	2
Lielvārde	Zigmunds Bēts, 1983		Juris Urtāns, 1987	Gunārs Erdmanis, 1983				3
Limbaži	Tatjana Vītola, 1989		Mārtiņš Lūsēns, Uldis Kalējs, Baiba Eglāja, Mārtiņš Ruša, 2006-2011	Tatjana Vītola, 1989; Pēteris Blūms, Ināra Caunīte, Mārtiņš Batrags, 1995	Pēteris Blūms, Ināra Caunīte, Mārtiņš Batrags. Saglabāšanas un attīstības koncepcija, 1995	Pēteris Blūms, Skatu torņa izbūve, 2006	Tatjana Vītola, 1999	6
Lokstene			Ēvalds Mugurēvičs, 1962-1964					1
Ludza	Ieva Ose, 2011; Andris Caune, 2014		Jolanta Daiga, 1976; Uldis Kalējs, 2016	Lapiņš Artūrs, 2015	Artūrs Lapiņš, attīstības mets, 2016		Ieva Ose, 2011; Andris Caune, 2014	5
Mākoņkalns		Pēteris Blūms, 2016		Artūrs Lapiņš, 2019	Pēteris Blūms, 2016, Artūrs Lapiņš, 2019			3
Mālpils							Ilmārs Dirveiks, 2014	1
Mārtiņšala			Ēvalds Mugurēvičs, 1966-1974					1
Mujāni				Artūrs Lapiņš, 2003				1
Nabe		Ilmārs Dirveiks						1
Nītaure								0
Piebalga	Ieva Ose, 1999			Ilgonis Stukmanis, 2006, Artūrs Lapiņš, 2018			Ieva Ose, 1999	3
Piltene			Ēvalds Mugurēvičs, 1976-1977; Mārtiņš Lūsēns, 1990-1991				Ieva Ose, 2011	2
Rauna	Rūdolfs Širants, 1975	Ilmārs Dirveiks, 2018	Jānis Apals, 1987; Mārtiņš Ruša, N.Trejs, 1990-1991, Sandra Zirne, 2007-2011	Tatjana Vītola, 1990-1991; Ināra Caunīte, 2005; Artūrs Lapiņš, 2017	Artūrs Lapiņš, 2017		Tatjana Vītola, 1999; Sandra Zirne, 2014	6
Rēzekne			Ēvalds Mugurēvičs, 1980-1982	Artūrs Lapiņš, 2015	Artūrs Lapiņš, 2016			3
Rinda								0
Ropaži		Ilmārs Dirveiks, 2018	Jānis Cīglis, Astra Engīzere, Vitolds Muižnieks, 2006, 2008, Vitolds Muižnieks, 2012	Pēteris Blūms, 2012	Pēteris Blūms, 2012		Jānis Cīglis, 2007	5
Rozbeķi	Ieva Ose, 1999			Artūrs Lapiņš, 2019			Ieva Ose, 1999	3
Salaspils	Ieva Ose, 1998		A.Stubavs, 1967-1975				Ieva Ose, 1998; Ēvalds Mugurēvičs, 2008	3
Sēlpils			Anna Zariņa, 1963-1965				Šnore Elvira, Anna Zariņa, 1980	2
Sigulda	Rūdolfs Širants, 1976		N.Trejs, 1987, 1988, 1990; Jānis Cīglis, 1997	Tatjana Vītola, 1967-1992; Ināra Caunīte, 2009	Ināra Caunīte, 2009		Tatjana Vītola, 2002	5
Smiltene								0
Trikāta		Ilmārs Dirveiks, 2019		Artūrs Lapiņš, 2019	Artūrs Lapiņš, 2019			3
Turaida	Roberts Malvess, 1974	Gunārs Jansons, 1969-1985	A.Stubavs, 1953; Roberts Malvess, 1968, 1974; Jānis Graudonis, 1976-1999	Gunārs Zirnis, 1957-1962; Gunārs Jansons, 1969-1985; Ināra Caunīte, 2010; Artūrs Lapiņš, 2017-2019	Gunārs Jansons, 1969-1985	Gunārs Jansons, 1985	Jānis Graudonis, 1999; Gunārs Jansons, 1999	7
Ungurpils								0
Valmiera			Tatjana Berga, 1988-1993, Viktorija Bebre, 1995-1996, 2010	Valdis Liepa, 1982; Ināra Caunīte; Artūrs Lapiņš, 2018	Antons Gonda, Kultūrvides centra izbūve, 2016		Tatjana Berga, 2011, 2019	4
Valtaiķi					Artūrs Lapiņš, 2019			1
Vecdaugavpils			Ēvalds Mugurēvičs, 1982-1988					1
Vecdole			Māris Atgāzis, 1966-1968					1
Vīļaka					Artūrs Lapiņš, 2019			1
Zaube								0
	19	12	26	27	20	7	22	

Attēli
VIDUSLAIKU PILSDRŪCĪBAS
LATVIJAS KULTŪRVIDĒ

Artūrs Lapins, 2021

<http://castella.netursi.lapins.lv>

<http://www.olgalevskaya.com>

<https://www.facebook.com/LohijasPils>

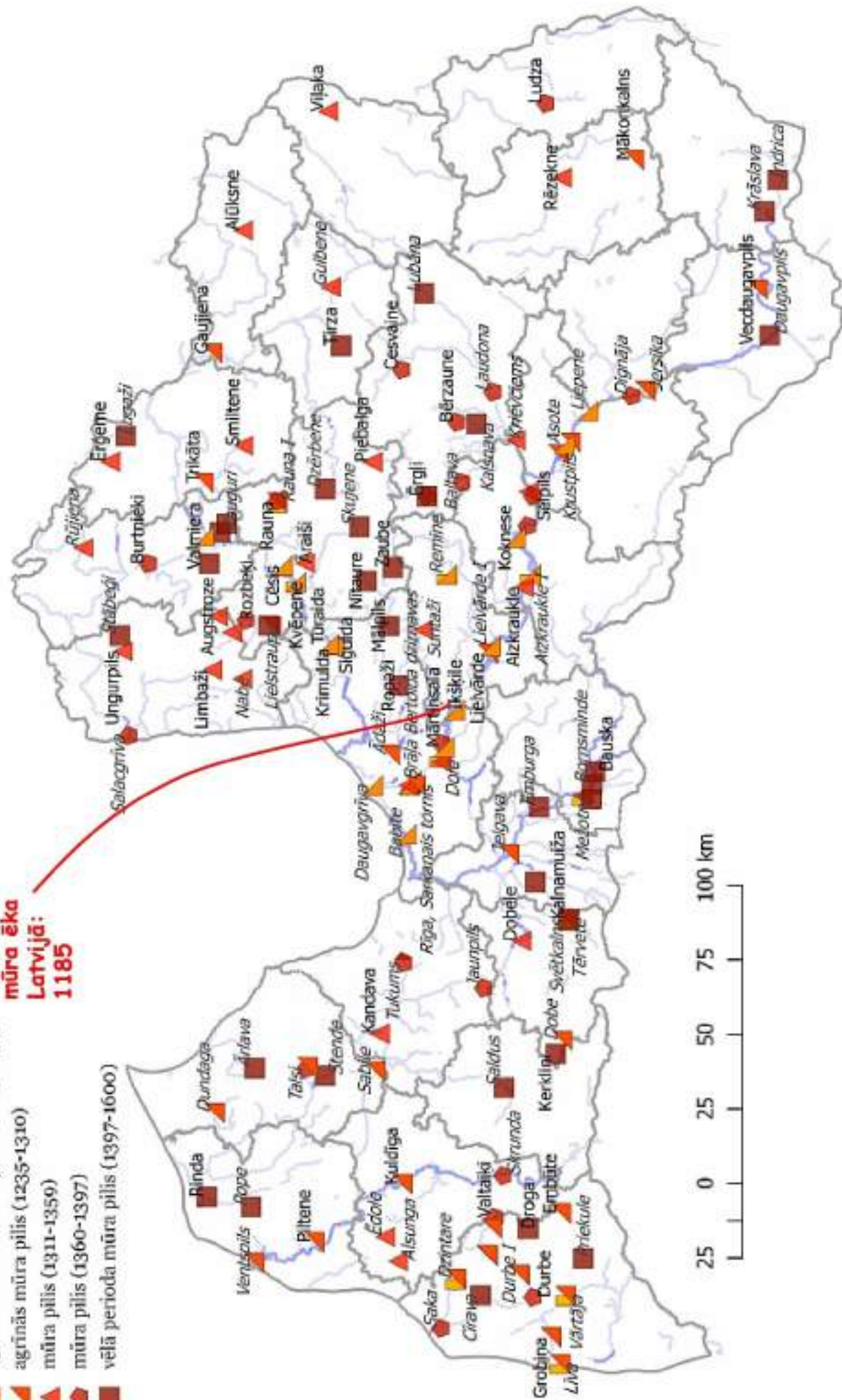
ARHITEKTONISKĀS IZPĒTES GRUPA

<http://blog.AIGsia.lv>

Apzīmējumi

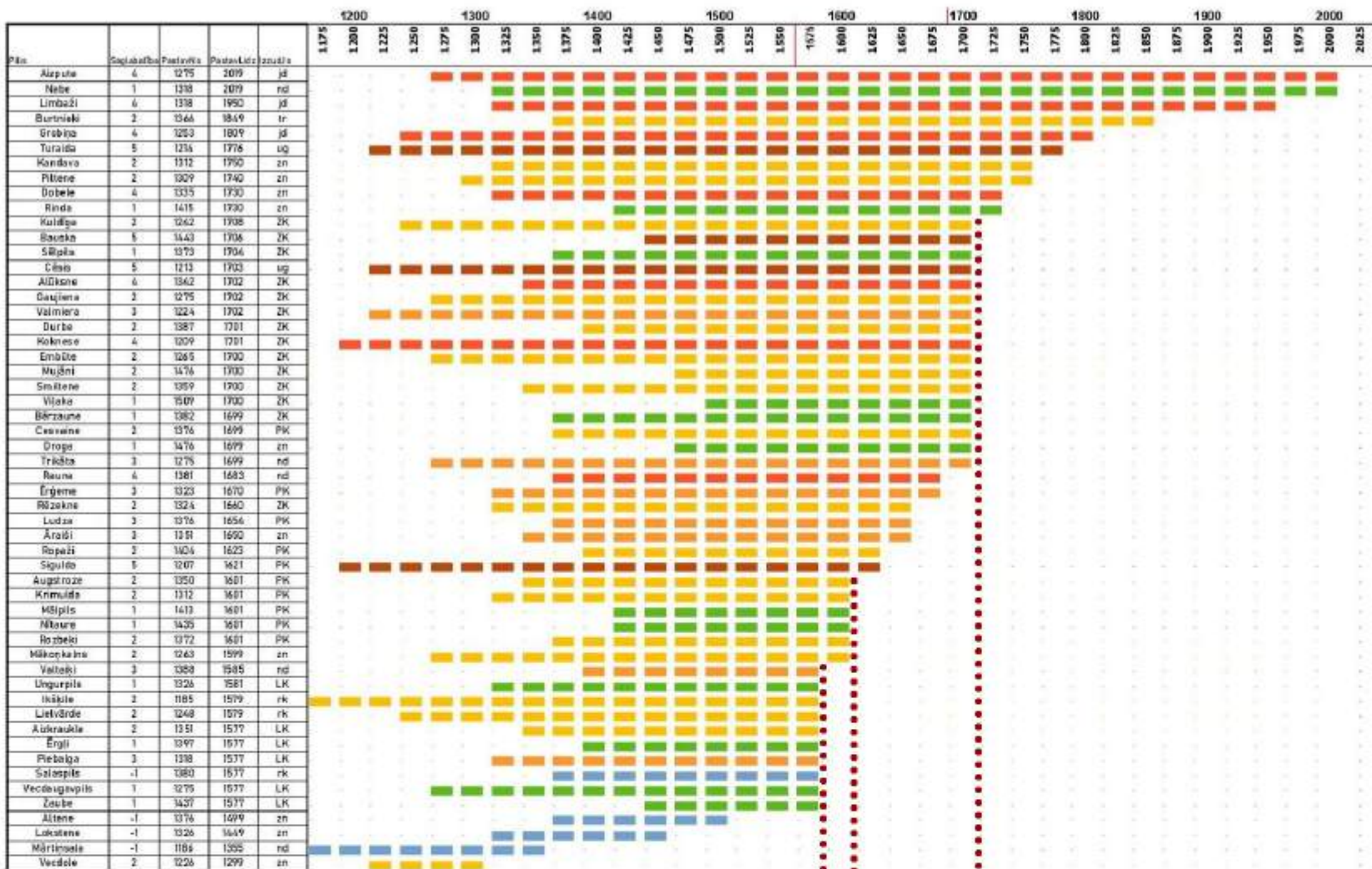
- koka nocietājumi (13.-14.gs.)
- agrīnie mūra nocietinājumi (1185-1234)
- agrīnās mūra pils (1235-1310)
- mūra pils (1311-1359)
- mūra pils (1360-1397)
- vēlā perioda mūra pils (1397-1600)

Pirmā mūra ēka Latvijā: 1185

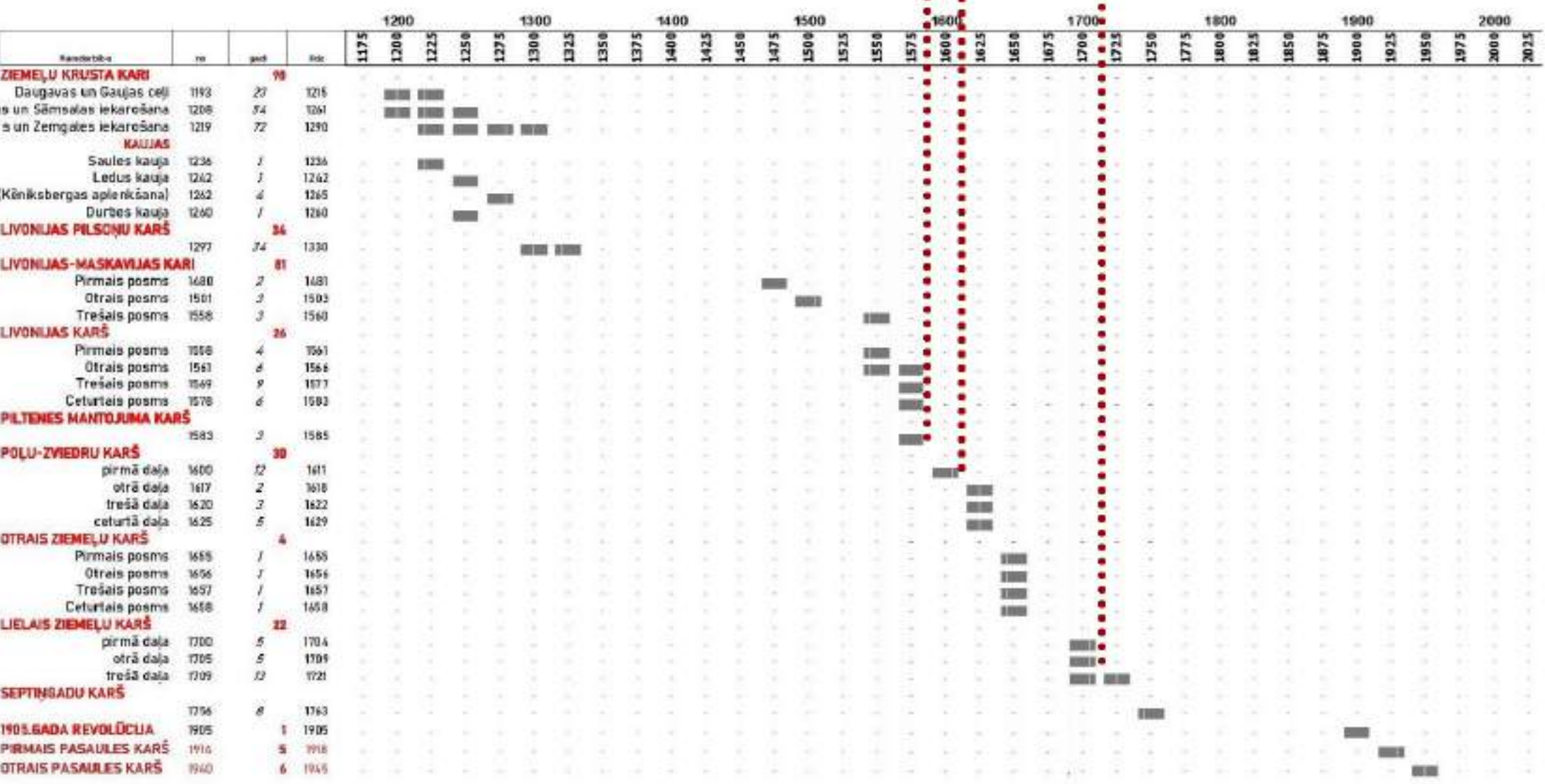

Piļu sagraušana

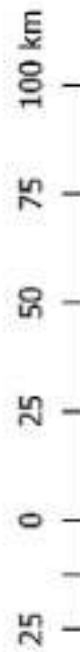
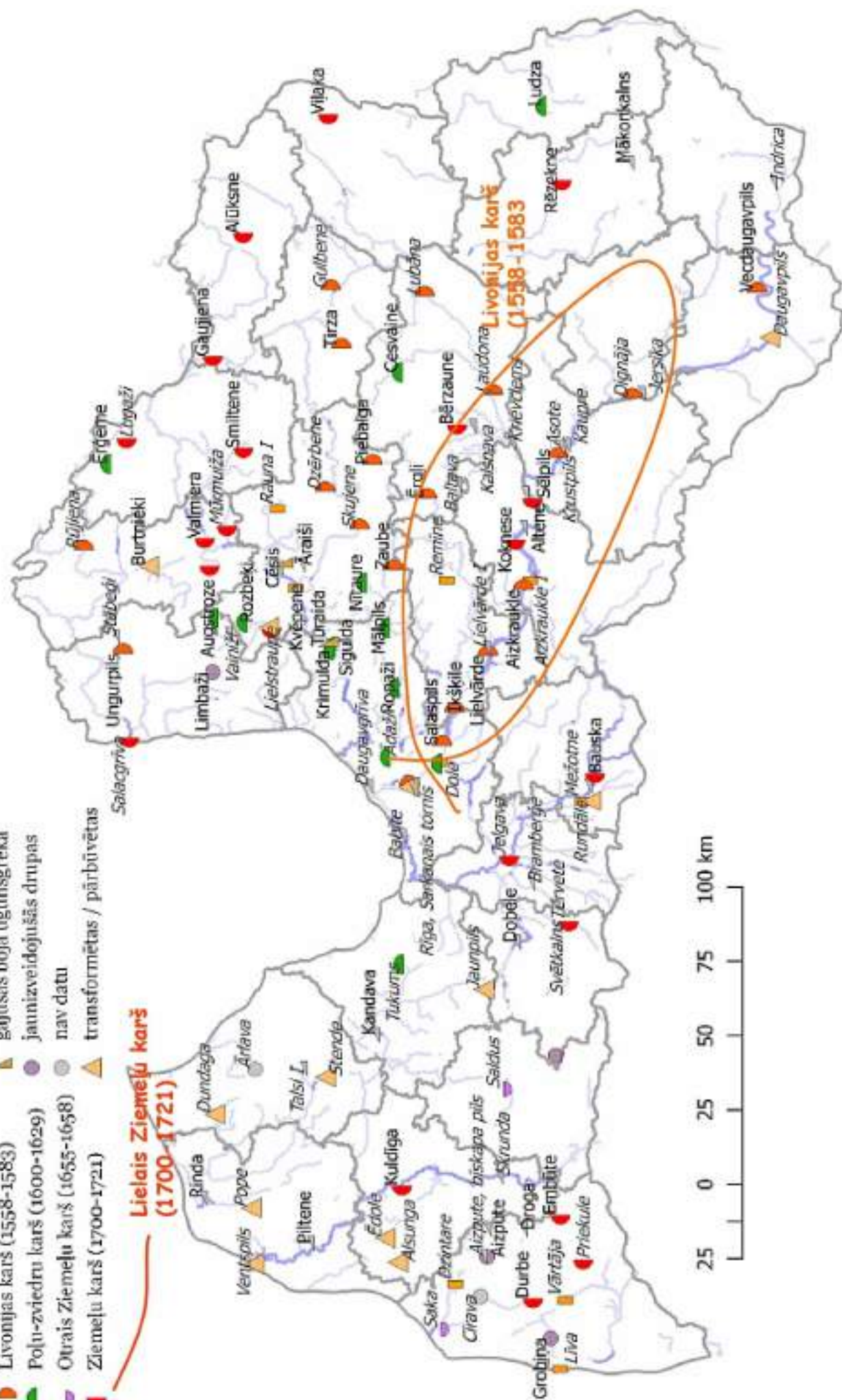
Karadarbība Livonijā

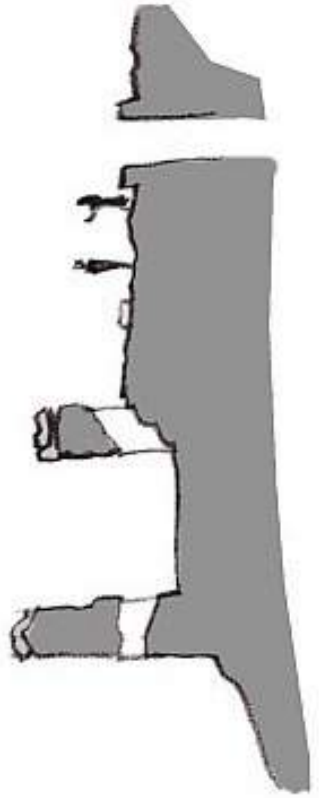
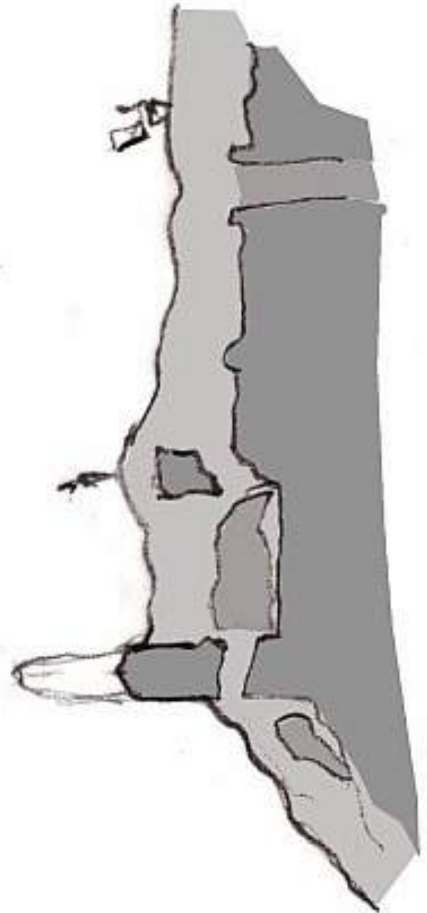
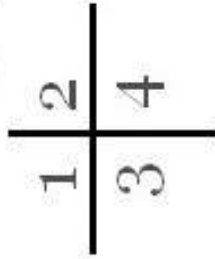
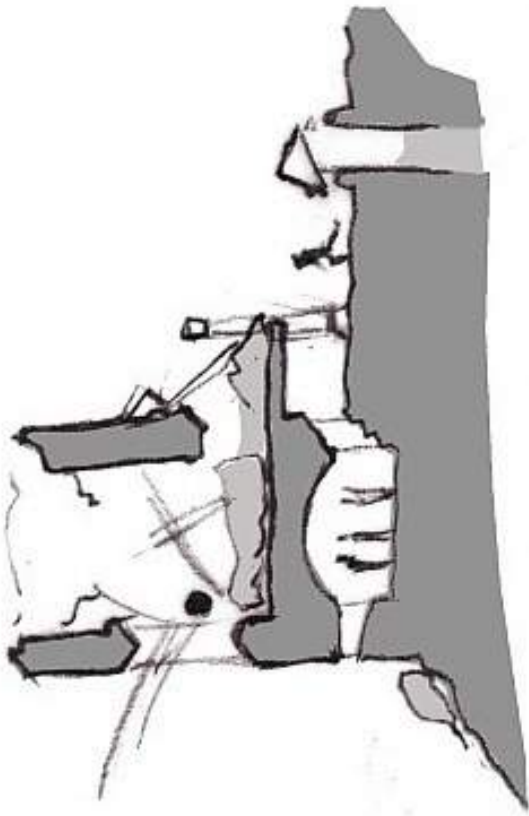
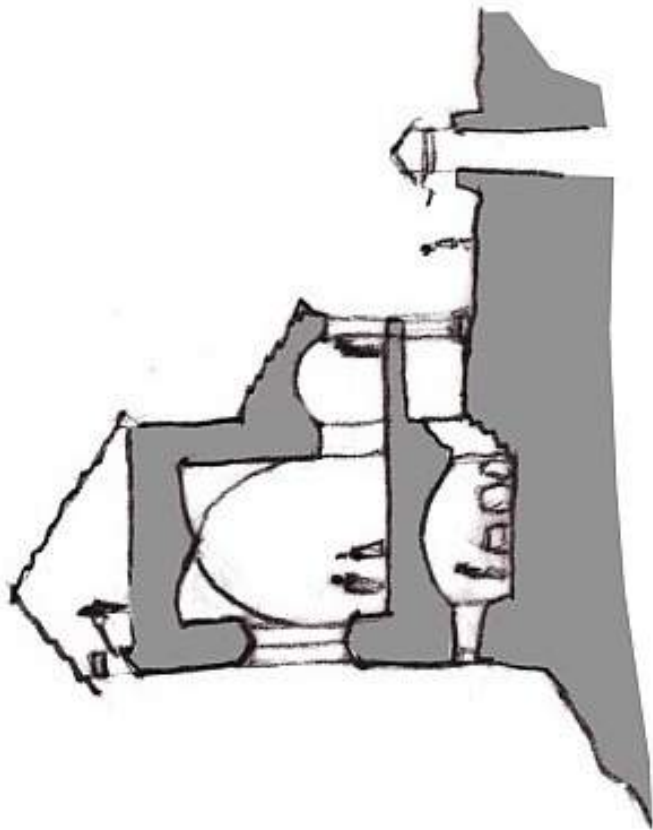
Apzīmējumi

- koka pils (13.-14.g.s.)
- zaudējums / zaudējums
- Livonijas karš (1558-1583)
- gājušas bojā ugunsgrēkā
- Poļu-zviedru karš (1600-1629)
- jaunizveidotās drupas
- Otrais Ziemeļu karš (1655-1658)
- nav datu
- Ziemeļu karš (1700-1721)
- transformētas / pārbūvētas

Lielais Ziemeļu karš (1700-1721)

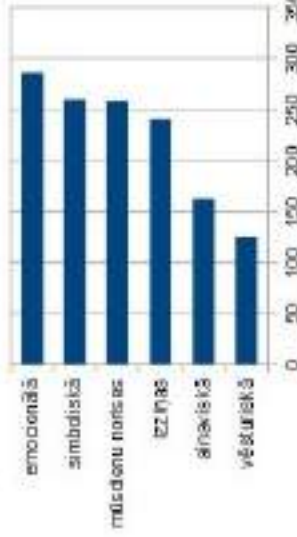

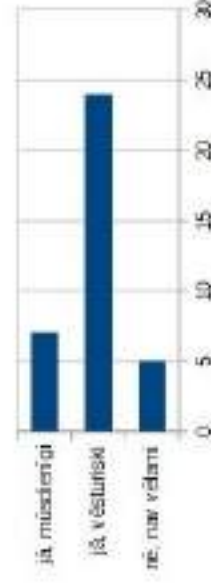
VĒRTĪBAS

vēsturiskā 126
anaviskā 163
izziņas 241
mūsdienīgu norises 259
simboliskā 260
emocionālā 286

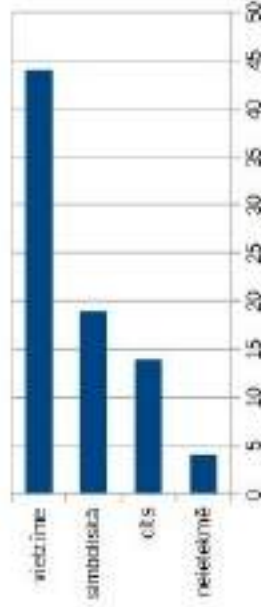
APSTĀDĪJUMI

nē, nav vēlama 5
jā, vēsturiski 24
jā, mūsdienīgi 7

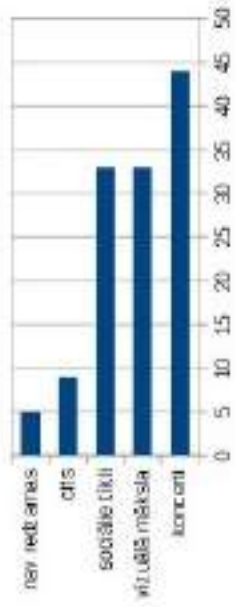
IDENTITĀTE

neietekmē 4
cits 14
simboliskā 19
vietzīme 44

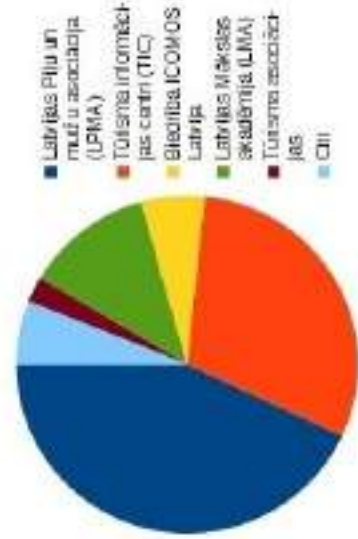
KULTŪRAS DZĪVE

koncerti 44
vizuālā māksla 33
sociālo tīkli 33
vizuālā māksla
cits 9
nav redzamas 5

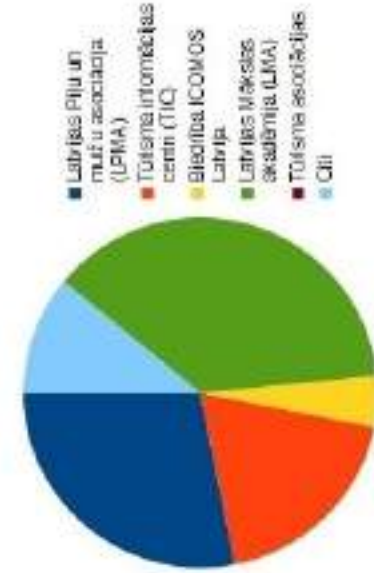
IZSŪTĪTAS ANKETAS:

71 Latvijas Piju un muižu asociācija (LPMA)
50 Tūrisma informācijas centrs (TIC)
10 Biedrība ICOMOS Latvija
20 Latvijas Mākslas akadēmija (LMA)
4 Tūrisma asociācijas
10 Citi

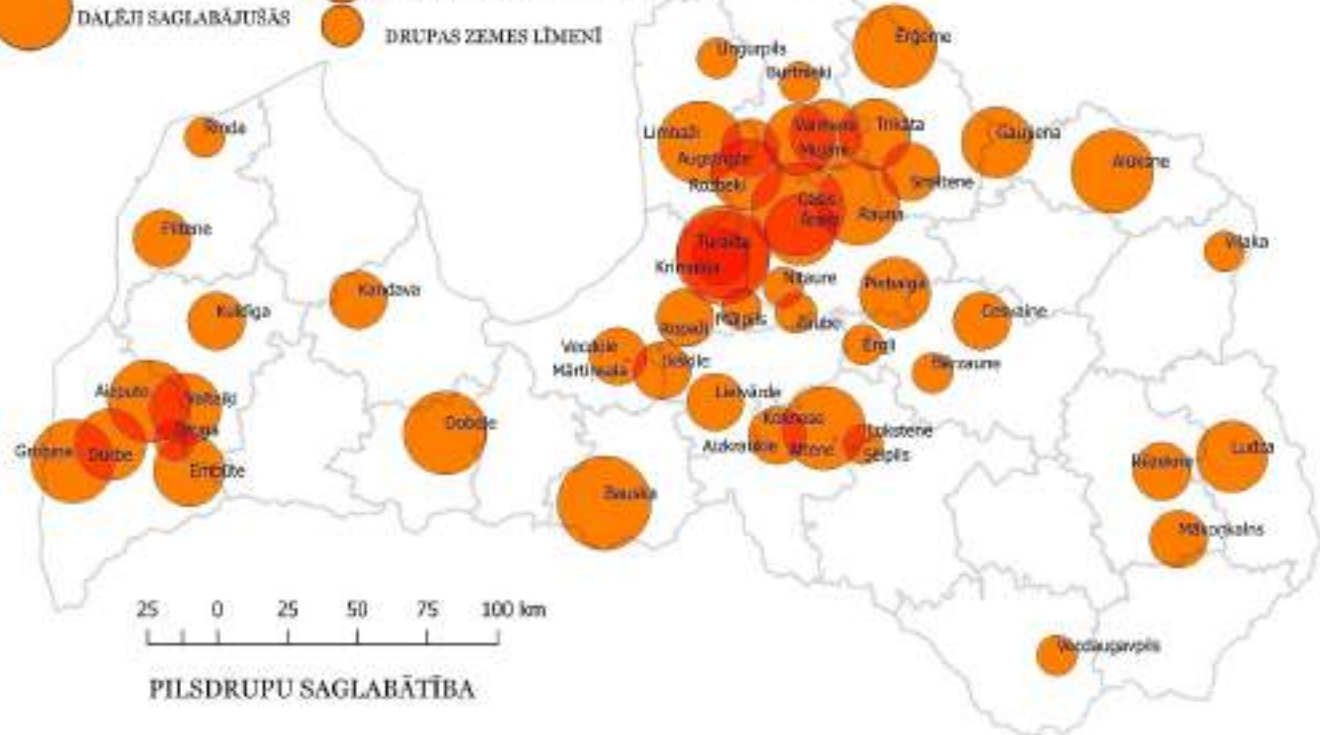
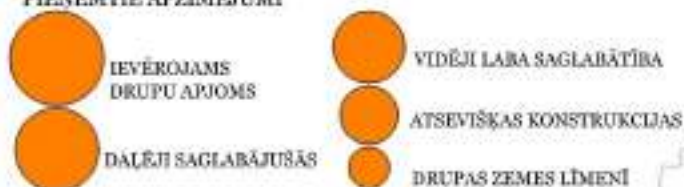

SANĒMĒTAS ATBILDES:

18 Latvijas Piju un muižu asociācija (LPMA)
12 Tūrisma informācijas centrs (TIC)
3 Biedrība ICOMOS Latvija
24 Latvijas Mākslas akadēmija (LMA)
0 Tūrisma asociācijas
7 Citi

PIENEMTIE APZĪMĒJUMI

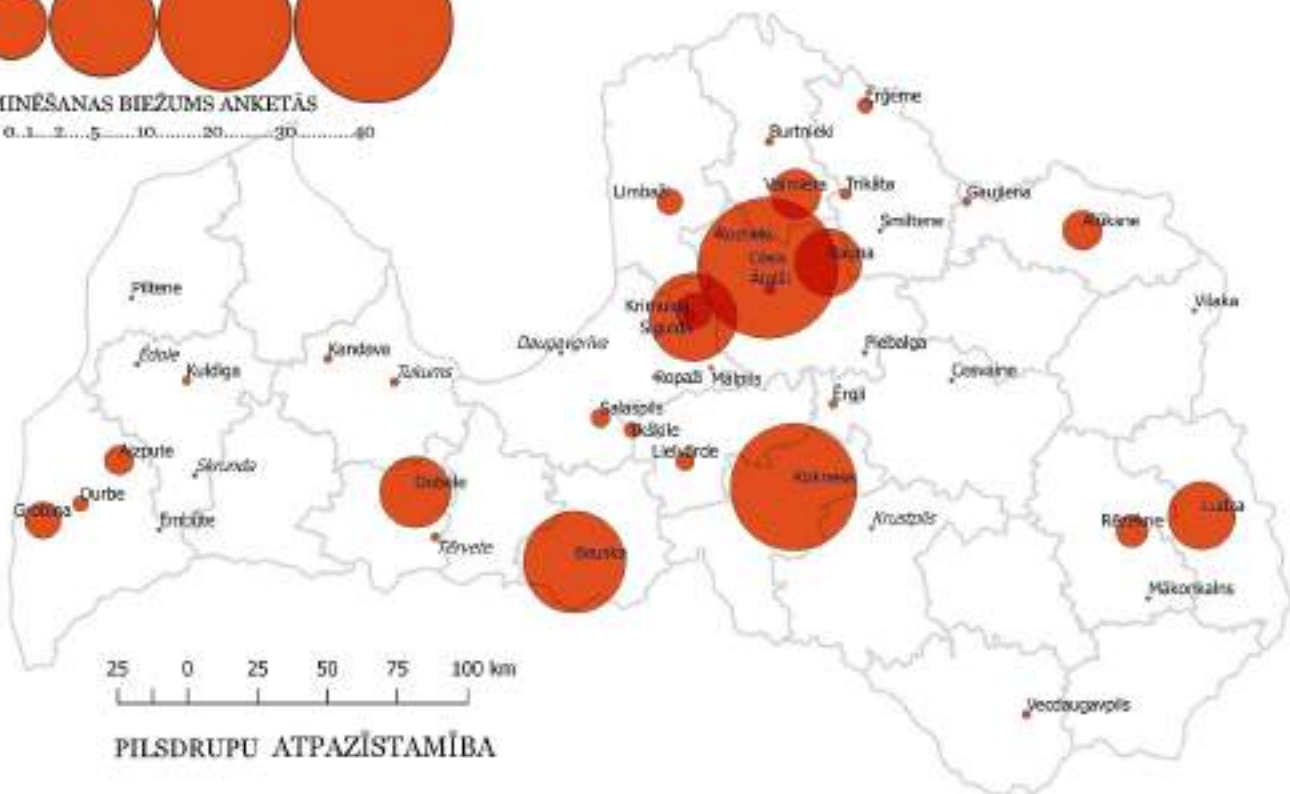

PIENEMTIE APZĪMĒJUMI

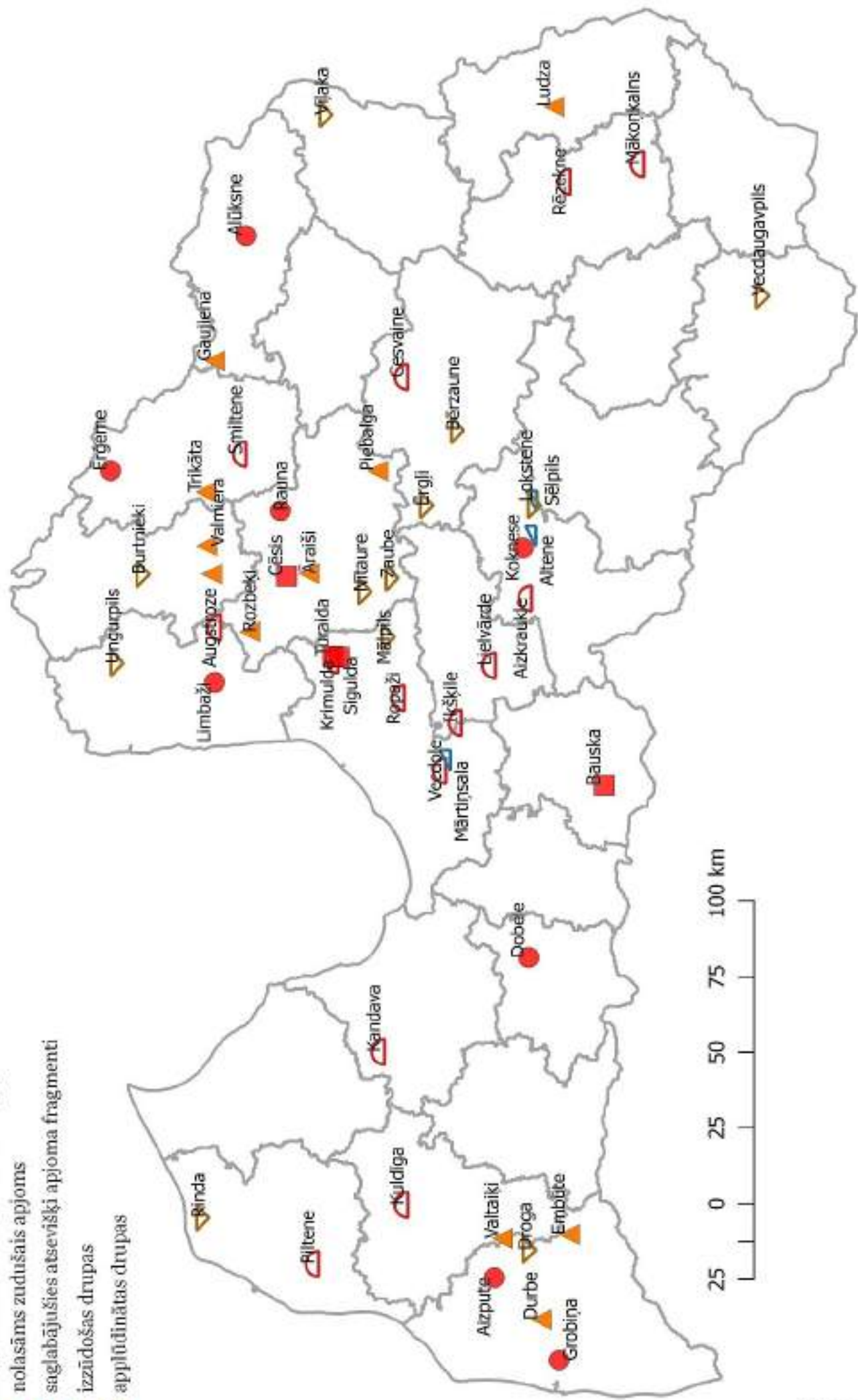
PIEMINĒŠANAS BIEŽUMS ANKETĀS

0 1 2 5 10 20 30 40

Apzīmējumi

- drupu komplekss
- daļēji izmantota eksponēšanas iespēja
- ▲ nolasāms zudušais apjoms
- ◁ saglabājušies atsevišķi apjoma fragmenti
- ▽ izzūdošas drupas
- ▷ applūdinātas drupas

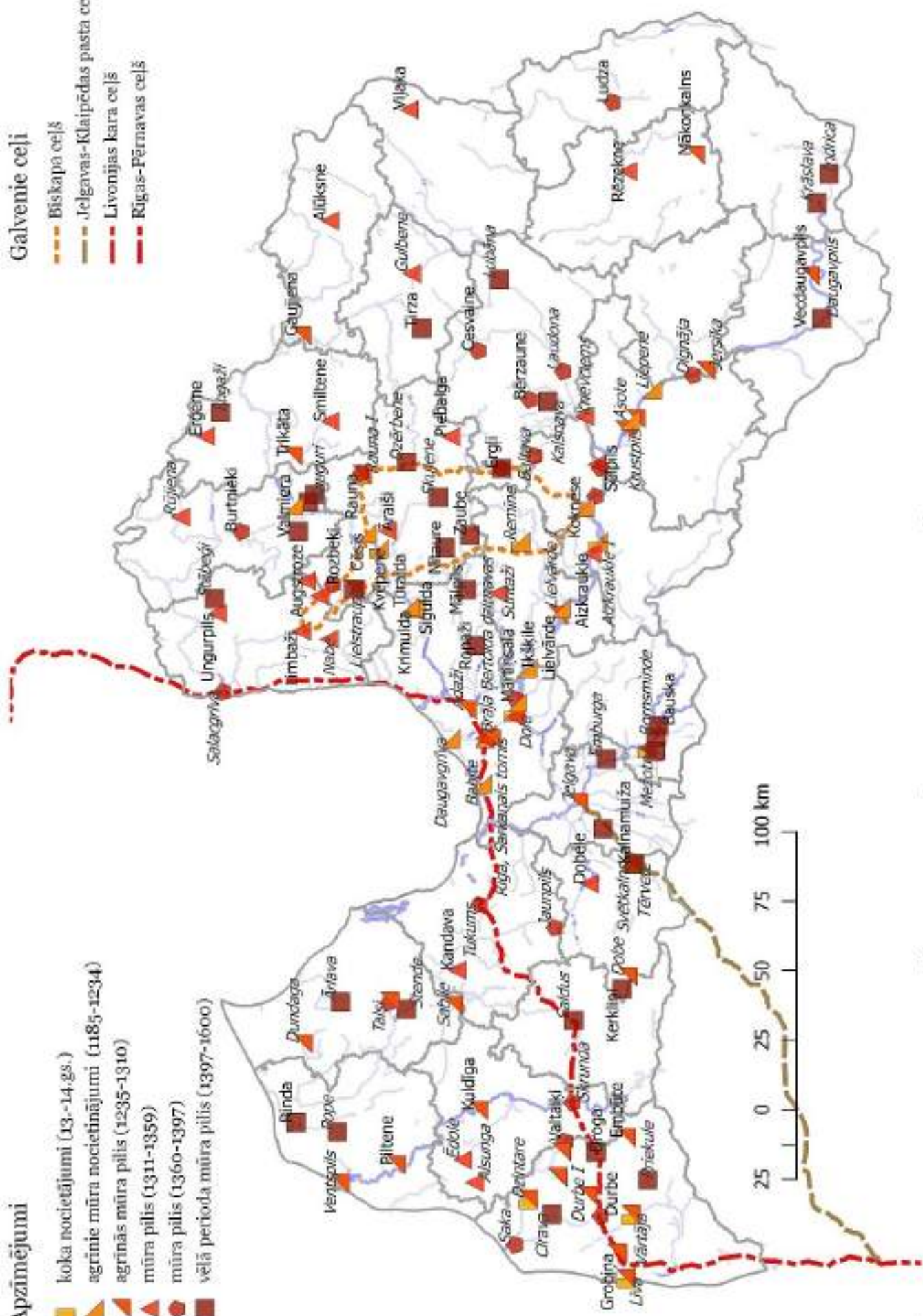
11.attēls

Apzīmējumi

- koka nocietinājumi (13.-14.gs.)
- agrīnie mūra nocietinājumi (1185-1234)
- agrīnās mūra pils (1235-1310)
- mūra pils (1311-1359)
- mūra pils (1360-1397)
- vēlā perioda mūra pils (1397-1600)

Galvenie ceļi

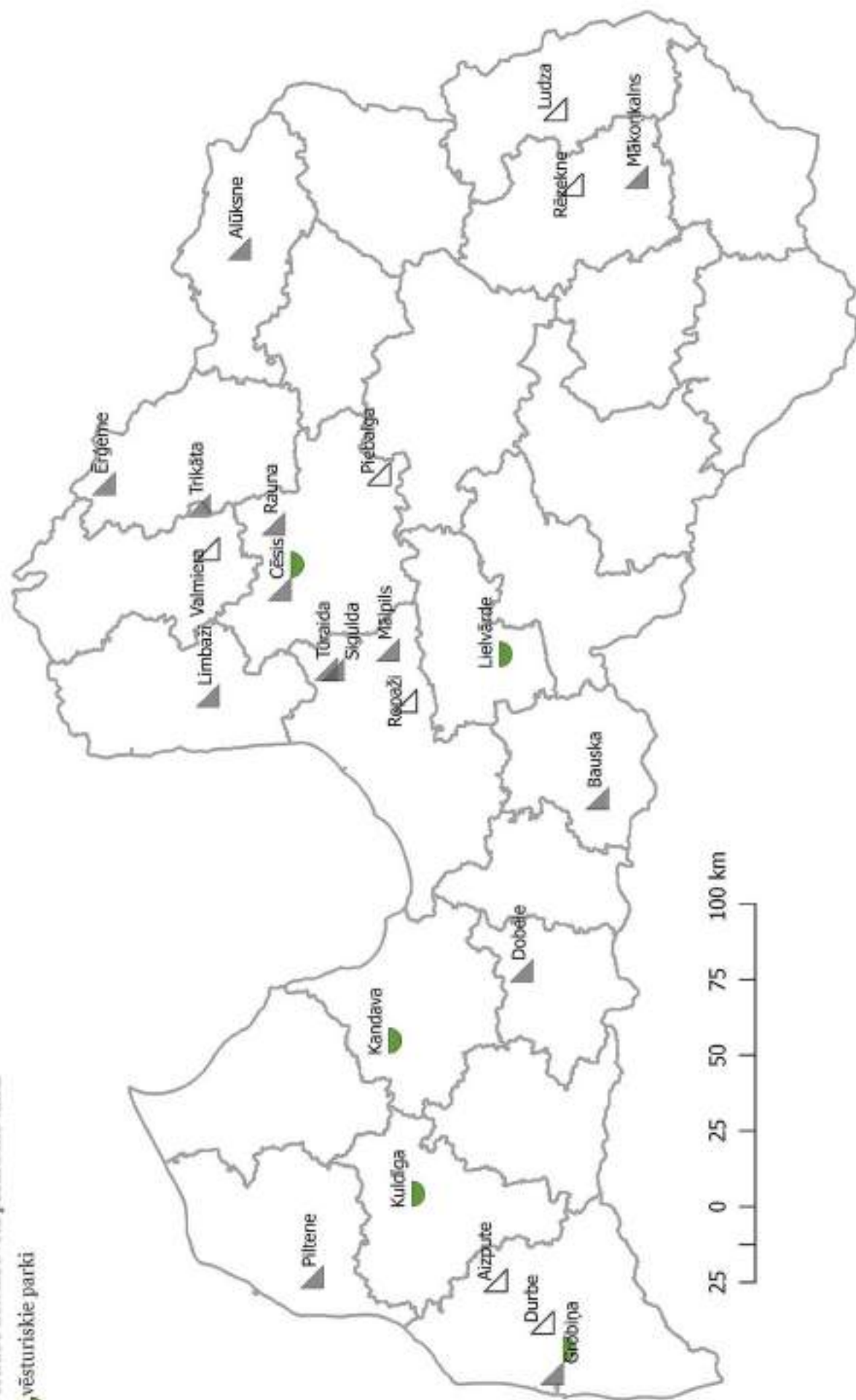
- Bīskapa ceļš
- Jelgavas-Klaipēdas pasta ceļš
- Livonijas kara ceļš
- Rīgas-Pērnavas ceļš

12.attēls

Apzīmējumi

- ▲ stationāra estrāde drupās vai tiešā tuvumā
- ▽ estrāde tiek izbūvēta pašākumu laikā
- vēsturiskie parki

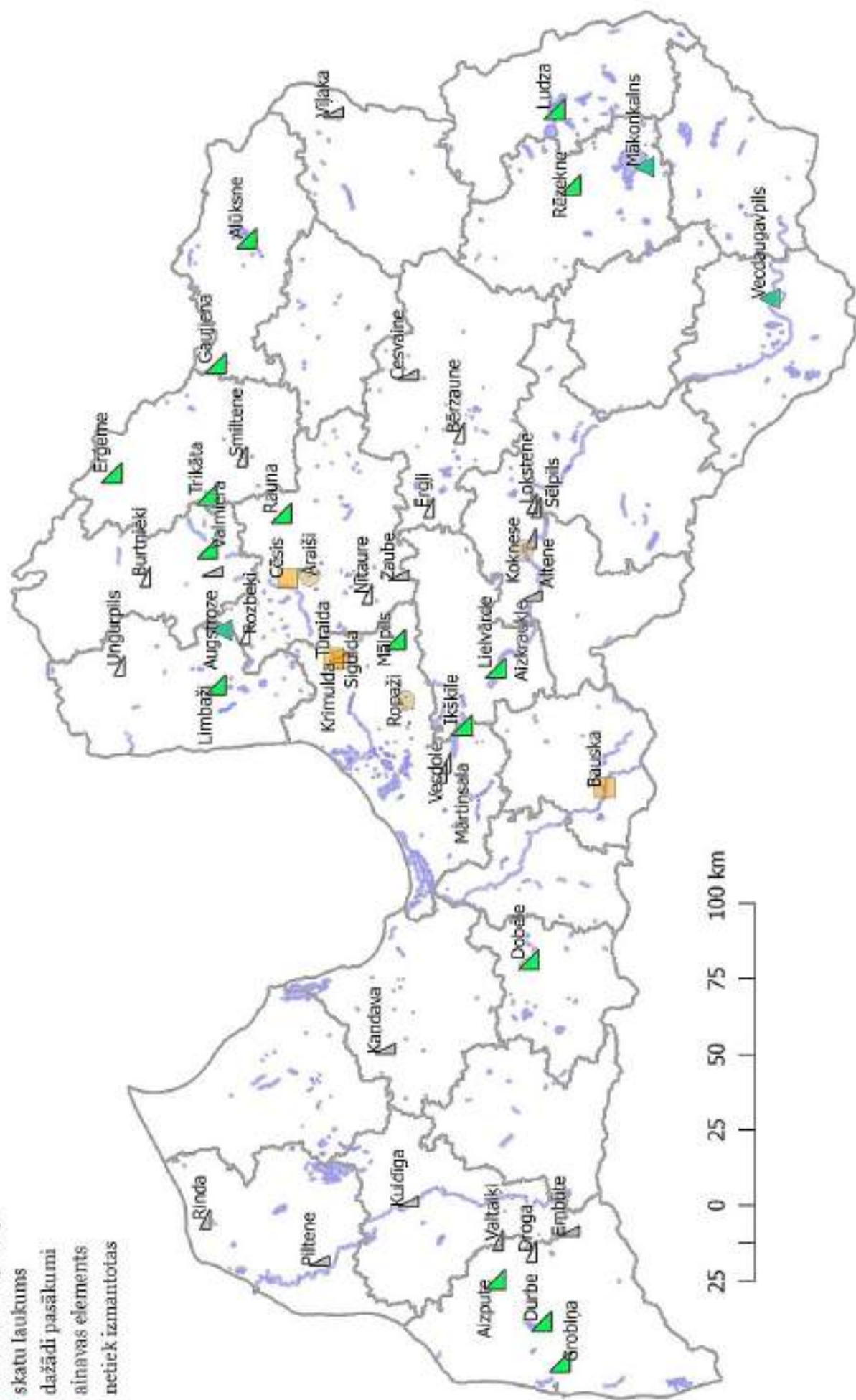

13. attēls

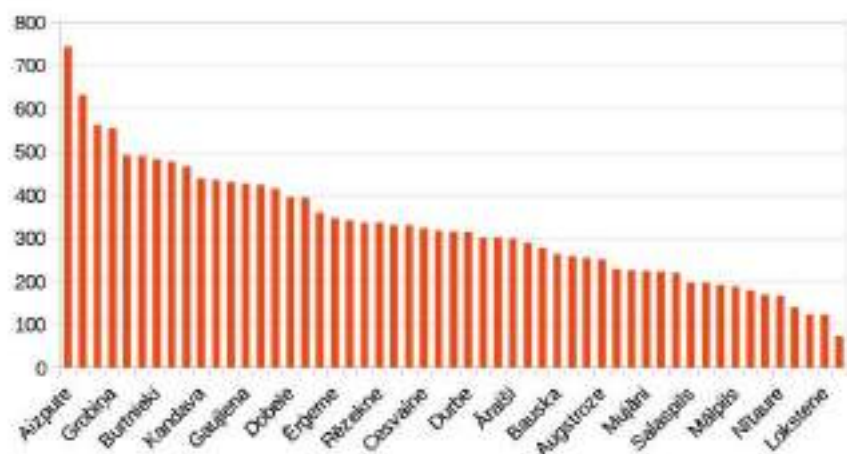

Apzīmējumi

- drupu muzejs
- brīvdabas ekspozīcija
- skatu laukums
- dažādi pasākumi
- ainavas elements
- netiek izmantotas

14.attēls

Pavisam pils:	123
Pavisam pilsdrupas:	53
Saglabātība:	Skaitis
5	4
4	7
3	7
2	20
1	11
0	0
-1	4
Saglabājušās kā ēkas:	
ēka	11
Pavisam neysaglabājušās:	59
pilskaļns	16
pilsvieta	43

Piļu un pilsdrupu pastāvēšanas ilgums un saglabātība

Vērtējums	Skaitis	%%	
5	12	22%	pilsdrupas atrodas republikas noāsmes pilsētā vai pilsētā ar lielu iedzīvotāju skaitu,
4	11	20%	pilsdrupas atrodas nelielā pilsētā vai apdzīvotā vietā,
3	17	32%	izvietotas nomaļus, ir piebraucamais ceļš,
2	7	13%	izvietotas nomaļus, pieejamas kājāmgājējiem,
1	7	13%	izvietotas nomaļus, applūdinātas vai arī pieeja ļoti apgrūtināta.
Pavisam:	54	100%	

Pilsdrupu izvietojuma salīdzinājums